Mevlana Celaleddin Rumi

MESNEVÎ-İ ŞERÎF ŞERHİ

-3-

Tercüme ve Şerh
A. AVNİ KONUK

KİTABEVİ

Mutasavvıf, şair, bestekâr Ahmed Avni Konuk (1868-1938), Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tasavvuf sahasında yetişen en verimli müelliflerdendir. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan ve Mesnevîhân Es'ad Dede'den Mesnevî okuyup icazet alan Konuk, yazmış olduğu çok sayıda değerli esere, musiki ve edebiyattaki vukufiyetine rağmen, mahviyeti dolayısıyla zamanında çok az tanınabilmiştir. Başta Mesnevî Şerhi olmak üzere Füsûsu'l-Hikem Şerhi, Fîhi mâ fih, et-Tedbirâtu'l-İlâhiyye, Lemeât, Risâle-i Sipehsâlâr, İnsan-ı Kâmil tercümeleri gibi geride çok sayıda çalışma bırakmıştır. Elinizdeki Mesnevî Şerhi, Avni Konuk'un başyapıtıdır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin tüm çağlara ve bütün insanlığa hitap eden muazzam eseri Mesnevî üzerine yapılmış olan bu şerh, daha önce kaleme alınan Türk ve Hind şârihlerinin eserleri incelenerek ve Şeyhü'l-Ekber İbn Arabî'nin görüşleri de dikkate alınarak yazıldığı için, en etraflı ve en yetkin Mesnevî şerhidir.

KİTABEVİ • 265 - 3

Kapak
Sabahattin Kanaş
İç Düzen
Ali Çiftçi
Baskı ve Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul

İstanbul, Aralık 2006

2. Baskı (600 Adet)

ISBN 975-6403-62-4(Tk. No)
ISBN 975-6403-65-9(3. Cilt)

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-3-

Tercüme ve Şerh
AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Osman Türer - Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Dr. Sâfi Arpaguş

Yayın Koordinatörü
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Üçüncü Cild Fihristi

-Mesnevî II. Cildinin İlk Yarısı-

Takdim

Merhum Ahmed Avni Konuk Bey'in *Mesnevî*'nin II.cildine âit *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'nin 3. ve 4. ciltlerini okuyuculara sunmaktan dolayı bahtiyârız. Daha 1992-1993 yıllarında Prof. Dr. Osman Türer, A. Avni Bey'in el yazısıyla vasatî 210-230 sayfalık dört büyük defterden meydana gelen *Mesnevî*'nin II.cildi şerhinin ilk iki defterini daktilo ile ve diğer iki defterini de bilgisayar ile günümüz yazısına aktarmış bulunuyordu. 3800 civârındaki Farsça beyitler ve bâzı Arapça kelime ve cümleler ise yayım sırasında yazılacaktı. Şerhin ilk cildinin "Takdim"inde kısaca açıkladığımız sebeplerden ötürü yayımlama işi bir hayli gecikmiş oldu. Allah'a şükürler olsun ki *Şerh*'in 1. cildi Ekim 2004'te, 2. cildi ise Aralık 2004'te yayımlandı.

Ahmed Avni Bey'in diğer eserlerini bilen ve okuyanlar *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'ne de ilgilerini esirgemediler. Bu ilgiye teşekkür eder, *Şerh*'in geri kalan ciltlerinin de kısa zamanda yayımlanmasını cân u gönülden temennî ederiz.

Daha önceki yazımızda da temas ettiğimiz gibi, Prof. Dr. Osman Türer Bey'in hazırladığı daktilo ile yazılmış iki defterin biri doktora öğrencimiz

Mustafa Hilmi Baş tarafından bilgisayara geçirilmişti. Diğer ikinci defteri ve diskette bulunamayan dördüncü defteri de yayınevleri bilgisayara aktarmıştı. Dr. Sâfi Arpaguş da bu üç defterdeki bütün Arapça ve Farsça metinleri ve diskette yazımı bulunan üçüncü defterin *Mesnevî* beyitlerini yazıp tamamladı. Arkadaşımız Necdet Tosun 1. ve 2. ciltte olduğu gibi elinizdeki 3. cildin Farsça beyitlerinin tashîhini üstlendi. Dr. Sâfi Arpaguş ise 4. cildin Farsça beyitlerinin hem yazımını hem de tashîhini yaparak 3. ve 4. cildi hazırlayanlar arasına dâhil oldu.

Bu iki cildin Ahmed Avni Bey'in el yazısı ile karşılaştırılması, gerekli bâzı düzeltmelerin yapılması ve elden geldiğince ilk iki ciltteki imlâ ile uyum sağlanması ve her türlü dizgi tashihlerinin yapılması görevi de tarafımdan yerine getirilmeye çalışıldı. El yazısı esas metin ile karşılaştırmada yardım eden eşime, kızıma ve komşumuz Yüksek Mîmar Dr. Aydın Yüksel Bey'e burada teşekkürlerimi dile getirmek isterim.

Ahmed Avi Bey'in şerhte kullandığı dilin, kendi döneminde dînî konularda yazılanlara nisbetle daha sâde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bilhassa son elli yıldan beri yoğun bir sâdeleştirme ve "uydurma" döneminden geçmiş olan günümüz Türkçesi'ne göre en az birkaç bin kelimenin bir "Lügatçe" hâlinde verilmesinin uygun olduğu düşüncesindeyiz ve bunu, *Şerh*'in en son cildinde çeşitli indekslerle birlikte vereceğiz. Ellerinde A. Avni Bey'in daha önce yayına hazırladığımız eserleri bulunan okuyucular, şimdilik o kitapların sonlarına ilâve edilen "Lügatçe"lerden yararlanabilirler.

Rahmetli Selçuk Eraydın'la başladığımız bu yayın fâaliyetinde bizimle çalışmayı kabul ederek 12 yıl kadar önce *Şerh*'in 3. ve 4. ciltlerini hazırlayan sayın Prof. Dr. Osman Türer'e, Arapça ve Farsça metinleri yazmayı kabullenerek çalışmamıza katılan Dr. Sâfi Arpaguş'a ve Farsça tashihler ve müşkillerimizde yardım eden Dr. Necdet Tosun'a teşekkürü bir borç biliriz.

Fusûsu'l Hikem ve *Mesnevî-i Şerif* şârihi Ahmed Avni Konuk Bey'e Allah'tan ganî ganî rahmetler diler, eserlerinin genel olarak tasavvuf ve özel olarak *Mesnevî* kültürüne yararlı olmasını niyaz ederiz.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Şubat 2005 / Fatih-İstanbul

Dîbâce-i Cild-i Sânî

بیان بعض از حکمت تأخیر این مجلد دوم که اگر جملهٔ حکمت الهی بنده را معلوم شود در فوا ئد آن کار بنده از آن کار فروماند و حکمت بی پایان حق ادراك اورا ویران کند بدان کار نپردازد پس حق تعالی شمهٔ ازآن حکمت بی پایان مهار بینئ او سازد و او را بدان کار کشد که اگر او را از آن فائده هیچ خبر نکند هیچ نجنبد زیرا جنباننده از بهرهای آدمیانست که از بهرآن مصلحت کند و اگر حکمت این بروی فرو ریزد هم نتواند جنبیدن چنانکه اگر در بینی اشتر مهار نبود نرود و اگر سخت بزرگ بود هم فروخسپد وَاِنْ مِنْ شَيْئٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ خاك بی آب کلوخ نشود و چون آب بسیار بود هم کلوخ نشود وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَهَا الْمِيزَانَ به میزان دهد هر چیز را نه بی حساب و بی میزان الا کسانی که از عالم خلق مبدل شده اند و وَيَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ شده اند و من لم یذق لم یدر

پرسید یکی که عاشقی چیست — گفتم که چو من شوی بدانی

عشق محبت بی حسابست جهت آنکه گفته اند که صفت حقست بحقیقت ونسبت او به بنده مجازست يُحِبُّهُمْ تمامست و يُحِبُّونَهُ کدامست والحمد لله حق حمده و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و عترته الطاهرین الطیبین واصحابه الغر المحجلین وسلم تسلیما کثیرا کثیرا

Tercüme: Bu II. cildin te'hîri hikmetinden ba'zısının beyânıdır. Şöyle ki; eğer hikmet-i ilâhînin cümlesi kula ma'lûm olsa, kul o işin fâidelerinde o işten âciz kalır, Hakk'ın nihâyetsiz olan hikmeti onun idrâkini harâb eder, o işle meşgūl olamaz. Binâenaleyh Hak Teâlâ o nihâyetsiz olan hikmetten bir şemmeyi onun burnunun yuları yapar ve onu o işe çeker. Zîrâ eğer ona o fâideden hiç haber vermese aslâ hareket etmez. Çünkü muharrik âdemîlerin behrelerinden nâşîdir ki, ondan dolayı maslahat ederler. Ve eğer bunun hikmeti onun üzerine dökülürse yine hareket edemez. Nitekim devenin burnunda yular olmazsa gitmez ve eğer pek büyük olursa yine çöker. وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) ya'ni, "Ve hiçbir şey yoktur, illâ ki bizim indimizde onun hazîneleri vardır ve biz onu ancak mikdâr-ı ma'lûm ile indiririz." Toprak, susuz kerpiç olmaz; ve su çok olduğu vakit yine kerpiç olmaz. وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَهَا الْمِيزَانَ (Rahmân, 55/7) ya'ni Hak Teâlâ semâyı yükseltti ve ölçü koydu." Her şeyi hesapsız ve mîzânsız değil, mîzân ile verir. Âlem-i halktan mübeddel olmuş olan kimseler müstesnâdır. وَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (Âli İmrân, 3/37) ya'ni "Dilediği kimseyi hesabsız merzûk kılar" kavlinin mazharı olmuşlardır. Tatmayan bilmez. Birisi "Âşıklık nedir?" diye sordu; "Benim gibi olduğun vakit bilirsin" dedim. Aşk ve muhabbet hesapsızdır. Onun için hakîkatte Hakk'ın sıfatıdır demişlerdir; ve onun kula nisbeti mecâzdır. يُحِبُّهُمْ (Mâide, 5/54) ya'ni "Hak onları sever" kavli kâfîdir. وَ يُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ya'ni" ve onlar Hakk'ı severler" nerededir?

والحمد لله حق حمده وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وعترته الطاهرین الطیبین واصحابه الغر المحجلین وسلم تسلیما کثیرا کثیرا

مدتی این مثنوی تأخیر شد　　　مهلتی بایست تا خون شیر شد

1. *Bu Mesnevî bir müddet gecikti; kan süt olmak için bir mühlet lâzımdır.*

*Mesnevî-i Şerîf*in te'hîri hakkındaki sebeb-i zâhirî, I. cildin nihâyetlerinde de îzâh edildiği üzere, Hüsâmeddîn Çelebî hazretlerinin hareminin hastalanması ve o sebeble Hazret'in kalb-i şerîflerinde bi-hasebi'l beşeriyye gâile-i âile zuhûrudur. Sebeb-i ma'nevîye gelince: Her bir şeyin derece-i kemâle terakkîsi tedrîc ve imhâl tarîkıyladır. Ve bunun hikmeti, bu cildin dîbâcesinde beyan buyurulduğu gibi, *Mesnevî-i Şerîf*in birçok mahallerinde de münâsebet düşdükçe türlü türlü misaller ile îzah buyurulur. Sebeb-i teahhur olan hâl-i zâhirî iki sene kadar bir müddet devam edip, bertaraf olduktan sonra, Çelebî Hüsâmeddîn efendimiz hazretleri *Mesnevî-i Şerîf*in itmâmını Hz. Pîr efendimizden istirhâm ederler. Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi kemâ-fî's-sâbık II. cilde mübâşeret buyururlar. Binâenaleyh, I. cildde olduğu gibi II. cildden i'tibâren hakîkat tâliblerine ibzâl buyurulan hakāyık ve maârif-i rabbâniyyeyi Çelebî hazretlerinin isti'dâd-ı âlîleri cezb etmiştir.

Ma'lûm olsun ki, "**isti'dâd**" iki nevi'dir: Birisi gayr-i mec'ûl, diğeri mec'ûldür. İsti'dâd-ı gayr-i mec'ûl, esmâ-i ilâhiyyenin zılli olan a'yân-ı sâbitenin isti'dâd-ı ezelîleridir. Bu isti'dâd hâssıyyet-i esmâ olduğundan, bittabi' mec'ûl değildir. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye, müsemmâ olan zât-ı Hakk'ın gayri değildir. Bu sûretle onlarda mec'ûliyyet mutasavver olmaz. İsti'dâd-ı mec'ûl ise, a'yân-ı sâbitenin zılleri olan suver-i kevniyyeye ve âlem-i ecsâma taalluk eder. Binâenaleyh, hazâin-i ilâhiyye olan a'yân-ı sâbitenin her birinden, taalluk ettik-

leri ecsâma ânen-fe-ânen isti'dâdları tekevvün ettikçe atâyâ-yı ilâhiyye nâzil olur. Nitekim dîbâcede mezkûr وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 15/21) [Kâinatta mevcut her şeyin hazîneleri ancak bizim yanımızdadır. Biz onu, ancak belli bir mikdâr ile indiririz.] âyet-i kerimesinde bu hakîkate işâret buyurulur. Meselâ yeni doğan bir çocuk insan olmak i'tibâriyle sıfat-ı kelâmı hâizdir. Bu sıfat onun isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlüdür. Fakat o anda tekellüm edemez. Zîrâ cismin tekellüme isti'dâdı yoktur. Tekellüm isti'dâdı ânen-fe-ânen cismi büyümek ve ta'lîm edilmek ile hâsıl olur. Ve ahvâl-i sâire de buna makıystir. Binâenaleyh isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlün zuhûru, isti'dâd-ı mec'ûlün inkişâfına mütevakkıftır.

تا نزايد بخت تو فرزند نو　　　　خون نگردد شير شيرين خوش شنو

2. *Senin bahtın yeni bir evlâd doğurmadıkça, kan tatlı süt olmaz, iyi dinle!*

Senin ana mesâbesinde olan bahtın ve ayn-ı sâbitenin isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlü bu cismâniyyet âleminde yeni bir evlâd mesâbesinde olan bir isti'dâd-ı mec'ûl hâsıl etmedikçe, gıdâ-yı sûrîden hâsıl olan ve kan mesâbesinde bulunan kuvve-i müfekkire, tatlı süt mesâbesinde olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye tebeddül etmez. İmdi, beyân edeceğim bu hakāyıkı istimâ'a sende isti'dad hâsıl olduğundan iyi dinle!

چون ضياء الحق حسام الدين عنان　　　　باز گردانيد زاوج آسمان

3. *Vaktâki Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, inânı evc-i âsumândan geri çevirdi.*

Vaktâki ayn-ı sâbitesi insân-ı kâmil olmak isti'dâdını hâiz olmak i'tibâriyle halkı irşâd ve Hakk'ın ism-i Hâdî'si ile ziyâdâr edecek olan Hüsâmeddîn, isti'dâdının dizginini evc-i âsumândan ya'ni ayn-ı sâbitesinin mertebesinden âlem-i zâhire çevirdi, ya'ni isti'dad-ı gayr-i mec'ûlünün mahall-i inkişâfı olan isti'dâd-ı mec'ûlü müheyyâ ve hâzır oldu.

چون بمعراج حقايق رفته بود　　　　بى بهارش غنچها نشگفته بود

4. *Zîra hakāyık mi'râcına gitmiş idi; onun bahârı olmaksızın goncalar açılmamış idi.*

"Hakāyık" ile a'yân-ı sâbiteye ve "mi'râc" ile de kazâ-yı ilâhîden ibâret olan a'yân-ı sâbitenin ahkâm ve âsârına ve "bahâr" ile Hz. Çelebî'nin âlem-i kevne taalluk eden isti'dâd-ı mec'ûlünün inkişâfına ve "goncalar" ile de ma-

ârif-i ilâhiyyeyi muhtevî olan *Mesnevî-i Şerîf*'in beyitlerine işâret buyurulur. Ya'ni Çelebî Hüsâmeddîn hazretleri a'yân-ı sâbitenin ahkâm ve âsârını müşâhede ile meşgūl idi. Binâenaleyh isti'dâd-ı mec'ûlünün bahârı henüz gelmemiş olduğundan, *Mesnevî-i Şerîf* gülistânının goncaları mesâbesinde olan ebyât-ı maârif bir müddet açılmamış idi.

چون زدریا سوی ساحل باز گشت   چنگ شعر مثنوی باساز گشت

5. *Vaktâki deryâdan sâhil tarafına avdet etti, Mesnevî şiirinin çengi düzenli oldu.*

"Deryâ"dan murâd a'yân-ı sâbite, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye ve hakāyık-ı eşyâ ta'bîr olunan mertebedir. "Sâhil tarafı"ndan murâd, bu hakāyık-ı eşyâ mertebesinin hicâbı olan suver-i kevniyye âlemidir. Ya'ni, Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri hakāyık-ı eşyâyı mütâlaadan ihticâben suver-i kevniyye âlemine rücû' edince, bir çalgı gibi akordlu ve âhenkdâr olan *Mesnevî-i Şerif* şiirine mübâşeret olundu.

مثنوی که صیقل ارواح بود   باز گفتنش روزاستفتاح بود

6. *Mesnevî ki rûhların saykalı idi, onun tekrar söylenmesi yevm-i istiftâh idi.*

Ervâhı cilâlandıracak bir vâsıta olan *Mesnevî-i Şerîf*'in söylenmeye başlanması, onu müstemi'in adem-i cezbinden nâşî inkıtâ'a uğrayan vâridât-ı ilâhiyyenin istiftâhı günü oldu. ("Rûz-i istiftâh"tan murad, Receb ayının ilk cum'a günüdür. Onun gecesinde Regâib namazı kılınır. *Şerh-i Ankaravî.*)

مطلع تاریخ این سودا وسود   سال اندرششصد وشصت ودوبود

7. *Bu sevdâ ve sûdün matla'ının târîhi, altı yüz altmış iki senesinde idi.*

"Sevdâ" burada arzû ve "sûd" fâide ma'nâsınadır. Ya'ni, halka faydası olan bu ikinci cild-i *Mesnevî-i Şerif*'i söylemek arzûsunun bâtında tulû'u târîhi 662 senesinde idi. Hz. Pîr efendimizin vilâdet-i aliyyeleri 604 senesinde olduğuna göre, bu ikinci cild-i *Mesnevî-i Şerîf*'i 58 yaşlarında iken takrîr buyurmuş oluyorlar. Târîh-i irtihâlleri 672 olduğuna göre, ömr-i şerîfleri on sene daha temâdî etmiştir.

بلبلی زینجا برفت وباز گشت   بهر صید این معانی باز گشت

8. *Bir bülbül buradan gitti ve doğan kuşu oldu; bu ma'nâları avlamak için avdet etti.*

"Bülbül" ile Çelebî Hüsâmeddîn hazretlerine, "buradan" ta'bîri ile Hz. Pîr'in nezd-i âlîlerinde *Mesnevî-i Şerîf*'i yazışına ve "doğan olma"sıyla da Hz. Çelebî'nin zuhûr-ı kemâlinin isti'dâdına işâret buyurulur. Ya'ni, Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri bir müddet bizim nezdimizde *Mesnevî-i Şerîf*-i yazmaktan ferâgat etti; fakat bu ferâgat zamânında zuhûr-ı kemâlinin isti'dâdı inkişâf etti. Şimdi II. cildden i'tibâren bezl edilecek olan maânîyi avlamak için avdet etti.

ساعد شه مسکن این باز باد   تا ابد بر خلق این در باز باد

9. *Bu doğanın meskeni şâhın bileği olsun; bu kapı halk üzerine ebede kadar açık olsun.*

"Şâh"tan murâd, Hak'tır. "Bilek"ten murâd, Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîfleridir. Zîrâ Hz. Pîr efendimiz makām-ı "kutbiyyet"te mütemekkindir ve Hakk'ın a'tıyât-ı esmâiyyesi halk-ı âleme kutbun yedi ile tevzî', olunur. "Kapı"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin Hakk'a mûsıl olan tarîkat-ı aliyyeleridir. Ya'ni "Doğan gibi olan Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin meskeni, Hakk'ın huzûru olan kutbun nezdi olsun ve artık ondan bir an infikâk etmesin; ve alâ-vechi't-teselsül sırr-ı âlîlerinin halâife intikâli sûretiyle bu tarîkat-ı Mevleviyye'nin kapısı ebede kadar açık olsun."

آفت این در هوا و شهوتست   ورنه اینجا شربت اندر شربتست

10. *Bu kapının âfeti hevâ ve şehvettir; ve yoksa burada şerbet içinde şerbet vardır.*

Bâb-ı hakîkat olan bu tarîkat-ı Mevleviyye kapısının âfeti, nefsin hevâsı ve şehvetidir. Yoksa tarîk-ı şuttâr olan bu tarîkat-ı aliyyede, وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) [Rableri onlara tertemiz bir içki içirir] âyet-i kerîmesinde işaret buyurulan iç içe ve derece derece şarâb-ı aşk-ı ilâhî vardır.

این دهان بر بند تا بینی عیان   چشم بند آن جهان خلق ودهان

11. *Bu ağzı bağla, tâ ki âşikâre göresin; o cihânın gözbağı boğaz ve ağızdır.*

I. cildin nihâyetlerinde,

ای دریغا لقمهٔ دو خورده شد   جوشش فکرت ازآن افسرده شد

ya'ni, "Eyvâh, bir-iki lokma yenilmiş oldu; fikrin kaynayışı ondan donmuş oldu," buyurulmuş idi. Ve bu bâbdaki îzâhât da orada geçti. Bu ve âtîdeki beyitlerin, cild-i evvelin nihâyetlerine irtibâtı zâhirdir. Binâenaleyh "ağzı bağlamak"tan murâd, lezzât ve şehevâtın terkidir.

Ma'lûm olsun ki, ehl-i tarîkın çoğu, sâlikin kendisini açlık ve susuzluk potasında eritmesi ve zaîf ve nahîf kılması kanâatindedirler. Halbuki, ekâbir-i tarîkat bu açlıktan Hakk'a sığınırlar ve ehl-i riyâzetin seyyidi olan Sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz sâimu'd-dehr ve kāimu'l-leyl için buyururlar ki: ان لنفسك عليك حقا ولعينك حقا ولزوجك حقا فصم وافطر وقم ونم ya'ni "Muhakkak senin üzerinde nefsinin bir hakkı ve aynının bir hakkı ve zevcenin bir hakkı vardır; binâenaleyh sâim ol ve iftar et; ve kāim ol ve uyu." Bundan anlaşılır ki, riyâzette hadd-i i'tidâli tecâvüz câiz değildir. Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 106 ncı bâbında buyururlar ki: "Tarîkta matlûb olan açlık o açlıktır ki, tab'ın fuzûlluğunu taklîl-i hâtır ile ve hâcet tarafına hareketten sükûn ve terakkî ve urûc talebi hâtırı ile ihtiyâr olunur. Bizim indimizde güneşin gurûbuna kadar oruç vardır. Eğer o halden terakkî ederse, o seher vaktine kadar "savm-ı visâl"dir ve ancak bu açlık meşrû'dur. Binâenaleyh tâlibe, şerîat üzerine zâid tasarruf etmemek lâzımdır. Zîrâ o amel-i rahmânî değil, amel-i şeytânîdir." Böyle olunca, ifrat derecede açlık fenâ olduğu gibi, ifrat derecede tokluk dahi fenâdır. Binâenaleyh, mizâcın ıslâhı ve bünyenin kıvâmı için, sâlik nefsin hakkı olan gıdâyı almak lâzımdır. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in bir mahallinde cenab-ı Pîr, ifrat derecede olan açlığın ve tokluğun fenâlığını şu beyitlerde beyan buyururlar (I. cilt 3915 ve 3916 numaralı beyitler):

چون گرسنه میشوی سگ میشوی   تند و بد کردار وبدرگ میشوی

چونکه خوردی سیر مرداری شدی   بی خبر چون نقش دیواری شدی

"Aç olduğun vakit köpek gibi olursun; sert ve mukāreneti kötü ve fenâ damarlı olursun. Doyduğun vakit bir murdar tok oldun; bir duvar nakşı gibi habersiz ve ayaksız oldun."

İmdi bu açlık ve tokluk mes'elesindeki i'tidâl, hükm-i tabîat ile mukayyed olanlara göredir. Yoksa, hükm-i tabîattan yakalarını kurtarmış ve vâsıl-ı Hak olmuş bulunan kâmillere göre değildir. Zîrâ menâkıb-ı evliyâda âdet ve tabîat hilâfında yiyen ve içen ve aç duranlar bulunduğu mesmû'dur; ve bu zevâtın ahvâli bittabi' havârıktan ma'dûddur. Binâenaleyh bu vesâyâ henüz hükm-i tabîat altında bulunan sâlikleredir.

Beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki; "Ey sâlik, bu ağzını fuzûlî olan ekl ve şürbden bağla ki, âlem-i melekûtu apaçık göresin. Zîrâ melekût âlemini müşâhedeye sâlih olan kalp gözünün bağı, bu sûrî boğaz ve ağızdır."

ای دهان تو خود زبانهٔ دوزخی وی جهان تو بر مثال برزخی

12. *Ey ağız, muhakkak sen cehennemin alevisin; ve ey cihân sen berzah misâlindesin.*

Bu beyt-i şerîfte "ağız" ta'bîriyle, zikr-i cüz' ve irâde-i küll kabîlinden olarak mecâzen nefis murâd buyurulur. Zîrâ nefsin kuvveti, ağız vâsıtasıyla olan ekl ve şürbün ifrâtından olur. Ve nefis cehennem tabîatındadır. Aslâ lezâiz-i cihâna doymak bilmez. Ve cehennem de böylece aslâ doymak bilmez. Nitekim âyet-i kerîmede cehennem hakkında, يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'ni "Biz o günde cehenneme, doldun mu? deriz ve o, daha var mı? der" buyurulur. Bu i'tibarla, ağız cehennemin alevi mesâbesinde olur. Ve bu cihân-ı sûrînin berzah misâlinde olması budur ki: "Berzah" lügatta iki şey arasındaki hadd-i fâsıla derler. Ve âlem-i sûret ise, vücûd ile adem arasında bir hadd-i fâsıldır. Zîrâ hisse nazaran mevcûd ve hakîkata nazaran ma'dûmdur. Çünkü sûret, âlem-i latîfin kesâfet peydâ etmesinden ibârettir; ve kesâfet ise dâimâ bozulur, aslâ sâbit değildir. Vücûd-ı hakîkî ise eltaf-ı latîf olan zât-ı Hakk'ındır. Nitekim âyet-i kerîmede, اَللّٰهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ (Şûrâ, 42/19) ve ["Allah kullarına latîfdir"], اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (Mülk, 67/14) ["Hiç yaratan bilmez mi? ve o Latîf ve Habîr'dir"] buyurulur. Vücûd-ı kesîf ise ârızî olup vücûd-ı hakîkînin izâfâtındandır.

نور باقی پهلوی دنیای دون شیر صافی پهلوی جوهای خون

13. *Bâkî'nin nûru dünyâ-yı dûnun yanındadır; sâfî olan süt kan ırmaklarının yanındadır.*

Mâdemki dünyâ berzah mesâbesindedir ve berzah iki şey arasında bulunan hadd-i fâsıla derler; binâenaleyh vücûd-ı mutlakın nûru, o vücûdun tenezzülâtının en aşağı mertebesi olan bu dünyâya muttasıldır. Zîrâ bu dünyâ ve onun sûretleri mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ki, her birinden Bâkî'nin Nûr sıfatı zâhirdir. Ve ey sâlik, sen dahi bu dünyânın sûretlerinden bir sûret olduğun için, senin dahi zât-ı bîçûna vücûh-ı ittisâlden bir vecih ile ittisâlin vardır. Ve senin ve dünyâ-yı dûnun zât-ı bîçûna ittisâli, sâfî olan sütün kan ırmaklarına ittisâline benzer. Bu teşbîhte, sûre-i Nahl'de vâki' olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ (Nahl, 16/66) Ya'ni "Muhakkak koyun ve inek gibi hayvânât-ı ehliyyede sizin için ibret vardır ki, size onların karnında ve içlerinde kan ve gübre arasından, içenlerin boğazından kolayca kayıp giden hâlis sütü içiririz." İmdi bu

beyt-i şerîfte vücûd . mutlak-ı Hakk'ın "nûr"u sâfî "süt"e; ve "ecsâm" hayvânât-ı ehliyyeye; ve bu ecsâm üzerinde cârî olan ahkâm ve ahvâl-i tabîat "kan ve gübre"ye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Ey sâlik, bu esfel-i sâfilîn olan dünyâ ve âlem-i kevn beyhûde değildir, bir fâide için mahlûktur. Bu mezâhirde nûr-ı Bâkî vardır. Ahkâm-ı tabîata esîr olma. Mezâhir-i âlemden ibret al ve cehilden ilme geç! Ve nûr-ı Bâkî'yi, rûhânî olan ağzın ile sâfî bir süt gibi iç!"

چون درو گامی زنی بی احتیاط　　　شیر توخون می شود ازاختلاط

14. *Onda ihtiyatsız bir adım attığın vakit, ihtilâttan dolayı senin sütün kan olur.*

Bu berzah olan vücûd-ı kevnî âleminde, nûr-ı rûhâniyyet ile nâr-ı nefsâniyyet biribirine muttasıl ve muhtelıttır. Eğer ihtiyatsız adım atarsan, bu ihtilât ve ittisâldan dolayı senin süt gibi sâfî olan sıfât-ı rûhâniyyen, kokmuş kan gibi olan sıfât-ı nefsâniyye olur ve nûrun nâra mükalib olur.

یك قدم زد آدم اندر ذوق نفس　　　شد فراق صدر جنت طوق نفس

15. *Âdem nefsinin zevki içine bir ayak attı, nefsinin gerdanlığı cennet sadrının ayrılığı oldu.*

Görmez misin? Hz. Âdem nefsinin arzûsuyla şecere-i menhiyyeye bir adım attı; cennetin sadrından esfel-i sâfilîn olan dünyâya düştü ve cennet ayrılığı nefsinin boynuna bir gerdanlık gibi takıldı.

همچودیو ازوی فرشته می گریخت　　　بهر نانی چند آب چشم ریخت

16. *Melek ondan şeytan gibi kaçtı; bir ekmekten dolayı ne kadar göz yaşı döktü!*

"Melek" havâtır-ı mahmûde ilkā eden ervâh-ı nûriyye; ve "şeytan" havâtır-ı mezmûme ilkā eden ervâh-ı nâriyyedir. Yukarıki 12 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere insan "nûr" ile "nâr"ı câmi'dir. Binâenaleyh, insan hangi tarafa meylederse o tarafı gālib olur ve diğer taraf ondan kaçar. Zîrâ iki zıd ictimâ' etmez. Şu halde, iğvâ-yı şeytânî ile nefsinin zevkine adım atan âdemden melek, kendinin zıddı olan şeytandan kaçtığı gibi kaçar. Cenâb-ı Pîr efendimiz; "Behr-i nânî" ta'bîri ile mutlakan hazz-ı nefs olan gıdâya işâret buyururlar. Zîrâ gıdâda üç hal vardır: Hâcet, fuzûlluk, nefâsettir. Hâcet, bünyenin kıvâmına sebep olan gıdâdır ki, bunun ihtiyârı âdem için zarûrîdir ve bu mâni'-i nûriyyet değildir. Fuzûlluk, hâcet mikdârından fazla gıdâ almaktır ki, bu derecesi zarûret değildir. Binâenaleyh mâni'-i nûriyyet olur. Nefâset, def'-i hâcet için gıdâda tekellüf ile nefâsete düşkün olmaktır. Bu, hazz-ı nefs ol-

makla kezâlik mâni'-i nûriyyettir. Âdem'in şecere-i menhiyyeye takarrubunda gıdânın hâcet nev'i de bulunmadığından, hazz-ı nefs tarafına bir adım atmak oldu. Bu ibâre, *Ankaravî* nüshasında yâ-yı vahdet ile "behr-i nânî" vâki'dir. Bu sûrette "çend" kelimesi "âb-ı çeşm"e muallak olur. Hind nüshalarında, بهر نان چند vâki'dir. Bu sûrette "çend", "behr-i nân" a muzâf olur ve ma'nâ: "Birkaç ekmekten dolayı göz yaşı döktü" demek olur.

گرچه يك مو بد گنه كو جسته بود　　　ليك آن مودردوديده رسته بود

17. *Vâkıâ aradığı günah bir kıl idi; lâkin o kıl iki gözde bitmiş idi.*

Hz. Âdem'in şecere-i menhiyyeye takarrübü sûreti ile irtikâb ettiği zelle, rahmet-i ilâhiyye indinde bir kıl kadar ehemmiyetsiz bir şey idi. Velâkin o kıl iki göz mesâbesinde olan Âdem'de bitmiş idi. Zîrâ göz içinde biten kıl, sâir a'zâda biten kıllara benzemez. Beyit:

فراق دوست اگر اندك است اندك نيست　　　درون ديده اگر نيم موست بسيارست

"Dostun firâkı az olsa bile az değildir; zîrâ eğer göz içinde yarım kıl olsa çok gelir."

بود آدم ديدهء نور قديم　　　موى در ديده بود كوه عظيم

18. *Âdem nûr-ı Kadîm'in gözü idi; kıl gözde büyük bir dağ olur.*

Cenâb-ı Pir efendimiz, "Âdem" ta'bîri ile hakîkat-i insâniyyeye işâret buyururlar. Zîrâ hakîkat-i insâniyye nûr-ı Kadîm'in dîdesidir. Ve ilk nebiyy-i zîşân olan Hz. Âdem, bu hakîkatın hâmili olduğu gibi, ondan sonra gelen bilcümle enbiyâ ve onların vârisleri olan havâss-ı evliyâ da kezâlik bu hakîkatin hâmilidirler. Binâenaleyh bu âlem-i kevnde Hakk'ın halîfesidirler ve Hakk'ın âlemi şühûdu ve tedbîri insan vâsıtasıyla olur. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber, *Fusûsu'l-Hikem*'de fass-ı Âdemî'de şöyle buyururlar هو للحق بمنزلة انسان العين من العين لله به يكون النظروهوالمعبر عنه بالبصر فهذا سمى انسانا فإنه به نظرالحق الى خلقه Ya'ni "Âdem Hak için gözün insânu'l-ayni ya'ni gözbebeği menzilesindedir ki, nazar onunla vâki' olur ve ona "basar" ta'bîr olunur. İşte bunun için "insan" tesmiye olundu. Zîrâ Hak onunla nazar etti." Cenâb-ı Pîr efendimizin "nûr"u "Kadîm" ile tavsîf buyurması, Âdem'in ilmî ve rûhânî neş'eti hasebiyle kıdemine işârettir. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri aynı fassda فهوالإنسان الحادث الأزلى والنشأة الدائم الأبدى ya'ni "O ezelî ve neş'et-i dâimî-i ebedî olan insân-ı hâdistir" buyururlar.

گر در ان آدم بکردی مشورت   در پشیمانی نگفتی معذرت

19. *Eğer Âdem onda meşveret edeydi, pişmanlık içinde ma'zeret söylemezdi.*

Malûm olsun ki, akıl bir sıfattır ki, hem rûha ve hem de nefse taalluk eder. Rûha taalluk eden sıfata "akl-ı maâd" ve "akl-ı melekî"; ve nefse taalluk eden sıfata da "akl-ı maâş" derler. İnsan her iki sıfatı da câmi'dir. "Akl-ı maâş" insanı nefsin ezvâkı tarafına ve "akl-ı maâd" da ezvâk-ı rûhâniyyeye da'vet eder. Binâenaleyh insan, "akl-ı maâş" kendisini ezvâk-ı nefsâniyye tarafına da'vet ettiği vakit, "akl-ı maâd"ı ile müşâvere ve muhâkeme etmek lâzım gelir. İmdi, Âdem bu sûretle meşverete ve muhâkemeye mürâcaat etmiş olsa idi, "akl-ı maâş"ın hükmü ile hareket etmez ve pişmanlık içinde, رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا (A'râf, 7/23) [Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik.] ma'zeretini hâlıkına karşı arzetmezdi. Şurrâh-ı kirâm, "meşveret"i melâike ile meşveret ma'nâsına almışlardır. Zîrâ orada başka bir akıl yok idi. Bu ma'nâ da câizdir.

زانکه با عقلی چو عقلی جفت شد   مانع بد فعلی وبدگفت شد

20. *Zîrâ bir akıl bir akıla eş olduğu vakit, fenâ işin ve fenâ sözün mâni'i oldu.*

"Akl-ı maâd" "akl-ı maâş"a eş olduğu vakit, o akl-ı maâd akl-ı maâş hükmünün şeâmetini meydana koyacağı için, akl-ı maâş hükmü ile zuhûr edecek fenâ işe ve fenâ söze mâni olur. Veyâhud "iki âkılın bir işte meşveret etmesi hayırlı netîce verir" ma'nâsı verilmek de câiz olur.

نفس با نفس دگر چون یارشد   عقل جزؤی عاطل وبیکار شد

21. *Nefis nefs-i dîgere yâr olduğu vakit, akl-ı cüz'î âtıl ve işsiz oldu.*

Beyt-i şerîfte Âdem'in hâli kasd buyurulmuş olduğuna göre, birisi Âdem'in nefsi, diğeri Havvâ'nın nefsi olur. Ya'ni, "Âdem'in nefsi Havvâ'nın nefsine yâr olduğu vakit, Âdem'in akl-i cüz'îsi faâliyetten kaldı"; ve umûmiyyet kasd buyurulmuş olduğuna göre, "İki nefsânî olan kimse herhangi bir işte meşveret ederse, nefsin hazzına müsteniden hüküm verirler ve o halde akl-ı cüz'î muattal olarak bir tarafta kalır" demek olur.

چون زتنهای تونومیدی شوی   زیر سایهٔ یار خورشیدی شوی

22. *Eğer sen yalnızlıktan bir ümitsiz olursan, güneşe mensûb olan yârin sâyesi altında olasın.*

Ey sâlik, eğer sen emr-i maâdın hakkında bir hüküm vermek için yalnız kalıp da ümitsiz bir hâle gelirsen, hakîkat güneşine mensûb olan yârin gölgesine sığın, ya'ni mürşid-i kâmilin hükmü altına gir.

روبجو يارخداى را تو زود   چون چنان كردى خدا يار تو بود

23. *Git, çabuk sen Hudâ'ya mensup olan yâri ara; böyle yaptığın vakit Hudâ senin yârin olur.*

Bu hayât-ı sûrî zâil olmadan evvel, çabuk Hakk'a vusûl yolunu bilen bir insân-ı kâmili ara. Eğer böyle yaparsan, Hak Teâlâ sana muîn olup, dostlarından birisini buldurur ve seni kendisine cezb eyler.

آنكه در خلوت نظربردوختست   آخرآنرا هم زيار آموختست

24. *Nazarı halvette dikmiş olan kimse, nihâyet onu da yârdan öğrenmiştir.*

Sultan Veled hazretleri, "nazar ber-dûhten" "zabt-ı havâss ile murâkebe etmek" ma'nâsına olduğunu beyan buyurmuşlardır. Ya'ni bir kimse, "Mürşid emri altına girmeğe ne hâcet vardır; halvete oturup zabt-ı havâss ile murâkabe kâfî değil midir?" diye bir i'tirâzda bulunsa, bu beyt-i şerîf ile cevap verilip denir ki: "Ey müddeî, bu usûlü tatbîk eden kimse, bunu da mürşid-i kâmilden öğrenmiştir. Binâenaleyh bunda da o kâmile tâbi' olmuştur."

خلوت ازاغيار بايد نه زيار   پوستين بهردى آمد نى بهار

25. *Halvet yârdan değil ağyârdan gerek; kürk bahâr için değil kış içindir.*

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin emir ve tasvîbi olmaksızın bir kimsenin kendi fikri ile halvete girip murâkabeye devâmı semere-bahş olamaz. Zîrâ halvette vâki' olan rahmânî ve şeytânî tecelliyâtı tefrikten âcizdir. Neûzü billâh, bilakis helâk-i ma'nevîye sebep olur. Binâenaleyh mürşid-i kâmile ihtiyaç görmeyen kimse, o mürşid-i kâmili ağyârdan gördüğü için ona ihtiyaç görmemiş olur. Halbuki mürşid-i kâmil ağyâr değil yârdır. Mürşid-i kâmilden kaçıp halvete girmek, yârdan kaçmaktır. Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin bir mürîdi, kendilerinden izin almaksızın halvete girmiş, Hz.Sadreddîn gaybûbet eden mürîdin nerede olduğunu ihvândan sormuş, halvette olduğunu söylemişler. Cenâb-ı Sadreddîn o mürîdin halvetine gidip, elinde kâğıt ve kalem birçok yazılar yazmakla meşgûl olduğunu görmüş; aralarında şu mükâleme cereyân etmiştir:

Hz. Sadreddîn: Ne ile meşgūlsün?

Mürîd: Vaktâki halvete girdim, Hz.Cibrîl zuhûr etti ve "Sana ulûm-ı ledünniyye getirdim" dedi, ağzıma tükürdü. Kalbimden birçok ulûm-ı acîbe nebeân etmeye başladı. Zâyi' olmamak için yazıyorum.

Hz. Sadreddîn: Sen halvete girdiğin vakit ne ile meşgūl idin?

Mürid: Zikrullâh ile meşgūl idim.

Hz. Sadreddîn: Hiç Hz. Cibrîl zikrullâh ile meşgūl olan bir kimseyi zikrinden çevirir mi? Sana zuhûr eden İblîs idi. Seni zikrullâhtan alıkoymak için sana karşı bu hîleyi yaptı. Bu yazdıklarının hepsi ulûm-ı şeytâniyyedir. O laîn ben halvette iken bana da gelmiş idi. Fakat ben halvete mürşidimin emri ile girmiş olduğum için hîlesi müsmir olamadı, ben ona galebe ettim. Şimdi halvetten çık ve bu yazdıklarının hepsini yak!

Ve keza *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da şu vak'a da mündericdir: "Zümre-i ashâbdan bulunan Mevlânâ Mecdüddîn Atabek dâimâ halvete girmek ister idi. Bir gün Hz. Mevlânâ efendimizden ricâ ve iltimâs etti. Ba'de'l-kabûl onu kendi refîki ile medresede yekdîğerine muttasıl iki hücrede halvete oturttular. Birkaç gün sonra ona açlık te'sîr edip tâkatı tâk oldu. Refîkiyle açlık zarûretinden bahisle, gece müttefikan hücrelerinden çıkıp ahbâblarından birinin hânesine gittiler ve açlıklarının derecesini söylediler. O azîz onlar için bir kaz dolması tertip etti. Onu yedikten sonra gelip hücrelerinde oturdular. Sabah oldukta, Hz. Hüdâvendigâr âdet-i seniyyeleri vech ile hücrenin kapısına geldiler ve mübârek parmaklarını hücrenin kapısına sürüp kokladılar ve ondan sonra buyurdular ki: "Ashâbunâ, bu hücreden riyâzet kokusu değil, kaz dolması kokusu geliyor!" Her ikisi de mübârek ayaklarına kapandılar ve tövbe ve istiğfâr edip: "Böyle bir bahr-i rahmet dururken insanın kendisini halvet köşelerinde habsetmesi saâdetsizliktir" dediler." Beyit:

باروی تو کفرست بمعنی نگریدن یا باغ صفا را بیکی تره خریدن

Nazmen tercüme:

"Küfr oldu yüzün terk ile ma'nâlara dalmak,
Yâ bir varakı bâğ-ı safâya satın almak"

Bu îzâhât anlaşıldıktan sonra, beyt-i şerîfin hülâsa-i ma'nâsı şöyle olur: "Ey sâlik, halvet ağyârdan ihticâb için ihtiyâr olunur; yâr-ı hakîkî olan mürşid-i kâmilden ihticâb için değildir. Eğer lüzûm olursa, o halveti insân-ı kâmil sana yaptırır. Zîrâ kürk lâzım olduğu vakit giyilir; onun vakt-i lüzûmu kıştır, bahâr değildir."

عقل با عقل دگر دوتا شود　　　　نور افزون گشت وره پیدا شود

26. *Akıl diğer akıl ile iki kat olur; nûr ziyâde olur ve yol zâhir olur.*

Sâlikin "akl-ı maâd"ı, mürşid-i kâmilin aklına mukārin olduğu vakit, iki kat olup kuvvet bulur ve aklının nûr-ı idrâki çoğalır; ve tarîk-ı Hak kendisine zâhir ve âşikâr olur.

نفس با نفس دگر خندان شود　　　　ظلمت افزون گشت وره پنهان شود

27. *Nefis diğer bir nefis ile handân olursa zulmet ziyâde olur ve yol da gizli olur.*

Nefsin sıfatı olan "akl-ı maâş", kendisi gibi nefsânî olan birinin akl-ı maâşı ile mukārenet edip âlem-i tabîata dalar ve huzûzât-ı nefsâniyye ile mesrûr ve handân olursa, öyle bir kimsenin kalbinin zulmeti ziyâdeleşir ve târik-ı Hak da onun idrâkine gizli kalır ve hattâ inkâr etmeğe başlar.

یار چشم تست ای مرد شکار　　　　از خس وخاشاك اورا پاك دار

28. *Ey av adamı, yâr senin gözündür; onu çörçöpten temiz tut!*

"Yâr"dan maksûd mürşid-i kâmil, "av"dan murâd hakîkat-i vücûd, "av adamı"ndan murâd sâlik-i râh-ı hakîkat, "has ü hâşâk"ten murâd i'tirâzâttır. Ya'ni "Ey hakîkat-ı vücûdu idrak etmek isteyen hakîkat yolunun sâliki, mürşid-i kâmil senin gözündür; ve sen tarîk-ı Hak'ta körler mesâbesindesin. Binâenaleyh sen tarîk-ı Hakk'ın akabelerini onun gözü ile görüp geçersin. İmdi, zâhir gözünü çörçöpten muhâfaza ettiğin gibi, mürşide karşı da i'tirâzâtı terk et ve kendini ondan müstağnî bilme ki, tarîk-ı Hakk'ı göresin!"

هین بجاروب زبان گردی مکن　　　　چشم را از خس ره آوردی مکن

29. *Sakın dil süpürgesi ile toz kaldırma; göze çöp cinsinden tuhfe yapma!*

"Dil süpürgesi"nden murâd, sâhib-i esrâr olan mürşidin huzûrunda câhilâne ve bî-edebâne sözlere cür'ettir. "Toz kaldırmak"tan murâd, feyz-i mürşidin aksine mâni' olan enâniyyet-i nefsâniyye zulmetini hâil kılmaktır. "Çöp cinsinden olan tuhfe"den murâd, ulûm-ı ledünniyye menba'ı olan kâmilin huzûrunda ma'lûmât-fürûşluk etmektir. Ya'ni "Ey sâlik-i mübtedî, sâhib-i esrâr olan mürşidin huzûrunda câhilâne ve bî-edebâne sözlere cür'etle enâniyyet-i nefsâniyyenin zulmetini kaldırıp, feyz-i mürşidin kalbine aksetmesine mâni' olma! Göz mesâbesinde olan mürşide karşı ma'lûmât satma!"

چونکه مؤمن آینهء مؤمن بود   روی او زآلودگی ایمن بود

30. *Çünkü mü'min mü'minin aynasıdır; onun yüzü bulaşıklıktan eymindir.*

Bu beyt-i şerîfte, المؤمن مرآت المؤمن [Mü'min mü'minin aynasıdır.] hadîs-i şerîfine işâret buyurlur. Bu hadîs-i şerîfin dakāyıkı uzundur. Burada birinci "mü'min"den murâd mürşid ve ikinci "mü'min"den murâd mürîddir. Ya'ni, mürşid- kâmil mürîdin bâtınının ve cânının aynasıdır. Mürîd o aynada kendisini müşâhede eder. Çünkü mürşidin cemâl-i ma'nevîsi, sıfât-ı nefsâniyye ve keserât-ı halkıyyle tozlarından ârî ve musaffâdır. Bu ma'nâya binâen Mısrî Niyâzî hazretleri buyurur. Beyit:

Halk içre bir âyîneyim, her kim bakar bir ân görür,
Her ne görür, kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür.

یار آینه ست جانرا درحزن   دررخ آیته ای جان دم مزن

31. *Yâr, hüzünde cânın âyînesidir; ey cân, âyînenin yüzüne nefes vurma!*

Mürşid-i kâmil, cismâniyyet gamı ve sıkıntısı içinde kalan rûhun aynasıdır. Rûh bu âlem-i keserâtın gamı ve hüznü içinde bunalmış kalmış olduğundan, kendi aslından gāfildir. O kendisini ancak mürşid-i kâmilin âyînesinde müşâhede edebilir. Ey cân, ya'ni ey mürîd, o aynanın yüzüne enâniyyetinin harâreti ile çıkardığın nefes-i i'tirâzı vurup buğulandırma ve bulandırma!

تا نپوشد روی خود را دردمت   دم فروخوردن بباید هردمت

32. *Tâ ki derhal sana yüzünü örtmesin; sana her dem nefesi yutmak lâzımdır.*

Ya'ni, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfinden tulû' eden füyûzât-ı rabbâniyye, senin nefes-i i'tirâzın ile hemen munkatı' olmasın. Binâenaleyh huzûr-ı kâmilde sana lâzım olan şey, dâimâ zâhiren ve bâtınen sükûttur.

کم ز خاکی چونکه خاکی یار یافت   ازبهاری صد هزارانوار یافت

33. *Topraktan aşağı mısın? [Vaktâki] bir toprak [yâr buldu], baharlıktan yüz bin çiçek buldu.*

"Bahârî"deki "yâ"yı, şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları bir kerre "vahdet", bir kerre de "nisbet" için alıp, iki sûrete göre ma'nâ vermişlerdir. Fakat zevk-i fakîre göre "masdariyyet" olması daha münâsib görünür; ve bu sûrette ma'nâ "bahârlık" demek olur. "Envâr" ağaç çiçeği ma'nâsına olan "nevr" kelimesi-

nin cem'idir. Ya'ni "Ey sâlik, sen her türlü tasarruftan ârî ve sâkit olan topraktan daha aşağı mısın? Zîrâ bir toprak bahâr mevsimine yâr ve mukārin ve o mevsimin hükmüne münkād olduğu vakit, kendisinden yüz binlerce çiçekler fışkırdı. Binâenaleyh sen dahi bahâr meşrebinde olan veliyy-i kâmilin huzûrunda sâkit ve tasarruftan ârî olursan ve ona kemâliyle teslîm olur isen, senin hâkî olan vücûdunda yüz binlerce maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye çiçekleri biter."

آن درختى كوشود باياريجفت ازهواى خوش زسرتا پاشگفت

34. *O bir ağaç ki, yâre eş oldu, latîf havadan baştan ayağa kadar açıldı.*

"Ağacın yâre eş olması"ndan murâd, bahar mevsimine mukārenetidir. İlm-i nebâtâtta îzâh olunduğu üzere, nebâtâtta da zükûret ve ünûset i'tibârâtı vardır. Bahârın latîf ve mu'tedil havâsı ve rüzgârları vâsıtasıyla nebâtâtın erkeklerinin tohumları dişilerine telkîh olunur. Nitekim sûre-i Hicr'de, وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ (Hicr, 15/22) ya'ni "Biz rüzgârları ilkāh edici olarak gönderdik" buyurulur. Binâenaleyh ağaçların meyveleri bu latîf rüzgârlar vâsıtasıyla olan aşılar sebebiyle açılır. Bu ilkāhı, meyve daha çok olmak için hurma ağaçlarına sun'î olarak dahi yaparlar. Ya'ni "Ey sâlik, görmez misin? Ağaçlar bahârın latîf havası vâsıtasıyla zükûretleri ünûsetlerine yâr ve mukārin olup aşılandıkları için, baştan ayağa kadar donanır. Sen dahi meşreb-i bahâra mâlik olan insân-ı kâmilin nefha-i latîfi ile aşılandığın vakit, ulûm-ı ledünniyye meyveleriyle baştan ayağa donanırsın."

در خزان چون ديد اويار خلاف دركشيد اوروو سرزير لحاف

35. *O, sonbaharda yâr-i muhâlif gördüğü vakit yüzünü başını yorgan altına çekti.*

Ya'ni, yine ağaç yâr-i muhâlif olan sonbahâra mukārin olunca, çiçeklerini ve meyvelerini ve yapraklarını örtü altına çeker; ve bu yâr-i muhâlif onun bâtınındaki kemâlâtın zuhûruna mâni' olur. Ey sâlik, sen dahi yâr-i muhâlif olan nefsânî kimselerin mukārenetinden kaç! Zîrâ sendeki kemâlât-ı insâniyyenin zuhûruna mâni' olur.

گفت يار بد بلا آشفتنست چونكه اوآمد طريقم خفتنست

36. *Dedi ki, kötü refîk püsküllü belâdır; o geldiği vakit benim âdetim uyumaktır.*

Ya'ni, ağaç lisân-ı hâl ile der ki: "Kötü refîk olan sonbahar mevsimi benim için püsküllü belâdır ve belânın şiddetlenmesidir. O belâ gelince artık benim kemâlâtımın uyumak ve muattal kalmak zamânıdır."

پس بخسبم باشم از اصحاب کهف　　　به ز دقیانوس باشد خواب کهف

37. *Binâenaleyh uyurum, ashâb-ı Kehf'ten olurum; mağaranın uykusu Dıkyânus'tan iyidir.*

Cenâb- Pîr yukarıdaki beyit ile bu beyiti, ağaç lisânından sâliklere ta'lîmen beyân buyururlar. Ya'ni yâr-i muhâlife mukārin ve musâhip olmaktan ise, ashâb-ı Kehf zümresine dâhil olup uyumak iyidir. nitekim ashâb-ı Kehf, Dıkyânus gibi bir emîr-i kâfire tâbi' olmaktan ise, kaçıp mağarada uykuya dalmayı daha evlâ gördüler. Dıkyânus, zamânının peygamberine muhâlif olan münkir bir hükümdar adıdır. Ashâb-ı Kehf, mü'min olan yedi kimseden ibârettir. İsimlerini şöyle beyân ederler: Yemlîhâ, Mekselînâ, Mislînâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefestatayyûş. Uykuya yattıkları mağara, Adana cihetinde kâin Tarsus'ta olduğunu rivâyet edip ziyâret ederler. Vak'anın tafsîli sûre-i Kehf'te tefsîr kitaplarında mündericdir.

یقظشان مصروف دقیانوس بود　　　خواب شان سرمایهٔ ناموس بود

38. *Onların uyanıklıkları Dikyanus'a masrûf idi; uykuları sermâye-i nâmûs idi.*

Ashâb-ı Kehf'in uyanıklıkları, Dıkyanus ismindeki kâfir hükümdârın emrine sarf olunmuş idi. Uykuları ise nâmûs-ı insânînin sermâyesi oldu. zîrâ küfür ve küfre hizmet, ma'rifet-i rabbâniyye için mahlûk olan insanlığın nâmûsuna ve kānûnuna muhâliftir. Ashâb-ı Kehf ise küfürden ve küfre hizmetten kaçtılar ve uykuya yattılar. Bu uyku kānûn-ı insâniyyetin muhâfazasına bir sermâye oldu. Binâenaleyh uykuları uyanıklıklarından daha hayırlı oldu.

خواب بیداریست چون بادانشست　　　وای بیداری که بانادان نشست

39. *Uyku ilim ile olduğu vakit uyanıklıktır; câhil ile oturan uyanığın vay hâline!*

Fesâddan kaçmak niyetiyle uykuya dalmak uyanıklık hükmündedir. Fâsık ve fâcir olan câhiller ile sohbet eden uyanık kimselerin vay haline!

چونکه زاغان خیمه بربهمن زدند　　　　بلبلان خاموش شدند وتن زدند

40. *Kargalar behmen üzerine çadır kurdukları vakit bülbüller saklanırlar ve susarlar.*

"Behmen" "mahzen" vezninde olup birçok ma'nâları vardır. Burada kış mevsiminde çiçek açan bir nebâtın ismidir. Ya'ni kış mevsimi gelip de, kargalar "behmen" ismindeki nebâtın üzerine toplanıp öttükleri vakit, bülbüller saklanırlar ve ötmez olurlar. "Karga"dan murâd, ehl-i zâhir ve ehl-i dünyâ; ve "bülbül"den murâd ehl-i bâtın ve ehl-i Hak'tır. Ya'ni bir muhîtte ehl-i dünyâ ve ehl-i zâhir çoğaldığı vakit, ehl-i bâtın ve ehl-i Hāk ihtifâ ederler ve hakāyık-ı ilâhiyyeden bahsetmez olurlar.

زانکه بی گلزار بلبل خامشست　　　　غیبت خورشید بیداری کشست

41. *Zîrâ gülzârsız bülbül sâkittir; güneşin gâib oluşu uyanıklığı öldürücüdür.*

Ya'ni, sonbahârda gülistânın şenliği gidince bülbül susar. Sûrî güneş gurûb edip gâib olduğu vakit dahi uyku vakti olan gece olur ve uyanıklığı öldürüp izâle eder. Bu beyitlerde, mütekābil olan esmâ-i ilâhiyyenin tecelliyâtına işâret buyurulur ve esmâ-i mütezâdde yekdîğerini nefyeder.

آفتابا ترك این گلشن کنی　　　　تاکه تحت الارض را روشن کنی

42. *Ey güneş, arzın altını aydınlatmak için bu gülşeni terk edersin!*

Bu beyt-i şerîf dahi cem'iyyet-i ma'nâyı hâizdir. Ma'nâ-yı zâhirîsi: "Ey âfâkın güneşi, eğer sen bu taraftan gurûb edersen, bu tarafın semt-i kademi olan kürre-i arzın altını ziyâdâr edersin. "Manâ-yı bâtınîsi: "Ey rûh güneşi, ef'âl-i ilâhiyye tecelliyâtının gülşeni olan bu cismi terk edersen, arz-ı cismin altı olan âlem-i rûhâniyyete intikāl edip orada cilvelenirsin. Arzın kendi etrâfında ve güneş etrâfında devrini Kopernik 1543 sene-i mîlâdîsinde ilk def'a olarak keşf ettiği beyân olunur. Bu sene-i mîlâdî, 962 sene-i hicrîsine müsâdiftir. Cenâb-ı Pîr efendimiz ise bu II. cildi 662 sâl-i hicrîde te'lîf buyurduklarından, bu hakîkatı Kopernik'ten üç yüz sene evvel keşf buyurmuş oluyorlar.

آفتاب معرفت را نقل نیست　　　　مشرق او غیرجان وعقل نیست

43. *Ma'rifet güneşi için nakil yoktur; onun maşrıkı can ve aklın gayri değildir.*

Ya'ni, sûrî olan güneşin maşrıktan doğup mağribde batmak sûretiyle intikāli olduğu gibi, rûh güneşinin dahi maşrık-ı cismâniyyetten doğup mağrib-i rûhâniyyete batmak sûretiyle intikāli vardır. Fakat ma'rifet-i ilâhiyye güneşi için aslâ intikāl yoktur. zîrâ onun maşrıkı rûh ve rûhun sıfatı olan akıldır. Rûh ve akıl ise, gerek cismâniyyet ve gerek rûhâniyyet âlemlerinde mevcuttur. Eğer bir kimsenin akıl ve canında ma'rifet-i ilâhiyye güneşi parlarsa, hiçbir mevtında gurûb ve intikāl etmez.

حاصه خورشید کمالی زآن سریست   روزوشب کرداراو روشنگریست

44. *Husûsiyle o kemâle mensup olan güneş ki o tarafa mensûbdur, onun işi gece gündüz aydınlatıcılıktır.*

"Hûrşîd-i kemâlî"den murâd "hakîkat-ı muhammediyye"dir. Ve ona "mertebe-i vahdet" dahi derler. "O tarafa mensûbiyyet"ten murâd, zât-ı Hakk'a mensûbiyyettir. Nitekim انا من الله والمؤمنون من نوری [Ben Allah'danım ve mü'minler benim nûrumdandır] hadîs-i şerîfinde bu mensûbiyyete işâret buyurulmuştur. "Gece"den murâd âlem-i cismâniyyet ve "gündüz"den murâd âlem-i rûhâniyyettir. Ya'ni, "Husûsiyle o "hakîkat-ı muhammediyye" güneşi ki Zât-ı ulûhiyyete mensûbdur, arada hiçbir vâsıta yoktur; onun işi cismâniyyet ve rûhâniyyet âlemlerini aydınlatıcılıktır."

مطلع شمس آی اگر اسکندری   بعد ازان هرجا روی نیکوفری

45. *Eğer İskender isen matla'-ı şemse gel; ondan sonra her nereye gidersen çok parlaksın.*

Eğer âb-ı hayâtı aramağa azmeden İskender-i Zülkarneyn meşrebinde isen, "hakîkat-ı muhammediyye" güneşinin matla'ı olan Zât-ı ahadiyyet tarafına teveccüh et ve kendi vücûd-ı mevhûmundan kurtulup fenâ-fillâh mertebesini bul. Ondan sonra gerek âlem-i cismâniyyette ve gerek âlem-i rûhâniyyette bakā-yı Hak ile kāim olarak parıl parıl parlarsın. İskender-i Zülkarneyn'in kıssası sûre-i Kehf'te mezkûr olup, tafsîli tefsîr kitaplarında mündericdir.

بعد ازان هرجا روی مشرق شود   شرقها برمغربت عاشق شود

46. *Ondan sonra her nereye gidersen maşrık olur; şarklar senin mağribine âşık olur.*

Ya'ni, vücûd-ı mevhûmun kalkıp vücûd-ı Hak ile bâkî olduğun vakit, sûrette mevâtın-ı muhtelifeye intikālâtın, ya'ni mevt-i sûrî ile mevtın-ı berzaha ve berzahtan ba's-i cismânî mevtınına ve mevtın-i haşre ve mevtın-ı haşrden cennet-i cismânî mevtınına intikāllerin hep maşrık olur. Zîrâ sen hakîkat güneşinin "ayn"ı olursun. Gurûb ettiğin mevtın senin maşrıkın olur. Nitekim sûrî güneşin kendisi menba'-ı ziyâ olduğundan, gurûb ettiği nokta aynı zamânda maşrık olur ve mâdemki senin mağribin maşrıkın aynı oluyor, o halde şarklar senin mağribine âşık olurlar ve mağribine intizâr ederler. Zîrâ bir nokta şark olmak için aynı zamanda o noktanın mağrib olması iktizâ eder. Bu beyt-i şerîfte cenâb-ı Pîr efendimiz, kürre-i arz üzerinde güneşin maşrık ve mağrib noktalarındaki evzâ'ını da tasvîr buyurmuş oluyorlar.

حس خفاشت سوی مغرب دوان   حس در پاشت سوی مشرق روان

47. *Senin yarasa kuşu olan hissin mağrib tarafına koşucudur; senin inci saçıcı olan hissin maşrık tarafına gidicidir.*

"Yarasa kuşu olan his"ten murâd, hayvâniyyete mahsûs olan havâss-i zâhiredir ki, onlar, kuvve-i sâmia, bâsıra, şâmme, zâika, lâmisedir. "Mağrib"den murâd, cihet-i cismâniyyettir ki, hicâb-ı ma'rifettir. "İnci saçıcı olan his"ten murâd, insâniyyete mahsûs olan havâss-i bâtınedir. Onlar da, hiss-i müşterek, kuvve-i vâhime, kuvve-i mütefekkire, kuvve-i hayâliyye ve kuvve-i hâfızadır. "Maşrık"tan murâd rûh-ı insânîdir ki, ondan maârif-i rabbâniyye güneşi tulû' eder. İnsânın iki nevi' havâssi vardır. Birisi havâss-i zâhiredir ki, sırf cismâniyyet ile alâkadârdır. Bu hisler gālib oldukça cismâniyyet ahkâmı gālib olur ve cismâniyyet ise maârif-i rabbâniyyenin mağribi ve mahall-i istitârıdır. Diğeri havâss-i bâtınedir ki, insan maâliyâtı bu havâss ile idrâk eder ve bunlar rûh-ı insânî ile alâkadârdır. Bu hisler gālib oldukça rûhâniyyetin ahkâmı gālib olur ve rûhâniyyet ise maârif-i ilâhiyyenin maşrıkı ve mahall-i tulû'udur.

راه حس راه خرانست ای سوار   ای خرانرا تو مزاحم شرم دار

48. *Ey binici, his yolu eşeklerin yoludur; ey kimse, sen eşeklere müzâhimsin, utan!*

Ey cesed-i unsurî hayvânına binmiş olan insan, hiss-i zâhir yolu eşeklerin yoludur. Zîrâ sende olan cisim ve cismin havâss-i zâhiresi eşeklerde de vardır. Binâenalleyh cismin ve hiss-i zâhirin îcâbâtında eşeklere müzâhimsin

ve onlarla müştereksin. Bu cismiyyet ve hiss-i zâhir dâiresinde kaldığından dolayı utan! "Müzâhame" lügatta, sıkıntı vermek ve izdihâm edip kalabalık husûle getirmek ma'nâsınadır. Burada, hayvâniyyet mertebesine iştirâk edip, cem'iyyet-i hayvâniyyede kalabalık husûle getirmek murâd buyurulmuştur.

پنج حسی هست جز این پنج حس　　　　آن چو زر سرخ وین حسها چومس

49. *Bu beş histen başka bir beş his vardır; o kızıl altın gibi ve bu hisler bakır gibidir.*

Cisim ile alâkadâr olan bu beş hiss-i zâhirîden başka, rûh ile alâkadâr olan bir beş hiss-i bâtınî vardır. O bâtınî hisler kızıl altın gibi kıymetlidir. Bu zâhirî hisler ise bakır gibi kıymetsizdir.

اندرآن بازار کاهل محشرند　　　　حس مس را چون حس زر کی خرند

50. *Mahşer ehli olan o pazarda bakır hissi, ne vakit altın his gibi satın alırlar?*

"Ehl-i mahşer"den murâd, makām-ı "cem'"e ve "cem'ul-cem'"e vâsıl olan zevâttır. Zîrâ onlar zâhir ve bâtını cem' edip hakîkat-ı vücûdu idrak etmişlerdir. Binâenaleyh onların pazarında ve meclisinde bakır mesâbesinde olan havâss-i zâhireyi, altın mesâbesinde olan havâss-i bâtıne gibi satın alırlar mı? Zîrâ havâss-i zâhirenin bakır gibi oluşu, idrâk-ı hakāyıkta birçok galatâtı sâbit olduğu içindir. Meselâ bu zâhir gözü, gâyet uzak mesâfede olan bir büyük cismi gâyet küçük görür. Nitekim güneşin cirmi pek büyük olduğu halde zâhir gözü onu bir tepsi cirminde görür. Halbuki bu görüş yanlıştır ve galattır. Onun cesâmetini ve hakîkatini ancak havâss-i bâtıneden olan kuvve-i müfekkire idrâk edebilir. Bu ise hasâis-ı insâniyyedendir. Diğer hislerin idrâkâtı da buna kıyâs olunsun.

حس ابدان قوت ظلمت می خورد　　　　حس جان ازآفتابی می چرد

51. *Bedenlerin hissi zulmet gıdâsını yer; cânın hissi ise bir güneşten otlar.*

Cismin havâss-i zâhiresi zulmet ve kesâfet âleminden gıdâsını alır ve bu gıdâ ile kuvvet bulur. Havâss-i bâtıneden ibâret olan rûhun hissi ise hakîkat güneşinden ve âlem-i letâfetten gıdâlanır ve bu gıdâdan kuvvet bulur. Dâvûd-ı Kayserî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nin mukaddimesinde buyurur ki: فإن للقلب عينا وسمعا وغيرذلك من الحواس وتلك الحواس الروحانية اصل هذه الحواس الجسمانية فإذا إرتفع الحجاب بينها و بين الخارجية تجدالأصل مع الفرع فيشاهد بهذه الحواس ما يشاهد بها Ya'ni "Muhak-

kak kalbin bir gözü ve kulağı ve havâsden bunların gayri vardır; ve bu havâss-i rûhâniyye bu havâss-i cismâniyyenin aslıdır. İmdi, onlar ile havâss-i hâriciyye arasındaki hicâb kalkdığı vakit asl fer' ile ittihâd eder. Binâenaleyh onlar ile müşâhede ettiği şeyi bu havâss ile müşâhede eder." İşte, asl ile fer'i cem' edenler, yukarıki beyt-i şerîfte beyân buyurulan ehl-i mahşerdirler ve bu ittihâd netîcesinde havâss-i zâhirenin galatâtı meşhûd olur ve ehl-i zâhirin âlem-i zulmânîye mensûbiyetlerinden dolayı inkâr ettikleri ve müsteb'ad gördükleri birçok hakāyık bu ittihâd netîcesinde sâbit olur. Zîrâ rûh hislerinin idrâkâtı hakîkat güneşinden kuvvet bulur. Fakat bu îzâhâttan hükemânın ve ehl-i felsefenin dahi idrâk-i hakāyık mertebesine vâsıl oldukları zannolunmasın. Zîrâ onların havâss-i bâtınelerinin hükmü, havâss-i zâhirelerinin verdiği ulûm-ı mevhûme ile karışıktır. Bu sebepten i'tikādlarında fesâd ve hükümlerinde adem-i isâbet vardır.

ای برده رخت حسها سوی غیب   دست چون موسی برون آور زجیب

52. *Ey hislerin yükünü gayb tarafına götürmüş olan, Mûsâ gibi elini koynundan çıkar!*

Bu beyt-i şerîf ile âtîdeki beyitlerde cenâb-ı Pîr-i destgîr efendimizin nefs-i nefîs-i mürşidânelerine hitâb olunduğu anlaşılır. Zîrâ zât-ı şerîfleri bakā-billâh mertebesi olan "cem'u'l-cem'" makāmında sâbit bulunan ekâbir-i ümmettendir. Ya'ni "Ey havâss-i zâhire yüklerini âlem-i gayb ve letâfete götürmüş olan zâtım, Mûsâ (a.s.)ın yed-i beyzâsı gibi olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'i pür-nûr olarak kalbinden tâlib-i hakîkat olan sâliklere ızhâr et, intifâ' etsinler!"

ای صفاتت آفتاب معرفت   وآفتاب چرخ بند یك صفت

53. *Ey kimse, senin sıfatların ma'rifet güneşidir; ve feleğin güneşi bir sıfatın bendidir.*

Ey insân-ı kâmil, sen bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi câmi' olan "Allâh" ism-i zâtının mazharısın ve bu sıfât ve esmânın ahkâm ve âsârı senin vücûdundan fiilen zâhir olduğu için, sen bunları ma'rifet-i zevkiyye ile ârifsin ve sen yeryüzünde Hakk'ın halîfesisin. Binâenaleyh senin sıfatlarından her birisi bir ma'rifet güneşidir ki, sen bu maârif-i rabbâniyye ile muzlim ve bulanık olan kalbleri nurlandırırsın. Feleğin o sûrî güneşi ise ancak Hakk'ın bir sıfatının mazharıdır ki, o sıfat ile cihândan sûrî zulmeti kaldırır ve geceyi gündüz yapar. Cenâb-ı Pîr efendimizin sûrî güneşin bir sıfat ile mukay-

yed olduğunu beyân buyurması, gālib olan sıfat nokta-i nazarındandır. Yoksa her bir sıfat-ı gālibin zımnında birçok sıfât mündemicdir. Nitekim güneş sıfat-ı "hayât"ın dahi mazharıdır ve ondan hayât-ı nebâtiyye ve hayvâniyye neşv ü nemâ bulur. Ve kezâ sıfat-ı "kahr"ın dahi mazharıdır; "teşemmüs" dedikleri illet ile hayât-ı hayvâniyyeyi kahreder. Fakat gālib ve azhar ve mahsûs olan sıfat nûriyyettir. Nitekim âyet-i kerîmede bu sıfat-ı gālibeye işareten, هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً ["Güneşi ziyâ kılan"] (Yûnus, 10/5) ve, وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ["Ve (oraya) parlak kandiller astık"] (Nebe', 78/13) buyurulur. Fakat halîfe-i Hak olan ârif-i billâh böyle değildir. Bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin ahkâm ve âsârı âlem-i kevne onun yedi ile tevzî' buyurulur. Bunun için onun hakkında, لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Sen olmasa idin, eflâki yaratmaz idim" buyurulur.

گاه خورشيد و گهى دريا شوى　　　گاه كوه قاف و گه عنقا شوى

54. *Ba'zan güneş ve ba'zan deryâ olursun; ba'zan Kaf dağı ve ba'zan Ankā kuşu olursun.*

"Güneş olmak"tan murâd, envâr-ı maârif-i ilâhiyye ile, idrâkât-ı muzlimenin tenvîridir. "Deryâ olmak'tan murâd, tecelliyât-ı muhtelifeyi kabûl edip hiçbir tecellîden bulanmamaktır. "Kaf dağı olmak"tan murâd, âlem-i kevni muhît olan hakîkati ile zuhûrudur. "Ankā olmak"tan murâd, kemâlât-ı zâtiyyesini setr ile bî-nâm u nişân olmasıdır. Ya'ni "Ey kâmil, sen halîfe-i Hak olduğun için, Hakk'ın, كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ["O her an bir şe'ndedir") sıfatının dahi mazharı olup, her anda bir şe'n ile zâhir olursun. Ba'zan idrâkât-ı muzlimeyi maârif-i ilâhiyye ile tenvîr edersin; ve ba'zan dahi tecelliyât-ı celâliyye ve cemâliyyenin tevâlîsinden zâhirin aslâ muztarib olmayıp, dalgasız deryâ gibi berrak ve râkid bir halde bulunursun; ve ba'zan âlem-i kevni muhît hakîkatin ile zuhûr edip, ölüyü diriltmek ve diriyi öldürmek gibi türlü tülü havârık ile zâhir olursun; ve ba'zan kemâlât-ı zâtiyyeni setr edip, halk arasında lâ-şey görünürsün!

تو نه آن باشى نه اين درذات خويش　　　اى فزون ازوهمها وزبيش بيش

55. *Sen ise kendi zâtında ne osun ne de busun; ey kimse, sen vehimlerden artıksın ve ziyâdenin ziyâdesisin!*

Ey kâmil, sen kendi zâtında ne güneş ve ne de deryâsın; ne Kaf dağı ve ne de Ankā'sın! Zîrâ bunlar sûrettir. Senin hakîkatin ise bî-sûret olup, vehim-

lere sığmaz ve elfâz ve kelâm ile seni ta'rîf etmek mümkin olmadığı için, bu söylediğimiz şeylerden ziyâdenin ziyâdesisin!

روح با علمست وبا عقلست يار   روح را با تازى وتركى چه كار

56. *Rûh ilim ile ve akıl ile yârdır; rûhun Arabî ve Türkî ile ne işi vardır?*

Rûh ilim ile yârdır; zîrâ ilim idrâkin mahsûlüdür ve idrâk ise rûhun hâssasıdır. Ve keza akıl ile yârdır; zîrâ akıl rûhun sıfatıdır; ve sıfat ise mevsûf ile kāimdir. İnsân-ı kâmil kesâfet-i tabîiyyeden kurtulmuş ve letâfet-i rûhiyye kesbetmiştir. Nitekim, ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim eşbâhımız ve şahsiyetimiz rûhumuzdur ve rûhumuz eşbâhımızdır" derler. Bu münâsebetle onlardan âsâr-ı rûhiyye zâhir olur. Rûh ise ta'rîfe sığar bir şey değildir. Böyle olunca, insân-ı kâmilin zâtını lafız-ı Arabî ve Türkî ve diğer lisânlar ile ta'rif etmek kābil değildir. Nitekim Cenâb-ı Pîr Efendimizin mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî hazretleri bir gün söz söyler idi. Bir şahıs: "Senin medhini filan kimseden işittim" dedi. Buyurdular ki: "İbtidâ göreyim ki, o kimse nasıl bir kimsedir? Onda o mertebe var mıdır ki, beni anlayıp medh etsin! Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkaktır ki tanımamıştır; zîrâ bu söz ve o harf ve savt ve o dudak ve ağız kalmaz; bu arazdır. Ve eğer fiil ile tanımış ise yine böyledir. Ve eğer benim zâtımı tanımış ise, sûret zâta uymaz ki medh eyleye!"

ازتو اى بى نقش با چندين صور   هم موحد هم مشبه خيره سر

57. *Ey nakışsız, bu kadar sûretler ile berâber hem muvahhid, hem müşebbih senden hayrândır!*

Ey hadd-i zâtında bî-renk olan insân-ı kâmil, sen nazar-ı halkta türlü türlü renkler ile zâhir olduğun için, hem muvahhid olanlar ve hem de müşebbih olanlar senin hâl ve şânında hayrete düşerler. "Muvahhid"den murâd, müstahlif olan Hak ile halîfe olan insân-ı kâmili müttehit görenler ve "müşebbih"den murâd halîfe olan insan-ı kâmili müstahlif olan Hakk'a teşbîh edenlerdir. Binâenaleyh muvahhid olanlar kâmilin hakîkatine nazar edip ayniyyet görürler ve müşebbih olanlar kâmilin taayyününe nazar edip gayriyyet görürler. Fakat her ikisini, ya'ni "tevhîd" ve "teşbîh"i cem' ile nazar edenler yakalarını "hayret"ten kurtarırlar. Zîrâ vücûd-ı mutlakın her bir mertebesinin hükmüne âriftirler.

Şurrâh-ı kirâm hazarâtının bu beyitlerde çok tekellüfâtı vardır. Fakat ebyât-ı şerîfe arasındaki revâbıta dikkat olunursa, cenâb-ı Pîr'in kendi zevk-i

âlîlerine göre "insân-ı kâmil"i beyân buyurdukları anlaşılır. Nitekim, âtîdeki beyitler dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur:

گه مشبه را موحد می کند   گه موحد را صورره می زند

58. *Ba'zan müşebbihi muvahhid yapar; ba'zan da muvahhidin yolunu sûretler vurur.*

İnsân-ı kâmil ba'zan öyle bir hâl ile zâhir olur ki, müşebbih olan kimse o hâli görünce gayriyyet fikrinden vazgeçerek ayniyyete hükmeder. Ve ba'zan öyle bir renk ve bir sûret ile zâhir olur ki, muvahhid olan bu sûreti görünce, yanıldığını anlayıp gayriyyetine hükmeder. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz bu iki hâle de işâretle, من رآنی فقد رأی الحق ya'ni "Beni gören Hakk'ı gördü " ve اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ (Kehf, 18/110) ya'ni "Ben ancak sizin gibi beşerim" buyurdular. Velhâsıl insân-ı kâmilin hem ayniyyeti ve hem de gayriyyeti sâbittir ve onun hakkında tevhîd ve teşbîh ile hükmedenler "hayret"ten kurtulurlar. Zîrâ bu ayniyyet ve gayriyyet merâtib-i vücûdun iktizââtındandır. Nitekim, Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde şu beyit ile işâret buyururlar:

والرب حق والعبد حق   [یا] لیت شعری من المکلف
فإن قلت عبد فذاك میت   وان قلت [رب فأنّی] یکلف

"Rab Hak'tır, abd de Hak'tır. Mükellef olanın kim olduğuna şuûrum olaydı ne olurdu! Eğer sen abd dersen o ölüdür; ve eğer [Rab] dersen, teklîf olunan nerede?"

گه ترا گوید زمستی بوالحسن   یا صغیرالسن یا رطب البدن

59. *Ba'zan bû'l-hasen, sarhoşluktan sana "Ey yaşı küçük, ey bedeni tâze!" der.*

Bu beyt-i şerîfte olan, یا صغیرالسن یارطب البدن mısrâı, Cenâb-ı Pîr efendimizin *Dîvân-ı Kebîr*'lerinden olan şu gazelindendir:

یا غزالا بین غزلان الیمن   انت عینی انت روحی فی البدن
یا صغیرالسن یا رطب البدن   یا قریب العهد من شرب اللبن
صح عند الناس انی عاشق   غیر ان لم یعرفوا عشقی لمن
روحه روحی وروحی روحه   من رأی روحین عاشا فی البدن

"Ey Yemen âhûları arasındaki bir âhû, sen bedende benim gözüm ve rûhumsun! Ey yaşı küçük ve bedeni tâze, ey süt içmekten karîbu'l-ahd! Nâs indinde

benim âşık olduğum sâbit oldu; şu kadar ki, aşkımın kime olduğunu bilmediler. Onun rûhu benim rûhum ve benim rûhum da onun rûhudur; bir bedende iki rûhun yaşadığını kim gördü?"

Bu gazelin "Yâ sagîre's-sinni" beyti ile mâba'dini, kenz-i esrâr-ı mûsikî üstâdım Eyyûbî Mehmed Zekâî Dede Efendi, Sûz-i dil makâmından bestelemiş olduğu *Âyîn-i Şerîf*'in ibtidâsına vaz'etmiştir. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber efendimiz dahi, صح عندالناس beytini *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de zikr eylemiştir. Ve bu gazelin şerhi uzundur.

İmdi, bu mısrâ'ın kāili hazret-i Pîr efendimizin zât-ı şerîfleri olduğu için, yukarıdaki îzâhât-ı hakîrânem vech ile, bu ebyât-ı şerîfenin Hakk'a değil insân-ı kâmile râci olduğu meydandadır.

Şurrâh-ı kirâm "bû'l-hasen" ta'bîri hakkında muhtelif mütâlâat beyân buyurmuşlardır. Fakat zevk-i fakîre göre, insân-ı kâmilin bilcümle esmâ-i hüsnâya mazhariyyetlerine işâreten beyân buyurulan bir ta'bîrdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi esmâ-i hüsnâ cem'iyyetine mazhariyyetleri hasebiyle bu ta'bîri kendilerine izâfe buyurmuşlardır. Ya'ni "Bilcümle esmâ-i hüsnâya mazhar olan insân-ı kâmil bu tecelliyatta istiğrâk sarhoşluğu içinde bir hadîsü't-tekvîn olan çocuğu görünce, onda zâhiri müşâhede edip, يا صغيرالسن يا رطب البدن diye hitâb eder. zîrâ âlem-i zâhire yeni gelenler eski gelenleri teshîr eder. Onun için büyükler küçük çocukların mertebesine tenezzül edip onları terbiye ederler. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l Hikem*'de Fass-ı mûsevî'dedir.

گاه نقش خويش ويران ميكند   ازپى تنزيه جانان ميكند

60. *Ba'zan kendi nakşını vîrân eder; cânânın tenzîhinden dolayı yapar.*

Ba'zan insân-ı kâmil cânân-ı hakîkî olan Hakk'ı sûret-i abdâniyye ile zuhûrdan tenzîh için, kendi taayyün-i abdânîsini vîrân edip kaldırır ve sıfât-ı Hak ile zâhir olup, "Ene'l-Hak" ve سبحانى ما اعظم شانى [Kendimi tesbîh ederim, benim şânım ne büyüktür] ve ليس فى جبتى سوى الله [Cübbemde Allah'tan gayrisi yoktur.] gibi sözler söyler ve bu sûrette kendinin kendiliği kalmaz. Meselâ demir ateşte kızdığı vakit onda demirlik sıfatı kalmaz, ateş olur; ve demir o vakit "Ben ateşim" dese doğrudur. Bu hâl, insân-ı kâmilin kendi nakş-ı abdânîsini vîrân edip, fiilen Hakk'ı isbât etmesi ve Hakk'ı libâs-ı abdiyyet ile zuhûrdan tenzîhidir. Zîrâ vücûd-ı hakîkî o mazhardan, abdiyyet libâsından üryân olarak zâhir olur. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'te buyururlar ki, "Ene'l-Hak" sözü azîm tevâzu'dur; "Ene'l-abd" da'vâsı büyüktür. Zîrâ bu da'vâda hem Hakk'ın

ve hem de abdin vücûdu iddiâ edilmiş olur. "Ene'l-Hak" da'vâsında ise abd kendi vücûdunu nefyetmiş olur. Muhakkıklar bu hâle "ittihâd" derler. Fakat bu hâl dâimî değildir. Zîrâ kuvvet-i beşeriyye bu hâlin devâmına tâkat getiremez. (S.a.v.) Efendimiz لى مع الله وقت [Benim Allah ile bir vaktim vardır] hadîs-i şerîfinde bu hâle işaret buyurmuşlardır. Hüseyin b. Mansûr Hallâc hazretleri bu bârikanın son derecede müştâkı olduğundan, dâimâ bu hâlde kalmak isterdi. Halbuki devâmına kuvve-i beşeriyye tahammül etmezdi. Bu sebeble o hazret münâcâtında, الهى افنيت ناسوتيتى فى لاهوتيتك فبحق ناسو تيتى فى لاهوتيتك ان ترحم على من سعى فى قتلى ya'ni "Yâ Rab, nâsûtiyyetimi senin lâhûtiyyetinde ifnâ ettim; imdi lâhûtiyyetinde olan nâsûtiyyetim hakkı için benim katlime sa'y edenlere rahmet edesin!" buyurmuştur. Ve Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin bu makām-ı ittihâda işâreten çok sözleri vardır. Nitekim buyururlar:

آن چيزى شدم كلّى كو برهمه سوگندست

"Ben tamâmiyle herkesin üzerine yemin ettiği şey oldum."

چشم حس را هست مذهب اعتزال   ديده‌ء عقلست سنى در وصال

61. *His gözünün mezhebi İ'tizâl'dir; aklın gözü visâl içinde Sünnî'dir.*

His gözü insân-ı kâmilin sûret-i insâniyyesine ve zâhirine nazar ettiği cihetle, "Hakk'ın insândan zuhûru ne demektir?" der ve ehl-i hakîkat mezheb ve mesleğinden ayrılır. Binâenaleyh onun mezhebi İ'tizâl olur. Ve fakat rûhun sıfatı olan aklın gözü, yukarıda îzâh olunan makām-ı ittihâddaki visâl içinde ehl-i hakîkatin müşâhedesini kabûl ettiği için Sünnî'dir. Zîrâ Kitap ve Sünnet rü'yet-i Hakk'ı isbât etmektedir. Ve visâl zevkî bir hâldir; onu tadan inkâr edemez. Tatmayan, zâhir gözü ile bakar ve bâtın gözü kör olduğundan inkâr eder. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar:

حق شجر گفت منم وآن شد مقبول همه   گر بشر گويد اين دورمدارش زعمى

Nazmen tercüme:

"Hak şecerden, ben, dedi makbûl-i âlem oldu bu,
Ger beşerden söylese körlükten inkâr eyleme!"

سخره‌ء حسند اهل اعتزال   خويش راسنى نمايند ازضلال

62. *Ehl-i İ'tizâl, hissin maskarasıdır; şaşkınlıktan kendisini Sünnî gösterir.*

Ya'ni Mu'tezile dedikleri tâife, havâss-i hamse-i zâhirelerinin zebûnu ve mağlûbu oldukları için, rü'yet-i Hakk'ı inkâr ederler. Zîrâ onlar "rü'yet"i, insân zâhir gözü ile ayı ve güneşi gördüğü gibi görür zannederler. Halbuki bu görüş âlem-i sûret ve kesâfete âid bir görüştür. Sûretsiz olan âlem-i letâfeti gören, ancak akıl gözüdür. Hiss-i zâhirin maskarası olanlar o kadar şaşkındır ki, içlerinde Allah'ın vücûdunu bile inkâr edenler vardır! "Eğer mevcûd olaydı onu da görür idik" derler. Halbuki kendi akıllarını his gözüyle görmedikleri halde vücûdunu tasdîk ederler ve eğer kendilerine "Senin aklın yoktur" dense kızarlar. İmdi bu hâl şaşkınlık değil de nedir? Bununla berâber silk-i müstakîm üzerinde olduklarını iddiâ ederler.

هر كه در حس ماند او معتزليست　　　گرچه گويد سنى ام از جاهليست

63. *Her kim ki hisde kaldı, o Mu'tezilî'dir; her ne kadar Sünnî'yim derse, câhilliğindendir.*

Hiss-i zâhirin hükmü altında zebûn olan her bir kimse, Mu'tezile mezhebine sâlik olan kimselerdendir. Zîrâ o kimse havâss-i zâhiresine mağlûbiyyeti hasebiyle ahvâl-i bâtıneyi ve ehl-i hakîkatin müşâhede-i zevkiyyelerini münkirdir. Bu inkârıyla berâber Sünnîlik iddiâsında bulunması cehâletindendir.

هر كه بيرون شد ز حس سني ويست　　　اهل بينش چشم عقل خوش پيست

64. *Her kim hisden dışarıya çıktı ise Sünnî odur; görüş ehli, latîf izli olan aklın gözüdür.*

Ya'ni Sünnî ve Peygamber'e tâbi olan o kimsedir ki, havâss-i hamse-i zâhiresinin te'sîri altında kalmaktan kurtulmuştur. Böyle bir kimse, umûr-ı bâtınede cisim gözünü değil, akıl gözünü kullanır. Aklın gidişi ve izi latîftir. Binâenaleyh bu kimse müşâhede ehli ve kendisi aklın gözü olur ve cismin gözü olmaktan kurtulur.

گر بديدى حس حيوان شاه را　　　پس بديدى گاوو خر الله را

65. *Eğer hayvân hissi şâhı göre idi, imdi öküz ve eşek Allâh'ı görür idi!*

گرنبودى حس ديگر مر ترا　　　جز حس حيوان زبيرون هوا

66. *Eğer senin hiss-i hayvândan mâadâ, hevâ hâricinden başka hissin olmaya idi;*

پس بنی آدم مکرم کی بدی   کی بحس مشترك محرم شدی

67. *İmdi benî Âdem ne vakit mükerrem olur idi; hiss-i müşterek sebebi ile ne vakit mahrem olurdu?*

Ey sâlik, hayvanlar ile müşterek olan havâss-i hamse-i zâhirenden başka, hevâ-yı nefsânî hâricinden olan havâss-i bâtınen olmasa idi, وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/50) ["Biz hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık"] âyet-i kerîmesindeki şeref-i tavsîf-i ilâhîye nâil olamaz idin; ve yalnız hayvan ile müşterek olan hislerin ile kalmış olsa idin, esrâr-ı ilâhîye mahrem olur mu idin?

نا مصور بامصور گفتنت   باطل آمدبی زصورت رفتنت

68. *Senin sûretsiz ve sûretli demekliğin, sen sûretten gitmeksizin bâtıl geldi*

"Nâ-musavver" ile Hakk'ın tenzîhine ve "musavver" ile Hakk'ın teşbîhine işâret buyurulur. "Sûretten gitmek"ten murâd, suver-i mahsûseyi idrâk eden havâss-i zâhirenin hükmü altından çıkmaktır. ya'ni "Ey henüz havâss-i hayvânîsi gālib olan sâlik, bu sûret âleminden çıkmadan Hakk'ın tenzîhinden veyâ teşbîhinden bahsetmen bâtıldır. Zîrâ tenzîhin kavlîdir, fiilî ve hâlî değildir. Çünkü sen eşyâdan Hakk'ı tenzîh ettiğin vakit, Hak ile eşyânın hudûdunu birbirinden ayırmış olursun. Ve teşbîhin dahi, Hakk'ı sûretlerde mukayyed kılmaktan ibâret olur. Binâenaleyh ehl-i sûretin tenzîh ve teşbîhden bahsetmesi bâtıl oldu."

نامصور با مصور پیش اوست   کوهمه مغزست وبیرون شد زپوست

69. *Sûretsiz veyâ sûretli onun önündedir ki, o hep içtir ve kabuktan dışarıya çıkmıştır.*

Hakk'ın tenzîh ve teşbîh-i hakîkîsi, kabuk gibi olan sûretten soyunup, hep iç olan ve hakîkat-ı vücûdu makām-ı ittihâdda zevken idrâk eden insân-ı kâmile mahsûstur; ve onun tenzîhi, 59. beyt-i şerîfte îzâh olunduğu üzere hâlîdir. Bu iki beyt-i şerîfin yukarıki ebyât-ı şerîfeye şiddet-i irtibâtları zâhir olduğundan, vâreste-i îzâhdır.

گر تو کوری نیست براعمی حرج   ورنه رو کالصبرمفتاح الفرج

70. *Eğer sen kör isen a'mâya teklîf yoktur; ve eğer değil isen, git ki sabır sürûrun anahtarıdır.*

Eğer havâss-i zâhiren kalbinin gözüne perde çekmiş olması sebebiyle hakîkat-ı vücûdu müşâhededen kör isen, لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ (Nûr, 24/61) [A'mâya güçlük yoktur] âyet-i kerîmesi mûcibince a'mâya teklîf yoktur. Bu halde, mücmel olan îmân-ı gaybî ile iktifâ et; ve sana bu hâlin içinde müşâhede-i hakîkat teklîfi câiz değildir. Ve eğer tâlib-i hakîkat isen, git tarîk-ı Hakk'a sülûk edip, mücâhede zorluklarına sabret! Zîrâ sabır meserretin anahtarıdır, ya'ni sabır ile murâdına erip sevinirsin.

پردهاى ديده را داروى صبر　　　　هم بسوزد هم بسازد شرح صدر

71. *Sabrın ilâcı hem gözün perdelerini yakar, hem de sadrı şerh eder.*

Hak yolunun mücâhedesinde sabretmek, kalb gözünün perdeleri olan havâss-i zâhire hükmünü kaldırır. Nitekim güneş doğduğu vakit yıldızların ziyâları gizlenir ki, buna ilm-i nücûmda "**ihtirâk**" derler. Kalb gözü güneş gibi ve havâss-i zâhire dahi yıldızlar gibidir. Kalb gözünün güneşi doğunca havâssi yakar ve aynı zamanda sadra da genişlik verir; artık ehl-i sûret gibi âlemin germ ü serdinden ona sıkıntı ve darlık gelmez.

آينهء دل چون شود صافى و پاك　　　　نقشها بينى برون ازآب وخاك

72. *Gönül aynası pâk ve sâfî olduğu vakit, sudan ve topraktan hâriç nakışlar görürsün.*

Ya'ni gönül aynası, havâss-i zâhirenin sudan ve topraktan, ya'ni suver-i unsuriyyeden aldığı havâtır ve hayâlâttan sâfî ve pâk olduğu vakit, artık bu suver-i unsuriyye hâricinde olarak âlem-i melekûtun sûretlerini müşâhede edersin. Zîrâ kalb fotoğraf camı gibidir; ona cismâniyyet âleminin sûretleri menkûş olunca, âlem-i melekûtun nakışlarını kabûl etmez olur.

هم ببينى نقش وهم نقاش را　　　　فرش دولت را وهم فراش را

73. *Hem nakşı ve hem nakkâşı, devletin ferşini ve hem ferrâşını görürsün.*

"Nakş"tan murâd, mülkî ve melekûtî olan sûretlerdir. "Nakkâş"tan murâd, maa's-sıfât ve'l-esmâ zât-ı ilâhiyyedir. "Ferş" lügatta, fezâ-i vâsi' ma'nâsına da gelir. يقال الدولة اسم الشيئ الذى يتداول بعينه ya'ni "Devlet, ayniyle tedâvül eden şeyin ismidir." Binâenaleyh "ferş-i devlet"ten murâd, kendisinde nefes-i rahmânî ile hilkat-i avâlim tedâvül eden fezâ-yı vâsi' olur. "Ferrâş"tan murâd, melâike-i kirâmdır ki, onlar sedene-i esmâdır. Sûretler onların hizmetleriyle zuhûra gelir.

Ya'ni "Kalb gözü açılınca hem mülkî ve melekûtî olan sûretleri görürsün ve hem de bu sûretlerin nakkāşı olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi görür ve ondan da müsemmâ olan zât-ı ilâhiyyeyi müşâhede edersin; ve hem de "ferş-i devlet" olan fezâ-yı vâsi'i ve onların ferrâşı olan melâike-i kirâmı görürsün!"

Nitekim, kalb gözü açılmış olanlardan bir zât buyurur:

Fezâda bir gece nâgâh nice sun'-i Hudâ gördüm,
Açıldı dîde-i bâtın, semekten tâ semâ gördüm!

چون خلیل آمد خیال یار من   صورتش بت معنی او بت شکن

74. *Vaktâki benim yârimin hayâli Halîl geldi; onun sûreti büt, ma'nâsı büt-şikendir!*

Bu beyt-i şerîfte de cem'iyyet-i ma'nâ vardır. Birinci ma'nâ: "Yârin hayâlinden murâd, câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan zât-ı ulûhiyyettir. Ya'ni "Vaktâki bu hakāyıkı beyân ederken nakkāş-ı hakîkînin, ya'ni câmi'-i cemî'-i sıfât ve esmâ olan zât-ı ulûhiyyetin hayâli araya girdi, nukūş mahv oldu. Zîrâ onun sıfât ve esmâsının sûretleri puttur; ve onların ma'nâsı ve müsemmâsı ve mevsûfu olan zât-ı ulûhiyyet put kırıcıdır."

İkinci ma'nâ "Çün" edâd-ı teşbîh ve "Halîl" İbrâhîm (a.s.)ın sıfat-ı aliyyesidir. Ya'ni "Nakşı görürsün! dediğim vakit, cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olan mürşid-i kâmilin hayâl-i nakşı Halîl (a.s.) gibi geldi ve hayâlimde ne kadar suver-i mün'akise varsa hepsini sildi süpürdü. Zîrâ onun sûret-i beşeriyyesi büyük puttur; fakat ma'nâsı, ne kadar küçük putlar varsa hepsini kırıcıdır!" Bu ma'nâ, tarîkatta müesses olan "râbıta" usûlüne işârettir. Zîrâ hayâl-i mürşid, sâlikin kalbindeki hayâlât-ı mâsivânın izâlesinde müessirdir.

شکر یزدانرا که چون او شد پدید   درخیالش جان خیال خود بدید

75. *Yezdân'a şükür ki, o zâhir olduğu vakit, onun hayâlinde cân kendi hayâlini gördü!*

Bu beyt-i şerîfte "fenâ-fi'ş-şeyh" mertebesine işâret buyurulur. Sâlik mürşidine olan râbıtasında meleke hâsıl edince, kendisini mürşidin "ayn"ı ve mürşidini kendisinin aynı görür. O vech ile ki, mürşidi ile kendi arasında ayrılık göremez. Ve fenâ-fi'ş-şeyh mertebesinde mürşidinin kalbine nâzil olan füyûzât-ı ilâhiyye, kendi isti'dâdı dâiresinde sâlikin kalbine de akseder. Ve bu sûretle mürşidin hayâlinde, sâlikin canı kendi hayâlini görmüş olur.

خاك درگاهت دلم را مى فريفت　　　　خاك بر وى كو زخاكت مى شكيفت

76. *Senin dergâhının toprağı gönlümü cezbetti; toprak o kimsenin üzerine olsun ki, senin toprağından i'râz etti.*

"Dergâh"tan murâd, mürşidin kalbidir. "Toprak"tan murâd, cism-i unsurîsidir. "Hâk ber vey" mâtemden kinâyedir. Ya'ni "Ey mürşid-i kâmil, sûret-i cismâniyyen benim gönlümü cezbetti. Senin sûret-i cismâniyyeni görüp kendi cismine kıyâsen, kendisini senden müstağnî bilen kimse mâtem etsin!"

گفتم ار خوبم پذيرم اين ازو　　　　ورنه خود خندد برمن زشت رو

77. *Dedim ki, eğer ben güzel isem ondan bunu kabûl ederim; ve yoksa çirkin yüzlüler bana gülerler!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz, sâliklere ta'lîmen kendi nefislerine dönüp buyururlar ki: "Ben kendi kendime dedim ki: Eğer ben güzel isem, ya'ni ben ehl-i hidâyetten isem, mürşid-i kâmilden bu incizâbı kâbul ederim. Aksi halde bana çirkin yüzlüler, ya'ni ism-i Mudill'in mazharı olan şeyâtîn-i ins ü cin gülerler; ya'ni ehl-i dalâlete iltihâk ettiğim için o tâife mesrûr olup gülerler."

چاره آن باشدكه خود را بنگرم　　　　ورنه او خندد مرا من چون خرم

78. *Çâre o olur ki, kendime nazar edeyim; ve yoksa mâdemki ben eşeğim, o bana güler!*

Hz. Pîr nefs-i şerîflerini sâlik menzilesine tenzîl edip, yine onun lisânından buyururlar ki: "Mürşid-i kâmil ile olan münâsebetimde evvelâ kendi bâtınıma nazar etmem ve bende bir incizâb var mıdır, yok mudur bunu tedkîk etmem lâzımdır. Eğer böyle bir incizâb hissedersem, anlarım ki isti'dâdımda güzellik vardır. Aksi halde, mâdemki benim bâtınımda hayvan gibi hiçbir duygu ve incizâb olmadığı halde taklîden huzûr-ı mürşide gidersem, o benim bâtınıma nazar edip güler." Ankaravî'de "har-em" kelimesine, خريدن masdarından muzâri' mütekellim sîgası ma'nâsı verilmiştir.

او جميلست ومحب للجمال　　　　كى جوان نو گزيند پير زال

79. *O cemîldir, cemâli sevicidir; tâze civân bunak ihtiyarı ne vakit intihâb eder?*

تخلقوا باخلاق الله [Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanınız] sırrına mazhar olan insân-ı kâmil cemîldir; ya'ni, ism-i Hâdî'nin mazharıdır ve cemâli, ya'ni ism-i

Hâdî'nin mazharını sever. Zîrâ kendi cinsindendir. Nitekim tâze bir civân bunak bir ihtiyar kadının küfüvü ve musâhibi olur mu?

خوب خوبی را کند جذب این بدان   طیبات الطیبین بروی بخوان

80. [81] *Güzel bir güzeli çeker, bunu bil; "tayyibâtü't-tayyibîn"i onun üzerine oku!*

"Cins cinsine meyleder" kāidesince, güzel güzeli çeker. Bu bir kāide-i umûmiyyedir. Eğer sen bu kāidenin sıhhatine kelâm-ı ilâhîden delîl istersen, اَلطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ (Nûr, 24/26) ya'ni "İyi kadınlar iyi erkekler içindir ve iyi erkekler de iyi kadınlar içindir" âyet-i kerîmesini oku! Türkçe'de bu kāidenin darb-ı meseli, "tencere yuvarlandı, kapağını buldu" sözüdür.

درجهان هرچیز چیزی جذب کرد   گرم گرمی را کشید وسرد سرد

81. *Cihânda her şey bir şeyi cezbetti; sıcak sıcağı ve soğuk da soğuğu çekti.*

قسم باطل باطلانرا می کشند   باقیان ازباقیان هم سرخوشند

82. *Bâtıl kısmı bâtılları çekerler; bâkîler de bâkîlerden sarhoşturlar.*

"Bâkîler"den murâd, bâtılın zıddı olan haktır. Ya'ni eğri eğriyi ve doğru da doğruyu çeker; ve kezâ ehl-i hidâyet ehl-i hidâyeti ve ehl-i dalâlet de ehl-i dalâleti çeker.

ناریان مرناریانرا جاذبند   نوریان مرنوریانرا طالبند

83. *Nârîler muhakkak nârîleri câzibdirler; nûrîler de muhakkak nûrîlere tâlibdirler.*

"Nârîler"den murâd, ehl-i dalâlet olan şeyâtîn-i ins ü cindir; ve "nûrîler"den murâd, ehl-i hidâyet olan ins ü melâikedir.

چشم چون بستی ترا تاسه گرفت   نورچشم ازنور روزن کی شکفت

84. *Gözünü kapadığın vakit seni sıkıntı basar; gözün aydınlığı pencerenin aydınlığından ne vakit sabreder?*

Rü'yet aydınlıktır ve adem-i rü'yet zulmettir. Binâenaleyh rü'yet kendi cinsinden olan aydınlığı ister. Bu sebeple, gözünü kapadığın vakit içini sıkıntı basar ve vazîfe-i rü'yeti îfâ için göz, pencereden girecek olan aydınlığa karşı sabredemez; o aydınlığa bir an evvel nâil olmak için isti'câl eder.

چشم چون بستی تراجان کند نیست　　　چشم را ازنور روزن صبرنیست

85. *Göz kapadığın vakit senin için ıztırâb vardır; gözün pencerenin nûrundan sabrı yoktur.*

تاسهء توجذب نورچشم بود　　　تابه پیوندد بنور روز زود

86. *Senin ıztırâbın derhal gündüzün nûruna vusûl için, gözün nûrunu çekici olur.*

Ya'ni gözünü kapadığın vakit, adem-i rü'yet zulmetinden dolayı kalbinde bir ıztırâb hâsıl olur ve bu ıztırâb nûr-ı rü'yete bir an evvel vâsıl olmak için sabırsızlık tevlîd eder; "Aman derhâl gözümü açıp etrâfı göreyim!" dersin.

چشم باز ارتاسه گیرد مرترا　　　دانکه چشم دل ببستی برگشا

87. *Eğer açık göz sana gam verirse, bil ki gönül gözünü bağladın, aç!*

Âlem-i sûrete açık olan gözünü muvakkaten kapadığın vakit sende ıztırâb hâsıl olursa, ya âlem-i hakîkate karşı dâimâ kapamış olduğun kalb gözün senin bâtınında ne derece ıztırâb tevlîd edeceğini tasavvur et! Binâenaleyh bu kalb gözünü aç!

آن تقاضای دو چشم دل شناس　　　کوهمی جوید ضیای بی قیاس

88. *Onu kalbin iki gözünün bî-kıyâs bir ziyâ arayan takāzâsı tanı!*

"Kalbin iki gözü"nden murâd, ayn-i basîret ile ayn-i yakîndir. Ayn-i basîret ilm-i yakîndir; basar-ı hissinin galatâtını gören ancak bu gözdür. Ve ayn-i yakîn Hakk'a hidâyet eden nûra nazar eder. Bu ayn-i yakîne taalluk eden nûr, hakkında Hak Teâlâ يَهْدِى اللّٰه لِنُورِه مَنْ يَشَاءُ (Nûr, 24/35) ya'ni "Hak Teâlâ nûruna dilediği kimseyi irşâd eder" buyurur. Bu nûr, nûr-ı yakîndir. Ayn-i basîrete taalluk eden nûr hakkında dahi, يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِه (Hadîd, 57/28) ya'ni "Sizin için bir nûr yaptı ki, siz onunla yürürsünüz" buyurur. Bu da ilm-i yakîndir.

İmdi, basar-ı basîretin nûru olan ilm-i yakîn, ayn-i yakînin nûru olan nûr-ı yakîne muttasıl olduğu vakit, insan semâvât ve arzın melekûtunu, ya'ni bevâtınını muâyene ve müşâhede eder. Hak Teâlâ'nın keşfini murâd eylediği mikdâr hakāyık-ı eşyâya ve a'yân-ı sâbiteye nazar edip, halâik hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükmettiğini ayn-i yakîn ile görür. İşte beyt-i şerîfte, "kalbin iki gözünün aradığı bî-kıyâs ziyâ" bu nûrlardır. Ve kalbin bu iki gözü pâyidârdır; cismin iki gözü gibi fânî ve sebâtsız değildir.

چون فراق آن دونوربی ثبات　　　تاسه آوردت گشادی چشمهات

89. *Mâdemki sebâtsız olan o iki nûrun firâkı sana gam getirdi, gözlerini açtın.*

پس فراق آن دونور پایدار　　　تاسه می آرد مرآنرا پاس دار

90. [89] *O halde, pâyidâr olan o iki nûrun firâkı da gam getirir, muhakkak onu muhâfaza et!*

Ya'ni "Mâdemki fânî olan ziyâ-yı şems ile cismin iki gözündeki nûr-ı rü'yet munkati' olduğu vakit için sıkılıp hemen gözlerini açıyorsun; o hâlde pâyidâr ve dâim olan kalbin basîret ve yakîn gözleri kapalı olup da onlara mahsûs olan nûrlardan mahrûmiyyet rûha ıztırâb vermez mi? Öyle olunca, bu gözleri açmağa bak!"

اوچومی خواند مرا من بنگرم　　　لایق جذبم وبا بد پیکرم

91. *Vaktâki o beni da'vet eder, ben nazar ederim: Cezbe lâyık mıyım, veyâ bed-peyker miyim?*

Ankaravî hazretleri "o" zamîrini ve "da'vet"i, Hakk'a râci' göstermiştir. Fakat bu beyt-i şerîfin 74 ve 75 inci beyitler ile irtibâtına nazaran, bu da'vet halîfe-i Hak olan mürşid-i kâmile râci' olmak daha zevk-âver görülür. Ya'ni "Mürşid-i kâmil beni dergâhına da'vet ediyor; fakat da'vete icâbetten evvel bir kerre benim kendi bâtınıma nazar etmem lâzımdır. Bâtınımda tarîk-ı Hakk'a ciddî ve hakîkî bir incizâb var mıdır; yoksa bâtınım mâsivâ muhabbeti ile mi doludur? Ve benim bu da'vete icâbetim alâkāt-ı mâsivâdan kurtulmak niyeti olmadığı halde, mahzâ dervîşlik bir moda hükmünde olduğu için mi vâki' oluyor?"

Bu beyt-i şerîf, tarîk-ı Hakk'a sülûk edecek olanlara tenbihtir; ve bu sözleri, üslûb-ı hakîmâne üzere kendi nefs-i şerîflerine hitâben beyân buyururlar.

گر لطیفی زشت رادرپی کند　　　تسخری باشد که اوباوی کند

92. *Eğer bir latîf çirkini arkasına çekerse, o onunla istihzâ olur.*

Ya'ni bir güzelin bir çirkini peşine takması, o güzelin o çirkin ile istihzâ etmesi ve eğlenmesi olur. Bunun gibi bâtını latîf ve güzel olan insân-ı kâmilin, bâtını sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves ve çirkin olan bir kimseyi arkasına takması onunla istihzâ mâhiyetinde bir şey olur.

کی بینم روی خودرا ای عجب   تاچه رنگم همچوروزم یاچوشب

93. *Acabâ kendi yüzümü ne vakit görebilirim; acabâ ne rengim vardır, gündüz gibi miyim, yâhut gece gibi miyim?*

Ya'ni rûhumun sûret-i misâliyyesini ne vakit görebilirim; bakalım rûhumun yüzü ak mıdır, kara mıdır?

نقش جان خویش می جستم بسی   هیچ می ننمود نقشم از کسی

94. *Kendi cânımın nakşını çok istedim; benim nakşım hiçbir kimseden görünmedi.*

Bu beyt-i şerîfi dahi Cenâb-ı Pîr üslûb-ı hakîmâne üzere kendi nefislerine izâfeten tarîk-ı Hak tâliblerine beyân buyururlar. "Cânın nakşı"ndan murâd, onun sûret-i misâliyyesidir. ya'ni "Cânımın sûret-i misâliyyesini müşâhede etmeyi çok istedim ve şunun bunun meclisine devâm ettim; ne tarîk-ı istidlâl ile akılda ve ne de âlem-i hayâlde onların hiçbirisinin delâletiyle müşâhede edemedim. Ya'ni meşâyih-i rüsûmun hiçbirisinden fâide görmedim!"

گفتم آخر آینه از بهر چیست   تا بداند هر کسی کو چیست و کیست

95. *Nihâyet dedim ki, ayna ne içindir? Her bir kimse ne şey ve kim olduğunu bilmek içindir.*

"Ayna"dan murâd, halîfe-i Hak olan mürşid-i kâmildir. Nitekim âtîdeki beyitte îzâh buyurulur.

آینهء آهن برای پوستهاست   آینهء سیمای جان سنگی بهاست

96. *Demir ayna postlar içindir; sîmâ-yı cânın aynası ağır bahâlıdır.*

"Ma'denî ayna"dan murâd, eski zamanlarda ma'dene cilâ vermek sûretiyle yapılan aynadır. Zamânımızda ma'lûm olduğu üzere böyle aynalar müsta'mel değildir, sırlı camlardan ma'mûldür. Böyle aynalar ancak cismin sûretini görmek içindir. Fakat rûhun sûret-i misâliyyesini gösterecek olan ayna gâyet bahâlıdır; vücûdu nâdir olan insân-ı kâmildir. Gerçi meşâyih-i tarîkat çoktur, fakat sâlike rûhun sûret-i misâliyyesini gösterecek olan insân-ı kâmil iksîr gibi nâdir ve mahfîdir.

آینهءجان نیست الا روی یار   روی آن یاریکه باشد زان دیار

97. *Cânın aynası ancak yârin yüzüdür; o yârin yüzü ki, o diyârdan ola!*

"Yâr"dan murâd, tarîk-ı Hakk'ın mürşididir. "O diyar"dan murâd vücûd-ı mevhûmundan fânî ve vücûd-ı Hakkânî ile bâkî olmaktır. Ya'ni "Cânın sûret-i misâliyyesi için yegâne ayna, ancak kendisinden fânî ve Hak ile bâkî olan mürşid-i kâmildir; 94 numaralı beyitte işâret olunan meşâyih-i rüsûm değildir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

آنانکه ربودهء الستند ازعهد الست بازمستند

درمنزل درد بسته پایند دردادن جان گشاده دستند

فانی زخود وبدوست باقی این طرف نیستند و هستند

این طائفه اند اهل توحید باقی همه خویشتن پرستند

"Onlar ki, "Elestü bi-rabbiküm" (A'râf, 7/172) [Ben sizin Rabbiniz değil miyim] hitâbına meftûn kalmışlardır; "Elestü bi-rabbiküm" ahdinden beri dahi sarhoşturlar. Derd ve ıztırâb menzilinde ayakları bağlanıp, can vermek için el açmışlardır. Kendilerinden fânî ve dost-ı hakîkî olan Hak ile bâkîdirler; bu acîbdir ki, hem yokturlar ve hem de vardırlar! İşte ehl-i tevhîd olan ancak bu tâifedir; mütebâkîsi hep kendilerine tapıcıdırlar!"

İmdi, sâlik ancak böyle bir mürşidin terbiyesi ile tamâmen murâdına nâil olabilir. Ankaravî hazretleri şerhlerinde buyururlar ki: "Bu kâmil, bahr-i muhît-i esrâr ve fezâildir; ve sâir meşâyih buna nisbetle nehirler ve cedveller gibidir. Nehirler gibi olanlardan iş bitmez ve sâlik onlardan murâd-ı küllî bulamaz."

زین طلب بنده بکوی تو رسید درد مریم را بخرما بن کشید

98. *Bu talebden dolayı köle senin mahallene erişti; derd Meryem'i hurma dibine çekti.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfi zât-ı latîflerine izâfe ederek, kendilerine intisâb eden mürîdlerin lisânından buyururlar. Burada mürşid-i kâmil, meyve veren hurma ağacına ve sâlik, Îsâ (a.s.)ı doğurmak için ağrısı tutan Hz. Meryem'e teşbîh buyurulmuştur. Zîrâ Îsâ (a.s.) Rûhullâh'tır ve Hz. Meryem'in ağrısı da bu Rûhullâh'ı doğurmak için idi. Sâlikin vücûdu dahi kendi rûhunu hâmil olan Hz. Meryem gibidir. Onda rûhun doğmak ıztırâbı hâsıl olunca, Cenâb-ı Meryem'in hurma ağacının dibine gittiği gibi, o da mürşid-i kâmilin dergâhına koşar. Ya'ni "Ey mürşid-i kâmil, rûhumun

sûret-i misâliyyesini doğurup, onu müşâhede etmek talebinden dolayı, Cenâb-ı Meryem'in Hz. Îsâ (a.s.)ı doğurmak ağrısı tuttuğu vakit hurma ağacı dibine koştuğu gibi, bu köle dahi senin dergâh-ı şerîfine koştu!" Sâlik kendi irâdesini mürşidinin irâdesine tâbi kılacağı için, "köle" ta'bîri isti'mâl buyurulmuştur.

دیده‌ء تو چون دلم را دیده شد　　　این دل نادیده غرق دیده شد

99. *Vaktâki senin gözün benim kalbime göz oldu, bu görmemiş olan kalb göze gark oldu!*

Bu beyt-i şerîfte de "fenâ-fi'ş-şeyh" mertebesine işâret buyurulur. Buna dâir olan îzâhât 75 numaralı beyitte geçti. Ya'ni "Vaktâki ben senin muhabbetinde müstağrak olmak ve irâdemi senin irâdene tâbi' kılmak sûretiyle sen oldum, senin gözün benim kalbimin gözü oldu. Evvelce kapalı olan kalbimin ayn-i basîreti ile ayn-i yakîni açıldı, âlem-i mülk ve melekûtu lâyıkı vech ile müşâhede eder oldu." "Ayn-ı basîret" ile "ayn-ı yakîn" hakkındaki îzâhât dahi 88 numaralı beyitte geçti.

آینه‌ء کلی ترا دیدم ابد　　　دیدم اندر چشم تو من نقش خود

100. [100] *Ebedî âyîne-i küllî seni gördüm; senin gözünün içinde ben kendi nakşımı gördüm.*

Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde sâbit olan "şey"in şey'iyyeti ebedîdir. Rûh, misâl, şehâdet, berzah, ba's ve haşr ve mîzân ve a'râf ve cismânî cennet ve cehennem mevtınlarında ve onların zevâlinden sonra devr-i hilkatin ilâ-mâ-lâ-nihâye istînâfında suver-i muhtelife libâslarıyla zâhir olur. Gerek cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan insân-ı kâmilin ve gerek onun mürîdlerinin a'yân-ı sâbiteleri dahi ebedîdir; ve her insân-ı kâmil kendi tevâbiinin imâmıdır; ve "hakîkat-ı muhammediyye" ise cümlesinin imâmıdır. Binâenaleyh insân-ı kâmil kendisinin müntesibi olan bir mürîd için bir âyîne-i küllîdir ve "hakîkat-ı muhammediyye" ise âyîne-i küllü'l-külldür.

İmdi, mürîdin fenâ-fi'ş-şeyh mertebesinde ayn-ı basîreti ile ayn-ı yakîni açıldığı vakit, şeyhinin bâtın gözünde kendi nakşını müşâhede eder. Ve mertebeden terakkî edip fenâ-fi'r-resûl mertebesinde de bu nakşını hakîkat-i muhammediyye aynasında müşâhede eder. Nitekim his gözlerinde de bu hâle işâret vardır: İki kimse birbirinin gözbebeğine nazar ettikde yekdiğerinin sûret-i cismâniyyesinin hayâlini müşâhede ederler.

گفتم آخر خویش را من یافتم   دردو چشمش راه روشن یافتم

101. *Dedim: "Nihâyet ben kendimi buldum; ben onun iki gözünde açık yol buldum"*

Ben fenâ-fi'ş-şeyh mertebesinde kendimi şeyhin "ayn"ı olmuş görünce, onun kalbine vâsıl olan nûrdan hisseyâb olup kendi hakîkatimin ilm-i ilâhî-de sâbit olmuş bir ismin nakşı olduğunu anladım. Ve onun ayn-ı basîreti ile ayn-ı yakîni vâsıtasıyla Hakk'a giden yolu vâzıh ve açık olarak buldum.

گفت وهمم کآن خیال تست هان   ذات خودرا ازخیال خود بدان

102. *Âgâh ol, benim vehmim ki senin hayâlindir, kendi zâtını kendi hayâlinden bil!*

Vehmim dedi ki, "Mürşidin âyîne-i kalbinde müşâhede ettiğin şey, senin îcâd etmiş olduğun bir hayâldir; kendi zâtının müşâhedesini hayâlinden doğmuş bir şey bil ve onu hakîkat zannetme!"

نقش من از چشم تو آوز داد   که منم تو تومنی دراتحاد

103. *Benin nakşım ittihâdda, "Ben senim, sen bensin" diye senin gözünden sadâ verdi.*

Kuvve-i vâhimemim bu ıdlâline cevâben: "Ey mürşidim, benim nakşım, "Makām-ı ittihâdda sen benim, ben de sensin!" diye senin gözünden bağırdı. Zîrâ hakāyık-ı eşyâ olan a'yân-ı sâbite her ne kadar ilmen yekdîğerinden ayrı iseler de, vücûd-ı hâricîde libâs-ı gayriyyet ile zâhir olmadıklarından, âlem-i kevne nazaran ittihâd içindedirler ve onların temâyüz ve tegayyürü aklın i'tibârıdır. Zîrâ bu mertebe, Hakk'ın kendi zâtına, kendi zâtı ile, kendi zâtında tecellîsinden ibârettir."

کاندرین چشم منیر بی زوال   ازحقایق راه کی یابد خیال

104. *Zîrâ bî-zevâl olan çeşm-i münîr içinde, hayâl hakāyıktan ne vakit yol bulur?*

Ebedî olan insân-ı kâmilin çeşm-i münîr-i kalbi hakāyık-ı eşyâya nâzırdır. Zîrâ 17 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, insân-ı kâmil, Hak için gözbebeği menzilesindedir ve onun gözüne hayâlât-ı kevniyye, intibâ' eden hakāyık-ı eşyâdan dolayı aslâ yol bulamaz. Nitekim his gözü bir şeyin müşâhedesinde müştağrak iken, ona diğer şeylerin sûreti intibâ' edemez.

دردوچشم غیرمن تو نقش خود   گربیبنی آن خیالی دان ورد

105. *Eğer sen benim gayrimin gözü içinde kendi nakşını görür isen, onu bir hayâl ve merdûd bil!*

Bu söz insân-ı kâmil tarafından sâlikedir. Ya'ni "Ey sâlik, eğer sen kendi nakşını benim gayrimin, ya'ni insân-ı kâmilin gayrinin gözü içinde görür ve nazar-ı aklîn ile saâdetine veyâ şekāvetine hükmedersen, onu bir hayâl ve merdûd bir hüküm bil!"

Nitekim bu ma'nâyı Cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde nefs-i şerîflerine atfen beyân buyururlar:

بمن نگر که بغیرمن بهر که درنگری   یقین بودکه زنورخدای بی خبری

"Bana bak, eğer benim gayrim olan her kime nazar edersen, muhakkakdır ki Hakk'ın nûrundan bî-habersin!"

زانکه سرمهء نیستی درمیکشد   باده ازتصویر شیطان می چشد

106. *Zîrâ ki yokluk sürmesini çeker; bâdeyi şeytânın tasvîrinden tadar.*

Zîrâ benim gayrim çeşm-i ma'nevîsine yokluk sürmesini çeker. Ya'ni onun gözünde ademden ibâret olan suver-i kevniyye hayâlâtı menkūştur ve mâsivâ-yı Hak olan bu hayâlât onun gözüne mün'akis olup kalmıştır. Aşk şarâbını şeytânın tasvîrinden içmektedir.

Ma'lûm olsun ki, "şeytân" شطون / شَطَن masdarından müştaktır; ve ma'nâsı bu'd ve uzaklıktır. Suver-i kevniyye zât-ı Hakk'a nazaran esfel-i sâfilîndir ve gâyet baîddir. Binâenaleyh vehm-i gayriyyet bu âlem-i kevnde şiddetle hüküm-fermâdır; ve bu âlem şeytân-ı vehmin taht-ı saltanatıdır. Bu sebeble Hak Teâlâ İblîs hakkında وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِى اِلَى يَوْمِ الدِّينِ (Sâd, 38/38) ya'ni "Benim la'netim senin üzerine yevm-i dîne kadardır" buyurur. Ve "yevm-i dîn" âlem-i tabîatın zâil olduğu kıyâmet günüdür; ve "la'n" tard ve teb'îd ma'nâsınadır. Ya'ni "Ey İblîs, senin hükmün tabîatın ahkâmı zâil oluncaya kadardır. Ondan sonra âlem-i hayâl kalkar ve âlem-i hakîkat inkişâf eder ve artık bu'd kalmaz" demektir. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz suver-i kevniyyeye "tasvîr-i şeytân" ta'bîr buyurmuşlardır.

İmdi, kâmil olmayan insanların kalb gözleri hayâlât-ı kevniyye ile doludur ve muhabbet şarâbını bu tasvîr-i şeytândan içerler.

چشمشان خانهء خیالست وعدم   نیستهارا هست بیند لاجرم

107. *Onların gözleri hayâl ve adem hânesidir; şübhesiz yokları var görür.*

İnsân-ı nâkısların gözleri hayâlâttan ve hâl ve şânları ademden ibâret olan suver-i kevniyyenin nukūşu ile doludur. Bu sebeble, hakîkatte yok olan bu sûretleri var görürler. Gerek kendilerinin ve gerek muhîtlerinin enâniyyetlerinde müstağrak olurlar. Senin onlarda göreceğin şeyler de hep bu hayâllerdir.

چشم من چون سرمه دید از ذوالجلال   خانهء هستیست نه خانهء خیال

108. *Mâdemki benim gözüm Zülcelâl'den sürme gördü, hayâl hânesi değil, vücûd hânesidir.*

İnsân-ı kâmil makāmından cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Benim kalbimin gözü, Zülcelâl olan vücûd-ı hakîkî sürmesini çekti; artık o göze hayâl ve yokluk aksedemez; o hakîkatin ve varlığın ma'kesidir."

تایکی مو باشد ازتو پیش چشم   درخیالت گوهری باشد چو پشم

109. *Senin gözünün önünde bir kıl oldukça, senin hayâlinde bir gevher yün gibi olur.*

"Kıl"dan murâd, gayriyyet ve yabancılıktır. "Gevher"den murâd, insân-ı kâmildir. "Yün'den murâd, insân-ı nâkıstır. Ya'ni "Ey zâhir-bîn olan kimse, senin kalbinin gözü, insân-ı kâmili Hak'tan ayrı ve her vech ile onun gayrı gördükçe, senin hayâlinde bir insân-ı kâmil, yün gibi mebzûl ve kıymetsiz olan sâir insân-ı nâkıslar gibi olur."

Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

ای اولیای حق را ازحق جدا شمرده   گر ظن نیك داری براولیا چه باشد

"Ey evliyâ-yı Hakk'ı Hak'tan ayrı saymış olan kimse; eğer evliyâya hüsn-i zann etsen ne olur?

Ve kezâ bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinde de şöyle buyururlar:

هرکه خواهد همنشینی باخدا   اونشیند درحضور اولیا

Nazmen tercüme:

"Oturmak isteyen nezd-i Hudâ'da
Otursun o huzûr-ı evliyâda"

پشم را آنگه شناسی از گهر کز خیال خود کنی کلی عبر

110. [110] *Yünü cevherden o vakit tanırsın ki, kendi hayâlinden tamâmen geçesin.*

Nâkısı kâmilden, ancak kendi mîzân-ı hayâlini kullanmaktan tamâmen vazgeçtiğin vakit tanıyabilirsin. Zîrâ senin mîzân-ı hayâlin ve terâzû-yi kıyâsın, saç ve sakal ve kılık ve kıyâfet ve evzâ' ve harekât-ı zâhiriyye vezn etmekle meşgûldür. Onunla ma'nâ vezn olunamaz!

یك حکایت بشنو ای گوهر شناس تابدانی توعیانرا از قیاس

111. *Ey gevheri tanıyan, bir hikâye dinle; tâ ki sen ayânı kıyâstan bilesin!*

Ey sâlik-i fatîn, sana âtîdeki hikâyeyi beyân edeyim de dinle ve bu hikâyeden ibret alıp, ayânen müşâhede olunan şey ile, kıyâsen bilinen şeyin mâhiyetleri nazarında inkişâf etsin.

هلال پنداشتن آن شخص در عهد عمر رضی الله عنه خیال را

O şahsın Ömer (r.a.) zamânında hayâli hilâl zannetmesi

ماه روزه گشت درعهد عمر بر سرکوهی دویدند آن نفر

112. *Ahd-i Ömer'de oruç ayı oldu; o cemâat bir dağın başına koştular.*

Ömer (r.a.) efendimizin zamân-ı hilâfetlerinde ramazân oldu; bir cemâat acele dağ başına çıktılar.

تا هلال روزه راگیرند فال آن یکی گفت ای عمر اینك هلال

113. *Tâ ki ramazânın hilâlini fal tutalar; o biri dedi ki: "Ey Ömer, işte hilâl!"*

Hilâl-i ramazânı tebrîk için dağ başına çıkanlardan birisi, "Ey Hz. Ömer, işte hilâli ben görüyorum" dedi.

چون عمر بر آسمان مه را ندید گفت کین مه ازخیال تو دمید

114. *Vaktâki Ömer gökyüzünde ayı görmedi, dedi ki: "Bu ay senin hayâlinden zâhir oldu.*

ورنه من بینا ترم افلاك را　　　　چون نمی بینم هلال پاك را

115. *Ve yoksa ben eflâki daha ziyâde görücüyüm; hilâl-i pâki niçin görmüyorum?*

Hz. Ömer o kimseye dedi ki: "Benim gözüm daha keskin ve eflâki daha iyi görüyorum ve havada bulut yok; buluttan pâk olan hilâli niçin görmüyorum?

گفت تر کن دست وبرابرو بمال　　　　آنگهان توبر نگر سوی هلال

116. *(Hz. Ömer) dedi ki: "Elini ıslat ve kaşına sür; sen ondan sonra hilâl tarafına bak!"*

چونکه اوتر کرد ابرو مه ندید　　　　گفت ای شه نیست مه شد ناپدید

117. *Vaktâki o kaşını ıslattı, ayı görmedi: "Ey şâh, ay gâib oldu!" dedi.*

Hilâle bakan kimse ihtiyar bir zât idi ve kaşlarının kılları pek ziyâde uzamış ve bir kıl eğrilip gözünün üstüne sarkmış idi. Semâya baktığı vakit, o sarkmış olan eğri kılı hilâl sûretinde müşâhede ediyordu. Elini ıslatıp kaşlarının kılını düzeltince, o sarkan kıl da düzelip hayâl-i hilâl zâil oldu.

گفت آری موی ابرو شد کمان　　　　سوی تو افکند تیری از کمان

118. *Dedi: "Evet kaş kılı zann oldu; senin tarafına yaydan bir ok düşürdü."*

Hz. Ömer buyurdu ki: "Evet, kaşının kılı zan tevlîd etti; o zan ve vehim yayı senin tarafına bir hayâl oku düşürdü."

چون یکی مو کژ شد اورا راه زد　　　　تا بدعوای لاف دید ماه زد

119. *Vaktâki bir eğri kıl onun yolunu vurdu, âkıbet "Ayı gördü" da'vâsı ile lâf vurdu.*

"Râh zeden" "yoldan alıkoymak ve ıdlâl etmek" ma'nâsınadır. "Lâf zeden" "öğünmek" demektir. Ya'ni "Vaktâki o kimseyi bir kılın eğrilmesi şaşırttı ve âkıbet o kimse, "Ayı gördüm" da'vâsıyla ve gözünün keskinliğini beyân ile öğündü."

موی کژ چون پردهء گردون بود　　　　چون همه اجزات کژ شد چون بود

120. [120] *Vaktâki eğri kıl feleğin hicâbı oldu, senin bütün eczân eğri olunca nasıl olur?*

Ya'ni "Ey Hak yolunun sâliki, git, fikirleri ve amelleri ve sûretleri ile Hakk'ı setr edenlere karşı şedîd davrananlardan ol ve senin mesleğine yabancı olanların muhabbetleri ve dostlukları üzerine toprak saç ve onların sohbet ve muhabbetinden kaç!"

برسر اغيار چون شمشير باش هين مكن روباه بازى شير باش

125. *Ağyârın başı üzerine kılıç gibi ol; sakın tilkilik etme, arslan ol!*

"Rûbâh-bâzî" te'mîn-i menâfi' için müdâheneden ve yaltaklanmaktan kinâyedir. Ya'ni "Tarîk-ı Hakk'a kemâl-i hulûs ile sülûk et ve nazarından ağyârı kaldırmak husûsunda arslan gibi şecî' ol!"

تا ز غيرت ازتو ياران نگسلند زانكه آن خاران عدو اين گلند

126. *Tâ ki dostlar gayretlerinden dolayı senden munkatı' olmasınlar; zîrâ ki o dikenler bu gülün düşmanıdırlar.*

"Dostlar"dan murâd, tarîk-ı Hakk'ın rehberi olan insân-ı kâmildir. "Dikenler"den murâd, ehl-i zâhirdir. "Gül"den murâd, keza ehl-i bâtın olan insân-ı kâmildir. Ya'ni, ehl-i zâhir ehl-i bâtının düşmanıdır. Ey sâlik, sen onların düşmanlarıyla dost olursan, elbet seni terkederler!

آتش اندر زن بگرگان چون سپند زانكه آن گرگان عدو يوسفند

127. *Buhûr gibi kurtlara âteş vur; zîrâ o kurtlar Yûsuf'un düşmanıdırlar.*

"Sipend" tütsü ve buhûr ma'nâsınadır. Züleyhâ Hz. Yûsuf'u meclisine da'vet edeceği vakit buhûrlar yakarak ta'ziz ederdi. "Kurtlar"dan murâd, yırtıcı olan ehl-i nefs ve ehl-i zâhirdir. "Yûsuf"dan murâd, cemâl-i bâtınî sâhibi olan insân-ı kâmildir. Ya'ni "Ey sâlik, Züleyhâ, cemâline meftûn olduğu Hz. Yûsuf'u meclisine da'vet ettiği vakit, onu ta'zîz için nasıl ateşe buhûr atar idiyse, sen de Yûsuf-ı ma'nevî olan insân-ı kâmili ta'zîz için ehl-i nefsin üzerine gazab ve şiddet ateşini dök! Zîrâ onlar insân-ı kâmilin düşmanıdırlar."

جان بابا گويدت ابليس هين تا بدم بفريبدت ديولعين

128. *Müteyakkız ol, İblîs, şeytân-ı laîn söz ile seni aldatmak için, sana "baba-canı der!*

Ey sâlik, İblîs, huzûr-ı ilâhîden matrûd olan şeytan, senin bâtınına latîf gibi görünen havâtırı ilkā eder ve senin bâtın kulağına bî-harf ü savt olan latîf

Nazar-ı hissî önündeki bir kıl feleğe perde ve hicâb olursa, ya senin vücûdunda olan eğri fikirler ve düşünceler senin nazar-ı aklîni nasıl şaşırtacağını bundan kıyâs et!

راست کن اجزات را از راستان سرمکش ای راست رو زان آستان

121. *Eczânı doğrulardan doğrult; ey doğru gidici, o âsitândan baş çekme!*

Vücûdunun cüz'lerinden olan efkâr ve a'mâlindeki eğrilikleri, doğruları ya'ni insan-ı kâmilleri nümûne ittihâz ederek doğrult! Ey doğru gidici olan Hak yolunun sâliki, o doğruların kapı eşiğinden baş çekme ve onlara karşı serkeş olma!

هم ترازورا ترازو راست کرد همترازورا ترازوکاست کرد

122. *Terâzîyi de terâzî doğru yaptı; yine terâzîyi terâzî noksân yaptı.*

Bu hâlin zâhirde de misâli vardır. Nitekim terâzînin doğru tartıp tartmadığını anlamak için, doğruluğu sâbit olan bir terâzî ile tecrübe ve ayâr ederler. Eğer elindeki terâziyi ayâr etmek için eksik tartan bir terâzî ile tecrübe ve ayâr edersen, o elindeki terâzî de onun gibi eğri olur.

هرکه با ناراستان هم سنگ شد در کمی افتاد وعقلش دنگ شد

123. *Her kim doğru olmayanlar ile hem-dirhem oldu, noksanlığa düştü ve onun aklı şaşkın oldu.*

Her kim efkârı ve a'mâli eğri olan kimselere refik ve musâhib oldu ise, efkârında ve a'mâlinde noksanlığa düştü ve onun aklı şaşkın bir hâle gelip muhâkemesi bozuk oldu.

رو اشداء علی الکفار باش خاك بر دلداری اغیار پاش

124. *Git, "Küffâr üzerine eşiddâ'" ol; ağyârın dostluğu üzerine toprak saç!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Feth'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ (Feth, 48/29) Ya'ni "Muhammed Allâh'ın, resûlüdür; îman edenler ve onunla berâber olanlar kâfirlere karşı şedîddir, kendi aralarında ise merhametlidirler." Cenâb-ı Pîr efendimiz "küffâr" ta'bîrini, Hakk'ı setr edenlere ta'mîmen tefsîr buyururlar. Zîrâ onların cümlesi ağyâr ve Hakk'ın mâsivâsıdır. "Ağyâr" ta'bîrinde, dînde ve îmânda ve amelde nâkıs olan insânlar ile diğer bilcümle eşyâ dâhildir.

sözleriyle rûy-i Hak'tan görünerek seni aldatmağa çabalar; ve meselâ insân-ı kâmile müntesib ve musâhib olan kimseye der ki: "Ey baba-canı gibi azîz olan kimse, sen hür bir insân iken, kendin gibi bir adamın irâdesine tâbi' olup esîr olman lâyık mıdır? Sen zekî ve fatîn ve âlim ve mütefennin bir adamsın. Hakk'a vâsıl olmak istersen, işte sana Kur'ân-ı Kerîm kâfî değil midir? Şunun bunun esîri olmak senin dirâyet ve fetânetine yakışır mı? Nefsini Hak Teâlâ'nın mübâh kıldığı niam ve huzûzâttan niçin men' ediyorsun? Nihâyet birtakım indî riyâzât ve mücâhedât ile vücûdunu zaîf düşürüp, a'mâl-i şer'iyyeyi de îfâdan âciz kalacaksın!" Velhâsıl, İblîs'in her sınıf insâna ilkā edeceği havâtırın envâ'ı çoktur. Bu kadarı nümûne olarak îrâd olundu.

اینچنین تلبیس با بابات کرد   آدمی را این سیه رخ مات کرد

129. *Böyle telbîsi babana da yaptı; bu siyah-rûh Âdem'i mat etti!*

"Siyeh-ruh" ta'bîrinde cinâs vâki' olmuştur. Bir ma'nâsı "kara yüzlü" demektir. Diğer ma'nâsı da şatranc oyununda müsta'mel şekillerden "ruh" tesmiye olunan şeklin siyah renkli olanıdır. Zîrâ bu oyunda müsta'mel şekillerin birisi siyah ve diğeri beyaz renklidirler ve her bir renk iki oyuncudan birine mahsûstur. "Mat", mağlûb ma'nâsına olarak aynı oyunda müsta'mel bir ıstılâhtır. Ya'ni, "O İblîs, baban olan Hz. Âdem'e de şecere-i menhiyyenin ekli için böylece bir telbîs yapmış idi ve bu telbîs ile Âdem'i şecere-i menhiyyeye takrîb edip, vech-i rûhu muzlim olan o İblîs ve o siyah-ruh, Hz. Âdem'i mağlûb ve mat etti."

برسر شطرنج چستست این غراب   تومبین بازی بچشم نیم خواب

130. [130] *Şatranç oyunu üzerinde bu karga çeviktir; sen yarım uykulu göz ile oyuna bakma!*

Bu beyt-i şerîfte, hayât-ı sûrî şatranç tahtasına; ve beşer ile İblîs şatranç oyuncularına teşbîh buyurulmuştur. "Karga"dan murâd İblîs'tir. Vech-i şebeh; karga sadâsı çirkin olduğu gibi, ilkāât-ı İblîs'in dahi çirkin olmasıdır. Ya'ni "Şatranç tahtası gibi olan bu hayât-ı sûrî üzerinde karga gibi çirkin çirkin öten İblîs çevik bir oyuncudur. Ey sâlik, bu oyunda gâyet müteyakkız ol!"

زانکه فرزین بندها داند بسی   که بگیرد درگلویت چون خسی

131. *Zîrâ çok ferzîn-bendler bilir; öyle ki, bir çöp gibi boğazında takılır.*

"Ferzîn", şatranç oyununda müsta'mel şekillerden birisinin adıdır ve "şâh" tesmiye olunan şeklin vezîri makāmındadır. "Ferzîn-bendler", ferzînin harekâtına mâni' olup yolunu kapamak oyunudur. Burada, sâlikin Hakk'a giden yolunu kapamak hîleleri murâd buyurulur. Ya'ni "İblîs benî Âdem'in Hakk'a vusûl yolunu kapamak için çok hîleler bilir ve nihâyet sâlikin ma'nevî boğazında onun hîleleri bir çöp gibi takılır; füyûzât-ı ilâhiyye o ma'nevî boğazdan geçmez olur."

در گلو ماند خس او سالها　　　چیست آن خس مهر جاه و مالها

132. *Onun çöpü senelerce boğazda kalır; o çöp nedir? Câh ve malların muhabbetidir.*

Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde buyururlar ki: "Hak Teâlâ Fir'avn'a çok ömür verdi ve mülk ve pâdişâhlık ve cemî'-i murâdâtını ihsân eyledi. Bunların cümlesi onu Hz. Hak'tan teb'îd eyleyen hicâb idi. Hakk'ı zikretmemesi için murâdsızlık ve baş ağrısı vermedi; ve ona, "Arzûlarına meşgûl ol ve bizi yâd etme!" dedi."

گر برد مالت عدو پرفنی　　　ره زنی را برده باشد رهزنی

133. *Bir hîlekâr düşman senin malını götürürse, bir rehzen bir rehzeni götürmüş olur.*

Ya'ni sûret yolunu kesen bir şakî, senin Hakk'a giden ma'nevî yolunu kesen malını gasb eder veyâ çalarsa, bir yol kesen, bir yol keseni götürmüş ve binnetîce iyilik etmiş olur.

دزدیدن مارگیری ماری را ازمارگیری دیگر

Bir yılan tutucunun diğer yılan tutucudan yılan çalması

دزدکی ازمارگیری مار برد　　　زابلهی آنرا غنیمت می شمرد

134. *Bir hırsızcık bir yılan tutucudan yılanı götürdü; ahmaklıktan onu ganîmet saydı.*

وارهید آن مارگیر از زخم مار　　　مارکشت آن دزد او را زار زار

135. *O yılan tutucu yılanın sokmasından kurtuldu; yılan o hırsızı inleye inleye öldürdü.*

Hindistan'da ve Arabistan'da yılanları tutup terbiye eden ve onları düdük çalıp raks ettiren ba'zı kimseler vardır ki, onlara "mâr-gîr" derler. Bunlardan ba'zıları tuttukları yılanların sokmasından müteessiren ölürler. Bu kıssada, bu sınıfın ahvâline işâret buyurulur. Ya'ni "Mârgîrden, bir hırsız tuttuğu yılanı çaldı ve yılan elinden gitmekle onun sokmasından kurtuldu. Halbuki o çalınan yılan o hırsızı sokup zehirledi ve onu inleye inleye öldürdü."

مارگیرش دید پس بشناختش　　　گفت ازجان مارمن پرداختش

136. *Yılan tutucu onu gördü, ba'dehû onu tanıdı; dedi ki: "Benim yılanım onu candan hâlî kıldı."*

"Perdâht" burada "hâlî kıldı" ma'nâsınadır.

دردعا میخواستی جانم ازو　　　کش بیابم مار بستانم ازو

137. *"Duâda benim canım ondan isterdi ki, onu bulayım ve yılanı ondan alayım."*

"Cenâb-ı Hakk'a duâ ederken benim hırsızdan canımın matlûbu, ancak onu bulmak ve çaldığı yılanımı elinden almak idi."

شکرحق راکآن دعا مردود شد　　　من زیان پنداشتم آن سود شد

138. *"Hakk'a şükür ki o duâ merdûd oldu; ben zarar zannederdim, o fâide oldu."*

"Duâmı kabûl buyurmadığı için Hakk'a hamd ü senâ ederim. Ben duâmın kabûl olunmamasını zarar zannediyordum; halbuki o hakkımda fâide oldu."

بس دعاهاکان زیانست وهلاك　　　وزکرم می نشنود یزدان پاك

139. *Çok duâlar vardır ki, o ziyân ve helâktir; ve Yezdân-ı pâk keremden nâşî dinlemez.*

Kulların birçok duâları vardır ki, onları kendileri hakkında fâideli görüp ederler. Halbuki o taleblerin is'âfı ziyânlarına ve helâklerine sebep olacağı ma'lûm-ı ilâhî olduğu için, mahzâ kereminden nâşî Hak Teâlâ hazretleri onları kabûl etmez.

التماس کردن همراه عیسی علیه السلام زنده کردن استخوانها ازعیسی علیه السلام

Refîk-i Îsâ (a.s.) ın, Îsâ (a.s.)dan kemikleri diriltmesini iltimâs etmesi

گشت باعیسی یکی ابله رفیق استخوانها دید درحفرهء عمیق

140. [141] *Îsâ ile bir ahmak refîk oldu; derin bir çukurda kemikleri gördü.*

گفت ای همراه آن نام سنی که بدان تومرده زنده میکنی

141. *Dedi ki: "Ey arkadaş, o nâm-ı âlîyi, ki sen onunla ölüyü diri edersin.*

مرمرا آموز تا احسان کنم استخوانها را بدآن باجان کنم

142. *Bana öğret, tâ ki ihsân edeyim; onunla kemikleri canlı edeyim."*

گفت خاموش کن که آن کارتونیست لایق انفاس وگفتارتونیست

143. *(Hz. Îsâ) dedi: "Sus ki, o senin işin değildir; senin nefeslerine ve sözlerine lâyık değildir!"*

Îsâ (a.s.) o ahmak adama buyurdu ki: "İsm-i a'zam senin ağzına yakışmaz ve sana öğretmiş olsam bile senin nefesinle ve telaffuzun ile onun bir te'sîri hâsıl olmaz."

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 34. faslında bu ma'nâyı şu sûretle tavzîh buyururlar: "Bu rakāyık lisânına ve idrâkine geldiği vakit rakāyık olarak kalmaz; belki sana ittisâli sebebiyle fâsid olur. Nasıl ki ârifin femine ve idrâkine vâki' olan her fâsid ve sâlih alâ-hâlihî kalmaz; belki başka bir şey olur; inâyât ve kerâmâta bürünür ve örtünür. Asâyı görmüyor musun? Mûsâ (a.s.)ın yedinde nasıl örtündü, asâ hey'etinde olduğu üzere kalmadı. Resûl (a.s.)ın yedinde sütûn-ı hannâne ve kamış; ve Îsâ (a.s.)ın feminde duâ; ve Dâvûd (a.s.)ın elinde demir ve dağın onun ile hâli, hey'etleri üzere kalmadı. Belki olduğu şeyden başka bir şey oldu. İşte bunun gibi rakāyık ve deavât bir zulmânî ve cismânîde vâki' olduğu vakit bulunduğu hal üzere kalmazlar.

کآن نفس خواهد ز باران پاك تر   وزفرشته درروش دراك تر

144. *Zîrâ o, yağmurdan daha temiz ve reviş de melekten daha ziyâde müdrik nefes ister.*

Ma'lûm olduğu üzere yağmurlar küre-i arzın sathındaki sular, denizler, nehirler, göller ısındıkça tabahhur edip havaya karıştığı ve hâl-i işbâ'a gelen havadan tekrar sath-ı arza dökülen süzülmüş su damlalarından ibâret bulunduğu cihetle pek ziyâde temiz ve berraktır. Bu sebeple Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm de وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (Furkān, 25/48) ["Ve gökten tertemiz su indirdik."] âyetinde yağmura "mâ-i tahûr" ta'bir buyurmuştur. "Derrâk" idrakten mübâlağalı ism-i fâil olup ma'nâsı "ziyâde erişici" ve "yetişici" ma'nâsınadır. Ve bunda kemâl-i sür'at ma'nâsı vardır. Zîrâ melâike ervâh-ı latîfedir. Ve ervâh-ı latîfenin idraklerine zaman, mekân ve kesâfet-i eşyâ mâni' teşkil etmez. Binâenaleyh ism-i a'zamın te'sîri zâhir olabilmek için bu ismi telaffuz edenin nefesi son derece saf ve berrak ve maksûd olan ma'nâya yetişip te'sîr etmesi için de nihâyet derecede letâfet ve sür'atte bulunması îcâb eder. Bundan anlaşılır ki her okuyucunun nefesi müessir değildir. Nitekim üfürükçü ta'bîr olunan cerrârların hâli meydandadır.

عمرها بایست تادم پاك شد   تا امين مخزن افلاك شد

145. *Nefes, temiz olmak, eflâk hazînesinin emîni olmak için, ömürler lâzımdır.*

Âlem-i imkânda emmârelik ile zuhûr eden nefsin levvâme, mülhime, mutmainne, râzîye, merzıyye, mertebelerini kat'edip sâfiye mertebesinde temekkünü için çok seneler terbiye olunması lazımdır. Nefis ancak mertebe-i sâfiyede temiz ve hazîne-i Hakk'ın emîni olur.

خود گرفتی این عصا دردست راست   دست را دستان موسی از کجاست

146. *Haydi bu âsâyı sağ elinde tuttun! El için Mûsâ'nın kıssası nerededir?*

Hz. Mûsâ'nın bir asâsı var idi. Ve onu tuttuğu vakit, yılan yapardı. Haydi farz edelim ki, sen de o asâyı sağ eline aldın? Onu senin elin için kıssa-i Mûsâ'yı tanzîren yılan yapmak kudreti nerededir? "Destân" kıssa ma'nâsına geldiği gibi "dest" ile edât-ı cem' olan "ân"dan dahi mürekkep olarak "eller" ma'nâsına da gelebilir. Bu sûrette ma'nâ: "Senin elin için Mûsâ'nın ellerinin kudreti nerededir?" demek olur.

گفت اگرمن نیستم اسرارخوان   هم توبرخوان نام را براستخوان

147. *Ahmak dedi: "Eğer ben esrâr okuyucu değil isem, kemik üzerine ismi yine sen oku."*

گفت عیسی یا رب این اسرار چیست   میل این ابله درین بیگارچیست

148. *Îsâ dedi: "Yâ Rab! Bu esrâr nedir? Bu ahmağın bu cidâle meyli nedir?"*

چون غم خود نیست این بیماررا   چون غم جان نیست این مرداررا

149. *"Bu hastanın niçin kendi gamı yoktur? Bu murdara niçin kendi canının gamı yoktur?"*

Bu adamın fikri ve idrâk-i hayâlâtı mâsivâ ile ma'lûl ve cânı nefsânî sıfatlar ile mülevves olduğu halde niçin kendi gamını yemez ve canının gamını çekmez de böyle kendisine lâzım olmayan fuzûlî taleb de bulunur.

مردهء خود را رها کردست او   مردهء بیگانه راجوید رفو

150. *O kendi ölüsünü bırakmış da yabancının ölüsüne yama ister.*
[151]
Ölü olan kendi kalbinin ve ma'nâsının dirilmesini istemeyi bırakmış da yabancı bir ölünün hayât-ı sûriyyesi talebindedir.

گفت حق ادبارگر ادبارجوست   خاررویید جزای کشت اوست

151. *Hak buyurdu ki: "İdbar sâhibi idbâr isteyicidir. Bitmiş diken onun zer'inin cezâsıdır."*

Hak Teâlâ hazretleri Îsâ (a.s.)ın suâline cevâben vahiy tarîkiyla buyurdu ki: İdbâr sâhibi olan şakî, âlemde ancak idbâr arar ve idbâr arkasında koşar. Zîrâ neşv ü nemâ bulmuş olan diken onun ekilmiş olmasının netîcesidir. Çünkü ekilmeyen şey bitmez. Ankaravî de ikinci mısrâ'da "hâr cûyende" ve Hind nüshalarında "hâr rûîde" vaki'dir. Fakir Hind nüshasını daha muvâfık buldum.

آنکه تخم خار کارد درجهان   هان وهان اورا مجو درگلستان

152. *O kimse ki cihanda diken tohumu eker, sakın ve sakın onu gülistan içinde arama.*

گرگلی گیرد بکف خاری شود   ورسوی یاری رود ماری شود

153. *Eğer elinde bir gül tutsa, bir diken olur. Ve eğer bir yâr tarafına gitse bir yılan olur.*

Şekāvet-i ezeliyye ashâbının işi bu âlemde diken gibi sıfât-ı nefsâniyyeyi takviye ve tenmiye etmektir. Binâenaleyh böyle bir kimseyi rûhâniyyet gülistânı içinde arama! Eğer böyle bir şahıs rûhâniyyete âid bir mes'eleye karışsa, ona nefsâniyyet mezc ettiği için, âlem-i rûhâniyyet için muzır olur. Binâenaleyh onların umûr-ı dîniyyeye karışmaları aslâ câiz değildir ve eğer böyle bir kimse bir insân-ı kâmil tarafına teveccüh etse, ondan nefsâniyyet ve şekāveti ziyâdeleşip, o insân-ı kâmil ona yâr değil bir yılan gibi olur. Zîrâ insân-ı kâmil tabîb gibidir. Eğer hastanın meâli helâke ise, tabîb onu ne kadar tedâvî etse marazı müştedd olur ve helâkine hâdim olmuş olur.

Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kûbî'dedir. Fakîr *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhde bu husûsda açık ibâreler ile arz-ı îzâhât ettim.

کیمیای زهرمارست آن شقی   برخلاف کیمیای متقی

154. *O şakî, müttakînin kimyâsı hilâfına, yılanın zehri olan kimyâdır.*

"Kimyâ", iksîr dedikleri bir maddedir ki, ma'denin sûretini tebdîl eder ve meselâ bakırı altın yapar. Burada mutlakan "madde-i mübeddile" ma'nâsınadır. Ya'ni şakî bir kimyâdır ve onda tebdîl edicilik hâssası vardır. Fakat o şakî yılanın zehri gibidir. Mukārin ve musâhib olduğu kimsenin ma'nâsını zehirleyip helâk eder. Müttakî ise musâhib olduğu kimsenin ma'nâsına hayat verir. Binâenaleyh, kimyâ-yı şakî kimyâ-yı müttakînin zıddı olur. Cenâb-ı Pîr, şakînin şeâmetine misâlen âtîdeki kıssayı beyân buyururlar.

اندرز کردن صوفی خادم را درتیمارداشتن بهیمه ولاحول گفتن خادم

Hayvânı tımar etmesi hakkında sûfînin hâdime vasiyet etmesi ve hâdimin "lâ havle" demesi

صوفیء می گشت دردور افق   تا شبی درخانقاهی شد قنق

155. *Bir sûfî ufkun devrinde geziyordu; nihâyet bir gece bir tekyede konuk oldu.*

Sûfînin birisi devr-i âleme çıkmış idi ve seyâhat ediyor idi. Bir gece bir tekyeye misâfir oldu. "Konuk", Türkçe "konmak" masdarından, misâfir ma'nâsınadır. Eski imlâ üzerine "vav"sız yazılmıştır. Zamânımızda ba'zı mahaller ahâlîsi indinde müsta'meldir.

یك بهیمه داشت درآخربیست | اوبصدر صفه با یاران نشست

156. *Bir hayvanı vardı, ahıra bağladı; o da sofanın sadrında arkadaşları ile oturdu.*

چون مراقب گشت با یاران خویش | دفتری باشد حضور یاربیش

157. *Vaktâki arkadaşlarıyla murâkıb oldu, yârin huzûru mühim bir kitâb olur.*

Sûfî tekyenin sofasındaki sedir üstünde oturup, arkadaşlarıyla berâber tarîkat usûlü vech ile murâkabeye vardı. "Murâkabe"nin ma'nâsı, havâtırı nefyedip kendi kalbine müteveccih olarak Hakk'ın tecelliyâtını beklemekten ibârettir. İkinci mısrâ'ın metni Ankaravî nüshasında sehv-i tab' olarak حضور یارخویش ve şerhinde de حضور یار پیش vâki'dir. Hind nüshalarında metin hem bâ-yı Fârisî ile "pîş" ve hem de bâ-yı Arabî ile "bîş" gösterilmiştir. Fakîr bâ-yı Arabî ile olan "bîş" kelimesini, "ziyâde" ve "mühim" ma'nâsına olarak daha muvâfık buldum. Ya'ni, kalbi havâtırdan tathîr edip, saf kıldıktan sonra, yâr-ı hakîkî olan Hakk'ın huzûrunda bulunmak, kalbi mühim bir kitâb hâline getirmek olur. Zîrâ Hakk'ın nazarı kalbedir. Kalb mâsivâdan hâlî olunca, Hakk'ın envâ'-ı tecelliyâtı vârid olur. Nitekim Şems-i Sîvâsî hazretleri buyurur:

Sür çıkar [ağyârı dilden] tâ tecellî ede Hak,
Pâdişâh konmaz sarâya hâne ma'mûr olmadan

دفترصوفی سواد حرف نیست | جزدل اسپید همچون برف نیست

158. *Sûfînin kitâbı harf karalığı değildir; kar gibi beyaz kalbden gayri değildir.*

Sûfînin kitâbı kara mürekkep ile yazılmış olan hurûf ve kelimelerden terekküb eden kitâb-ı sûrî değildir. Belki onun kitâbı, ancak nukûş-ı kevniyyeden ârî ve kar gibi bembeyaz ve sâfî olan kalbdir.

زاد دانشمند آثارقلم | زاد صوفی چیست آثارقدم

159. *Dânişmendin zâdı kalem eserleridir; sûfînin zâdı nedir? Âsâr-ı kademdir.*

Ulemâ-i zâhirenin sermâye-i ilmi, kalem ve mürekkep ile yazılmış olan sûrî kitaplardır. Sûfînin sermâye-i ilmi ise, kadem-i sülûk netîcesidir.

"Kadem"in "kāf"ı üstün okunursa ma'nâ budur; ve eğer esre okunursa "ezel" ma'nâsına gelir. Bu sûrette "âsâr-ı kıdem"den murâd, sıfât ve esmâ'-i ilâhiyye olur. Ya'ni sûfînin sermâye-i ilmi, kadîm olan Hakk'ın sıfât ve esmâsına âid bulunan ma'lûmâttır. Hind nüshalarında "âsâr-ı kıdem" yerine "envâr-ı kıdem" yazılmıştır. "Envâr-ı kıdem" dahi Hakk'ın sıfât ve esmâsının nûrları ma'nâsına gelir ve rûh-ı ma'nâ aynı olur. Ve "kadem-i sülûk" ile de aynı netîce hâsıl olduğu için, "kāf"ın üstün okunmasında da rûh-ı ma'nâ değişmez.

Ma'lûm olsun ki, ilim iki nevi'dir: Birisi kesbî, diğeri vehbîdir. Kesbî olan ilim, kitapların mütâlaası ile hâsıl olur. Bu kesbde nazar-ı aklî fa'âldir. Binâenaleyh bu ilmin istinâd ettiği esâsât, zan ve kıyâs ve istidlâl-i aklîdir. Ulemâ-i kelâmiyye ve hükemâ-i meşşâiyye bu sınıftandır. Vehbî olan ilim, riyâzet ve tasfiye-i kalb ile hâsıl olur. Binâenaleyh bu ilmin istinâd ettiği esâs, doğrudan doğruya kalbe vârid olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyye envârıdır. Ve bu sınıf, delâil-i akliyye ve berâhîn-i nakliyyeye muhtaç değildir. Meşâyih-i sûfiyye ve hükemâ-i işrâkiyye bu sınıftandır.

همچو صیادی سوی اشکار شد　　　گام آهو دید و بر آثار شد

160. [161] *Bir avcı gibi ki av tarafına gitti; âhûnun izini gördü ve âsâr üzerine gitti.*

Şurrâh-ı kirâm "avcı" teşbîhini "sûfî"ye râci' kılıp âtîdeki beyitlerde tekellüfâta mecbûr olmuşlardır. Halbuki bu teşbîh "dânişmend"e râci'dir. Ya'ni, "Ulemâ-i zâhire âhû-yi hakîkatı avlamak için âhûnun izi mesâbesinde olan elfâz ve kelimâtı ve nukūş-ı kütübü gördü ve âsâr-ı kalemiyye üzerine gitti ve kitapların mütâlaasına meşgūl oldu."

چند گاهش گام آهو درخورست　　　بعد از ان خود ناف آهو رهبرست

161. *Nice zaman ona âhûnun izi lâyıktır; ondan sonra âhûnun göbeği rehberdir.*

O zâhirî âlime nice zamân âhû-yı hakîkînin izi mesâbesinde olan elfâz ve ibârât-ı zâhire ile iştigāl lâyıktır. Ondan sonra âhû-yı hakîkatın göbeği olan mürşid-i kâmil rehber olur.

Nitekim zamân-ı Hz. Pîr'de Şemseddîn-i Mardînî nâmında, gâyet müteşerri', ulemâ-i zâhireden bir zât var idi. Cenâb-ı Pîr efendimizin semâ'ına mu'teriz idi. Zîrâ onun müktesebât-ı ilmiyyesi "envâr-ı kıdem"den değil, âsâr-ı ka-

da olan nüfûs-ı cüz'iyye-i insânî, mizâcların husûlünden sonra olup, evvelâ mertebe-i hayvânîde zâhir olurlar. Eğer onların meyli tabîat tarafına olursa, bedende müstevlî ve mutasarrıf olan ancak tabîat olup, dâimâ istîfâ-yı lezzât ve şehevât hissi ile emreder ve ahlâk-ı zemîme ma'deni ve ef'âl-i seyyie menba'ı ve evsâf-ı kabîha menşe'i olduğu için, ona "nefs-i emmâre"; ve eğer terbiye olunursa "levvâme", "mülhime", "mutmainne", "râzıye" ve "marzıyye" mertebelerini kat' edip, kendi küllü ve kemâli cânibine terakkî eyler.

پیش ازین تن عمرها بگذاشتند   پیشتر از کشت بر برداشتند

168. *Bu tenden evvel ömürler geçirdiler; zirâattan çok evvel mahsûl kaldırdılar.*

پیشتر از نقش جان پذرفته اند   پیشتر از بحر درها سفته اند

169. *Ten nakşından daha evvel can kabûl etmişlerdir; denizden daha evvel incileri delmişlerdir.*

Ervâh-ı kümmelîn kable'l-ecsâd mevcûd idi. Deryâ-yı mümkinâtın hudûsünden mukaddem onlar hakāyık incilerini delmişler ve onlar ile tezeyyün etmişlerdir.

حکایت مشورت کردن خدای تعالی با فرشتگان درایجاد خلق

Hak Teâlâ'nın îcâd-ı halk husûsunda melekler ile meşveret buyurması kıssasıdır

مشورت می رفت درایجاد خلق   جانشان دربحرقدرت تابحلق

170. [171] *Îcâd-ı halkta meşveret etti; onların canı boğazlarına kadar kudret deryâsında idi.*

Melâike, kudret-i ilâhiyyenin mezâhiri olup, dört mertebe üzerinedir: Bir kısmı ceberûtîdir. Melâike-i âlîn gibi. Bir kısmı melekûtîdir. Misâlî ve berzahî olanlar gibi. Bir kısmı nâsûtîdir. Kuvâ-yı unsuriyye gibi. Bir kısmı da ecsâma taalluk eden ervâh-ı külliyye-i beşerdir. Enbiyâ ve evliyânın ervâhı gibi ki,

bunlar bilcümle merâtibi câmi'dir. Bunlardan melekûtî ve nâsûtî olanlar Âdem'e secde ve serfürû ile mükellef oldular, ya'ni sûret-i Âdemî'nin tekevvününe hâdim oldular. Melâike-i âlînin âlem ve Âdem ile münâsebetleri olmadığından, secde ve serfürû ile mükellef olmadılar. Bu bahsin tafsîli uzundur. Burada bu kadar hülâsa kâfîdir.

Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri, âlem-i kesâfet olan âlem-i halkı ve onun zübdesi olan Âdem'i îcâd husûsunda, mele'-i a'lâ olan melâike ile meşveret buyurdu; enbiyâ ve kümmelîn-i evliyânın ervâhı da melâike-i kirâm arasında kudret deryâsında müstağrak idi."

Bundan anlaşılır ki, melâike-i kirâm kendi aralarında bulunan o ervâhı kendi cinslerinden zannedip, isti'dâdât-ı ezeliyyelerine vâkıf değil idiler. Bu meşveret keyfiyyeti Kur'ân-ı Kerîm'de, وَاذْقَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ انِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَالَا تَعْلَمُونَ (Bakara, 2/30) ya'ni, "Yâ habîbim, senin Rabbin melâikeye, 'Ben yeryüzünde halîfe yapacağım, dediği vakit, onlar: 'Yâ Rab, sen orada fesâd yapan ve kan döken kimseleri halîfe yapar mısın? Halbuki biz seni tahmîd ile tenzîh ederiz!' dediler. Hak Teâlâ da: 'Ben muhakkak sizin bilmediğinizi bilirim!' buyurdu" âyet-i kerîmesinde hikâye buyurulmuştur. Melâikenin bu nizâ' ve ihtisâmı hakkındaki îzâhât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhte Fass-ı Âdemî'de tafsîl edilmiştir.

چون ملائك مانع آن مى شدند   برملائك خفيه خنبكْ مى زدند

171. *Vaktâki melekler onun mâni'i oldular, melâike üzerine gizlice ıslık çaldılar.*

"Hunbük" kelimesinin muhtelif ma'nâları vardır. "Hummük" sûretinde de telaffuz olunur. Burada, istihzâ ile el çırpmak ve istihzâ ile ıslık çalmak ma'nâları münâsib olur. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri "Yeryüzünde halîfe yapacağım" buyurduğu vakit, melâike tarafından vâki' olan i'tirâz üzerine, onların aralarında mevcûd olan enbiyâ ve evliyânın ervâhının hakîkatları müstehziyâne el çırptılar veyâ ıslık çaldılar. Zîrâ bunlar merâtib-i ilâhiyyeye kemâl-i ıttılâ'ları hasebiyle, irâde-i ilâhîye vâkıf idiler.

Bu husûsta I. cildde vâki' 1467 ve 1468 numaralı beyitlerdeki îzâhâta mürâcaat olunursa, vaz'iyyet-i ervâh daha ziyâde tevazzuh eder.

مطلع برنقش هركه هست شد   پيش ازآنكه نفس كل پابست شد

172. *Nefs-i küll ayak bağlamazdan evvel, var olan her kimsenin nakşına muttali'dir.*

lemden idi. Bir haylî zaman bu halde devam etti. Vaktâki bir meclis-i semâ'da cenâb-ı Pîr efendimizin kulûb ahvâline ıttılâ'larını müşâhede etti, âkıbet maa-âile Hz. Pîr efendimize intisâb eyledi ve cenâb-ı Pîr efendimiz Hakk'a vusûl için o zâta rehber oldular. Vak'anın tafsîlî, fakîr tarafından mütercem ve matbû' olan *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'dadır.

چونكه شكر گام كرد وره بريد لاجرم زان گام درگامى رسيد

162. *Vaktâki izin şükrünü yaptı ve yol kat' eyledi; şübhesiz o izden diğer bir ize erişti.*

Vaktâki o dânişmend ve âlim-i zâhirî kütüb-i kelâmiyye ve şer'iyye mütâlaasına mahzâ sünen-i seniyye-i muhammediyye ve şerîat-ı mutahhara-i ahmediyyeye hizmet maksadıyla meşgûl olup bu izin şükrünü îfâ etti ve onun bu kasd ve niyeti tarîk-ı Hak'da terakkîye sebep olup, şübhesiz bu izden diğer bir iz olan ve âhû-yi hakîkatin göbeği mesâbesinde bulunan insân-ı kâmili buldu.

Nitekim Şemseddîn-i Mardînî (rahmetullâhi aleyh) nakleder ki: "Bir gece rüyâda (s.a.v.) Efendimiz'i gördüm. Huzûr-ı saâdetlerine gidip selâm verdim. Mübârek yüzlerini çevirdiler. Çevirdikleri tarafa gittim, diğer tarafa çevirdiler. Nihâyet dedim ki: "Yâ Resûlallâh, bu kadar sene ümîd ve âtıfet ve inâyetiniz ile zahmetler çektim ve ahâdîs ve ahkâm-ı şer'iyyenin tahkîkine gayret edip, ehl-i İslâm'ın müşkillerini halle sa'y eyledim. Şimdi bu zaîfin mahrûmiyyetime hiçbir sebeb göremiyorum!' Risâletpenâh Efendimiz buyurdular ki: 'Evet bunların hepsi doğrudur. Fakat sen bizim ihvânımıza nazar-ı inkâr ile bakıyorsun. Bu ise bütün günahların fevkindedir!' O günden beri cenâb-ı Pîr'e muhabbetim ziyâde olup, ahvâl-i mâziyeden istiğfâr ettim."

رفتن يك منزلى بربوى ناف بهتر از صد منزل وگام طواف

163. *Göbek kokusu üzerine bir menzil gitmek, yüz menzilden ve tavâf izinden daha iyidir!*

"Göbek kokusu", ya'ni insân-ı kâmil talebi üzerine bir menzil yürümek, ulûm-ı zâhiriyye tahsîli için kat' olunan yüz menzilden ve ulemâ-i zâhire etrâfını dolaşmaktan daha efdaldir!

آن دلى كومطلع مهتابهاست بهر عارف فتحت ابوابهاست

164. *O bir gönül ki, mehtâbların matla'ıdır, ârif için kapıların açılmasıdır.*

Âhûnun misk göbeği mesâbesinde olan o insân-ı kâmilin kalbi, mehtâb mesâbesinde olan esmâ-i ilâhiyye tecelliyâtının matla'ıdır ve böyle bir ârif için her bir ism-i ilâhî cennet-i zâta açılan birer kapıdır. Zîrâ "isim" "müssemmâ"ya delâlet eder. Nitekim Mısrî Niyâzî hazretleri buyurur:

Ârife eşyâda esmâ görünür.
Cümle esmâdan müsemmâ görünür.
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür.
Âdem isen "semme vechullâh"ı bul!
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul!

با تودیوارست وباایشان درست　　　با توسنگ وباعزیزان گوهرست

165. *Sana duvardır ve onlara kapıdır; sana taş ve azîzlere gevherdir.*

Ey himmeti ilm-i zâhire maksûr olan kimse, sana nazaran kalb bir duvar gibi kesîftir; ona mün'akis olan mehtâbların nûrunu göremezsin. Halbuki âriflere nazaran mehtâbların ma'kesi ve matla'ı olan kalb, cennet-i hakîkatin kapısıdır. Binâenaleyh kalb, sana göre taş ve azîz olan kâmillere göre de girân-bahâ bir cevherdir.

Kalb-i ârif hakkındaki tafsîlât, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'dedir.

آنچه درآینه می بینی عیان　　　عارف اندرخشت بیند بیش ازان

166. *O şeyi ki, sen aynada âşikâr görürsün, pîr kerpiçte ondan ziyâde görür!*

Senin hâkî olan eşyâ-yı kevniyye aynasında açık ve zâhir olarak gördüğün şeyi, insân-ı kâmil daha ziyâde görür. Onun nazarında bir kerpiç bir âlem-i azîmdir ve katre deryâdır. Nitekim Şeyh Sa'dî hazretleri buyurur:

برگ درختان سبز درنظرهوشیار　　　هرورقی دفتریست معرفت کردگار

"Ağaçların yeşil yaprağının her bir varakı, ayık olan kâmilin nazarında ma'rifet-i ilâhiyyeye mahsûs bir kitabdır!"

پیر ایشانند کین عالم نبود　　　جان ایشان بود دردریای جود

167. *Pîr onlardır ki, âlem yok idi, onların cânı deryâ-yı cûd içinde idi.*

Mürşid-i kâmil onlardır ki, bu âlem-i cismânî mevcûd olmadan mukaddem onların rûhları cûd-ı ilâhî deryâsında mevcûd olup yüzerler idi.

Ma'lûm olsun ki, hükemâ, nüfûs-ı külliyyenin kable'l-ecsâm ve nüfûs-i cüz'iyyenin ba'de'l-ecsâm husûlüne kāil olmuşlar; ve İmâm-ı Gazâlî hazretleri dahi aynı mütâlaada bulunmuştur. Sadreddîn-i Konevî hazretleri dahi cenâb-ı Şeyh-i Ekber'den naklen bu husûsu beyân buyurmuşlardır. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri *Kasîde-i Hamriyye*'nin ibtidâsı olan شربنا على ذكرالحبيب مدامة سكرنا بها قبل ان يخلق الكرم beytine yazdığı şerhte bu bâbda îzâhât vermiştir. Ve cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu beyt-i şerîfte bu hakîkate işâret buyurdukları gibi, âtîdeki gazellerinde de şöyle buyururlar:

پیش ازان كاندرجهان باغ ومی وانگور بود　　ازشراب لایزالی جان ما مخمور بود

ما ببغداد جهان جان اناالحق می زدیم　　پیش ازآن کین دارو گیر ونکتهء منصور بود

پیش ازآن کین نفس کل درآب و گل معمار شد　　درخرابات حقائق عیش ما معمور بود .

"Âlemin bağı, meyi, üzümü mevcûd olmadan, şarâb-ı lâ-yezâlîden cânımız mahmûr idi. Biz can âleminin Bağdâd'ında "ene'l-Hak" na'rasını vurur idik; Hallâc-ı Mansûr'un dâr u gîr ve nüktesinden evvel, nefs-i küll suda ve çamurda mi'mârlık etmezden mukaddem, hakāyık meyhânesinde bizim ıyşimiz ma'mûr idi!"

Bu mezhebe kāil olmayanlar alelumûm ervâh-ı külliyye ve cüz'iyyenin ecsâddan mukaddem tekevvününü beyân ederler.

Şıkk-ı evvele göre, ervâh-ı külliyye âlem-i ervâhdaki أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) [Ben sizin Rabbiniz değil miyim?] hitâbını ve ecsâda taalluktan evvelki ahvâli müdriktirler. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine: "Elestü birabbiküm hitâbı yâdında mıdır?" denildikte, "Üzerinden hiç gün geçmedi" buyurmuştur. Zîrâ ervâh-ı külliyye-i müdrike üzerinden zaman geçmez. Zamâna tâbi' olan ancak ecsâddır. Ervâh-ı cüz'iyye ise ecsâda taalluktan mukaddemki ahvâli müdrik değildir. Hadîs-i şerîfte, ان الله تعالى خلق الارواح قبل الاجساد ya'ni, "Muhakkak Allâh Teâlâ ervâhı ecsâddan mukaddem halk eyledi" buyurulmasından murâd, mebâdî-i silsile-i vücûd olan ervâh-ı melekiyye ve ervâh-ı külliyyedir. İmdi, ervâh-ı külliyye, küllü'l-küll olan rûh-ı Muhammedî'den cevher-i mücerred-i nûrânî olarak âlem-i ervâhta zâhir olmuşlar ve onların her birinin âlem-i şehâdette zuhûrlarıyla da'vetleri vaktinde fiilen zâhir olan nüfûs-ı cüz'iyye, âlem-i ervâhta bilkuvve onların taht-ı hîtalarında bulunmuşlardır. Ve rûh-ı küllî, o ervâh-ı cüz'iyyenin imâmı olur. (Mevcûd olan bir çekirdek içindeki ağaçlar ve meyveler gibi.) İmdi, umûm-ı âdemiyân-

Ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ, ilm-i ilâhîde a'yânı sâbit olan her bir kimsenin nakş-ı ma'nevîsine ve sûrîsine, vücûdât-ı izâfiyye âlemini muhît olan nefs-i küll henüz mertebe-i kesâfete tenezzül etmezden mukaddem muttali' olmuş idiler.

Hind nüshalarında "nefs-i küll" yerine "nakş-ı gil" vâkı'dir. Bu sûrette ma'nâ "toprağın nakşı" demek olur ki, murâd cesed-i insânî demektir. Fakat "nefs-i küll" daha müreccahtır.

پیشترز افلاك کیوان دیده اند   پیشتر ازدانها نان دیده اند

173. *Eflâkden evvel Zühal i görmüşlerdir; dânelerden evvel ekmeği görmüşlerdir.*

"Eflâk" ta'bîriyle manzûme-i şemsiyyeye işâret buyurulduğu anlaşılır. Zîrâ, Zühal seyyâresi bu manzûmenin bir cüz'üdür. Ya'ni, bu ervâh-ı âliye, fezâda manzûme-i şemsiyyemizin tekevvününden evvel Zühal seyyâresini görmüşlerdir. Cenâb-ı Pîr efendimizin burada bilhassa Zühal seyyâresini zikr buyurmasında bir nükte olması îcâb eder. Zîrâ bu seyyârenin vaz'iyyeti bir garâbet arzeder. Ehl-i rasadın keşfiyyât-ı istidlâlîlerine nazaran bu seyyâre küre-i arzdan 750 def'a büyüktür. Hareket-i mihveriyyesini 10 sâat 14 dakîkada bitirir. Bu cihetle orada günler kısadır. Etrâfında devr eden sekiz kadar ay keşf edilmiştir. Gâyet küçük ecrâm-ı semâviyyeden mürekkeb olması muhtemel olan bir de halkası vardır. Binâenaleyh bu seyyârenin sathı, gündüzleri güneş ile münevver olduğu gibi geceleri de müteaddid aylar ve halkanın bir kısmı ile de münevverdir. Etrâfında hava tabakası bulunduğu ve bulutlar teşekkül ettiği tahmîn olunduğundan, ba'zı hey'et-şinâslar bu seyyârenin meskûn olduğunu zannediyorlar.

Ya'ni, "O ervâh-ı aliyye bu seyyârenin sûret-i cismâniyyesi tekevvün etmezden mukaddem, a'yân-ı sâbite âleminde onu gördüler" demek olur.

بی دماغ ودل پرازفکرت بدند   بی سپاه وجنگ برنصرت زدند

174. *Dimâğsız ve kalbsiz fikirden dolu idiler; askersiz ve cenksiz nusret üzerine vurdular.*

Ya'ni, cismânî olan dimâğ ve kalb olmaksızın ervâh-ı külliyye fikir ve idrâk ile mâlî idiler. Fikir ve muhâkemenin muîni ve askeri makāmında olan havâss-i cismânî olmaksızın ve havâssin verdiği ma'lûmâtı münakkad bir hâle getirmek için kuvve-i akliyye ile kuvve-i vâhime arasında münâzaa ve müsâdemeye hâcet kalmaksızın, idrâk-ı hakāyıkda nusret-i ilâhiyye üzerine idiler.

آن عیان نسبت بایشان فکرتست   ورنه خود نسبت باینها رؤیتست

175. *O ı'yân onlara nisbetle fikrettir; ve yoksa bunlara nisbet rü'yettir.*

O ıyân, ya'ni suver-i ilmiyyeden ibâret olan a'yân-ı sâbitenin müşâhedesi, ervâh-ı kümmelîne nisbetle fikret mesâbesindedir. Zîrâ onların vücûd-ı hâricîleri olmadığı gibi, bu mertebede mâzî ve müstakbel dahi yoktur. Fakat halk-ı halîfeye i'tirâz eden melâike bu mertebeye vâkıf olmayıp, onlar ancak bu a'yânın zılleri vücûd-ı hâricî ile zâhir olduğu vakit görmek ile muttali' olacaklarından, o a'yân onlara nisbetle rü'yet olur.

فکرت از ماضی ومستقبل بود   چونکه زین دورست مشکل حل شود

176. *Fikret geçmiş ve gelecekten olur; mâdemki bundan uzaktır, müşkil hallolur.*

Ya'ni "fikret" denilince, hükemânın ıstılâhından olan tertîb-i mukaddimât anlaşılmasın. Zîrâ o tertîb-i mukaddimât, geçmiş ve gelecek te'sîri altında olur. Bizim "fikret"ten maksadımız, Hakk'ın kendi zâtında, kendi zâtına ve kendi zâtı ile vâki' olan tecellîsinden ibâret olan suver-i ilmiyyedir ki, insanda bunun nazîri suver-i zihniyyedir. Fakat vücûd-ı insânî hâdis ve zamân ile mukayyed olduğundan onun suver-i zihniyye ve ilmiyyesi de mâzî ve müstakbel ile mukayyed bir fikret olur. Fakat vücûd-ı hakîkî-i Hak zamân ile mukayyed değildir. Bittabi' onun suver-i ilmiyyesi de mâzî ve müstakbelden münezzeh olur. Ve bizim söylediğimiz "fikret", mâdemki zamandan uzaktır, o halde bu ma'nâyı anlamak husûsundaki müşkil halledilmiş olur.

دیده چون بی کیف هر با کیف را   دیده پیش از کان صحیح وزیف را

177. *Her keyfiyyetli olanı keyfiyyetsiz gibi görmüşlerdir; hâlisi ve kalbı ma'denden evvel görmüşlerdir.*

"Bâ-keyf" den murâd, suver-i kesîfe-i eşyâ; "bî-keyf" den murâd, onlarda mündemic olan ma'nâdır. "Sahîh"ten murâd saîd ve "kalp"dan murâd şakîdir. Ya'ni, "Ervâh-ı kümmel libâs-ı taayyüne bürünmüş olan suver-i şehâdiyyeyi mücerredât gibi görmüşlerdir. Ve bu âlem-i sûret içinde saîdi ve şakîyi görmüşlerdir." Ya'ni, onların nazarları sûrete değil, onlarda mündemic olan ma'nâlara ve esmâyadır. Binâenaleyh her bir sûreti ma'nâlarından dolayı menkûş görürler.

دردل انگور می را دیده اند   درفنای محض شی را دیده اند

178. *Üzümün içinde meyi görmüşlerdir; fenâ-yı mahz içinde şeyi görmüşlerdir.*

Üzümün içinde gizli olan şarâb ve rakıyı ve mahzâ fânî olan vücûdât-ı izâfiyye içinde her bir sûrette "şey'-i ma'lûm" ta'bîr olunan hakîkatini müşâhede etmişlerdir.

پیشتر از خلقت انگور ها   خورده میها و نموده شورها

179. *Üzümlerin yaradılışından daha evvel mey içmişler ve sarhoşluklar göstermişlerdir.*

Cenâb-ı Pîr efendimizin bu ma'nâdaki gazel-i şerîflerinden ba'zı beyitler yukarıda 167 numaralı beyt-i şerîfin îzâhında zikredilmiştir.

درتموز گرم می بینند دی   درشعاع شمس می بینند فی

180. [181] *Sıcak temmuz içinde kışı görürler; güneşin şuâ'ı içinde gölgeyi görürler.*

Yaz ve kış ve güneş ve gölge birbirinin zıddı olan şeylerdendir; ve bunların her birisi de esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin mazharıdırlar. İmdi, ârif-i billâh olan enbiyâ ve kümmel-i evliyâ herhangi bir sûrete nazar etseler, onun ism-i gālibini görürler ve herhangi bir ismi müşâhede etseler, o ismin zıddını da berâber görürler. Zîrâ herhangi bir isim alınsa, o isimde bilcümle esmâ mündemicdir. Bu bâbdaki tafsîlât *Fusûsu'l-Hikem*'de mündericdir.

این فلك دردور ایشان جرعه نوش   آفتاب ازجود شان زربفت پوش

181. *Bu felek onların devrinde cür'a-nûşdur; güneş onların cûdundan sırmalı libâsa bürünmüştür.*

Ya'ni, bu felek kâmillerin meclis-i ezelîlerinde elden ele devredilen şarâb-ı aşk-ı ilâhî kadehlerinin artığını içmiştir. Güneş onların kereminden dolayı "zerbeft" ta'bîr olunan kumaşa müşâbih harmân-ı ziyâiyyeye bürünmüştür. Zîrâ server-i kâinât (s.a.v.) Efendimiz hakkında buyurulan لولاك لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Eğer sen olmasa idin, yerleri ve gökleri yaratmaz idim" hadîs-i kudsîsinde bu verese-i kümmelîn dahi dâhildirler.

چون از ایشان مجتمع بینی دویار   هم یکی باشند وهم ششصد هزار

182. *Onlardan iki yâri müctemi' gördüğün vakit, hem bir olurlar ve hem altı yüz bin olurlar.*

Her bir insân-ı kâmil, mertebe-i yakîni bulmuş olduğu için bir yerde toplandıkları vakit, sûretleri ve cisimleri ayrı görünür ise de, ma'nâları birdir.

Böyle olunca, ma'nâları i'tibâriyle bir ve sûretleri i'tibâriyle taaddüd ederler. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'te 32. fasılda bu ma'nâyı şu yolda ifâde buyururlar:

"Sıfat-ı yakîn bir şeyh-i kâmildir. Savâb olan hüsn-i zanlar da onun mürîdleridir. Zan mütefâvittir. Böyle derece derece ağleb ve ezyed olan her bir zan yakîne akreb ve inkârdan eb'addır. Bütün savâb olan zanlar yakînden süt emerler ve ziyâdeleşirler. Ve o süt emmek ve tezâyüd, ilim ve amel ile o zannın tahsîl-i efzâyiş alâmetidir. Bu sûretle o zanlar yakîn mertebesine gelirler ve yakînde fânî olurlar. Zîrâ o zanlar yakîn oldukları vakit, kalmazlar ve bu şeyh ile mürîdler, o şeyh-i yakînin ve onun mürîdlerinin âlem-i ecsâmda zâhir olmuş nakışlarıdır.

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, ehl-i yakîn bir yerde toplandıkları vakit, sûrette müteaddid, ma'nâda vâhid olurlar. Ve onların gayrileri ise ashâb-ı zunûndan olup, zunûnun da dereceleri olduğundan, bunlar bir yerde müctemi' olsalar, hem sûretleri ve hem de ma'nâları taaddüd etmiş olur.

بر مثال موجها اعداد شان   در عدد آورده باشد بادشان

183. *Onların adedleri dalgalar misâli üzeredir; rüzgârlar onları adede getirmiş olur.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki beyt-i şerîfin misâl-i hissî ile tavzîhidir. Ya'ni onların sûret-i müteayyineleri denizin dalgaları gibidir. Deniz bir olduğu halde dalgaları müteaddiddir. Dalgalar rüzgârdan hâsıl olduğu gibi, suver-i müteayyine dahi vücud-ı hakîkî denizinin esmâ-i muhtelife rüzgârlarıyla müteharrik olup dalgalanmasından ibâret olur.

مفترق شد آفتاب جانها   دردرون روزن ابدانها

184. *Canların güneşi bedenlerin penceresinde müfterık oldu.*

"Canların güneşi"nden murâd, rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir. Zîrâ bu rûh-ı küllî vücûd-ı mutlakın dördüncü mertebe-i tenezzülüdür ki, bunlar da "ahadiyyet", "vahdet" "vâhidiyyet" ve "rûh" mertebeleridir. Vücûd-ı vâhid-i hakîkî bu mertebe-i rûhiyyette gayriyyet libâsıyla zâhir olmuştur. İşte bu rûh-ı küllî-i Muhammedî güneşi, ecsâd-ı beşeriyye pencerelerine aksetmek sûretiyle ayrı ayrı görünmüştür.

چون نظر درقرص داری خود یکیست   وانکه شد محجوب ابدان درشکیست

185. *Kursa nazar ettiğin vakit birdir; halbuki bedenlerin mahcûbu bir şübhededir.*

Nitekim güneşin kursuna baktığın vakit bir görürsün. Fakat pencerelerin adedi kadar onun ziyâsı ayrı ayrı görünür. İmdi, nazarları cisme mün'atıf olmakla hakîkatten gāfil olan kimseler "rûh-ı izâfî"yi müteaddid zannederler. Halbuki âyât-ı kur'âniyyede rûh müfred olarak zikredilmiştir. Nitekim, وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'ni "Ve sana rûhtan soruyorlar. De ki: Rûh rabbimin şe'nindendir." buyurulmuştur.

تفرقه در روح حیوانی بود   نفس واحد روح انسانی بود

186. *Tefrika rûh-ı hayvânîde olur; rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur.*

İnsanlar cism-i unsurî i'tibâriyle hayvânât-ı sâire ile müşterektirler ve bu cism-i unsurînin harekâtı ve faâliyyeti, gıdâ vâsıtasıyla cisimde peydâ olan kanın cereyânı ve a'sâbın kuvveti ile vâki' olur ki, buna "rûh-ı hayvânî" derler. Ve her bir cismin ayrı ayrı birer rûh-ı hayvânîleri vardır. Fakat hakîkat-i vâhide olan "rûh-ı insânî" ise kurs-ı şems gibi birdir. Her biri birer pencere mesâbesinde olan ecsâm-ı beşeriyyeye akseder. Rûh-ı hayvânî zâhir olduğu için hem dinliler ve hem de dinsizler tarafından kabûl edilir. Rûh-ı insânî ise şe'n-i ilâhîden ibâret olduğu ve "şe'n"in ta'rîfi ise kābil olmayıp zevkî bulunduğu için, bu zevki duymayan dinsizler buna, vehimdir, deyip inkâr ederler. Halbuki fikir rûh-ı insânînin hâssası olduğundan ve onların verdikleri bu hüküm dahi fikre müstenit bulunduğundan, bu inkârlarının tahtında rûh-ı insânînin tasdîki mündemiç olduğunun farkında olamazlar.

چونکه حق رش علیهم نوره   مفترق هرگز نگردد نوراو

187. *Vaktâki Hak Teâlâ nûrunu onların üzerine saçtı, onun nûru aslâ müfterık olmaz!*

Bu beyt-i şerîfte, ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من ذلك النور اهتدى ومن اخطأه فقد ضل ya'ni, "Allâh Teâlâ halkı zulmette yarattı. Sonra onların üzerine nûrunu saçtı. İmdî bu nûrdan kime isâbet etti ise hidâyet buldu ve kime isâbet etmedi ise dalâlete düştü." hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Nûr"dan murâd, hakîkat-i vâhide olan nûr-ı Muhammedî'dir. "Zulmet"ten murâd, kesâfet ve zulmet-i tabîattır. İmdi, zulmet-i tabîiyye içinde mahlûk olan efrâd-ı beşeriyyeden bu nûr-ı Muhammedî güneşi kimin kalbine aksetti ise o rûh-ı izâfîyi ve nûru bulup hidâyete vâsıl oldu; ve kimin kalbine aks etmedi ise küfür ve dalâlet içinde kaldı ve rûh-ı izâfîyi bulamadı. İmdi, saçılan nûr-ı Muhammedî kurs-ı şems gibi hakîkat-i vâhide olduğu için aslâ müfterık olmaz.

یك زمان بگذارای همراه ملال　　تا بگویم وصف خالی زان جمال

188. *Ey yoldaş, bir zaman melâli bırak, tâ ki cemâlden bir benin vasfını söyleyeyim!*

"Ey tarîk-ı Hakk'a sâlik olan yoldaş, benim rûha âid olan dakîk sözlerimden sana melâl ve usanç geldi ise, bir müddet bu usanmayı bırak. Tâ ki sana cemâl-i mutlakın bir beninin vasfını söyleyeyim!" "Ben"den murâd "hakîkat-ı muhammediyye"dir. Zîrâ bu mertebe vücûd-ı mutlakın "mertebe-i ahadiyye"sinden "mertebe-i vahdet"ine tenezzülüdür. Zîrâ evvelki mertebe vasıf ve na't ve isimden münezzeh olduğu halde, bu mertebede vasıf ve na't ve isim mevzû'-ı bahs olur; ve bu mertebe, vech-i mutlakın bir beni mesâbesindedir.

در بیان نآید جمال خال او　　هر دو عالم چیست عکس خال او

189. *Onun beninin cemâli beyâna gelmez. Her iki âlem nedir? Onun beninin aksidir.*

Vücûd-ı mutlakın beni olan "hakîkat-ı muhammediyye"nin cemâli beyâna sığar şey değildir. Zîrâ dünyâ ve âhiret ve âlem-i mülk ve melekût o vücûd-ı mutlakın beni olan o hakîkatın aksidir.

Bu şerh Ankaravî'ye göredir. Zîrâ mısrâ'ların ikisinde de خال [hâl] yazılmıştır. ve kāfiye husûsunda bir mütâlaa yazılmamıştır. İmdâdullâh nüshasında birinci mısrâ'daki حال [hâl] dir ve "şân" ma'nâsına gösterilmiştir. Bu sûrette şerh şöyle olur:" O Hakk'ın hâlinin ve şânının cemâli beyâna gelmez. Her iki âlem nedir? Onun beninin aksidir."

Hind şerhlerinden *Letâif-i Ma'nevî*'de de şu beyânât vardır: "İkisi de خال [hâl] olursa, birinci خال vücûdun hüsnünün zuhûrundan ibârettir; ve ikinci خال Hakk'ın taayyünüdür."

Şu halde her iki خال [hâl]in ma'nâsında ihtilâf olduğu için, kāfiye doğru olur; fakat birincisi "şân" ma'nâsına olan حال [hâl] olursa, bu sûrette bu kadar tekellüfe de hâcet kalmaz."

چونکه من از خال خوبش دم زنم　　نطق میخواهد که بشکافد تنم

190. *Vaktâki ben onun güzel beninden dem vururum, nutk ister ki benim tenimi yara.*
[192]

"Vaktâki ben o vücûd-ı hakîkînin güzel beni olan hakîkat-i muhammediyyeden dem vurup bahsetmeğe başlarım, nutkum cûş u hurûşa gelip benim bedenimi parça parça etmek ister."

همچو موری اندرین خرمن خوشم   تا فزون از خویش باری می کشم

191. *Bir karınca gibi kendimden ziyâde bir yükü çekmek için ben bu harmanda hoşum.*

Cenâb-ı pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte taayyün-i unsurîlerini bir karıncaya ve "hakîkat-ı muhammediyye"yi ağır bir yüke ve vücûd-ı unsurî âlemini de harmana teşbîh buyururlar. Ya'ni, "Hakîkat-ı muhammediyyenin vârisi olduğum için, kendimden ziyâde olan bu ağır yükü bir karınca gibi çekmek ve taşımak için bu vücûd-ı izâfî ve unsurî harmanında hoşum." Nitekim hakîkat-ı muhammediyyeyi hâmil olduklarını âtîdeki beyitlerinde açık olarak beyân buyururlar:

بگشادندو خزینه همه خلعت پوشید   مصطفی باز بیامد همه ایمان دآرید

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu olunuz hil'at-pûş.
Mustafâ geldi yine cümleniz îmân ediniz!"

بسته شدن تقریر معانیٔ حکایت بسبب میل مستمع باستماع صورت ظاهر حکایت

Müstemi'in, hikâye sûret-i zâhirinin istimâ'ına meyli sebebiyle hikâye ma'nâlarının takrîri bağlanmış olmasıdır

کی گذارد آنکه رشك روشنیست   تا بگویم آنکه فرض گفتنیست

192. *Rûşenliğin reşki olan o kimse beni ne vakit bırakır? Tâ ki söylenmesi farz olanı söyleyeyim!*

Şurrâh-ı kirâm hazarâtı, "rûşenliğin reşki olan" zâtın Hak Teâlâ hazretleri olduğunu beyân etmişlerdir. Bu sûrette ma'nâ böyle olur: "Aydınlığın kıskandığı zât, söylenmesi lâzım olan birtakım hakāyıkı söylemem için hiç beni bırakır mi? Ya'ni bilcümle nûrların kıskandığı zât-ı akdes-i Hak, tarîk-ı Hak sâliklerine söylenmesi lâzım ve vâcib olan maârif ve hakāyıkı serbestçe söylemem için beni bırakmaz, mâni'ler îcâd eder."

گفت جایش را بروب ازسنگ وپشك   ور بود تر ریز بروی خاك خشك

212. *(Sûfî) dedi: "Onun yerini taştan ve gübreden süpür ve eğer yaş ise onun üstüne kuru toprak dök!"*

گفت لاحول ای پدر لاحول کن   بارسول اهل کمتر کن سخن

213. *(Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Ey baba 'lâ havle!' de! Ehil olan resûle sözü az söyle!"*

Hâdim sûfînin bu gevezeliğine karşı kendisi "Lâ havle ve lâ kuvvete ilh!.." demekle berâber sûfîye de "Lâ havle..." okumasını tavsiye etti. Hayvana bakmak husûsunda ehliyeti sâbit olan bir resûle böyle sözleri az söylemesini tavsiye etti.

گفت بستان شانه پشت خر بخار   گفت لاحول ای پدر شرمی بدار

214. *(Sûfî) dedi: "Tarağı al da eşeğin arkasını kaşı!" (Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Ey baba utan!"*

خادم این گفت ومیانرا بست چست   گفت رفتم کاه وجو آرم نخست

215. *Hâdim bunu dedi, hemen belini bağladı: "Gideyim ibtidâ saman ve arpa getireyim" dedi.*

"Miyân besten" ya'ni "bel bağlamak", hizmete hâzır olmaktan kinâyedir.

رفت وزآخر نکرد او هیچ یاد   خواب خرگوشی بدان صوفی بداد

216. *(Hâdim) gitti ve o ahırdan aslâ yâd etmedi; o sûfîye tavşan uykusu verdi.*

"Hâb-ı hargûş" ya'ni "tavşan uykusu" gafletten kinâyedir. Ya'ni, "Hizmete hâzır olmuş bir halde görünerek çıkıp gitti ve aslâ ahırı hâtırına bile getirmedi ve itmi'nân-bahş sözleriyle sûfîyi gaflete düşürdü."

رفت خادم جانب اوباش چند   کرد براندرز صوفی ریشخند

217. *Hâdim birkaç âdî kimselerin tarafına gitti; sûfînin tavsiyesine rîş-hand etti.*

"Evbâş" bî-idrâk olan avâm tâifesine derler. "Rîş-hand", "rîş" ile "hand" kelimelerinden mürekkeb olup, "sakala gülmek", ya'ni istihzâ etmekten kinâyedir. Ya'ni hâdim sûfînin tavsiyelerine karşı fiilen istihzâ etti.

Fakat sürh-ı şerîfte müstemi'in hikâye sûretine meyli sebebiyle takrîr-i maânînin kapanmış olduğu beyân buyurulmuş idi. Halbuki cenâb-ı Pîr *Mesnevî-i Şerîf*'i Çelebî Hüsâmeddîn hazretlerine hitâben buyurup, onlar da yazdıkları cihetle, o mecliste müstemi' Hz. Çelebî olmak îcâb eder. Şu halde "aydınlığın reşki olan zât" ta'bîri, isti'dâd-ı zâtîsinin pek ziyâde parlaklığı hasebiyle Hz. Çelebî'ye âid olur.

بحر کف پیش آرد وسدی کند   جر کند وزبعد جرمدی کند

193. *Deniz, köpüğü ileri götürür ve bir sed yapar; cerr eder ve cerden sonra da bir medd yapar.*

Şurrâh-ı kirâmın zehâblarına göre ma'nâ böyle olur: "Nitekim deniz köpüğünü ileriye götürür ve bir mâni'e çarpıp daha ileriye gidemez. Ve kezâ denizin cezir ve med halleri vardır ki, esbâbı ve tafsîlâtı coğrafya kitaplarında mündericdir. Bunun gibi vücûd deryâsı olan Hak, elfâz köpüklerini sâhil-i sûrete götürür; fakat onları bir mâni' sebebiyle daha ileriye götürmez. Ve kezâ Bâsıt ve Feyyâz ism-i şerîfleri hakāyıkı medd eder ve ondan sonra Kābız ve Mâni' isimleri cerr eder."

Zehâb-ı fakîre göre ma'nâ şöyle olur: "Hakāyık ve maârif deryâsı olan kalbim, elfâz köpüklerini sâhil-i sûrete götürür ve bir sedde çarpar. Deryâ-yı kalbim muhtelif sebebler ile bu hakāyık ve maârifi cerr eder ve içeriye çeker; ondan sonra da bir dâiye zuhûr edip medd ve bast eder."

این زمان بشنوچه مانع شد مگر   مستمع را رفت دل جای دگر

194. *Dinle! Bu zaman da ne mâni' oldu? Müstemi'in kalbi başka yere gitti.*

İşte deryânın meddine ve elfâz köpüklerini ileri götürmesine bu zamanda mâni' olan ne oldu bilir misin? Müstemi'in kalbi bunları dinlemekten yan çizip başka taraflara gitti.

خاطرش شد سوی صوفیء قنق   اندر آن سودا فروشد تا عنق

195. *Onun hâtırı, misâfir olan sûfî tarafına gitti; o sevdâ içinde boynuna kadar aşağıya gitti!*

O başka taraf dahi misâfir olan sûfînin hikâyesidir ki, müstemi'in hâtırında, "Acabâ bu hikâyenin netîcesi ne olacaktır?" diye bir merak hâsıl oldu ve tepeden tırnağa kadar bu merak ve arzûya battı.

لازم آمد باز رفتن زین مقال   سوی آن افسانه بهر وصف حال

196. *Vasf-ı hâl için bu makālden o efsâne tarafına geri gitmek lâzım geldi.*

Müstemi'in meyli hikâyenin sûreti tarafına olunca, artık bu hakāyıkı ve maârifi bırakıp, misâfir sûfînin hâlini vasf için tekrar o hikâye tarafına gitmek lâzım geldi.

صوفی آن صورت مپندار ای عزیز   همچو طفلان تاکی از جوز ومویز

197. *Ey azîz, sûfîyi o sûret sanma; çocuklar gibi ne vakte kadar cevizden ve kuru üzümden!*

Ey azîzim Çelebî Hüsâmeddîn, bizim hikâyeden maksadımız mahzâ masal söylemek değildir. Sûfîyi o sûretten ibâret sanma! Çocuklar gibi ne vakte kadar gönül ceviz ve kuru üzüme bağlı kalacaktır?

جسم ما جوز ومویزست ای پسر   گرتومردی زین دو چیز اندر گذر

198. *Ey oğul, bizim cismimiz ceviz ve kuru üzümdür; eğer sen er isen bu iki şeyden geç!*

Bizim cismimiz ve sûretimiz, çocukları aldatmak ve avutmak için verilen ceviz ve kuru üzüm mesâbesindedir. Eğer sen tarîk-ı Hak'ta er isen bu iki şeyden geç ve ciddiyât ile meşgūl ol!

ورتو اندر نگذری اکرام حق   بگذراند مرترا ازنه طبق

199. *Ve eğer sen geçemezsen, Hakk'ın ikrâmı seni dokuz tabakadan geçirir.*

Ve eğer sen sûret ve cisimden geçemez isen, Hak Teâlâ hazretlerinin inâyet ve ikrâmı seni huzûr-ı evliyâda onların nazarında bulunman sebebi ile, feleğin sûreti olan dokuz tabakadan ileriye geçirir.

بشنو اکنون صورت افسانه را   لیك هین ازکه جدا کن دانه را

200. [202] *Şimdi efsânenin sûretini dinle; fakat müteyakkız ol, dâneyi samandan ayır!*

Mâdemki hikâyenin sûretini istedin, şimdi onun sûretini dinle! Fakat sûrette müstağrak olma, müteyakkız olup buğday dânesini saman çöplerinden ayır ve sûretten maânîye intikāl edip ibret al!

التزام کردن خادم تعهد بهیمه را وتخلف نمودن

Hâdimin hayvanı taahhüdü iltizâm etmesi ve tahallüf eylemesi

حلقهء آن صوفیان مستفید   چونکه در وجد وطرب آخر رسید

201. *O müstefîd olan sûfîlerin halkası vaktâki vecd ve tarabda nihâyete erişti,*

Vaktâki hâl ve ezvâktan müstefîd olan sûfîlerin halka-i zikri ve semâ'ı vecd ve tarab emrinde nihâyete erişti ve semâ'ları ve hây u hûyları bitti,

خوان بیاوردند بهر میهمان   ازبهیمه یاد کرد او آن زمان

202. *Misâfir için sofra getirdiler; o o zaman hayvândan yâd etti.*

Ya'ni misâfir olan sûfî için taâm getirdikleri vakit, sûfînin hâtırına hayvânı geldi.

گفت خادم را که در آخر برو   راست کن بهر بهیمه کاه وجو

203. *Hâdime dedi ki: "Ahıra git, hayvan için saman ve arpayı nizâma koy!*

گفت لا حول این چه افزون گفتنست   ازقدیم این کار ها کار منست

204. *(Hâdim) dedi: "Lâ havle ve lâ kuvvete!.. Bu ne zâid sözdür! Bu işler eskiden beri benim işimdir!"*

گفت تر کن آن جوش را از نخست   کان خرك پیرست و دندانهاش سست

205. *(Sûfî) dedi: "Onun arpasını evvelden ıslat. Zîrâ o eşekceğiz ihtiyardır ve dişleri zaîftir."*

گفت لاحول این چه میگویی مها   ازمن آموزند این ترتیبها

206. *(Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Ey azîz bu söylediğin nedir? Bu tertîbleri benden öğrenirler!"*

گفت پالانش فرو نه پیش پیش　　داروی منبل بنه برپشت ریش

207. *(Sûfî) dedi: "Onun palanını öne indir öne, arka yarası üzerine münbil ilâcı koy!"*

"Menbel" kelimesi "kâhil ve tenbel" ma'nâsınadır. "Mîm" ötre ve "bâ" esre okunmak sûretiyle "münbil" nebâtî bir ilâçtır ki, yeni yaraları tedâvîde kullanırlar ve ona "münbil-dârû" dahi derler.

Bu ma'nâ Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî şerhinden alındı. *Ankaravî* şerhinde, "Menbel" egerçi "muânid ve tenbel" ma'nâsınadır; ammâ bunda kavî ve yerinden kalkmayıcı dârû demekten istiâre olunur" denilmiştir. Müreccah olan ma'nâ evvelkisidir.

گفت لاحول آخر این حکمت گذار　　جنس تو مهمانم آمد صد هزار

208. *(Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Artık bu hikmeti bırak, bana senin cinsin yüz bin misâfir geldi!"*

Ya'ni, "Ey sûfî efendi, artık bana karşı hikmet-fürûşluğu bırak; bana senin gibi pek çok misâfirler geldi ve ben onları memnûn ettim!"

جمله راضی رفته اند ازپیش ما　　هست مهمان جان ما وخویش ما

209. *"Hepsi bizim yanımızdan râzı olarak gitmişlerdir; misâfir bizim canımızdır ve akrabâmızdır."*

گفت آبش ده ولیکن سیر گرم　　گفت لاحول از توام بگرفت شرم

210. [212] *(Sûfî) dedi: "Ona su ver ve lâkin ılık!" (Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Senden utanırım!"*

Ankaravî'de, "sîr-germ" ta'bîrindeki "sîr"e "ziyâde" ma'nâsı verilip, "ılık" ma'nâsı murâd olunmuştur. Veyâhut, "sîr" "tok" ve "germ" dahi "tamâm" ma'nâlarına olup, "Eşeğe doyuncaya kadar su ver!" demek olur" denilmiştir. Hind nüshalarında ise, "şîr-germ" olarak yazılmış ve "yarı sıcak" ma'nâsı verilmiştir.

Bahâr-ı Acem lügatinde "sîr" "kesîr" ve "bisyâr" ma'nâsına mecâzen müsta'mel olduğu ve "germ-i sîr" denildiği gösterilmiştir.

گفت اندر جو تو کمترکاه کن　　گفت لاحول این سخن کوتاه کن

211. *(Sûfî) dedi: "Sen arpa içine samanı az koy!" (Hâdim) dedi: "Lâ havle!.. Bu sözü kısa yap!"*

صوفی ازره مانده بود وشد دراز　　　خوابها می دید با چشم فراز

218. *Sûfî yoldan âciz kalmış idi ve uzandı; kapanmış gözüyle rü'yâlar görüyor idi.*

"Ferâz" "namâz" vezninde, *Burhân-ı Kâtı*'ın beyânına göre on yedi ma'nâsı vardır. Hem "kapalı" ve hem de "açık" ma'nâlarına gelir. Burada "kapalı" ma'nâsınadır. Ya'ni, sûfî pek yorgun olduğundan uzanıp yatmış ve kapalı gözüyle de rü'yâ âleminde birtakım şeyler görmeğe başlamış idi. "Ferâz" "açık" ma'nâsına geldiğine göre: "Sûfî yorgunluktan gözü açık olup, uyku ile uyanıklık arasında rü'yâlar görmeğe başladı" demek olur.

کان خرش درچنگ گرگی مانده بود　　　پارها ازپشت ورانش می ربود

219. *Şöyle ki, onun eşeği bir kurdun pençesinde kalmış idi; sırtından ve baldırından parçalar kapıyor idi.*

گفت لاحول این چه مالیخولیاست　　　ای عجب آن خادم مشفق کجاست

220. *Dedi: "Lâ havle ve lâ kuvvete!.. Bu ne mâlihülyâdır! Acabâ o şefkat-*
[222] *li hâdim nerededir?"*

ماخولیا [mâlihulyâ] veyâ مالیخولیا [mâlîhulyâ] "halel-i dimâğî" ve "hayâl-i hâm" ma'nâsınadır. مالیخ [mâlîh] de aynı ma'nâya olan lügattır. Tıbb-ı atîka göre ahlât-ı erbaadan hılt-ı sevdânın galebesinden hâsıl olur.

Ya'ni, sûfî yorgunluktan uyku ile uyanıklık arasında eşeğinin bir kurt tarafından parçalandığını görüp "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-azîm" dedi ve bunun hayâl-i hâm olduğuna zâhib olmakla berâber, o sayıklama arasında müşfik olan hâdimi de tahattur etti.

بازمی دید آن خرش درراه رو　　　گه بچاهی می فتاد وگه بگو

221. *Yine o eşeği görüyordu, yola gitmekte; gâh bir kuyuya ve gâh çukura düşüyordu.*

"Gev" "alçak zemîn ve "çukur" ma'nâsınadır. Ya'ni, sûfî o hayâlât arasında yine eşeğini başka bir tehlikede görüyordu.

گونه گون میدید ناخوش واقعه　　　فاتحه می خواند او والقارعه

222. *Türlü türlü nâhoş vâkıa görüyordu; Fâtiha ile el-Kāria okurdu.*

Sûfî bu hâlât-ı fâside içinde eşeğinin başına türlü türlü nâhoş vak'alar geldiğini görüyor ve Fâtiha-i şerîfe ile "el-Kāriatü me'l-kāria" sûresini okuyor idi. Sûfînin el-Kāria sûre-i şerîfesini okuduğunu beyânda şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: من قرأ القارعة امن من فتنة الدجال و شدائد يوم القيامة ya'ni, "el-Kāria sûresini okuyan kimse Deccâl'ın fitnesinden ve yevm-i kıyâmetin şiddetlerinden emîn olur."

گفت چاره چیست یاران جسته اند رفته اند و جمله درها بسته اند

223. *Dedi: "Çâre nedir? Dostlar dağılmışlardır, gitmişlerdir ve bütün kapıları kapamışlardır!"*

Sûfî sayıklama esnâsında kendi kendine söylenip diyor idi ki: "Hayvanın imdâdına yetişmek çâresi yoktur. Zîrâ ihvân dağılıp gitmişler ve tekyenin bütün kapılarını da kapamışlardır." Böyle dedikten sonra dönüp:

بازمی گفت ای عجب آن خادمك نه كه با ما گشت همنان و نمك

224. *Yine diyordu: "Acabâ o hâdimcik bizim ile hem-nân u nemek olmadı mı?*

Yine kendi kendine diyor idi ki; "Acabâ o benim eşeğime tımarı taahhüd eden hâdimcik bizim ile berâber yeyip içmedi mi?

من نكردم با وی الا لطف ولین اوچرا با من كند برعكس كین

225. *Ben ancak ona lütuf ve mülâyemet ettim; o bana niçin aksi üzere kîn yapar?*

Ben ona lütuf ve mülâyemetten başka bir muâmelede bulunmadığım halde o bana niçin böyle aksini yapıyor?

هرعداوت را سبب باید سند ورنه جنسیت وفا تلقین كند

226. *Her adâvete sened olarak sebeb lâzımdır; ve yoksa cinsiyet vefâ telkîn eder."*

Her düşmanlığın istinâd ettiği bir sebeb lâzımdır. Böyle adâvetin dayandığı bir sebeb olmayınca, cinsiyet insanlara vefâ hissini telkîn eder. Zîrâ o hâdim mü'min ve sûfî ve ben dahi mü'min ve sûfî olduğumuzdan, aramızda cinsiyet sâbittir. Binâenaleyh bana karşı vefâkâr olması îcâb eder."

بازمی گفت آدمی بالطف وجود   کی برآن ابلیس جوری کرده بود

227. *Tekrar der idi ki: "Lütuf u cûd ile âdemî İblîs'e ne vakit cevr etmiş idi?"*

Sûfî yukarıdaki mütâlaasından sonra dönüp yine der idi ki: "Hayır, lütuf ve kerem sâhibi olan Âdem İblîs'e bir zulüm mü etmiş idi ki, İblîs ona karşı adâvet etti?

آدمی مرمار وکژدم را چه کرد   اوهمی خواهد مراورا مرگ ودرد

228. *Benî Âdem yılana ve akrebe ne yaptı ki, o ona ölüm ve derd ister?*

Benî Âdem yılana ve akrebe ne fenâlık etmiş idi ki, onlar âdeme karşı düşmanlık göstererek sokup öldürmek ve vücûduna elem îrâs etmek kasdında bulunurlar? Bu ancak onların tabîatları iktizâsındandır.

گرگ را خود طبع وخو بدریدنست   این حسد در خلق آخر روشنست

229. *Kurdun tab'ı ve huyu muhakkak yırtmaktır; nihâyet bu hased halkta vâzıhtır."*

Zîrâ kurdun tabîatı ve huyu elbette yırtmaktır. Hâdimin hâli de işte bunlara benzer. Hâdimin bana karşı olan bu fenâ muâmelesi hased sâikasıyladır. Zîrâ bu hased, halkta zâhir olan bir kötü huydur".

باز می گفت این گمان بد خطاست   بربرادر اینچنین ظنم چراست

230. [232] *Tekrâr der idi ki: "Bu sû'-i zan hatâdır; birâdere benim böyle zannım ne içindir?"*

Sûfî bu sözlerinden de rücû' edip der idi ki: "Hâdime yaptığım bu sû'-i zan hatâdır. Zîrâ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ (Hucurât, 49/10) [Muhakkak mü'minler kardeştir] âyet-i kerîmesi mûcibince o benim kardeşimdir ve kardeşime karşı niçin böyle sû'-i zan etmeliyim?"

باز گفتی حزم سوءالظن تست   هرکه بد ظن نیست کی ماند درست

231. *Tekrâr der idi ki: "Hazm senin sû'-i zannındır; bed-zan olmayan her bir kimse ne vakit sâlim kalır?"*

Bu sözden dahi rücû' edip der idi ki: "Hayır, hazm ve ihtiyât dediğimiz hâl, ancak sû'-i zandan ileri gelir. Halbuki şerden emîn olmak için umûrda

hazm ve ihtiyât lâzımdır. Çünkü şeytanlık damarı herkeste mevcûddur. Her ne kadar mukteză-yı îmân bir kimseye zarar îrâs etmemek ise de, mâdemki insanda şeytanlık damarı vardır ve üzerinde nefsin hîleleri müeesirdir, binâenaleyh muâmelede hazm ve ihtiyât îcâb eder. Bu ise mü'min kardeşine hüsn-i zan etmek vücûbuna mâni' değildir. Zîrâ hazm ve ihtiyât, sû'-i zan ile hüsn-i zan arasında bir tevakkuftan ibârettir. Böyle olunca, hazm ve ihtiyât, nefis ve şeytânın şürûruna karşı makbûl bir hâl olur."

صوفی اندر وسوسه وخر چنان   که چنان بادا جزای دشمنان

232. *Sûfî vesvese içinde ve eşek de öyle ki, düşmanların cezâsı öyle olsun!*

Zavallı sûfî böyle vesvese içinde ve eşek de öyle bir fenâ hâl içinde idi ki, düşmanların cezâsı da eşeğin başına gelen hâl gibi olsun!

آن خر مسکین میان خاك وسنگ   کژ شده پالان دریده پالهنگ

233. *O miskîn eşek toprak ve taş arasında, palanı eğrilmiş, kuskunu yırtılmış!*

"Pâleheng", "pâlâheng"in muhaffefidir ve "pâlâheng" aslında "pâlâ" ile "âheng" kelimelerinden mürekkebdir. "Pâlâ" hayvanın başlığının kenarına ve yulara bağladıkları ipe derler ki, hayvanı bunu tutarak yederler. Türkçesi "kuskun"dur. Ve "âheng" "çekmek" ma'nâsına gelir. Lisân-ı Fürs ulemâsı arasında mukarrerdir ki, iki kelime terkîb olunup, evvelkinin âhiri ve sonrakinin evveli bir cinsten olursa, harfin birini iskāt ederler. Bu kāideye binâen "âheng" kelimesinin elifini hazf edip, پالاهنگ (pâlâheng) derler.

کشته از ره جملهء شب بی علف   گاه در جان کندن وگه درتلف

234. *Yoldan ölmüş, bütün gece de yemsiz; gâh can çekişmekte ve gâh telefte!*

Çok yol yürümekten ölmüş, bitmiş iken bütün gece de yemsiz kalmış olduğundan, gâh yorgunluktan ve açlıktan didinmekte ve gâh bîtâb kalıp yatmakta idi.

خر همه شب ذکر میکرد ای اله   جو رها کردم کم از یك مشت کاه

235. *Eşek bütün gece zikr ederdi: "Ey İlâh, arpadan vazgeçtim, hiç olmazsa bir avuç saman!"*

Eşeğin lisân-ı hâl ile zikri bu idi ki: "Yâ Rab, arpa şöyle dursun, bâri bir avuç saman veren olsa idi, ona da râzı olurdum!"

با زبان حال می گفت ای شیوخ   رحمتی که سوختم زین خام شوخ

236. *Hâl dili ile der idi ki: "Ey şeyhler, bir merhamet ki, bu çiğ edebsizden yandım!"*

"Rahmetî" deki "yâ" *Ankaravî*'de "vahdet" olarak gösterilmiştir. Hind nüshalarında رحمتی کن vâki'dir. Ya'ni, "Eşek lisân-ı hâl ile der idi ki: "Ey şeyhler, bir merhamet! Zîrâ bu çiğ ve edebsiz olan hâdimin elinden yandım!"

آنچه آن خر دید از رنج وعذاب   مرغ خاکی بیند اندر سیل آب

237. *Mihnet ve azâb cinsinden eşeğin gördüğü şeyi, sel suyunda murg-ı hâkî görür!*

"Murg-ı hâkî"den murâd, tavuk ve horoz cinsidir. Zîrâ bunlar su içinde kaldıkları vakit çok zahmet çekerler.

پس بپهلو گشت آن شب تا سحر   آن خر بیچاره از جوع البقر

238. *Binâenaleyh o gece seher vaktine kadar o bîçâre eşek cûu'l-bakar dan yan üstü yuvarlandı!*

"Cû'u'l-bakar" bir hastalığın adıdır ki, bu hastalığa tutulanlar doymak bilmezler.

روز شد خادم بیامد با مداد   زود پالان جست بر پشتش نهاد

239. *Gündüz oldu, hâdim sabahleyin geldi; hemen palanı aradı ve onun arkasına koydu.*

خر فروشانه دوسه زخمش بزد   کرد باخر آنچه زان سگ می سزد

240. [242] *Har-fürûşca ona iki üç darbe vurdu; eşeğe o kelbden lâyık olan şeyi yaptı.*

Müşteriye hayvanı kuvvetli göstermek için, eşek satanların yaptığı tarz üzere, hâdim eşeğe iki üç darbe vurdu. Velhâsıl köpek tabîatında olan o hâdim, tabîat-ı kelbânesine lâyık olan muâmeleyi o eşeğe yaptı.

خر جهنده گشت از تیزیٔ نیش   کو زبان تا خر بگوید حال خویش

241. *Darbenin şiddetinden eşek sıçrayıcı oldu; eşek kendi hâlini söylemek için dil nerede?*

گمان بردن کاروانیان که بهیمهء صوفی رنجورست

Sûfînin hayvanını kervan halkının hasta zannetmesi

چونکه صوفی بر نشست وشد روان   رو درافتادن گرفت اوهرزمان

242. *Vaktâki sûfî bindi ve revân oldu, o her zaman yüz üstü düşmeğe başladı.*

هرزمانش خلق بر میداشتند   جمله رنجورش همی پنداشتند

243. *Her zaman onu halk kaldırırlar idi; hepsi onu hasta zannederler idi.*

آن یکی گوشش همی پیچید سخت   وان دگر درزیر کامش جست لخت

244. *O birisi onun kulağını şiddetli burar idi ve o diğeri de damağının altında yara yoklar idi.*

وان دگر درنعل اومی جست سنگ   وان دگر درچشم اومی دید زنگ

254. *Ve o diğeri onun na'linde taş arardı ve o diğeri de onun gözünde çapak görürdü.*

بازمی گفتند ای شیخ این زچیست   دی نمی گفتی که شکر این خرقویست

246. *Sonra derler idi ki: "Ey şeyh, bu nedendir? Sen dün, 'Şükür bu eşek kavîdir' demiyor mu idin?"*

Kervan halkı, yürümekten âciz kalan bu eşeğin her tarafını yokladıktan sonra bir sebeb-i zâhirî göremeyince sûfîye dediler ki: "Sen dünkü gün eşeğin kuvvetinden bahsedip hamd ederken, bu hayvanın yürümekteki aczi nedendir?"

گفت آن خر کو بشب لاحول خورد   جز بدین شیوه نداند راه کرد

247. *(Sûfî) dedi: "O eşek ki gece "lâ havle" yiye, bu şîveden başka yol etmek bilmez!"*

Bütün gece hâdimin "Lâ havle ve lâ kuvvete..." sözlerini yemiş olan bir eşeğin yol yürümekteki tarzı ve şîvesi böyle olur!" dedi.

چونکه قوت خر بشب لاحول بود   شب مسبح بود و روز اندر سجود

248. *Zîrâ eşeğin gıdâsı gecede "lâ havle" idi; gece müsebbih idi ve gündüz sücûdda oldu.*

"Gece hâdimin "lâ havle" sözleri gıdâsı olan eşek, elbette gece tesbîh ve gündüz de böyle secdeler eder!"

آدمی خوارند اغلب مردمان   از سلام علیك شان كم جو امان

249. *İnsanların pek çoğu adam yiyicidirler; onların "selâmün aleyke"lerinden az eman dile!*

Bu beyt-i şerîfte, وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ (A'râf, 7/179) ya'ni, "Cin ve insan cinsinden olanların çoğunu biz cehennem için halk ettik ki, onların kalbleri vardır onunla teferrüs etmezler ve gözleri vardır onunla ibretle bakmazlar ve kulakları vardır onunla hakîkati dinlemezler, İşte onlar hayvan gibidirler, belki daha şaşkındırlar!" âyet-i kerîmesine işâretle buyururlar ki: Bu cihan halkının çoğu insan helâk edicidirler. Sen onların "selâmün aleyk" ya'ni "selâmet senin üzerine olsun!" demelerinden az emîn ol! Zîra bu söz içinde, "Benden emîn ol, sana zararım dokunmaz!" ma'nâsı vardır. Fakat sen hazm ve ihtiyât et! Onların çoğunun lisanlarında olan bu gibi sözlerin ma'nâsı kalblerinde yoktur."

خانهء دیوست دلهای همه   کم پذیر از دیومردم دمدمه

250. *Hepsinin gönülleri şeytan evidir; insan şeytanından demdemeyi az kabûl et!*
[252]

Zîrâ onların kalblerinde şeytan mutasarrıftır; onları istediği tarafa sevk eder. Binâenaleyh onların sûretleri insandır; fakat kalblerinde mutassarrıf olan şeytan olduğu için, her birisi insan şeytanıdır. İnsan şeytanından bu gibi demdeme-i elfâzı az kabûl et ve sözlerinden emîn olma! "Demdeme"nin birkaç ma'nâsı vardır. Burada "sadâ-yı lafzî" ma'nâsınadır.

ازدم دیو آنکه اولاحول خورد   همچو آن خر درسر آید درنبرد

251. *O kimse ki şeytânın nefesinden "lâ havle" yedi, o eşek gibi cenkte başı üzerine gelir!*

Ya'ni, kalbinde mutasarrıf olan şeytanın nefhasından, yalnız dili ile "lâ havle" deyip, ma'nâsı asla kalbine müessir olmaz ve kavli ile fiilini birbirine uydurmazsa, hayât-ı sûrî ve ma'nevî cidâlinde o kimse tepesi üzerine düşer. Zîrâ لاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم [Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm] demek, "Kımıldanmak ve kuvvet ancak âlî ve azîm olan Allah Teâlâ iledir" demek olur. Bu kelâmın sıdkına îmân-ı kâmili olan kimse, kime karşı hîle ve hud'a yapabilir?

هر كه در دنيا خورد تلبيس ديو وز عدو دوست رو تعظيم وريو

252. *Her kim dünyâda şeytânın telbîsini ve dost yüzlü düşmanın ta'zîmini ve hîlesini yerse;*

Bu beyt-şerîfte, فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ (Nahl, 16/63) ya'ni, "Şeytan onların amellerini süsler." âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni cin ve insan şeytanları, kötü şeylere, nefse hoş görünen libâslar giydirirler; ve insan şeytanları muhibb-i sâdık sûretinde görünüp, tuzaklara düşürmek için ta'zîm ve hîleler yaparlar. Her kim bu ca'lî ta'zîm ve hîleleri yutarsa;

دررِه اسلام برپول صراط درسر آيد همچوآن خر از خُباط

253. *İslâm yolunda Sırât köprüsü üstünde o eşek gibi sersemlikten başı üzerine gelir!*

"Hubât" "cinnet"e müşâbih olan bir illetin adıdır. پول صراط [Pûl-i sırât] "Sırât köprüsü"dür. Ya'ni "Şeytanın telbîsine ve düşmanın güler yüzüne aldanan kimseler, Sırât köprüsü üstünde başı dönerek, o sûfînin eşeği gibi tepesi üstüne düşer!"

Ma'lûm olsun ki, Sırât köprüsüne îmân haktır; ve ona incelikte kılı misâl getirmek, onun hakkında noksan tavsîftir. Belki o Sırât kıldan daha incedir ve hattâ onun bu teşbîh ile münâsebeti yoktur. Meselâ güneş ile gölge arasındaki hadd-i fâsıl ne güneşten ve ne de gölgedendir. İşte Sırât'ın inceliği de bu hatt-ı fâsıla benzer. Ve "sırât-ı müstakîm", ahlâk-ı mütezâdde arasındaki vasat-ı hakîkîden ibârettir. Meselâ "sehâvet" güzel hulktur ve "tebzîr" ile "buhl" arasındaki hatt-ı fâsıldır. İfrât tarafı "tebzîr" ve tefrît tarafı "buhl" olur. Ve kezâ "şecâat" da böyledir. İfrâtı "tehevvür", tefrîti "cübn"dür, ya'ni korkaklıktır. Ve "tevâzu'", "tekebbür" ile "zillet"in hatt-ı fâsılıdır; ne "tekebbür"dür ve ne de "zillet"tir. Ve "iffet", "şehvet" ile "humûd" (şehvetsizlik) arasındaki hadd-i fâsıldır. İşte bu hatt-ı fâsıllar sırât-ı müstakîmdir ve

hatt-ı i'tidâldir. Bu sırât-ı müstakîm üzerinde yürüyen kimseler hayât-ı dünyeviyye belâlarından emîn olacağı gibi, hayât-ı uhreviyyede de mazhar-ı saâdet olur. Meselâ "tebzîr", malını lüzumsuz, hadd-i ma'rûftan fazla sarf etmektir; netîcesi fakr u zarûrettir ve iflâstır. Ve "buhl", yememek ve yedirmemektir. Bunun netîcesi kendi nefsine zulüm ve beyne'n-nâs zillettir. İşte diğer ifrât ve tefrîtler de böyle sû'-i âkıbet tevlîd ederler ve bunların cümlesi sırât-ı müstakîm üzerinde hayât-ı dünyeviyyede baş aşağı düşmektir. Huccetü'l İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretleri *Risâle-i Rûhiyye*'sinin bir faslında bu "sırât" hakkında tafsîlât-ı lâzime i'tâ buyurmuştur. Belâ-yı uhrevîye gelince; Sırât köprüsü şerîatın sûretidir. Yevm-i haşrde şerîat Sırât köprüsü sûretinde musavver olur. Zîrâ bilcümle a'râz yevm-i kıyâmette kendilerine münâsib olan sûretlerde zâhir olacaktır ki, buna dâir olan beyânât âtîde *Mesnevî-i Şerîf*'te gelecektir. Dünyâda umûr-ı şer'iyye üzerinde kâim olan kimseler rûz-i cezâda bu köprüden yıldırım sür'atiyle geçecektir. Bu revîşin bu âlemde de nazîri vardır. Nitekim rü'yâda insan ba'zan kendini bir sahrâ-yı bî-pâyânda uçar gibi yürüdüğünü görür. Ve şerîatta istikâmeti az olanlar ok sür'atinde geçerler. Ve istikâmette ondan daha aşağı olanlar, rehvâr bir atın yürüyüşü gibi geçerler. Ve hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz edenler, eğer mazhar-ı afv-ı ilâhî olmazlarsa, ayakları kayıp bu sırâtın altına düşerler.

عشوهای یار بد منیوش هین　　　دام بین ایمن مرو تو برزمین

254. *Müteyakkız ol, kötü dostun işvelerini dinleme; tuzağı gör, sen yeryüzünde eymin yürüme!*

"İşve", nâz ve edâ; منیوش (نیوشیدن) masdarından nehy-i hâzır sîgasıdır. "Niyûşîden" *Heft Kulzüm* nâmındaki lügatta, "dinlemek" ve istemek" ve "tefahhus ve tecessüs etmek" ma'nâlarınadır. Burada "dinlemek" ma'nâsınadır.

صد هزار ابلیس لاحول آربین　　　آدما ابلیس را درمار بین

255. *Yüz bin "lâ havle" getirici İblîs'i gör; ey âdem, İblîs'i yılanda Gör!*

Ey sâlik, müteyakkız ol da, "lâ havle ve lâ kuvvete ilh..." diyen birçok insan şeytanlarını gör! Bunların her birisi insan sokmakta yılan gibidir ve şeytan onların kalblerinde mutasarrıftır. Binâenaleyh ey âdem oğlu, sen görünmeyen İblîs'i görmek istersen bu gibi yılanların akvâl ve ef'âline bak da İblîs'i o yılanların akvâl ve ef'âline bürünmüş bir halde gör!

دم دهد گوید ترا ای جان دوست   تا چوقصابی کشد از دوست پوست

256. *Sana, "Ey dostun cânı!" der, dem verir; tâ ki bir kasap gibi dosttan postu çeke!*

Ey sâlik, böyle bir kimse, dost ittihâz ettiği kimsenin postunu bir kasap gibi yüzmek için sana "Ey dostun cânı!" ya'ni "Ey benim cânım!" diye latîf sözler söyler. Kasap bir koyunun postunu yüzmek için üfleyerek şişirdiği gibi, o da bu sözler ile üfleyerek senin nefsini şişirtir ve kabartır ve seni mağrûr edip, senden alacağını alıp istifâde eder!

دم دهد تا پوستت بیرون کشد   وای او کز دشمنان افیون چشد

257. *Senin postunu dışarıya çekmek için dem verir; düşmanlardan afyon tadan kimsenin vay hâline!*

Kasap gibi senin postunu yüzmek için sana elfâz-ı latîfe ile böyle dem verir. Düşmanların kahvesini içen, ya'ni onlar ile dostluk edip muhâlata ve musâhabe eden kimselerin vay hâline!

سر نهد بر پای تو قصاب وار   دم دهد تا خونت ریزد زار زار

258. *Kasap gibi senin ayağının üzere baş koyar; senin kanını zâr zâr dökmek için dem verir!*

همچو شیری صید خود را خویش کن   ترك عشوهء اجنبی و خویش کن

259. *Kendi avını bir arslan gibi kendin yap; yabancının ve hısımın işvesini terk et!*

Ya'ni kendi işini kendin gör; kendi işini ne yabancıya, ne de akrabâya tevdî' etme ve onların iltifâtlarına kulak asma!

همچو خادم دان مراعات خسان   بی کسی بهترزعشوهء ناکسان

260. *Alçakların riâyetlerini hâdim gibi bil; nâ-keslerin işvesinden bî-keslik da-*
[262] *ha iyidir!*

Edânîden olan kimselerin sana karşı olan riâyetlerini, hâdimin sûfiye olan riâyetleri gibi bil! Âdî kimselerin sana takarrüb ile iltifât ve nevâziş etmelerinden, senin kimsesizliğin daha iyidir!

درزمین مردمان خانه مکن　　　　کار خود کن کار بیگانه مکن

261. *Adamların zemîninde ev yapma; kendi işini yap, yabancının işini yapma!*

İnsanların zemîni olan cismi ma'mûr etmeğe çalışma. Zîrâ cisim rûha yabancıdır ve senin senliğin ancak rûhundur. Binâenaleyh kendi işini yap, ya'ni rûhunu nurlandırmağa ve ma'mûr etmeğe çalış; rûhuna yabancı olan cisminin hâdimi olma!

تا تو تن را چرب وشیرین می دهی　　　　جوهر خود را نبینی فربهی

262. *Sen tenine yağlı ve tatlı verdikçe, kendi cevherin için semizlik görmezsin.*

Sen cismini huzûzât-ı nefsâniyyen ile besledikçe, kendi cevherin olan rûhunun semizliğini göremezsin. Bu halden kalbin kör rûhun muzlim ve zaîf olur.

گر میان مشك تن را جا شود　　　　روز مردن گند او پیدا شود

263. *Eğer cismin misk içinde yeri olsa, ölüm günü onun pis kokusu zâhir olur.*

Eğer cismini misk içine gark etsen, onu latîf yapamazsın. Zîrâ onun tab'ı murdâr olduğu için, ölüm günü o cisim bir leş olup, pis kokusu meydâna çıkar.

مشك را بر تن مزن بر دل بمال　　　　مشك چه بود نام پاك ذوالجلال

264. *Miski ten üzerine vurma, kalb üzerine sür! Misk nedir? Zü'l-celâl'in nâm-ı mukaddesidir.*

Misk makāmında olan tesbîh ve tehlîli ve zikrullâhı yalnız lisânın ile söyleme; belki gönülden söyle ve o miski kalbine sür! Misk nedir? Zü'l-celâl olan Allah Teâlâ hazretlerinin nâm-ı mukaddesidir.

آن منافق مشك بر تن می نهد　　　　روح را در قعر گلخن می نهد

265. *O münâfık, miski ten üzerine koyar; rûhu külhanın dibine koyar.*

Görmez misin? O münâfık, misk olan nâm-ı ilâhîyi kalben değil, halkı aldatmak için lisânen zikrettiği için, rûhunu külhanın dibine koyar.

Ma'lûm olsun ki, zikirde dört sûret vardır. Birisi münâfıkın zikridir. Münâfık kalben münkir ve lisânen zâkirdir. Binâenaleyh bu amelin fâidesi yoktur. İkincisi mürâînin zikridir. Mürâî kalben Hakk'a ve Peygamber'e îmân etmekle berâber, hazz-ı nefsine tebean amelini halka göstermeyi ve bununla men-

faat-ı dünyeviyyeyi kasd eder ve lisânen zikreder. Bu amelin de fâidesi yoktur ve onun ameli ve zikri ayn-ı ma'sıyettir; ve kendisi amelsiz bir mü'min olduğu cihetle, eğer mazhar-ı afv olmazsa cezâ-yı uhrevîye de dûçâr olur. Ulemâ-i kirâm "riyâ"yı "şirk" addederler. Üçüncüsü mü'min-i gāfilin zikridir. Gāfil, Hakk'ı zâkir iken fikri başka yerde olur. Galebe-i havâtır sebebiyle kalben zâkir olamaz. Halbuki kasdı riyâ değil, ibâdettir. Bu mü'min niyetine göre me'cûr olur ise de, أنا جليس من ذكرنى ya'ni "Ben beni zikredenin celîsiyim" hadîs-i kudsîsi mûcibince Hak onun kalbinin ve a'zâ ve kuvâsının celîsi olmaz, yalnız lisânının celîsi olur. Binâenaleyh bu mü'min kalbini havâtırdan tathîr etmedikçe, bu zikir onun ma'nen sebeb-i terakkîsi olmaz. Bu gafletin derecâtı vardır. Dördüncüsü mü'min-i âgâhın zikridir. Hem kalben ve hem de lisânen Hakk'ı zâkirdir. Hak bu zâkirin kuvâ-yı zâhire ve bâtınesinin celîsi olur ve bu zikir onun derecât-ı ulyâya terakkîsine sebep olur. Ve bu zâkirin de derecâtı vardır.

İmdi, cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyitte münâfıkları misâl göstererek riyâdan tahzîr ve îmân ve ihlâs cânibine teşvîk buyururlar.

برزبان نام حق ودر جان او　　　گند ها از فکر بی ایمان او

266. *Dil üzerinde Hakk'ın ismi ve onun cânında, onun îmânsız fikrinden pis kokular vardır.*

Münâfıkın lisânında Hakk'ın ismi vardır; halbuki bu zikrin nûru ve fâidesi olmadığı için, onun îmânsız olan fikri sebebiyle rûhunda pis kokular vardır. Âlem-i ervâh ehli bunun rûhunun pis kokusunu duyup muazzeb olurlar.

ذکر با او همچو سبزهء گلخنست　　　بر سر مبرز گلست وسوسن است

267. *Zikir onunla külhanın yeşilliği gibidir; necâset üzerinde güldür ve sûsendir.*

Münâfıka nisbeten o lisânındaki zikir, süpürüntülüğün yeşilliği gibidir. O zikir, necâset üzerinde biten güle ve sûsen çiçeğine benzer. Haddizâtında zikir güzeldir; fakat mahall-i zuhûru fenâdır.

آن نبات آنجا يقين عاريتيست　　　جای آن گل مجلسست و عشرتيست

268. *O nebât orada muhakkak âriyettir; o gülün yeri meclistir ve işrettir.*

O fenâ mahallerde biten gül ve sûsen çiçeği oralarda âriyettir. Onları o güzellikleri sebebiyle orada bırakmayıp koparırlar; salonlarda masaların üstündeki çiçekliklere ve yemek sofraları üstüne koyarlar. Bunun gibi, münâfıkın

zikr-i lisânîsinden hâsıl olan suver-i latîfeyi de o münâfıkın ma'nâsında bırakmayıp, âlem-i letâife naklederler.

طيبات آمد بسوى طيبين   للخبيثين الخبيثاتست هين

269. *Tayyib olanlar tayyiblerin tarafına gelir; âgâh ol, habîs olanlar habîsler içindir!*

Zîrâ iyi olanlar iyilerin tarafına gelir. Müteyakkız ol ki, kötüler kötüler içindir. Her şey kendi cinsine iltihâk eder.

كين مدار آنها كه از كين گمرهند   گورشان پهلوى كين‌داران نهند

270. [273] *Kînden gümrâh olanlara kîn tutma! Onların mezârını kîn tutucuların yanına koyarlar.*

İşte bu hakîkata mebnî, "kîn" denilen kötü huy ile muttasıf olanlara kîn tutma. Eğer sen de onlara kîn tutarsan onların cinsinden olursun. Zîrâ kîn tutanların mezârını kîn tutanların yanına koyarlar.

Hz. Pîr efendimizin bu tavsiyeleri, şer'de olan "buğz-fillâh"a mugâyir değildir. Zîrâ, "buğz" "muhabbet"in zıddıdır ve "buğz", hiss-i intikām olmaksızın nefret-i kalbiyyedir. Ve kötü huyla muttasıf olanlar elbette sevilmez. "Kîn"de ise kahır ve intikam duygusu vardır.

اصل كينه دوزخست و كين تو   جزو آن كلست خصم دين تو

271. *Kînin aslı cehennemdir ve senin kînin o küllün cüz'üdür, dînin düşmanıdır.*

Zîrâ kînin aslı cehennemdir. Çünkü cehennem Kahhâr ve Müntakim isimlerinin mazharıdır. Bu sebeble senin kînin dahi o cehennem küllünün cüz'üdür; ve ahlâk-ı zemîmeden olan kîn, dînin düşmanıdır. Zîrâ cehennemin âlât-ı azâbı, ahlâk-ı zemîme sûretlerinden tekevvün eder. Ve cehennem hakkındaki tafsîlât, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 61. bâbında mündericdir.

چون تو جزو دوزخى پس هوش دار   جزو سوى كل خود گيرد قرار

272. *Mâdemki sen cehennemin cüz'üsün, binâenaleyh akıllı ol! Cüz' kendinin küllü tarafında karâr tutar.*

Ey kimse, mâdemki sen tuttuğun kîn sebebiyle cehennemin cüz'ü oluyorsun, o halde düşün ve aklını başında tut ki, her cüz'ün kendi küllü tarafına iltihâk etmesi kāide-i umûmiyyedir.

ورتوجزو جنتی ای نامدار عیش تو باشد ز جنت پایدار

273. *Ey nâm-dâr, eğer sen de cennetin cüz'ü isen, senin ayşin dâimâ cennetten olur.*

İmdi, kötü ahlâk cehennemin cüz'ü olunca, iyi ahlâk da onun aksi olarak cennetin cüz'ü olur. Binâenaleyh ey nâs arasında nâm ve şöhret sâhibi olan kimse, sen iyi huylar ile cennetin cüz'ü isen, hem dünyâda ve hem de âhirette yaşayışın dâimâ cennetin cinsinden olur.

تلخ با تلخان یقین ملحق شود کی دم باطل قرین حق شود

274. *Muhakkak acı acılara mülhak olur, Dem-i bâtıl ne vakit hakka karîn olur?*

Kîn duygusu insanın kalbine elem ve rahatsızlık verdiğinden, acı bir histir; ve cehennem dahi mahall-i âlâmdır. Binâenaleyh acı acılara mülhak olur ve kalbdeki kîn insana dâimâ fenâ sözler söyletmeğe sebep olduğundan, bu fenâ ve acı sözler ve bâtıl demler hiçbir vakit hakka karîn olmazlar. Zîrâ insâniyyete muğâyir olan bâtıl ve [nâ-]muvâfık olan sözler [bâtıl]dır; ve bâtıl hakkın zıddı olup yekdiğerinin cinsi olmadığından, elbette bâtıl haktan uzak olur.

ای برادر تو همان اندیشهء ما بقی تو استخوان وریشهء

275. *Ey birâder, sen ancak endîşesin; bâkî olan şeyin kemik ve rîşedir!*

Bu beyt-i şerîf, *Fîhi Mâ Fîh*'in 52. faslında Hz. Pîr efendimiz tarafından bizzât şerh buyurulmuştur. Fakat bu şerh ne Hind şerhlerinde ve ne de Ankaravî hazretlerinin şerhinde münderic değildir. Binâenaleyh fakîr, *Fîhi Mâ Fîh*'in ibâresini tercümeten aynen naklediyorum: Hz. Pîr efendimize bu beyt-i şerîfin ma'nâsını sordular; cevâben buyurdular ki: "Bunun ma'nâsını teemmül et! همان اندیشهء [Ancak endîşesin, yâni düşüncesin] endîşe-i mahsûsa işârettir ve sühûlet-i fehm için onu endîşe lafzıyla ta'bîr ettik. Velâkin hakîkatte o endîşe değildir. Olsa dahi herkesin anladığı endîşe cinsinden değildir. Fakat "endîşe"den bizim garazımız bu ma'nâ idi. Ve eğer bir kimse fehm-i avâm için pek rakîk te'vîl etmek isterse, الانسان حیوان ناطق [İnsan hayvân-ı nâtıktır] der. "Nutk" ise, ister muzmer ve ister muzhar olsun, "endîşe"dir ve bu hayvânın gayridir. İmdi, insanın endîşeden ibâret bulunması ve mütebâkîsinin kemik ve elyâf olması doğru olur. Kelâm güneş gibidir; bütün insanlar ondan harâret ve hayât bulurlar. Güneş ise, dâimâ mevcûddur ve kâffe-i eşyâ dâimâ ondan iktisâb-ı

harâret eylerler. Ancak güneş nazara gelmez ve ondan hayât ve harâret bulunduğu bilinmez. Ammâ ister şükür, ister şikâyet, ister hayır, ister şer olsun, bir lafız ve ibâre ile söylenilmiş olduğu vakit nazara gelir. Âfitâb-ı felekî gibi dâimâ tâbândır. Ve lâkin şuâ'ı duvar üzerine mün'akis olmadıkça nazara gelmez. Nitekim harf ve savt vâsıtası olmazsa, dâimâ mevcût olmakla berâber, âfitâb-ı kelâmın şuâ'ı zâhir olmaz. Çünkü âfitâb latîftir ve hava latîftir. Kesâfet lâzımdır ki, o kesâfet vâsıtasıyla nazara gelsin ve zâhir olsun.

Bir kimse, Hak Teâlâ'nın kendisine hiçbir ma'nâ göstermemesi hasebiyle munkabız ve efsürde bir halde kaldığından bahsetti; Hak teâlâ şöyle etti, böyle buyurdu dedikleri vakit harâretlendi ve ma'nâyı gördü. İmdi, her ne kadar Hakk'ın letâfeti mevcûd ve ona mün'akis idiyse de görmez idi. Emir ve nehiy ve halk ve kudret vâsıtasıyla ona şerh olunmadıkça göremedi. Ba'zı kimseler vardır ki, za'flarından bir taâm arasında bala tâkat getiremediklerinden, pilâv, zerde ve helva ve sâire yerler; tâ ki kuvvet bulup bî-vâsıta bal yiyebilsinler. İmdi ma'lûm oldu ki, nutk, latîf, tâbân ve gayr-i munkatı' bir güneştir. Ancak sen şuâ'-ı âfitâbı görmek ve haz almak için kesîf bir vâsıtaya muhtâçsın. O âfitâbın şuâ'ını ve letâfetini kesâfet vâsıtası olmaksızın gördüğün ve onu görmeğe alıştığın vakit, o güneşin temâşâsında cür'etkâr ve kavî olursun; ve o deryâ-yı letâfetin aynı içinde acîb renkler ve garîb manzaralar görürsün. Ve ne acîb şeydir ki, söylesen de söylemesen de, o nutk dâimâ sende mevcûddur. Eğerçi endîşenin içinde bir nutk; fakat söylenildiği dakîkada nutk dâimâ mevcuddur. Nitekim الانسان حيوان ناطق [İnsan hayvân-ı nâtıktır] derler. O hayvâniyyet dâimâ sende mevcûddur ve sen hayâtta oldukça böylece nutkun dahi dâimâ seninle berâber olmak lâzım gelir. Nitekim bu âlemde uyumak, zuhûr-ı hayvâniyyet îcâbıdır; uyumak şart değildir. Ve kezâ nutk için söylemenin ve mükâlemenin mûcibi vardır ve söylemek ise şart değildir."

Cenâb-ı Pîr efendimizin şerh-i âlîlerinden anlaşılan budur ki: Efrâd-ı beşerde zâhir olan kelâm ve nutk, Hakk'ın gâyet-i mertebe-i letâfette olan sıfat-ı kelâmının aksidir. Vücûd-ı latîf-i Hak nasıl ki merâtib-i kesâfete tenezzül buyurdu ise, bu sıfat-ı kelâm dahi öylece evvelâ mertebe-i rûhiyyete, sâniyen mertebe-i misâle ve sâlisen mertebe-i şehâdete tenezzül eder. Ve mertebe-i rûhiyyette endîşe-i idrâk olur ve mertebe-i misâlde o endîşenin suver-i hayâliyyesi ve mertebe-i cismiyyette harf ve savt hâlinde zâhir olur. Ve o kelâmın şe'ni ve dereceleri, aks eylediği rûh ve misâl ve cisimlerin isti'dâdlarına göre olur. İmdi, "ayn-ı sâbite"leri ism-i Hâdî'nin mazharı olanların endîşeleri gül

gibi olan îmândır ve ism-i Mudill'in mazharı olanların endîşeleri de diken gibi olan küfürdür. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfede buyurulur. Bu bahsin dakāyıkı uzundur. Burada bu kadarı kâfîdir.

گر گلست اندیشهء تو گلشنی   ورنبود خاری تو هیمهء گلخنی

276. *Eğer senin endîşen gül ise, gülşensin; ve eğer bir diken olursa, sen bir külhanın odunusun.*

Eğer senin endîşen îmân ve îmânın teferruâtı olan ahlâk-ı hamîde ise, dünyâda ve âhirette bir gülistâna benzersin. Ve eğer endîşen bir diken gibi olan küfür ve küfrün teferruâtı olan kötü ahlâk olursa, bunlar yüreğinde bir ateş gibi olup dâimâ seni yakar ve sen bir külhanın odunu mesâbesinde olursun. Nitekim âyet-i kerîmede işâret buyurulur: نَارُاللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةَ (Hümeze, 104/6-7) ya'ni, "Allâh'ın öyle bir yanmış ateşidir ki, kalblere musallat olur!"

گر گلابی بر سر جیبت زنند   ورتو چون بولی برونت افکنند

277. *Eğer sen gül suyu isen, seni ceyb üzerine sürerler; ve eğer sidik gibi isen, seni dışarıya atarlar.*

طبلها در پیش عطاران ببین   جنس را با جنس خود کرده قرین

278. *Attârların önündeki tablaları gör; cinsi kendi cinsine karîn etmiş.*

Pazar yerlerinde sergi kuran aktârların tablalarına bak; biberi biberin kutusuna ve karanfili ve zencefîli karanfil ve zencefîl kutularına koymuş ve her bir cins maddeyi kendi cinsi ile birleştirmiştir.

جنسها با جنسها آمیخته   زین تجانس زینتی انگیخته

279. *Cinsleri cinslere karıştırmış, bu tecânüsten bir zînet peydâ etmiştir.*

گر در آمیزد عدس با شکرش   بر گزیند یك بیك از دیگرش

280. [282] *Eğer mercimek onun şekerine karışırsa, onu bir bir yekdîğerinden ayırır.*

حق فرستاد انبیا را با ورق   تا گزید این دانه هارا بر طبق

281. *Bu dâneleri tabak üzerinde seçmek için, Hak peygamberleri varak ile gönderdi.*

"Dâne"den murâd, ecsâm-ı beşeriyyedir. "Tabak"tan murâd, rûy-i arzdır. "Varak"tan murâd, kitâbdır. "Seçmek"ten murâd, Hâdî ve Mudil isimlerinin mezâhirini birbirinden tefrîktir. Ya'ni, "Hak Teâlâ yeryüzünde zâhir olan efrâd-ı beşeriyyeden mü'minler ile münkirleri yekdîğerinden tefrîk etmek için, kütüb-i münzele ile peygamberleri gönderdi."

پیش ازین ما امت واحد بدیم   کس ندانستی که ما نیك و بدیم

282. *Bundan evvel biz ümmet-i vâhide idik; kimse bilmez idi ki, biz iyiyiz ve kötüyüz.*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da olan كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ (Bakara, 2/213) ya'ni, "Nâs ümmet-i vâhide idi; imdi Allâh Teâlâ peygamberleri müjdeciler ve korkutucular olarak ba's buyurdu" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni peygamberlerin irsâlinden mukaddem, insanların hepsi sûret-i zâhirede müttehid olup, cümlesi lisân-ı hâl ile: "Milletim nev'-i beşerdir, vatanım rûy-i zemîn" derler ve ahvâl-i bâtınelerinin muharriki olmadığından zâhir olmaz idi.

Burada bir suâl teveccüh eder: Ehl-i kitâbın cümlesi indinde benî-beşer Âdem (a.s.)dan intişâr etti. Halbuki Hz. Âdem on suhuf ile gelmiş idi ve ondan sonra Şîs (a.s.) ve sâir enbiyâ peyderpey ba's olundular. Ve Hz. Âdem'den i'tibâren, kendilerine gönderilen vahiylere tâbi' olanlar ile olmayanlar oldu. Bu i'tibâr ile benî-Âdem'in ümmet-i vâhide hâlinde olduğu zamanlar olmaması îcâb eder. Şu halde bu âyet-i kerîmenin müfâdı olan bu beyt-i şerîfin ma'nâsı nedir?

Eğer cevâben denirse ki, Hz. Âdem'in intikālinden sonra getirdiği şerîat-ı âdemiyyenin ahkâmı bozuldu, halk müteferrik oldu; deriz ki; bu bozulan ahkâmda halk ya ittihâd etti veyâ ihtilâf üzere oldular. Eğer ittihâd ettiler ise, bir peygamberin dînini bozarak ittihâd ettiler. Halbuki ne âyet-i kerîmeden ve ne de bu beyt-i şerîften bu ma'nâ anlaşılmaz. Ve eğer ihtilâf ettiler ise, bu hâl-i ihtilâf ümmet-i vâhide hâli değildir. Demek ki, beşerin peygamber gelmezden mukaddem bir ümmet-i vâhide olduğu zamân ve hâl vardır ve bu da ilk peygamber olan Hz. Âdem'den evvelki zamân ve hâl ve cem'iyyetler olmak îcâb eder. Ve bundan da, benî-beşerin sûret-i zuhûru mes'elesinin tedkîk ve teemmülü lâzım gelir. *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber buyururlar ki: "Mekke-i Mükerreme'de esnâ-yı tavâfda ervâhtan bir rûha mülâkî oldum. Kim olduğunu sordum; "Ecdâdınızdanım" dedi ve ismini söyledi. Vefâtını sordum: "Kırk bin sene oluyor" dedi. "Bu senin dediğin, bizim

indimizde tekarrur eden târîhe uymuyor" dedim. "Sen hangi Âdem'den soruyorsun, Âdem-i kurbdan mı?" dedi." Velhâsıl, rumûzât-ı kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfenin ehl-i keşf olan enbiyâdan ve ekâbir-i evlîyâdan gayrisine henüz mekşûf olmadığına hükmetmek îcâb ediyor vesselâm!

قلب و نیکو در جهان بودی روان   چون همه شب بود و ما چون شب روان

283. *Kalp ve sağ, cihânda cârî idi; zîrâ hep gece idi ve biz gece gidiciler idik.*

"Kalp", ya'ni münkir ve "sağ" ya'ni mü'min, cihânda müsâvât üzere yaşarlar idi. Zîrâ vahiy güneşi ile doğmuş bir peygamber gelmemiş idi; ve biz tâife-i beşer zulmet-i tabîat içinde yürür ve yaşar idik.

تا برآمد آفتاب انبیا   گفت ای غش دورشو صافی بیا

284. *Vaktâki peygamberler güneşi zâhir oldu, dedi: "Ey mağşûş uzak ol, ey sâfî gel!"*

"Gışş", hîle, hud'a, hiyânet ve hıkd ve buğz ve adâvet ve garaz ma'nâlarına gelir. Burada, bu gibi zemâim ile bâtını karışık olan kimseler ma'nâsınadır. Ya'ni, zulmet-i tabîat ve hayvâniyyet içinde yaşayan insanlara vaktâki güneş gibi olan peygamber geldi, ma'nâ âlemi aydınladı. Onlar dediler ki: "Ey sûretleri insan ve sîretleri hayvan olanlar, geri durun; ve ey sûreti ve sîreti insan olanlar, beriye gelin!"

چشم داند فرق کردن رنگ را   چشم داند لعل را وسنگ را

285. *Rengi fark etmeyi göz bilir; la'li ve taşı göz bilir.*

"Göz"den murâd, insân-ı kâmil olan peygamberlerdir. Zîrâ onlar gözbebeği mesâbesindedirler ve hakāyık-ı eşyâyı onlar görürler. Bu bâbdaki tafsîlât I. cildde geçmiş idi.

چشم داند گوهر و خاشاك را   چشم را زان می خلد خاشاکها

286. *Gevheri ve çörçöpü göz bilir; ondan dolayı o çörçöp göze batar.*

"Gevher"den murâd, ehl-i îmân ve irfân; ve "çörçöp"ten murâd, ehl-i küfür ve cühhâldir. Ya'ni, enbiyâ ehl-i imân ile ehl-i inkârı tefrîk ettikleri için, çörçöp mesâbesinde bulunan ehl-i inkâr ve cühhâl dâimâ onlara muârızdırlar. Zîrâ enbiyâ onların hamâkatlarını meydana çıkarırlar. Bu sebeble onlar enbiyâ ve evliyânın düşmanıdırlar.

دشمن روزند این قلاّبکان | عاشق روزند آن زرهای کان

287. *Bu kallâbekler, gündüzün düşmanıdırlar o kânın altınları gündüzün âşıkıdır.*

"Kallâb", kalb-zen ve sahte para yapan kimselerdir; "kâf" edât-ı tasğîrdir. "Lâm"ın teşdîdiyle isti'mâli zarûret-i vezinden nâşîdir. Ma'nâsı, "kalb-zencikler" demektir "Kallâbekân"dan murâd, ehl-i inkârdır. "Altın"dan murâd, ehl-i îmândır.

زانکه روزست آینهٔ تعریف او | تا ببیند اشرفی تشریف او

288. *Zîrâ onun ta'rîfinin aynası gündüzdür, tâ ki eşrefî onun teşrîfini göre.*

اشرفی بسکون شین معجمه وفتح رای مهمله درمست زر واین منسوبست با شرف که پادشاهی بود *Gıyâsu'l-Lügât*'ta "eşrefî" böyle ta'rîf olunmuştur. Ya'ni "Eşref nâmındaki pâdişâha mensûb hâlis altın sikkedir." Bu altının ismi, Efdaluddîn-i Hâkānî *Dîvân*'ında da mezkûr olduğuna nazaran, zamân-ı Hz. Pîr'de dahi revâcı ve şöhreti olan bir altın sikke olduğu anlaşılır. Ya'ni o altını tanıtmanın aynası gündüzdür. Tâ ki "eşrefî" tesmiye olunan hâlis altın sikke o gündüzün şereflendirmesini göre. Zîrâ altının halk nazarındaki şerâfeti aydınlıktadır. Karanlıkta mangır ile altın berâberdir. Binâenaleyh, kalb-zenler yaptıkları kalp altınları sürmek için karanlığı severler.

حق قیامت را لقب زان روز کرد | روز بنماید جمال سرخ و زرد

289. *Ondan dolayı Hak kıyâmete "gün" lakab yaptı; kızılın ve sarının cemâlini gün gösterir.*

"Kızıl"dan murâd bakır; ve "sarı"dan murâd altındır. Ya'ni kızıl olan bakır ile sarı olan altının cemâlini gündüz gösterdiği gibi; bakır mesâbesinde olan şakî ile altın mesâbesinde olan saîdin cemâllerini kıyâmet ızhâr edeceği için, Hak Teâlâ kıyâmete "gün" ta'bîrini izâfe buyurdu da, "yevm-i kıyâmet" dedi. Nitekim âyeti kerîmede, يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ (Târık, 86/9) buyurulur. Zîrâ yevm-i kıyâmette herkesin bâtını zâhir olup, bilcümle esrârı meydâna çıkar.

پس حقیقت روز سر اولیاست | روز پیش ماهشان چون سایهاست

290. [293] *İmdi, hakîkatta gün evliyânın sırrıdır; gündüz onların ayı indinde gölgeler gibidir.*

Ma'lûm olsun ki, kıyâmette gündüz ve gece yoktur. Zîrâ gündüz ve gece, küre-i arzın devri sebebiyle güneşin vaz'iyetindendir.

İmdi, kıyâmet gününde إذا الشمس كورت (Tekvîr, 81/1) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyurulduğu üzere, güneş kararınca, elbette kıyâmet gününde gece ve gündüz olamaz. Maahâzâ, Hak Teâlâ o kıyâmete "gün" lakabını verdi. Zîrâ kıyâmette her şey olduğu gibi zâhir ve âşikâr olur ve zuhûr butûna inkılâb eder. Ve bâtınlar zâhir ve وأشرقت الأرض بنور ربها (Zümer, 39/69) âyet-i kerîmesinde ihbâr buyurulduğu vech ile, zemîn kendinden aydınlık olur. Bu hâl, fezâda tekevvün edecek olan küre-i âhiretin kavâid-i tabîiyyesi îcâbındandır. İmdi, Hak Teâlâ küre-i âhirete ism-i Bâtın'ın nûru ile tecellî buyurduğu vakit, küre-i zemîn ziyâdâr olunca, Hakk'ın bu ismini hâmil olan enbiyâ ve evliyânın sırrı hakîkatta "gündüz" olmuş olur. Zîrâ onların işrâkı ârızî ve mecâzî değil, kendindendir. Güneşin nûrundan peydâ olan gün ise, ârızî ve mecâzî olduğundan, onların ay gibi olan sırlarının zıllı ve gölgesi mesâbesinde olur.

Beyt-i şerîfte "sırr-ı enbiyâ" denilmeyip "sırrı-ı evliyâ" buyurulması ile, nübüvvetin bâtınına işâret buyurulur. Zîrâ nübüvvetin bâtını velâyettir ve her nebînin velâyeti nübüvvetinden efdaldir. Çünkü nübüvvet halka ve velâyet Hakk'a taalluk eder. Binâenaleyh, bu efdaliyyet Hakk'a ve halka taallukuna nazarandır. Ammâ sırr-ı kadere nazaran nübüvvet velâyetten efdaldir. Zîrâ her velî nebî olamaz; fakat her nebî velîdir. Binâenaleyh bu efdaliyyet hakkında muhakkıkların yekdiğerine muhâlif görünen sözlerinin vechini anlayamayanlar beyhûde kıyl ü kāl ederler. Bu îzâhâttan anlaşılır ki, beyt-i şerîfteki sırr-ı evliyâ ta'bîrinde hem nebî ve hem de velî dâhildir.

عکس راز مرد حق دانید روز　　　　عکس ستاریش شام چشم دوز

291. *Günü merd-i Hakk'ın sırrının aksi biliniz; onun settârlığının aksi göz örtücü olan akşamdır.*

Mecâzî olan günü, merd-i Hakk'ın ya'ni enbiyâ ve evliyânın bâtınlarının aksi biliniz. Zîrâ bir nûr mecâzî olan güneşin ziyâsı ve devr-i eflâk, insân-ı kâmilin zuhûru kasdıyla mürettebdir. Ve insân-ı kâmil "Allah" ism-i zâtının mazharı olduğundan, bilcümle esmâyı hâmildir. İmdi, onun bâtını Hak'tır; binâenaleyh nûr-ı mahzdır. Ve cism-i hâkîden ibâret olan zâhiri abd olup, bâtının nûrunu setr eder. Nitekim gözün dâire-i rü'yeti gâyet vâsi' iken, üzerine konulan bir parmak ucu bu vüs'ati örter. İmdi, âlemin hey'et-i mecmûasının sebeb-i îcâdı "insân-ı kâmil"dir. Ve insân-ı kâmilin bâtını nûr-ı mahz ve zâhiri muzlim olduğundan, onun tufeylîsi olan âlem dahi bu tertîb üzere te-

kevvün etti. Binâenaleyh nûr-ı basarın faâliyyetine mâni' olan akşam, ya'ni gece, insân-ı kâmilin settârlığının aksi ve zıllı ve nümûnesi oldu.

زان سبب فرمود یزدان والضحی   والضحی نور ضمیر مصطفی

292. *Yezdân o sebebden "Ve'd-duhâ" buyurdu; "Ve'd-duhâ" Mustafâ'nın zamîrinin nûrudur.*

İşte yukarıda îzâh olunan sebebden dolayı Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "duhâ"ya ya'ni kuşluk vaktine yemîn ederek, وَالضُّحٰى (Duhâ, 93/1) ya'ni "Duhâ hakkı için" buyurdu. Bu "Ve'd-duhâ", server-i enbiyâ Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in zamîrinin ve sırrının nûrudur. Zîrâ güneşin tulû'undan gurûbuna kadar, arzın devri sebebiyle muhtelif vaz'iyyetleri vardır. Kuşluk vakti ise, güneşin yükselerek kuvvetini şiddetlendirdiği bir zamandır. Devr-i Âdem'den beri gelen enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın her birerlerinin zamîrleri ve sırları birer güneş idi. Fakat Sultân-ı enbiyâ'nın zamîri ve sırrı, "duhâ vaktindeki güneşin şiddet-i nûru mesâbesinde olduğundan, Kur'ân-ı Kerîm'de "duhâ" üzerine olan kasem-i ilâhî ile, Sultân-ı enbiyâ'nın nûr-ı zamîrine işâret buyuruldu.

قول دیگر کین ضُحَی‌را خواست دوست   هم برای آنکه این هم عکس اوست

293. *Kavl-i dîğer ki, dost duhâyı diledi; hem onun içindir ki, bu da onun aksidir.*

Bu bizim işâret ettiğimiz ma'nâdan başka, ulemâ-i zâhirenin beyân ettikleri bir kavl daha vardır ki, onlar, "Hak Teâlâ kasem için, zâhirî olan kuşluk vaktini intihâb etti" derler. Hak Teâlâ'nın bu intihâbı da onun içindir ki, bu zâhirî "duhâ", yukarıda îzâh olunduğu üzere Ekmel-i rusül Efendimiz'in nûr-ı zamîrinin aksidir ve zıllidir. Zîrâ aksi ve zıllı medh etmek âkisi ve zî-zıllı medh etmektir.

ورنه بر فانی قسم گفتن خطاست   خود فنا چه لایق گفت خداست

294. *Ve yoksa fânî üzerine kasem söylemek hatâdır. Muhakkak fenâ Hudâ'nın kelâmına ne lâyıktır!*

Yoksa, fânî olan zıllı müstakil görüp, onun üzerine fânî olan kulların bile bile yemîn etmeleri hatâdır. Hiç bâkî olan zât-ı Hak fânîye yemîn eder mi? Binâenaleyh ey zâhir-bîn "Ve'd-duhâ"daki kasem-i ilâhîyi sakın fânî olan kuş-

luk vaktine hasr etme! Zîrâ muhakkak fânî olan zıll nedir ki, Hak Teâlâ hazretlerinin kelâmına lâyık olsun!

از خلیلی لا احب الآفلین   پس فنا چون خواست رب العالمین

295. *Bir Halîl'den "Ben ufûl edenleri sevmem..."; imdi Rabbü'l-âlemîn fenâyı nasıl istedi?*

Görmez misin, bir Halîl'in lisânından Hak Teâlâ, "Ben ufûl eden ve gâib olanları sevmem." (En'âm, 6/76) dedi. Binâenaleyh Hak o lisândan bu sûretle kāil olmuş iken, nasıl olur da, âlemlerin Rabbi olan o Hak Teâlâ, ufûl eden ve fenâ sâhibi bulunan zâhirî kuşluk vaktini intihâb ederek kasem buyurdu? Bu olmaz şeydir.

لا احب الآفلین گفت آن خلیل   کی فنا خواهد ازین رب جلیل

296. *O Halîl, "Ben ufûl edenleri sevmem." dedi; Rabb-i celîl bundan fenâyı ne vakit murâd eder?*

O Halîl (a.s.) lisân-ı abdânîsi ile, "Ben ufûl edenleri sevmem" (En'âm, 6/76) dedi. Celîl olan Rabb-i mutlak hazretleri, bu "Ve'd-duhâ" kaseminden ne vakit fânî olan kuşluk vaktini murâd eder? İfâdeye dikkat olunursa görülür ki, yukarıki beyit ile bu beyit arasında tekrâr yoktur. Evvelki beyt-i şerîfte لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (En'âm, 6/76) sözünün nâtıkı, sûret-i Halîliyyede Hak olduğuna ve bu beyitte Halîl (a.s.)ın taayyün-i abdânîsinden sâdır olan kavle işâret buyurulur. Zîrâ yukarıda "insân-ı kâmil"in bâtını gün ve cism-i hâkîsi gece olduğuna işâret buyurulmuş olduğundan, evvelki beyit kavl-i bâtına ve bu beyit kavl-i zâhire taalluk eder. Binâenaleyh her iki beyit leff ü neşr kāidesi üzerine vâki' olmuştur.

باز واللیلست ستاریٔ او   وآن تن خاکیٔ زنگاریٔ او

297. *Sonra "Ve'l-leyli" onun settârlığıdır; ve o, onun jengârı olan ten-i hâkîsidir.*

Ya'ni وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى (Duhâ, 93/1) âyet-i kerîmesinde "duhâ"dan sonra "leyl"e, ya'ni geceye kasem buyurulmuştur. Bu "leyl" ise, Server-i enbiyâ'nın settârlığıdır; ve o settârlık dahi Server-i enbiyâ'nın kesîf ve topraktan olan cism-i şerîfidir ki, "Ve'd-duhâ" ile işâret buyurulan nûr-ı zamîrinin sütresi ve nikābıdır. İmdi, insân-ı kâmil Settâr isminin dahi mazharıdır; ve

isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtını olduğundan, insân-ı kâmil bu sıfat ile mevsûftur ve bu sıfattan münteşî olan Settâr isminin mazharı, taayyün-i unsurî-i nebevîdir. Binâenaleyh "Ve'l-leyli" deki kasem-i ilâhî, fânî olan taayyün-i nebevî üzerine değil, bâkî olan sıfat-ı settâriyyet üzerine vâki' olmuş olur. Zîrâ yukarıda îzâh olunduğu üzere, Hakk'ın fâniye kasem etmesi vârid-i hâtır olamaz.

آفتابش چون برامد زین فلك　　　با شب تن گفت هین ما ودعك

298. *Vaktâki onun güneşi bu felekte zâhir oldu, "ten gecesine âgâh ol, seni terk etmedi!" dedi.*

Onun güneşinin doğmasından murâd, "hakîkat-ı muhammediyye" mertebesinden nâzil olan vahye işârettir. Ya'ni, Server-i enbiyâ Efendimiz'in hakîkat-ı muhammediyyesi mertebesinde meknûz olan Hakk'ın vahiy güneşi doğduğu vakit, onun gece mesâbesinde olan cism-i unsurîsine Hak Teâlâ, مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ (Duhâ, 93/3) ya'ni, "Rabbin seni terk etmedi" dedi.

وصل پيدا گشت از عين بلا　　　زان حلاوت شد عبارت ما قلى

299. *Belânın aynından vasl peydâ oldu; "Mâ kalâ" o halâvetten ibâret oldu.*

Bir müddet vahyin inkitâ'ı sebebiyle, Server-i enbiyâ efendimiz muztarib olmuş idi ve bu hâl bir belâ idi. Vaktâki Ve'd-duhâ sûre-i şerîfesi vahy olundu ve Hak Teâlâ "Rabbin seni terk etmedi;" وَمَا قَلَى (Duhâ, 93/3) ya'ni "Sana buğz etmedi" buyurdu; o inkıtâ belâsının "ayn"ından tekrar vahy-i ilâhîye vuslat zevki ve tatlılığı zâhir oldu.

Bu beyt-i şerîfte diğer bir dakîk ma'nâya da işâret buyurulur. O da budur ki; "ayn-ı belâ"dan murâd, Server-i enbiyâ Efendimiz'in cism-i unsurîsi sebebiyle aslından iftirâkıdır. Zîrâ bu iftirâk siyâdet-i hakîkıyyeden belâ-yı abdiyyete nüzûldür. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinin ibtidâsında, 4 numaralı:

هر كسى كو دور ماند از اصل خويش　　　باز جويد روزگار وصل خويش

["Her bir kimse ki, o kendi aslından uzak kaldı, tekrar kendi vaslının zamânını ister."]

beytinde bu ma'nâya işâret buyurulmuş idi. Resûl-i zîşân Efendimiz bu belâyı iftirâkı tezekkür buyurdukları vakit, يَا لَيْتَ رَبَّ مُحَمَّدٍ لَمْ يَخْلُقْ مُحَمَّدًا ya'ni "Muhammed'in Rabbi Muhammed'i halk buyurmasa idi ne olurdu!" buyurmuş-

lardır. Ve ekâbir-i evliyânın bu ma'nâdaki sözleri çoktur; ve cenâb-ı Pîr efendimiz bu hadîs-i şerîfi *Fîhi Mâ Fîh*'te îzâh buyurmuşlardır. Burada zikri tatvîli mûcib olur.

هرعبارت خود نشان حالتيست   حال چون دست وعبارت آلتيست

300. [302] *Her ibâre muhakkak bir hâlin nişânıdır. Hâl el gibi ve ibâre bir âlettir.*

آلت زرگر بدست كفشگر   همچو دانهء كشت كرده ريگ در

301. *Kuyumcunun âleti kunduracının elinde, kuma ekilmiş olan dâne gibidir.*

Nâzik san'atkâr olan kuyumcunun âleti, eğer haşîn bir san'atkâr olan kunduracının eline verilirse, kuma ekilmiş olan hubûbât mesâbesinde olur. Kuma ekilen hubûbât semere vermediği ve bâtınındaki kemâlâtı ızhâr edemediği gibi, kuyumcunun âleti de kunduracının elinde akîm kalır. Bunun gibi, Kur'ân-ı Kerîm'in ibârât-ı nâzikesinin ma'nâ-yı dakîkası da, kaba ve mahdûd düşünen dimâğlarda inkişâf edemez.

وآلت اسكاف پيش برزگر   پيش سگ كه واستخوان در پيش خر

302. *Ve pabuç dikicinin âleti rençberin önünde, köpeğin önünde saman ve eşeğin önünde kemiktir.*

Her şeyi yerli yerine koymak lâzımdır. Binâenaleyh her hâlin nişânı ve âleti olan lafız ve ibâreyi yerinde kullanmak lâzımdır.

بود انا الحق در لب منصور نور   بود انا الله در لب فرعون زور

303. *Mansûr'un dudağında "ene'l-Hak" nûr idi; Fir'avn'ın dudağında "ene'llâh" yalan idi.*

Yerinde kullanılmamış olan lafız ve ibâreye misâl istersen, Mansûr ile Fir'avn'dır. Nitekim, Mansûr'un dudağından çıkan "Ene'l-Hak" sözü onun hâlinin nişânı olduğundan yerinde idi. Beyit:

Mansûr 'ene'l-Hak' söyledi.
Haktır sözü Hak söyledi.

Fakat Fir'avn'ın dudağından sâdır olan "ene'llâh" lafzı onun hâlinin nişânı ve âleti olmadığından yerinde değil idi. Binâenaleyh yalan idi. Nitekim Fir'avn ilâh olmadığı halde يَا اَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرِى (Kasas, 28/38) ya'ni "Ey nâs, ben benden başka sizin için ilâh bilmiyorum" demiş idi. .

شد عصا اندر کف موسی گوا　　　شد عصا اندر کف ساحر هبا

304. *Mûsâ'nın avucunda asâ şâhid oldu; sâhirin avucunda asâ hebâ oldu.*

"Hebâ'", havaya dağılan ince toz ma'nâsınadır. Ya'ni, her ibâre ve sûret bir hâlin ve ma'nânın nişânı olduğundan, Hz. Mûsâ'nın elindeki değnek sûreti onun nübüvvetinin nişânı ve şâhidi oldu; ve sihirbazların ellerindeki değnek sûretleri de onların kendi hayâllerinden ibâret olan kizblerinin nişânı olduğundan, kendi hayâlleri gibi hebâ oldu ve yılan sûretine giren asâ-yı Mûsâ tarafından yutularak yok oldular.

Bu bâbda îzâhât-ı dakîka, fakîr tarafından şerh olunan *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de yazılmıştır.

زین سبب عیسی بدان همراه خود　　　در نیاموزید آن اسم صمد

305. *Bu sebebden Îsâ o kendi refîkine; o ism-i Samed'i öğretmedi.*

Her şeyin yerli yerine vaz'ı lâzım olduğu için, Îsâ (a.s.) yukarıda 140 numaralı beyitten i'tibâren zikr olunan kıssada, kendisine refâkat eden ahmağa, ölü hayvanın kemiklerini diriltmek için ism-i ilâhîyi öğretmedi. Zîrâ o refîk bu ism-i ilâhînin tevdî'ine ehil değil idi.

کو نداند نقص بر آلت نهد　　　سنگ بر گل زن تو آتش کی جهد

306. *Zîrâ o bilmez naks âlet üzerine koyar; taşı çamura vur ne vakit ateş sıçrar?*

Çünkü o ahmak olan refîk bilmez de o ism-i ilâhîyi kendisinin nâkıs bir âlet olan lisânı üzerine koyar. Zîrâ ismin hâssası mevcûd olmakla berâber, bu ismin hâssasının zûhur edeceği mahal, onun nâkıs olan lisân-ı hayvânîsi değildir. Nitekim çakmak taşını çamura vurduğun vakit kıvılcım çıkmaz. Kusûr taşta değil, çamurun adem-i isti'dâdındadır. O çakmak taşı, karşısında demir ve çelik ister.

دست و آلت همچو سنگ وآهنست　　　جفت باید جفت شرط زادنست

307. *El ve âlet, taş ve demir gibidir; çift lâzımdır, çift doğmanın şartıdır.*

Ya'ni elin âlete nisbeti, çakmak taşının demire nisbeti gibidir. Binâenaleyh kâinâtın kāide-i umûmiyye-i tabîiyyesi, müessir ile müesserün-fîhin vücûdunu iktizâ eder. Müessir ile müesserün-fîh birbirlerine eş olmadıkça bir eser çıkmaz. Doğmanın şartı, mutlakā bir sûretle eş olmaktır. Nitekim insan merkeb

ile çiftleşse, ondan bir yavru doğmaz. Ve kezâ nebâtâtın aşılanmasında da bu kâide-i nisbet câridir. Velhâsıl, vücûdât-ı izâfiyyenin husûlünde şart budur.

Hindli İmdâdullâh (k.s.) hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde şöyle buyururlar: "Muhdes nikâhsız mütehakkık olmaz ve nikâh bütün mümkinâtta sârîdir; ve kâin olan şey ancak vâliddir, veled sûreti ile zâhir olur. Binâenaleyh evvelâ vâki' olan nikâh, Allah Teâlâ'nın a'yân-ı mümkinât ile olan nikâhıdır. İmdi, Allâh Teâlâ rûhtur ve mümkinin "ayn"ı gelindir ve Hakk'ın onun tarafına teveccühü nikâhtır. Ondan mümkin vücûda geldi; ve o nefs-i zâtullâhtır ki, sûret-i imkâniyye ile zuhûr etti. Ve böylece "akl-ı küll" rûhtur ve onun zevcesi "nefs-i küll"dür; ve onun izdivâcından tabîat ve hebâ (atomlar) peydâ oldu. Ve bu izdivâcdan her iki âlem-i ecsâm peydâ oldu; ve latîfe-i ilâhiyye olan rûhun tabîat-ı cüz'iyye ile izdivâcından, ervâh-ı cüz'iyye hâsıl oldu ki, ona "rûh-ı hayvânî" demişlerdir. Ve bu nikâh âlem-i ecsâmda hissîdir ki, ondan evlâd zuhûra gelir."

آنکه بی جفتست و بی آلت یکیست   در عدد شکست وآن یك بی شکیست

308. *O ki çiftsiz ve âletsizdir, birdir; adedde şek vardır ve o bir, bir şeksizdir.*

O vücûd-ı hakîkî ki, onun varlığı çiftten ve âletten husûle gelmiş değildir, o vahdet-i hakîkiyye ile birdir ve o kendisinden sonra 2 gelen 1 değildir. Zîrâ adedde şek vardır. Ya'ni adedin vücûdunda sübût-ı hakîkî yoktur. Meselâ 2 adedi, vâhidin iki def'a tekerrüründen husûle gelir. Eğer 1 çıkar veyâ ilâve edilirse ikilik kalmaz. Ve kezâ 9 ve 10 ilh. adedler de böyledir. Binâenaleyh adedde şekk vardır. Halbuki o Vâhid-i hakîkî aded olmadığından, o mertebe-i ahadiyyenin bozulmak ihtimâli yoktur, sübûtu şeksizdir.

آنکه دو گفت و سه گفت وبیش ازین   متفق باشند در واحد یقین

309. *O kimse ki 2 dedi ve 3 ve bundan ziyâde dedi, muhakkak vâhidde müttefik olurlar.*

Ya'ni 2 ve 3 ve 4 ve 5 ilh. merâtib-i a'dâddır. Bunların cümlesi vâhidin tekerrüründen ibârettir. 1 ise aded değildir; belki bilcümle merâtib-i a'dâdın menşe'idir. Nitekim şekl-i riyâzîde, $1 + 1 = 2$; $1 + 1 + 1 = 3$ ilh... sûretiyle gösterilir. Binâenaleyh 2, 3 ve 4 ve daha ziyâde merâtib-i a'dâdı ta'dâd edenler, muhakkaktır ki vâhidde ittifâk etmiş olurlar. Zîrâ vâhidsiz keserât-ı a'dâd zâhir olmaz. Vâhid bu a'dâdın hepsine sârîdir. Fakat her mertebe-i adediyye vâhidin "ayn"ı değildir; gayrı da değildir. Zîrâ vâhidden sudûr etmiştir. Binâ-

enaleyh hepsinin hakîkatları vâhiddir, fakat şekilleri vâhid değildir. Bunun gibi, bu keserât-ı eşyâ, vücûd-ı Vâhid-i hakîkîden sudûr etmiştir. Hepsinin hakîkatı o Vücûd-ı hakîkîdir ve bu Vücûd-ı hakîkî hepsinde sârîdir. Fakat taayyünleri o Vücûd'un gayridir.

İmdi, bu âlemde muhtelif edyân sâhibleri vardır. Kimi brahmanlar gibi "Birisi Yezdân diğeri Ehrimen olmak üzere Allâh ikidir" derler; ve kimisi Îsevîler gibi إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ (Mâide, 5/73) ya'ni "Allâh üçün üçüncüsüdür" derler; ve kimisi putların adedince daha çok i'tikād ederler. İmdi, mâdemki ta'dâd ediyorlar ve adedler ise vâhidden terekküb eder, şu halde hepsi vâhidde ittifâk ediyorlar.

احولی چون دفع شد یکسان شوند   دو سه گویان هم یکی گویان شوند

310. [312] *Şaşılık def' olduğu vakit müttehid olurlar; iki, üç diyenler bir diyen olurlar.*

"Şaşılık"tan murâd, vücûd-ı Vâhid-i hakîkîyi vücûdat-ı izâfiyye hâricinde ayrı görmektir. Bu görüş, biri iki görüştür. Bu şaşılık ya dünyâda gider, veyâhud âhirette gider. Dünyâda gidişi, bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında ulûm-ı ledünniyye-i hâliyye tahsîliyle olur; ve âhirette gidişi, o âlemde hakāyıkın inkişâfıyla vâki olur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 8. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar: "Vahdet kıyâmette olur; bu dünyâda mümkin değildir. Zîrâ burada her birinin türlü türlü murâdı ve hevesi vardır. Vahdet burada mümkin olmaz. Ancak kıyâmette hep bir olurlar ve bir mahalle nazar ederler ve bir kulak ve dil olurlar. Velâkin Hak Teâlâ'nın kulları vardır ki, kıyâmetten evvel böyledirler ve onlar hakîkatı görürler. Nitekim Hz. Alî (k.v.) efendimiz, لو كشف الغطاء ماازددت يقينا buyurdular. Ya'ni "Bu kalıp kaldırılıp kıyâmet zâhir olsa, benim yakînim ziyâde olmaz." Nazîri böyledir ki; birtakım kimseler karanlık gecede bir hâne içinde her tarafa teveccüh ederek namaz kılarlar; gündüz olunca, teveccühlerinde hatâ edenler kıbleye dönerler. Velâkin, dâimâ gece kıbleye müteveccih olan kimse niçin rücû etsin? Çünkü herkes onun döndüğü tarafa döner. İmdi, bütün şeb-i dünyâda yüzlerini Hakk'a tevcîh edip mâsivâdan i'râz eden kullar hakkında kıyâmet hâzırdır. Bu sözün nihâyeti yoktur; ve lâkin tâlibin isti'dâdınca vârid olur."

گر یکی گویی تو در میدان او   گرد بر میگرد در چوگان او

311. *Eğer sen onun meydânında bir top isen, onun çevgânının etrâfını dolaş!*

"Top", cirit oyununda çeldikleri toptur. "Çevgân", ucu eğri değnektir ki, onunla topu çelerler. İngilizlerin "tenis"* dedikleri oyun, bu ciritten muaddel bir oyundur. Cenâb-ı Pîr efendimiz vücûd-ı sâliki topa ve kazâ-yı ilâhîyi de çevgâna teşbîh buyururlar. Ya'ni "Ey sâlik, Hakk'ın meydân-ı vahdetinde fâil-i hakîkî ancak Hak olduğunu görüp, kendini, cirit oyununda çeldikleri top gibi biliyor isen, onun çevgân-ı kazâsı ve kudret ve tasarrufu etrâfını dolan! Ya'ni kendi irâdeni Hakk'ın irâdesinde mahv et ve kazâsına râzî ol!"

گوی آنگه راست بی نقصان شود   کو ز زخم دست شه رقصان شود

312. *Top o zaman dürüst ve noksânsız olur ki, o şâhın elinin darbesinden raksân ola!*

Cirit oyununda pâdişâhın çeldiği top, onun çevgânının darbesinden kolayca müteharrik olursa, dürüst ve sağlam bir top olduğu anlaşılır. Top gibi olan vücûdun, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın çevgân gibi olan yed-i kudretinin darbesinden raksân olmak, ya'ni kazâ-yı ilâhîye râzı olup, mahbûb-i hakîkî önünde raks edici bir halde bulunmak ve ehl-i gaflet gibi muhâlefet ve şikâyet etmemek îcâb eder.

گوش دار ای احول اینهارا بهوش   داروی دیده بکش از راه گوش

313. *Ey şaşı, bunlara akıl ile kulak tut; kulak yolundan göze ilâç çek!*

Ey biri iki gören şaşı, bu söylediklerime, bir ni'met-i ilâhî olan aklını kullanmak sûretiyle kulak tut! Zîrâ sözlerim her ne kadar senin vehmine muhâlif ise de, akl-ı selîme muhâlif değildir. Binâenaleyh kulak yolundan ve dinlemek tarîkından kalbinin gözüne ilâç sür ki, kapalı olan o göz açılsın!

پس كلام پاك در دلهای كور   می نپاید می رود تا اصل نور

314. *İmdi temiz söz kör kalblerde karar etmez. Nûrun aslına kadar gider.*

Ya'ni, temiz sözün nûru kalb gözüne aks eder; eğer onu kör bulursa bittabi' orada ma'kes bulamayıp, o nûr çıktığı yere, ya'ni yine ism-i Hâdî'nin mazharı olan kâmilin kalbine rücû' eder.

---

* "Çevgân"a benzer oyunun "tenis" değil, "hokey" veya "polo" olduğu söylenebilir. (Yayına hazırlayanların notu.)

وآن فسون دیو در دلهای کژ　　　می رود چون کفش کژ در پای کژ

315. *Ve o şeytânın efsûnu eğri gönüllere gider; eğri pabuç eğri ayakta olduğu gibi.*

İsm-i Mudill'in mazharı olan şeytânın efsûnu ve vesvesesi, eğri ayak eğri pabuca yerleştiği gibi eğri gönüllere girip yerleşir.

گرچه حکمت را بتکرار آوری　　　چون تونا اهلی شود ازتو بری

316. *Egerçi hikmeti tekrâr getirsen, mâdemki sen nâ-ehilsin, senden berî olur.*

Ya'ni bu hikemiyyât-ı ilâhiyye her ne kadar tekrâr tekrâr söylense, ey muhâtab sen ona ehil olmadıkça, ya'ni sen evhâmına uymayan bu hikemiyyâta şübhe ile baktıkça, kalbinde yer tutmaz.

ورچه بنویسی نشانش میکنی　　　ورچه می لافی بیانش میکنی

317. *Ve egerçi yazsan ve onu nişân etsen; ve egerçi söylesen ve onu beyân etsen;*

Ve eğer o hikemiyyâtı unutmamak için yazsan ve zihninde takarrur ettirmeğe çabalasan ve lafız ile söylesen ve şerh ile beyâna sa'y etsen;

او ز تو رو در کشد ای پرستیز　　　بندهارا بگسلد وز تو گریز

318. *Ey pür-sitîz o senden yüz çeker, bendleri kırar ve senden kaçar!*

Ey mu'teriz, o hikemiyyât senden yüz çevirir ve onu zihninde tesbît için kullandığın tedbîr bağlarını koparır, yine senden kaçar; hepsini unutursun.

ورنخوانی وبیند سوز تو　　　علم باشد مرغ دست آموز تو

319. *Ve eğer okumasan ve senin harâretini görse, ilim senin el bilici kuşun olur.*

Ve eğer sen ilim ve hikmetten bir şey okumasan, fakat o ilim ve hikmet sende aşk ve harâret görse, doğan kuşu taallüm ve terbiye ile nasıl sâhibinin elini bilip konarsa, o ilim de öylece senin dest-i himmetini bilip konan bir kuş olur.

او نپاید پیش هرنا اوستا　　　همچو طاوسی بخانهء روستا

320. *O, köylünün evindeki bir tâvus gibi, her nâ-ehilin önünde karâr etmez.*
[322]

Ya'ni o ilim ve hikmet, âtîdeki kıssada beyân olunduğu üzere, köylünün evindeki bir kuş gibi her nâ-usta ve nâ-ehilin önünde karâr etmez.

یافتن پادشاه باز را بخانهء کمپیرزن

Pâdişâhın doğan kuşunu kocakarının hânesinde bulması

علم بازی نیست کو از شه گریخت   سوی آن کمپیر کو می آرد بیخت

321. *Ilim o doğan değildir ki, pâdişâhtan o kocakarı tarafına kaçtı ki o un eler idi.*

"Kempîr" pîr-i sâl-hurde-i fertût, ya'ni "bunayacak derecede pek ihtiyar olan" demektir.

تا که تتماجی پزد اولاد را   دید آن باز خوش خوش زاد را

322. *Tâ ki evlâdına bir tutmaç pişire; hoş-zâd olan o latîf doğanı gördü.*

"Tutmaç", "bulamaç" dediğimiz taâmdır. "Hoş-zâd" iki ma'nâya gelir: Birisi "zâden" masdarının emr-i hâzırı olan "zâd" ile "hoş"tan mürekkeb vasf-ı terkîbîdir. "Güzel doğucu" ya'ni "aslı latîf" demektir. Diğeri, "gıdâ" ma'nâsına olan "zâd" ile "hoş" tan mürekkeb terkîp-i tavsîfîdir. "Gıdâsı latîf" demek olur. Bu iki ma'nâ da makāma münâsibdir. Ya'ni, padişâhın doğan kuşu kaçtı ve çocuklarına bulamaç pişirmek için un elemek ile meşgûl olan bunak bir kocakarının nezdine geldi. Kocakarı hoş-zâd olan o latîf doğanı gördü.

پایکش بست و پرش کوتاه کرد   ناخنش ببرید و قوتش کاه کرد

323. *Onun uyacığını bağladı ve kanadını kısalttı, tırnağını kesti ve gıdâsını saman yaptı.*

گفت نا اهلان نکردندت بساز   بر فزود از حد وناخن شد دراز

324. *Dedi ki: "Nâ-ehiller seni düzeltmediler; hadden aştı ve tırnak uzun oldu.*

Kocakarı bu ameliyyeyi yapmakla berâber dedi ki: "Vâh, vâh! Kıymet bilmezlerin eline geçtin, sana çeki düzen vermediler de böyle kanadın hadden fazla oldu ve tırnakların da uzadı.

دست هر نا اهل بیمارت کند   سوی مادر آ که تیمارت کند

325. *Her nâ-ehilin eli seni marîz eder; ana tarafına gel ki, sana tımar etsin!"*

مهر جاهل را چنین دان ای رفیق   زانکه دائم کژ رود اندر طریق

326. *Ey arkadaş, câhilin muhabbetini böyle bil; zîrâ o yolda dâimâ eğri gidicidir!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu misâl ile, ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı kendi ukūl-i nâkısaları ile te'vîl eden idrâksizlerin hâline işâret buyururlar. Nitekim, vahdet-i vücûda dâir olan ahâdîs-i nebeviyyeyi ve âyât-ı kur'âniyyeyi ve evliyânın bu bâbdaki beyânât-ı aliyyelerini dar havsalalarına sığdıramayanlar, o kelâmları te'vîle kıyâm edip, kocakarının doğana yaptığını yaparlar.

روز شه در جست و جو بیگاه شد   سوی آن کمپیر و آن خرگاه شد

327. *Şâhın günü cüst ü cû içinde bî-gâh oldu; ve o kocakarı ve o çergi tarafına gitti.*

Doğanı arayıp taramakta pâdişâhın günü akşam oldu; nihâyet o kocakarının ve onun çergisinin tarafına gitti.

دید ناگه باز را دردود و گرد   شه برو بگریست زار و نوحه کرد

328. *Nâgâh doğanı toz ve duman içinde gördü; pâdişâh onun üzerine ağladı ve zâr u nevha etti.*

گفت هر چند این جزای کارتست   که نباشی در وفای ما درست

329. *Dedi: "Her ne kadar ise de bu senin fiilinin cezâsıdır; Zîrâ sen bizim vefâmızda dürüst olmazsın.*

"Her çend" kelimesini Ankaravî hazretleri "her ne kadar ise de" diye tercüme buyurmuşlardır. Ya'ni "Çektiğin cezâ her ne kadar ise de, bu senin fiilinin cezâsıdır" demek olur.

Hind şârihlerinden ba'zıları, "muahhar" ma'nâsına almıştır. Tercümesi şöyle olur: "Nihâyet bu senin fiilinin cezâsıdır." Ve ba'zıları da yukarıki beyite atf edip, "Pâdişâh her ne kadar onun üzerine ağladı ise de, dedi ki" ma'nâsını muvâfık bulmuştur. Ve ba'zıları da, "hod" makāmında müsta'meldir" demiştir ki, Türkçe'de: "Hoş, bu senin fiilinin cezâsıdır" diye tercüme olunmak muvâfık olur.

چون کنی از خلد در دوزخ قرار　　　غافل از لا یستوی اصحاب نار

330. [332] *Lâ yestevî ashâb-ı nâr"dan gāfil olarak; niçin Huld'den cehennemde karâr edersin?*

"Sûre-i Haşr'de vâki' لَا يَسْتَوِى أَصْحَابُ النَّارِ وَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ (Haşr, 59/20) ya'ni "Ashâb-ı nâr ile ashâb-ı cennet müsâvî olmaz" âyet-i kerîmesinden gāfil olarak niçin cennet-i Huld'den kaçıp cehennemde karâr edersin?" Bu hitâb, zâhirde pâdişâh tarafından doğanadır. Fakat bâtında sâlikleredir. "Şâh"tan murâd, mahbûb-ı hakîkî olan Hak'tır ve "kocakarı"dan murâd "dünyâ"dır. Ya'ni "Ey sâlik, niçin cennet-i ebedî ve bâkî olan kurb-ı Hak'tan kaçıp ayn-ı cehennem olan dünyâ-yı fânî tarafında karâr edersin?" demek olur.

این سزای آنکه از شاه خبیر　　　خیره بگریزد بخانهٔ گنده پیر

331. *Bu o kimsenin lâyıkıdır ki, şâh-ı habîrden boş yere, kokmuş kocakarının hânesine kaçar!"*

Bu kıyâfet-i asliyyesini gâib etmek cezâsı, habîr olan pâdişâhtan boş yere kokmuş kocakarının evine kaçan kimsenin lâyıkıdır!

باز می مالید پر بر دست شاه　　　بی زبان میگفت من کردم گناه

332. *Doğan kanadını şâhın eli üzerine sürüyordu; dilsiz diyordu ki: "Ben kabahat ettim."*

پس کجا زارد کجا نالد لئیم　　　گر تو نپذیری بجز نیک ای کریم

333. *İmdi ey kerîm, eğer sen iyiden gayriyi kabûl etmezsen, alçak olan kimse nerede zâr eder ve nerede nâle eder?*

Ey kerîm olan Şâh-ı hakîkî, eğer sen sâf ve kabâhattan ârî bulunan iyilerden başkasını huzûruna kabûl etmezsen, müstağrak-ı isyân olan alçak kullar kimin önünde yalvarır ve ağlar ve feryâd eder; ve artık onlara afv u mağfiret talebi için başka bir ilticâ-gâh kalır mı?

لطف شه جان را جنایت جو کند　　　زانکه شه هر زشت را نیکو کند

334. *Pâdişâhın lutfu, cânı cinâyet isteyici eder; zîrâ şâh her çirkini iyi yapar.*

Şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın lutfu, kulların canlarını günâha ve kabâhata meyl ettirir. Çünkü O'nun "Gaffâr" ism-i şerîfi, afv ve mağfiret edecek günâhkâr arar.

Nitekim Ebâ Eyyûb el-Ensârî (r.a.) hazretlerinden mervî olan hadîs-i şerîfte şöyle buyurulur: لولا انكم تذنبون لذهب الله بكم وجاء بقوم يذنبون و يستغفرون الله فيغفر لهم ya'ni "Eğer siz günah etmeseniz, Allâh Teâlâ sizi giderir ve bir kavim getirir ki, günah yaparlar; akabinde Allâh'a istiğfâr ederler; Allâh Teâlâ da onları mağfiret eder." Ve Şeyh Nazîf-i Mevlevî (rahimehu'llâh) bir beytinde bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını şöyle beyân etmiştir: Beyit:

Âyine-i mağfiret sûret-i isyânadır,
Halk günâh etmese, halk eder âhir İlâh.

Fakat "Mâdemki Hak Teâlâ afv edecekmiş, öyle ise günâh yapmakta hiç mahzûr yoktur," deyip ma'sıyette musırr olmak bedbahtlık alâmetidir. Bu hâl maâzallâh selb-i îmâna da sebep olabilir. Onun için beyt-i âtîde şöyle buyururlar:

رو مكن زشتى كه نيكوهاى ما　　　زشت آمد پيش آن زيباى ما

335. *Git fenâlık etme, zîrâ bizim iyiliklerimiz, bizim o güzelimiz indinde çirkin geldi.*

Ey mü'min, Hakk'ın mağfiretine dayanıp, O'nun nehy ettiği fenâlıkları yapma! Zîrâ bizim kendimizce iyilik zannettiğimiz amellerimiz, o güzel ve zîbâ olan mahbûb-ı hakîkî indinde hadd-i zâtında birtakım çirkin şeylerdir. Meselâ ibâdetimiz cennetin ni'metlerine tamaan ve cehennemin azâbından havfen vâki' olur. Bunlar ise bizim nefsimizin hazzıdır. Binâenaleyh biz hakîkatta Hakk'a değil, nefsimize tapmış oluruz. Halbuki ibâdet ancak Hakk'a tapmaktan ve O'nun azamet ve celâli önünde mütezellil olmaktan ibârettir. Bizim bu duygularımız ma'sıyetten ibâret iken, bir de emr-i Hakk'a muhâlefetle ma'sıyet çirkâbına batmak elbet azîm rezâlet olur!

خدمت خودرا سزا پنداشتى　　　تو لواى جرم از ان افراشتى

336. *Kendi hizmetini lâyık zannettin; sen ondan dolayı kabâhat bayrağını kaldırdın.*

چون ترا ذكر و دعا دستور شد　　　زان دعا كردن دلت مغرور شد

337. *Vaktâki sana zikir ve duâya izin oldu, o duâyı etmekten gönlün mağrûr oldu.*

Ya'ni, اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ (Gāfir, 40/60) ya'ni "Benden isteyin, kabûl edeyim!" âyet-i kerîmesinde, Hak Teâlâ cânibinden duâya ve talebe rûhsat ve-

rildiği için, murâdını zikir ve taleb ettin; ve bu duânın kabûlüne mutmain ve duâna mağrûr oldun.

هم سخن دیدی تو خودرا با خدا ای بساکس زین گمان افتد جدا

338. *Sen kendini Hak ile hem-sühan gördün; hey gidi hey, çok kimseler bu zandan dolayı ayrı düştü!*

Ya'ni Hak Teâlâ sana duâya izin vermekle sen kendini Hak ile mükâlemeye salâhiyetdâr gördün. İşte böyle bir zan sebebiyle çok kimseler hadd-i zâtında karîb olan Hak'tan ayrı ve baîd düşer.

گرچه شه با تو نشیند بر زمین خویشتن بشناس نیکوتر نشین

339. *Gerçi şâh zemînde seninle oturur; kendini tanı, pek iyi otur!*

Vâkıâ şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın zâtı, suver-i kevniyyenin cümlesine sârî olduğu ve sen de o suver-i kevniyyeden bir sûret olduğun cihetle zât-ı Hak senden hâriç değildir. Fakat sen senliğinde müstağrak olduğun için, kendi hakîkatının Hak olduğundan gâfilsin. Binâenaleyh sen senliğini Hak'tan ayrı ve kendi vücûdunu müstakil görüp, Hak ile musâhip olduğunu zannedersen, vücûdda kendini Hakk'a teşrîk etmiş olursun. Bu ise bütün günahların fevkindedir. Nitekim ekâbir, وجودك ذنب لایقاس علیه ذنب آخر ya'ni "Senin vücûdun bir günâhtır ki, başka günâh ona kıyâs olunmaz" buyurmuşlardır. Böyle olunca, sen kendinin ne olduğunu iyice tanı; ondan sonra zât-ı Hak ile kāim olduğunu bilip, makām-ı abdiyyette O'nun emir ve nehyine kemâl-i inkıyâd ile otur!

باز گفت ای شه پشیمان میشوم توبه کردم نو مسلمان میشوم

340. [342] *Doğan dedi: "Ey şâh peşîmân oluyorum; tövbe ettim, yeni müslümân oluyorum.*

"Doğan"dan murâd, insân-ı kâmilin huzûrundan kaçıp, mürşid-i kâmil zannı ile nâ-ehillere musâhip olan sâliklerin hâline işâret buyurulur. Ve sâlik bu hâli ile huzûr-ı kâmilde kazandığını gâib eder. Ve eğer mürşidi mukayyed olup, onu aramaz ve ona teveccüh etmezse hâli büsbütün berbâd olur.

آنکه تو مستش کنی و شیر گیر گر زمستی کژ رود عذرش پذیر

341. *O kimse ki sen onu sarhoş ve arslan tutucu edersin, eğer sarhoşluktan eğri giderse onun özrünü kabûl et!*

Ey mürşid-i kâmil, senin sarhoş ve cezbedâr ve hakîkat arslanını avlayıcı yaptığın kimse, bu cezbesinden dolayı yanlış hareketler yaparsa onu ma'zûr tut!

گرچه ناخن رفت چون باشی مرا   بر كنم من پرچم خورشيد را

342. *Vâkıâ tırnağım gitti, eğer sen benim için olursan, ben güneşin perçemini koparırım.*

"Tırnak"tan murâd, ulûm-ı ledünniyyeyi avlamak kudreti; "güneş"ten murâd, vücûd-ı hakîkîdir. Ve "onun perçemi"nden murâd, sıfât ve esmâsıdır. Ya'ni "Vâkıâ senden kaçmakla hicâba düştüm ve senin bana ihsânın olan ulûm-ı ledünniyyeyi avlamak kudretini zâyi'ettim; fakat senin nazar-ı kâmilânen bana mün'atıf olursa, güneşin ziyâsı olan perçemini koparırım, ya'ni vücûd-ı hakîkînin sıfât ve esmâsı ulûmunu elde ederim.

ورچه پرم رفت چون بنوازيم   چرخ بازى كم كند در بازيم

343. *Ve gerçi kanadım gitti, eğer sen beni okşarsan, benim oyunumda çarh oyunu az yapar.*

"Kanat"tan murâd, sâlikin himmetidir. Nitekim, "Kuş kanadı ile ve insân himmeti ile uçar" buyurmuşlardır. Ya'ni "Ey mürşidim, ben senden firâr etmekle gerçi himmetime noksân ârız oldu. Fakat sen bana nazar-ı cemâl ile bakarsan, benim rûhumun devr ü hareketi yanında çarh-ı felekin devr ü hareketi hiç kalır!"

گر كمر بخشيم كه را بر كنم   گر دهى كلكى علمها بشكنم

344. *Eğer bana kemer bağışlarsan dağı koparırım; eğer bir kalem verirsen ilimleri kırarım!*

"Kemer bağışlamak"tan murâd, kudret-i mücâhede bahş etmektir. Ya'ni "Ey mürşidim, sen bana tarîk-ı Hak'ta mücâhede kudretini bahş edersen, ben senin himmetin ile dağ gibi olan enâniyyetimi ve varlığımı koparırım. Eğer kalem-i isti'dâdı verir isen, ulûm-ı ledünniyye muvâcehesinde ulûm-ı zâhiriyyeyi levh-i dilden silerim!"

آخر از پشه نه كم باشد تنم   ملك نمرودى بپر برهم زنم

345. *Nihâyet tenim sivrisinekten nâkıs değildir; Nemrûd'a mensûb olan mülkü kanadımla birbirine çarparım.*

Nihâyet ahsen-i takvîm üzere mahlûk olan cism-i beşeriyyem sivrisinekten daha aşağı değildir. Nemrûd gibi nefs-i hayvâniyyeye mensûb olan mülk-i cismi himmetin kanadı ile altüst ederim.

در ضعيفى تو مرا بابيل گير   هر يكى خصم مرا چون پيل گير

346. *Sen beni zaîflikte ebâbîl kuşu tut; benim hasmımın her birini fîl gibi tut!*

Ey mürşidim, sen beni zaîflikte, Mekke'yi harâb etmeğe gelen Ebrehe ordusuna musallat olan "ebâbîl" kuşu farz et ve nazargâh-ı ilâhî olan beyt-i kalbimi yıkmak isteyen sıfât-ı nefsâniyyemden her birini de "fîl" gibi kıyâs et!

قدر فندق افكنم بندق حريق   بندقم در فعل صد چون منجنيق

347. *Yırtıcı mermiyi fındık kadar atsam, fındığım fiilde yüz mancınık gibidir!*

"Fındık", ma'lûm olan meyvedir. "Bunduk" umûmiyetle "mermi" ma'nâsınadır. Zamânımızda "kurşun" ta'bîr olunur. Ya'ni "Düşmana fındık cesâmetinde yırtıcı ve yarıcı kurşun atsam, benim bu fındık kadar kurşunum, büyük taşlar atan yüz mancınık gibi te'sîr yapar!" demektir.

Hind nüshalarında bu beyitin mısrâ'-ı evveli, قدر فندق افكنم گردر حريق vâki'dir. Ve "harîk" "yakıcı" ma'nâsına gelir. Ankaravî hazretleri, قدر حبه افكنم بندق خريق sûretinde bir nüsha daha olduğunu beyân buyurur. Rûh-ı ma'nâ hepsinde birdir.

گرچه سنگم هست مقدار نخود   ليك در هيجا نه سرماند نه خود

348. *Vâkıâ benim taşım nohut kadardır; fakat cenkde ne baş kalır ne de tolga!*

"Heycâ" Arabî olup, "cenk" ma'nâsınadır. "Hûd" "toğulga", "tolga" dedikleri, başa giyilen zırh külâhtır.

موسى آمد در وغا با يك عصاش   زد بران فرعون وبر شمشيرهاش

349. *Mûsâ cenge bir asâsı ile geldi; Fir'avn üzerine ve onun kılıçları üzerine vurdu.*

Azın çoğa te'sîrinin misâlleri çoktur. Biri de Mûsâ (a.s.)ın muhâsamaya bir asâsı ile gelerek Fir'avn'a ve onun askerine gālib olmasıdır; ve bu ma'nâ Kur'ân-ı Kerîm'de كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ (Bakara, 2/249) ya'ni "Ne kadar az tâife vardır ki, Allâh'ın izni ile çok tâifeye gālib gelmiştir!" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulmuştur.

هر رسولی یکتنه کان درزدست　　برهمه آفاق تنها بر زدست

350. *Her bir resûl bir başına, ki o kapıyı çalmıştır, bütün âfâk üzerine yalnız*
[351] *gālib gelmiştir.*

Hak kapısını tek başına çalan her bir resûl, bütün âfâk üzerine yalnızca gālib gelmiştir.

نوح چون شمشیر در خواهید از و　　موج طوفان گشت ازو شمشیر خو

351. *Vaktâki Nûh ondan kılıç istedi, tûfân dalgası ondan kılıç huylu oldu.*

Nitekim Hak Teâlâ'dan Nûh (a.s.) muârızlara karşı müdâfaa için silâh istediği vakit, tûfânın dalgaları Hak tarafından katl-i a'dâda kılıç tabîatını iktisâb etti.

احمدا خود کیست اسپاه زمین　　ماه بین بر چرخ وبشکافش جبین

352. *Ey Ahmed, yerin askeri kimdir? Çarh üzerindeki ayı gör ve onun alnını yar!*

Cenâb-ı Pîr efendimizin sırr-ı âlîlerindeki hubb-i Muhammedî cûşa gelip, onların sâir enbiyâ üzerindeki fazl ve şereflerini beyânen alâ-tarîkı'l-hitâb medhe şurû edip buyururlar ki: "Ey Ahmed (aleyke's-salâtü ve's-selâm), sana muâvenet husûsunda yeryüzünün askeri kim oluyor? Yeryüzünün cünûdu şöyle dursun, cünûd-ı semâviyye hizmetine hâzırdır! Binâenaleyh, çarh-ı felek üzerindeki aya nazar et ve sana Hakk'ın ihsânı olan tasarrufu ızhâren "şakk-ı kamer" mu'cizesini göster!"

تا بداند سعد و نحس بی خبر　　دورتست این دور نی دور قمر

353. *Tâ ki bî-haber olan sa'd ü nahs, devr, devr-i kamer değil, senin devrindir, bilsinler!*

Hükemâ derler ki: "Nutfe ana rahmine düştüğü vakit, nahs-ı ekber olan Zühal seyyâresinin terbiyesinde olur. İkinci ayda, sa'd-ı ekber olan Müşterî terbiye eder. Üçüncü ayda, nahs-ı asgar olan Merîh'in terbiyesinde olur. Dördüncü ayda, ne nahs ve ne de sa'd olmayan Güneş'in terbiyesinde olup, hayât bulur. Beşincide, sa'd-ı asgar olan Zühre; ve altıncıda sa'diyyeti ve nahsiyyeti mümtezic olan Utarid; ve yedincide, ne sa'd ve ne de nahs olmayan Kamer'in terbiyelerinde olur. Sekizinci ayda, yine Zühal terbiyesine girer ve bu Zühal terbiyesinde iken mütevellid olan çocuk muammer olmaz. Zîrâ Zü-

hal'in tabîatı bârid ve yâbistir; mevt tabîîdir. Dokuzuncu ayda yine Müşterî terbiye eder ve bu ay vilâdet zamânıdır; ve doğan çocuğun muammer olması ümîd olunur. Zîrâ Müşterî'nin tabîatı sıcak ve yaştır; hayât tabîîdir. Binâenaleyh doğacak çocuk üzerinde, sa'd ve nahs olan seyyârâtın terbiyesi ve tasarrufu vardır. '

İmdi, cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte, hükemânın bu mütâlaalarına işâreten buyururlar ki: "Ey Ahmed-i Muhtâr (s.a.s.), sen Ay'ı şakk et ve onda tasarruf eyle! Nihâyet senin tasarrufâtından bî-haber olan ve sa'd ve nahs sıfatıyla mevsûf bulunan seyyârât bilsinler ki, bu senin devrin neyyireynden birisi olan Kamer'in devr-i tasarrufu değildir; belki eflâkte ve Kamer'de mutasarrıf olan senin devr-i zuhûrundur!"

دورتست ايرا كه موسئ كليم آرزو مى برد زين دورت مقيم

354. *Senin devrindir; zîrâ ki Mûsâ-yı Kelîm dâimâ senin bu devrinden arzû ederdi.*

Evet senin devrindir! Zîrâ Kelîmullâh olan Hz. Mûsâ (a.s.) dâimâ senin bu devrinin feyzinden isterdi ki, o feyz dahi rü'yettir. Bu sebeble, رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ (A'râf, 7/143) ya'ni "Yâ Rab, bana görün; sana nazar edeyim!" dedi.

چونكه موسى رونق دور تو ديد كاندرو صبح تجلى مى دميد

355. *Çünkü Mûsâ senin devrinin revnakını gördü ki, onda tecellî sabâhı zâhir oldu.*

Vaktâki Mûsâ (a.s.) senin devrinin revnakını ve nûrunu keşfen gördü ki, o devirde esmâ ve sıfât ve zât tecellîlerinin sabâhı zâhir oldu.

گفت يا رب آن چه دور رحمتست آن گذشت از رحمت آنجا روءيتست

356. *Dedi ki: "Yâ Rab o ne devr-i rahmettir!" O rahmetten de geçti; orada rü'yet vardır!*

Hayret edip dedi ki: "Yâ Rab o ne devr-i rahmettir!" O rahmetten de ileriye gitti. Çünkü o devirde rü'yet vardır ve o devirde, لَنْ تَرَانِي (A'râf, 7/143) ya'ni "Sen göremezsin!" hitâbı yoktur.

غوطه ده موسئ خودرا در بحار ازميان دورهء احمد بر آر

357. *Kendi Mûsâ'nı denizlere daldır; devre-i Ahmed arasından çıkar!*

Binâenaleyh o devrin füyûzâtından müstefîd olmak için, yâ Rab, Mûsâ'nı gayb denizine daldır da devre-i Ahmedî arasından çıkar ve beni o devre içinde yaşayanlara ilhâk et!

Cenâb-ı Pîr efendimiz "Mûsî-i hod" ta'bîriyle, وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي (Tâhâ, 20/41) "Ve seni nefsim için tasnî' ettim" âyet-i kerîmesine işâret buyururlar.

گفت ای موسی بدان بنمودمت　　　راه آن خلوت بدان بگشودمت

358. *Buyurdu ki: "Ey Mûsâ, sana o sebeble gösterdim; sana o sebeble halvet yolunu açtım,*

که تو زان دوری درین دور ای کلیم　　　پا بکش زیرا درازست این گلیم

359. *Ki ey Kelîm, sen bu devr içinde o devrdensin; ayak çek, zîrâ bu kilim uzundur!"*

Birinci mısrâ'daki "Kelîm", Mûsâ (a.s.)nın sıfatıdır. İkinci mısrâ'daki "gilîm" yere yayılan veyâ üste örtülen kilimdir. Bu iki beyit bir cümle-i tâm teşkîl eder. Ya'ni Hz. Mûsâ'ya hitâb-ı izzet şu yolda vâki' oldu: "Ey Mûsâ, sana devr-i Ahmedî'nin revnakını o sebeble keşfen gösterdim ve halvet-i vuslat yolunu sana o sebeble açtım ki, esâsen ey zâtımla mükâleme şerefini bahş ettiğim peygamberim, sen bu devr içinde dahi ma'nen o devr-i Ahmedî'densin; sûret ayağını çek; zîrâ bu sûret-i kevniyye kilimi, ya'ni devre-i Ahmedî'nin âlem-i kevndeki zamân-ı zuhûru uzundur!" Zamân-ı kevnî kilime ve Mûsâ (a.s.)ın arzûsu ayağa teşbîh buyurulmuştur.

Ma'lûm olsun ki, Resûl-i Ekrem efendimiz, كنت نبيا وآدم بين الماء والطين ya'ni "Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim" buyurdukları cihetle, "hakîkat-ı muhammediyye" bilcümle peygamberlerin devirlerini muhîttir. Enbiyânın kâffesi şerâyi'i ve hakāyıkı ve bilcümle füyûzâtı hep hakîkat-ı muhammediyyeden alırlar. Ve hakîkat-ı muhammediyyeye ıstılâh-ı sûfiyyede "mertebe-i vahdet ve ulûhiyyet" dahi derler. Binâenaleyh, Muhammediyyet'i Mekke-i Mükerreme'de zuhûr edip, Medîne-i Tâhire'de medfûn olan bir taayyüne hasr etmek câiz değildir. O taayyün "hakîkat-ı muhammediyye"nin ancak kürre-i arz üzerindeki inkişâfına âiddir; ve o hakîkat, fezâ-yı bî-nihâyede mine'l-ezel ile'l-ebed kâin ve zâil olan avâlim-i şehâdiyyede taayyünât-ı münâsibe ile zâhir olur ve bilcümle hakāyıkı câmi'dir. Binâenaleyh ona "hakîkatü'l-hakāyık" dahi derler.

İşte bu mukaddemeden anlaşılır ki, devr-i Mûsâ dahi âlem-i ma'nâda dev-

re-i Ahmedî'de dâhildir. Fakat o devrenin âlem-i sûrette zuhûrundan hâricdir. Beyt-i şerîflerde işte bu hakîkata işâret buyurulur.

من کریم نان نمایم بنده را　　　تا بگریاند طمع آن زنده را

360. [361] *Ben Kerîm'im, kula ekmek gösteririm, tâ ki tama' o diriyi ağlata!*

Ben azîmü'ş-şân Kerîm'im; Kerîm ismimin tahakkuku için kuluma ni'metlerimden birini gösteririm; mertebe-i kevnde hayât-ı izâfî ile hayy olan o kulum o ni'metime tama' edip ağlar ve yalvarır.

بینیء طفلی بمالد مادری　　　تا شود بیدار ووا جوید خوری

361. *Bir ana bir çocuğun burnunu oğar, tâ ki bîdâr ola ve yiyecek isteye!*

Nitekim bir ana, uyuyan bir çocuğunun, uyanıp yiyecek istemesi için burnunu oğup uyandırır.

کو گرسنه خفته باشد بی خبر　　　وان دو پستان می خلد زو بهردر

362. *Zîrâ o bî-haber olarak aç uyumuş olur; ve o iki memeyi ondan süt muhabbeti deler.*

Çünkü o çocuk süt lezzetinden bî-haber olarak aç uyumuştur; ve o iki memeyi çocuktan zâhir olan süt muhabbeti yarar ve deler.

کنت کنزا رحمة مخفیة　　　فابتعثت امة مهدیة

363. *"Ben rahmet-i mahfiyye hazînesi idim; bir hidâyetlenmiş ümmet gönderdim."*

Rahmet dört asıl üzerine mebnîdir. Birincisi, rahmet-i âmme-i zâtiyyedir. Bu rahmet, zât-ı ahadiyyette mahfî olan niseb ve şuûnâtın, Hakk'ın kendi zâtında, kendi zâtına tecellîsi sûretiyle mertebe-i ilimde sübût bulmalarıdır. İkincisi, rahmet-i hâssa-i zâtiyyedir. Bu rahmet, Hakk'ın ba'zı kullarına muhabbeti âsârından olan inâyet-i ezeliyyedir; ve bu inâyet için hiçbir sebeb ve vesîlenin dahli yoktur. Meselâ enbiyâ-i zîşân (aleyhimü's-selâm) haklarında sebk eden inâyet-i ezeliyye bu nevi'dendir. Zîrâ onlardan hiçbir amel ve hizmet sebk etmediği halde, a'yân-ı sâbiteleri ilm-i ilâhîde nübüvvetle sübût bulmuştur. Üçüncü asıl, rahmet-i âmme-i sıfâtiyyedir. Bu rahmet eşyânın kâffesine vâsi' olan rahmet-i zâtiyye-i âmmenin hükmüdür. Zîrâ rahmet-i âmme-i zâtiyye îcâbı ile âlemde sübût bulan a'yân-ı sâbitenin sûretleri bu

a'yân hükmünce a'yân-ı kevniyye sûretleriyle zâhir oldular. Dördüncüsü, rahmet-i hâssa-i sıfâtiyyedir. Bu rahmet dahi rahmet-i zâtiyye-i hâssanın hükmü olup, süadâ-yı ezeliyyeye mahsûstur. Zîrâ Hakk'ın ba'zı kullarının a'yân-ı sâbiteleri hakında mesbûk olan inâyet-i ezeliyye hükmünün bu hazret-i şehâdette dahi zuhûru lâ-şekktir.

İmdi, beyt-i şerîfteki "Ben rahmet-i mahfiyye hazînesi idim" kavli, rahmet-i âmme-i zâtiyye ve sıfâtiyyeyi; ve "Bir hidâyetlenmiş ümmet gönderdim" kavli dahi rahmet-i hâssa-i zâtiyye ve sıfâtiyyeyi beyân buyurur. Ve evvelki, rahmet-i rahmâniyye ve ikincisi, rahmet-i rahîmiyyedir. İmdi, hadîs-i kudsîde vâki' olan, كنت كنزا مخفيا فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأعرف ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim; bilinmekliğe muhabbet ettim, halkı bilinmem için yarattım" beyân-ı âlîsi, rahmetin her aslına şâmildir. Ve hadîs-i nebevîde, كنت رحمة مخفية فابتعثت أمة مهدية ya'ni "Ben gizli bir rahmet idim; ümmet-i mehdiyyeye ba's olundum" buyurulması, rahmet-i hâssa-i zâtiyye ve sıfâtiyyeye işârettir.

هر كراماتى كه ميجويى بجان   او نمودت تا طمع كردى درآن

364. *Cân ile istediğin her bir kerâmâtı, onda tama' etmen için sana gösterdi.*

Senin cân u gönülden istediğin her bir kerâmâtı ve ni'meti, evvelâ Hak Teâlâ sana mertebe-i ma'nâda göstermiş ve senin hayâline sokmuştur. Ondan sonra sende o kerâmâta ve ni'mete tama' hâsıl olup, ona vâsıl olmak için sa'y edersin.

چند بت بشكست احمد در جهان   تا كه يارب گوى گشتند امتان

365. *Ahmed cihânda ne kadar put kırdı, tâ ki ümmetler "Yâ Rab!" deyici oldular.*

Görmez misin, Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz, mahfî olan rahmet-i rahîmiyye-i Hakk'ın âlem-i kevnde zuhûruna tamaan ne kadar çalıştı ve cihânda ne kadar put kırdı! Nihâyet o tama' ve sa'y netîcesinde ümmetler Hakk-ı hakîkîye tapıcı ve "Yâ Rab!" deyici oldular.

گر نبودى كوشش احمد تو هم   مى پرستيدى چو اجدادت صنم

366. *Eğer Ahmed'in sa'yi olmasa idi sen dahi ecdâdın gibi puta tapardın.*

Eğer Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'in zuhûr-ı rahmete olan tama'ı ve sa'yi olmasa idi, sen dahi Hakk-ı hakîkîden gâfil olup, ecdâdın gibi puta tapardın.

گر بگویی شکر این رستن بگوی   کز بت باطن همت برهاند اوی

367. *Eğer söylersen, bu kurtulmanın şükrünü söyle ki, o seni bâtın putundan dahi kurtarsın!*

Eğer şükr edersen, ancak bu sûret putlarından kurtuluşun şükrünü edâ et ki, o şükür seni bâtınında olan Hakk-ı hakîkî hakkındaki hayâl putundan dahi kurtarsın! zîrâ âyet-i kerîmede لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz, ni'metinizi ziyâdeleştiririm" buyurulur.

سر ز شکر دین از آن بر تافتی   کز پدر میراث مفتش یافتی

368. *Dînin şükründen ondan dolayı baş çevirdin ki, onu babadan bedâva mîrâs buldun!*

Dîn-i Hakk'a nâiliyyet şükründen ferâgatinin sebebi, o dîni baba mîrâsı olarak bedâva ve zahmetsiz bulmandır!

مرد میراثی چه داند قدر مال   رستمی جان کند و مجان یافت زال

369. *Mîrâsa mensûb olan adam malın kadrini ne bilir? Rüstem can çekişti ve Zâl bedâva buldu!*

Mirâsyedi olan adam elindeki malın kadrini ne bilir! İkinci mısrâ'daki ta'bîr bir darb-ı meseldir. Bu darb-ı mesel, tafsîli *Şâh-nâme*'de mezkûr olan bir kıssadan alınmıştır. "Zâl", Rüstem'in oğludur. Ya'ni "Babası çalışarak cân fedâ etti, kazandı ve oğlu bedâva buldu!" demek olur ki; Türkçe'de "Kim yudu, kim taradı; sohbet kime yaradı?" darb-ı meseline tekābül eder.

چون بگریانم بجوشد رحمتم   آن خروشنده بنوشد نعمتم

370. *Ağlattığım vakit rahmetim cûş eder; o hurûş edici ni'metimi yer.*
[373]
Bu beyit, hitâb-ı izzet makāmındadır. Ya'ni "Ben bir kulumu ağlattığım vakit, deryâ-yı rahmetim kaynar ve dalgalanır; nihâyet o feryâd eden kulum benim lutfuma ve ni'metime nâil olur." Bu tecellî-i Hakk'ın pertevi kulların bâtınına da mün'akistir. Nitekim bir âcizin göz yaşı ba'zan pek katı yürekleri bile yumuşatır!

گر نخواهم داد خود ننمایمش   چونش کردم بسته دل بگشایمش

371. *Eğer istemezsem atâmı ona göstermem; onu beste-dil ettiğim vakit onu açarım.*

Eğer istemezsem, atâlarımdan ve keremlerimden kulumun kalbini haberdâr etmem. Binâenaleyh hayâtında hiçbir şey ile ârâm ve râhat bulamaz bir hâle gelir. Vaktâki muzâyaka-i kalbiyyesi bu bağlanmak sebebi ile derece-i gāyeye vâsıl olur ve ıztırâbı ziyâdeleşir, ondan sonra onun kalbine bir güşâyiş ihsân ederim.

رحمتم موقوف آن خوش گریهاست   چون گریست از بحر رحمت موج خاست

372. *Rahmetim o latîf ağlamalara mevkūftur; vaktâki ağladı, rahmet denizinden dalga kalktı.*

Benim rahmetimin zuhûru, kularımın o latîf ağlamalarına bağlıdır. Kullarım daraldıkları vakit, bana teveccüh edip ağlayarak tazarru' ve niyâz edince, deryâ-yı rahmetimin dalgaları harakete gelir.

حلوا خریدن شیخ احمد خضرویه جهت غریمان بالهام حق تعالی

Şeyh Ahmed-i Hadraveyh'in alacaklılar için Hak Teâlâ'nın ilhâmı ile helva satın alması

Ahmed-i Hadraveyh hazretleri, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleriyle muâsır olan evliyâullâhtandır. Menâkıbı, *Tezkiretü'l-Evliyâ* ile *Nefehâtü'l-Üns*'de zikredilmiştir. Künyesi Ebû Hâmid'dir. Horasan meşâyihinin büyüklerindendir. Hicret'in 240'ında vefât etti. Kendisi Belh şehrinden olduğu gibi, kabr-i şerîfi de oradadır, halk ziyâret eder.

بود شیخی دائما او وامدار   از جوانمردی که بود آن نامدار

373. *Bir şeyh var idi; o cömertlikten dâimâ borçlu idi, zîrâ o meşhûr idi.*

ده هزاران وام کردی از مهان   خرج کردی بر فقیران جهان

374. *Büyüklerden on binlerce borç etti; cihânın fakîrlerine harc etti.*

هم بوام او خانقاهی ساخته   جان و مال و خانقه در باخته

375. *O tekyeyi de borç ile yapmış, cânı ve malı ve tekyeyi fedâ etmiş idi.*

Cânı ve malı ve tekyeyi Hak oyununda oynamış ve fedâ etmiş idi.

وام اورا حق زهر جا می گزارد   کرد حق بهر خلیل از ریگ آرد

376. *Hak her yerden onun borcunu öder idi; Hak Halîl için kumdan un yaptı!*

Maâricü'n-Nübüvve'de ve *Ravzatü'l-Ahbâb*'da ve *Tefsîr-i Hüseynî*'de mezkûrdur ki, İbrâhîm (a.s.)ın birçok misâfirleri var idi; evinde yiyecek yoktu. Fakîrler kendisine teveccüh ettiler. Onun Mısır'da bir dostu var idi. Karzen buğday almak için kölelerini develer ile ona gönderdi. Dostu,"Hasad vaktine kadar intizâr edecek mikdârda buğdayım yoktur, benim de ihtiyâcım vardır" dedi, buğday veremedi. Köleler avdete mecbûr kaldılar. Fakat kendi kendilerine, "Bizim böyle develeri yüksüz olarak şehre avdet etmemiz misâfirlere ve halka karşı ayıp olacak; bâri biz gösteriş olmak üzere çuvallara kum dolduralım!" deyip, öyle yaptılar ve şehre girdiler. Kölelerden birisi gelip, vukû'-ı hâli İbrâhîm Halîlullâh (a.s.)a anlattı. Hazret mahzûn olarak odasına çekilip, ibâdetle meşgûl oldu ve o sırada kendisine uyku da galebe etti. Câriyeler mes'eleden haberdâr olmaksızın çuvallar tarafına gidip birisini açtılar; içinde beyaz ve elenmiş un buldular. Hemen ekmek pişirip, İbrâhîm (a.s.)a götürdüler. Ekmek kokusu burunlarına gidince, bu unun nereden geldiğini sordular; Halîl-i Mısrî'den geldiğini söylediler. Cenâb-ı Halîl lutf-ı Hakk'ı anlayınca: "Hayır, Halîl-i Mısrî'den değildir, Halîl-i âsumânîdendir!" buyurdular. İşte, beyt-i şerîfin ikinci mısrâ'ında bu kıssaya işâret buyurulur.

گفت پیغمبر که در بازارها   دو فرشته میکند اندر دعا

377. *Peygamber buyurdu ki: "Pazarlarda dâimâ iki melek duâ eder.*

İkinci mısrâ' Hind nüshalarında دو فرشته میکند ازدل دعا ve diğer bir nüshada da اندردعا vâki'dir. Ankaravî nüshasında ایذر دعا sûretinde olup, ایذر "dâimâ" ma'nâsında tercüme buyurulmuştur. Bu üç nüshaya göre de ma'nâ değişmez.

کای خدا تو منفقانرا ده خلف   وای خدا تو ممسکانرا ده تلف

378. *Şöyle ki, 'Ey Hudâ, sen münfıklara halef ver; ve ey Hudâ, sen mümsiklere telef ver!"*

Ya'ni o iki melek duâ edip derler ki: "Yâ Rab, sen fukarâya bakanlara ve onların ihtiyâcını te'mîn edenlere bol bol mal ihsân et; ve bahîl ve hasîs olanların mallarını da itlâf et!" Bu beyt-i şerîf de şu hadîs-i şerîfin mazmûnudur: ما من یوم الا ملکان ینزلان و یقولان اللهم اعط منفقا خلفا اللهم اعط کل ممسکا تلفا ya'ni "Hiçbir

gün yoktur ki, ancak iki melek iner ve derler ki: 'Yâ Rab her münfıka halef ver, yâ Rab her mümsike telef ver!" Bu hadîs-i şerif I. cildde, "İki meleğin her gün pazarlarda nidâ etmesi" sürhünde geçti.

خاصه آن منفق که جان انفاق کرد　　　حلق خود قربانئ خلاق کرد

379. *Husûsiyle o münfık ki, cân infâk etti, kendi boğazını Hallâk'ın kurbanlığı yaptı.*

"Cân infâk edenler"den murâd, tarîk-ı Hak'ta mücâhedât ve riyâzât ile canlarını kemiren zevât ile, küffâr ile olan harbde fedâ-yı cân eden şühedâdır. Tarîk-ı Hak'ta cân fedâ edenlerin hepsi şehîddir.

حلق پیش آورد اسماعیل وار　　　کارد بر حلقش نیارد کرد کار

380. *İsmâîl gibi boğazını öne getirdi; bıçak onun boğazına kâr getirmedi!*
[383]

Canlarını infâk edenler, İsmâîl (a.s.) gibi emr-i Hakk'a kemâl-i teslîmiyyetle boğazlarını uzattılar; fakat bıçak İsmâîl (a.s.)ın helâkinde nasıl müessir olmadı ise, bu fedâkârlıklarından dolayı onlar hakkında da helâk vâki' olmadı. I. cildde 228 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, kurbân edilmek istenilen İsmâîl (a.s.) olmayıp İshâk (a.s.) dır. Cenâb-ı Pîr efendimiz kavl-i meşhûra binâen, *Mesnevî-i Şerîf*lerinde İsmâîl (a.s.)'ı zikretmişlerdir. *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde bir beyitlerinde İshâk (a.s.) olduğunu beyânen şöyle buyururlar, Beyit:

اسحق نبی باید بودن　　　قربان شده خاك درمن

اسحق منی ومن والد تو　　　کی بشکنمت ای گوهر من

["Benim hâk-i derim üzerinde kurban olmuş İshâk nebî olmak gerekir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey gevherim, ben seni nasıl kırarım!"]

پس شهیدان زنده زین رویند و خوش　　　تو بدان قالب بمنگر گبروش

381. *İmdi, şehîdler bu yüzden diri ve hoşturlar; sen kâfir gibi o kalıba bakma!*

İmdi, şehîdler Hak yolunda canlarını fedâ ettikleri için onlar diridirler ve latîf bir hayât içinde yaşamaktadırlar. Hayât-ı uhreviyyeyi inkâr edenlerin nazarında hayât, ancak cisim ve kalıp ile kāim olduğundan, onlar ancak cisme bakarlar ve kalıba kıymet verirler. Ey mü'min, sen onlar gibi cisme bakma ve ona kıymet verip Hak yolunda ölümden korkma! Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ

رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ (Âl-i İmrân, 3/169-170) ya'ni, "Allâh yolunda katl olunanları ölü zannetmeyin; belki Rab'lerinin indinde onlar, Allâh'ın fazlından onlara verdiği şey sebebiyle, mesrûr oldukları halde diridirler."

چون خلف دادستشان جان بقا　　　جان ایمن از غم و رنج و شقا

382. *Zirâ onlara cân-ı bekāyı, gamdan ve marazdan ve dalâletten eymin olan cânı halef olarak ihsân etmiştir.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda zikr olunan âyet-i kerîmenin müfâd-ı âlîsidir.

شیخ وامی سالها این کار کرد　　　می ستد می داد همچو پای مرد

383. *Borçlu şeyh senelerce bu işi yapdı; vekîl-i umûr gibi aldı verdi.*

"Pây-merd" mededkâr ve vekîl-i umûr ma'nâsınadır. Ya'ni, münfık olan borçlu Şeyh Ahmed Hadraveyh hazretleri, senelerce böyle zenginlerden borç aldı ve fukarânın ihtiyâcını te'mîn etti. Fukarânın vekîl-i umûru gibi borç aldı, onların işlerini gördü.

تخمها می کاشت تا روز اجل　　　تا بود روز اجل میر اجل

384. *Ecel günü âlî bey olmak için, ecel gününe kadar tohumlar ekti.*

Ecel ve ölüm gününde yüksek mertebeli bir bey olmak için, ömrünün nihâyetine kadar amel-i sâlih tohumlarını ekti. Bu beyt-i şerîfte, الدنيا مزرعة الآخرة ya'ni "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

چونکه عمر شیخ در آخر رسید　　　دروجود خود نشان مرگ دید

385. *Vaktâki şeyhin ömrü nihâyete erişti, kendi vücûdunda ölüm alâmetini gördü.*

وامداران گرد او بنشسته جمع　　　شیخ بر خود خوش گدازان همچو شمع

386. *Alacaklılar onun etrâfında toplanıp oturmuşlar; Şeyh kendi üzerinde şem' gibi hoş eriyici idi.*

"Hoş-güzârân" ta'bîri ile, sekerât-ı mevtin zahmetsiz olarak vukû'una işâret buyurulur. Ya'ni, muhtezir olan şeyhin hayât-ı sûrîsi zahmetsizce erimekte idi.

وامدران گشته نومید و ترش　　　درد دلها یار شد با درد شُش

387. *Alacaklılar ümidsiz ve abûs olmuşlar idi; gönüllerinin derdi ciğer derdi üzerine yük oldu.*

"Şüş" ciğer "derd-i şüş" sillü'r-rie ma'nâsınadır, ciğer ağrısı demektir. Ya'ni, alacaklılar Hz. Şeyh'in hâl-i ihtizârda olduğunu görünce, paralarının tahsîlinden ümidsiz kaldılar ve yüzlerini ekşittiler; gönüllerinin üzüntüsü ciğerlerinin ağrısı üzerine munzam oldu.

شیخ گفت این بد گمانانرا نگر　　　نیست در حق چار صد دینار زر

388. *Şeyh dedi: "Bu kötü zanlılara bak; Hakk'ın dört yüz meskûk altını yok mudur?"*

"Dînâr" "meskûk altın" ve "lira"; ve "zer" mutlakan "altın" ma'nâlarınadır. Ya'ni, Hz. Şeyh bunların ümîdsizliklerini görünce, kendi kendine dedi ki: "Gınâ-yı Hak hakkında şu sû'-i zann sâhiblerine bak! Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ [Bakara, 2/107, Tevbe, 9/116,...] ya'ni "Göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır" buyurmuş iken, bunlar Hakk'ın dört yüz mesûk altını yok mu zannediyorlar!"

کودکی حلوا زبیرون بانگ زد　　　لاف حلوا بر امید دانگ زد

389. *Bir çocuk dışarıdan "Helva!" diye bağırdı; dâng ümidi üzerine helvâyı medh etti.*

"Lâf zeden" "öğmek" ve "medh etmek" ma'nâsınadır. "Dâng" burada "akçe" ve "para" demektir. Ya'ni Hazret ve alacaklılar böyle bir hâl içinde iken, helva satan çocuğun biri dışarıdan "Helvâ!" diye bağırdı; para kazanmak ümîdi ile, "Hay gidi şeker helva hay!" gibi sözler ile helvasını bağıra bağıra medh etti.

شیخ اشارت کرد خادم را بسر　　　که برو آن جمله حلوا را بخر

390. [393] *Şeyh hâdime, "Git o bütün helvayı satın al!" diye baş ile işâret etti.*

تا غریمان چونکه آن حلوا خورند　　　یك زمانی تلخ در من ننگرند

391. *"Tâ ki alacaklılar o helvayı yedikleri vakit, bir zamanlık bana acı bakmasınlar!"*

Ya'ni "Kendi yanlış hayâllerinden kalbleri muazzeb olan ekşi yüzlü alacaklıların hiss-i zâikaları o helvanın tatlılığı ile meşgūl olup, bir zamân-ı mahdûd için olsun bana bakmasınlar!"

در زمان خادم برون آمد بدر   تا خرد او جمله حلوا زان پسر

392. *Hâdim o çocuktan o bütün helvayı satın almak için derhâl kapıdan dışarıya çıktı.*

گفت او را گوترو حلوا بچند   گفت کودك نیم دینار و اَدَنْد

393. *Ona dedi ki: "Götürü helva kaça?" Çocuk dedi: "Yarım lira ve birkaç kuruş."*

"Götrü" Türkçe "götürü" ve "toptan" demektir. Bu ta'bîre bakılırsa, hâdimin ve çocuğun Türk olduğu anlaşılır. "Edend" 3'ten 10'a varıncaya kadar olan adedler ma'nâsına olup, aded-i mübhem murâd olunur. Arabî'de mukābili "bid'" kelimesidir. Nitekim sûre-i Rûm'daki âyet-i kerîmede, فِي بِضْعِ سِنِينَ (Rûm, 30/4) buyurulur. "Birkaç [senede]" demek olur.

گفت نی ازصوفیان افزون مجو   نیم دینارت دهم دیگر مگو

394. *(Hâdim) dedi: "Sûfîlerden ziyâde isteme, yarım lira vereyim, artık söyleme!"*

او طبق بنهاد اندر پیش شیخ   تو ببین اسرار سر اندیش شیخ

395. *O, tabağı Şeyh'in önüne koydu; sen sır düşünücü şeyhin sırlarını gör!*

Helvacı çocuk helva tabağını şeyhin önüne koydu. Sen şimdi ahvâl-i bâtıneyi mütefekkir olan şeyhin sırlarına bak da ibret al!

کرد اشارت با غریمان کین نوال   نك تبرك خوش خوريد اين را حلال

396. *"Bu gıdâ işte teberrüktür, bunu hoş yeyiniz, helâldir!" diye alacaklılara işâret etti.*

Ya'ni Hz. Şeyh alacaklılara dedi ki: "Bu helva mübârektir, bunu güzel güzel yeyiniz, helâldir!"

چون طبق خالی شد آن کودك ستد   گفت دینارم بده ای پر خرد

397. *Vaktâki tabak boşaldı, o çocuk aldı: "Ey akıllı, liramı ver!" dedi.*

شیخ گفتا از کجا آرم درم   وام دارم می روم سوی عدم

398. *Şeyh cevap verdi ki: "Parayı nereden getireyim; borçluyum, adem tarafına gidiyorum!"*

کودك از غم زد طبق را بر زمین ناله و گریه بر آورد و حنین

399. *Çocuk gamdan tabağı yere vurdu; nâle ve girye ve hanîn getirdi.*

Çocuk kederinden tabağı elinden attı ve feryâd ederek ağladı ve inlemeğe başladı.

می گریست ازغبن کودك های های کای مرا بشکسته بودی هر دو پای

400. [403] *Çocuk aldanmadan "Hây, hây!" diye ağlardı; şöyle diye ki: "Keşki benim iki ayağım kırılmış ola idi!*

Ya'ni çocuk bu aldanıştan hınçkıra hınçkıra ağlayıp, derdi ki; "Keşki ayaklarım kırıla idi!"

کاشکی من گرد گلخن گشتمی بر در این خانقه نگذشتمی

401. *Keşki ben külhanın etrâfında dolaşa idim de bu tekyenin kapısı üzerinden geçmeye idim!"*

صوفیان طبله خوار لقمه جوی سگ دلان و همچو گربه روی شوی

402. *Lokma isteyici olan bedâva yiyici sofular köpek gönüllüdürler ve kedi gibi yüz yıkayıcıdırlar!*

"Seg-dilân"dan murâd, "bâtınları fenâ"; ve "kedi gibi yüz yıkayıcı"dan murâd, "zâhirleri temiz ve iyi" demektir. Ya'ni, lokma arkasında koşan lopçu sofular, bâtınları berbâd olduğu halde zâhirlerinden iyi görünerek halkı aldatırlar.

از غریو کودك آنجا خیرو شر گرد آمد گشت بر کودت حشر

403. *Çocuğun feryâdından orada iyi ve kötü toplandı; çocuk üzerinde kalabalık oldu.*

"Haşer" enbûhî ve kalabalık demektir. "Hayr u şer"den murâd, "halkın hayırlısı ve şerlisi" demektir.

پیش شیخ آمد که ای شیخ درشت تو یقین دان که مرا استاد کشت

404. *Şeyhin önüne geldi, dedi ki: "Ey katı şeyh, sen muhakkak bil ki, üstâdım beni öldürdü!*

گر روم من پیش او دست تهی او مرا بکشد اجازت میدهی

405. *Eğer ben onun önüne eli boş gidersem o beni öldürür! İcâzet verir misin?"*

"Eğer ben ustamın önüne helvasız ve parasız gidersem, o beni döğe döğe öldürür. Sen bu hâli câiz görür müsün?

وان غريمان هم بانكار وجحود   رو بشيخ آورده كين بازى چه بود

406. *Ve o alacaklılar dahi inkâr ve cuhûd ile şeyhe yüz çevirip dediler ki: "Bu oyun ne idi?"*

مال مان خوردى مظالم مى برى   ازچه بود اين ظلم ديگر بر سرى

407. *Bizim malımızı yedin, mezâlim götürüyorsun. Bu zulüm neden bir ilâve oldu.*

"Ber-ser" "yük üstüne ilâve olunan bir yük" ma'nâsınadır. Ya'ni "Bizim malımızı yedin ve bize zulm ettin; âhirete bu mezâlimi götürüyorsun! Bu mezâlim yükleri üstüne bir de bu çocuğa ettiğin zulmü neden ilâve ettin?"

تا نماز ديگر آن كودك گريست   شيخ ديده بست وبروى ننگريست

408. *İkindi namazına kadar o çocuk ağladı. Şeyh gözünü kapadı ve ona bakmadı.*

شيخ فارغ از جفا واز خلاف   در كشيده روى چون مه در لحاف

409. *Şeyh cefâdan ve hilâfdan fâriğ olarak yüzünü ay gibi yorgan içine çekti.*

Şeyh o mecliste hâzır olanların cefâsından ve muhâlefet ve inkârından fâriğ olarak yüzünü yorganla örtmüş idi.

با ازل خوش با اجل خوش شادكام   فارغ از تشنيع و گفت خاص و عام

410. [413] *Ezel ile iyi, ecel ile iyi, mesrûr; hâs ve âmmın teşnî'inden ve sözünden fâriğ olmuştu.*

"Ezel"den murâd, Hz. Şeyh'in ayn-ı sâbitesinin ilm-i ilâhîde sübûtu hâli ki, bu fâtiha-i zuhûrdur. "Ecel"den murâd, âlem-i kevndeki zuhûrun hâtimesidir. Ve hâtime fâtihaya göre olduğundan, ayn-ı sâbitesi ism-i Hâdî'nin mazharı olan Hz. Şeyh, elbette hem ezel ile ve hem de ecel ile hoş ve mesrûr olmuş ve halkın teşnî'i ve zemmi ve kıyl ü kāli bir rüzgâr mâhiyetinde olduğundan, elbette kalbi bunlardan fâriğ olmuş idi.

آنكه جان در روى او خندد چو قند   از ترش روىِ خلقش چه گزند

411. *O kimsenin ki, cân onun yüzüne şeker gibi güler, ona halkın ekşi yüzlülüğünden ne zarar?*

Canı ism-i Hâdî'nin mazharı olan kimseye halkın ta'n ve teşnî'inden ne zarar gelir?

آنكه جان بوسه دهد بر چشم او   كى خورد غم از فلك وز خشم او

412. *O kimsenin ki, can onun gözünü öper, ne vakit felekden ve onun hışmından gam yer?*

Ezelde canı makbûl-i ilâhî olan bir kimse, fânî olan bu vücûd-ı izâfî âleminin ezâ ve cefâsından gam çeker mi?

در شب مهتاب مه را بر سماك   از سگان وعوعو ايشان چه باك

413. *Mehtâb gecede Simâk üzerindeki Ay'a; köpeklerden ve onların havlamalarından ne korku vardır?*

"Simâk" Kamer'in devr ettiği yirmi sekiz menzilden bir menzilin adıdır. Ya'ni, Kamer mehtâb gecesinde "Simâk" menzili üzerinde bulunup, âlemi tenvîr ederken, köpeklerin havlamalarından o Ay'a ne zarar gelir?! Burada Hz. Şeyh "Simâk" menzili üzerindeki Ay'a; ve halkın ta'n ve teşnî'i de köpeklerin havlamasına teşbîh buyurulmuştur.

سگ وظيفهء خود بجامى آورد   مه وظيفهء خود برخ مى گسترد

414. *Köpek kendi vazîfesini yerine getirir; Ay yüzü ile kendi vazîfesini döşer!*

Köpeğin vazîfesi havlamaktır; o kendi vazîfesini îfâ eder. Ay'ın vazîfesi de kursu ile yeryüzüne ziyâ döşemektir; o da o vazîfeyi yapar.

كارك خود مى گزارد هر كسى   آب نگذارد صفا بهر خسى

415. *Her bir kimse kendi işceğizini edâ eder; su bir çöp için safvetini terk etmez!*

Bu beyt- şerîfte, قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'ni "Her bir kimse kendi hâlinin şâkili olan tarîk üzerinde amel eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ve o amel onun ayn-ı sâbitesinin isti'dâdıdır. Başkaları için hoş gelsin, gelmesin; mutlakā o fiili yapar. Hz. Şiblî'den sordular ki, "Kur'ân-ı Kerîm'de hangi âyet insana pek ziyâde ümmîd-bahşdır. Hazret bu âyet-i kerîmeyi okudu. Bu âyet ne cihetle ümmîd-bahş oluyor?" Buyurdu ki: "Kuldan cefâ ve hatâ ve bir leîme lâyık olan şey zâhir olur; ve Hak Teâlâ'dan dahi atâ ve bir kerîme lâyık olan şey zuhûr eder!"

خس خسانه می رود بر روی آب　　　آب صافی می رود بی اضطراب

416. *Çör-çöp su yüzünde çöpce gider; sâfî olan su ise ıztırâbsız gider!*

Çör-çöp kara ve bulanık bir haldedir; su üzerinde o yine o hâlde gider. Fakat sâfî olan su, üzerindeki olan bu çörçöpten ıztırâba düşüp safvetini bozmaz; o yine berrâk bir hâlde akar.

مصطفی مه می شکافد نیم شب　　　ژاژ می خاید ز کینه بو لهب

417. *Mustafâ, gece yarısı ayı yarar; Ebû Leheb ise kîninden herze çiğner!*

Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz gece yarısı "şakk-ı kamer" mu'cizesini gösterir; Ebû Leheb ise kîn ve inâdından herzeler söyler de der ki: هٰذَا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (Kamer, 54/2) ya'ni "Bu bir sihr-i müstemirdir." Vak'anın tafsîlini, اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (Kamer, 54/1) ["Sâat yaklaştı ve ay yarıldı"] âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, tefsîr kitapları beyân eder.

بانگ سگ هرگز رسد در گوش ماه　　　خاصه ماهی کو بود خاص اله

418. *Köpeğin sesi hiç ayın kulağına erişir mi; husûsiyle bir ay ki, o hâss-ı İlâh ola?*

"Hâss-ı İlâh olan ay"dan murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtıdır.

می خورد شه بر لب جو تا سحر　　　در سماع از بانگ چغزان بی خبر

419. *Pâdişâh çay kenarında kurbağaların sesinden bî-haber olarak, semâ' içinde sabâha kadar bâde içer.*

Meselâ bir pâdişâh akarsu kenarında içki takımlarını kurdurmuş, bir taraftan da latîf havalar ile çalgılar çalınıyor; bu hâlde bâde-nûş olup zevke dalıyor ve seher vaktine kadar da bu zevk içinde müstağraktır. Bu hâl ve zevk içinde iken, su içinde bağıran kurbağaların sesleri kulağına girer mi? İşte, Ahmed Hadraveyh hazretleri de böyle bir hâlde idi.

هم شدی توزیع کودک دانگ چند　　　همت شیخ آن سخا را کرد بند

420. *Hem çocuğun birkaç kuruşu tevzî'i olurdu; şeyhin himmeti o sehâyı bağladı.*
[424]

Ya'ni, orada oturan zengin alacaklılar kendi aralarında çocuğun helva bedelini birbirlerine hisse tevzî' ve tefrîk etmek sûretiyle de tedârik edip verebilirler idi; fakat Hz. Şeyh'in himmeti onların bu husûsdaki sehâvetlerini bağladı. Çocuğun ikindiye kadar hınçkıra hınçkıra ağlamasına seyirci kaldılar.

تا کسی ندهد بکودك هیچ چیز   قوت پیران ازین بیشست نیز

421. *Tâ ki, çocuğa bir kimse hiçbir şey vermeye; pîrânın kuvveti bundan dahi ziyâdedir!*

Ya'ni Hz. Şeyh'in himmet-i âlîsinin masrûf olduğu şey çocuğa orada hâzır olanlardan hiçbirisinin bir şey verememesi keyfiyeti idi. Ey zâhir-perest olan kimse, buna taaccüb etme! Zîrâ insân-ı kâmilin kuvvet-i tasarrufu bundan ziyâdedir. Bu söylediğimiz şey küçük bir tasarruftur!

شد نماز دیگر آمد خادمی   یك طبق بر کف زپیش حاتمی

422. *İkindi namazı oldu, bir hâdim geldi, bir Hâtem'in indinden, elinde bir tabak olarak.*

Hâtem-i Tay, sehâvetle meşhûr bir zât olduğundan, burada sahî ma'nâsına isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni, ikindi namazı vakti gelince gâyet cömert olan bir zât tarafından, elinde bir tabak olduğu halde bir hizmetçi geldi.

صاحب مالی و حالی پیش پیر   هدیه بفرستاد کزوی بد خبیر

423. *Bir mal ve hâl sâhibi pîrin önüne hediye gönderdi ki, ondan habîr idi.*

Şeyhin hâlinden haberdâr olan hâl sâhibi bir zengin, şeyhin huzûruna o tabağı hediye gönderdi.

چار صد دینار بر گوشهٔ طبق   نیم دیناری دیگر اندر ورق

424. *Tabağın köşesinde dört yüz lira; yarım lira da başkaca kâğıt içinde.*

خادم آمد شیخ را اکرام کرد   وآن طبق بنهاد پیش شیخ فرد

425. *Hâdim geldi, şeyhe ta'zîm etti; ve o tabağı ferd olan şeyhin önüne koydu.*

چون طبق را از غطا وا کرد رو   خلق دیدند آن کرامت را ازو

426. *Vaktâki tabağın yüzünü örtüden açtı; halk ondan o kerâmeti gördüler;*

Hz. Şeyh tabağın üstündeki örtüyü kaldırıp, mecliste hâzır olanlar onun bu kerâmetini görünce;

آه وافغان از همه بر خاست زود   کای سر شیخان و شاهان این چه بود

427. *Derhâl hepsinden âh u efgān zâhir oldu; dediler ki: "Ey şeyhlerin ve şâhların başı, bu ne idi?*

اين چه سرست وچه سلطانيست باز   اى خداوند خداوندان راز

428. *Ey sır sâhiplerinin beyi, bu ne sırdır ve bu ne sultânlıktır?*

"Bâz" kelimesi burada edât-ı atıftır; "ve", "dahi" ma'nâlarına gelir.

ما ندانستيم مارا عفو كن   بس پراكنده كه رفت ازما سخن

429. *Biz bilmedik, bizi afvet; binâenaleyh perîşân söz ki bizden vâki' oldu;*

Biz senin şân-ı ma'nevîni bilemedik; bu sebeble bizden senin şân-ı azametine lâyık olmayan perîşân sözler zâhir oldu; bizi afvet!

ما كه كورانه عصاها مى زنيم   لا جرم قنديلها را بشكنيم

430. *Biz ki körce asâlar vururuz; şübhesiz kandilleri kırarız!*
[434]
Ya'ni, körler câmi'e girerek ellerindeki değnekleri yukarı kaldırıp sallasalar, elbette kandilleri kırarlar ve ne yaptıklarını göremezler. Hatâlarını kandilleri kırdıkları vakit anlarlar. İşte şimdi biz de onlar gibi yaptık.

ما چو كران ناشنوده يك خطاب   هرزه گويان ازقياس خود جواب

431. *Biz sağırlar gibi bir hitâbı işitmeyip; kendi kıyâsımızdan herze cevâb söyleyiciyiz!*

Biz sağırlar gibiyiz. Sağırlar söylenen sözü işitmedikleri hâlde, muhâtablarının dudaklarının oynamasından, kendilerince bir kıyâs ve tahmîn yapıp, birtakım saçma sapan cevâblar verirler. Nitekim I. cildde 3401 numaralı beyit[den i'tibâren], hasta olan komşunun hâtırını sormak için giden bir sağırın kıssasında, bu hâl tasvîr buyurulmuş idi.

ما ز موسى پند نگرفتيم كو   گشت از انكار خضرى زرد رو

432. *Biz Mûsâ'dan nasîhat tutmadık ki, o, bir Hızır'ın inkârından sarı yüzlü oldu!"*

Biz, Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Kehf'te beyân buyurulduğu üzere, emr-i ilâhî ile Hızır (a.s.)a mülâkî olan Hz. Mûsâ (a.s.)ın kıssasından mütenebbih olup nasîhat almadık ki; o Mûsâ (a.s.) Hızır (a.s.) dan sâdır olan ef'âle i'tirâz etti ve o ef'âlin sırları zâhir olunca, mahcûb oldu "Zerd-rû geşten" utanmaktan kinâyedir.

باچنان چشمى كه بالا مى شتافت   نور چشمش آسمانرا مى شكافت

433. *Öyle bir göz ki, yukarıya isti'câl ederdi; onun gözünün nûru göğü yarardı!*

Hz. Hızır'a i'tirâz eden Hz. Mûsâ'nın gözü öyle bir göz idi ki, hemân âlem-i ulvîye mün'atıf olurdu ve gördüğü şeylerin derhâl bâtınına nüfûz ederdi. Ve onun gözünün nûru âlem-i melekûtu yarıp geçerdi. Bu hâlde iken, yine Hızır'a i'tirâz etti.

کرده با چشمت تعصب موسیا   از حماقت چشم موش آسیا

434. *Ey Mûsâ, senin gözüne hamâkattan değirmen fâresinin gözü taassub etmiştir!*

Şeyh Ahmed Hadraveyh hazretleri, Hz. Mûsâ'ya; ve mu'terizler değirmen fârelerine teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni makām-ı şerîat ve tarîkat ve hakîkatta kāim olan Hz. Şeyh, bu dünyâ değirmeninin fâreleri makāmında bulunan bizler, senin fiilini kendi fiillerimize kıyâs edip, hamâkatimiz cihetinden taassub gösterdik ve sana i'tirâz ettik. Senin gözünün görüşü başka ve bizim gözümüzün görüşü başka olduğunu bilemedik!" "Taassub", teşeddüd etmek ve sıkı bağlamak ma'nâlarınadır.

شیخ فرمود آن همه گفتار وقال   من بحل کردم شمارا آن حلال

435. *Şeyh buyurdu ki, o sözlerin hepsini ben size helâl ettim. O helâldir.*

Hind nüshalarında ikinci mısra من بحل کردم شمارا آن جدال vakidir. Yâni, "Ben size o cidâli helâl ettim demek olur. Zîrâ gözlüler ve kulağı işitenler körlerin ve sağırların kusurlarına bakmazlar ve onları yaptıkları hatalarda ma'zûr görürler.

سر این آن بود کز حق خواستم   لا جرم بنمود راه راستم

436. *Bunun sırrı bu idi ki, Hak'tan istedim; şübhesiz bana doğru yolu gösterdi,*

Çocuğun helvasını almanın sırrı bu idi ki, Hak'tan borçlarımın ödenmesini niyâz ettim; O şübhesiz bu borçların ödenmesine çıkan doğru yolu bana gösterdi de,

گفت آن دینار اگرچه اندکست   لیك موقوف غریو کودکست

437. *Buyurdu ki: "Vâkıâ o dînâr azdır. Lâkin çocuğun feryâdına mevkūftur."*

Hak Teâlâ buyurdu ki: "Vâkıâ borcun olan dört yüz liranın ehemmiyeti yoktur. Fakat o borçların ödenmesi çocuğun feryâdına ve ağlamasına bağlıdır."

تا نگرید کودك حلوا فروش   بحر رحمت در نمی آید بجوش

438. *Helva satan çocuk ağlamadıkça rahmet denizi cûşa gelmez."*

Bu hakîkatı cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri dahi *Fusûsu'l Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'de şöyle buyururlar: كما جاع بعض العارفين فبكى فقال له فى ذلك من لا ذوق له فى هذا الفن معاتبا له فقال العارف انما جوعنى لا بكى يقول انما ابتلانى بالضر لأساله فى رفعه عنى و ذلك لا يقدح فى كونى صابرا Ya'ni "Nitekim âriflerin ba'zısı acıktı; ağladı. Bu fende zevki olmayan bir kimse ona muâtib olarak bunun hakkında dedi. İmdi ârif cevâb verdi ki: 'Ancak beni ağlamam için acıktırdı. Gûyâ der ki: 'Benden onun ref'i hakkında kendisine suâl etmem için beni durra mübtelâ eyledi ve bu benim sâbir olmama kadh vermez."

ای برادر طفل طفل چشم تست　　　کام خود موقوف زاری دان درست

439. *Ey birâder, çocuk senin gözünün çocuğudur; kendi murâdını dürüst olarak zârîye mevkūf bil!*

Ey birâder,· çocuk, bir çocuk mesâbesinde olan senin gözündür. Eğer Hak'tan murâdını istersen, o murâdının husûlünü, çocuk mesâbesinde olan gözünün kemâl-i sıdk ve hulûs ile ağlamasına bağlı bil!

گر همی خواهی که این خلعت رسد　　　پس بگریان طفل دیده بر جسد

440. *Eğer istersen ki, sana hil'at erişe, imdi cesed üzerindeki göz çocuğunu ağlat!*
[444]
Ey sâlik, eğer maksûduna vusûl hil'atini istersen, cesedinin üzerinde çocuk mesâbesinde bulunan gözünü ağlat! Hz. Mısrî Niyâzî de bir beytinde bu ma'nâyı beyân buyurur:

Bu Niyâzî'yi ağlattığından,
Anlanır ki, ihsâna kasdın var!

ترسانیدن شخصی زاهدی راکه کم گری تا کور نشوی

Bir şahsın bir zâhidi, "Az ağla, tâ ki kör olmayasın!" diye korkutması

زاهدی را گفت یاری در عمل　　　کم گری تا چشم را نآید خلل

441. *Bir zâhide, amelde bir arkadaşı dedi ki: "Az ağla, tâ ki gözüne halel gelmesin!"*

گفت زاهد ازدو بيرون نيست حال　　چشم بيند يا نبيند آن جمال

442. *Zâhid dedi: "Hâl ikiden hâriç değildir; göz o cemâli ya görür, ya görmez.*

Zâhid arkadaşına cevâben dedi ki: "Bu husûsda iki ihtimâl vardır: Gözüm Hakk'ın cemâl-i pâkini ya görür, veyâhut görmez bir hâldedir.

گر بيند نور حق را چه غمست　　در وصال حق دو ديده چه كمست

443. *Eğer nûr-ı Hakk'ı görür ise ne gam vardır; Hakk'ın visâlinde iki göz ne azdır!*

Eğer gözlerim nûr-ı Hakk'ı müşâhede ediyorsa, ağlamaktan zarar gelmesine ne gam çekeyim! Zîrâ Hakk'ın visâlinde iki gözün fedâ edilmiş olması az bir şeydir.

ور نخواهد ديد حق را گو برو　　اينچنين چشم شقى گو كور شو

444. *Ve eğer Hakk'ın müşâhedesini istemezse, git de, 'Böyle şakî göz kör olsun! de!*

غم مخور از ديدگان عيسى تراست　　چپ مرو تا بخشدت دو چشم راست

445. *Gözden dolayı gam yeme, zîrâ Îsâ senin içindir; sola gitme, tâ ki sana iki sağlam göz bağışlasın!*

"Îsâ'dan murâd, "rûh-i insânî"dir. Zîrâ hayât-ı ma'nevî onunla kāimdir. Hayât-ı sûrî ise "rûh-i hayvânî ile kāimdir ve rûh-i hayvânînin îcâbâtına tâbi' olmak, sol tarafa ve dalâlet cihetine gitmektir. "Rûh-i insânî" îcâbâtına tâbî' olmak ise, sağ tarafa ve hidâyet semtine gitmektir. Ya'ni "Ey mü'min, mâdemki Hak Teâlâ seni insân olarak yarattı; eğer Allâh için ağlarsan, Îsâ-yı rûh senin içindir. "Rûh-i hayvânî" ve îcâbât-ı nefsânî tarafına gidip, ashâb-ı şimâlden olma ki, o rûh kalbinde sana iki sağlam göz bağışlasın!"

عيسئ روح تو با تو حاضرست　　نصرت ازوى خواه كوخوش ناصرست

446. *Senin rûhunun Îsâ'sı senin ile hâzırdır; yardımı ondan iste ki, o hoş yardımcıdır!*

Îsâ gibi "rûhullâh" olan "rûh-i insânî" seninle berâberdir. Sen cemî'-i umûrunda yardımı "rûh-ı hayvânî"den değil, bu "rûh-ı sultânî"den iste ki, o rûh senin Hakk'a vusûlüne vâsıtadır ve güzel bir yardımcıdır.

لیك پیكار تن پر استخوان   بر دل عیسی منه تو هر زمان

447. *Lâkin kemik dolu olan cismin cengini sen her vakit Îsâ'nın bâtınına koyma!*

"Cismin cengi"nden murâd, arzû ve hevesât-ı nefsâniyyedir. Bunlar ancak rûh-ı hayvânî duygularıdır. Ya'ni "Sen kesîf birtakım kemiklerden müteşekkil olan cisminin arzû ve heveslerini dâimâ Îsâ-yı rûhunun bâtınına nakş etme ve o rûhu nefsâniyet tarafına çekme!"

همچو آن ابله كه اندر داستان   ذكر او كردیم بهر راستان

448. *O ahmak gibi ki, kıssada doğrular için onu zikr ettik.*

Ya'ni, ehl-i akıl ve insâf için yukarıda zikr etmiş olduğumuz kıssadaki, ölmüş hayvânın kemiklerinin dirilmesini isteyen Îsâ (a.s.)ın ahmak refîkı gibi, Îsâ-yı rûhundan nefsinin boş arzûlarını taleb etme!

زندگیٔ تن مجو از عیسی ات   كام فرعونی مخواه از موسی ات

449. *Îsâ'ndan ten diriliğini isteme; Mûsâ'ndan Fir'avn'lık murâdını isteme!*

"Îsâ" ve "Mûsâ"dan murâd, "rûh-i insânî" olduğu zâhirdir. "Fir'avn'luk murâdı"ndan maksad dahi, arzû ve hevesât-ı nefsâniyyedir.

بر دل خود كم نه اندیشهٔ معاش   عیش كم نآید تو بر درگاه باش

450. [454] *Kendi kalbinin üzerine maâş fikrini az koy; ayş eksik gelmez, sen dergâh üzerinde ol!*

Havâic-i cismâniyyenin endîşesini içine az koy; bu gibi fikirler ile rûhunu meşgûl etme. Zîrâ mukadder olan ihtiyâcât-ı cismâniyye, maksûm olan mikdârdan eksik gelmez. Sen hemân dergâh-ı Hak'ta kulluk vazîfesini îfâda ol!

این بدن خرگاه آمد روح را   یا مثال كشتیٔ مر نوح را

451. *Bu cisim, rûhun otağı geldi; yâhût Nûh'un gemisi misâlidir.*

Bu cisim, rûh-i izâfî ve insânînin bir çadırı ve otağı gibidir; veyâhût Nûh (a.s.)ın gemisine müşâbihtir.

ترك چون باشد بیابد خرگهی   خاصه چون باشد عزیز درگهی

452. *Mâdemki Türk ola, bir çadır bulur; husûsiyle bir dergâhın azîzi ola!*

Sahrâ-nişîn bir Türk mevcûd oldukça, barınmak için ona bir otağ ve çadır lâzımdır.

Yukarıdaki üç beyitin yekdîğerine rabtı sûretiyle fakîrin zâhib olduğum ma'nâ şudur: "Rûh mertebe-i rûhiyyette bulundukça mertebe-i ef'âlde değildir. Mertebe-i ef'âlde zâhir olmak için mutlakā bir âlete ve cisme muhtâcdır. Hele o rûh bir kâmilin rûhu olursa, ona elbette kendi hâl ve şânına münâsib bir kalıp verirler. Mâdemki rûh kalıba ve cisme muhtâcdır ve o cismin murâd-ı ilâhî olan müddet kadar kıyâmı için, elbette maîşeti ve havâyici te'mîn olunur."

تمامئ قصهء زنده شدن استخوانها بدعای عیسی علیه السلام

Îsâ (a.s.)ın duâsı ile kemiklerin diri olması kıssasının tamâmı

خواند عیسی نام حق بر استخوان   ازبرای التماس آن جوان

453. *Îsâ o delikanlının iltimâsından dolayı kemik üzerine Hakk'ın ismini okudu.*

140 numaralı beyitten i'tibâren beyân buyurulan kıssanın mâba'didir. ya'ni, Îsâ (a.s.) kendisine arkadaş olan ahmak bir delikanlının iltimâs ve ricâsı üzerine, derin bir çukurdaki hayvan kemiklerine Hak Teâlâ hazretlerinin ism-i şerîfini okudu.

حکم یزدان از پی آن خام مرد   صورت آن استخوانرا زنده کرد

454. *Allâh'ın hükmü o çiğ adam için, o kemiklerin sûretini diri etti.*

ازمیان بر جست یك شیر سیاه   پنجهء زد کرد نقشش را تباه

455. *Ortadan bir kara arslan sıçradı; bir pençe vurdu, onun nakşını harâb etti.*

Meğer o kemikler bir arslanın kemikleri imiş. İsm-i ilâhînin okunmasını müteâkib, ortada bir kara renkli arslan peydâ olup sıçradı; kemiklerin dirilmesini isteyen o ahmak delikanlıya hücûm etti ve bir pençe vurdu, onun cismini berbâd etti.

کله اش بر کند مغزش ریخت زود   مغزجوزی کاندرو مغزی نبود

456. *Onun kellesini kopardı ve hemân beynini döktü; bir ceviz içi ki, onda bir beyin yok idi.*

Ya'ni, o ahmakta bir ceviz içi kadar olsun bir beyin yok idi, beyinsiz bir mahlûk idi.

گر ورا مغزی بدی اشکستنش   خود نبودی نقص الا بر تنش

457. *Eğer onun bir içi olaydı; onun kırılması muhakkak naks olmazdı, ancak onun teni üzerine olurdu.*

Eğer o ahmağın içi ve dimâğı kâmil olaydı, onun kırılması ve helâki ancak onun cismine mahsûs olurdu. Onun ma'nâsı olan içinin ve rûhunun bu helâk-i sûrî ile alâkası bulunmaz ve ona noksân ârız olmaz idi.

گفت عیسی چون ستایش کوفتی   گفت زان رو که تو زو آشوفتی

458. *Îsâ (a.s.) dedi: "Niçin onu acele ezdin?" (Arslan) dedi: "O cihetten ki, sen ondan perîşân oldun."*

Arslan Îsâ (a.s.)a cevâben dedi ki: "Ben onu sana karşı bî-lüzûm ve beyhûde bir talebde bulunarak, zât-ı şerîfini bîzâr ettiği için böyle parçaladım. Bu ahmak senin vazîfe-i nübüvvetini idrâk etmemiş ve senin ölmüş hayvânları değil, ölmüş kalbleri ihyâ edeceğinden gâfil bulunmuş idi." Bu beyt-i şerîfin zımnında sâliklere de ibret vardır. Zîrâ sâliklerden birçokları, insân-ı kâmilden buna mümâsil bî-ma'nâ taleblerde bulunup, kendilerini berbâd eder.

گفت عیسی چون نخوردی خون مرد   گفت در قسمت نبودم رزق خورد

459. *Îsâ dedi: "Niçin adamın kanını içmedin?" dedi ki: "Kısmette bana yiyecek rızık olmadı."*

Îsâ (a.s.) arslana dedi ki: "Senin parçaladığın insân ve hayvanları yemen âdetin iken, bunu niçin yemedin?" Arslan cevâben dedi ki: "Ben hayât-ı sûrîdeki kısmetimi yeyip tamâm ettim ve hesâbımı kapattım. Artık bana hayât-ı dünyeviyyede rızık ve yiyecek hissesi kalmamıştır. Bu parçaladığım ahmak adamı onun için yemedim."

ای بسا کس همچو آن شیر ژیان   صید خود نا خورده رفته از جهان

460. [464] *Ey çok kimseler, o kükremiş arslan gibi kendi avını yememiş olarak cihândan gitmiştir!*

قسمتش کاهی نه و حرصش چو کوه　　　وجه نی و کرده تحصیل وجوه

461. *Onun kısmeti bir saman değil ve onun hırsı dağ gibi; vechi yok ve vücûh tahsîl etmiştir.*

"Vech" burada "sebeb" ve "illet" ma'nâsınadır. Ya'ni, kendi kazandığını yemeksizin cihândan gitmiş olan bir kimsenin, rızık cihetinden olan kısmeti ve nasîbi bir saman kadar bile olmadığı halde, onun cem'-i rızık husûsusundaki hırsı ve tama'ı dağ gibidir ve şiddetlidir. Vecihsiz ve sebebsiz birçok esbâb-ı rızık ve maîşet cem' ve tahsîl etmiştir.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' وجسته بی وجهی وجوه ازهرگروه sûretindedir. Ma'nâsı, "Vecihsiz her gürûhtan vücûha sıçramıştır" demek olur ki, bu da aynı ma'nâdadır.

ای میسر کرده بر ما در جهان　　　سخرهء بیگار مارا وا رهان

462. *Ey bize cihânda ücretsiz işin maskaralığını müyesser etmiş olan, bizi kurtar!*

"Suhre" Fârisî'de "bîgâr", ya'ni "ücretsiz iş" ve "zebûn" ma'nâlarına; ve Arabî'de maskaralık ve istihzâ ma'nâlarına gelir. "Bîgâr" kâf-ı Fârisî ile "suhre"nin bir ma'nâsının mürâdifi olup, "ücretsiz iş yapmak" ma'nâsınadır. Fakat burada "suhre"nin ma'nâ-yı Arabîsini almak muvâfıktır. Ya'ni, "Bizim kısmetimiz cihânda bir saman kadar bile değil iken, dağ gibi olan hırsımız ile cem'-i nukûd ve emvâl edip, sarf etmeğe kalmadan cihâna vedâ' ederiz ve sa'yimiz ücretsiz bir iş görmekten ibâret kalır. Bu ise ücretsiz işin maskaralığından başka bir şey değildir. Fakat hayât-ı dünyeviyyede bu sa'y bize kolay ve tatlı gelir. Binâenaleyh, ey bize cihânda ücretsiz işin maskaralığını kolay göstermiş olan Hudâ-yı Müteâl, bizi bu beyhûde sa'ye zebûn olmaktan kurtar!"

طعمه بنموده بما وآن بوده شست　　　آنچنان بنما بما آنرا که هست

463. *Bize tu'me görünmüştür ve o tuzak olmuştur; bize onu öyle göster ki, mevcûddur!*

"Şest" burada "balık oltası" ma'nâsına gelir; diğer ma'nâları da vardır. Beyt-i şerîfte "tuzak" ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni, "Bu hayât-ı dünyeviyyede bizim, yiyecek ve menfaat verecek şey zannıyla dört elle sarıldığımız şeyler, balıkların oltaya tutuldukları gibi bize tuzak olmuştur. Yâ

Rab, bize o eşyâyı hakîkatı üzere göster ki, kârımızı ve zararımızı bilelim!" Bu beyt-i şerîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: اللهم خلصنا عن الملاهی وارنا الاشیاء کما هی ya'ni "Ey benim Allâh'ım, bizi melâhîden kurtar ve eşyâyı bize hakîkatı üzere göster!" Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri dahi âtîdeki beyitlerde bu ma'nâyı şöyle buyururlar:

اگر اشیا هین بودی که پیداست　　دعای مصطفی کی بدی راست

که با حق مهتر دین الهی　　بمن بنمای اشیارا کما هی

"Eğer eşyâ göründüğü gibi olaydı; Mustafâ (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'in duâsı doğru olur muydu? Zîrâ dînin ulusu olan Nebiyy-i zîşân Hakk'a dedi ki: "İlâhî bana eşyâyı hakîkatı üzere göster!"

گفت آن شیر ای مسیحا این شکار　　بود خالص از برای اعتبار

464. *O arslan dedi: "Ey Mesîhâ, bu av, hâlisan i'tibâr için idi!*

Ahmağı parçalayan arslan dedi ki: "Ey Rûhullâh, benim bu avımın hülâsa-i ma'nâsı, halkın bu vak'adan ibret alması için idi!

گر مرا روزی بدی اندر جهان　　خود چه کارستی مرا با مردگان

465. *Eğer benim için cihânda bir rızık olaydı; muhakkak benim ölüler ile ne işim var idi?*

Benim hayât-ı dünyeviyyede rızkım olaydı, bugün ölüler arasına karışmaz idim; cihânda diri kalıp yaşar idim.

این ، زای آنکه یابد آب صاف　　همچو خر درجو بمیزد از گزاف

466. *Bu onun lâyıkıdır ki, berrâk suyu bulur, abes cihetten eşek gibi ırmak içine işer!*

"Mîzed", "mîhten" mastarından muzâri'dir; "işemek" ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu helâk oluş o kimsenin lâyıkıdır ki, berrâk bir su gibi olan insân-ı kâmili bulur; ırmak içine işeyen eşek gibi abes sözler ve beyhûde makâleler cihetinden onun safvet-i kalbiyyesini telvîs etmeğe kıyâm eder!"

گر بداند قیمت آن جوی خر　　او بجای پا نهد در جوی سر

467. *Eğer eşek o ırmağın kıymetini bile idi, o ayak yerine ırmağa baş koyar idi!*

او بیابد آن چنان پیغمبری　　　　میر آبی زندگانی پروری

468. *O öyle bir peygamberi bula ki, büyük suyun beyi, büyük dirilik besleyicidir!*

"Âbî" ve "perverî"de "yâ"lar, yâ-yı ta'zîmdir. Ya'ni "O ahmak, âb-ı hayâtın beyi ve hayât-ı ma'nevîyi besleyici bir peygamber-i zîşânı bulsun da..." Cümle, âtîdeki beyit ile tamâm olur.

چون نمیرد پیش اوکز امر کن　　　　ای امیر آب ما را زنده کن

469. *Onun önünde, "Ey suyun beyi, bizi "Kün!" emrinden diri et!" diye niçin ölmesin?*

Beyt-i şerîfte, Rûhullâh'ın "Kün!" kavli ile ölüyü dirilttiğine işâret buyurulur. Bu mes'elenin tafsîli, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Îsevî'dedir. Hz. Şeyh-i Ekber buyururlar ki: فهو کلمة الله وهو روح الله وهو عبدالله وليس ذلك فى الصورالحسية البشرية لغيره Ya'ni "Hz. Îsâ Allâh'ın kelimesidir ve Allâh'ın rûhudur ve Allâh'ın kuludur. Ve bu hüküm sûret-i hissiyye-i beşeriyyede başkası için yoktur." Hz. Şeyh "sûret-i hissiyye-i beşeriyye" kaydıyla takyîd buyurdu. Zîrâ sûret-i rûhiyyede her ferd "rûhullâh"dır ve sûret-i esmâiyyede "kelimetullâh"dır; ve ancak sûret-i hissiyyede "abdullâh" olmakta Hz. Îsâ ile iştirâkleri vardır. Ve Hz. Şeyh, "Kün!" kavlinin sudûrunda âriflerden üç sınıfın mezhebini beyân buyururlar ki, burada tafsîli uzun olur. Fakîr, *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhte îzâh ettim.

هین سگ نفس ترا زنده مخواه　　　　کو عدو جان تست از دیرگاه

470. [474] *Müteyakkız ol, senin nefsinin köpeğini diri isteme; zîrâ çok zamandan senin cânının düşmanıdır!*

خاك بر سر استخوانی را که آن　　　　مانع این سگ بود از صید جان

471. *Bu köpeğin, cân saydının mâni'i olan kemik üzerine toprak saçılsın.*

"Köpek"ten murâd, "nefs-i emmâre ve "kemik"ten murâd cisimdir. Ya'ni, köpek gibi olan nefs-i emmâre, kemik gibi olan cismin hazzına meşgûl olur ve onun bu huzûzât ile meşgûliyeti, "rûh-i insânî" zevkini ve hazzını avlamağa mâni olur. Mâdemki mâni' olan bu cisim kemiğidir, onun üzerine toprak saçılsın!

سگ نهٔ بر استخوان چون عاشقی　　　　دیوچه وار ازچه بر خون عاشقی

472. *Köpek değil isen niçin kemiğe âşıksın? Sülük gibi neden kana âşıksın?*

"Dîvçe" burada "sülük" ma'nâsınadır. Ya'ni "Senin nefsin nefs-i emmâre değil ise, niçin cismin hazzına âşıksın? Nefsin niçin sülük gibi cismine yapışmıştır?"

آن چه چشمست آنکه بیناییش نیست   زامتحانها جز که رسواییش نیست

473. *O ne gözdür, o ki onun görücülüğü yoktur; imtihânlardan ona rüsvâylığın gayri yoktur!*

Ancak zevâhiri gören ve avâkıb-ı umûru görmeyen göz nasıl gözdür! Böyle bir göz dâimâ görüşünden aldanır ve görüşüne nazaran verdiği hükümlerde rezîl ve rüsvây olur.

سهو باشد ظنها را گاه گاه   این چه ظنست این که کورآمد زراه

474. *Zanlara ara sıra sehv olur; bu ne zandır bu ki, yoldan kör geldi.*

Bu gözün görüşünde zan olsa, "Ekseriyâ doğruya isâbet ve ara sıra da hatâ eder" deyip ma'zûr görürüz. Fakat onun zannı nasıl bir zandır ki, tarîk-ı Hak'tan dâimâ kör olarak gelir! Ya'ni böyle bir gözün görüşünden hâsıl olan zanda aslâ doğruya isâbet vâki' olmaz. Binâenaleyh onun görüşünden zan bile hâsıl değildir. Zîrâ zan, ilim ile şek arasında bir i'tikâddır; ve ilim mertebe-i a'lâ; ve şek mertebe-i ednâdır; ve zan ise vasatta vâki'dir. Binâenaleyh böyle bir kimsenin görüşünden hâsıl olan, zan değil şektir. İnkâr ise büsbütün hamâkattır.

دیده آ بر دیگران نوحه گری   مدتی بنشین بر خود میگری

475. *Göze, gel, başkaları üzerine nevha-gersin; bir müddet otur da kendine ağla!*

Göze, ya'ni iyi bir görüşe gel de, nazarını kendi hâline ve bâtınına atf et! Sen başkalarını beğenmeyip ve onların revişini eğri görüp, onların hesâbına teessüfler ediyorsun. Biraz da otur, kendi hâline ağla ve teessüf et!

ز ابر گریان شاخ سبز و تر شود   زانکه شمع از گریه روشن‌تر شود

476. *Ağlayıcı buluttan dal yeşil ve tâze olur; zîrâ ki mum ağlamadan, ziyâde aydınlık olur.*

Yağmur bulutundan ağaçlar yeşillenir ve mum yanıp damlalar aktıkça aydınlık hâsıl olur.

هر کجا نوحه کنند آنجا نشین زانکه تو اولی تری اندر حنین

477. *Her nerede nevha ederlerse orada otur; zîrâ ki sen ağlamada daha evlâsın.*

Ey bâtınını tasfiye etmemiş olan sâlik, sen zevk u safâ meclislerinde değil, ağlanan yerlerde otur. Zîrâ ağlamak senin hâline pek lâyıktır!

زانکه ایشان درفراق فانی اند غافل از لعل بقای کانی اند

478. *Zîrâ ki onlar fânînin firâkındadırlar; "kân"a mensûb olan bekā la'linden gāfildirler!*

"La'l-i bekā"dan murâd, "rûh"tur "kân"a mensûbiyyet"ten murâd şe'n-i ilâhîye ve "hakîkat-ı muhammeddiyye"ye mensûbiyetine işârettir. Ya'ni "Sen ağlanan her mecliste bulunduğun vakit, ağlayanların Allâh için ağladıklarını zannetme! Zîrâ onlar fânî olan bir şeyin fevtinden dolayı ağlarlar. Meselâ kimi mahşerin hevlinden ve kimi cehennemin azâbından ve kimi cennetten mahrûmiyet eleminden ağlar. Halbuki, havf ve hüzün hep fânî olan nefse taalluk eden duygulardır.

زانکه بر دل نقش تقلیدست وبند روبآب چشم بندش را برند

479. *Zîrâ ki gönül üzerinde taklîd nakşı ve bağı vardır; git göz yaşı ile onun bağını kazı.*

Zîrâ ki gönülde îmân-ı taklîdî hayâli ve bağı vardır ve bu hayâl seni fânî olan sûretlere cezb eder. Binâenaleyh, ağladığın vakit, bir mahlûk olan cehennemin korkusuyla ve yâhûd cennete olan şevk ve muhabbetin ile ağlarsın. Git göz yaşı ile bu nukūşu ve bağı kalbinden rendele ve kazı; lutf-ı ilâhî imdâdına yetişip kalbinde bîçûn olan hubb-i Hak zuhûr etsin.

Tezkiretü'l-Evliyâ'da mezkûrdür ki: Bir gün vâizin birisi ahvâl-i kıyâmeti ve onun dehşetlerini halka karşı sayıp dökmeğe ve halk da bu havf içinde ağlamağa başlamış. Hz. Şiblî (k.s.) dahi o meclisten geçiyor imiş. Halkın girye ve feryâdını görüp, vâize hitâben demiş ki: "Ey vâiz, niçin işi uzatıp bu halkı böyle ağlatıyorsun? Rûz-i kıyâmette adama bir suâl sorarlar da derler ki: ما ترائیم ya'ni "Biz senin içiniz;" وتو کرائی ya'ni "ve sen kimin içinsin?" Ya'ni "Biz senin için Allâh olup, seni envâ-ı lütuflarımız ile besledik; sen de bize hâlis olarak kulluk ettin mi, yoksa bizim ni'metimizi yiyip içip nefsine mi kul oldun?" demek olur.

زانکه تقلید آفت هر نیکوییست   که بود تقلید اگر کوه قویست

480. *Zîrâ ki taklîd her iyiliğin âfetidir; taklîd her ne kadar kavî dağ ise de sa-*
[484] *man olur!*

Îmân ve amel taklîd sûretiyle de olsa iyidir. Fakat tahkîk yolu dururken taklîd ile iktifâ etmek âfet ve zarardır. Çünkü taklîdî olan şeyler çabuk mütezelzil olur. Binâenaleyh taklîdi olan îmân ve amel, sûret-i zâhirede dağ gibi kavî ve metîn görünür ise de, temeli bir saman çöpü gibi kuvvetsiz ve metânetsizdir!

گر ضریری لمترست وتیز خشم   گوشت پارش دان چون اورا نیست چشم

481. *Eğer bir kör, semîz ve keskin öfkeli olsa da, mâdemki onun gözü yoktur, onu et parçası bil!*

"Darîr" kör, "lemtür" semîz ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf, mukallidin misâli olarak zikr olunmuştur. Ya'ni "Mukallid semiz bir köre benzer. Böyle bir kör ne kadar gazûb olursa olsun, gazabının hükmünü icrâya kâdir değildir. Gözü olmayınca, bir et parçası mesâbesindedir"

گر سخن گوید زمو باریکتر   آن سرش را زان سخن نبود خبر

482. *Eğer kıldan ince söz söylese, onun sırrına o sözden haber olmaz.*

Mukallid olan ulemâ eğer kıldan daha ince maânîyi beyân etse, bu maânî onun beynindeki kuvvet-i zekâya âid olur; o ma'nâların zevkinden sırrı haberdâr olmaz. Zîrâ Sadreddîn-i Konevî hazretleri buyururlar ki: "Merâtib-i ta-lîm dörttür: 1. Mertebe-i hissiyye, 2. Mertebe-i hayâliyye, 3. Mertebe-i rûhiyyedir, 4. Bunların beynini câmi' olan bir sırdır; o da kemâl-i zâtî ile ibtihâc-ı ilâhîdir. Ve bunun hükmü zâhire ve bâtına sirâyet eder. Binâenaleyh, mukallidler merâtib-i taallümün ancak his ve hayâl mertebelerini hâizdir; diğerlerinden bî-haberdirler."

مستیئ دارد زگفت خود ولیك   ازبروی تا بمی راهست نیك

483. *Kendi sözlerinden mestlik tutar; ve lâkin onun indinden meye kadar çok yol vardır.*

Mukallidin mertebe-i his ve hayâlden gelen kendi sözlerinden sarhoşluğu vardır; fakat bu mertebelerden içilen zevk meyinden, diğer mertebelerin zevk meyine kadar çok yol vardır ki, mukallidin bundan haberi yoktur.

همچو جویست او نه او آبی خورد　　　آب ازو برآب خواران بگذرد

484. *O ırmak gibidir, o bir su içmez; su, ondan su içicilerin üzerine geçer.*

Mukallid olan âlim, bir ırmak gibidir. İlim suyu, kendisinden taklîden cârî olduğu halde, kendisi ondan bir içim su bile içemez. O ilim suyu, onun üzerinden, o suyu içmek isti'dâdı olanlar için câri olur.

آب درجو زان نمی گیرد قرار　　　زانکه آن جونیست تشنه وآب خوار

485. *Su ırmakta ondan dolayı karâr etmez, zîrâ ki o ırmak susamış ve su içici değildir.*

Irmakta suyu bel' etmek hassası olmadığı için, gelen su o mecrâdan, hâssa-i imtisâsı hâiz olan yerlere akıp gider. Mukallid de böyledir. Muhakkıkların sözlerinden hıfz ettikleri ma'nâların hakîkatına vâsıl olmak aşkı ve teşneliği onda yoktur. O sebeble o ilimler aşklı ve teşne olan müstaidlerin bâtınına nüfûz eder.

همچو نایی ناله وزاری کند　　　لیك پیکار خریداری کند

486. *Bir nây gibi nâle ve zârî eder; fakat bir müşterinin cengini eder.*

O mukallid olan âlim, bir nây gibi her perdeden nağmeler gösterir; onun feryâd ile müzâhamesi ve cengi kendisi için değil, belki kendisini tahsîn edecek ve dinleyecek bir müşteri içindir.

نوحه گر باشد مقلد در حدیث　　　جز طمع نبود مراد آن خبیث

487. *Mukallid, sözde nevha edici olur; o habîsin murâdı tama'dan gayri olmaz!*

Âlim-i mukallid kürsî üzerinde söz söylediği vakit, ölü ile karâbet ve münâsebeti olmadığı halde, ücretle tutulmuş olan feryâdcı vazîfesini yapar. Böyle bir feryâdcı habîsin feryaddan murâdı, ücrete tama'ından başka bir şey değildir. Çünkü böyle bir âlim, halk tarafından tahsîn olunup, iştihâr etmek ücretine tama' etmiştir.

نوحه گر گوید حدیث سوزناك　　　لیك کو سوز دل ودامان پاك

488. *Nevha edici, yakıcı söz söyler; lâkin sûz-ı dil ve temiz dâmen nerede?*

Nitekim bazı memleketlerde âdet olduğu üzere, ölü için tutulan feryâdcı, ölünün mehâsinini ve evsâf-ı cemîlesini sayıp dökerek ve saçlarını yolarak

yürek yakıcı söz söyler; lâkin onda içinin yanıklığı ve sıdk ve ihlâs nerede? Onun aslâ cenâze ile bir münâsebeti yoktur ki içi yansın! Nazarı ancak alacağı ücretedir.

از محقق تا مقلد فرقهاست　　　کین چو داودست وآن دیگر صداست

489. *Muhakkıkdan mukallide kadar farklar vardır ki, bu Dâvûd gibidir ve o da sadâ gibidir!*

Âlim-i muhakkıkdan âlim-i mukallide varıncaya kadar aralarda birtakım mertebeler ve o mertebeler arasında da birçok farklar vardır. Meselâ muhakkıkın sadâsı Dâvûd (a.s.)ın münâcâtındaki müessir sadâya ve mukallidin sadâsı da Dâvûd (a.s.)ın dağlardan gelen aks-i sadâsına benzer. Birisi asıl, diğeri gölgedir.

منبع گفتار این سوزی بود　　　وآن مقلد کهنه اموزی بود

490. *Bunun sözünün menba'ı yanıklık olur; ve o mukallid bir eski öğrenici olur.*
[494]

Muhakkıkın kelâmının menba'ı bâtınındaki harâret ve yanıklıktır; ve o mukallid ise evvelden söylenmiş sözleri öğrenmiştir, onları tekrâr eder durur.

هین مشو غره بدان گفت حزین　　　بار بر گاوست وبر گردون حنین

491. *Müteyakkız ol, o hazîn söze aldanma; yük inek üstünde ve feryâd araba üstündedir!*

Ey sâlik kendine gel, sakın mukallidlerin o hazîn sözlerine aldanma! Onların halleri, yük ineğin üstünde olup hiç sesi çıkmadığı halde, arabanın gıcırtı ve feryâd etmesine benzer. Bu ikinci mısrâ' bir darb-ı meseldir. Türkçe'de bunun nazîri, "Biz oynadık, parsayı başkası topladı" darb-ı meseledir.

هم مقلد نیست محروم از ثواب　　　نوحه گر را مزد باشد در حساب

492. *Mukallid dahi sevâbdan mahrûm değildir; hesâbda nevhagere ücret olur.*

Maahâzâ, âlim-i mukallid dahi sevâbdan mahrûm değildir. Çünkü ölü üzerine feryâd eden nevhâgeri dahi cenâze masrafı arasında hesâba katıp ücret verirler; onun feryâdı da bedâva olmaz.

کافر و مؤمن خدا گویند لیك　　　درمیان هر دو فرقی هست نیك

493. *Kâfir ve mü'min "Allâh" derler; lâkin her ikisinin arasında birçok fark vardır!*

Bizim anlatmak istediğimiz cihet, muhakkık ile mukallidin farkıdır. Nitekim kâfir ve mü'min hep "Allâh" derler; fakat iki sınıfın hayâlleri arasında pek çok farklar vardır.

آن گدا گوید خدا از بهر نان　　　متقی گوید خدا از عین جان

494. *O dilenci, ekmek için "Allâh" der; müttakî cânın "ayn"ından "Allâh" der!*

Meselâ bir dilenci de "Allah" der, fakat ekmek kazanmak hayâli ile Allah der. Müttakî ise rûhun hakîkati olan Hak için Allah der. "Ayn" burada pınar ve menba' ma'nâsınadır ve rûhun "ayn"ı ve menba'ı Haktır.

گر بدا نستی گدا از گفت خویش　　　پیش چشم اونه کم ماندی نه بیش

495. *Eğer dilenci kendi sözünü bilse idi, onun gözünün önünde ne noksân ve ne ziyâde kalır idi!*

Ya'ni eğer dilenci telaffuz ettiği "Allâh" ism-i şerîfinin ne olduğunu bilse idi, onun nazarında ne yokluk ve ne de varlık kalmaz idi!

سالها گوید خدا آن نان خواه　　　همچو خر مصحف کشد از بهر کاه

496. *O ekmek isteyen senelerce "Allâh" der; saman için eşek gibi Mushaf çeker!*

O ekmek kazanmak hayâlinde olan dilenci, senelerce "Allâh" diye bağırır, fakat ma'nâsından bî-haberdir. Onun hâli, samandan olan gıdâsına kavuşmak için Mushaf taşıyan eşeğin hâline benzer. Eşek taşıdığı mushafın ma'nâsından haberdâr olmadığı gibi, dilenci de dilinde taşıdığı ism-i celîl-i Hakk'ın ma'nâsından bî-haberdir.

گر بدل درتافتی گفت لبش　　　ذره ذره گشته بودی قالبش

497. *Onun dudağının sözü kalbine aks ede idi, onun kalıbı zerre zerre olur idi.*

Eğer o ekmek için "Allâh" diyen dilenci mesâbesinde olan mukallidin kalbine kendi dudaklarından çıkan sözlerin nûru aks etmiş ola idi, nazarında cismâniyetinin aslâ hükmü kalmaz ve sıfât-ı nefsâniyyesinden kâmilen fânî olur idi.

نام دیوی ره برد بر ساحری　　　تو بنام حق پشیزی می بری

498. *Bir şeytânın ismi sâhirlikte yol götürür; sen Hakk'ın ismi ile bir mangır alırsın.*

Ey mukallid, insâf et de bir iyi düşün! Sâhirler ervâh-ı habîseden birinin ismi ile umûr-ı hasîsede tasarruf ederler; sen de bir mangır mesâbesinde olan enâniyyetini tatmîn için beyne'n-nâs meşhûr olup, halkın ta'zîmini kazanmak maksadıyla kürsîler üzerinde ism-i celîl-i Hak ile tasarrufa kıyâm ediyorsun. Binâenaleyh senin merteben süfliyyette sihirbâzlardan daha aşağı olmuyor mu?

خاریدن روستائی شیر را در تاریکی بظن آنکه گاو اوست

Bir köylünün, kendi ineği olduğu zannı ile karanlıkta arslanı kaşıması

روستائی گاو را آخر ببست   شیر گاوش خورد و بر جایش نشست

499. *Bir köylü ineği ahıra bağladı; arslan onun ineğini yedi ve yerine oturdu.*

روستائی شد در آخر سوی گاو   گاو را می جست شب آن کُنج کاو

500. *Köylü ahırda inek tarafına gitti; o mütecessis gece ineği arıyordu.*
[504]

"Künc" köşe, "kâv" "kâvîden" masdarından emr-i hâzırdır, kazmak ma'nâsınadır. " "Künc-kâv" vasf-ı terkîbî olup, "köşe kazıcı" demek olur. Fakat "mütecessis ve mütefahhıs" ma'nâsında müsta'meldir. Hind şârihleri bu ma'nâya almışlardır.

دست می مالید بر اعضای شیر   پشت و پهلو گاه و بالا گاه زیر

501. *Arslanın a'zâsı üzerine, sırtına ve yanına, gâh yukarı gâh aşağı el sürdü.*

شیر گفت از روشنی افزون شدی   زهره اش بدریدی ودل خون شدی

502. *Arslan dedi: "Eğer aydınlık ziyâde olaydı, onun ödü patlardı ve kalbi kan olurdu.*

Arslan lisân-ı hâl ile diyordu ki: "Eğer kâfî derecede ışık olaydı, beni görür de korkusundan ödü patlar ve kalbi kan içinde kalır idi."

اين چنين گستاخ زان مى خاردم   او درين شب گاو مى پندادردم

503. *Ondan dolayı beni böyle bî-pervâ kaşır ki, o beni bu gece içinde ineği zanneder."*

حق همى گويد كه اى مغرور كور   نى زنامم پاره پاره گشت طور

504. *Hak buyurur ki: "Ey mağrûr olan kör, Tûr Dağı benim nâmımdan pâre pâre değil midir?*

Bu beyt-i şerîfte, Mûsâ (a.s.)ın rü'yet talebi üzerine, Hakk'ın Tûr Dağı'na tecellî buyurması ile dağın parça parça olduğuna işâret buyurulur. Beyt-i şerîfte "Benim ismimden pâre pâre oldu." buyurulmasının ma'nâsı odur ki: Hak Teâlâ zâtiyyeti cihetinden ebeden mütecellî değildir. O'nun tecellîsi ancak sıfât ve esmâsı cihetinden vâki' olur. Nitekim âyet-i kerîmede, فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ (A'râf, 7/143) ya'ni "Vaktâki onun Rabb'i dağa tecellî etti" buyurulur. "Rab" isimdir; ve tecellî şuûnât-ı ilâhiyyeden bir şe'ndir. Binâenaleyh bu tecellîyi iktizâ eden, sıfat ve isimdir. Ve isim sıfatın zâhiri ve sıfat ismin bâtınıdır. Böyle olunca, mertebe-i zuhûrda dağın parça parça olması ism-i ilâhîden vâki' olmuş olur.

كه لو انزلنا كتابا للجبل   لانصدع ثم انقطع ثم ارتحل

505. *Zîrâ ki, biz dağa bir kitâb inzâl ede idik, elbette yarılır, sonra ayrılır, sonra irtihâl ederdi.*

Ya'ni "sıfat-ı "kelâm"ımızdan münteşî Mütekellim ismimizin mazharı olan kitâbı dağa hitâben indire idik, kemâl-i huşû'undan çatlar ve sonra parça parça olur ve sonra da etrâfa dağılır idi. "Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Haşr'ın âhirinde vâki olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَاالْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ (Haşr, 59/21)ya'ni "Eğer biz Kur'ân'ı dağa indire idik, elbette sen onu Allâh'ın haşyetinden mütezellil olarak yarılmış bir halde görürdün" Beyit:

Haşyetinden pâre pâre oldu Tûr,
Âdeme bilmem neden gelmez fütûr!

ازمن ار كوه احد واقف شدى   پاره گشتى ودلش پر خون شدى

506. *Eğer Uhud Dağı benden vâkıf olaydı, parçalanır ve kalbi pür-hûn olurdu"*

Âyet-i kerîmenin tefsîridir. Ya'ni "Eğer Mekke-i Mükerreme'deki Uhud Dağı benim azamet ve celâlimden haberdâr olaydı, öyle sâkin bir halde kalmayıp, parçalanır ve bâtınında sûziş ve harâret hâsıl olurdu"

از پدر وز مادر این بشنیده‌ء　　　لاجرم غافل درین پیچیده‌ء

507. *Bunu babadan ve anadan işitmişsin; şübhesiz buna gāfil olarak sarılmışsın.*

Sen Kur'ân'ın kelâm-ı Hak olduğunu babadan ve anadan işiterek inanmışsın; onun azamet ve celâleti senin önünde inkişâf etmemiş. Şübhesiz o kitâba gāfil bir halde sarılmışsın. Binâenaleyh o Kur'ân senin nazarında eşkâl ve elfâzdan ibâret görünmüştür. Eğer onun hakāyıkı sana inkişâf etse idi, buz gibi erir idin. Nitekim Hz. Ömer (r.a.), إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ (Tûr, 52/7) âyet-i kerîmesini işittiği vakit bir sayha edip bayıldı ve bir ay hasta yattı. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında şöyle buyururlar: "Bu okuyan kimse Kur'ân'ı doğru okuyor. Evet Kur'ân'ın sûretini doğru okuyor. Ma'nâsından bî-haberdir. Delîli budur ki; bulduğu ma'nâyı reddediyor, körlük ile okuyor. Meselâ bir adamın elinde kunduz vardır; ondan daha güzel bir kunduz getiriyorlar, reddediyor. İmdi ma'lûm oldu ki, kunduzu tanımıyor. Birisi ona "Bu kunduzdur" demiştir; o da taklîden elinde hıfz etmektedir. (Kunduz, kürkü gâyet makbûl olan bir hayvandır.) Bu, ceviz oynayan çocuklara benzer. Eğer onlara cevizin içini ve yâhut yağını versen reddederler. Çünkü onların indinde ceviz, jağ jağ diye sadâ veren şeydir. Halbuki içinin cağ cağ etmesi yoktur. Nihâyet Hakk'ın hazîneleri ve âlemleri çoktur. Eğer Kur'ân'ı vukūf ile okuyorsa, diğer Kur'ân'ı niçin reddediyor? Kur'ân okuyanlardan birisine Kur'ân'da olan şu قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي (Kehf, 18/109) ["De ki: Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkep olsa, Rabbimin kelimeleri bitmeden önce deniz tükenir."] âyet-i kerîmesini böyle takrîr ettim. Şimdi, elli dirhem mürekkep ile bu Kur'ân'ı yazmak mümkindir. Bu, ilm-i Hudâ'ya bir işârettir. İlm-i Hudâ'nın kâffesi yalnız bu değildir. Nitekim bir attâr bir kâğıt parçası içine biraz ilâç koyar; "Attâr dükkânındakilerin hepsi bunun içindedir" der misin? Bu ahmaklık olur. Nihâyet Mûsâ ve Îsâ (aleyhime's-selâm) zamanlarında da Kur'ân var idi ve kelâm-ı ilâhî mevcûd idi; ancak Arabî değil idi. İşte bu takrîri ettiğim halde, o okuyana te'sîr etmedi; onu kendi hâlinde terk ettim"

گر تو بی تقلید ازو واقف شوی　　　بی نشان از لطف چون هاتف شوی

508. *Eğer sen taklîdsiz ondan vâkıf olsan, letâfetten hâtif gibi bî-nişân olursun!*

"Hâtif", "cismi görünmediği halde sesi işitilen" demektir. Ya'ni "Ey mü'min, eğer sen taklîdsiz olarak onun maânî-i bâtınesine ve zevk-i esrârına muttali' olsan, sende kesâfet-i cismâniyye ve îcâbât-ı tabîiyye kalmayıp, hâtif gibi latîf bir hâle gelirsin"

بشنو این قصه پی تهدید را　　تا بدانی آفت تقلید را

509. *Bu kıssayı tehdîd için dinle, tâ ki taklîdin âfetini bilesin.*

Âtîde beyân edeceğim kıssayı iyi dinle ki, bu kıssayı, âfetin zararları nazarında tavazzuh etmek ve bu sebeble taklîdden korkup ictinâb etmen için beyân ediyorum.

فروختن صوفیان بهیمهء مسافر را جهت سماع

Sûfîlerin semâ' için müsâfirin hayvanını satmaları

صوفیٔ در خانقه ازره رسید　　مرکب خود برد در آخر کشید

510. *Bir sûfî yoldan bir tekyeye erişti; kendi merkebini götürdü ahıra çekti.*
[514]

Yolcu olan bir sûfî bir tekyeye uğradı. O gece orada yatacağı için merkebini de götürüp ahıra çekti.

آبکش داد و علف از دست خویش　　نی چنان صوفی که ما گفتیم پیش

511. *Ona kendi elinden sucağız ve yem verdi; evvelce söylediğimiz sûfî gibi değil.*

Yukarıda beyân ettiğimiz kıssadaki sûfî eşeğini hâdime tevdî' etmiş ve o da onu aç bırakmış idi. Bu sûfî onun gibi yapmadı; hayvanını kendi eliyle doyurdu.

احتیاطش کرد از سهو و خباط　　چون قضا آید چه سودست احتیاط

512. *Ona sehv ve hatâdan ihtiyât etti; kazâ geldiği vakit ihtiyâtın ne fâidesi vardır!*

Sûfî merkebine bir hatâ vâki' olmasın diye bizzât hizmet etmekle ihtiyât etti; fakat kazâ-yı ilâhîye karşı ihtiyât müessir olmaz.

صوفیان تقصیر بودند و فقیر   كادَ فَقْرٌ اَنْ يَعى كُفْراً يُبير

513. *Sûfîler âciz ve fakîr idiler; fakr, helâk eder; küfre şâmil olmağa karîbdir.*

Bu beyitte, كاد الفقر ان يكون كفرا ya'ni "Fakr küfr olmağa yakındır." hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Hind nüshalarında ikinci mısra كاد الفقر ان يكن كفرا كبير sûretindedir. Ma'nâsı "Fakr, büyük küfr olmağa yakın oldu." demektir. Zîrâ muhâlefet-i şer'in ekserîsi fakr u zarûret yüzünden vâk' olur.

ای توانگر تو که سیری هین مخند   بر کژئ آن فقیر دردمند

514. *Ey zengin, sen toksun; sakın o derdli olan fakîrin eğriliği üzerine gülme!*

از سر تقصیر آن صوفی رمه   خر فروشی درگرفتند آن همه

515. *O sûfî bölüğü acz cihetinden cümleten eşek satıcılığı ihtiyâr ettiler.*

کز ضرورت هست مرداری مباح   بس فسادی کز ضرورت شد صلاح

516. *Zîrâ zarûretten bir murdâr mubâhtır; çok fesâd ki, zarûretten salâh oldu.*

Ya'ni, şerîatta, zarûret vaktinde harâm olan şey mubâh olur. Ve fıkhın kavâid-i esâsiyyesinden biri de, الضرورات تبيح المحظورات ya'ni "Zarûretler memnû' olan şeyleri mubâh kılar" kâidesidir. Nitekim ölü eti ve hayvandan akan kan ve yâhut domuz eti yemek harâm iken, Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Bakara'da إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ (Bakara, 2/173) ["Allah size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'dan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir mikdâr yemesinde günah yoktur."] âyet-i kerîmesinde vâki' olan müsâade üzere, ıztırâr vaktinde yemek câiz olur.

هم درآن دم آن خرك بفروختند   لوت آوردند و شمع افروختند

517. *O an içinde de o eşekceğizi sattılar; yiyecek getirdiler ve mumlar yaktılar.*

O aç ve muztar kalan sûfîler, kendilerince fetvâsını verip, derhâl o müsâfirin eşekceğizini sattılar; semeni ile yiyecek alıp getirdiler ve mumlar alıp yaktılar, tekyeyi şenlendirdiler.

ولوله افتاد اندر خانقه   کامشبان لوت وسماعست وشره

518. *"Bu geceler yiyecek ve semâ' ve iştihâ vardır!" diye tekyeye velvele düştü.*

چند ازین صبر وازین سه روزه چند　　　چند ازین زنبیل واین دریوزه چند

519. (*Dediler ki:*) *"Bu ne kadar sabır ve bu ne kadar üç günlük oruç; bu ne kadar zenbîl ve bu ne kadar dilenme!*

"Artık bıktık, bu ne kadar fakr u zarûrete sabr etmek ve bu ne kadar üç günlük mütevâlî oruç tutmak ve bu ne kadar elde zenbîl kapı kapı dolaşmak ve bu ne kadar dilencilik! Oh, biraz da bedâva yeyip istirâhat edelim!

ماهم ازخلقیم وجان داریم ما　　　دولت امشب میهمان داریم ما

520. *Biz de halktanız ve bizim de canımız var; bu gece devlet, bizim müsâfi-*
[524] *rimiz var!"*

Biz de Allâh'ın mahlûku cinsindeniz, bizde de can var! Oh, bu gece bize devlet! Muhterem müsâfirimiz var, yâ Hû!"

تخم باطل را ازان می کاشتند　　　کانکه آن جان نیست جان پنداشتند

521. *Ondan dolayı bâtıl tohumunu ektiler ki, o ki can değildir, can zannettiler.*

Ya'ni sûfîler "rûh-i hayvânî"lerini "rûh-i insânî" ve bütün mahrûmiyyetlerin "rûh-i insânî"ye âidiyyetini zannettikleri için, bâtıl tohumunu, ya'ni bu efkâr-ı fâsideyi sâha-i kalblerine ektiler.

وان مسافر نیز از راه دراز　　　خسته بود ودید آن اقبال وناز

522. *Ve o müsâfir dahi uzun yoldan hasta idi ve o ikbâl ve nâzı gördü.*

Ve o müsâfir olan sûfî dahi uzun bir yoldan gelmiş ve yorgunluktan hasta olmuş idi. Ve sûfîlerin o ikrâm ve iltifâtlarını gördü, hoşuna gitti.

صوفیانش یك بیك بنواختند　　　نرد خدمتهای خوش می باختند

523. *Sûfîler onu birer birer okşadılar; hizmetlerin nerdini iyi oynadılar.*

"Nerd", tavla oyunu demektir. Tavla oyununda oyuncular pulları yerli yerine yerleştirmekle meşgûl oldukları gibi, sûfîler de müsâfirin muhtâç olduğu hizmetleri yerli yerinde icrâ ettiler.

گفت چون می دید میلانشان بوی　　　گر طرب امشب نخواهم کردکی

524. *Vaktâki onların ona meyillerini gördü, dedi ki: "Eğer tarabı bu gece yapmayacak isem, ne vakit yapacağım?*

Müsâfir olan sûfî tekye sûfîlerinin kendisine meyil ve iltifâtlarını gördüğü vakit, kendi kendine dedi ki: "Oh, bu gece zevk yerinde! Ben zevk ve tarabı bu gece yapmazsam ne vakit yaparım?"

لوت خوردند وسماع آغاز کرد　　　خانقه تا سقف شد پر دود و گرد

525. *Yemek yediler ve semâ'a başladılar; tekye tavana kadar toz ve duman doldu!*

دود مطبخ گرد آن پا کوفتن　　　زاشتیاق و وجدشان آشوفتن

526. *O ayak vurmak matbah dumanı yaptı; onların iştiyâkından ve vecdlerinden ve şûrişlerinden.*

"Kerd" kâf-ı Arabî ile "kerden" masdarından mâzî olduğuna göre, ma'nâ budur ki: "Sûfîlerin iştiyâklarından ve aşklarından ve birbirlerine karışmalarından, semâ' esnâsında ayak vurmaları matbah dumanı yaptı." Ve "gerd" mevcûd nüshalarda olduğu üzere kâf-ı Fârisî ile olursa "toz" ma'nâsınadır. Bu sûrette ma'nâ, "Sûfîlerin iştiyâklarından ve vecd ve aşklarından ve birbirine karışmalarından, o ayak vurmanın tozu matbah dumanı idi" demek olur. Ve ayak vurmadan tavana kadar kalkan toz, matbah dumanına teşbîh buyurulmuş olur.

گاه دست افشان قدم می کوفتند　　　گه بسجده صفه را می روفتند

527. *Gâh el açıcı olarak ayak vurdular; gâh secde ile sofayı süpürdüler.*

Sûfîler semâ' esnâsında gâh ellerini ve kollarını açarak hây u hûy ile tepindiler ve gâh secdelere yatarak yüzleriyle sofanın tozlarını süpürdüler.

دیر یابد صوفی آز از روزگار　　　زان سبب صوفی بود بسیار خوار

528. *Sûfî rûzgârdan hırsını geç bulur; o sebebden sûfî çok yiyici olur.*

Sûfî hayât-ı dünyeviyyeden hırsını ve murâdını geç bulur; o sebebden sûfî eline geçtiği vakit çok yiyici olur.

جز مگر آن صوفیئ کز نور حق　　　سیرخورد او فارغست از ننگ دق

529. *Ancak o sûfînin gayrı ki nûr-i Hak'tan doydu, o kapı çalmak ârından fâriğdir.*

Ya'ni, sûfîlerin çoğu böyle hayatlarında murâdlarını geç elde ettikleri için, fırsat bulunca çok yerler. Fakat bir nevi' sûfîler vardır ki, onlar müstesnâdır.

Bu nevi' sûfîler, Hakk'ın nûrundan doyarlar ve onlar, ابيت عند ربى يطعمنى ويسقينى ya'ni "Ben Rabb'imin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir" hadîs-i şerîfinin sırrından bi'l-verâse nâil-i haz olurlar.

از هزاران اندکى زين صوفيند　　　باقيان در دولت او مى زيند

530. [534] *Binlerceden birazı bu sûfîlerdendir; bâkîleri onun devletinde yaşarlar!*

Sûfîlerin binlercesinden birazı bu nûr-ı Hak'tan doyan sûfîlerdendir; mütebâkîsi onun sâye-i devletinde yaşarlar ve onların nâm u şânı hürmetine halktan riâyet görürler.

چون سماع آمد زاول تا کران　　　مطرب آغازيد يك ضرب گران

531. *Vaktâki semâ' evvelden âhirine kadar geldi, mutrıb bir ağır darba başladı.*

"Kerân" burada "intihâ" demektir. "Mutrıb", esnâ-yı semâ'da kasîde ve ilâhî okuyan ve nây ve rebâb gibi sazları çalan kimselere derler. Bunlara "zâkir" dahi derler. "Darb" burada ıstılâhât-ı mûsıkiyyeden olup, nağmelerin uzaması ve kısalması için ta'yîn olunan zamandan kinâyedir ki, "hafîf" ve "sakîl" kısımlarına ayrılır."Darb-ı girân" ta'bîri ile, ağır usûllere işâret buyurulur. Ya'ni, semâ' evvelden ağır usûllerle başlayıp, nihâyete doğru "yürük semâî" ve "sofyân" gibi yürük usûllerle nihâyete erişti. Mutrib havayı tebdîl ederek ağır usûller ile besteler okudular ve nihâyet iş hezliyyâta döküldü.

خر برفت وخر برفت آغاز کرد　　　زين حرارت جمله را انباز کرد

532. *"Gitti eşek ve gitti eşek!" başladı; bu harâretten cümleyi ortak etti.*

Hezliyyâtta da ileri gidilerek, "Gitti eşek, gitti eşek!" sözlerini âhenkdâr telaffuz etmek ve usûle uydurmak sûretiyle bir oyun çıkardılar. Nitekim zamânımızda ba'zı mesîrelerde, "Dellâl! dellâl! Yâ dellâl!" diye el çırparak oynarlar. Onlar de kemâl-i harâretle hep bir ağızdan "Gitti eşek!" demeğe başladılar.

زين حراره پاى کوبان تا سحر　　　کف زنان خر رفت وخر رفت اى پسر

533. *Bu harâretten seher vaktine kadar "Gitti eşek, gitti eşek ey oğul!" diye ayak vurucu ve el çırpıcı oldular.*

ازره تقليد آن صوفى همين　　　خر برفت آغاز کرد اندر حنين

534. *O sûfî de taklîd cihetinden feryâd içinde böyle "Gitti eşek"e başladı.*

Bu oyun müsâfir sûfîye de hoş geldi; o da onlara taklîden avazı çıktığı kadar böyle "Gitti eşek!" demeğe başladı.

چون گذشت آن نوش و جوش و آن سماع   روز گشت و جمله گفتند الوداع

535. *Vaktâki o nûş ve cûş ve semâ' geçti, gündüz oldu ve hepsi "Elvedâ!" dediler.*

Vaktâki o tepinme ve bağırma zevki ve o kaynaşma ve raks geçti, gündüz oldu, hepsi vedâ' ederek o meclisten ayrıldılar.

خانقاه خالی شد و صوفی بماند   گرد از رخت آن مسافر می فشاند

536. *Tekye boşaldı ve sûfî kaldı; o müsâfir eşyâsından tozu silkti.*

رخت از حجره برون آورد او   تا بخر بربندد آن همراه جو

537. *O yoldaş isteyen, eşyâyı eşeğe yüklemek için hücreden dışarıya çıkardı.*

Yol arkadaşlarını arayan o müsâfir sûfî eşyâsını eşeğine yüklemek için oturduğu odadan dışarıya çıkardı.

تا رسد درهمرهان او می شتافت   رفت در آخر خر خود را نیافت

538. *Yoldaşlara yetişmek için o acele ediyordu; ahıra gitti, eşeğini bulamadı.*

گفت آن خادم بآبش برده است   زانکه خر دوش آب کمتر خورده است

539. *Dedi ki: "O hâdim onu suya götürmüştür; zîrâ ki eşek dün gece az su içmiştir."*

خادم آمد گفت صوفی خر کجاست   گفت خادم ریش بین جنگی بخاست

540. [544] *Hâdim geldi, sûfî dedi ki: "Eşek nerededir?" Hâdim dedi: "Sakala bak!" Kavga çıktı.*

Sûfî müsâfir kendi kendine, "Hâdim eşeği suya götürmüştür" diye düşünürken, hâdim oraya geliverdi. Sûfî eşeğim nerededir diye sordu. Hâdim, ma'nâ-yı tezyîfî mutazammın olarak, "Hele şu sakala bak!" dedi. Ya'ni "Şu koskoca sakalından utanmadan sorduğu suâle bak!" demektir. Hâdimin bu cevâb-ı müzeyyifânesi üzerine, bittabi' aralarında kavga ve nizâ' çıktı.

گفت من خر را بتو بسپرده ام   من ترا بر خر موکل کرده ام

541. *Dedi: "Ben eşeği sana tevdî' etmişim; ben seni eşek üzerine müvekkel etmişim!"*

Sûfî dedi ki: "Ben eşeği sana emânet etmiş ve o emânetin muhâfazasına da seni tevkîl etmiş idim.!"

باز پس ده آنچه من دادم بتو   بازده آنچه فرستادم بتو

542. *"Benim sana verdiğim şeyi yine geri ver; sana emânet ettiğim şeyi geri ver!"*

"Binâenaleyh benim sana emânet etmiş olduğum eşeği bana iâde etmen lâzımdır.!" Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا (Nisâ, 4/58) ya'ni "Allâh Teâlâ size, emânâtı ehline edâ etmenizi emreder" buyurulur.

بحث با توجيه كن حجت ميار   آنچه من بسپردمت وا پس سپار

543. *"Tevcîh ile bahs et, hüccet getirme; sana tevdî ettiğim şeyi geri teslîm et!"*

Mübâhaseyi kuru lâflara boğma; şerîat hükmüne tevcîh ile bahs et, birtakım bâtıl delîller getirmeğe kalkma! İşin hülâsası budur ki, sana tevdî' ettiğim şeyi geri ver vesselâm!"

گفت پيغمبر كه دستت هرچه برد   بايدش در عاقبت وا پس سپرد

544. *"Peygamber buyurdu ki: "Elin her neyi götürdü ise, sonunda onu iâde etmek lâzımdır."*

Zîrâ Peygamber (a.s.) Efendimiz buyurdular ki: الآخذ ضامن والزعيم غارم ya'ni "Alan zâmindir ve kefîl borçludur" buyururlar.

ورنهء از سركشى راضى بدين   نك من و تو خانهء قاضى دين

545. *"Ve eğer serkeşlikten buna râzı değil isen, işte ben ve sen, dîn kadısının evi!.*

Eğer serkeşliğin ve inâdın sebebi ile söylediğime râzı ve kāni' değil isen, işte ben ve işte sen, işte kādî-i şer'in ikāmetgâhı ve mahkemesi, oraya gidelim!

گفت من مغلوب بودم صوفيان   حمله آوردند وبودم بيم جان

546. *(Hâdim) dedi: "Ben mağlûb idim; sûfîler hamle getirdiler ve bana can korkusu oldu."*

Hâdim sûfîye cevâben dedi ki: "Ben senin emânet ettiğin eşeği emr-i muhâfazada mağlûb oldum ve âciz kaldım. Zîrâ sûfîlerin cümlesi üstüme hücum ettiler, canımdan korktum, müdâfaa edemedim."

تو جگر بندی میان گربگان   اندر اندازی وجویی زان نشان

547. *"Sen bir ciğer takımını kedilerin ortasına atarsın ve ondan eser istersin!"*

در میان صد گرسنه گردهٔ   پیش صد سگ گربهٔ پژمردهٔ

548. *"Yüz aç ortasında bir somun; yüz köpek önünde bir miskîn kedi!"*

Senin eşeğin, yüz aç kimse ortasına atılmış bir ekmeğe ve yüz köpek önünde kalmış bir uyuz miskîn kediye benzedi!

گفت گیرم کز تو ظلما بستدند   قاصد خون من مسکین شدند

549. *Dedi ki: "Tutayım ki senden zulmen aldılar; ben miskînin kanına kāsıd oldular;"*

Sûfî de buna cevâben dedi ki: "Haydi farz edelim ki, eşeği senden zor ile ve zulm ile aldılar ve benim yolculukta yaya kalarak helâkime kasd ettiler."

تو نیایی و نگویی مرمرا   که خرت را می برند ای بی نوا

550. [554] *"Sen gelmez misin ve bana demez misin ki: 'Ey fakîr, senin eşeğini götürüyorlar!'*

تا خر از هرکه بود من واخرم   ورنه توزیعی کنند ایشان زرم

551. *"Tâ ki her kimden olursa eşeği geri alayım ve yoksa onlar benim altınımı tevzî' etsinler!"*

Eşeği alanlar kimler ise onlardan geri almağa çalışayım ve alamazsam paramı vereyim, aralarında tevzî' ve taksîm etsinler.

صد تدارك بود چون حاضر بدند   این زمان هريك باقليمی شدند

552. *"Hâzır oldukları vakit yüz çâre var idi; bu zamanda her biri bir iklîme gittiler."*

Onlar burada bulundukları vakit eşeği ellerinden kurtarmak için birçok çâreler var idi; şimdi ise her birisi bir tarafa savuştu!

من کرا گیرم کرا قاضی برم   این قضا خود از تو آمد بر سرم

553. *"Ben kimi tutayım ve kimi kadıya götüreyim? Bu kazâ benim başıma senden geldi!"*

چون نیایی و نگویی ای غریب پیش آمد اینچنین ظلمی مهیب

554. *"Niçin gelmezsin ve: Ey garîb, önüne böyle mehîb bir zulüm geldi!' demezsin?"*

گفت والله آمدم من بارها تاترا واقف کنم زین کارها

555. *(Hâdim) dedi: "Vallâhi ben bu işlerden seni vâkıf etmek için def'alarla geldim;*

تو همی گفتی که خر رفت ای پسر از همه گویندگان با ذوق تر

556. *Sen söyleyenlerin hepsinden daha ziyâde zevk ile, 'Gitti eşek ey oğul!' diyor idin!*

باز می گشتم که او خود واقفست زین قضا راضیست مرد عارفست

557. *Muhakkak o vâkıftır, bu kazâdan râzıdır, ârif adamdır diye geri döndüm!"*

Bu zât eşeğin satıldığına vâkıftır ve Hakk'ın bu kazâsına râzı olup, tecelliyât-ı ilâhiyyeyi zevk ile temâşâ eden bir ârif adamdır; binâenaleyh bildiği bir şeyi ne söyleyeyim dedim, geri döndüm.

گفت آنرا جمله می گفتند خوش مر مرا هم ذوق آمد گفتنش

558. *(Sûfî) dedi ki: "Onu hepsi hoş söylediler; bana da onu söylemeğe zevk geldi."*

Sûfî hâdimin ma'kûl sözüne karşı müdâfaadan âciz kalıp, kendi kusûruna i'tirâfen dedi ki: "Gitti eşek!' sözünü hep bir ağızdan latîf ve âhengdâr olarak söylediler; bana da onlara muvâfakatla böyle söylemek zevkli geldi."

مر مرا تقلیدشان برباد داد که دو صد لعنت بر آن تقلید باد

559. *"Muhakkak onların taklîdi beni yele verdi ki, o taklîde iki yüz la'net olsun!"*

"Berbâd dâden" yok etmek ve perîşân etmekten kinâyedir. (*Bahâr-ı Acem*) Ya'ni, benim onlara taklîd etmem beni perîşân etti. Böyle taklîde la'net olsun!

خاصه تقلید چنین بی حاصلان کاب رورا ریختند ازبهرنان

560. [564] *"Husûsiyle böyle bî-hâsılların taklîdi ki, ekmek için yüz suyu döktüler!"*

Ya'ni, hadd-i zâtında taklîd fenâ şeydir. Hele böyle huzûzât-ı nefsâniyyeleri için yüz suyu döken bî-hâsıl kimselere taklîd olunursa, âkıbeti her vech ile vahîm olur.

Bu beyitin ikinci mısrâ'ı ba'zı nüshalarda همچو ابراهیم بگذر زآفلان ya'ni "İbrâhîm (a.s.) gibi, âfillerden ve gāib olanlardan geç!" Zîrâ Hakk'ın gayri olan her bir şey âfildir ve fenâya mahkûmdur. Binâenaleyh maksadları, Hakk'ın gayri olan kimselere taklîd etme, demektir.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr efendimiz bu kıssa zımnında, taklîdî olan semâ'ları da`tezyîf buyururlar. Zîrâ kıssaya dikkat olunursa görülür ki, taklîd yalnız müsâfir sûfîde değildir. Eşeği satan sûfîlerin semâ'ı dahi taklîddir. Çünkü semâ' mi'deyi doldurup hayvanlık zevk ve keyfinden doğan harâret ile vâki' olursa, ma'nâda bî-hâsıllıktan ibâret olur. Nitekim semâ' hakkında bir rubâîlerinde Hz. Pîr böyle buyururlar: Rubâî:

ای مرد سماع معده را خالی دار   زیرا چو تهیست نی کند ناله و زار

چون پر کردی شکم زلوت بسیار   خالی مانی ز دلبر و بوس و کنار

"Ey semâ' adamı, mi'deyi boş tut; zîrâ kamış boş olduğu vakit nâle ve zâr eder. Karnını çok taâmdan doldurduğun vakit, dilberden ve onu takbîlden ve kucaklamadan hâlî kalırsın!"

Ve mukallid sûfîlerin semâ'da "Gitti eşek!" demelerinde de bir işâret vardır. Zîrâ semâ'-ı hakîkî esnâsında sıfât-ı nefsâniyye fânî olur ve insanların eşekler ile müşterek olduğu "rûh-i hayvânî"nin hükmü gider. Binâenaleyh semâ'-ı hakîkî erbâbı "Gitti eşek!" derler ise, hakîkat olur. İmdi, sûfîlerin "Gitti eşek!" demeleri vâkı'a mutâbık idiyse de, hakîkatta taklîd idi. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîflerinde bu ma'nâya işâret buyururlar:

سماع آرام جان زندگانست   که داند که اورا جان جانست

"Semâ' dirilerin râhat-ı cânlarıdır; onu cânının cânı olan bir kimse bilir."

عکس ذوق آن جماعت می زدی   وین دلم زین عکس ذوقی می شدی

561. *"O cemâatin zevkinin aksi vururdu ve benim bu gönlüm bu akisten zevke mensûb olurdu."*

"Zevkî"de "yâ" nisbet olduğuna ve "şuden" "olmak" ma'nâsına geldiğine göre, tercüme böyle olur. "Yâ" vahdet olduğuna ve "şuden" "gitmek" ma'nâ-

sına geldiğine göre tercüme böyle olur: "O cemâatın zevkinin aksi vurdu ve benim bu gönlüm bu aksten bir zevk giderdi." Her iki sûrette de ma'nâ değişmez. Ya'ni "O sûfîlerin hepsinde hâsıl olan zevk bana aks etti ve bu akis sebebiyle o zevk gönlümde takarrur etti; onların ihtisâsâtıyla mütehassis oldum. "Bu beyt-i şerîfte, meclis ister ciddiyyât ve ister hezliyyât meclisi olsun, hâzırûnun ahvâl-i bâtınelerine müessir olacağına işâret buyurulur. Zîrâ tabîat sâriktır ve binâenaleyh bu sebeble ehl-i hakîkat meclislerinden istifâde lüzûmu zâhir olur.

عکس چندان باید از یاران خوش   که شوی بی عکس از بحر آبکش

562. *Latîf yârlardan aks o kadar gerektir ki, denizden akssiz su çekici olasın!*

"Latîf yârlar"dan murâd, ehl-i hakîkat; ve "deniz"den murâd âlem-i hakîkat; "su"dan murâd, vâridât-ı Hak'tır. Ya'ni, "Ey sâlik, ehl-i hakîkatin ahvâl-i şerîfelerinin aksi, âlem-i hakîkattan senin kalbine, akis vâsıtası olmaksızın ulûm-i ledünniyye ve tecelliyât-ı Hak vârid oluncaya kadar lâzımdır. Binâenaleyh evvelâ onların aks-i ahvâli ile kalbinin kapısı açılır, sonra sen kendi kitâbını okumaya başlarsın."

عکس کاول زد توآن تقلید دان   چون پیا پی شد شود تحقیق آن

563. *Aks ki evvel vurdu, sen onu taklîd bil; vaktâki mütevâlî oldu, o tahkîk olur.*

Zîrâ zikrullâh meclislerinden ve yâhût kâmillerden senin kalbine evvelâ vâki' olan aksi taklîd bil! Sende böyle bir hâl-i latîf vâki' olursa, sakın kendinden bilme! Çünkü sen mürşidin huzûrunu terk ettiğin vakit, yine kendi hâlin olan hicâba düşersin. Bundan anlarsın ki, o hâl taklîd ve âriyet imiş. Binâenaleyh ehl-i hakîkatin meclisine devâm ederek, o ahvâl-i latîfenin sende mütevâliyen zuhûruna çalış ki, o ahvâl ile tahakkuk etmiş olasın!

تا نشد تحقیق از یاران مبر   از صدف مگسل نگشت آن قطره در

564. *Tahkîk olmadıkça yârlardan munkatı' olma; sıdktan kesilme, o katre inci olmadı!*

Taklîdin tahkîka mübeddel olmadıkça kâmillerden ayrılma! Nitekim âyet-i kerîmede, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'ni "Ey îmân eden kullarım, Allâh'a ittikā edin ve sâdıklar ile berâber olun!" buyurulur. Zî-

râ kâmillerin huzûru sadeftir; onlardan sana mün'akis olan katre-i tecellî henüz senin kalbinde inci olmamıştır. Binâenaleyh o katre-i tecellî inci oluncaya kadar, sadef gibi olan kâmillerin huzûrunu terk etme!

صاف خواهى چشم وعقل وسمع را　　بر درآن تو پرده هاى طمع را

565. *Gözü ve aklı ve sem'i sâf istersen, sen o tama' perdelerini yırt!.*

Görüşünün ve aklının ve işitmenin sâf ve pâk olmasını istersen, dünyevî ve uhrevî olan nefsinin tama'larından geç ve tama' perdelerini yırt; matlûbun ve maksûdun ancak Hak olsun!

زانكه آن تقليد صوفى از طمع　　عقل او بر بست از نور و لمع

566. *Zîrâ ki o sûfînin tama'dan taklîdi, nûrdan ve lem'adan onun aklını bağladı.*

Zîrâ görmüyor musun, o müsâfir sûfînin taklîdi nûr-i irfândan ve lem'a-i muhâkemeden onun aklını bağladı ve "Gitti eşek!" demenin ma'nâsından bî-haber kaldı. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz buyururlar: استعيذوا من الطمع فإنه يهدى الى الطبع ya'ni "Tama'dan istiâze edin; zîrâ o tabîata rehber olur!"

طمع لوت و طمع آن ذوق و سماع　　مانع آمد عقل اورا زالطلاع

567. *Yiyecek tama'ı ve o zevk ve semâ' tama'ı, onun aklına ıttılâ'dan mâni' oldu.*

Çünkü müsâfir sûfî yiyecek buldu ve zevk ve semâ' buldu; ve bunlara olan tama'ı ortada cereyân eden ahvâle ıttılâ'dan aklını men' etti ve muhâkeme edemedi.

گر طمع در آينه بر خاستى　　درنفاق آن آينه چون ماستى

568. *Eğer tama' aynada kalka idi, o ayna nifâkta bizim gibi olurdu.*

"Ayna"dan murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir. Ya'ni, insân-ı kâmilin âyîne-i kalbinde hırs ve tama' olaydı, o ayna dahi nifâkta ve gıll ü gışta bizim gibi olur idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz kendileri kâmil iken, üslûb-ı hakîmâne üzere, nasîhat kasdıyla "bizim gibi" ta'bîrini isti'mâl buyurmuştur.

گر ترازورا طمع بودى بمال　　راست كى گفتى ترازووصف حال

569. *Eğer terâzînin mala tama'ı olaydı, terâzî vasıf ve hâli ne vakit doğru söylerdi?*

"Terâzî"dan murâd dahi kezâlik enbiyâ ve evliyâdır. Zîrâ doğru ve eğri, onların akvâl ve ahvâl-i şerîfeleriyle veznen bilinir. Ya'ni, insân-ı kâmillerin mâl-i dünyâya tama'ları olsa idi, herkesin vasıf ve hâllerini doğru söylerler mi idi? Belki mala tama' sebebiyle müdâhene edip, eğriye doğru ve doğruya eğri derler idi.

هر پیمبر گفت با قوم از صفا   من نخواهم مزد پیغام از شما

570. [574] *Her peygamber safvet cihetinden kavmine dedi ki: "Ben sizden haberin ücretini istemem."*

Nitekim her peygamber kendi kavmine kemâl-i safvetle dedi ki: "Benim mala tama'ım olmadığı için, cânib-i Hak'tan size getirdiğim haberlerin ve doğru yolun ücretini istemem. "Nitekim âyet-i kerîmede buyurulur. يَاقَوْمِ لاَ أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِنْ أَجْرِىَ إِلاَّ عَلَى الَّذِى فَطَرَنِى (Hûd, 11/51) Ya'ni "Ey kavim, ben sizden ona ecir istemem; benim ecrim ancak beni halk eden Zât-ı Ecell ve A'lâ üzerinedir."

من دلیلم حق شمارا مشتری   داد حق دلالیم هر دوسری

571. *"Ben delîlim, Hak sizin için müşteridir; Hak bana iki tarafın dellâllığını verdi."*

"Ben Hak ile kul arasında delîl ve vâsıtayım. Hak Teâlâ, إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını, onlara tahsîs buyurduğu cennet mukābilinde iştirâ eyledi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere mü'minlerin müşterisidir. Şu halde ben bu alım ve satımda iki tarafın dellâlıyım."

چیست مزد کارمن دیدار یار   گرچه خود بو بکر بخشد چل هزار

572. *"Benim işimin ücreti nedir? Yârin dîdârıdır. Vâkıâ Ebû Bekir kırk bin bahş etti."*

Bu beyt-i şerîfi cenâb-ı Pîr efendimiz bi-hasebi'l-verâse lisân-ı nübüvvetten beyân buyururlar. Ya'ni Peygamber-i zîşân Efendimiz buyururlar ki: "Benim Hakk'a da'vetten ibâret olan işimin ücreti maddî değildir. Ancak Hakk'ın cemâl-i pâkidir. Filvâki' Hz. Ebâ Bekir es-Sıddîk (r.a.) benim da'vetime icâbetin şükrânesi olarak kırk bin dînâr tasadduk etmiştir." Rivâyet olunur ki, Ebâ Bekir es-Sıddîk efendimiz, muhabbet-i Peygamberî uğrunda kırk bin dî-

nâr infâk etmiştir. Hattâ kendisinde bir şey kalmamış ve setr-i avret için bir şeyi kalmadığından üç gün evinden dışarıya çıkamamıştır.

چل هزار او نباشد مزد من   کی شود شِبْه شَبَهْ درعدن

573. *"Onun kırk bini benim ücretim olamaz; deniz mühresi ne vakit Aden incisine müşâbih olur?"*

"Şibh" müşâbih demektir. "Şebeh" denizden çıkan küçük mühre ma'nâsınadır ki, bunların ba'zısı beyaz ve ba'zısı siyah olur. Ve "Aden", Yemen cihetinde sâhilde bir şehrin ismidir. "Dürr-i Aden" Aden şehrinin incisi demektir. Ya'ni "Hz. Sıddîk'ın kırk bin altını, vazîfe-i nübüvvetimin ücreti olamaz. Onun ücreti cemâl-i Hak'tır. Hiç cemâl-i pâk-i Hak bu âlem-i kesîfin altınına ve cevherine müşâbih olur mu? Ve meselâ Aden şehrinin meşhûr olan incisi deniz mühresine benzer mi?"

یك حکایت گویمت بشنو بهوش   تا بدانی که طمع شد بند گوش

574. *Tama', kulağın bağı olduğunu bilmen için, sana hikâye söyleyeyim, akıl ile dinle!*

هر کرا باشد طمع الکن بود   با طمع کی چشم ودل روشن شود

575. *Her kimin tama'ı olursa elken olur; göz ve gönül tama' ile ne vakit münevver olur?*

"Elken", "lüknet"ten ism-i tafdîldir; dili tutkun olana derler ki, konuşurken zahmetle söz söyler. Pelteklik ve pepemelik hep "lüknet"ten ma'dûddur. Burada, hukûka riâyet husûsunda sıklet ve betâet ma'nâsına müsta'meldir. Ya'ni "Tama'ı olan kimse hukûka riâyet husûsunda âcil olmaz, betâetle hareket eder; ve tama' akıl gözünü kör eder ve kalbi karartır."

پیش چشم او خیال جاه و زر   همچنان باشد که موی اندر بصر

576. *Onun gözünün önünde mansıb ve altın hayâli, öyle olur ki, gözde kıl!*

Ehl-i tama'ın gözünün önünde yüksek mansıb ve para kazanmak hayâli, gözde bitmiş olan kıl gibi olur.

جز مگر مستی که از حق پربود   گرچه بدهی گنجها اوحربود

577. *Ancak bir sarhoşun gayri ki, Hak'tan dolu olur, her ne kadar ona hazîneleri versen, o hür olur!*

Ya'ni tama'dan müstesnâ kalan, muhabbet-i ilâhiyye şarâbından sarhoş olan ve Hakk'ın tecelliyât-ı zâtiyyesi ile dolmuş bulunan enbiyâ ve evliyâdır. Eğer onlara pâdişahlık verip eline hazîneleri teslîm etmiş olsan, onlar bu saltanatın ve altın ve gümüşün esîri olmazlar ve hürriyet-i hakîkiyyelerini dâimâ muhâfaza ederler.. Nitekim bir peygamber olmakla berâber saltanat-ı sûrî sâhibi bulunan Süleymân (a.s.)ın ahvâl-i şerîfesi bu da'vânın şâhididir. O hazretin zenbîl örüp satarak nafakasını tedârik ettiği ehl-i tefsîr tarafından beyân olunmuştur. Ümmetlerine hâkim olan enbiyâ-yı sâirenin ahvâli de böyledir.

هر كه از ديدار بر خوردار شد   اين جهان در چشم او مردار شد

578. *Her kim ki dîdârdan ber-murâd oldu, bu cihân onun gözünde murdâr oldu!*

Bu cihân-ı kesîfin huzûzât ve ezvâkına tama'dan kurtulmak, ancak cemî'-i mezâhirde ilmen ve hâlen Hakk'ı müşâhede etmek sûretiyle mümkindir. Bu hâli tahsîl etmemiş olan kimseler mutlakā derecât-ı tama'dan bir derece ile ma'lûldür. Zîrâ ıstılâhat-ı sûfiyyede "hür" o kimseye derler ki, her bir ihtiyâc-ı sûrîsinde halka boyun eğmekten kurtulmuştur; kemâliyle Hakk'ın abdiyyetinde kāim olur. Tafsîli *Risâle-i Kuşeyriyye*'dedir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber *Fütûhat*'ın 214. bâbında buyururlar ki: "Hürriyet, sıfat-ı abdin sıfat-ı Hak ile izâlesinden ibârettir. Bir vecih ile ki, Hak abdin sem'i ve basarı ve cemî'-i kuvâsı olur. Halbuki abd ancak bu kuvvetlerden ibârettir. Vaktâki bu kuvvetler Hak olurlar, abdin "ayn"ı bâkî olmakla berâber, abdiyyeti münselib olur. Bu ifâdeden Hakk'ın abd olduğu zann olunmasın. zîrâ Hak bir vecih ile abd olmaz ve Hak sübhânehû kābil-i abdiyyet değildir. İmdi, abd bu mertebeye vusûldan evvel cemî-i vücûh ile abd idi. İşte bu selb-i abdiyyet, abdde hürriyet oldu." Bu beyânât o bâbdan hülâsadır. Tafsîlini isteyenler oraya mürâcaat buyursunlar.

ليك آن صوفى ز مستى دور بود   لاجرم در حرص او شبكور بود

579. *Lâkin o sûfî sarhoşluktan uzak idi; şübhesiz hırs içinde o gece görmez oldu.*

"Şeb-kûr" gözü gece göremeyen kimseye derler. Ya'ni, "O kıssada beyân olunan sûfî muhabbet-i ilâhiyye şarâbının sarhoşluğundan uzak idi; şübhesiz gece karanlığına müşâbih olan hırs ve tama' içinde onun aklının gözü hâdiseyi göremedi." Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' لاجرم از حرص خور بى نور بود sûretindedir. Ya'ni "Lâ cerem taâm hırsından nûrsuz idi" demek olur.

صدحکایت بشنود مدهوش حرص　　　　در نیاید نکته‌ء درگوش حرص

580. *Hırsın medhûşu yüz hikâye işitir; hırsın kulağına bir nükte gelmez.*
[584]

Hırsın sersemi olan kimse, hırs ve tama'ın fenâlığı hakkında birçok hikâyeler dinlese, mâdemki onun hırsı fa'âldır, onun hırs ve tama'ının kulağına o hikâyeden bir nükte girmez ve o fenâlıktan ibret almaz.

Ma'lûm olsun ki, hırs, insanlarda mevcûd olan bir haslettir ve onun hakîkatı mevcûddur. Binâenaleyh bu hakîkat aslâ insandan zâil olmaz. Asıl mes'ele, bu hırsın tevcîhi îcâb eden ciheti ta'yîn etmektir. Eğer bu hırs fânîye tevcîh olunursa sû'-i hulk olur; ve eğer bâkîye tevcîh olunursa hüsn-i hulk olur. Burada cenâb-ı Pîr efendimizin tahzîr buyurduğu hırs fânî olan huzûzât-ı dünyeviyye ve nefsâniyyeye tevcîh edilen hırstır. Ulûm-i enbiyâ ve evliyâya ve Hakk'a vusûle tevcîh olunan hırs ve tama' makbûldur.

تعریف کردن منادیان قاضی مفلسی را درگرد شهر

Kadının münâdîlerinin bir müflisi şehrin etrâfında i'lân etmesi

بود شخصی مفلسی بی خانمان　　　　مانده درزندان وبند بی امان

581. *Hânümânsız pek müflis bir şahıs var idi; zindanda ve amansız bir bend içinde kalmış idi.*

"Hânümân", ev ve ev eşyâsı; ve "bî-emân" kurtulması muhâl demektir. "Müflisî" deki "yâ" ta'zîm içindir. Ya'ni "Evsiz ve barksız bir şahıs var idi; zindanda ve kurtulması mümkin olmayan bir bend içinde kalmış idi."

لقمه‌ء زندانیان خوردی گزاف　　　　بر دل خلق از طمع چون کوه قاف

582. *Zindânîlerin hadsiz lokmalarını yerdi; tama'dan halkın gönlü üzerinde Kâf Dağı gibi idi!*

"Gizâf"ın, "kâf"ın kesresiyle iki ma'nâsı vardır. Birisi herze ve beyhûde; ve diğeri hesâbsız ve hadsiz demektir. Ve ba'zı lügatlarda "kâf"ın zammesiy-

le [güzâf], tahmîn ve gayr-i ma'lûm ve yalan söz ma'nâlarına geldiği gösterilmiştir. Burada, hadsiz ve hesâbsız ma'nâsı münâsibdir.

زهره نی کس را که لقمهء نان خورد　　زانکه آن لقمه ربا گاوش برد

583. *Kimsenin mecâli yok idi ki, bir lokma etmek yesin; zîrâ o lokma kapıcı onun ucunu kapardı.*

İsmâil-i Ankaravî hazretleri, şerhlerinde "gâv"ın "uç" ma'nâsına geldiğini beyân buyurmuşlardır. Fakîr de ona göre tercüme ettim. Fakat "gâv" kelimesi, "kâf-ı Arabî" ile [kâv] şecî' ve cesûr ma'nâsınadır; ve "kâf-ı Fârisî" ile "gâv"ın müteaddid ma'nâları var ise de, "uç" ma'nâsına tesâdüf edilmemiştir. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' زانکه آن لقمه ربا چابك برد sûretindedir. Ve diğer bir nüshada گاوش yerine کامش vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ, "O lokma kapıcı onun damağını ve ağzını kapar" demek olur. Fakîre lâyih olan کارش ["kâr-eş"] olmasıdır. Sehv-i nâsih ile "râ" harfi "vâv" sûretinde yazılmıştır. Bu sûrette manâ, "Kimsenin bir lokma etmek yemeğe mecâli yok idi; zîrâ o lokma kapıcı onun işini bitirirdi" demek olur. Ve *Ferheng-i Cihângîrî*'de "gâv"ın hırs ve şereh ma'nâsına geldiği mezkûrdür.

هر که دور از دعوت رحمن بود　　او گدا چشمست اگر سلطان بود

584. *Her kim da'vet-i Rahmân'dan uzak olursa, o eğer sultân olsa da gedâçeşmdir!*

"Da'vet-i Rahmân"dan murâd, ibâdın rızıklarına kefâlet-i Hak'tır. Her kimin fikri rızık husûsunda Hakk'a i'timâddan uzak ise, o kimse makām-ı saltanatta oturan bir pâdişâh bile olsa, dilenci gözlüdür; onun kemâl-i hırs ve tama'dan gözü doymak bilmez.

او مروت را نهاده زیر پا　　گشته زندان دوزخی زان نان ربا

585. *O mürüvveti ayak altına koymuş idi; zindan o ekmek kapıcıdan bir cehennem olmuş idi.*

O müflis insâniyeti çiğnemiş idi; onun ekmek kapmasından, hapishâne mahbûsîn hakkında bir cehenneme dönmüş idi.

گر گریزی بر امید راحتی　　زان طرف هم پیشت آید آفتی

586. *Eğer bir râhat ümîdi üzere kaçar isen, o taraftan da önüne bir âfet gelir!*

Ya'ni dünyâ mahall-i ibtilâdır. Râhat bulurum ümîdi ile dünyânın herhangi bir köşesine kaçmış olsan, mutlakā orada da bir belâya giriftâr olursun.

هیچ کنجی بی دد وبی دام نیست　　　جزبخلوتگاه حق آرام نیست

587. *Hiçbir köşe yırtıcı canavarsız ve tuzaksız değildir; Hakk'ın halvetgâhının gayrinde râhat yoktur!*

Bu beyt-i şerîfte, فَفِرُّوا إِلَى اللهِ (Zâriyât, 51/50) ya'ni, "Allâh'a kaçınız!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, dünyâ ef'âl-i Hakk'ın tecellîgâhıdır; ve ef'âlin menşe'i esmâdır ve esmâ' ise Dârr ve Nâfi', ve Kābız ve Bâsıt, ve Kahhâr ve Rahmân, ve Mâni' ve Mu'tî gibi mütekābildir; ve âsâr ve ahkâm-ı esmânın zuhûru aslâ ta'tîl kabûl etmez. Binâenaleyh bu âsâr ve ahkâma nazar edip, onların içinde çırpınanlar dâimâ elem ve mihnet içindedirler. Bu esmânın müsemmâsı ve bu ef'âlin fâili olan Hakk'ı müşâhede edenlerin kalbleri müsterîh olur. İşte فَفِرُّوا إِلَى اللهِ (Zâriyât, 51/50) ın ma'nâsı ve halvetgâh-ı Hak budur.

کنج زندان جهان نا گزیر　　　نیست بی پا مزد وبی دق الحصیر

588. *Zarûrî olan dünyâ zindânının köşesi ücret-i kademiyyesiz ve dakku'l-hasîrsiz değildir.*

"Dakku'l-hasîr" hakkında Hind şârihlerinden Şeyh Muhammed Efdal buyurur ki: "Bir kimse yeni ev yaptırdığı vakit, ahibbâsını da'vet edip ziyâfet çeker ve da'vetlilerin oturup yemek yemeleri için hasırlar döşer. Buna Acem'de بوریاکوبی ["bûriyâ kûbî"] ve Arab'da دق الحصیر ["dakku'l-hasîr"] derler." Şurrâh-ı Hindiyyeden Bahru'l-Ulûm ve Velî Muhammed Ekberâbâdî burada "dakku'l-hasîr"in mihnet ve meşakkat ma'nâsına geldiğini beyân ederler. İsmâîl-i Ankaravî hazretleri "hasîr"i mahbes ve "dakk"ı döğmek ma'nâsına almıştır. Fakat şurrâh-ı Hind'in beyânâtı müreccahtır. Beyt-i şerîfin ma'nâ-yı işârîsi budur ki: "Ervâh, âlem-i ervâhtan bu âlem-i dünyâya sefer edip gelirler ve birer cisme taalluk ederler. Onların bu âlemde çektikleri mihen ve meşakkat, "ayak teri" dedikleri ücret-i kademiyyedir ve kendilerinin yeni evi olan cisim evlerinin dakku'l- hasîridir."

والله ار سراخ موشی درروی　　　مبتلای گربه چنگالی شوی

589. *Vallâhi eğer fâre deliğine gitsen; bir kedi pençesinin mübtelâsı olursun!*

Eğer zevksiz ve fenâsız eski libâslar içine saklansan ve halvette olsan, iyi ve kötü hayâllerin te'sîri altında kalırsın ve onların her birerleri kedi pençeli olup, senin bâtınını tırmalarlar.

آدمی را فربهی هست از خیال　　گر خیالاتش بود صاحب جمال

590. *Âdemînin semîzliği hayâldendir; eğer onun hayâlâtı sâhib-i cemâl olursa!*
[594]
İnsanlar, kendilerinin güzel hayâllerinden semirirler!

ورخیالاتش نماید ناخوشی　　می گدازد همچو موم ازآتشی

591. *Ve eğer onun hayâlleri nâhoşluk gösterirse, bir ateşten mum gibi erir!*

Eğer insanın hayâlleri fenâ olursa, mum nasıl ateşten yanıp erirse, o fenâ hayâller dahi insanı öylece eritip zaîfletir ve dâimâ gamlı olan adamların et tutmadıkları her gün gözümüzün önündedir; ve semîz adamların ekserîsi gamsız olur.

در میان مار و گژدم گر ترا　　با خیالات خوشان دارد خدا

592. *Eğer Hudâ seni yılan ve akrep içinde hoşların hayâlâtı ile tutarsa;*

مار و گژدم مر ترا مونس بود　　کان خیالت کیمیای مس بود

593. *Yılan ve akrep sana mûnis olur; zîrâ o senin hayâlin bakırın kimyâsı olur.*

"Hoşların hayâlâtı"ndan murâd, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin tefekkürâtıdır. Bu tefekkürden, müsemmâ ve mevsûf olan zât-ı Hakk'a intikāl olunur. Ve bu taayyünât-ı âlem ise, bu esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiridir. Binâenaleyh hoşların ya'ni evliyâullâhın hayâlâtını Hak Teâlâ hazretleri bir kuluna ihsân ederse, nazarında Hak'tan başka bir şey kalmaz; ve bu hayâlin zevkinde müstağrak olanlara da yılan ve akrep sıfatında olan insanların cefâsı te'sîr etmez ve netîcede onlara husûmetten fâriğ olur; ve husûmet kalmayınca, bu yılan ve akrep tabîatında olan insanlar onun mûnisi olurlar. Ve böyle kimsenin hayâli, bakır gibi olan sıfât-ı nefsâniyyenin kimyâsı olur ve o sıfât-ı nefsâniyyeyi altın gibi saf yapar!

صبر شیرین از خیال خوش شدست　　کان خیالات فرج پیش آمدست

594. *Sabır hoş hayâlden tatlı olmuştur; zîrâ o feraha çıkmak hayâlâtı öne gelmiştir.*

Hadd-i zâtında nefse acı gelen sabır, gamdan bir aralık bulunup feraha çıkılacağı hayâli ile tatlı olmuştur ve acı olan sabırı, hayâl-i latîf tatlılaştırmıştır.

آن فرج آید ز ایمان در ضمیر　　　ضعف ایمان نا امیدی و زحیر

595. *O ferec zamîre îmândan gelir; za'f-ı îmân nâ-ümîdlik ve iç sıkıntısıdır!*

İnsan kalbine ferec ve ferahlık îmândan gelir. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/6) ya'ni "Muhakkak usr ile berâber yüsr vardır" buyurur. Bir kimsenin îmânı kavî olunca Hak Teâlânın sıkıntı mukābilinde ferahlık vereceğinden emîn olur ve başına gelen belânın muvakkat bir şey olduğunu bilerek sabr eder. Fakat bu va'd-i ilâhîye îmânı zaîf olan kimse, o belâdan kurtulmaktan ümîdsiz bir hâle gelir ve içini sıkıntı basar. زحیر ["zahîr"] nefes darlığı demektır. Hele büsbütün îmânsızlar, intihâra kadar cür'et ederler!

صبر از ایمان بیابد سر کله　　　حیث لا صبر فلا ایمان له

596. *Sabır îmândan baş tâcı bulur; şu yerde ki sabır yoktur, imdi onun için îmân yoktur.*

گفت پیغمبر خداش ایمان نداش　　　هر کرا صبری نباشد درنهاد

597. *Peygamber buyurdu: "Her kimin tab'ında sabır olmazsa, Hudâ ona îmân vermedi."*

Bu beyitlerde şu hadîs-i şerîflere işâret buyurulur: الصبر رأس الإيمان ya'ni "Sabır îmânın başıdır;" ve من لا صبر له فلا ايمان له ya'ni "Sabrı olmayan kimsenin îmânı yoktur;" ve الصبر نصف الإيمان ya'ni "Sabır îmânın yarısıdır."

آن یکی در چشم تو باشد چو مار　　　هم وی اندر چشم آن دیگر نگار

598. *O birisi senin gözünde yılan gibi olur. O, başkasının gözünde de nigârdır.*

Sabır îmânı olana hoş ve îmânı olmayana boş görünür. Bu hal şuna benzer ki, bir kimse birinin gözünde yılan gibi menfûr olur. Ve diğerinin gözünde de mahbûb olur. Halbuki menfûr ve mahbûb olan aynı şahıstır.

زانکه در چشمت خیال کفر اوست　　　وآن خیال مؤمنی در چشم دوست

599. *Zîrâ ki senin gözünde onun küfrünün hayâli vardır; ve o dostun gözünde mü'minlik hayâli vardır.*

Şahs-ı vâhidin, birine mebgûz ve birine mahbûb olmasının sebebi budur ki; birisi o sevmediği kimsenin küfrüne ve fıskına nazar eder, bu küfür ve fısk

hayâli onda o kimseye karşı bir nefret hâsıl eder; ve onu seven kimse o şahısta mü'minlik hayâl eder ve bu hayâl sebebi ile onu mahbûb görür. Binâenaleyh her iki kimsenin buğzunda ve muhabbetinde müessir olan şey ancak hayâldir.

کاندرین یك شخص هر دوفعل هست　　گاه ماهی باشد او و گاه شست

600. *Zîrâ bu bir şahısta her iki fiil vardır; o gâh balık ve gâh olta olur.*
[604]

Ve bu iki muhtelif hayâlin zuhûruna sebeb, bu bir şahısta küfür ve îmâna isti'dâd ve salâhiyyet bulunmasıdır. Zîrâ her insan kuvve-i melekiyye ile kuvve-i şeytâniyyeden mürekkebdir. Bu iki kuvvetten hangisi gālib olursa, ondan o kuvvete münâsib olan fiil sâdır olur. Ve bedîhîdir ki, kuvve-i şeytâniyyeden ef'âl-i küfriyye ve kuvve-i melekiyyeden ef'âl-i îmâniyye sudûr eder. Binâenaleyh kuvve-i melekiyye gālib olduğu vakit, insan balık gibi halka nâfi' olur; ve kuvve-i şeytâniyye gālib olunca olta gibi muhîtine saplanıp rencîde eder.

نیم او مؤمن بود نیمیش گبر　　نیم او حرص آوری نیمیش صبر

601. *Onun yarısı mü'min ve yarısı kâfir olur; onun yarısı hırs getiricilik, yarısı sabırdır.*

İmdi insan böyle iki muhtelif kuvvetlerden mürekkeb olunca, yarısı mü'min ve yarısı kâfir olur. Küfrü hırs ve tama' ve îmânı sabır tevlîd eder.

گفت یزدانت فمنکم مؤمن　　باز منکم کافر و گبر کهن

602. *Senin Yezdân'ın buyurdu ki: "Fe-minküm mü'minün ve minküm kâfirun" ve köhne kâfir!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Teğābün'de vâki' هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ (Teğābün, 64/2) ya'ni "O öyle Allâh'tır ki, sizi yarattı; imdi sizin bir kısmınız kâfir ve bir kısmınız mü'mindir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Âyetin zâhiri, efrâd-ı insâniyyeyi kâfir ve mü'min kısımlarına taksîm eder; ve ma'nâ-yı bâtınîsi, her bir ferd-i insânînin küfür ve îmân cüz'lerinden terekküb ettiğini gösterir. Cenâb-ı Pîr, ma'nâ-yı işârîyi beyân buyururlar. Âyet-i kerîmede kâfirin evvel ve mü'minin sonra zikr edilmesindeki sır, her bir ferd-i insânînin bu âlem-i süflîde kuvve-i nefsâniyye gālib olarak yaratılmış olmasıdır. Zîrâ bu taayyün-i cismânînin îcâb-ı tabîîsi küfürdür. Îmân ba'de'l-idrâk zâhir olur. İş-

te bu sırra mebnî, beyt-i şerîfte "gebr-i kühen" ya'ni "eski kâfir" ta'bîri, küfre sıfat olarak getirilmiştir.

همچو گاوى نيمهء چپش سياه　　نيمهء ديگر سپيدى همچو ماه

603. *Bir inek gibi ki, yarı sol tarafı karadır; diğer yarısı ay gibi bembeyazdır.*

Ya'ni kuvve-i nefsâniyye ile kuvve-i rûhâniyyeden terekküb eden insan, sol tarafı siyah ve sağ tarafı beyaz olan bir ineğe benzer. Siyah tarafı gālib olursa "ashâb-ı şimâl"den ve sağ tarafı gālib olursa "ashâb-ı yemîn"den olur.

هر كه اين نيمه ببيند رد كند　　هر كه آن نيمه ببيند كد كند

604. *Her kim bu yarıyı görürse reddeder; ve her kim o yarıyı görürse arzû eder.*

Kuvve-i şeytâniyyeyi görenler nefretle reddeder; ve kuvve-i melekiyye tarafını görenler muhabbetle kabûl eder.

يوسف اندر چشم اخوان چون ستور　　هم وى اندر چشم يعقوب چو حور

605. *Yûsuf kardeşlerinin gözünde hayvân gibi, Ya'kûb'un gözünde de o hûrî gibi idi.*

Yûsuf (a.s.) o kadar güzelliği ile berâber kardeşlerinin gözünde bir hayvân gibi görünürdü; pederi olan Ya'kūb (a.s.)ın gözünde ise bir hûrî gibi idi. Çünkü iki tarafın hayâli başka başka idi. Zîrâ insanda müessir olan hayâldir.

از خيال بد مر او را زشت ديد　　چشم فرع وچشم اصلى نا پديد

606. *Fer' gözü, kötü hayâlden onu çirkin gördü; ve aslî göz nâ-pedîddir.*

"Fer' gözü"nden murâd, zâhir gözüdür. "Aslî göz"den murâd, bâtın gözüdür. Ya'ni Yûsuf (a.s.)ın kardeşlerinin zâhir gözleri, bir kötü hayâl olan hased hayâlinden dolayı onu çirkin gördüler. Onların aslî gözleri olan bâtın gözleri faâliyetini icrâ edip onun güzelliğini göremediler.

چشم ظاهر سايهء آن چشم دان　　هرچه آن بيند بگردد اين بدان

607. *Zâhirî olan gözü o gözün sâyesi bil; o her ne görürse bu ona döner!*

Fer' olan his gözü, aslî olan bâtın gözünün gölgesidir. O bâtın gözü her ne görürse, bu his gözü de o görüşe tâbi' olur.

تو مکانی اصل تو در لا مکان   این دکان بر بند و بگشا آن دکان

608. *Sen mekâna mensûbsun, senin aslın lâ-mekândadır; bu dükkânı kapa da o dükkânı aç!*

Bilcümle suver-i müteayyine altı cihet ile mukayyeddir. Bunlar da, alt, üst, ön, arka, sağ ve soldur. Ve mekân bu altı cihetin içtimâ'ından hâsıl olur. Binaenaleyh insanın mekâna mensûbiyyeti, sûret-i zâhiresi i'tibâriyledir. Ve bu sûret-i zâhirenin hakîkatı Hak olup, taayyünden münezzeh olduğu için mekâna mensûb değildir ve lâ-mekândır. Binâenaleyh sen bu sûret ve taayyün dükkânını kapa da o ma'nâ dükkânını aç!

شش جهت مگریز زیرا در جهات   شش دره ست وشش دره ماتست ومات

609. *Altı cihete kaçma, zîrâ cihetlerde altı kapı vardır ve altı kapı mattır mat!*

ششدره "şeş" ile "dere" kelimelerinde mürekkebdir. "Der" kapı ma'nâsına olup, nihâyetindeki (hâ) nakliyyedir. "Bir şeyin kapısı" demek olur. Meselâ "dendân" diş ve "dendâne" bir şeyin dişi ma'nâsına gelir. Binâenaleyh "şeşdere" bir şeyin altı kapısı demek olur ki, "mat" kelimesi karînesiyle, tavla oyunundaki altı kapıya işâret buyurulur. Ve tavla oyununda altı kapı kapalı olursa ve elinde vurgun pulu olan oyuncu, kapalı olan bu altı kapıdan hiçbirine konup ileri geçemez ve mat ve mağlûb olup zarları hasmına teslîme mecbûr olur. Ya'ni bilcümle suver-i müteayyine altı cihet ile mukayyeddir. Binâenaleyh, senin sûret-i müteayyinenin îcâbı olan altı cihete kaçma! Zîrâ altı cihetin her birinde bir sûret kapısı vardır ve o kapıların her birisi âlem-i rûhâniyyete kapalıdır. O cihetlerden hangisine başvursan kapalı bulursun ve mat ve mağlûb olup hüsrâna düşersin. Böyle olunca, alâkât-ı sûriyyeyi kaldır!

شکایت کردن اهل زندان پیش وکیل قاضی از دست آن مفلس

Ehl-i zindânın kadının vekîli huzûrunda o müflisin elinden şikâyet etmesi

با وکیل قاضئ ادراك مند   اهل زندان در شکایت آمدند

610. *İdrâkli olan kādının vekîline zindân ehli şikâyete geldiler.*
[614]

که سلام ما بقاضی بر کنون　　　　باز گو آزار ما زین مرد دون

611. *Dediler ki: "Şimdi bizim selâmımızı kadıya götür; bu alçak adamdan incinmemizi açık söyle!*

که درین زندان بماند او مستمر　　　　یاوه تاز و طبل خوارست و مضر

612. *De ki: "O bu hapishâne içinde dâimî kaldı; serseri ve lopçu ve muzırdır.*

"Yâve-tâz", boş gezen ve serseri; ve "tabl-hâr", bedâvacı ve lopçu demektir.

چون مگس حاضر شود در هر طعام　　　　از وقاحت بی صلا وبی سلام

613. *Edebsizliğinden da'vetsiz ve selâmsız, sinek gibi her yemeğe hâzır olur.*

پیش او هیچست لوت شصت کس　　　　کر کند خود را اگر گوییش بس

614. *Onun indinde altmış kişinin yemeği hiçtir; eğer ona "Yeter!" desen, kendisini sağır yapar."*

مرد زندان را نیاید لقمهء　　　　ور بصد حیله گشاید طعمهء

615. *Mahbûs adama bir lokma nasîb olmaz; ve eğer yüz hîle ile bir taâmı açsa;*

در زمان پیش آید آن دوزخ گلو　　　　حجتش این که خدا گفتا کلوا

616. *O cehennem boğazlı derhâl öne gelir; onun delîli budur ki, Hudâ "Külû!" buyurdu.*

Ya'ni o müflisin şerrinden, mahbûslardan birisine bir lokma yemek nasîb olmaz. Ve eğer birisi yiyeceğini türlü hîleler ile gizlice açıp yemeğe mübâşeret etse, o cehennem boğazlı nüflis hemân da'vetsiz ve selâmsız oraya çöküp atıştırmağa başlar. "Yâhû ne yapıyorsun? Bu ne kadar yemektir!" desen hiç aldırmaz. Cenâb-ı Hak كُلُوا وَاشْرَبُوا (Bakara, 2/60) ya'ni "Yeyiniz ve içiniz!" buyurdu diye, âyet-i kerîmeyi kendi fiiline delîl getirir.

زینچنین قحط سه سال داد داد　　　　ظل مولانا ابد پاینده باد

617. *Böyle üç senelik kıtlıktan dâd dâd! Mevlânânın sâyesi ebedî dâim olsun!*

Bu müflis, zindân içinde üç seneden beri kıtlık vukû'una sebep oldu; bu kıtlıktan dâd ve feryâd! Kadı efendinin sâye-i adli bizim gibi zulüm-dîdelerin üzerinde dâim ve bâkî olsun!

یا ز زندان تا رود آن گاومیش   یا وظیفه کن زوقفی لقمه ایش

618. *Tâ ki o su sığırı ya zindandan gitsin, yâhût ona bir vakıftan bir lokma ta'yîn etsin!*

ای ز تو خوش هم ذکور و هم اناث   داد ده المستغاث المستغاث

619. *Ey senden hem erkekler ve hem kadınlar hoştur; adâlet et, el-meded, el-meded!"*

Ey kādî-i âdil, senin hükm-i âdilânenden hem erkekler ve hem de kadınlar refâh ve râhat bulmuştur; bize de adâletini teşmîl et! İmdâdımıza yetiş imdâdımıza!

سوی قاضی شد وکیل با نمك   گفت با قاضی شکایت یك بیك

620. [624] *Melîh olan vekîl, kadı tarafına gitti; kadıya şikâyeti bir bir söyledi.*

خواند اورا قاضی از زندان به پیش   پس تفحص کرد از اعیان خویش

621. *Kadı onu zindândan huzûruna çağırdı; kendi a'yânından tefahhus etti.*

Kadı müflisi nezdine celb etti ve onun ahvâlini kendi tevâbi'inden tahkîk ve teftîş etti.

گشت ثابت پیش قاضی آن همه   که نمودند از شکایت آن رمه

622. *O tâifenin o bütün şikâyet ettikleri şey, kadının indinde sâbit oldu.*

گفت قاضی خیز ازین زندان برو   سوی خانهء مرده ریگ خویش شو

623. *Kadı dedi: "Kalk bu zindândan git; başından arta kalacak evinin tarafında ol!"*

"Mürde-rîg" ölünün başından arta kalmış olan ehemmiyyetsiz eşyâya derler. Ya'ni "Artık bu zindândan çık ve evinde yat kalk!"

گفت خان ومان من احسان تست   همچو کافر جنتم زندان تست

624. *Dedi: "Benim evim barkım senin ihsânındır; kâfir gibi cennetim senin zindânındır!*

Müflis, kadıya cevâben dedi: "Benim evim, barkım ve âilem yoktur. Eğer yaşar isem senin ihsânınla yaşarım. Benim hâlim, الدنیا سجن المؤمن و جنة الکافر ya'ni "Dünyâ mü'minin zindânı ve kâfirin cennetidir" hadîs-i şerîfinin maz-

mûnuna mâsadaktır. Binâenaleyh benim cennetim kâfirler gibi zindândır ve bana zindânın hârici bir hapishânedir.

گر ز زندانم برانی تو برد   خود بمیرم من ز درویشی و کد

625. *Eğer sen beni zindândan redde sürer isen, ben muhakkak fakîrlikten ve dilenmeden ölürüm!"*

Eğer sen beni zindândan reddedip koğarsan, ben şurada burada sürünür ve fakr ve tese'ülden helâk olurum!"

همچو ابلیسی که می گفت ای سلام   رب انظرنی الی یوم القیام

626. *Bir İblîs gibi ki, dedi: "Ey Selâm, bana kıyâmete kadar mühlet ver!*

Ya'ni "İblîs Cenâb-ı Hakk'ın ism-i Selâm'ına teveccüh ve niyâz edip, nasıl "Bana kıyâmet gününe kadar bu dünyâ zindânında selâmet ve mühlet ver!" dedi ise; ey kādî-i adâlet-perver, ben de ölünceye kadar zindânda kalmamı senden niyâz ediyorum."

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i A'râf'ta olan قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (A'râf, 7/14) ya'ni "İblîs dedi ki: 'Bana ba's olundukları güne kadar mühlet ver! "ve kezâ sûre-i Sâd'da قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (Sâd, 38/79) âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu âyetlerin tefsîrinde, "İblîs'in Hak Teâlâ'nın ism-i Selâm'ına bi't-teveccüh selâmetle mühlet taleb ettiğini beyân buyuruyor. Zîrâ abd câmi'-i cemî'-i esmâ olan Allâh Teâlâ hazretlerinden niyâzında, esmâ'-i ilâhiyyeden murâdına muvâfık olan bir isimden istiâne eder. Meselâ hastanın murâdı şifâdır; binâenaleyh "Şâfî" isminden istiâne edip "Yâ Allâh, yâ Şâfî!" der. Ve fakîrin murâdı gınâdır; o da Hakk'ın "Muğnî" ism-i şerîfine teveccüh edip "Yâ Allâh, yâ Muğnî!" der. Sâirleri de buna kıyâs olunur."

Hâkikat-ı İblîs hakkında muhakkıkların çok sözleri vardır. Burada beyânı uzar. Ezcümle, Abdülkerîm-i Cîlî (k.s.) hazretlerinin *el-İnsânu'l-Kâmil* ismindeki eser-i şerîfinde tafsîlât-ı rakîka i'tâ olunmuştur; ve cenâb-ı Pîr efendimizin *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde de bir bahis vardır.

کاندرین زندان دنیا من خوشم   تاکه دشمن زادگانرا می کشم

627. *Zîrâ düşman evlâdlarını öldürmek için, ben bu dünyâ zindânında hoşum."*

Ben düşmanı olduğum Hz. Âdem'in evlâdlarını maddî ve ma'nevî vâdî-i helâke düşürmek için bu dünyâ zindânı içinde iyiyim ve râhatım."

Ma'lûm olsun ki, Aynulkudât-ı Hemedânî (k.s.) *Zübdetü'l-Hakāyık*'ının asl-ı âşirinde, "Aşk-ı ilâhîyi iki kimse aldı. Birisini bir civânmerd aldı ki, Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)dır. Ve diğerini İblîs aldı" buyururlar. İmdi bundan anlaşılır ki, (s.a.v.) Efendimiz âşık-ı civânmerd ve İblîs âşık-ı hasûddur. Bir gün mürşidim ve mekân-ı cesedimde rûhum Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi'nin hücrelerinde idim. Buyurdular ki: "Ben mektebde Fârisî muallimi iken, talebemden birisinin pederi çocuğuna âtîdeki beyt-i Fârisîyi vermiş ve "Bunu hocana götür tercüme etsin!" demiş. Ben de şöyle tercüme ettim: Beyt-i Fârisî:

هر که گوید عاشقم آتش فتد بر جان من   زانکه میترسم نباشد عاشق جانان من

Nazmen tercüme:

"Kim ki derse "Âşıkım!", âteş düşerdi cânıma;
Korkarım ol dahi âşık olmasın cânânıma!"

Sonra bu tercümeye ilâveten şu beyiti dahi yazıp pederine götürmesini çocuğa tavsiye ettim: Beyit:

"İsterim sevsin bütün âlem benim cânânımı,
Sevmeyenler kalmasın âlemde hiç sultânımı."

buyurdular ve fakîre bakıp latîf latîf tebessüm buyurdular ve başka bir şey söylemediler. İrtihâllerinden birçok zaman sonra Aynulkuzât-ı Hemedânî hazretlerinin yukarıdaki sözlerinden, bu beyitlerin ma'nâları fakîre inkişâf etti. Anladım ki, tercüme buyurdukları beyt-i Fârisî zevk-i İblîsîyi ve ilâve buyurdukları beyit zevk-i Muhammedî (s.a.v.) Efendimiz'i müş'ir imiş. İmdi, İblîs aşk-ı hasûdânesi ile benî-Âdem'i her vech ile kendi ma'şûku olan Hakk'dan teb'îde sa'y eder; ve (s.a.v.) Efendimiz ise benî-beşeri ma'şûkunun aşkına da'vet edip, شفاعتی لأهل الكبائر من امتی müjdesini verir.

هر که او را قوت ایمانی بود   وز برای زاد ره نانی بود

628. *Her kim ki, onun îmâna mensûb kuvveti ola ve yol azığı için bir ekmeği ola,*

می ستانم گه بمکر و گه بریو   تا برآرند از پشیمانی غریو

629. *Gâh mekr ile ve gâh hîle ile alayım, tâ ki peşîmânlıktan feryâd getirsinler.*

Efrâd-ı beşerden her kimin îmâna mensûb olan gıdâ-yı ma'nevîsi ve sıdk ve hulûsu ve sefer-i âhiret yoluna azık olmak üzere elinde bir amel-i hâlisi varsa, peşîmânlıktan feryâd etmeleri için gâh mekr ile ve gâh hîle ve hud'a

ile elinden alıp onu gıdâsız ve azıksız müflis bir halde bırakayım ve bu sûretle tab'ımın îcâbı olan hasedin hükmünü vereyim.

گه بدرویشی کنم تهدید شان گه بزلف و خال بندم دیدشان

630. [634] *Gâh fakîrlik ile onları tehdîd edeyim; gâh onların gözlerini zülf ve ben ile bağlayayım."*

Onları gâh fakîrlik ile tehdîd edip, senin rezzâkıyyetin hakkında sû'-i zanna düşüreyim; ve gâh onların kalb gözlerini sûrî güzellerin latîf zülüfleriyle ve saçlarıyla ve pamuk gibi beyaz tenleri üzerindeki püskürme benleri ile bağlayıp, senin muhabbetinden çevireyim. Senin aşk ve muhabbetin yerine o fânî olan sûretlerin aşkı ile yanıp tutuşsunlar. Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da olan اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلاً (Bakara, 2/268) ya'ni "Şeytân size fakrı va'd eder ve size fahşâ' ile emr eyler; halbuki Allâh Teâlâ kendi cânibinden size mağfiret ve ziyâde-i rızık va'd eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

قوت ایمانی درین زندان کمست وانکه هست از قصد این سگ در خمست

631. *Îmâna mensûb olan gıdâ bu zindân içinde azdır; ve o ki vardır, bu köpeğin kasdından kıvrıntıdadır.*

Hz. Pîr efendimiz buyururlar ki, îmâna mensûb olan gıdâ ve sıdk ve ihlâs bu dünyâ zindânı içinde azdır; ve o az olan dahi bu İblîs köpeğinin sû'-i kasdından kıvrıntı içinde ve muztarib bir hâldedir.

از نماز و صوم وصد بیچارگی قوت ذوق آید برد یکبارگی

632. *Namazdan ve oruçtan ve yüz bîçârelikten, zevk gıdâsı gelir, bir uğurdan götürür!*

Sana namazdan ve oruçtan ve Cenâb-ı Hakk'a karşı acz ve niyâzdan gıdâyı rûh olan Hakk'a teveccüh zevki ve sıdk ve ihlâs duygusu gelir; fakat o İblîs köpeği kemâl-i hasedinden o zevk gıdâsını bir uğurdan senden kapar götürür.

استعیذ الله من شیطانه قد هلکنا آه من طغیانه

633. *Onun şeytânından Allâh'a sığınırım. Âh, biz onun tuğyânından helâk olduk!*

Kulları arasındaki emîn ve hâinin tefrîki hikmetine müsteniden, Allâh Teâlâ hazretlerinin bir müvesvis olarak halk buyurduğu şeytânından yine Al-

lâh'a sığınırım. Âh, biz insanlar o İblîs'in tuğyânından ve serkeşliğinden ve mekr ve hîlelerinden yandık helâk olduk!

يك سگست ودر هزاران ميرود　　　هر كه دروى رفت او اوميشود

634. *Bir köpektir ve binlerceye gider; her kime gitti ise, o, o olur.*

İnd-i ilâhîde mebgûz ve matrûd bir köpektir, fakat binlerce kimseye ân-ı gayr-i münkasimde musallat olur. Her kime gidip musallat olursa, o kimse o İblîs'in aynı olur.

Ma'lûm olsun ki, İblîs, Hakk'ın ism-i Mudill'inin mazhar-ı etemmi olan bir rûh olup, suver-i unsuriyye âlemini kaplamıştır. Binâenaleyh her bir insanın sûret-i unsuriyyesine de sârîdir. Nitekim hadîs-i şerîfte الشيطان يجرى من ابن آدم مجرى الدم فضيقوا مجراه بالجوع والعطش ya'ni "Şeytân benî Âdem'in damarlarında dolaşır; imdi onun mecrâsını açlık ve susuzluk ile tazyîk ediniz!" buyurulur. Ve insana tasallutu, vesvese ve havâtır ve doğru gibi görünen bâtıl fikirler sûretinde olur. İnsan bu fikirlerin vesvese-i şeytâniyye olduğunun farkına ancak ahkâm-ı şer'iyyeye tatbîk sûretiyle vâkıf olabilir. Eğer vâkıf olmayıp o fikrin îcâbâtını kabûl ve icrâ ederse, insan ancak endîşeden ibâret olduğu için, artık âlem-i sûrette İblîs'in kendisi olur. Onun için âyet-i kerîmede شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ (En'âm, 6/112) ya'ni "Görünen insan şeytânları ve görünmeyen cin şeytanları" buyurulmuştur.

هر كه سردت كرد مى دان كو دروست　　　ديو پنهان گشته اندر زير پوست

635. *Her kim seni soğuttu ise, bil ki o ondadır; şeytân post altında gizlenmiştir!*

Her kim seni tarîk-ı Hakk'a gitmekten ve insân-ı kâmil huzûrunda bulunmaktan soğuttu ise, bil ki o şeytân o seni soğutan kimseye hulûl etmiş ve insan postuna ve sûretine gizlenmiştir!

چون نيابد صورت آيد در خيال　　　تا كشاند آن خيالت در وبال

636. *Sûret bulmadığı vakit hayâle gelir, tâ ki o hayâl seni vebâle çeke!*

O İblîs seni şaşırtabilecek bir münâsib insan bulup da ona hulûl edemez ise, o vakit senin hayâlinde tasarruf etmeğe başlar ve o hayâl ve fikir seni ma'sıyete sevk edinceye kadar sana musallat olur.

گاه خيال فرجه و گاهى دكان　　　گاه خيال علم و گاهى خانمان

637. *Gâh teferrüc ve gâh dükkân hayâline; gâh ilim ve gâh hânümân hayâline çeke!*

Meselâ sen Kur'ân okurken ve zikrullâh ederken ve yâhût kütüb-i evliyâyı mütâlaa ederken sana der ki: "Hava gâyet latîf, burada kapanıp kaldın. Biraz çıkıp hava alsan, sıhhatine muvafık olur." Veyâhut "Bu kadar zikir ve mütâlaa kâfî. Biraz da istikbâlin için ticâret ve servet yapmağa bak!" Veyâhut "Sen yalnız zikir ile meşgûlsün; ilmin yoktur ve ilmi olmayanlara hürmet ve riâyet etmediklerini görüyorsun. Biraz da tahsîl-i ilim ile meşgûl ol!" der. Velhâsıl, böyle türlü türlü hayâller ile seni zikrullâhtan uzaklaştırmağa çabalar.

هان بگو لا حولها اندر زمان　　　　از زبان تنها نه بلكه از عين جان

638. *Müteyakkız ol, her zaman "lâ havle"ler söyle; yalnız dilden değil, belki ayn-ı cândan!*

Ey sâlik müteyakkız ol, sana görünen insan ve görünmeyen cin şeytanları musallat olduğu vakit, لا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم ya'ni "Âlemde hiçbir hareket ve kımıldanma ve kuvvet yoktur; ancak o hareket ve kuvvet, Aliyy ve Azîm olan Allâh ile vâki' olur" de! Fakat bunu yalnız dil ve lafız ile değil, ayn-ı cân olan idrâk ile söyle! Zîrâ idrâk rûhun sıfatı ve sıfat mevsûftan münfek olmadığından onun "ayn"ıdır. Ve bu sözün ma'nâsı idrâk olunarak söylenirse, tevhîd olur; ve İblîs'in tevhîd âlemine girmesi mümkin olmadığından, tasallutu mündefi' olur. Zîrâ İblîsiyyet ancak vücûdda isneyniyyet görmek ve gayriyyet isbât etmek zevkinden ibârettir; ve bu rü'yet, enâniyyet fikr-i fâsidini tevlîd eder. "Lâ havle'nin ma'nâsı ise, bu enâniyyetin başını kesen bir kılıçtır. Binâenaleyh İblîs'in tasallutu, alelumûm nazarında isneyniyyet ve gayriyyet sâbit olan avâmm-ı mü'minîne ve ehl-i sülûke vâki' olur. Ve bilcümle havl ve kuvvet ayn-ı cân ile Hakk'a ircâ' olunursa, meydanda İblîs'in vücûdu kalmaz ki tasallut edebilsin! Zîrâ tevhîd nûrdur ve İblîs nârdır. Nûr ise nârı söndürür.

تتمهٔ قصهٔ مفلس

Müflis kıssasının tamâmıdır

گفت قاضى مفلسى را وانما　　　　گفت اينك اهل زندانت گوا

639. *Kadı dedi: "Müflisliği isbât et!" (Müflis) dedi: "İşte sana zindân ehli şâhittir."*

گفت ایشان متهم باشند چون   می گریزند از تومی گریند خون

640. [644] *(Kadı) dedi: "Onlar müttehim olurlar, çünkü senden kaçıyorlar ve kan ağlıyorlar.*

Kadı müflise cevâben dedi ki: "Şer'an şehâdette "celb-i mağnem ve def'-i mağrem" dâiyesi olmamak lâzımdır. Halbuki onlar da'vâcıdırlar. Bir kimsenin hem da'vâcı ve hem de şâhid olması câiz olmaz!"

وزتو می خواهند هم تا وا رهند   زین غرض باطل گواهی می دهند

641. *Ve hem nihâyet senden kurtulmak isterler; bu garazdan dolayı bâtıl şehâdet edebilirler."*

جمله اهل محکمه گفتند ما   هم بر ادبار وبرافلاسش گوا

642. *Mahkeme halkının hepsi dediler ki: "Biz de onun idbârına ve iflâsına şâhidiz."*

هر کرا پرسید قاضی حال او   گفت مولا دست ازین مفلس بشو

643. *Kadı onun hâlini her kime sordu ise, "Ey efendi, elini bu müflisten yıka!" dedi.*

"Dest şusten" el yıkamak, lisân-ı Fârisî'de "terk etmek"ten kinâyedir. Ya'ni, kadı müflisin hâlini kime sordu ise, "Efendi bunun müflisliği hepimizin nezdinde ma'lûmdur; bunu terk et, beyhûde uğraşma!" dediler.

گفت قاضی کش بگردانید فاش   گرد شهر این مفلس است وبس قلاش

644. *Kadı dedi ki: "Onu, 'Bu müflistir ve çok kallâştır!' diye şehrin etrâfında alenî dolaştırın!*

"Kallâş", ârsız ve müflis ve mücerred ve serseri demektir.

کو بکو او را منادیها زنید   طبل افلاسش عیان هر جا زنید

645. *Onun için mahalle mahalle nidâlar ediniz; onun iflâsının davulunu her yerde âşikâre çalınız!*

هیچ کس نسیه بنفروشد برو   قرض ندهد هیچ کس اورا تسو

646. *Hiç kimse ona veresiye satmasın; hiç kimse ona bir para borç vermesin!*

هر كه دعوى آردش اينجا بفن　　　　پيش زندانش نخواهم كرد من

647. *Her kim onu buraya hîlesi sebebiyle da'vâya getirirse, artık ben onu hapis etmeyeceğim.*

پيش من افلاس او ثابت شد ست　　　　نقد و كالا نيستش چيزى بدست

648. *Benim huzûrumda onun iflâsı sâbit olmuştur; onun elinde nakit ve metâ'dan bir şey yoktur!"*

Zîrâ şer'an medyûnun iflâsı ve edâ-yı deynde adem-i taannüdü sâbit oluncaya kadar habs olunur; iflâs ve adem-i taannüdü sâbit oldukda, artık onun habsi zulüm olacağı için câiz olmaz.

آدمى در حبس دنيا زان بود　　　　تا بود كافلاس او ثابت شود

649. *Âdamı habs dünyâda ondan olur, tâ ola ki onun iflâsı sâbit ola.*

Ma'lûm olsun ki, **iflâs** iki nev'dir: Birisi iflâs-ı mecâzî, diğeri iflâs-ı hakîkîdir. İflâs-ı mecâzî budur ki; kul Hakk'ın abdidir ve abdin gerek kendi nefsi ve gerek kazandığı mal ve mülk efendisinindir. Eğer abd اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰه (Hacc, 22/56) ya'ni "Bugünde mülk Allâh'ındır" âyet-i kerîmesine nazar ederse, kendisini müflis görür ve iflâs-ı mecâzîye vâsıl olur. Ve bu nazar netîcesinde suver-i mecâzîye alâkâttan ve binâenaleyh dünyâ hapishânesindeki kayd-ı tabîattan halâs olur. Zîrâ iflâs sâbit olduktan sonra hapis câiz değildir. İflâs-ı hakîkîye gelince; abd kendi vücûd-ı mecâzîsini ve eşyânın vücûd-ı mecâzîlerini müstakil görüp, temellük ve tasarruf da'vâsında bulunur. Bu kimse şeytân gibi enâniyyet da'vâsında bulunduğundan, iflâs-ı mecâzîsi sâbit olmamıştır. Binâenaleeyh kayd-ı tabîatta mahbûs ve matrûd kalır ve İblîs gibi hakîkattan câhil ve müflis olur. İşte bu beyt-i şerîfte Cenâb-ı Pîr efendimiz iflâs-ı mecâzîye ve âtîdeki beyitte de iflâs-ı hakîkîye işâret buyururlar.

مفلسئ ديو را يزدان ما　　　　هم منادى كرد در قرآن ما

650. *Bizim Yezdân'ımız şeytânın müflisliğini, bizim Kur'ân'ımızda nidâ etti.*
[654]
Vücûd-ı hakîkî sâhibi olan bizim Yezdân'ımız şeytânın iflâs-ı hakîkîsini, bize gönderdiği Kur'ân'da açık ve âşikâr olarak i'lân etti.

كو دغا ومفلس است وبد سخن　　　　هيچ با او شركت و سودا مكن

651. *Dedi ki: "O hîlekârdır ve müflistir ve kötü sözlüdür; hiç onunla ortaklık ve ticâret etme!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i İsrâ'da vâki' şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا (el-İsrâ, 17/64) ya'ni "Benî -Âdem'den gücün yettiği kimseleri korkutarak ıztırâba düşür ve onların üzerine sürülerini ve aveneni celb et ve mallarda ve evlâdlarda onlara ortak ol ve onlara va'd et. Halbuki şeytânın va'di ancak aldatmaktır!" İmdi ey benî-Âdem, mâdemki Hak Teâlâ hazretleri şeytâna malda ve evlâdda benî-Âdem'e ortak olmak müsâadesini bahş etti, icrâ-yı amelde sülûkü îcâb eden tarîk senin intihâbına kaldı. Binâenaleyh tarîk-ı halâsı istersen, şeytânın va'dine aldanıp, kumar, sirkat ve gasb gibi esbâb-ı bâtıle ile servet cem'ine ve yalan ve hîle sûretiyle umûr-ı ticâretini tedvîre çalışma ki, şeytân servetine ortak olmasın; ve nikâh-ı sahîh hâricinde evlâd peydâ etme ki, şeytân evlâdda dahi sana ortak olmasın!

ور كنى اورا بهانه آورى　　　مفلس است او صرفه ازوى كى برى

652. *Eğer edersen onun için bahâ getiremezsin, o müflistir; ondan ne vakit kâr getirebilirsin?"*

Ankaravî hazretleri بهانه آورى cümlesindeki "bahâne" kelimesini "özür" ma'nâsına alıp, "sonra bahâne görürsün" ma'nâsını vermiştir. Hind şârihleri ise "bahâ" kelimesini "kıymet" ve "semen" ma'nâsına almışlar ve نه ["ne"] yi edât-ı nefy olarak آورى ye bitiştirip, نه آورى ye "getiremezsin" ma'nâsını vermişlerdir. Bittabi' Hind şârihlerinin verdikleri ma'nâ zevke ve maksada daha muvâfık olur. Ya'ni "Eğer sen şeytânla ortak olup ticâret edersen, sattığın şeyin bahâsını alamazsın. Hiç müflis ile ticâret eden kâr eder mi?" demek olur.

حاضر آوردند چون فتنه فروخت　　　اشتر كردى كه هيزم مى فروخت

653. *Vaktâki fitne parladı, odun satan bir Kürd'ün devesini hâzır ettiler.*

كرد بيچاره بسى فرياد كرد　　　هم موكل را بدانگى شاد كرد

654. *Bîçâre Kürd çok bağırdı; müvekkeli de bir metelik ile mesrûr etti.*

Zavallı Kürd, "Yâhû ben oduncuyum, işim gücüm var, devemi almayın!" diye çok bağırdı çağırdı ve kadı tarafından i'lâna me'mûr olan adama da bir metelik va'd ederek onu memnûn etmeğe çalıştı.

اشترش بردند از هنگام چاشت　　　تا شب وافغان او سودى نداشت

655. *Onun devesini kuşluk vaktinden akşama kadar aldılar ve onun feryâdının fâidesi olmadı!*

برشتر بنشست آن قحط گران   صاحب اشتر پی اشتر دوان

656. *O şedîd kıtlık deve üzerine oturdu; devenin sâhibi devenin arkasından koşucu idi!*

"Kaht-ı girân" "müflis"ten kinâyedir. Zîrâ hapishânede onun vücûdu mahbûs arasında kıtlık zuhûruna sebeb olmuş idi.

سو بسو و کو بکو می تاختند   تا همه شهرش عیان بشناختند

657. *Taraf taraf ve mahalle mahalle koştular; nihâyet onu bütün şehir açıkça tanıdılar.*

پیش هر حمام وهر بازار گه   کرد مردم جمله در شکلش نگه

658. *Her hamamın ve her pazar mahallinin önünde, bütün adamlar onun şekline baktı!*

ده منادی که بلند آوازیان   ترك و کرد وروميان و تازيان

659. *Türk ve Kürd ve Rûm ve Arab olan yüksek sesli on münâdî (bağırdılar ki):*

مفلسست این و ندارد هیچ چیز   قرض تا ندهد کس اورا یك پشیز

660. [664] "*Bu müflistir ve hiçbir şeyi yoktur; ona kimse bir pul borç vermesin!*

ظاهر و باطن ندارد حبهء   مفلسی قلبی دغایی دبهء

661. *Zâhir ve bâtın bir habbe tutmaz; bir müflis, bir kalp, bir hîleye mensûb debbedir.*

"Debbe", "matara" dedikleri su kabıdır. Yağ ve bal ve ma'cûn koyacak kaplara da derler. Burada "hîle kabı" demek olur ki, Türkçe'de "fitne kumkuması" derler. Ya'ni "Bu adamın zâhirde malı ve mülkü ve evi barkı yoktur; ve bâtında da insâniyyet ve mürüvvet gibi ahlâk-ı hamîdesi yoktur. Bir müflistir ve bir kalp ve işe yaramaz kimsedir ve fitne kumkumasıdır!"

هان و هان با او حریفی کم کنید   چونکه گاو آرد گره محکم کنید

662. *Sakın, sakın onunla muâmeleyi az yapın; inek getirdiği vakit düğümü sıkı yapın!"*

Ankara[vî] nüshasında ikinci mısrâ'da "inek" ma'nâsına olan "gâv" vâki'dir. Ya'ni "Bu müflis ile alış verişi az yapın; eğer size bir inek satarsa ipinin düğümünü sıkı sıkı bağlayın, zîrâ bir taraftan satar bir taraftan da çalar!" Hind nüshalarında "gâv" yerine, koyunların tüylerini kırpmağa mahsûs makas ma'nâsına olan "kâz" vâki'dir. Ya'ni "Size bir makas getirirse, sıkı bağlayın, zîrâ çalar!" demek olur.

ور بحکم آرید این پژمرده را   من نخواهم کرد زندان مرده را

663. *Eğer bu pejmürdeyi hükme getirir iseniz, ben ölüyü hapis etmeyeceğim!*

Eğer zâhiri ve bâtını solmuş olan bu müflisi, aleyhinde hüküm almak için mahkemeye getirir iseniz, biliniz ki bir ölü hükmünde olan bu müflisi habs etmeyeceğim!

خوش دمست او و گلویش بس فراخ   باشعار نو دثار شاخ شاخ

664. *O hoş-demdir ve onun boğazı çok geniştir; yeni şiâr ile disârı parça parçadır!*

"Hoş-dem", latîf edâlı ve tatlı sözlü ma'nâsınadır. "Şiâr", palto ve pardesü gibi üst kabı; ve "disâr", ceket ve setre gibi iç kabı ma'nâlarınadır. Ya'ni "Bu müflisin edâsı ve konuşması hoştur, oburdur; dış kabı yeni, iç kabı dilim dilimdir, eskidir!"

گر بپوشد بهر مکر آن جامه را   عاریه ست آن تا فریبد عامه را

665. *Eğer o libâsı mekr için giyer ise, o âmmeyi aldatmak âriyettir!*

O yeni olan dış kabını mekr ve hud'a maksadıyla giydiği vakit, biliniz ki o libâsı birisinden âriyet olarak almıştır; bu âriyet libâs ile halkı aldatmak ister.

حرف حکمت بر زبان نا حکیم   حلهای عاریت دان ای سلیم

666. *Hakîm olmayan kimsenin dili üzerinde hikmet sözünü, ey selîm, âriyet libâsları bil!*

"Hakîm olmayan kimse", hakîkat âleminin müflisidir. Eğer hakāyıka müteallık söz söyler ve ehl-i hakîkatın ıstılâhâtını kullanırsa, ey safdil olan sâlik, sakın aldanma, o sözler onun dilinde âriyettir.!

گرچه دزدی حلهء پوشیده است   دست تو چون گیرد آن بریده دست

667. *Gerçi bir hırsız bir libâs giymiştir; o eli kesilmiş olan, senin elini nasıl tutar?*

Muhakkıkların sözlerini çalıp, halkı irşâd da'vâsında olan kimseler, gerçi ehl-i tarîkatın libâsını giymiş ve onların sözlerini söyleyegelmişlerdir; fakat hırsız oldukları için şer'an elleri kesilmek lâzım geldiğinden, onların ma'nevî elleri kesilmiştir. Bu kesilmiş elleri hazîne-i hakîkata ve kenz-i ma'nâya uzanamaz. Binâenaleyh senin rûhunun elini nasıl tutabilirler ve seni nasıl Hak ve hakîkata îsâl edebilirler?

جون شبانه از شتر آمد بزیر　　　کرد گفتش منزلم دورست و دیر

668. *Vaktâki akşam deveden aşağıya geldi, Kürd ona dedi ki: "Evim uzaktır ve geçtir.*

بر نشستی اشترمرا از پگاه　　　جو رها کردم کم از اخراج کاه

669. *Sabahtan beri deveme bindin; arpadan geçtim, hiç olmzsa saman harçlarını ver!"*

Resm-i i'lân bitip akşam olunca müflis deveden indi. Devenin sâhibi olan Kürd ona dedi ki: "Haydi bakalım, benim evim uzaktır, vakit de geç oldu; sabahtan beri deveme bindin, arpadan vazgeçtim, bâri devemin yiyeceği saman masraflarını olsun ver!"

گفت تا اکنون چه می گردیم پس　　　هوش تو کو نیست اندر خانه کس

670. [674] *Dedi: "Şimdiye kadar niye dolaştık; imdi senin aklın nerede? Evde kimse yok mu?*

Müflis deve sâhibi olan Kürd'e cevâben dedi ki: "Yâhû, sabahtan şimdiye kadar niçin dolaştık haberin yok mu? Benim tırıl olduğum hakkında dellâl çağırttılar. Aklın nerede idi? Aklının evi olan dimâğında idrâk nâmına kimse yok mu?" Cenâb-ı Pîr efendimiz her kıssada o kıssa eşhâsının hâl ve sıfatına göre idâre-i kelâm ettiklerinden, "Evde kimse yok mu?" ta'bîri ile, bir külhanbeyi istihzâsını tasvîr buyururlar.

طبل افلاسم بچرخ سابعه　　　رفت وتو نشنیدهء بد واقعه

671. *Benim iflâsımın davulu yedinci feleğe gitti; sen ise kötü hâdiseyi işitmedin mi?*

Benim müflisliğimi davul ile i'lân ettiler; bu davulun sesi yedinci kat göğe kadar gitti; sen ise bu kötü hâdiseyi duymadın mı?

گوش تو پر بوده است از طمع خام   پس طمع کر می کند کور ای غلام

672. *Senin kulağın ham tama'dan dolu olmuştur; binâenaleyh ey gulâm, tama' sağır ve kör eder!"*

تا کلوخ و سنگ بشنید این بیان   مفلسست و مفلسست این قلتبان

673. *Kerpiçe ve taşa varıncaya kadar bu beyânı işitti; "Bu deyyûs müflistir ve müflistir!"i,*

تابشب گفتند در صاحب شتر   بر نزد کو از طمع پربود پر

674. *Akşama kadar dediler; tama'dan dopdolu olan deve sâhibine te'sîr etmedi.*

هست بر سمع و بصر مهر خدا   در حجب بس صورتست وبس صدا

675. *Kulak ve göz üstünde Hudâ'nın mührü vardır; hicâblarda çok sûret ve çok sadâ vardır!*

İnsanın işitmek ve görmek kuvvetlerinde Hakk'ın sûret ve hayâl cinsinden türlü türlü mühürleri vardır. Meselâ bir münkirin kulağı mi'râc-ı nebevîyi dinler; o Hazret'in bir gecede Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmesini istib'âd eder. Zîrâ mekân sûreti ve zaman hayâli onun gözünü ve kulağını mühürlemiştir. Binâenaleyh bu mühürler sebebi ile bu perdelerin arkasında başka sûret ve sadâlar olduğunu göremez ve işitemez!

آنچه او خواهد رساند آن بچشم   از جمال و از کمال واز کرشم

676. *O şeyi ki O ister, cemâlden ve kemâlden ve şîveden göze eriştirir.*

Hak Teâlâ hazretleri murâd ederse, bu âlem-i kesîf sûretleri perdelerinin arkasındaki cemâl ve kemâl ve nâz ve şîve cinsinden olan şeyleri bir kulunun kalb gözüne gösterir; ve bu kul o vakit bu his gözü ve kulağı hâricinde bir görüş ve işitiş olduğunu anlar.

آنچه او خواهد رساند آن بگوش   ازسماع و از بشارت وزخروش

677. *Ve o şeyi ki O ister, semâ'dan ve beşâretten ve hurûştan onu kulağa eriştirir.*

Ya'ni yine Hak Teâlâ dervîşlerin semâ'ından ve beşâretinden ve hâl-i vecd ve hurûşlarından dilediği şeyi kulağa eriştirir.

Ma'lûm olsun ki, Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerinde semâ'ı ve dervîşlerin vecd ve hurûş hallerini inkâr edenler bulunduğu gibi, el'ân da mevcûddur. Çünkü münkirlerin kulaklarını ve gözlerini suver-i kevniyye ve hayâliyye mühürlemiştir. Onlar bu mühürler sebebiyle semâ'ı ve vecd ve hurûşu bir oyun ve raks-ı bî-ma'nâ sûretinde görürler. Nitekim Hz.Pîr efendimiz bu hâle işâreten *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde semâ hakkında buyururlar: Beyit:

یاردرآخرزمان کرد طرب سازیئ   باطن او جد جد ظاهر او بازیئ

"Yâr-ı hakîkî son zamanda tarab-sâzlık etti; onun bâtını ciddin ciddi, zâhiri ise bir mel'abedir."

Ve kezâ diğer bir beyitlerinde de şöyle buyururlar:

درآن ساعت که درویشان سماع با صفا آرند   خدا آید درآن ساعت بمهمانئ درویشان

"O sâat içinde ki dervîşler semâ'-ı bâ-safâ ederler, o sâat içinde dervîşlerin müsâfirliğine Hudâ gelir!"

İmdi, Hak Teâlâ semâ' esnâsında âlem-i rûhâniyyette vâki' olan gulguleyi, dilerse bir kulunun bâtın kulağına işittirir ve dilerse, خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَ عَلٰى سَمْعِهِمْ وَ عَلٰى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) ["Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de perde gerilmiştir."] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, kalbine ve sem'ine ve gözüne perde çekip mühürler ve göstermez ve işittirmez; binâenaleyh inkâr eder! 675 numaralı beyitte Cenâb-ı Pîr efendimiz, "Hicâblarda çok sûret ve sadâ vardır" buyurmuşlar idi. 676 numaralı beyitte, bu hicâblar arkasındaki sûrete; ve bu beyitte de sadâya işâret buyururlar. Binâenaleyh bu iki beyit leff ü neşr-i müretteb kāidesi üzere îrâd buyurulmuştur.

کون پر چاره ست هیچت چاره نی   تا که نگشاید خدایت روزنی

678. *Kevn pür-çâredir; Hudâ sana bir pencere açmadıkça sana hiç çâre yoktur!*

Hicâb ve perde olan kevn, ya'ni bu suver-i kesîfe âlemi çâre ile doludur; fakat Hak Teâlâ hazretleri sana bu hicâblardan bir pencere açmadıkça, ey sâlik görmek ve işitmek husûsunda sana çâre yoktur!

گرچه هستی تو کنون غافل ازان   وقت حاجت حق کند آنرا عیان

679. *Vâkıâ senin varlığın ondan ğâfildir, vakt-i hâcette Hak onu ayân eder.*

Vâkıâ senin varlığını teşkîl eden bu cismâniyyetin, kevnin çâre ile dolu olduğundan gâfildir; fakat hâcet vaktinde Hak Teâlâ onu sana apaçık gösterir. Meselâ sen Hakk'ın sıfat-ı rezzâkıyyetini ve Rezzâk ismini bu kevnde âşikâr göremezsin. Zannedersin ki, rızkı senin varlığın ve vücûdun îcâd eder. Fakat senin faâliyyet-i cismâniyyen muattal olduğu vakit, rızkın hesâb etmediğin cihetten önüne gelince, O'nun sıfat-ı rezzâkıyyetini ve Rezzâk ismini apaçık görürsün. Sâir sıfât ve esmâ da böyledir.

گفت پغمبر كه يزدان مجيد　　　از پى هر درد درمان آفريد

680. *Peygamber buyurdu ki: "Yezdân-ı Mecîd her derd için dermân yarattı."*
[683]

Bu beyt-i şerîfte, لكل داء دواء ya'ni "Her bir maraz için bir ilâç vardır;" ve ما انزل الله داء الا انزل له دواء ya'ni "Allâh Teâlâ'nın devâsını inzâl etmediği bir maraz yoktur;" ve ان الله خلق لكل داء دواء ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ her bir maraz için bir ilâç yarattı" hadîs-i şerîflerine işâret buyurulur. Zîrâ bu âlem, Hakk'ın sıfât ve esmâ'-i mütekābilesinin meclâsıdır. Binâenaleyh suver-i kevniyye çâreler ile doludur.

ليك ازان درمان نبينى رنگ وبو　　　بهردرد خويش بى فرمان او

681. *Fakat O'nun fermânı olmaksızın kendi derdin için o dermândan renk ve koku alamazsın!*

Suver-i kevniyye her ne kadar çâre ile dolu ise de, Hak Teâlâ sana ruhsat penceresini açmadıkça derdine muvâfık olan ilâcın ne rengini ne de kokusunu göremezsin!

چشم را اى چاره جو در لا مكان　　　هين بنه چون چشم كشته سوى جان

682. *Ey çâre isteyen, âgâh ol, ölmüşün gözü cân tarafında olduğu gibi, gözünü lâ-mekâna koy!*

Ey maddî ve ma'nevî derdlerine çâre arayan kimse, müteyakkız ol da gözünü sûretlere dikmekten vazgeç; gözünü sûretlerin cânı olan lâ-mekâna koy! Nitekim ölmüşün gözü cân tarafına baka kalır. Bu teşbîhte, *Müslim* tarafından rivâyet olunan hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. (s.a.v.) Efendimiz Ebû Seleme'ye geldiler; vefât etmiş ve gözleri açık kalmış idi. Buyurdular ki: ان الروح اذا قبض يتبعه البصر ya'ni "Muhakkkak rûh kabz olundukta, basar ona tâbi' olur."

این جهان ازبی جهت پیدا شدست   که زبی جایی جهانرا جا شدست

683. *Bu cihân bî-cihetten peydâ olmuştur; öyle ki, cihâna mahalsizlikten mahal olmuştur.*

Bu cihân-ı kesîf, cihetsiz olan vücûd-ı hakîkî-i Hak'tan zâhir olmuştur. O vücûd-ı hakîkî taayyünden ve sûretten münezzeh olduğu için mekâniyyetle muttasıf değildir, lâ-mekândır. Cihân-ı kesîfin hayyizi, o lâ-mekân olan vücûdda zâhir olmuştur ve vücûd-ı lâ-mekân ona mekân olmuştur. Daha açık olarak beyânı budur ki; bizim âlemimizin vücûd-ı kesîfi, fezâ-yı nâmütenâhîde tekevvün etmiştir ve fezâ-yı nâmütenâhî ayn-ı vücûd-ı mutlaktır. Nihâyeti olmayan bir vücûd için cihet ta'yîni mümkin değildir. Binâenaleyh o cihetsizdir. Böyle olunca, bizim küre-i arzımız o cihetsiz olan vücûd-ı mutlakta peydâ olmuştur; ve nihâyeti olmayan o vücûd için bir hayyiz ve mekân ta'yîni de mümkin [değildir] ve onun şânı mahalsizliktir. İşte bu mahalsizlikten bizim küre-i arzımıza bir mahal ve hayyiz vücûda gelmiştir. Nitekim *Risâle-i Gavsiyye*'de, Hak Teâlâ gavs-i a'zama hitâben buyurur: یاغوث الأعظم أنا مكان المكان و ليس لي مكان ya'ni "Yâ gavs-i a'zam, ben mekânın mekânıyım ve benim için mekân yoktur!"

باز گرد ازهست سوی نیستی   طالب ربی و ربانیستی

684. *Rabb'e tâlib isen ve Rabb'e mensûb isen, varlıktan yokluk tarafına dön!*

"Yokluk"tan murâd, izâfî olan yokluktur, hakîkî olan yokluk değildir; ve adem-i izâfî, çekirdeğin içindeki ağaç gibidir. Ağaç sûrette ma'dûm ise de, kuvvede mevcûddur. Binâenaleyh o izâfî olan bir yokluk içindedir. Adem-i hakîkî ise ne kuvvede ve ne de sûrette vücûdu olmayan şeydir, şerîk-i Bârî gibi. Zîrâ vücûd-ı hakîkînin hudûdu yoktur ki, onun muvâcehesinde bir de adem-i hakîkî sâhası olabilsin! Ya'ni, "Ey sâlik, senin vücûdun vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde vücûd-ı izâfîdir. Binâenaleyh eğer sen tâlib-i Rab isen ve Rabb'e mensûb isen, evvelce mevcûd olduğun adem-i izâfî âlemine rücû' et ki, o rücû' vücûd-ı hakîkîye ve Rabb'e rücû'dur!"

جای دخلست این عدم ازوی مرم   جای خرجست این وجود بیش و کم

685. *Bu adem îrâd yeridir, ondan ürkme! Bu eksilen ve çoğalan vücûd masraf yeridir.*

Bu adem-i izâfî îrâd mahallidir ve ondan dâimâ vücûdât-ı izâfiyye âlemine sıfât ve esmâ hasebiyle füyûzât-ı ilâhiyye vârid olur. Binâenaleyh o

adem-i izâfî âlemine rücû'dan ürkme! Zîrâ ilm-i ilâhîde sâbit olan bir "ayn" ebedîdir. Sen oraya rücû'dan sonra o adem-i izâfî âlemi îrâd mahalli olduğundan, seni yine vücûd-ı izâfî âlemine çıkarır ve bu sûretle senin urûc ve nüzûlünün aslâ nihâyeti olmaz. Ve vücûd-ı izâfî âlemi ise ebedî değildir; eksilmek ve çoğalmak onun şânındandır. Nitekim sûre-i Ra'd'da buyurulur: أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا (Ra'd, 13/41) ya'ni "Görmezler mi ki, bizim kudretimiz arza gelir, onu etrâfından eksiltiriz." Bundan anlaşılır ki, vücûd-ı izâfî sâhibi olan küre-i arzımız fezâdaki devri esnâsında bizim hissedemeyeceğimiz bir sûrette eksilmektedir. Binâenaleyh bu vücûd-ı izâfî âlemi masraf yeridir.

کار گاه صنع حق چون نیستیست　　　جز معطل درجهان هست کیست

686. *Mâdemki Hakk'ın sun'unun iş yeri yokluktur, varlık cihânında muattalın gayri kim vardır?*

Mâdemki Hakk'ın san'atlarının i'mâlâthânesi adem-i izâfî âlemidir, o halde bu vücûd-ı izâfî âleminde zâhir olan suverde faâliyyet nâmına hiçbir şey yoktur; hepsi muattal olan cemâddır. فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (Burûc, 85/16) ancak Hak'tır. Bu suver-i zâhire, sâni'in masnûâtından ibârettir; ve Hak Teâlâ bunları sıfât ve esmâsına mezâhir olmak için kendi vücûd-ı hakîkîsinden birer vücûd bahş etmiştir. Ve onların cümlesinde zâtı ve sıfâtı ve esmâsı ile zâhirdir.

یاد ده مارا سخنهای دقیق　　　که ترا رحم آورد آن ای رفیق

687. *Bize ince sözleri hatırlat ki, ey refîk senin rahmetini yâda getirsin!*

Ey bizim hakîkatımız olup, bilcümle mevâtında bize refîk olan Hudâ-yı müteâl, maârif-i ilâhiyyene dâir olan ince sözleri bize ilhâm et ki, bizim için senin rahmetine nâiliyyete vesîle olsun. Zîrâ Hakk'ın sıfât ve esmâsına müteallık olan hakāyık ve maârif zât-ı Hakk'ın zikridir. Çünkü sıfâttan mevsûfa ve esmâdan müsemmâya intikāl olunur. Ve zikr-i Hak ise ayn-ı rahmettir. Beyt-i şerîfteki "ey refîk" hitâbı, vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Hakk'adır. (s.a.v.) Efendimiz, "Refîk-ı a'lâ" buyurmuştur.

هم دعا ازتو اجابت هم زتو　　　ایمنی ازتو مهابت هم زتو

688. *Duâ da senden, icâbet de senden; eyminlik de senden, mehâbet de senden!*

Mâdemki vücûdât-ı izâfiyye, suver-i ilmiyye-i sıfâtiyye ve esmâiyyenin ma'kesidir, binâenaleyh Hakk'ın tecellîsi a'yân-ı sâbitenin ya'ni bu suver-i il-

miyyenin isti'dâdına göre olduğundan, eğer abd duâ ederse onun bu duâsı ve talebi kazâ-yı ilâhî cümlesinden olur; ve eğer duâsına icâbet ve talebine kabûl vâki' olursa, o da yine kazâ-yı ilâhîdendir. Ve kezâ abdin eyminliği ve Hakk'ın mehâbeti abdin isti'dâdına göre Hakk'ın tecellîsinden hâsıl olur.

گر خطا گفتیم اصلاحش تو کن — مصلحی تو ای تو سلطان سخن

689. *Eğer hatâ dedik ise onu sen ıslâh et; muslih sensin ey Zât-ı ecell, sen sözün sultânısın!*

Yâ Rab, eğer bu dakāyıkın beyânında bir hatâ vâki' oldu ise onu sen ıslâh et! Zîrâ sıfat-ı Kelâm münhasıran senindir. Güneşin ziyâsı müteaddid pencerelerden aksettiği gibi, senin güneş gibi olan sıfat-ı Kelâm'ın dahi bizim vücûd-ı izâfîmizin pencerelerinden aksetmektedir. Binâenaleyh sen kelâmın sultânısın ve hatâların muslihi sensin.

کیمیا داری که تبدیلش کنی — گرچه جوی خون بود نیلش کنی

690. [694] *Kimyân vardır, onu tebdîl edersin; her ne kadar kan ırmağı ise de onu Nîl edersin.*

Bakırı altın etmek ilminden ibâret olan kimyâ, senin bahr-i ilminde müdemicdir. Binâenaleyh bakır gibi olan hatâyı altın gibi olan savâba tebdîl edersin. Hatâ olan sözler her ne kadar kan ırmağı olsa da, Mûsâ (a.s.) zamânında Kıbtîler'e karşı kan olan Nîl suyunu Benî İsrâîl'e hâlis su yaptığın gibi, o hatâ olan sözleri de öylece Nîl'in berrâk suyu gibi savâb edersin.

اینچنین میناگریها کارتست — اینچنین اکسیرها اسرار تست

691. *Böyle mînâgerlikler senin işindir; böyle iksîrler senin esrârındır!*

"Mînâ", kimyâ ma'nâsınadır. "İksîr", kimyâ ilminde tebdîl-i ma'deniyyât için kullanılan eczâdır. Ya'ni "Böyle kimyâgerlikler senin işindir ve böyle iksîrler senin gizli ef'âlindir."

آب را و خاك را برهم زدی — زآب و گل نقش تن آدم زدی

692. *Suyu ve toprağı birbirine kattın; sudan ve çamurdan âdemin teninin nakşını yoğurdun.*

Nitekim kimyâgerliğinin âsârından birisi budur ki, suyu ve toprağı birbirine karıştırıp onların eşkâl ve hâssıyyetlerini değiştirdin ve insanın hey'et-i

cismiyyesini vücûda getirdin; zâhirde su ile topraktan pek uzak bir hey'ette görünür!

نسبتش دادی وجفت وخال وعم   با هزار اندیشه وشادی وغم

693. *Ona binlerce endîşe ve şâdî ve gam ile, zevc ve teyze ve amca nisbetini verdin.*

Zîrâ o cism-i insânîye suda ve toprakta olmayan hâssıyeti ve nisbetleri koydun. Meselâ o cisme binlerce endîşe ve sevinç ve keder hâssalarını verdin ve erkeği dişiye çift ettin ve teyze ve amca gibi nisbetler ile birbirine bağladın. Bunlar ise ne suda ve ne de toprakta yoktur. Bunları senin kimyâgerliğin yaptı!

بازبعضی را رهایی داده‌ء   زین غم وشادی جدایی داده‌ء

694. *Sonra ba'zısına halâslık vermişsin; bu gam ve şâdîden ayrılık vermişsin.*

Ervâhı bu anâsırdan mürekkeb olan cisme bağladıktan sonra, bu gam ve şâdîden ba'zılarına kurtuluş hâssasını ihsân ettin; o kavminin bunlar ile alâkası kalmadı.

Nefehâtü'l-Üns'te mezkûrdur ki, bir gün Ebu'l-Abbâs Kassâb Âmülî hazretlerinin huzûruna iki kişi geldi. Birisi dedi ki: "Ey şeyh, aramızda ihtilâf vardır. Birimiz der ki, 'Kişiye ezel ve ebed meserreti kâfîdir'; ve birimiz de der ki, 'Kişiye ezel ve ebed kederi kâfîdir' ne buyurursunuz?" Ebu'l-Abbâs hazretleri ellerini yüzüne sürüp buyurdular ki: "Elhamdülillâh Kassâb Oğlu'nun menzili ne gamdır, ne de şâdîdir! Ey oğlum, gam ve şâdî senin sıfatındır. Halbuki عند ربكم لا صباح ولا مساء ya'ni "Rabbiniz'in indinde ne sabâh ne de akşam vardır!"

برده‌ء از خویش وپیوند وسرشت   کرده‌ء در چشم او هر خوب و زشت

695. *Onları kendisinden ve akrabâdan ve tabîattan götürmüşsün; onun gözüne her güzeli çirkin etmişsin.*

Yâ Rab, bu halâs ettiğin kulları kendi vücûd-ı kesîflerine olan alâkâttan ve akrabâ ve taallukât nisbetlerinden ve ahkâm-ı tabîiyye kayıdlarından âzâd ettin ve onların gözüne bu vücûd-ı izâfî âlemindeki güzellikleri çirkin gösterdin. Zîrâ en güzel bir cisimdeki güzellik, senin cemâlinin pertevinden bir zerredir ve onda âriyettir. O cisim ise hadd-i zâtında bir gübre yığınıdır. Binâenaleyh onun âriyet olan güzelliği sana rücû' edince ancak çirkinliği kalır.

هرچه محسوسست او رد می کند　　　وآنچه نا پیداست مسند می کند

696. *O, mahsüs olan her şeyi reddeder; ve nâ-peydâ olan şeyi mesned yapar.*

O kayd-ı tabîattan ve nisbetlerden kurtulan kul, his âleminde gördüğü her şeyi reddeder. Zîrâ âlem-i his hayâlden başka bir şey değildir ve zılldir. Ona sarılanlar, gölgelere sarılmış olanlara benzer. Ve bu zılların sâhibi sıfât ve esmâ'-i Hak'tır ki, bu gölgelerin arkasındadır ve zâhir değildir. Binâenaleyh kayd-ı tabîattan kurtulanların dayandıkları şey, bu sıfât ve esmâ'-ı Hak'tır; ve sıfât ve esmâ' ise zât-ı Hak'tan münfekk değildir. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de şöyle buyururlar:

انما الكون خيال وهوحق فى الحقيقة　　　والذى يفهم هذا حاز اسرار الطريقة

"Kevn ancak hayâldir ve o hakîkatta Hak'tır; ve bunu anlayan kimse esrâr-ı tarîkatı hâiz olur."

عشق او پيدا ومعشوقش نهان　　　يار بيرون فتنهء او در جهان

697. *Onun aşkı zâhir ve ma'şûku gizlidir; yâr-i hâriç, cihânda onun fitnesidir.*

Bu âlem-i histe Hakk'a âşık olan kimsenin aşkı bellidir ve fakat ma'şûku olan Hak, bu suver-i hayâliyye arkasına gizlenmiştir. Zîrâ Hak, هست نيست نما dır, ya'ni "yok görünen var"dır. Ve âlem ise نيست هست نما dır, ya'ni "var görünen yok"tur. "Yâr-i hâriç" ya'ni ma'şûk-ı sûrî ise, cihânda o gizli ma'şûkun fitnesidir. Nitekim şâir bu ma'nâyı şu beyitinde söylemiştir.

خلقت الجمال لنا فتنة　　　فقلت يا عبادى اتقون

انت الجميل تحب الجمال　　　فكيف عبادك يعشقون

"Yâ Rab, sen cemâli bizim için fitne olarak yarattın; sonra da, 'Ey kullarım sakının hâ!' dedin. Sen güzelsin, güzeli seversin; imdi senin kulların nasıl âşık olmazlar?"

"Fitne-i o" da "O" zamîri Hakk'a râci' olduğuna göre ma'nâ budur. Eğer âşıka râci' olursa ma'nâ böyle olur: "Ma'şûk-ı sûrî âşık-ı Hakk'ın cihânda fitnesidir; mâdemki âlem-i histedir, o âşık onu reddeder." Bu da vecihtir, fakat evvelki ma'nâ daha zevk-âverdir.

اين رها كن عشقهاى صورتى　　　نيست بر صورت نه بر روى ستى

698. *Bunu terk et, sûrete mensûb olan aşklar; ne sûret üzerinde ne de hanımın yüzünde değildir.*

"Sittî" Arabî olan "seyyidetî" kelimesinin muhaffefidir ve şedde ile telaffuz olunur. Burada şeddesiz zikri zarûret-i vezn içindir. "Ey sâlik, fitne olan yâr-ı hâricin aşkını terk et! Zîrâ bu sûrete mensûb olan aşklar, mal ve mülk ve mansıb ve altın ve gümüş gibi sûretlerin üzerinde değildir; ve sîm-ten ve gül-beden olan hanımın yüzü üzerinde de değildir!"

Ma'lûm olsun ki, aşk iki nevi'dir. Birisi aşk-ı mecâzî, diğeri aşk-ı hakîkîdir. Aşk-ı mecâzî odur ki, bir kimse bir şâbb-ı emred güzel çocuğa veyâhut bir güzel kadına âşık olur ve onun aşkı ile yanıp tutuşur; fakat ona karşı kendisinde şehvet hissetmez, yalnız temâşâ-yı cemâlinde müstağrak olur. Böyle bir aşk, âkıbet âşıkı aşk-ı hakîkî tarafına çeker. Ve aşk-ı hakîkî ise ancak Hakk'a olan aşktır. Eğer âşık-ı sûrî ma'şûkuna karşı kendisinde şehvet hissederse, bu aşk aşk-ı mecâzî değildir; ancak bir incizâb-ı hayvânîdir. Nitekim bu ma'nâya işâreten şu rubâîsinde Mevlânâ Câmî hazretleri buyururlar:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی   آوازهٔ عشق در جهان گم بودی

ورشهوت نفس عشق بودی خر و گاو   سر دفتر عشاقان عالم بودی

"Eğer aşk nesl-i Âdem'in kemâli olmasa idi, aşkın sıyt ü şöhreti cihânda gâib olurdu. Ve eğer şehvet-i nefis aşk olaydı, eşekler ve öküzler âşıklar defterinin başına geçerdi!"

Fakat bu aşk-ı mecâzî kaydında kalmak ehl-i hakîkat için câiz olmadığından, Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte onun terkini emir buyururlar. Nitekim Evhadüddîn-i Kirmânî hazretleri bu meşrebde idi. Bir gün sultânu'l-ma'şûkîn Şems-i Tebrîzî efendimiz, "Ey Evhadüddîn ne yapıyorsun?" diye sormuşlar; o hazret de; "Ayı su leğeninde görüyorum, cemâl-i mutlakı mukayyedâtta görüyorum" demiş. Hz. Şems buyurmuşlar ki: "Eğer boynunda çıbanın yoksa niçin semâda görmezsin?" Ya'ni "Eğer hazz-ı nefsin yoksa niçin o cemâli semâ-yı ıtlâkta görmezsin?

آنچه معشوقست صورت نیست آن   خواه عشق این جهان خواه آن جهان

699. *O şey ki ma'şûktur, o sûret değildir; ister bu cihânın aşkı olsun, ister o cihânın!*

O senin âşık olduğun şey sûret değildir. O aşk sana ister bu âlem-i sûretten gelsin, ister âlem-i bâtından gelsin!

آنچه بر صورت تو عاشق گشته‌ء　　　چون برون شد جان چرایش هشته‌ء

700. [704] *O şey ki sen sûret üzere âşık olmuşsun, cân hârice gittiği vakit niçin onu bırakmışsın?*

Senin âşık olduğun sûret üzerinde idiyse, onun canı çıktığı vakit niçin onu bırakıp kaçarsın? Gaflete bak ki, sen hem sevdiğim öldü diye ağlarsın; hem de ondan kaçarsın!

صورتش بر جاست این سیری ز چیست　　　عاشقا واجو که معشوق تو کیست

701. *Onun sûreti yerindedir, bu tokluk nedendir; ey âşık ara ki senin ma'şûkun kimdir?*

Ölen ma'şûk-ı sûrînin sûret-i cesedâniyyesi yerinde duruyor; hâlbuki kucaklamak ve öpmek gibi aşk ve muhabbetin îcâbâtından sen ona karşı doydun ve müstağnî kaldın! Senin bu istiğnân nedir? Ey sûret âşıkı, şu hâline bir bak da ma'şûkunun kim olduğunu ara!

آنچه محسوسست اگر معشوقه است　　　عاشقستی هر که اورا حس هست

702. *O şey ki mahsüstür, eğer ma'şûk ise, sen her kendinin hissi olan kimseye âşık olurdun.*

Eğer her mahsüs olan şeye âşık olmak lâzım gelse, o halde sen her kendinde his olan kimseye âşık olurdun. Halbuki iş böyle değildir. Her mahsüs olan şeyi kendine ma'şûk olarak intihâb edemezsin. Bundan da anlaşılır ki, aşkın taalluk ettiği şey, mahsüs olan şey değildir. Belki senin onda gördüğün Hakk'ın bir tecellî-i hâssıdır; ve o tecellî dahi sûret-i mahsûse değildir. Nitekim, Mecnûn Leylâ'ya âşık idi. Halîfe sordu ki: "Leylâ'dan çok güzel kadınlar vardır; niçin sen onlardan birisini sevmedin de, o kadar güzel bir şey olmayan Leylâ'yı sevdin?" Mecnûn cevâben dedi ki: "Ey halîfe, sende Mecnûn'un gözü yoktur ki onda olanı göresin!"

چون وفا آن عشق افزون میکند　　　کی وفا صورت دگر گون میکند

703. *Mâdemki o aşk vefâyı ziyâde ediyor; sûret vefâyı nasıl başka türlü ediyor?*

Kāide-i aşk budur ki, âşık ma'şûkuna karşı gâyet vefâkârdır. Ondan bin cefâ görse usanmaz ve bıkmaz; yine ona karşı aşkında ve vefâsında devâm eder. Nitekim şâirin biri diyor: Beyit:

Bin cefâ görsem ey sanem senden
Bu ne sözdür ki, usanam senden!

İmdi, eğer âşık olduğun şey ma'şûkun sûreti ise, öldüğü vakit onun sûret-i cismâniyyesi senin vefânı ve aşkının îcâbâtı olan kucaklamak ve öpmek gibi halleri derhâl nasıl tebdîl ediveriyor ve sen o cisme hâl-i hayâtında gül dikeni ile bile dokunmağa râzı değil iken, sen onu nasıl topraklar altına atmak için isti'câl ediyorsun ve ona karşı vefâkârlığın hemen başka bir hâl iktisâb ediyor? İşte bundan anla ki, aşkın sûrete değil imiş; belki cemâl-i mutlakın o sûrete aksettiği bir perteve imiş!

Bu beyt-i şerîfte, Hind şârihlerinden Mîr Nûrullâh, Bahru'l-Ulûm, Abdullatîf, Muhammed Efdal, Muhammed Rızâ hazarâtı vücûh-ı müteaddide beyân buyurmuşlardır. Ankaravî hazretleri de iki vecih göstermişlerdir. Bunların burada zikri pek uzun olur. Fakîr Hind [şârih]lerinden İmdâdullâh (k.s.) hazretlerinin şerhlerinde verilmiş olan ma'nâyı aldım.

پرتو خورشید بر دیوار تافت   تابش عاريتى ديوار يافت

704. *Güneşin pertevi duvar üzerinde parlamıştır; duvar bir âriyet parlaklık buldu.*

Bu beyt-i şerîfte, cemâl-i mutlak-ı Hak güneşe; ve cism-i unsurî duvara teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni vücûd-ı unsurî üzerindeki güzellik, cemâl-i mutlak-ı Hakk'ın bir pertevidir. Duvar üzerinde güneşin ziyâsı âriyet olduğu gibi, cemâl-i mutlakın pertevi de cism-i unsurî üzerinde âriyettir.

بر كلوخى دل چه بندى اى سليم   وا طلب اصلى كه او تابد مقيم

705. *Ey sâde-dil, bir kerpiç üzerine ne gönül bağlarsın; o dâimâ parlayan aslı taleb et!*

Ey hakîkat-i hâlden bî-haber olan kimse, güneş gibi olan cemâl-i mutlak-ı Hakk'ın aksini görüp de, bir kerpiç mesâbesinde olan bu cism-i unsurîye niçin gönül bağlarsın? O tecellîsine nihâyet olmayan cemâl-i mutlak-ı Hakk'ı iste ve ona gönül bağla!

اى كه تو هم عاشقى بر عقل خويش   خويش برصورت پرستان ديده بيش

706. *Ey kimse, sen de aklına âşıksın; kendini sûrete tapanların üzerine fâzıl görmüşsün!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz, sûret güzelliğinden ma'nâ güzelliğine intikālen buyururlar ki: "Ey akıl ve zekâsına mağrûr olup, sûrete meclûb olanları tenkîd eden ve kendini onlardan yüksek ve fâzıl gören kimse, sen de kendi aklına âşıksın ve o aklı kendinin malı zannetmişsin!"

پرتو عقلست آن برحس تو　　　　عاريت ميدان ذهب برمس تو

707. *O senin hissinin üzerine aklın pertevidir; senin bakırının üzerinde altını âriyet bil!*

Halbuki o senin âşık olduğun aklın, senin havâs-i zâhire ve bâtınenin üzerine "akl-ı küll"ün pertevidir. Binâenaleyh o iftihâr ettiğin aklın dahi yine senin malın değildir. İmdi, senin bakır gibi olan vücûd-ı unsurîn üzerine, altın gibi olan aklı da âriyet bil!

Ma'lûm olsun ki, akıl rûhun sıfatıdır; ve rûh vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın dördüncü mertebe-i tenezzülüdür ki ona "rûh-ı küllî-i Muhammedî" derler. Ve "akl-ı küll" ve "akl-ı evvel" bu "rûh-ı küllî"nin sıfatıdır; ve bilcümle mükevvenât üzerinde fa'âl ve müessirdir. Ervâh-ı sâire bu "rûh-ı küllî-i Muhammedî"nin pertevidir. Nitekim hadîs-i şerîfte انا من الله والمؤمنون من نوری ya'ni "Ben Allâh'danım ve mü'minler benim nûrumdandır." Hadîs-i şerîfte yalnız mü'minlerin zikri, "zikr-i cüz' irâde-i küll" kabîlindendir. Ve başka vecihleri de vardır. Burada zikri uzun olur. Yoksa "rûh-ı küllî-i Muhammedî (s.a.v.) Efendimiz ebu'l-ervâhtır. İmdi, ervâh-ı sâire, "rûh-ı küllî-i Muhammedî"nin pertevi olunca, o ervâhın sıfatları olan ukūl-i cüz'iyye dahi "akl-ı küll"ün pertevi olmuş olur. Nitekim hadîs-i şerîfte اول ما خلق الله عقلی ya'ni "Allâh Teâlâ'nın evvel yarattığı şey benim aklımdır" buyurulur.

چون زر اندودست خوبی در بشر　　　　ورنه چون شد شاهد تو پیره خر

708. *Beşerde güzellik, boyanmış altın gibidir; ve yoksa senin mahbûbun nasıl kocamış eşek olurdu?*

Beşerin bu vücûd-ı unsurîsinde olan güzellik, üstüne altın yaldız sürülmüş kalp altına benzer ve seni o altın yaldız aldatır. Ve eğer böyle olmasa idi, ve sen beşerin iç yüzünü bir gübre yığınından ibâret görse idin, bir ihtiyarlamış eşek gibi çirkin olan bu vücûd-ı unsurîyi nasıl mahbûb ittihâz ederdin? "Şâhid" fârisî olup, "mahbûb" ma'nâsınadır.

چون فرشته بود همچون دیو شد　　　　کآن ملاحت اندرو عاریه بد

709. *Melek gibi idi, dev gibi oldu; zîrâ onda melâhat âriyet idi!*

Ey âşık-ı cisim, senin gençlikte parlak ve melek gibi gördüğün mahbûbun, ihtiyarlayınca bir dev gibi çirkin oldu. Çünkü ondaki melâhat ve güzellik âriyet idi; melekliği gitti, devliği meydana çıktı.

اندك اندك مى ستاند آن جمال　　　اندك اندك خشك مى گردد نهال

710. *O cemâli azar azar alırlar; fidan azar azar kurur!*
[714]

O senin mahbûb ittihâz ettiğin cismin cemâlini yavaş yavaş alırlar ve seneden seneye değişir. Görmez misin, bir fidandaki tarâvet seneden seneye yavaş yavaş zâil olur, nihâyet kupkuru bir ağaç olur!

رو نعمره ننكسه بخوان　　　دل طلب كن دل منه براستخوان

711. *Git, "Nüammirhu nünekkishu"yu oku; gönül taleb et, kemik üzerine gönül koyma!*

Bu beyt-i şerîfte, Yâsîn sûre-i şerîfesinde olan وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ (Yâsîn, 36/68) ya'ni "Biz ömür verdiğimiz kimseyi hilkatte tenkîs ederiz, taakkul etmezler mi?" "Tenkîs" (تنكيس) ma'kûs kılmak ve baş aşağı getirmek ma'nâsınadır. Ya'ni sâha-i hilkatta zâhir olan her şeyi evvelâ ter ü tâze yaparız ve sonra evvelki hâlin aksi olan pejmürde bir hâle koyarız. Meselâ cism-i insân ibtidâ-ı neş'etinde ve hâl-i sabâvetinde, zaîf olmakla berâber ter ü tâze latîf ve güzel olur; büyüdükçe kuvvet gelir ve cisminin letâfeti ve tâzeliği tebeddül edip kartlaşır ve nihâyet za'f husûsunda sabâvet hâline tenkîs ve taklîb olunur; ve bu tenkîs ile berâber cisminin letâfeti ve güzelliği çirkin bir hâl iktisâb eder. Bu âyet-i kerîmenin mânâ-yı işârîsine gelince: Adem-i izâfî hâli mertebe-i ef'âl olmadığından, fiiliyâtta za'f hâlidir. Binâenaleyh efrâd-ı mahlûkâttan her bir ferd, mertebe-i ef'âl olan sâha-i hilkatta zâhir olur ve onun "ayn-ı sâbite"sinin mazhar olduğu esmâ ömr-i halkîsinde âsâr ve ahkâmını icrâ eder. Ba'dehû o adem-i izâfî hâline ircâ' sûreti ile tenkîs (تنكيس) olunur demektir. İmdi bu ma'rifeti mahlûkât-ı sâire arasında ni'met-i akl ile mümtâz olan insan idrâk edebileceğinden, âyet-i kerîmede أَفَلَا يَعْقِلُونَ ya'ni "Taakkul etmezler mi?" hitâbıyla bu hakîkatın idrâkine da'vet olunur. Ya'ni "Ey sâlik, zikr olunan âyet-i kerîmeyi oku ve ma'nâsını teemmül et de sûret-i cismâniyyenin ne olduğunu anla ve gönül sâhibi olmağı taleb et ve gönüle hizmet et; kemik yığını bir iskeletten ibâret olan cisme alâka ve hizmetten vazgeç!"

كآن جمال دل جمال باقيست　　　دولتش ازآب حيوان ساقيست

712. *Zîrâ gönlün cemali bâkîdir. Onun devleti âb-ı hayâttan sâkîdir.*

Bu beyt-i şerîfin şerhinde Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Gönül"den murâd, hakîkat-ı câmi'a ve mahzen-i esrâr-ı ilâhiyyedir ki, o Allâh Teâlâ'nın arşıdır; ve Allâh Teâlâ bilcümle esmâ'-ı külliyye ve cüz'iyyesi ile ona müstevlîdir. Binâenaleyh bu gönül her tecellîde Hakk'ı görür. İster tecelliyât-ı sûrî olsun ve ister onun gayri olsun. Belki kendisinde her şeyi ve her ismi görür!" Ve Cenâb-ı İmdâdullâh (k.s.) buyururlar ki: "Muhakkıkların mezheb-i aslîsi budur ki, akıl ve cân ve gönülün her üçü hakîkatte birdir. İsimlerin ihtilâfı zâtın ihtilâfı hasebiyle değil, sıfâtın ihtilâfı hasebiyledir. Ve cism-i unsurîde olan pertev, cânın ve gönülün pertevidir. Gönülün ve cânın aydınlığı, Hudâvend-i cihânın nûrudur. Gönül bedende, evdeki güneşin şu'lesi ve güneşten ayrılığı gibidir. Vaktâki ev yıkılır ve tavanı ve duvarı ortadan kalkar, güneşten eve ayrılan ziyâ, güneşin ziyâ-yı umûmîsine karışır. Ten tılsımı bozulup gönül havâss kaydından çıkınca, gönül dildâra muttasıl olur ve cân cânâna erişir. هنالك اجتمع الفرق وارتتق الفتق واستتر النور فى النور وبطن الظهور فى الظهور ya'ni "İşte burada ayrılık birleşir ve fetk irtitâk eder ve nûr nûrda müstetir olur ve zuhûr zuhûrda bâtın olur."

Ma'lûm olsun ki, gönülün cemâli cemâl-i bâkî olduğunun müşâhedesi zevkî bir mes'eledir; elfâz ve ibâre ile anlatmak imkânı yoktur. Fakîr burada ehl-i zevkin beyânât-ı aliyyelerini nakl ile iktifâ ettim. Beyt-i şerîfte "devlet" ile hâl-i "ittihâd"a; ve "âb-ı hayât" ile "nûr-ı ilâhî"ye; ve "sâkî" ile sıfât ve esmâ'-i ilâhiyyeye işâret buyurulur.

خود هم اوآبست وهم ساقى ومست　　　هر سه يك شد چون طلسم تو شكست

713. *Muhakkak o hem sudur ve hem sâkî ve sarhoştur; senin tılsımın bozulduğu vakit her üç bir olur!*

Yukarıki beytin şerhinde îzâh olunduğu üzere, gönül makām-ı "ittihâd"da hem nûr-ı Hak'tır ve hem sıfât ve esmânın kendisidir ve hem de bunlardan sarhoştur. Zîrâ cisim tılsımı bozulduğu vakit, akıl ve cân ve gönül bir oldu ve makām-ı ittihâdı buldu.

آن يكى را تو ندانى از قياس　　　ذل طلب كن ژاژ كم خا ناشناس

714. *O "bir"i sen kıyâstan bilemezsin; kulluk et, nâ-şinâs olarak herze yeme!*

O üç şeyin birliğini sen akl-ı cüz'înin kıyâs ve istidlâli ile bilemezsin; zevkî bir hâldir. Binâenaleyh bu cismâniyyet mertebesinde emr-i ilâhîye imtisâl ve nehiyden ictinâb sûretiyle kulluk et; zevkin olmayan sözleri akıl ve istidlâl ile îzâha çalışıp herze yeme!

معنیٔ تو صورتست و عاریت   بر مناسب شادی وبرقافیت

715. *Senin ma'nân sûrettir ve âriyettir; münâsebete ve kāfiyeye mesrûrsun!*

Ey akıl ve zekâsına âşık olan kimse, sen ma'kūlâtı ma'nâ zannedip sûret-perest olanları tezyîf edersin; halbuki senin ma'nâ zannettiğin o ma'kūlât dahi suver-i zihniyyedir ve sende âriyettir. Nitekim cismânîler beğenmek için suver-i kesîfede tenâsüb ve uygunluk aradıkları gibi, sen de ma'kūlâtta öyle münâsebet ve uygunluk arar ve bulduğun münâsebetlerden ve uygunluklardan dolayı mesrûr olursun. "Kāfiye", lügatta bir şeyin bir şeye tâbi' olmasına derler. Bu tâbiiyyet münâsebet sebebi ile olur.

معنی آن باشد که بستاند ترا   بی نیاز از نقش گرداند ترا

716. *Ma'nâ o olur ki seni alır ve seni nakşdan bî-niyâz kılar!*

Ma'nâ odur ki, seni senliğinden kapar ve benlik kaydından kurtarır; ve sen o bî-hodluk içinde sûret-i cismâniyye ve hayâliyyeden müstağnî kalırsın. Buna "histen gaybûbet" derler.

معنی آن نبود که کورو کر کند   مرد را بر نقش عاشقتر کند

717. *Ma'nâ o değildir ki, kör ve sağır eder; adamı nakş üzerine ziyâde âşık eder!*

Ma'nâ, kişinin kalbini zevk ve hâlden kör ve sağır edip nukūş-ı cismiyye ve hayâliyyeye son derece meclûb ve âşık eden şey değildir; belki bunlardan tecrîd edendir.

کور را قسمت خیال غم فزاست   قسمت چشم این خیالات فناست

718. *Körün kısmeti gam artırıcı olan hayâldir; gözün kısmeti de bu fenânın hayâlâtıdır.*

Kalbi zevk ve hâlden kör olanın nasîbi, insana gam artırıcı olan hayâlât-ı kalbiyyedir; ve bu his gözünün nasîbi de "fenâ"nın hayâlâtı, ya'ni "fenâ"ya mahkûm olan âlemin hayâlât-ı cismâniyyesidir.

حرف قرآنرا ضریران معدن اند   خرنه بینند وبپالان می زنند

719. *Harf-i Kur'ân'a körler ma'dendirler; eşeği görmezler, palanı döğerler!*

Körler iki nevi'dir: Birisi his gözü a'mâ olanlar; diğeri de kalb gözü kör olanlardır. His gözleri kör olanlar, Kur'ân'ın elfâzını tecvîd ve elhân ile okumakla meşgūl olurlar ve ma'nâsından bî-haber kalırlar. Ve kalb gözleri kör olanlar, hem Kur'ân'ın elfâzı ve hem de i'râbları ve lügatları ve maânî-i zâ-

hireleri ile meşgûl olup, kasd-ı ilâhî olan ma'nâlardan pek uzak birtakım hayâlâta dalarlar. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'te şöyle buyururlar: "Kur'ân'ı çok tefsîr etmişlerdir; ancak az kimseler Kur'ân'ın garazını tefsîr etmişlerdir. اَلَّذِينَ آمَنُوا yu [yâni "Îman edenler"i] herkes "îmân" ile tefsîr etmişlerdir. Halbuki Cenâb-ı Mustafâ (s.a.v.)in îmânı ve O'nun garazı mahfîdir. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ı [yâni "Sâlih amel işleyenler"i] herkes kendi ameli ile tefsîr etmişlerdir. Peygamber'in amelini tefsîr hani? فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ u (Bakara, 2/62) [yâni "Onlara ecir ve mükâfat vardır"ı] herkes kendi vehminde musavver olan ecri tefsîr etmiştir. Garaz-ı ecr-i Mustafavî nerededir?" Ve kezâ yine *Fîhi Mâ Fîh*'in 73. faslında şöyle buyururlar: "Eğer Kur'ân yalnız bu hurûftan ibâret olsa idi, denizlerin mürekkep ve ağaçların kalem olmasına hâcet olmaz idi. Bu Kur'ân'ın hurûfu yarım okka mürekkep ile yazılabilir; ve hurûf-ı kur'âniyyenin ibtidâ ve intihâsı vardır. Halbuki kelâm-ı Hudâ'nın nihâyeti yoktur. Nitekim buyurulur: مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللهِ (Lokman, 31/27), ["Allah'ın kelimeleri tükenmez"], وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3-4). ["O arzûsuna göre konuşmaz; o ancak vahyedilen bir vahiydir."]. Beyit:

قول باری شنو هم از باری — که حجابست صنعت قاری

"Kelâm-ı Bârî'yi yine Bârî'den dinle; zîrâ okuyanın tecvîd ve elhân san'atı hicâbdır!"

İmdi, eğer evliyânın kelâmı Hakk'ın kelâmı olmasa idi, كنت له لسانا ya'ni "Ben onun lisânı olurum" hadîs-i kudsîsi bâtıl olurdu. Zîrâ eğer "lisân"dan murâd nakl-i Kur'ân olsa idi, Kur'ânın harfini mü'min ve münâfık nakl ettiklerinden, o halde احببت عبدا ["O bir kulu sevdim"] hitâbına ne hâcet var idi? Halbuki ان الحق لينطق على لسان عمر ya'ni "Muhakkak Hak Ömer'in lisânı üzerinde nutk eder" hadîs-i şerîfi, Hz. Ömer'in harf üzre tekellümü hakkında vârid oldu ise, o hâlde Hz. Ömer'e sebeb-i tahsîsi nedir? Bunda sâirleri de hep müşterektir. Ve eğer ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه ya'ni "Kalbinden hikmet menba'ları zâhir olur" hadîs-i şerîfi harf-i Kur'ân'ı murâd eylese idi, bunun için اربعين صباحا ya'ni "kırk sabâh" ihlâsa hâcet yok idi. İmdi, eğer bir kimse bu sözlerde garazsız teemmül ederse, ehl-i Kur'ân ve "havâss" başkaları olduğunu ve Hak Teâlâ hazretlerinin âlemde onları intihâb buyurup kendi hitâbına mahal kıldığını ve onların nûr-ı Hak'la görüp, lisânlarıyla söz söylediklerini bilir."

İşte bu beyt-i şerîfin şerhini, Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde bu sûretle bizzât yapmış olurlar. Her nasılsa şurrâh-ı kirâm hazerâtı bu beyânât-ı aliyyeyi almamışlardır.

Bu îzâhâta nazaran, bu beyt-i şerîfte diğer bir ma'nâ dahi kasd buyurulduğu anlaşılır. O da budur ki, الإنسان والقرآن توأمان ya'ni "İnsan ve Kur'ân ikizdir" mûcibince, kalb gözleri kör olanlar, "insân-ı kâmil"in zâhirine ve sûretine nazar ederler ve onunla meşgûl olurlar; onun ma'nâsından bî-haberdirler. Halbuki "insân-ı kâmil"in sûreti ma'nâsına râkibdir; ma'nâsı onu nereye götürürse, sûreti dahi ona tâbi'dir. Binâenaleyh onun harekâtına i'tirâz edenlerin ve sûreti ile meşgûl olanların hâli, eşeği bırakıp da palanını döğen kimselere benzer. Burada şurrâh-i kirâm Kur'ân'ın ma'nâsını eşeğe ve zâhirini palana teşbîh etmek sû'-i edeb olduğu i'tirâzına karşı birtakım mütâlaât beyân buyurmuşlardır. Fakat, mâdemki "insân-ı kâmil" Kur'ân ile tev'emdir ve lisânı Hakk'ın lisânıdır ve Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi o insân-ı kâmillerden biridir; şu halde lisân-ı şerîfleri lisân-ı Hak'tır. Ve Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de إِنَّ اللَّهَ لَايَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً ما بَعُوضَةً (Bakara, 2/26) ya'ni "Allâh Teâlâ sivrisineği darb-ı mesel olarak îrâd etmekten istihyâ muâmelesi etmez." buyurulduğuna göre, bu teşbîhde sû'-i edeb i'tirâzı vârid değildir. Bu i'tirâz, kalb gözleri kör olanların i'tirâzıdır.

چون تو بینایی پی خر رو که جست　　　چند پالان دوزی ای پالان پرست

720. [724] *Mâdemki sen görücüsün, eşeğin arkasından git ki sıçradı, ey palana tapıcı, nice bir palan dikersin?*

Ya'ni ey insân, mâdemki sen "rûh-ı izâfî"nin mahall-i taallukusun, sende görücülük hâssası vardır, binâenaleyh palan mesâbesinde olan cismin merkebi bulunan rûhun arkasından git ki, o rûh yüksek âlemlere sıçrar! Ey palan mesâbesinde olan cismin sûretine tapıcı ve elfâzın zâhirine kapılıcı, ne zamâna kadar palana hizmet edeceksin?

خرچو هست آید یقین پالان ترا　　　کم نگردد نان چو باشد جان ترا

721. *Mâdemki eşek vardır, muhakkkak sana palan gelir; mâdemki sende cân ola, ekmek eksik olmaz!*

Mâdemki merkeb mesâbesinde olan rûh ve ma'nâ vardır, elbet sana palan mesâbesinde olan sûret ve elfâz gelir. Zîrâ muhakkak rûh taalluk edecek bir cisim ve ma'nâ taalluk edecek bir lafız ister. Bunlar olmaksızın rûhda ve ma'nâda zuhûr hâli mümkin değildir. Nitekim tende rûh ve hayât oldukça muhakkak gıdâ ister!

پشت خر دکان مال ومکسبست   در قلبت مایهء صد قالبست

722. *Merkebin sırtı mal ve miksebin dükkânıdır; senin kalbinin incisi yüz kalıbın mâyesidir.*

Merkeb mesâbesinde olan rûhun sırtındaki cisim, mal ve miksebin dükkânıdır. Zîrâ rûh fa'âl olmak için âlet ister ve âlet onun sırtındaki cisim ve cismin a'zâsıdır. A'mâl-i dünyeviyye ve uhreviyye bu âlet-i cisim vâsıtasıyla olur. Velâkin senin kalbinin incisi ya'ni tecelliyât-ı ilâhiyyenin ma'kesi olan süveydâ-yı kalb, yüz elfâz kalıblarının mâyesidir. O inciye nûr-ı ilâhî aksettikçe menba'-ı hikmet olur ve oradan birçok maânî ve ulûm-i ledünniyye elfâz kalıblarına bürünüp cismin lisânından sâdır olur. "Mikseb", kesb âleti ma'nâsınadır.

خر برهنه بر نشین ای بوالفضول   خر برهنه نی که راکب شد رسول

723. *Ey bü'l-fuzûl, merkeb üzerine çıplak otur; Resûl çıplak merkebe binmedi mi?!*

Ey fuzûlî işlerle meşgûl olan kimse, merkeb-i rûh ve ma'nâ üzerine çıplak ve semersiz olarak bin; onun semeri olan sûret-i cisim ve elfâz ile uğraşıp maksaddan uzaklara gitme. Zîrâ Resûl (s.a.v.) Efendimiz merkebe semersiz olarak binmedi mi? Zîrâ ef'âl-i zâhiriyye-i nebeviyyenin cümlesinde ef'âl-i bâtıneye işâret vardır. Ya'ni bu fiil-i nebevîde zâhire bağlanılmayıp, makāsıda intikāl lâzım olduğuna işâret buyurulmuştur. Çünkü hayvana binmekten maksad, menzil-i maksûda vusûl içindir. Onun rûh-i ma'nâsı budur. Semeri ve tezyînât-ı zâhiriyyesi ile meşgūliyyet fuzûlî bir iştigāldir ve nefsin hazzına hizmettir; ve hazz-ı nefse hizmet ise mezmûmdur.

النَّبِيُّ قَدْ رَكِبَ مُعْرَوْرِيًا   النَّبِيُّ قِيلَ سَافَرَ مَاشِيًا

724. *Nebî ârî olarak bindi; denildi ki, Nebî mâşiyen sefer etti.*

Ashâb-ı kirâmdan bize rivâyet olunduğu üzere, (s.a.v.) Efendimiz merkebe semerden ârî olarak bindi ve ba'zan da yürüyerek sefer etti. Cenâb-ı Pîr, risâletpenâh Efendimiz'in bu iki fiil-i şerîfindeki işâreti îzâh buyururlar. Ya'ni rûh ve ma'nâ âlemine sûretsiz ve lafızsız gitmek îcâb eder. Zîrâ şuûnât ve ahvâl-i rûhiyyeyi sûret ve elfâz âlemine sığdırmak mümkin değildir. Ve elfâz makāsıd ve maânîyi kemâliyle ihtivâ edemez. Meselâ aşk ve muhabbet hakkında çok sözler söylenmiştir; fakat bu zevkî olan hâli, âşık olmayan kimse

bu elfâzdan kemâliyle anlayamaz. Böyle olunca, rûh âlemine lafızsız gitmek ve cismâniyyet îcâbâtını bırakıp mâşiyen gitmek lâzımdır.

شد خرنفس تو برميخيش بند　　　چند بگريزد زكار وبار چند

725. *Senin eşek nefsin gitti, onu bir çiviye bağla; kâr u bârdan nice bir kaçar, nice bir!*

Senin eşek mesâbesinde olan nefsin rûh tarafına gitmekten vazgeçip, huzûzât-ı dünyeviyye tarafına gitti. Onu şerîat çivisine bağla! Bu eşek nefsin nice bir a'mâl-i şer'iyyeden ve emânet-i ilâhî olan insanlık yükünü yüklenmekten kaçar; ve onun bu kaçışı ne zamana kadar devâm eder?

بارصبر وشكر او را بردنيست　　　خواه درصد سال وخواهى سى وبيست

726. *İster yüz yılda, ister otuz ve yirmi yılda; ona sabır ve şükür yükünü götürmek îcâb eder!*

Bu nefis eşeği, yirmi ya otuz veyâ yüz yıllık ömrü içinde, huzûzât-ı dünyeviyyeye karşı sabır; ve insan sûretinde mahlûk olduğuna karşı da şükür yükünü taşımak îcâb eder. Râh-ı necâtı bulmak için başka çâre yoktur!

هيچ وازر وزر غيرى بر نداشت　　　هيچ كس ندرود تا چيزى نكاشت

727. *Hiçbir günâhkâr başkasının günâhını yüklenmedi; ekmedikçe hiçbir kimse biçmedi!*

Bu beyt-i şerîfte, وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى (Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7) ya'ni "Bir günâhkâr başkasının günâhını yüklenmez" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Vizr" günâh; ve "vâzir" günâhkâr ma'nâlarınadır. Ya'ni bu âlem-i sûret ve cisim, mahall-i ameldir. Binâenaleyh burada emr-i ilâhîye muhâlif sûrette amel edenlerin yükü ancak kendilerine tahmîl olunur; ve a'mâl-i sâliha, âlem-i âhirette intifâ' edilecek bir şeydir. Binâenaleyh burada eken orada biçer!

طمع خامست آن مخور خام اى پسر　　　خام خوردن علت آرد در بشر

728. *Tama' çiğdir, ey oğul onu çiğ yeme; çiğ yemek beşere illet getirir!*

Ektiğini biçmek kāidesine mugâyir olarak, bir defîne bulup zengin olmak tama'ı, ham ve çiğ bir tama'dır. Ey oğul, sakın bu çiğ tama'ı yeme! Zîrâ çiğ yemek insanı hasta eder. Nitekim, "Çiğ yemedim ki karnım ağrısın!" darb-ı meseli Türkçe'de meşhûrdur.

کان فلانی یافت گنجی ناگهان   من همان خواهم چه کار وچه دکان

729. *Böyle diye ki: "O bir filân kimse ansızın bir defîne buldu; ben de onu isterim, iş ne, dükkân ne?"*

Şöyle ki, "Filân adam ansızın bir defîne buldu; ben de böyle bir defîne bulmak isterim. İş ve dükkân beyhûde meşgale ve yorgunluktur" deme! Bu hayâl, hem gınâ-yı zâhirî ve hem de gınâ-yı bâtınî için bir tama'-ı hamdır. Zâhirde defîne bulmak hayâliyle uğraşanlar fakîr ve sıfru'l-yed kaldılar; ve bâtında cezbe-i ilâhî vukû'una intizâr ile a'mâl-i şer'iyyeden kaçanlar, hâib ve hâsir oldular! Vâkıâ zâhirde tesâdüfen defîne bulup zengin olmak ve bâtında bir cezbe-i ilâhî zuhûru ile sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulup defîne-i ma'neviyyeyi bulmak vardır; fakat bu hâl nâdir ve müstesnâdır, kāide değildir; nâdir ise ma'dûm hükmündedir. Binâenaleyh böyle bir hayâl arkasında koşup, gınâ-yı zâhirî için dükkânı tezgâhı terk etmek ve gınâ-yı bâtınî için namaz ve oruç ve mücâhede ve riyâzet gibi amellerden ferâgat etmek sebeb-i mahrûmiyyettir.

کسب کردن گنج را مانع کیست   پا مکش از کار آن خود در پیست

730. [735] *Hazîneyi kazanmağa mâni' kimdir? İşten ayak çekme, muhakkak o arkadadır!*

Kazanmak netîcesinde hazîneyi bulmağa mâni' olan kimdir? Ey sâlik, irâden elindedir, sûrî ve ma'nevî amelden fâriğ olma! Muhakkak o defîne sa'yin arkasındadır ve hazîneyi bulmak kāideten amele tâbi' olmakla olur. Çalışmaksızın hazîne bulmak, yüz binde bir kişiye nasîb olmaz. Ve âyet-i kerîmede لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'ni "İnsan için ancak sa'y ettiği şey vardır." buyurulur.

تا نگردی تو گرفتار اگر   که اگر این کردمی یا آن دگر

731. *Sen "Eğer bunu veyâ o diğerini yapa idim" diye sakın "eğer"e giriftâr olmayasın!*

"Eğer böyle veyâ şöyle yapa idim menfaat bulurdum veya başıma şu felâket gelmezdi" gibi fikirler ile "eğer" kaydına giriftâr olma!

کز اگر گفتن رسول با وفاق   منع کرد و گفت هست آن از نفاق

732. *Zîrâ "eğer" demekten Resûl bâ-vifâk men' etti ve "O nifâktandır" buyurdu!*

Bu beyt-i şerîfte, Enes b. Mâlik hazretlerinden mervî olan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: إياكم وكلمة لو فإنها من كلام المنافقين ya'ni "Eğer" kelimesinden sakınınız; zîrâ o münâfıkların sözlerindendir!" Ve kezâ Ebû Hureyre hazretlerinden mervî olan hadîs-i şerîfte de şöyle buyurulur: إن أصابك شيئ فلا تقل لو اني فعلت كذا كان كذا وكذا ولكن قل قدرالله ya'ni "Sana bir şey isâbet ederse, 'Eğer böyle yapa idim, şöyle ve böyle olurdu' deme; velâkin 'Allâh'ın kaderidir' de!"

Ma'lûm olsun ki, âlem-i şehâdet ef'âl-i ilâhiyyenin meclâsıdır. Ve ef'âl-i ilâhiyyenin menşe'i sıfât ve esmâdır. Ve sıfât ve esmâ'-ı ilâhiyye sûretleri ilm-i ilâhîde sâbittir. Ve hükm-i ilâhî, her bir sıfat ve ismin müsemmâları olan Hak'tan bi-hasebi'l-isti'dâd taleb ettikleri şey üzerine vâki' olur. İşte bu sırr-ı kaderdir. Binâenaleyh bilcümle mevâtında, ya'ni ervâh ve misâl ve şehâdet ve berzah ve ba's ve a'râf ve cennet ve cehennem mevtınlarında zâhir olan şey, ancak bu kazâ-yı ilâhî dâiresinde vâki' olur. İmdi, abd irâdesini bir fiile sarf ettiği vakit, kendi hakîkatı olan "ayn-ı sâbite"sinin iktizâsıdır. Nitekim, وَمَا تَشَاؤُنَ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللهُ (İnsân, 76/30; Tekvîr, 81/29) ya'ni "Sizin irâde ettiğiniz şey, ancak Allâh'ın irâde ettiği şeydir" âyet-i kerîmesinde bu hakîkata işâret buyurulur. Böyle olunca, abde bir şey isâbet ederse, ancak sırr-ı kadere binâen isâbet eder. Şu halde, abdin "Eğer böyle yapa idim bu hâl başıma gelmezdi" diyerek, "eğer" kelimesini isti'mâl etmesi sırr-ı kadere muhâlefet ve nifâk olur ki, bu sırr-ı kadere vâkıf olmayan âmme-i nâs bu hâle mübtelâdırlar. İmdi burada "cebir" suâli vârid olur. Filvâki' "cebir" vardır; fakat bu cebir Hak'tan değil, abdin kendi "ayn-ı sâbite"sinden ve hakîkatından yine kendisinedir. Çünkü Hak'tan bu hâli taleb etti ve Hak da verdi. Hak, cebbâriyyeti ile bu a'yânın kâffesini muhîttir. Bu mes'ele hakkındaki îzâhât, I. cildin 622 numaralı beytinde lüzûmu derecede tafsîl olunmuştur. Burada tekrârı uzun olur.

کان منافق در اگر گفتن بمرد وز اگر گفتن بجز حسرت نبرد

733. *Zîrâ o münâfık "eğer" demekte öldü; ve "eğer" demekten, hasretten başka bir şey götürmedi.*

Sırr-ı kadere muhâlefet ve nifâk içinde kalan o kimse, "Eğer böyle yapa idim bu hâl başıma gelmezdi" diyerek elem ve keder içinde öldü; ve "eğer" kelimesini söylemek aslâ kendisine fâide-bahş olmayıp, elem ve hasret çekmekten başka bir şeye yaramadı ve beyhûde üzüldü durdu.

یك غریبی خانه می جست از شتاب   دوستی بردش سوی خانه خراب

734. *Bir garîb aceleden bir ev istedi; bir dost onu bir yıkık ev tarafına götürdü.*

گفت او این را اگر سقفی بدی   پهلوی من مر ترا مسکن شدی

735. *O buna dedi ki: "Eğer bir tavanı olaydı; benim yanımda muhakkak sana mesken olurdu!"*

O dost bu garîbe dedi: "Eğer bu evin damı ve tavanı olaydı, berâberce otu-rur idik."

هم عیال تو بیا سودی اگر   در میانه داشتی خجرهء دگر

736. *"Eğer içinde bir başka oda olaydı, iyâlin de râhat ederdi."*

گفت آری پهلوی یاران خوشست   لیك ای جان در اگر نتوان نشست

737. *Dedi: "Evet yârânın yanı hoştur; lâkin ey cân "eğer"de oturmak mümkin değildir!"*

O garîb dostuna cevâben dedi ki: "Vâkıâ dost ile berâber oturmak hoştur. Fakat ey cân ne çâre ki "eğer" kelimesi içinde oturmak mümkin değildir!" Ni-tekim Hoca Nasreddîn (rahmetullâhi aleyh)e misâfirler gelmiş; önlerine bir boş tas getirip demiş ki: "Ey ihvân eğer pirinç olaydı, size bu tas ile bir güzel çorba pişirir idim!" Misâfirler de: "Hoca efendi, "eğer" ile insanın karnı doyar mı?" demişler.

این همه عالم طلبکار خوشند   وز خوش تزویر اندر آتشند

738. *Bu bütün âlem hoşluğun talebkârıdır; ve tezvîrin hoşluğundan ateş içinde-dirler!*

Bu bütün ehl-i âlem, kendi nefislerine mülâyim ve hoş gelen şeyi isterler. Halbuki nefse hoş ve mülâyim gelen şeyler tezvîrden başka bir şey değildir. Zîrâ mahall-i elem olan cehennem, mahbûbât ve şehevât-ı nefsâniyye ile ör-tülmüştür. O mahbûbât ve şehevâtın iç yüzü ateştir. Ve öyle bir ateştir ki, âyet-i kerîmede نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ (Hümeze, 104/6-7) ya'ni "O Al-lâh'ın iş'âl edilmiş olan öyle bir ateşidir ki, kalblere musallat olur!" buyurulur.

طالب زر گشته جمله پیر وخام   لیك قلب اززر نداند چشم عام

739. *Her ihtiyâr ve genç, altının tâlibi olmuştur; lâkin avâmın gözü kalpı al-tından bilmez!*

Ehl-i âlemin genci ve ihtiyarı, cem'i nefislerine hoş gelen altının tâlibi olmuştur. Halbuki altının sûreti tezvîrden başka bir şey değildir. Çünkü, iç yüzüne bakılırsa insana safâ-i kalb ve râhat-ı bâtın bahş eden altın değildir. Bu âlemde yüz binlerce altını olanların envâ'-ı elem ve azâb-ı bâtınî ile yanıp tutuştukları ve râhat uyku uyuyamadıkları dâimâ göz önündedir. Fakat avâmın gözü, hakîkatta kalp olan bu altını, râhat-ı kalb bahş eden hakîkî altından fark edemezler. O hakîkî altın, kalbe akseden nûr-ı Hak'tır ve netîcesi olan ma'rifet-i ilâhiyyedir.

پرتوی بر قلب زرخالص ببين   بی محك زررا مكن از ظن گزين

740. [745] *Hâlis altın kalb üzerine ziyâ saldı; bak, miheksiz altını zandan ihtiyâr etme!*

Hakîkî ve hâlis altın olan nûr-ı Hak kalb üzerine ziyâsını saldı ve ondan maârif ve hikem-i ilâhiyye nurları fışkırmağa başladı. Sen nazar-ı ibret ve dikkat ile bak da, aslı toprak olan bu sûrî altını hakîkat mihekkine vurmaksızın, altın zannedip kabûl etme ve ömrünü onun cem'ine hasr etme!

گر محك داری گزين كن ورنه رو   نزد دانا خويشتن را كن گرو

741. *Eğer mihekkin varsa ihtiyâr et ve yoksa git, âlimin indinde kendini rehin et!*

Eğer sende ilim ve ma'rifet mihekki varsa, bu ilim ve ma'rifeti ihtiyâr et; eğer yoksa, git bir âlim-i billâh olan zâtın huzûrunda ilim ve ma'rifet tahsîli için nefsini hapset!

يا محك بايد ميان جان خويش   چون ندانی ره مرو تنها تو پيش

742. *Yâhut kendi cânının içinde mihekk lâzımdır; ve eğer yol bilemez isen, yalnız ileriye gitme!*

Yâhut ezelde Cenâb-ı Hak'tan senin cânının içine konmuş bir mihekk lâzımdır; ve o mihekk inâyet-i ezeliyye-i Hak'tır. Bu sebeple bir âlimin huzûruna ihtiyâç olmaksızın, Hak Teâlâ fazl u kereminden doğrudan doğruya sana ilim ve ma'rifet ihsân eder. Nitekim ba'zı ümmî kimselerde bu hâl zâhirdir. Fakat bu hâl nâdirdir, kāide değildir. Binâenaleyh eğer sen Hakk'a vusûl yolunu bilemezsen, sakın yalnız gideyim deme; ilim ve ma'rifet sâhibi olan bir rehbere mürâcaat et ki, sana kalp ile hâlis altını bildirsin!

بانگ غولان هست بانگ آشنا   آشنایی که کشد سوی فنا

743. *Ğulların sadâsı sadâ-yı âşinâdır; bir âşinâ ki, fenâ tarafına çeker!*

"Gūl", cin ve şeyâtîn cinsinden bir mahlûk-ı ilâhî olup, bâdiyede yolcuları yollarından şaşırtarak hayvânât-ı muzırra vâdîlerine sevk eder ve helâklerine sebep olur. Hadîs-i şerîfte اذا تغلت الغيلان فبادروا بالأذان ya'ni "Gūl gūlluğa başladığı vakit, ezân okumağa başlayınız!" buyurulur. Burada murâd, insanın içinden gelen havâtır-ı nefsâniyyedir; ve insan kendi nefsine karîb ve âşinâ olduğu için, bu havâtır insana yabancı gelmez. Fakat bu âşinâ olduğu derûnî sadâlar insanı vâdî-i helâke düşürür.

بانگ می داردکه هان ای کاروان   سوی من آیید نك راه ونشان

744. *Âgâh ol, "Ey kârvân, benim tarafıma geliniz; işte yol ve nişân!" diye sadâsı vardır!*

"Kârvân"dan murâd, insanın kuvâ-yı mecmûasıdır. Bu kuvâ-yı mecmûa, bu âlem-i şehâdette seferdedir. Binâenaleyh nefis gulyabânîsi bu kuvâ kârvânına, "Benim tarafıma geliniz, yol benim gösterdiğim yoldur; ve nişân benim verdiğim nişândır!" diye dâimâ huzûzât-ı âcile tarafına da'vet eder!

نام هريك می برد غول ای فلان   تا كند آن خواجه را از آفلان

745. *Ğūl, "Ey filân!" diye her birinin adını getirir, tâ ki o tâciri gâiblerden ede!*

"Kârvân halkı"ndan murâd, kuvâ-yı insâniyyeden her biridir. Nefis her birinin adını çağırarak da'vet eder. Meselâ kuvve-i basarı, nâmahrem olan güzel kadınlara bakmağa; ve kuvve-i zâikayı şarâba ve içkiye; ve kuvve-i lâmiseyi şehvetle nâmahreme temâsa da'vet eder. Bunları insanın insanlığını vücûda getiren "rûh-ı izâfî"sini helâke düşürmek için yapar.

چون رسيد آنجا ببيند گرگ وشير   عمرضايع راه دور و روز دير

746. *Oraya eriştiği vakit, kurdu ve arslanı, ömr-i zâyi'i, uzak yolu ve geç olmuş günü görür!*

Rûh, gulyabânî gibi olan nefsin gösterdiği yola gittiği vakit, hayât-ı ma'neviyyesini helâk eden ve kurt ve arslan gibi olan netâyic-i elîmeyi görür; bir ni'met olan bu hayât-ı dünyeviyyesinin isrâf ve zâyi' olduğunu ve Hak ile kendi arasında ne kadar uzak yol olduğunu ve eyyâm-ı amelin bitip akşam olduğunu görür.

چون بود آن بانگ غول آخر بگو   مال خواهم جاه خواهم وآب رو

747. *O gūlün sadâsı nasıl olur? Nihâyet söyle! Mal isterim, câh ve âb-rû isterim.*

"O gūlün sadâsı nasıl olur? Nihâyet bize onu söyle de bilelim!" diyecek olursan; sana misâl olarak nefsin üç sadâ-yı aslîsini söyleyeyim: Nefis, "Mal isterim ve rütbe ve mansıb isterim ve bunların sâyesinde nâsa tefevvuk edip, herkesin önümde yüz suyu dökerek tezellül etmesini isterim!" diye bağırır; ve sadâ-yı fer'îsi ise pek çoktur!

از درون خویش این آوازها   منع کن تا کشف گردد رازها

748. *Sırlar keşf olmak için, kendi içinden bu sadâları men' et!*

Ey sâlik, rûhunun sırları münkeşif olmak için, kendi içinden ve nefsinden gelen bu sadâlara kulak asma; nefsini hiç istemediği tezellül ve tevâzu' ile ez!

ذکر حق کن بانگ غولانرا بسوز   چشم نرگس را ازین کرکس بدوز

749. *Zikr-i Hak et, gūllerin sadâsını yak; çeşm-i nergisi bu kerkesten dik!*

Allâh'ın zikri ile gūllerin ya'ni nefsin ve şeytânın vesveselerini yak; nergis gibi açık olan zâhir gözünü kerkes kuşu denilen yırtıcı bir kuş mesâbesinde olan bu dünyâdan ve onun huzûzâtından kapa!

صبح صادق را ز کاذب وا شناس   رنگ می را باز دان از رنگ کاس

750. [755] *Subh-i sâdıkı subh-i kâzibden açık tanı; meyin rengini kâsenin renginden açık bil!*

Zîrâ bu suver-i âlemin parlaklığı subh-i kâzib gibidir ki, bir aralık parlar ve âkıbet fânî olup kararır. Bu âlemde zâhir olan Hakk'ın tecelliyât-ı sıfât ve esmâsı ise, asıl olup subh-i sâdık gibidir. Dâimâ parlaktır, aslâ ta'tîl kabûl etmez ve nûru dâimîdir. Ve suver-i âlem kadeh; ve onda zâhir olan sıfât ve esmâ'-i ilâhiyye ise mey gibidir. Binâenaleyh meyin rengini kadehin renginden ayırt et!

تا بود کز دیدگان هفت رنگ   دیدهٔ پیدا کند صبر و درنگ

751. *Tâ ola ki bu görülmüş olan yedi renkden sabır ve teemmül bir göz peydâ ede!*

Âlem-i sûrette mevcûd olan renkler yedidir. Bunların esbâbı ve envâ'ı hikmet-i tabîiyye kitâblarında münderiç olduğundan, burada tafsîli mûcib-i ıtnâb olur. Ve âlem-i sûretin gülleri ve çiçekleri ve envâ'-ı müzeyyenâtı bu renklerin imtizâcından husûle gelip, hiss-i basarın hazzını celb eder. Sâlike evvelâ taayyünât-ı âlemin renklerinden ve müzeyyenâtından göz kapamak ve bî-renk olan bu taayyünâtın aslına teveccüh etmek lâzımdır. Ve sâlik âlem-i sûretten geçince, karşısına akabât-ı ma'neviyye gelir. Bunlar da yedi letâiftir. Her bir latîfenin kendisine mahsûs bir rengi vardır. Onların beşi "âlem-i emir"dendir ki, bunlar da "kalb", "rûh", "sır", "hafî" [ve] "ahfâ"dır. Diğer ikisi "âlem-i halk"tandır. Onlar da "nefis" ve "kalıb"dır. Ve kalıbın letâifi dörttür ki, bunlar da "erkân-ı erbaa"dır. Su, toprak, hava ve ateştir. Ta'bîr-i dîğerle, sulb, mâyi, gaz ve harârettir. Kalıbın letâifi nefsin latîfesi zımnında geçilir. Latîfe-i kalbin rengi kırmızı, rûhun rengi beyaz, nefsin sarı, sırrın yeşil, hafînin mâî, ahfânın siyahtır. Ve "kalıb" nefsin zımnında ve onun rengindedir. Ve letâifin renkleri kalb gözüyle görülür.

İmdi, sâlik sabır ve teemmül sâyesinde bu zâhirî ve bâtınî olan elvân ve akabâtı geçince, onun kalbinin gözü açılıp, her şeyi bu gözün nûr-ı yakîni ile görür.

رنگها بینی بجزاین رنگها   گوهران بینی بجای سنگها

752. *Bu renklerden başka renkler görürsün, taşlar yerine gevherler görürsün.*

Bu zâhirî renklerden başka, ma'nevî olan letâifin renklerini görürsün. Binâenaleyh dünyânın kırmızı yâkut ve yeşil zümrüt ve mâî fîrûze gibi renkli taşları yerine, insanda mündemiç olan letâif gevherlerini görürsün.

گوهر چه بلکه دریایی شوی   آفتاب چرخ پیمایی شوی

753. *Bir gevher ne, belki bir deryâ olursun; çarhı devr edici bir güneş olursun!*

Bir gevheri görmek nedir? Belki kendin hakāyık ve maârif gevherlerini muhtevî olan bir deryâ olursun ve halk senden maârif-i ilâhiyye incilerini çıkarırlar; ve felek-i vücûdu devr edici bir şems-i hakîkat ve insân-ı kâmil olursun!

کارکن در کارگه باشد نهان   توبرو در کارگه بیش عیان

754. *İş yapıcı iş yerinde gizli oldu; sen iş yerinde ayân önüne git!*

Bu kesîf olan sûret ve dünyâ âlemi Hakk'ın ef'âlinin meclâsıdır. Binâenaleyh fâil-i hakîkî, ef'âlinin mahall-i zuhûru olan bu âlem-i kesîfte gizlendi ve

zât ve sıfâtı ve esmâsı ve ef'âli ile zâhir oldu. Ey ma'rifet-i Hak tâlibi olan sâlik, sen bu sûretler ile ve Zeyd'in ve Amr'ın ef'âli ile hicâba düşmeyip, ef'âl-i ilâhiyyenin meclâsı olan bu dünyâda tahsîl-i ma'rifet ederek bir keskin göz peydâ et de, fâil-i hakîkîyi âyîne-i ef'âlinde ayânen müşâhede önüne git. Nitekim âyet-i kerîmede bu hakîkata işâreten فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) ya'ni, "Ne tarafa dönersen dön, Hakk'ın vechi vâki'dir" buyurulur. Ve diğer bir âyette de هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) buyurulur. Rubâî:

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
Tenlerde ve canlarda nihân hep sen imişsin
Senden bu cihân içre nişân ister idim ben
Âhir bunu bildim ki, cihân hep sen imişsin!

کار چون بر کارکن پرده تنید　　　خارج آن کار نتوانیش دید

755. *Mâdemki iş yapıcı üzerine iş perde ördü, o işin hâricinde onu görmek kâbil değildir.*

Ey sâlik, mâdemki fâil-i hakîkî olan Hakk'ın zâtına, âlem-i ef'âlde zuhûru ve ef'âli perde olmuştur, onu bu ef'âl-i zâhiresinin hâricinde görmek mümkin değildir. Zîrâ fiilin bâtını isim; ve ismin bâtını sıfât; ve sıfâtın bâtını zât olduğundan, zât-ı Hak ebtan-ı butûn olmuş olur. Ve senin vücûdun ise, âlem-i zâhirde sübût bulmuştur. Binâenaleyh göreceğin şey ancak zâhir olan şeydir. Bâtına intikâlin ma'rifet ile olur. Böyle olunca, fâilin fiilini gördüğün vakit onun ismine ve sıfatına ve zâtına intikâlen onu ayânen müşâhede etmiş olursun. Ve yoksa onun zâtını ancak yine kendi zâtı görür ve bilir. Ve Abdullâh-ı Balyânî hazretlerinin rubâîsi de bu ma'nâyı ifâde eder.

تا حق بدو چشم سرنه بینم هردم　　　ازپای طلب می ننشینم هردم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید　　　آن ایشانند ومن چنینم هردم

"Hakk'ı her dem başın iki gözü ile görmedikçe, her dem talebden fâriğ olmam. Hudâ baş gözüyle görülemez derler; o söz onlarındır, ben ise her dem böyleyim."

Velhâsıl Hakk'ın ef'âli ile zuhûru, zuhûr-ı zâtına perde olmuştur. Nitekim Hz. Hüdâyî de buyurur: Beyit:

Zuhûru perde olmuştur zuhûra,
Gözü olan delîl ister mi nûra?

کارگه چون جای باش عاملست　　　آنکه بیرون است ازوی غافلست

756. *Mâdemki iş yeri âmilin yeri olucudur, hâriçte olan kimse ondan gāfildir.*

Mâdemki Hakk'ın ef'âlinin mahalli bu vücûd-ı izâfî âlemidir ve onun hakîkatı da adem-i izâfîdir ve âmil-i hakîkî olan Hak dahi كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ["O her an bir tecellîdedir."] âyet-i kerîmesi mûcibince her ân-ı gayr-i munkasimde iş başındadır. Kendi enâniyyet-i vehmiyyesi ile bu i'mâlâthânenin hâricinde kalan kimse âmili göremez, belki kendisini ve Zeyd'i ve Amr'ı görür.

پس در آ در کارگه یعنی عدم　　　تابیبنی صنع وصانع را بهم

757. *Böyle olunca kârgâha ya'ni ademe gir, tâ ki sun'u ve sâni'i birlikte göresin!*

Böyle olunca, mevhûm varlığını ve enâniyyetini bırakıp, yokluk i'mâlâthânesine gir ve suver-i mevhûmenin vücûdunu kaldır ki, hem san'atı ve hem de sâni'i birlikte göresin. Ya'ni bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde zât-ı Hakk'ı sıfat ve esmâsı ile müctemian göresin.

کارگه چون جای روشن دیدگیست　　　پس برون کارگه پوشیده گیست

758. *Mâdemki iş yeri gözü parlak olanların yeridir, binâenaleyh iş yerinin hârici mestûrluktur.*

Mâdemki ef'âl-i ilâhiyyenin tecellîgâhı olan bu âlem-i kesâfet bâtın gözleri parlak ve keskin olanların yeridir, binâenaleyh iş yeri olan bu kesâfet âleminin hârici mestûrluk âlemidir. Ya'ni bu âlem-i kesâfet ve suver, kendinin hârici olan "misâl" ve "ervâh" ve "a'yân-ı sâbite"; ve kezâ "berzah" ve "âhiret" mevtınlarını örtmüştür. Onun için bu vehmî olan sûretlerde müstağrak olanlar, bu âlemin ne fevkini ve ne de mâdûnunu idrâk etmezler ve hattâ bir kısmı da inkâr ederler. Bunları ancak bâtın gözleri nûr-ı ma'rifetle parlamış olan kimseler görür. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de buyururlar: من عرف الحق وعرفه بريا عن الخلق وعريا عن العالم فما عرفه ولا عرفه ya'ni "Kim ki Hakk'ı tanıdı ve O'nu halktan berî ve âlemden ârî olarak tanıdı, [O'nu tanımadı, tanıyamaz da!"]* Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

İşit Niyâzî'nin sözün, bir nesne örtmez Hak yüzün.
Hak'tan ayân bir nesne yok, gözsüzlere pinhân imiş.

* Bu cümle el-Cendî'nin *Fusûs Şerhi*'nin Nuh Fassı şerhinde geçmektedir (Hazırlayanların notu).

رو بهستی داشت فرعون عنود　　　لاجرم از کارگاهش کور بود

759. *Anûd olan Fir'avn yüzünü varlık tarafına tuttu; şübhesiz onun kârgâhından kör oldu.*

Kendi mertebe-i hükümdârîsine sarılmakta pek inatçı olan Fir'avn yüzünü kendisinin varlığı ve enâniyyeti tarafına tuttu; şübhesiz bu âlem Hakk'ın ef'âlinin mahalli-i zuhûru olduğunu görmekten kör oldu.

لاجرم می خواست تبدیل قدر　　　تا قضا را باز گرداند زدر

760. *Şübhesiz tebdîl-i kaderi istedi, tâ ki kazâyı kapıdan geri çevire.*
[765]

Şübhesiz bu körlüğü sebebi ile, kaderi kader ile tebdîl etmek istedi ve kazâ-yı mübrem-i ilâhîyi bu âlem-i sûret kapısından geri çevirmeğe çalıştı.

Ma'lûm olsun ki, I. cildde muhtelif mahallerde îzâh edilmiş olduğu üzere, "kazâ" hükm-i küllî-i icmâlîden ibârettir. Bu da iki kısımdır: Ya "kazâ-yı mübrem" veyâ "kazâ-yı muallak"dır; ve kader bu kazânın tafsîli olup, onun mahall-i zuhûru bu âlem-i şehâdettir. Eğer kazâ "muallak" ise, onun tafsîli olan kader de "muallak" olur. Ve bu kazâ diğer bir kazâ ile; ve onun tafsîli de diğer bir kader ile tebdîl olunabilir. Nitekim hadîs-i şerîfte القدر يرد بالقدر ya'ni "Kader kader ile reddolunur" buyurulmuştur. Ve eğer kazâ "mübrem" ise ne o kazâ-yı ilâhî ve ne de onun tafsîli olan kader reddolunmaz. Cenâb-ı Mûsâ'nın zuhûru "kazâ-yı mübrem" cümlesinden idi; ve bittabi' âlem-i tafsîlde de reddi mümkin değil idi. Fakat sûret kaydına mübtelâ olan Fir'avn bu hakkîkatı nasıl bilebilecekti?

خود قضا بر سبلت آن حیله مند　　　زیرلب می کرد هردم ریش خند

761. *Kazâ ise o hîlekârın bıyığına her dem, dudak altından acı acı gülüyordu.*

İmdi Fir'avn "kazâ-yı mübrem"in def'i çâresi ile uğraşırken, o "kazâ-yı mübrem" çâre arayan Fir'avn'ın gurûr ve azamet bıyığına bıyık altından ya'ni gizlice acı acı güler ve "Sen yapacağını yap; ben de yapacağımı yapayım!" derdi.

صد هزاران طفل کشت او بی گناه　　　تا بگردد حکم تقدیر اله

762. *Takdîr-i ilâhînin hükmünü çevirmek için, o yüz binlerce günahsız çocuğu öldürdü.*

O Fir'avn, zuhûru mübrem olan o takdîr-i ilâhînin hükmünü çevirmek için Benî-İsrâîl'in birçok çocuklarını, Mûsâ'dır diye bîgünâh olarak öldürdü. Beyt-i

şerîfteki "yüz binlerce" ta'bîri kesretten kinâyedir. Ehl-i tefsîrin rivâyetine göre, öldürdüğü çocukların adedi yetmiş bin râddesindedir.

تاکه موسای نبی نآید برون　　　کرد در گردن هزاران ظلم وخون

763. *Mûsâ-yı nebî hârice gelmemek için, boynunda binlerce zulüm ve kan etti.*

Peygamber olan Mûsâ (a.s.)ın, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatı, vücûd-ı izâfî ve hâricî âleminde zuhûr etmemek için binlerce çocuğu haksız olarak öldürmek zulmünü ve onların kanlarını boynuna aldı.

آن همه خون کرد و موسی زاده شد　　　وز برای قهر او آماده شد

764. *O bütün kanı etti; halbuki Mûsâ doğmuş oldu ve onun kahrından dolayı hâzır oldu.*

O Fir'avn bütün bu kanları döktüğü halde, bir taraftan da Mûsâ (a.s.) doğmuş oldu ve onun kahrından dolayı kuvvet bularak Fir'avn'ın tenkîline hâzır oldu. Zîrâ öldürülen çocukların ervâhı Mûsâ (a.s.)ın rûh-şerîfini takviye etti. Nitekim tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'dedir.

گر بدیدی کارگاه لا یزال　　　دست وپایش خشك گشتی ز احتیال

765. *Eğer Lâ-yezâl'in kârgâhını göre idi, onun eli ve ayağı ihtiyâlden kurur idi.*

Eğer Fir'avn bu âlemin, lâ-yezâl olan Hakk'ın meclâ-yı ef'âli olduğunu göre idi, onun eli ve ayağı Hz. Mûsâ'nın zuhûrunu men' için çocukları öldürmek hîlesinden kurur ve muattal kalır idi.

Suâl: Yukarıda 731 ve 732 numaralı beyitlerde Cenâb-ı Pîr "eğer" ta'bîrini kullanmaktan men' buyurmuşlar idi. Burada ise, "Eğer Fir'avn kârgâh-ı ilâhîyi göre idi hîleye kıyâm etmezdi" buyururlar ve "eğer" kelimesini kullanırlar. Mâdemki bu âlem kârgâh-ı Hak'tır, Fir'avn'ın ef'âli de bu kârgâhta dâhildir.

Cevab: Buradaki "eğer" telaffuzu, memnû' olan "eğer" cinsinden değildir; belki bir hakîkatın beyânı içindir. Çünkü bu lafzın kâili olan Cenâb-ı Pîr hasret ve nedâmet içinde değildir. Cenâb-ı Pîr efendimizin maksad-ı âlîleri, "Eğer Fir'avn'ın isti'dâd-ı ezelîsi iktizâsınca körlüğü ve cehli olmasa idi, işin hakîkatını görür ve hîleye kıyâm etmezdi. Fakat kazâ-yı ilâhî onun ist'dâd-ı ezelîsi üzerine vâk'ı olduğundan, bu kârgâhta ondan bu fiilin sudûru ve "kazâ-yı mübrem"in zuhûr-ı îcâbı zarûrî oldu" demek olur. Ve binnetîce bu "eğer" lafzıyla bir hakîkata işâret buyurulmuş olur.

اندرون خانه اش موسی معاف　　　　وز برون می کشت طفلانرا گزاف

766. *Mûsâ onun evinin içinde muâf idi, halbuki hâriçten çocukları beyhûde öldürür idi.*

Fir'avn, Mûsâ'dır diye sarayının hâricindeki çocukları öldürürken, Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın sarayı içinde zevce-i Fir'avn olan Hz. Âsiye'nin terbiyesi altında mahfûz ve katilden muâf kalmış idi. Nitekim kıssası tefsîr kitaplarında tafsîlen beyân olunmuştur. Ve *Fusûsu'l- Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de de, bu bâbda birçok hakāyık ve dakāyık mündericdir.

همچو صاحب نفس کوتن پرورد　　　　بردگرکس ظن حقدی می برد

767. *Nefis sâhibi gibi ki ten besler; başka kimse üzerine bir hıkdın zannını götürür.*

Bu hâl nefis sâhibine benzer. Zîrâ nefis sâhibi, bir taraftan kendi düşmanı olan teni besler ve diğer taraftan da hâriçte olan başka kimseleri kendisine düşman zannederek onlara hıkd ve kîn tutar da;

کین عدو و آن حسود و دشمنست　　　　خود حسود و دشمن او آن تنست

768. *Der ki: "Bu adüvv ve o hasûd ve düşmandır" Halbuki onun hasûdu ve düşmanı o tendir.*

Der ki: "Bu kimse bana düşmandır; ve o kimse de hem hasûd ve hem düşmandır." Halbuki onun hasûdu ve düşmanı, o beslediği kendi tenidir ve cismidir. Zîrâ onun cismi, süflî olan bu kesâfet ve anâsır âlemindendir; ve rûhu ise âlem-i ulvîdendir. Binâenaleyh cismi ve rûh-ı hayvânîsi, rûh-ı izâfîsinin mensûb olduğu âlemin ulviyyetine hased eder ve onu kendi mertebe-i süflîsine çekmek ister. Bu sebeble dâimâ onun düşmanıdır.

او چو موسی وتنش فرعون او　　　　او ببیرون می دود که کو عدو

769. *O Mûsâ ve onun teni Fir'avn gibidir; o ise düşman nerede diye hârice koşar!*

O kimsenin rûhu Mûsâ; ve onun teni kendisinin Fir'avn'ı gibidir. Halbuki o kimse kendinin bu hâlini bilmez de, dışarıda düşman aramağa koşar!

نفسش اندر خانهء تن نازنین　　　　بر دگرکس دست می خاید بکین

770. *Onun nefsi ten evinde nâzenîndir; başka kimse üzerine kîn ile el çiğner!*
[775]

Onun "nefs-i hayvânî"si, cisim ve ten evinde kendisini nâzenîn addetmiştir. Kendisine tarîk-ı Hak ve hakîkatı gösterenleri ve revişine i'tirâz edenleri düşman addedip öfkelenir ve kîn tutar ve öfkesinden elini ısırır. Binâenaleyh o kimsenin yegâne düşmanı nefsidir. Onu üldürmedikçe râhat etmek mümkin değildir.

ملامت کردن مردم شخصی را که مادرش را بکشت بتهمت

Töhmet sebebiyle anasını öldüren bir şahsa halkın melâmet etmesi

آن یکی از خشم مادررا بکشت　　　هم بزخم خنجر وهم زخم مشت

771. *O birisi öfkesinden hem hançer darbesi ve hem yumruk darbesi ile anasını öldürdü.*

آن یکی گفتش که ازبد گوهری　　　یاد نآوردی تو حق مادری

772. *O birisi ona dedi ki: "Sen bed-gevherlikten dolayı analık hakkını hatıra getirmedin.*

هی چرا کشتی ورا ای زشت رو　　　می نگویی کو چه کرد آخر بتو

773. *Hey! Ey çirkin yüzlü, onu niçin öldürdün; nihâyet söylemez misin ki, o sana ne yaptı?"*

گفت کاری کرد کان عار ویست　　　کشتمش کان خاك ستار ویست

774. *Dedi ki: "Bir iş yaptı ki ona ayıptır; onu öldürdüm ki, toprak onun settârıdır!"*

Kātil dedi ki: "Benim anam bir kötü fiilde ya'ni zinâda bulundu ki, bu hâl ona âr ve ayıptır. Binâenaleyh onu öldürdüm ki, toprak ayıpların örtüsüdür."

گفت آن کس را بکش ای محتشم　　　گفت پس هر روز مردی را کشم

775. *(Sâil) dedi: "Ey muhteşem, o kimseyi öldür!" Kātil dedi: "İmdi her gün bir adam mı öldüreyim?"*

Sâil kātile evvelce "çirkin yüzlü" diye hitâb ederken, fiil-i katlin sebebini anlayınca "ey muhteşem" diye hitâb edip dedi ki: "Mâdemki anan zinâ etmiş idi; zanparayı öldüre idin ve anana kıymaya idin. Belki tâib olurdu!" Kātil de ona cevaben dedi ki: "Anam zâniye olduğundan, bir zanparayı öldürsem başka bir zanpara bulurdu; ve şu halde benim her gün bir adam öldürmem îcâb ederdi. Binâenaleyh ortadan madde-i fesâdı kaldırdım."

کشتم اورا رستم ازخونهای خلق　　نای او برم بهست ازنای خلق

776. *"Onu öldürdüm, halkın kanlarından kurtuldum; onun gırtlağını keserim, halkın gırtlağından iyidir!"*

Ya'ni "zarar-ı âmmı [def'] için zarar-ı hâss ihtiyâr olunur" kāidesine riâyet ettim.

نفس تست آن مادر بد خاصیت　　که فساد اوست درهرناحیت

777. *O kötü hâssiyyetli olan ana, senin nefsindir; zîrâ her tarafta onun fesâdı vardır.*

هین بکش اوراکه بهرآن دنی　　هر دمی قصد عزیزی می کنی

778. *Müteyakkız ol, onu öldür ki, o alçak için her bir dem bir azîze kasd ediyorsun!*

Nefsinin hîlesine karşı müteyakkız ol da nefsini öldür, ya'ni nefsinin sıfâtının zuhûruna mâni' ol ve onun arzûsundan dolayı her an bir muhterem insân-ı kâmilin ahvâlini ve sözlerini tenkîd ve onun gıybet ve zemmi ile meşgûl olma! Meselâ nefis, eski püskü libâslar içinde bir kâmili görünce, istikrâh edip: "Ne fenâ ve murdar bir kıyâfettir; kâmil bu libâsta mı olur?" der. Veyâhut, ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsına da'vet eden bir kâmili işitse: "Ammâ mutaassıb ve kaba sofu hâ!" der. Çünkü bunların her birisi kendi hazzına ve zevkine muhâliftir.

ازوی این دنیای خوش برتست تنگ　　ازپی اوباحق وباخلق جنگ

779. *Ondan dolayı bu dünyâ-yı hoş sana dardır; onun için Hak'la ve halk ile nizâ' edersin.*

Cenâb-ı Pîr efendimizin "dünyâ-yı hoş" buyurduklarının sebebi budur ki: Dünyâ zât-ı Hakk'ın sıfât ve esmâ' ve ef'âli ile tecellî ettiği bir mevtındır. Binâenaleyh dünyâdan daha ecma' bir mevtın yoktur. Mevtın-ı âhiret dünyâ-

dan evsa'dır, fakat ecma' değildir. Zîrâ orada ehl-i rahmet ile ehl-i azâb yekdîğerinden mümtâzdır. Nitekim âyet-i kerîmede وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ (Yâsîn, 36/59) ya'ni "Ey mücrimler, bu günde ayrılın!" buyurulur. Dünyâda ise mümtezicdir. Binâenaleyh nefsini öldüren ârif, bilcümle mevâtındaki tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye ahkâm ve âsârını bu dünyâda cem'iyyet ile müşâhede ettiği cihetle, hoştur ve latîftir. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fütûhât*'ta dünyâ hakkında "ümm-i rakûb" buyururlar. Zîrâ dünyâ, evlâdlarını son derece murâkabe ile ihtiyâçlarını bi'l-ihzâr, terbiye eder. Fakat gâfilin nazarında bu derece latîf olan dünyâ pek dardır. Çünkü onun sıfât-ı nefsâniyyesi diri ve fa'âldir. Bu sıfâtın te'sîri ile kendisine mülâyim gelmeyen bir hâl karşısında kazâ-yı ilâhî ile kavga eder ve hazz-ı nefsânîsine muhâlefet eden halk ile de nizâ' eder; ve onun bu kavgaları ve sıkıntıları, başına dünyâyı zindân eder.

نفس کشتی باز رستی زاعتذار   کس ترا دشمن نماند در دیار

780. [785] *Nefsi öldürdün, sonra i'tizârdan kurtuldun; diyâr içinde sana kimse düşman kalmadı.*

"İ'tizâr" "özr"den müştakdır. Ya'ni, nefsi öldürdüğün vakit, sâhib-i özr olmaktan kurtuldun; bu dünyâ diyârında artık sana kimse düşman kalmadı.

Hind şârihlerinden ba'zıları "i'tizâr"ın gayın ve dâl harfleriyle "iğtidâr" olması ihtimâlinden de bahsediyorlar. Eğer böyle olursa "vefâ"nın zıddı olan "gadr" dan müştak olur. Bu sûrette ma'nâ: "Nefsi öldürdükten sonra gadirlenmekten kurtuldun ve gadr olmayınca nizâ' da kalmaz" demek olur.

گر شکال آرد کسی بر گفت ما   از برای انبیا و اولیا

781. *Bizim sözümüz üzerine eğer bir kimse enbiyâ ve evliyâ için işkâl getirirse;*

Eğer bizim bu sözlerimiz üzerine enbiyâ ve evliyânın hâli hakkında bir kimsenin fikrinde bir müşkil vâki' olursa;

کانبیا را نه که نفس کشته بود   پس چراشان دشمنان بود و حسود

782. *Böyle diye ki: "Enbiyânın nefsi ölmüş değil mi idi; binâenaleyh niçin onların düşmanları ve hasûdları var idi?"*

گوش نه تو ای طلبکارصواب   بشنو این اشکال وشبهت را جواب

783. *Ey doğruyu isteyici, kulak koy; senin bu işkâl ve şübhenin cevâbını dinle!*

دشمن خود بوده اند آن منکران زخم بر خود می زدند ایشان چنان

784. *O münkirler kendilerine düşman olmuşlardır; onlar öylece darbeyi kendilerine vururlar.*

دشمن آن باشد که قصد جان کند دشمن آن نبود که خود جان می کند

785. *Düşman o olur ki, câna kasdeder; düşman o değildir ki, kendisi can çekişir.*

نیست خفاشك عدو آفتاب او عدو خویش آمد زاحتجاب

786. *Yarasa kuşcağızı güneşin düşmanı değildir; o ihticâbdan dolayı kendisinin düşmanı geldi.*

Yarasa kuşu güneşin ziyâsından kaçarsa, güneşe düşman olduğu için değildir. Belki kendi gözünde mevcûd olan kuvvetsizliğin hicâb ve mâni' olmasından dolayı kaçar. Binâenaleyh onun düşmanı kendi nefsinde mündemicdir.

تابش خورشید او را می کشد رنج او خورشید هرگز کی کشد

787. *Güneşin ziyâsı onu öldürür; onun elemini güneş hiç ne vakit çeker!*

Güneşin vazîfesi düşmanlık değil, ziyâ neşretmektir. Yarasa müteessir olursa, güneşe bir renc ve elem isâbet eder mi!

دشمن آن باشد کزو آید عذاب مانع آید لعل را از آفتاب

788. *Düşman o olur ki, ondan azâb gele; güneşten la'le mâni' gele."*

"Güneş"ten murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Ve "la'l"den murâd, rûhtur. Ya'ni, düşman odur ki, bir kimseye onun tarafından azâb ve cefâ gelir. Ve enbiyâ ve evliyâ güneşlerinden "rûh-ı insânî"nin la'l gibi mücellâ ve musaffâ olmasına mâni' olan şey ise bir düşmandır. Halbuki münkirlerin rûhlarının envâr-ı enbiya ve evliyâdan mücellâ ve musaffâ olmalarına mâni' olan şey, mücerred kendi nefisleridir. Binâenaleyh münkirlerin kendi düşmanları ancak kendi nefisleridir.

مانع خویشند جمله کافران از شعاع جوهر پیغامبران

789. *Cümle kâfirler, peygamberlerin cevherinin şuâ'ından kendilerinin mâni'idir.*

Enbiyâ ve evliyânın cevâhir-i hakāyıkından çıkan şuâ'dan müstefîd olmak husûsunda kâfirlerin hepsi kendi kendilerini men' ederler.

کی حجاب چشم آن فردند خلق　　　چشم خودرا کور و کر کردند خلق

790. [795] *Halk o ferd olan gözün ne vakit hicâbı olurlar; halk kendilerinin gözünü kör ve sağır ettiler!*

Her bir peygamber kendi zamânının ferîdidir; ve onun nazarı da hakāyıka nazarda yektâdır. Binâenaleyh ona muhâlefet eden münkirler, hiçbir vakit onun ferd ve yektâ olan gözüne hicâb olamazlar! Ona muhâlefet edenler, ancak kendi gözlerini kör ve kulaklarını sağır ederler!

چون غلام هندویی کو کین کشد　　　از ستیز خواجه خود را می کشد

791. *Kîn güden bir hindû köle gibi, efendisinin inâdından kendisini öldürür!*

Münkirlerin peygambere olan muhâlefetleri, efendisine karşı kîn tutan bir akılsız hindû köleye benzer. Meselâ o akılsız köle, efendisine inâd olmak üzere kendisini öldürür!

سر نگون می افتد از بام سرا　　　تا زیانی کرده باشد خواجه را

792. *Efendisine ziyân olmuş olmak için, saray damından baş aşağı düşer!*

O köle, efendisine bir ziyân olmuş olmak için, saray damından kendisini tepesi üstü aşağıya atar!

گرشود بیمار دشمن با طبیب　　　ور کند کودك عداوت با ادیب

793. *Eğer hasta tabîbe düşman olursa; ve eğer çocuk muallime adâvet ederse;*

"Edîb" burada mektep muallimi ma'nâsınadır. Ya'ni, hasta kendisini tedâvî eden tabîbe düşman olursa; ve keza çocuk da devâm ettiği mektep muallimine adâvet ederse;

در حقیقت رهزن جان خودند　　　راه عقل و جان خود را خود زدند

794. *Hakîkatta kendi cânının reh-zenidirler; kendilerinin akıl ve canının yolunu kendileri vurdular!*

گازری گر خشم گیرد زآفتاب　　　ماهئ گر خشم می گیرد زآب

795. *Eğer bir bez yıkayıcı güneşten dolayı öfkelenirse, eğer bir balık sudan gazab ederse;*

تو یکی بنگر کرا دارد زیان　　　عاقبت که بود سیاه اختر ازان

796. *Sen bir bak kime ziyân tutar; âkıbet ondan kara yıldızlı kim olur?*

Meselâ bez yıkayıp kurutmak için güneşin harâretine muhtaç olanlar, eğer güneşe öfkelenip ondan istifâdeyi terk ederse; ve kezâ bir balık suya hiddet edip kendisini sudan dışarıya atarsa; sen bir bak, bu öfke ve muhâlefetlerin kime ziyânı vardır? Âkıbet o muhâlefetten bedbaht olan kim olur? "Siyâh-ahter", kara tâli'li ve bedbaht ma'nâsınadır.

گر ترا حق آفريند زشت رو   هان مشو هم زشت روهم زشت خو

797. *Eğer Hak seni çirkin yüzlü yaratırsa, sakın hem çirkin yüzlü ve hem çirkin huylu olma!*

Bu beyt-i şerîfin yukarıki ebyâta rabtı bu vech iledir ki; insanda şuûnât-ı nefsiyye ile sıfât-ı rûhiyye vardır. Sıfât-ı nefsiyye çirkindir, sıfât-ı rûhiyye ise güzeldir. İmdi, rûhun güzel olan sıfâtını, nefsin çirkin olan sıfâtına tâbi' kılmak, güzeli çirkin yapmak ve iki çirkinliği cem' etmek olur. Ve bu hâl, çirkin yüzlü olan bir kimsenin çirkin huylu olması kabîlinden olur. Zîrâ cisim sûret ve huy ma'nâdır; ve kezâ nefis sûret ve rûh ma'nâdır. Eğer bir kimse enbiyâ ve evliyâya, sıfât-ı nefsâniyyesinin te'sîriyle muhâlefet ederse, rûhunu da nefsine tâbi' kılmış ve iki çirkinliği cem' etmiş olur. Ve böyle bir kimse, hem sûreti ve hem de sîreti çirkin olan zümreye dâhil bulunur; ve bunun zararı, münhasıran kendisine âid olur. Zîrâ kubh üzerine kubh, akbehtir. Nitekim İmâm-ı Alî (kerremallâhu vechehû) efendimiz buyururlar: انظر الى وجهك فى المرآت ان كان حسنا فافعل مايناسبه وان كان قبيحا لا تجمع بين القبيحين ya'ni "Aynada yüzüne bak; eğer güzel ise, ona münâsib olan şeyi yap; ve eğer çirkin ise, iki çirkin arasını cem' etme!"

ور بود كفشت مرو در سنگلاخ   وردو شاخستت مشو تو چار شاخ

798. *Ve eğer senin pabucun varsa taşlığa gitme; ve eğer iki şâh isen dört şâh olma!*

Ankaravî nüshasında birinci mısrâ' ور برد ; ve Hind nüshalarında ور بود ibâresiyle başlar. Fakîr bu beyt-i şerîfin yukarıki ebyâta rabtı husûsunda Hind nüshalarını daha müreccah buldum. Şöyle ki "kefş" ayakkabı demektir. Bundan murâd nefistir. Zîrâ nefis rûhun pabucu mesâbesindedir; ve âlem-i şehâdetteki seferi nefis iledir. "Seng-lâh" taşlık demektir. Ve bundan murâd, tarîk-ı Hak'tır. Zîrâ tarîk-ı Hak sa'bü'l-murûr birtakım müşkilât ile doludur. Ve böyle sa'bü'l-murûr olan taşlık mahallerde ayakkabı ile gezilmez. Zîrâ ayakkabı kayar ve insan düşer. "İki şâh"tan murâd, vücûd-ı beşerin rûh ve cisim-

den terekkübüdür. "Çâr-şâh" (چارشاخ)mahbûsları bağladıkları bir nev'i kayıd ve bend ma'nâsınadır. Hülâsa-i ma'nâ şu olur: "Ey kimse, eğer senin sıfât-ı nefsâniyyen varsa, sa'bü'l-murûr ve taşlık olan tarîk-ı evliyâda, rûhun pabucu mesâbesinde olan bu nefis ile yürüme! Zîrâ ayağın kayar ve senin bu vücûd-ı izâfîn rûh ile nefisten mürekkeb iki şâh iken, bu dünyâ zindânında kendi kendine bir "çâr-şâh" ve bağ olma!" Binâenaleyh ور بود nüshasına göre bu beyt-i şerîfin ma'nâsı daha zevk-âver ve daha sehlü'r-rabttır. ور برد nüshasına göre ise, pek ziyâde tekellüf ihtiyârı îcâb eder. Ve بود kelimesi, sehv-i nâsih olarak برد sûretinde istinsâh edilmiş olmak ağleb-i ihtimâldir.

تو حسودی کز فلان من کمترم   می فزاید کمتری در اخترم

799. *Sen, "Ben filân kimseden daha aşağı mıyım? Benim tâli'imde kemterliği artırır!" diye hasûdsun.*

Halbuki sen tarîk-ı Hakk'a, rûhunun pabucu mesâbesinde olan nefsin ile yürüyüp; "Ben ulemâdan bir adamım, tefsîr ve hadîs kitaplarını okuyorum ve pek a'lâ da anlıyorum. Binâenaleyh birtakım kimselerin hürmet ve intisâb ettikleri filân kimseden daha aşağı mıyım? Benim dahi ona intisâbım, tâli'imde aşağılığımı artırır. Ben ondan müstağnîyim. Niçin onun huzûrunda zelîl ve mütevâzi' olayım?" diyerek, sıfât-ı nefsâniyyenden birisi olan sıfât-ı hasedi izhâr edersin. Binâenaleyh sen hasûdsun ve bu sıfat ile sen zindân-ı dünyâda kendinin "çâr-şâh"ı ve bağı olursun!

خود حسد نقصان و عیب دیگرست   بلکه از جمله کمیها بد ترست

800. *Hased ise başka bir noksân ve ayıbdır; belki cümle aşağılıklardan beterdir!*
[805]

Nefsin birçok kötü sıfatları vardır; fakat hased onların içinde pek berbâd bir noksân ve ayıbdır ve aşağılıkların hepsinden daha aşağıdır.

آن بلیس از ننگ و عار کمتری   خویشتن افکند درصد ابتری

801. *O İblîs, kemterliğin neng ve ârından, kendisini yüz ebterliğe bıraktı.*

Ya'ni hased kibirin veled-i nâ-meşrû'udur. Binâenaleyh kimde kibir varsa, onda mutlakā hased de vardır. Nitekim İblîs kibri sebebiyle Âdem'e serfürû ve secde etmekten ârlandı ve onun ind-i ilâhideki mükerremiyyetine hased edip düşman oldu. Fakat bu hâli ile kendisini netîcesi çıkmaz bir yola düşürdü.

از حسد می خواست تا بالا بود   خود چه بالا بلکه خون پالا بود

802. *Hasedden dolayı istedi ki yüksek olsun; halbuki yüksek ne, belki kan süzücü olur!*

İblîs hasedinden dolayı Âdem'e tefevvuk etmek istedi; halbuki yükseklik nerede kaldı, belki matrûd-i ilâhî olup, gözlerinden kan süzücü ya'ni kan ağlayıcı oldu!

آن ابوجهل از محمد ننگ داشت   وز حسد خود را ببالا می فراشت

803. *O Ebû Cehil Muhammed'den âr tuttu; ve hasedden kendisini yükseğe kaldırdı.*

O Ebû Cehil dahi Muhammed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimize tâbi olmaktan, kibri sebebiyle utandı ve o Hazret'in makām-ı âlî-i nübüvvetine hasedinden dolayı kendisini âlî görmek istedi.

بوالحکم نامش بد و بوجهل شد   ای بسا اهل از حسد نا اهل شد

804. *Onun adı Bû'l-Hikem idi ve Ebû Cehil oldu; ey, çok ehil olan hasedden nâ-ehil oldu!*

Binâenaleyh onun adı kavmi arasında, zekâsı sebebiyle evvelce Ebû'l-Hikem iken, onun bu kibir ve hasedi, kendisine Ebû Cehil adını koydurdu. Hey gidi hey!... Akıl ve zekâsı ile ehliyet sâhibi olan çok kimseler, nefislerinin hased sıfatından dolayı kendilerini nâehil derekâtına iskāt ettiler!

من ندیدم در جهان جست و جو   هیچ اهلیت به از خوی نکو

805. *Ben cüst ü cû âleminde, hiç iyi huydan iyi ehliyet görmedim.*

Ben Hak ve hakîkatı aramak âleminde, güzel huydan daha iyi hiçbir ehliyet görmedim. Zîrâ mekârim-i ahlâk matlûb-ı Hak'tır. Onun için risâlet-penâh (s.a.v.) Efendimiz بعثت لأتمم مكارم الأخلاق ya'ni "Ben mekârim-i ahlâkı itmâm için gönderildim" buyurmuşlardır. Ve tasavvuf yolu ancak güzel ahlâktır.

درگذر از فضل و گستاخی وفن   کار خدمت دارد و خلق حسن

806. *Fazldan ve küstahlıktan ve fenden geç; hizmet ve hüsn-i hulk iş tutar!*

Ey kimse, "Benim ilmim ve fazlım ve envâ'-ı hünerim vardır" diye da'vâlardan vazgeç! Tarîk-ı Hak'ta asıl işi gören şey, Hakk'ın matlûbuna hizmet etmek ve hüsn-i hulk sâhibi olmaktır.

انبیا را واسطه زان کرد حق　　　تا پدید آید حسدها در قلق

807. *Hak peygamberleri ondan dolayı vâsıta etti, tâ ki hasedler ıztırâbda zuhûra gele!*

Hak Teâlâ peygamberleri, "hased" denilen sıfat-ı nefsâniyyenin ıztırâb içinde zuhûra gelmesi için vâsıta etti. Zîrâ bir muharrik olmadıkça, beşerin bâtınında mahfî olan kötü sıfatlar kavl veyâ fiil sûretiyle âlem-i histe tezâhür edemez.

زانکه کس را از خدا عاری نبود　　　حاسد حق هیچ دیاری نبود

808. *Zîrâ kimsenin Hudâ'dan bir ârı olmadı; Hakk'ın hasedcisi hiçbir deyyâr olmadı!*

Allâh'a karşı boyun eğmeden hiçbir kimse âr edip çekinmez ve yeryüzünde dönüp dolaşanlardan hiçbir fert, Hakk'ın sıfât-ı celîlesine hased etmez. Çünkü Hak ile kendi arasında mümâselet görmez.

آنکسی کش مثل خود پنداشتی　　　زان سبب با او حسد برداشتی

809. *O bir kimse ki, onu kendi gibi zannetti, o sebebden ona hased kaldırdı.*

Bir peygamberi kendi gibi zanneden bir kimse, bu zannından dolayı ona karşı hasede kıyâm etti ve onun için, مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَ يَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ (Furkân, 25/7) ya'ni "Bu peygambere ne oldu ki, taâm yer ve sokaklarda gezer!" dedi. Ve zîrâ peygamber ile kendi arasında sûrette mümâselet gördü ve o sûret-i beşeriyye gözüne perde olup, onun bâtın-ı celîlinden haberdâr olamadı ve من رآنی فقد رأی الحق ya'ni "Beni gören Hakk'ı gördü" hadîs-i şerîfinin sırrına nüfûz edemedi!

چون مقرر شد بزرگئ رسول　　　پس حسد ناید کسی را از قبول

810. *Vaktâki Resûl'ün büyüklüğü mukarrer oldu, binâenaleyh kabûlden kim-*
[814] *seye hased gelmez.*

Nazarlarında makām-ı risâletin kadr ve rif'ati sâbit olan kimseler, peygamberin bu mertebe-i celîlesine hased etmeyip, derhâl itâat ederler; ve bu mertebeyi idrâk edemeyen humakā, sûret-i beşeriyyesine nazar edip, "O da benim gibi bir insandır, akıl ve zekâ bende de vardır; niçin ona tâbi olayım?" der ve sâika-i kibir ve hased ile ona muhâlif olur.

پس بهردوری ولی قائمست آزمایش تا قیامت دائمست

811. *İmdi, her bir devirde bir velî kāimdir; imtihân kıyâmete kadar dâimdir.*

Enbiyânın hikmet-i ba'si çoktur. Birisi de, yukarıda îzâh olunduğu üzere imtihân-ı ibâd idi. Halbuki asrımızda âlem-i sûrette bir peygamber yoktur. Ve peygamberin ehl-i sûrete hicâb olan taayyün-i beşerîsi bu âlemden intikāl etmiş olduğundan, şimdi meydanda böyle bir hicâb da kalmamıştır. Yalnız onun getirdiği kitâbın ahkâmını idrâk ve adem-i idrâk mes'elesi kalmıştır. Bu ise hicâb-ı sûrî değil, hicâb-ı ma'nevîdir diye bir suâl vârid olursa; Cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfte ona cevâben buyururlar ki: Her bir devirde o peygamberin makāmına kāim olan bir veliyy-i kâmil vardır ki, onlar sûret-i beşeriyyede zuhûr edip, o peygamberin şerîatını te'yîde hâdimdir. İmdi, onun sûret-i beşeriyyesi de resûlün sûret-i beşeriyyesi gibi muâsırlarının tahrîk-i hasedlerine sebeb olur ve imtihân-ı ilâhî de bu vâsıta ile kıyâmete kadar zuhûra gelir; ve o da zamânın "kutbu'l-aktâb"ıdır.

هر کرا خوی نکو باشد برست هر کسی کو شیشه دل باشد شکست

812. *Her kimin huyu iyi olursa kurtuldu; ve şişe gönüllü olan her bir kimse kırıldı!*

Her kim mütevâzi' ve iyi huylu ise, o zât-ı muhtereme karşı serfürû edip, şekāvet ve dalâletten kurtuldu; ve her kimin gönlü sırça gibi ince ve tahammülsüz ise, onun kadr u rif'atini içine sığdıramayıp kırıldı ve şekāvet ve dalâlete düştü.

پس امام حی مطلق آن ولیست خواه از نسل عمر خواه از علیست

813. *İmdi, ister nesl-i Ömer'den olsun ister Alî'den, hayy-i mutlak olan imâm o velîdir.*

Bu beyt-i şerîfte, İmâmiyye ve Şîa ve Revâfız'ın fikirleri reddolunur. Zîrâ İmâmiyye, "İmâm-ı mutlak, evlâd-ı Alî (kerremallâhü vechehû)dan olmak lâzımdır" derler. Ve Şîa ve Revâfız ise Hz. Ömer (r.a.) efendimizin nesl-i âlîlerine buğz ederler; ve Şîa, "İmâm-ı kāim Muhammed b. Hasan Askerî olup, uzun ömürlüdür; kurb-ı kıyâmete kadar yaşayacaktır" derler. Hz. Pîr efendimiz bu akvâli reddedip buyururlar ki: "İmâm kutbu'l-aktâb olan veliyy-i kâmildir. Ve her devirde, ister Hz. Ömer ve ister Hz. Alî nesl-i âlîlerinden olsun ve ister ensâl-i sâireden olsun, mutlakā Peygamber'in kāim-makāmı olarak hayatta bulunur. Birisi intikâl ederse, yerine müteselsilen diğer biri kāim olur."

Ma'lûm olsun ki, zamânının ferîdi olan bu halîfe-i ilâhî, yeryüzünde hazîne-i ilâhiyyenin emîni olduğundan, ism-i Zâhir ve Bâtın'ın tecelliyâtı, cemî'-i zerrât-ı âleme onun kabzasından tevzî olunur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber üç yüz senesine kadar Rûm'da zuhûr eden aktâbın hâl ve şânlarını beyânen bir risâle yazmışlardır. Hak Teâla bu halîfeyi sûret-i beşeriyye ile setr etmiş olduğundan, halk bilemezler.

مهدی و هادی ویست ای راه جو　　　هم نهان و هم نشسته پیش رو

814. *Ey yol isteyen, mehdî ve hâdî odur; hem gizlidir ve hem yüz önünde oturmuştur.*

Ey tarîk-ı hidâyeti isteyen kimse, o "kutbu'l-aktâb" Cenâb-ı Hak'tan mehdîdir ve halk için hâdîdir. Ya'ni nûr-ı hidâyeti Hak'tan alıp halka tevzî' eder. Bâtını ile huzûr-ı Hak'ta hâzır ve onun bu huzûru halkın gözlerinden nihândır. O ancak zâhiri ile halkın muvâcehesinde oturmuştur. Hak ile halk arasında berzah ve vâsıtadır.

اوچو نورست وخرد جبریل اوست　　　او ولی کم ازو قندیل اوست

815. *O nûr gibidir ve akıl onun Cibrîl'idir; ve ondan dûn olan velî onun kandîlidir.*

وانکه زین قندیل کم مشکات ماست　　　نور را در مرتبه ترتیبهاست

816. *Ve o ki bu kandîlden aşağıdır, bizim mişkâtımızdır; nûrun mertebede tertîbleri vardır.*

Ya'ni mertebede bu kandîl mesâbesinde olmaktan daha aşağı olan velî bizim mişkâtımızdır. Zîrâ nûrun mertebeler üzerine tertîbleri vardır.

Ankaravî hazretleri "mişkât-i mâst" ta'bîrinde Hz. Hudâvendigâr'ın kendilerinin kutbiyyetine ve gavsiyyetine işâret; ve sâirlerinin tebaiyyet ve fer'iyyetine îmâ vardır" buyururlar. Ve Bahru'l-Ulûm hazretleri ise, kendi şerhlerinde şöyle buyururlar: "Hz. Mevlânâ "abdâl"dan idiler. Ve "abdâl"ın her ne kadar velâyet-i kâmilesi mevcûd ve "seyr"de kâmil ise de, lâkin "kutb"un dâiresi dâhilindedir ve "kutb"un hükmü altındadır. Ve bu "abdâl" yedi zâttır ve yedi iklîmin kıyâmı onlar iledir. Ve bu yediden her bir şahsın bir isme nisbeti vardır ki, Allâh Teâlâ o nisbet cihetiyle onların tarafına nazar eder. Ve bu nisbet onlar üzerine gālibdir. Ve "kutb"un nisbeti "Allâh" ism-i câmi'i tarafınadır. Ve her bir isim, bu ism-i câmi'in altındadır; ve "kutbu'l-aktâb"dan "abdâl"ın istimdâdına

sebep budur. Ve Hz. Mevlânâ "abdâl"dan olmasının delîli budur ki; *Nefehâtü'l-Üns*'te mezkûrdür ki, bir cemâat Hz. Mevlânâ'dan namazda imâmet iltimâs ettiler ve Şeyh Sadreddîn-i Konevî hazretleri o cemâat içinde idi. Hz. Mevlânâ buyurdu: ما قوم ابداليم بهرجامى رسيم ومى نشينيم ومى خيزيم امامت راارباب تصوف لايق اند ya'ni "Biz abdâl tâifesiyiz; vâsıl olduğumuz her yerde oturup kalkarız; imâmete erbâb-ı tasavvuf lâyıktır." Ve Şeyh Sadreddîn hazretlerine işâret buyurdular; Şeyh Sadreddîn hazretleri imâm olup namaz kıldırdı. Ba'dehû Hz. Mevlânâ buyurdular ki: من صلى خلف امام تقى فكأنما صلى خلف نبى ya'ni "İmâm-ı takî arkasında namaz kılan kimse, peygamber arkasında namaz kılan gibidir."

Filvâki' Cenâb-ı Pîr "kutb"u nûra ve onun mâdûnu olan "velî"yi kandîle teşbîh ve kandîlin dûnunda olanlar için de "bizim mişkâtımızdır" buyururlar. Bu tertîbe nazaran, Bahru'l-Ulûm hazretlerinin mütâlaası muvâfık gibi görünür ise de; "bizim mişkâtımız" ta'bîrinden mutlakā kendilerinin "kutb"un mâdûnu olan kandîl mertebesinde olduğuna hükmolunamaz. Çünkü gerek kandîl ve gerek mişkât olsun, nûrdan müstenîr olduklarından, kandîlin mâdûnu olan bir velî için "kutbu'l-aktâb"ın "bizim mişkâtımız" demesi câiz olur. Hattâ *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîflerinde, hâmil-i sırr-ı Mustafavî (s.a.v.) olduklarını açıkça beyân buyururlar. Beyit:

بگشادند خزينه همه خلعت پوشيد   مصطفى باز بيآ مد همه ايمان داريد

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu, olunuz hil'at-pûş
Mustafâ geldi yine cümleniz îmân ediniz!"

زانكه هفتصد پرده دارد نور حق   پر دهاى نور دان چندين طبق

817. *Zîrâ ki nûr-ı Hakk'ın yedi yüz perdesi vardır; bu kadar tabakayı nûrun perdeleri bil!*

Ya'ni Hakk'ın nûr-ı vücûdunun hicâbları, zulmânî ve nûrânî olmak üzere pek çoktur. "Yedi yüz hicâb" buyurulması, kesret-i adedîye işârettir. Nitekim hadîs-i şerîfte ان لله سبعين حجابا ya'ni "Allah'ın yetmiş hicâbı vardır" ve kezâ ان لله سبع مأة حجاب ya'ni "Allâh'ın yedi yüz hicâbı vardır" ve kezâ ان لله سبعين الف حجاب من نور و ظلمة ya'ni "Allâh'ın nûrdan ve zulmetten yetmiş bin hicâbı vardır" buyurulur. Bu adedlerin hepsi çokluktan kinâyedir. İmdi, vücûd-ı mutlak-ı Hak bu nûrânî ve zulmânî perdeler ile ihticâb etmiştir. Nûrânî perdeler cemâlî ve rûhânî ve cinânîdir; ve zulmânî perdeler celâlî ve nefsânî ve cehen-

nemîdir. Ve bunların cümlesi bu âlem-i kesîf-i şehâdette, tâ vücûd-ı hakîkîye kadar birbirinin üstünde terekküb etmiştir. Vücûd-ı beşer cümlesini câmi'dir. Nitekim sûre-i İnşikāk'ta لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ (İnşikāk, 84/19) ya'ni "Sen tabakadan tabakaya terkîb olunursun" buyurulur. İşte tabakaların cümlesi "vücûd-ı mutlak"ın tenezzülünden hâsıl olan hicâblardır. Ve nûr-i vücûdun, hicâbât-ı zulmâniyyedeki mertebelerinin tertîbatı olduğu gibi, hicâbât-ı nûrâniyyedeki mertebelerin dahi böylece tertîbleri vardır. Bu hicâbın mebde'i "kutbu'l-aktâb"ın vücûdudur. Ya'ni onun vücûdu, ziyâ-yı şemsin ilk aynaya aksine mümâsildir. Ve ondan sonraki velîye o nûr, bu aynaya vâki' olan akisten akseder; ve onun mâdûnundaki velîye de bu son akisten akseder. Böylece merâtib-i nûrâniyye müteselsilen tamâm olup, merâtib-i zulmâniyye başlar. Ve vücûdun zulmânî hicâblarının mebde'i İblîs'tir. onun mâdûnu zulümât tabakaları, bu merâtib üzerine nûr-i vücûdun en baîd hicâbı olan bir tabakaya kadar tenezzül eder. İmdi, insân bu âlem-i kesîfte ilk def'a gözünü açtığı vakit, kendisini gayyâ-yı cehennem olan bu tabaka-i baîdede bulur. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا (Meryem, 19/71) ya'ni "Muhakkak sizden o cehenneme uğramayan bir kimse yoktur. Ona uğramak senin Rabb'inin hüküm ve kazâsı oldu" buyurulur. Sonra Hakk'ın izni ve peygamberinin şefâati sâyesinde bu gayyâ-yı cehennemden tabaka tabaka terakkî edip, hicâbât-ı zulmâniyyeyi kat' ederek hicâbât-ı nûrâniyyeye kadem basar. Buraya kadar şer'-i nebevî ile yürür; ondan sonra tarîk-ı Hakk'a sülûk edip, himmet-i mürşid ile, yine tabaka tabaka bu hicâbât-ı nûrâniyyeyi de himmeti ve isti'dâdı dâiresinde kat' ederek, kendi aslı olan nûr-i vücûda vâsıl ve onda mahv ve müstehlek olur.

از پس هر پرده قومی را مقام　　　صف صفند این پرده هاشان تا امام

818. *Her perdenin arkasından bir tâifeye makām vardır; onların perdeleri imâma kadar saf saftırlar.*

İmâm-ı zamân olan "kutbu'l-aktâb", bilcümle hicâbât-ı nûrâniyye ve zulmâniyyeyi muhît olduğundan, nûrânî ve zulmânî olan hicâblardan her bir perdenin arkasında, rûhânî veyâ nefsânî olan her bir tâifenin makāmları vardır. Onların bu perdeleri, "imâm"a varıncaya kadar saf saftırlar; ve her saffın ehli ancak kendi akrânlarını bilir ve tanır; onun mâfevkinin ahvâline vâkıf değildir. Binâenaleyh ehl-i sülûkten ba'zılarının, "Filân velî filân velîden daha yüksektir veyâ daha aşağıdır" diye mütâlaa serdetmeleri, onların had-nâşinâslıkları eseridir.

اهل صف آخرین ازضعف خویش   چشمشان طاقت ندارد نورپیش

819. *Sonuncu saffın ehli, kendilerinin za'fından, onların gözü ön saftaki nûra tâkat tutmaz.*

وآن صف پیش از ضعیفئ بصر   تاب نآرد روشنائ پیشتر

820. *Ve o öndeki saf, basarlarının zaîfliğinden, daha öndeki aydınlığa tâkat*
[824] *getiremezler.*

روشنئ کو حیات اولست   رنج جان و فتنهء این احولست

821. *Bir aydınlık ki evvelin hayâtıdır, bu şaşının canının renci ve fitnesidir.*

Her bir saffın evvelinde sâbit olanların hayâtı bulunan nûr ve aydınlık, sülûkünü henüz itmâm etmemiş ve biri iki görmekte bulunmuş olan şaşının cânına meşakkat ve fitne, ya'ni imtihân olur. İşte bu sâlik, cânına müstevlî olan bu renc ve fitne sebebiyle, mâfevkinin ma'rifetini inkâr ve onları girdâb-ı dalâlete düşmüş ve hatâ etmiş zanneder. Halbuki girdâba düşmüş olan kendisidir.

احوالیها اندك اندك کم شود   چونکه هفتصد بگذرد او یم شود

822. *Şaşılıklar yavaş yavaş azalır; vaktâki yedi yüzden geçer, o deryâ olur.*

Bu iki görme şaşılığı, himmet-i mürşid ile tahsîl-i ma'rifet ederek yavaş yavaş azalır ve nihâyet bu yukarıda zikr olunan zulmânî ve nûrânî, ya'ni nefsânî ve rûhânî yedi yüz hicâbı birer birer geçer, deryâ-yı vücûd-ı mutlakta mahv ve müstehlek olup, fânî ve bâkî-billâh olur.

آتشی کاصلاح آهن یا زرست   کی صلاح آبی وسیب ترست

823. *Demirin veyâ altının ıslâhı olan bir ateş ne vakit ayva ve elmanın salâhıdır?*

Demiri ıslâh edip türlü türlü eşkâle sokan ve altını ıslâh edip envâ'-ı müzeyyenât ve sikke hâline getiren ateş, ayva ve elma gibi nâzik meyveleri yakıp ifsâd eder.

سیب و آبی خامئ دارد خفیف   نه چو آهن تابشی خواهد لطیف

824. *Elma ve ayva hafîf hamlık tutar; demir gibi, latîf bir harâret istemez.*

Zîrâ elma ve ayvanın hamlığı hafîf olduğundan, doğrudan doğruya ateşe göğüs geremez ve onlar demir gibi alevleri kızıl ve latîf olan ateşe ve harârete tahammül edemez.

لکن آهن را لطیف آن شعلهاست   کو جذوب تابش آن اژدهاست

825. *Lâkin demire o şu'leler latîftir; zîrâ o ejderhânın harâretini çekicidir.*

Lâkin demire ateşin alevleri latîf gelir. Çünkü o, ejderhâ gibi hücûm eden alevlerin harâretini kıpkızıl oluncaya kadar kendisine çeker.

هست آن آهن فقیر سخت کش   زیر پتك وآتشست او سرخ وخوش

826. *Demir sıkıntı çekici fakîrdir; çekiç ve ateş altında kızıl ve hoştur!*

Demir, nefsini riyâzete ve meşakkate vaz' eden ve mücâhede sıkıntıları çeken fakîrdir. O demir, çekiç ve ateş altında kıpkızıl ve latîf bir manzara hâsıl eder.

حاجب آتش بود بی واسطه   دردل آتش رود بی رابطه

827. *Vâsıtasız ateşin perdecisi olur; râbıtasız ateşin içine gider.*

Demir gibi olan fakîr, arada vâsıta olmaksızın ateşin perdecisi olur; ve râbıta ve vesîle olmaksızın ateşin içine gider. "Fakîr"den murâd, tecelliyât-ı ilâhiyyeyi vâsıtasız kabûl edip sâliklere îsâl eden mürşid-i kâmildir.

بی حجابی آب و فرزندان آب   پختگی زآتش نیابند و خطاب

828. *Su ve suyun evlâdları bir hicâbsız ateşten pişkinlik ve hitâb bulmazlar.*

Su ve suyun evlâdı olan meyveler, arada bir hicâb bulunmadıkça ateşten pişkinlik ve hitâb bulmazlar. "Ateş"ten murâd tecellî-i ilâhîdir; ve "demir"den murâd, bu tecelliyât-ı ilâhiyyeyi vâsıtasız ve râbıtasız kabûl eden kâmillerdir; ve "su ve suyun evlâdı"ndan murâd, zaîfü'l-isti'dâd olan sâliklerdir. "Aradaki hicâb"dan murâd, mürebbî olan kâmillerdir.

واسطه دیگی بود یا تابهء   همچو پارا درروش پاتابهء

829. *Vâsıta, bir tencere veyâ tava olur, yürümekte ayağa bir dolak gibi.*

Ayağa bir dolak sarılarak yol yürümek için kuvvet iktisâb olunduğu gibi, suyu ve suyun evlâdları olan meyveleri ve sâir mâyiâtı pişirmek ve kaynat-

mak için de, ateş ile bunların arasında bir tencere veyâ tava vâsıtalarına ihtiyaç vardır.

یامکانی در میان تا آن هوا   می شود سوزان ومی آرد بما

830. [834] *Yâhut arada bir mekân olup, tâ ki o hava sûzân olsun ve suya getirsin.*

Yâhut su ile ateş arasında bir mekân ve mesâfe olup, tâ ki o hava kızsın ve harâreti suya getirsin. Nitekim güneşin harâreti sath-ı arzdaki sulara ve meyvelere temâs eden havâ-yı nesîmîyi kızdırıp ısıtır ve harâret şedîd olursa kaynatır.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' می شود سوزان ومی آرد بما sûretindedir. Ya'ni "Hava harâretten kızıp, suyun evlâdları olan meyvelere neşv ü nemâ getirir" demek olur. Ankaravî hazretleri bu mısrâ'da "be-mâ" kelimesinin [Farsça olarak] "bize"; ve Arabî "mâ" olarak "suya" ma'nâlarını birer vecih olarak gösterirler. Fakîr, sudan bahis buyurulduğu için, "be-mâ" "suya" ma'nâsını münâsib gördüm.

پس فقیر آنست کوبی واسطه ست   شعلها را با وجودش رابطه ست

831. *İmdi, fakîr odur ki, vâsıtasızdır, şu'lelerin onun vücûduna râbıtası vardır.*

"Fakîr", şirk-i vücûddan kurtulmuş ve "benimdir" diyecek hiçbir şeyi kalmamış olan kimseye derler. Böyle bir zât nefsinde kâmildir ve başkalarını kemâle getirir. Zîrâ füyûzât-ı ilâhiyyeyi vâsıtasız alabilir ve aldığı füyûzâtı da başkalarına ifâzaya muktedirdir. Onun vücûd-ı abdânîsi ile envâr-ı Hakk'ın şu'leleri arasında râbıta-i dâime mevcuttur.

پس دل عالم ویست ایراکه تن   می رسد ازواسطهء این دل بفن

832. *Binâenaleyh âlemin kalbi odur; zîrâ ki ten bu kalbin vâsıtasından fenne erişir.*

Cihânın hey'et-i mecmûası ceseddir; ve bu "fakîr" o âlemin kalbidir. Vücûd-ı beşerde kalb ne ise, âlemde de "insân-ı kâmil" odur. Zîrâ cisim bu kalb vâsıtasıyla türlü türlü işler ve hünerler vücûda getirir; ve vücûdda mutasarrıf olan ancak kalbdir. Nitekim Dâvûd-ı Kayserî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*'nde şöyle buyururlar: ان الحق انما يتجلى لمرآت هذا الكامل فتنعكس الأنوارمن قلبه الى العالم فيكون باقيا بوصول ذلك الفيض اليها فما دام هذا الإنسان موجودا فى العالم فالعالم يكون بوجوده محفوظا ya'ni "Muhakkak Hak ancak bu kâmilin mir'âtına tecellî eder; envâr onun kalbinden âleme akseder. İmdi bu feyzin kendisine vusûlü sebebiyle âlem bâkî olur. Âlemde bu insan mevcûd oldukça, âlem onun vücûdu ile mahfûz olur."

دل نباشد تن چه داند گفت و گو　　　　دل نجوید تن چه داند جست و جو

833. *Gönül olmasa ten güft ü gûyu ne bilir; gönül istemese ten cüst ü cûyu ne bilir!*

Cesedde mutasarrıf olan gönüldür. Kalb havâtın dimâğa verir ve lisân dimâğın tefekkürâtını söyler; ve gönül istediği bir şey için cismin a'zâ ve cevârihini harekete getirir.

پس نظرگاه شعاع آن آهنست　　　　پس نظرگاه خدا دل نی تنست

834. *Binâenaleyh şuâ'ın nazargâhı o demirdir; binâenaleyh Hudâ'nın nazargâhı gönüldür, ten değildir.*

Böyle olunca, nûr-ı vücûd-ı Hakk'ın şuââtı olan esmânın nazar ettiği mahal, o demir gibi olan insân-ı kâmilin kalbidir; ve binnetîce, Hakk'ın nazar ettiği mahal, ancak gönüldür, cisim değildir.

باز این دلهای جزؤی چون تنست　　　　با دل صاحب دلی کو معدنست

835. *Sonra, sâhib-i dilin ma'den olan gönlüne nisbetle, bu cüz'î gönüller ten gibidir.*

Sonra, bunu da bil ki, hakîkî gönül sâhibinin ve "insân-ı kâmil"in tecelliyât-ı esmâiyyesinin ma'deni ve menba'ı gönüle nisbetle, sâir nâkıs insanların gönülleri, cisim mesâbesindedir. Zîrâ onlar tecelliyât-ı Hakk'ı vâsıtasız alamazlar; ve kalb cism-i insânîde mutasarrıf olduğu gibi, insân-ı kâmilin gönlü de sâir insanların gönüllerinde mutasarrıftır.

پس مثال وشرح خواهد این کلام　　　　لیك ترسم تا نلغزد وهم عام

836. *İmdi bu kelâm misâl ve şerh ister; lâkin korkarım, tâ ki avâmın vehmi kaymasın!*

İmdi, bu insân-ı kâmil hakkındaki kelâm, daha fazla îzâh olunmak için misâller ile şerh olunmak ister. Lâkin avâmın vehmi fehimlerine gālib olduğundan, ona ulûhiyyet isnâd ederler diye korkarım. Nitekim Îsevîler Hz. Îsâ (a.s.) hakkında; ve Revâfız tâifesinden ba'zıları Hz. Alî; ve yahûdîlerden ba'zıları Üzeyr (a.s.) haklarında, sâika-i vehim ile ulûhiyyet isnâd ettiler.

تا نگردد نکویی بر ما بدی　　　　این که گفتم هم نبد جز بیخودی

837. *Tâ ki iyilik bizim üzerimize kötülük olmasın; bunu ki söyledim, bî-hodluktan gayri olmadı.*

Binâenaleyh biz, ibzâl-i hakāyık ve maârifle halka fâide bahş etmek murâd ettiğimiz halde, mahzâ onların sâika-ı evhâmı ile bir kötülüğe meydan vermiş olmayalım! Bu kadar îzâhâtım bile ancak maârif ve hakāyık âlemine dalıp, kendimden geçtiğim için vâki' oldu.

پای کژ را کفش کژ بهتر بود　　　مر گدا را دستگه بر در بود

838. *Eğri ayağa eğri pabuç daha iyi olur; muhakkak dilenci için destgâh kapı üzerinde olur!*

Mâdemki halk, vücûd-ı vehmîlerinin te'sîriyle biri iki ve Hakk'ı ve halkı yekdîğerinden ayrı birer vücûd sâhibi görüyorlar, o halde onların nazarlarındaki bu eğrilikler dâiresinde ta'lîm-i ma'rifet ve hakîkat usûlüne riâyet etmek lâzımdır. Nitekim bu ma'nâyı te'yîden Cenâb-ı Pîr, diğer cildlerin birinde şöyle buyururlar:

چونکه جفت احولانیم ای شمن　　　لازم آید مشرکانه دم زدن

"Ey sûret-perest, mâdemki şaşıların musâhibiyiz, müşrikçe söz söylemek lâzım gelir!"

Zîrâ eğri ayağa eğri pabuç daha münâsib gelir; ve muhakkak dilenci için destgâh ve kazanç mahalli halkın kapıları üzerindedir. Ya'ni tâlib-i ma'rifet olan nâkıslar, mâdemki bu hakāyık ve maârifi hikâyât sûretinden mücerred beyânât ile alamıyorlar, o halde onların bu husûsdaki destgâh-ı ma'rifetleri ve kazanç mahalleri sûret kapısı olan kıssalar ve hikâyeler üzerindedir.

امتحان کردن پادشاه آن دو غلام راکه نوخریده بود

Pâdişâhın, yeni satın almış olduğu iki köleyi imtihân etmesi

پادشاهی دو غلام ارزان خرید　　　با یکی زان دوسخن گفت وشنید

839. *Bir pâdişâh ucuz iki köle satın aldı; o ikiden birisine söz söyledi ve dinledi.*

یافتش زیرك دل وشیرین جواب　　　ازلب شرین چه زاید شکرآب

840. *Onun birini, kalbi anlayışlı ve cevâbı latîf buldu: "Şekerin dudağından ne*
[844] *doğar?" "Şeker suyu!"*

آدمی مخفیست درزیر زبان　　　این زبان پرده ست بر درگاه جان

841. *İnsan, dil altında gizlidir; bu dil, canın dergâhı üzerinde perdedir.*

Bu beyt-i şerîfte, المرأ مخفي تحت لسانه ya'ni "Kişi lisânının altında mahfîdir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni bir kişinin kadr u menzileti kelâmından ma'lûm olur ve söz söyleyinceye kadar sûret-i insâniyyesinden kıymeti ve mâhiyyeti anlaşılamaz. Ve insan ancak endîşeden ve düşünceden ibâret olduğundan, kıymeti fikriyle ölçülür, ve fikrinin tercümânı ise ancak dilidir. Eğer fikri yüksek ve bâtını münevver olup da söz söylemese, veyâhut sözü muhâtabının seviyesinde olsa, onun dili cânının dergâhı üzerinde perde olur.

چونکه بادی پرده را درهم کشید　　　سرصحن خانه شد بر ما پدید

842. *Vaktâki bir rüzgâr perdeyi karmakarışık çekti, evin sahnının sırrı bize âşikâr oldu.*

"Nefes" rüzgâra, "elfâz" perdeye ve "kalb-i beşer" eve ve "sır" efkâra teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, kapısında perde olan bir odanın içinde olan şey görünmez. Bir rüzgâr esip perdeyi kaldırınca, içindeki olan şeyler görünür. Bunun gibi, insan da nefesini sarf ile tekellüme başlayınca, kalbindeki efkârın mâhiyyeti anlaşılır.

کاندران خانه گهر یا گندمست　　　گنج زریا جمله مار و کژدمست

843. *Ki o evde güher mi, yâhut buğday mı vardır; altın hazînesi mi, yâhut hep yılan ve akrep mi vardır.*

یا دروگنجست و ماری بر کران　　　زانکه نبود گنج زربی پاسبان

844. *Yâhut onda kenârında bir yılan olduğu halde hazîne mi vardır; zîrâ ki altın hazîne bekçisiz olmaz.*

Bu beyt-i şerîfte, kalb-i şerîfi hakāyık ve maârif-i ilâhiyye ile dolu olan bir ârifin, setr-i hâl için halk nazarında noksân addedilecek bir ayıp ile zâhir olduklarına işâret buyurulur.

بی تأمل اوسخن گفتی چنان　　　　کز پس پانصد تأمل دیگران

845. *O teemmülsüz öyle söz söyler ki, başkaları beş yüz teemmülden sonra söylerdi!*

Ya'ni, o kölenin birisi düşünmeksizin öyle söz söylerdi ki, başkaları öyle bir sözü birçok teemmülden sonra hazırlayabilirler idi!

گفتیٔ درباطنش دریاستی　　　　جمله دریا گوهر گویاستی

846. *Der idin ki: "Onun bâtınında deryâ var idi; bütün deryâ söyleyici gevher idi!"*

نورهر گوهر کزو تابان شدی　　　　حق وباطل را ازوفرقان شدی

847. *Ondan parlayan her gevherin nûrundan Hak ve bâtıla furkān olurdu.*

"Nûr"dan murâd nûr-ı Hak; "gevher"den murâd kalb-i âriftir. Ya'ni, Hakk'ın nûrundan parlayan her kalb-i ârifin pertevinden, hak ve bâtıl seçilir ve hak bâtıl ve bâtıl dahi hak sûretinde görünmez. İmdi, nûr ve hâdî olan Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü, hak ve bâtılı zerre zerre ayırmıştır. Velâkin kulûb-ı âmme nûr-ı Hak'tan müstenîr olmadığından, bâtılı hakka ve hakkı da bâtıla bürünmüş bir halde görüp, yollarını şaşırırlar.

نور فرقان فرق کردی بهر ما　　　　ذره ذره حق و باطل را جدا

848. *Furkān'ın nûru bizim için zerre zerre Hak ve bâtılı ayırıp fark eyledi.*

"Furkān", Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden biridir. Zîrâ vücûdda Hakk'ı ve halkı ve tayyibi ve habîsi ve hakkı ve bâtılı ve helâli ve harâmı birbirinden ayırmıştır. Nitekim sûre-i Duhân'da فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ (Duhân, 44/4) ya'ni "O Kur'ân'da emr-i hakîmin kâffesi ayrılmıştır" buyurulur. "Nûr-ı Furkān"dan murâd, ism-i Zâhir'in tecellîsidir. Zîrâ nûr, kendi zâhir ve eşyâyı muzhirdir; ve eğer ism-i Zâhir'in tecellîsi olmasa, bu ayrılıkların cümlesi ism-i Bâtın'ın taht-ı hîtasında bi'l-ittihad muhtefî olurdu. Ve Nebiyy-i zîşanın sûret-i müteayyinesi de ism-i Zâhir'in tecellîsi iktizâsından olup, mazhar-ı ism-i câmi' olduğundan, ayn-ı Furkān kendileri olur. Ve bu i'tibâr ile, nûr-ı Furkān onların nûru olur ve bu nûr ise ancak nûr-ı Hak'tır.

نور گوهر نورچشم ما شدی　　　　هم جواب و هم سؤال از ما بدی

849. *O gevherin nûru bizim gözümüzün nûru olaydı, hem cevâb ve hem suâl bizden olurdu.*

"Nûr-ı gevher"den murâd, nûr-ı Furkān olan nûr-ı bâtın-ı nebevîdir. Ya'ni, eğer nûr-ı bâtın-ı nebevî bizim kalb gözümüzün nûru olaydı, herhangi bir müşkil hakkında vârid olan suâl ve suâlin cevâbı bizim bâtınımızdan nebeân ederdi.

چشم کژ کردی دو دیدی قرص ماه　　　چون سؤالست این نظر در اشتباه

850. [854] *Sen gözü eğri yaptın, ayın kursunu iki gördün; mâdemki suâl vardır, bu nazar iştibâh içindedir.*

Ya'ni, sen ayın kursu gibi bir olan vücûdu halk ve Hak diye iki gördün ve "cem'u'l-cem" hâlinden gaflet içinde olup, hey'et-i mecmûa-i âleme şaşılıkla baktın ve Furkān'ın ayn-ı Kur'ân olduğunu bilemedin. Bu eğri bakış sende "vahdet" hakkında birtakım suâller îrâdına sebep oldu. İmdi, mâdemki senin suâlin vardır, bu suâl senin nazarının vahdet-i vücûd hakkında şübhe icinde kaldığına delîldir. Zîrâ suâller şübhelerin izâlesi icindir.

راست گردان چشم را در ماهتاب　　　تو مه را نك جواب

851. *Mehtâb hakkında gözü doğru et, tâ ki sen ayı bir göresin. İşte cevâb!*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda geçen پس مثال و شرح خواهد این کلام 836 numaralı beyt-i şerîfin mâba'didir. Ma'lûm olsun ki, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Şerîf*'te âdet-ı seniyyeleri budur ki: fühûm-ı nâkısânın yanlış anlayacaklarından havfen, ba'zı hakāyıkı izhârdan vazgeçtiklerini beyân buyururlar; ve bu sûretle fühûm-ı nâkışa erbâbını meclis-i irfânlarından dışarıya cıkarırlar. Fakat yine bu hakayıkı ehl-i irfâna ebhâs-ı âtiyede elfâz-ı münâsibe ile îbzâl buyururlar. İşte bu beyt-i şerîfler dahi o kabîldendir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de buyururlar ki: "Hakk'ı maddeden mücerred olarak görmek, ebeden mümkin değildir." Binâenaleyh avâlim-i şehâdiyye, Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâ' ve ef'âli ile zuhûrundan başka bir şey değildir. Ve Hakk'ın insân-ı kâmil sûretindeki tecellîsi, tecellî-i ahîrdir ve ondan zuhûru gibi hiçbir mazhardan zâhir değildir. Fakat bu insân-ı kâmil taayyün cihetinden abddir ve hakîkat cihetinden Hak'tır; ve abdiyyetle zuhûr dahi ancak zuhûr-ı Hak'tır. Zîrâ vücûdda aslâ Hakk'ın şerîki ve nazîri yoktur. Ve cenâb-ı Mevlânâ *Mesnevî-i Şerîf*lerinde bu hakîkata şu beyit ile işâret buyurur.

چون جدا بینی ز بنده خواجه را　　　گم کنی هم متن و هم دیباجه را

"Sen efendiyi kuldan ayrı görürsen, kitâbın hem metnini ve hem de dîbacesini gâib ettin!"

Bu îzâhâta nazaran beyt-i şerîfin ma'nâsı böyle olur: "Sen, vücûd-ı mutlak semâsının bir mehtâbı olan Nebiyy-i zîşân hakkında basar-ı basîretini şaşılıktan kurtar ki, o ayı bir göresin ve onu Hakk'ın zuhûr-ı vücûdundan başka bir şey görmeyesin! Ey vücûd-ı vâhid-i Hakk'ı ikiye tefrîk eden kimse, işte sana açık ve kat'î cevâb!"

فکرتت را راست کن نیکو نگر　　　　هست آن فکرت شعاع آن گهر

852. *Fikrini doğrult iyi bak; senin o fikrin, o güherin şuâ'ıdır!*

Ey vücûd-ı halkı Hakk'ın ihata-i zâtiyyesinden hâlî gören kimse, sen fikrini tashîh et de, iyi bak; senin o fikrin, vücûd-ı vâhid-i hakîkînin bir mertebesi olan "akl-ı küll" ve "hakîkat-i muhammediyye" güherinin şuâ'ı ve pertevidir!

فکرتت که کژ مبین نیکو نگر　　　　هست هم نور و شعاع آن گهر

853. *Senin fikrin ki, eğri görme iyi bak; yine o güherin nûru ve şuâ'ıdır!*

Evet senin fikrin ki, eğri görmez de iyi bakar ve ta'mîk edersen, yine o akl-ı küll gevherinin nûru ve şuâ'ı olduğunu görürsün!

Hind nüshalarında, evvelki beytin mısrâ'-ı evveli ve bu beytin mısrâ'-ı sânîsi alınıp فکرتت را راست کن نیکو نگر　هست هم نور و شعاع آن گهر sûretinde kaydedilmiştir. Ankaravî nüshasıyla aralarındaki fark te'kîdden ibârettir.

هرجوابی کآن زگوش آید بدل　　　　چشم گفت ازمن شنو آنرا بهل

854. *Her bir cevâb ki o kulaktan kalbe gelir, göz dedi ki: "Benden dinle, onu bırak!"*

Ya'ni, fikirde hâsıl olan her bir müşkilin cevâbını kulak vâsıtasıyla dinlersin ve bu dinlediğin sözün ma'nâsı kalbde takarrur eder. Fakat kalb gözü der ki: "Bu kulak vâsıtasıyla gelen ma'nâları bırak da benden dinle! Ben sana işittiğimi değil, gördüğümü söyleyeyim." Zîrâ görmek işitmekten evlâdır. Ve işitmek ile "ilm-i yakîn" ve görmek ile "ayn-ı yakîn" hâsıl olur. Nitekim Cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîfte şöyle buyururlar:

درویش سخن زدیده گوید　　　　عامی از شنیده گوید

"Dervîş sözünü görüp de söyler, âmmî işitir de öyle söyler."

Bu beyt-i şerîfte, ulemâ'-i zâhirenin ilmi ile ulemâ'-i bâtınenin ilmi arasındaki farka işâret buyurulur.

گوش دلال است و چشم اهل وصال   چشم صاحب حال و گوش اصحاب قال

855. *Kulak dellâldır ve göz ehl-i visâldir; göz hâl sâhibi ve kulak kāl sâhipleridir.*

Kulak dellâllık vazîfesini yapar. Dellâl nasıl ki kendisinin olmayan malı "Harâc, mezâd!" diye satarsa; kulak yolundan âlim olanlar da kendilerinin zevki olmayan ilmi öylece satarlar. Fakat çeşm-i bâtın ve ayn-ı basîret sâhipleri ehl-i visâl olduklarından, onlar Hakk'a vuslat hâlindeki zevklerinden bahsederler. Binâenaleyh göz hâl sâhibi ve kulak kāl sâhibidir. Nitekim, ليس الخبر كالمعاينه ya'ni, "Haber muâyene gibi değildir" buyurmuşlardır.

در شنود گوش تبدیل صفات   درعیان دیدهها تبدیل ذات

856. *Kulağın dinlemesinde sıfâtın tebdîli, gözlerin iyânında zâtın tebdîli vardır.*

İnsan kulaklarıyla evâmir ve nevâhîyi dinlediği vakit, sıfât-ı zemîmesini sıfât-ı hamîdeye tebdîl eder ve sıfât-ı cehli sıfat-ı ilme munkalib olur. İşte, kulaktan dinlemenin te'sîri bu kadardır. Fakat tecellî-i zâtî-i Hak vukūunda Hak basar-ı basîret ile müşâhede olununca, abdin zâtı mahv ve fânî olup, onun makāmından Hak kāim olur; ve bu hal içinde "Ene'l-Hak" derse, kāili Hak olur. Meselâ demir ateşte kızınca ayn-ı âteş olur ve onun demirliği kalmaz; ve bu hâl içinde "ben ateşim" dese, onun kāili demir değil, ateş olur. Ve bu hâle لن يرى احدكم ربه حتى يموت ya'ni, "Sizden biriniz ölmedikçe Rabbi'ni görmez" hadîs-i şerîfinde işâret buyurulur. Zîrâ abdin gayriyyeti ve zât-ı beşeriyyesi kāim oldukça, Hakk'ı müşâhede mümkin değildir. Ve abdin gayriyyeti ve zât-ı beşeriyyesi zâil olduğu vakit, Hakk'ı müşâhede eden dahi yine Hak'tır. Nitekim İmâm Alî (k.v.) efendimiz, عرفت ربى بربى ya'ni "Ben Rabbim'i Rabbim'le tanıdım" buyururlar. Şu kadar ki, abdin hakîkati ve ayn-ı sâbitesi zât-ı Hak'ta bâkîdir; ve bu i'tibâr ile abdin Hak ve Hakk'ın dahi abd olması mümkin değildir. Hak ebedî Hak'tır ve abd dahi ebedî abddir. Velhâsıl, tecellî-i zâtîde, abdin mevhûm olan enâniyyeti zâil olur, fakat hakîkatı bâkîdir. Meselâ güneş zâhir olduğu vakit, yıldızların nûru güneşin nûrunda mahv ve müstehlek olup görünmez. Fakat hakîkatta yıldızların nûru bâkîdir. Ve kezâ demir ateşte kıpkızıl olduğu vakit, o hâl içinde demirliği kalmaz. Fakat onun hakîkatı ve demirliği bâkîdir. Ve kezâ bir bardak suyun içine kesîf olan bir şeker parçası atılsa erir ve onun kesâfeti ve vücûdu kalmaz. Fakat o suyun içinde onun şekerliği bâkîdir; ne su şeker olur; ve ne de şeker

su olur. zîrâ su tabahhur edince şeker tebellür edip yine bardak içinde zâhir olur. Bu "tebdîl-i zât" keyfiyyeti, zevkî ve hâlî bir mes'ele olduğundan, misâller ile ukūla bu kadar takrîb olunabilir. Zîrâ buradaki îzâhât dahi kulaktan dinlenmiş sözlerden ibâret olduğu için, ancak bir ilm-i yakîn ifâde eder. Ve "ilm-i yakîn" ise ilm-i istidlâlîdir; "ayne'l yakîn" ve "hakka'l-yakîn" mertebesinin ilmi değildir.

زآتش ار علمت یقین شد از سخن　　　پختگی جو دریقین منزل مکن

857. *Eğer senin ilmin söz cihetinden "yakîn" oldu ise, ateşten pişkinlik iste, "yakîn"de menzil yapma!*

Ey tâlib-i hakîkat, eğer senin ilmin kulaktan dinlediğin söz cihetinden mertebe-i "yakîn"e vâsıl olmuş ise, ulemâ-i zâhire gibi bu ilme'l-yakîn mertebesine kanâat ederek, bu mertebe içinde kendine menzil ittihâz edip sâkin olma; ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine vusûl için tecellî-i zâtî ateşinden pişkinlik iste! Zîrâ bu üç mertebe-i ilim birbirinin fevkindedir. Meselâ bir kimse balın vücûdunu ve evsâfını dinlese, ona kulak tarafından gelen bu ilim bir ilm-i yakînîdir. Ondan sonra balı görse, ilmi bir derece daha terakkî edip ayne'l-yakîn mertebesi hâsıl olur. Ve ondan sonra o gördüğü baldan yese, ilmi bir derece daha terakkî edip hakka'l-yakîn mertebesine erişir. Ve keza ateşin vücûdunu işitmek ilme'l-yakîn; ve görmek ayne'l-yakîn; ve ateşte yanmak hakka'l-yakîn mertebeleridir. Rubâî:

ای دوست ترا بهرمکان می جستم　　　هردم خبرت ازین وآن می جستم
دیدم بتو خویش را توخود می بودی　　　خجلت زده ام کز تو نشان می جستم

"Ey dost, seni her mekânda arar idim. Her dem senin haberini bundan ve ondan isterdim. Seninle kendime baktım; muhakkak sen idin. Senden nişan istediğimden dolayı utandım."

تا نه سوزی نیست آن عین الیقین　　　این یقین خواهی در آتش در نشین

858. *Sen yanmadıkça o ayne'l-yakîn değildir; bu "yakîn"i istersen ateş içinde otur!*

Ey vahdet-i Hakk'ı kulaktan dinlemiş olan kimse, "tecellî-i zâtî" ateşinde yanmadıkça, senin bu ilmin ilm-i yakînîdir, ayne'l-yakîn değildir. Eğer bu "yakîn"in husûlünü istersen, Hak'tan niyâz et ve sa'y et, bu tecellî ateşi için-

de otur! Cenâb-ı Pîr efendimiz burada, "ayne'l-yakîn" mertebesini zikr ile iktifâ buyurup, "hakka'l-yakîn" mertebesini meskût bırakmışlardır. Zîrâ tecellî-i zâtî vukû'unda ayne'l-yakîni müteâkib hakka'l-yakîn mertebesi hâsıldır; aralarında aslâ fâsıla-i zamânî yoktur. Binâenaleyh tecellî-i zâtîde ayne'l-yakîn hakka'l-yakîn demek olur.

گوش چون نافذ بود دیده شود ورنه قل در گوش پیچیده شود

859. *Kulak nâfiz olduğu vakit göz olur; ve yoksa kavl kulağa takılmış olur.*

Bu beyt-i şerîf, "Dinlemenin hiç fâidesi yok mudur?" suâl-i mukadderine cevabdır. Buyururlar ki: "Evet, kulak kemâl-i dikkatle dinler ve ma'nâya nüfûz ederse, göz mesâbesinde olur. Zîrâ maânî gıdâ-yı rûhdur. Ve gıdâ-yı sûrî nasıl bedene tahallül ederse, ma'nânın hakāyıkı dahi öylece rûha tahallül eder ve göz vâsıtasıyla kalbe müntakış olan ilim kadar kavî olur. Nitekim âyet-i kerîmede انّ في ذلكَ لَذكرى لمَنْ كانَ لَهُ قلبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهيدٌ (Kāf, 50/37) ya'ni "Kendisinde kalb olan ve hâzır olduğu halde ilkā-yı sem' eden kimse için, muhakkak bu Kur'ân'da nasîhat vardır" buyurulur. Fakat sözün ma'nâsı tedebbür olunmazsa, o kavl, kulağa esen bir rüzgâr mesâbesinde kalır. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte ulûm-i ledünniyye-i enbiyâ ve evliyâyı dikkatle dinleyip kalbe yerleştirmenin fâidesi olduğu beyân buyurulur.

این سخن پایان ندارد باز گرد تا که شه با آن غلامانش چه کرد

860. *Bu sözün nihâyeti yoktur, rücû' et, tâ ki pâdişâh o köleleriyle ne yaptı?*
[864]

براه کردن شاه یکی را ازان دو غلام و پرسیدن ازین دیگر

Pâdişâhın o iki köleden birisini celbe şürû'u ve bundan ötekini sorması

"Râh kerden", *Bahâr'ı Acem*'in beyânına göre "râh ser-kerden" demekten kinâyedir; ve "ser-kerden" şürû' etmek ma'nâsınadır. Burada, celbe şürû' ma'nâsı verildi.

آن غلامك را چو ديد اهل ذكا　　　آن دگر را كرد اشارت كه بيا

861. *Vaktâki o köleciği ehl-i zekâ gördü, o diğerine "gel!" diye emretti.*

Pâdişâh, yukarıda zikri geçen köleciği ehl-i zekâ görünce, onu yanından çıkardı; o yeni aldığı iki köleden diğerini nezdine çağırdı.

كاف رحمت گفتمش تصغير نيست　　　جد گود فرزندكم تحقير نيست

862. *Ona rahmet kâfını dedim, tasğîr değildir; büyük baba "evlâdçığım" der, tahkîr değildir.*

O zekî ve âkıl olan köleye "gulâmek" ta'bîriyle "kâf" harfini ilâve etmem, onu küçük ve hakîr gördüğümden değildir. Belki bu "kâf"ın ilâvesi merhamet ma'nâsını müfiddir. Nitekim, büyük baba torununa "ferzendekem" diye, "ferzend" kelimesinin nihâyetine "kâf" ilâve eder ve "evlâdçığım" der; bunda onu tahkîr ma'nâsını murâd etmez. Belki muhabbet ve merhamet ma'nâsını kasd eder.

چون بيامد آن دوم در پيش شاه　　　بود او گنده دهان دندان سياه

863. *Vaktâki o ikinci şâhın huzûruna geldi, o kokmuş ağızlı ve siyah dişli idi.*

گرچه شه نا خوش شد از گفتار او　　　جست و جويى كرد هم زاسرار او

864. *Vâkıâ şâh onun sözünden nâ-hoş oldu; onun esrârından da bir cüst ü cû etti.*

گفت با اين شكل و اين گند دهان　　　دور بنشين ليك زان سو تر مران

865. *Dedi: "Bu şekil ve bu ağız kokusu ile uzak otur; fakat o taraftan ziyâde gitme!*

Ya'ni, "Ağzının kokusu gelmeyecek kadar uzak otur" ma'nâsınadır.

كه تو اهل نامه و رقعه بدى　　　نى جليس و يار و هم بقعه بدى

866. *Zîrâ sen mektup ve yazı ehli idin; celîs ve dost ve hem-mesken değil idin.*

Yukarıki beyit ile bu beytin yekdîğerine rabtı şöyle olur: "Sen kokmuş ağızlı ve çirkin manzaralı olduğun için, seni karşıma alıp konuşmak muvâfık değil idi; belki senin ahvâlini ve esrârını mükâtebe suretiyle sormak ve cevâbını almak îcâb ederdi. Fakat evvelden bunu bilemedim ve seni huzûruma ça-

ğırdım. Bâri şimdi ağzının kokusu gelmeyecek kadar benden uzakça otur da konuşalım!"

تا علاج آن دهان تو کنیم　　　تو حبیب و ما طبیب پر فنیم

867. *Tâ ki senin o ağzına ilâç yapalım; sen habîbsin ve biz hâzik tabîbiz.*

Bu kıssada "şâh"tan murâd, insân-ı kâmildir; ve "iki köle"den murâd, birisi ilimsiz ve tab'an edîb olan sâliktir; ve diğeri ilmine mağrûr ve ehl-i hakîkata mu'teriz olan âlim-i zâhirîdir. Ağzının kokmuşluğu, onun i'tirâzâtı; ve dişlerinin siyahlığı dahi enâniyyet-i mevhûmesidir. Ve âlim-i zâhirî hadd-i zâtında ilmi sebebiyle mahbûb-i kulûb olup, ilminin evhâm ile karışık cihetlerini tashîh etmek lâzımdır ki, bu ilminin fâidesini görebilsin. Ve bir maraz-ı ma'nevî olan bu evhâmı, insân-ı kâmilin sohbeti ve terbiyesi izâle ve tedâvî eder. Nitekim Cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde buyururlar. Beyit:

حکیمیم و طبیبیم ز بغداد جان رسیدیم　　　بسی علتانرا ز غم باز خریدیم

حکیمان الهییم ز کس مزد نخواهیم　　　که ما در تن رنجور چو اندیشه دویدیم

"Hakîmiz ve tabîbiz, cân Bağdâd'ından geldik. Çok illetleri gamdan geri satın aldık. Hakîmân-ı ilâhiyiz, kimseden ücret istemeyiz. Öyle ki, biz cism-i marîza endîşe gibi sür'atle koşarız!"

بهر کیکی نو گلیمی سوختن　　　نیست لایق از تو دیده دوختن

868. *Bir pire için yeni kilimi yakmak, senden göz kapamak lâyık değildir.*

"Pire"den murâd, akla muârız olan vehimdir. "Yeni kilim"den murâd, huzûr-ı kâmile yeni gelmiş olan âlim-i zâhirîdir. Ya'ni, seni mahzâ enâniyet-i mevhûmen için ilminle berâber hâline terk edip zâyi' etmek ve terbiyenden iğmâz etmek lâyık değildir.

با همه بنشین دو سه دستان بگو　　　تا ببینم صورت عقلت نکو

869. *Cümlesiyle berâber otur, iki üç kıssa söyle, tâ ki iyice senin aklının sûretini göreyim!*

Ey âlim-i zâhirî, bütün bu kusurlarınla berâber otur da iki üç kıssa söyle; tâ ki sözlerinden senin akıl ve zekânın derecesini anlayayım. Zîrâ tarîk-ı Hak'ta terakkî için akıl ve zekânın büyük te'sirleri vardır.

آن یکی را پس فرستاد او بکار   سوی حمامی که رو خود را بخار

870. [873] *O, sonra öbürünü işe, "Git kendini kesele!" diye bir hamam tarafına gönderdi.*

"Be-hâr" "hârîden" masdarından emr-i hâzırdır; "kaşımak" ma'nâsınadır. Burada, hamamda vücûdunu kese ile kaşımak sûretiyle kirleri çıkarmak ma'nâsınadır. Nitekim zamânımızda "kese sürmek" derler. Ya'ni, şâh ikinci köleyi huzûruna celb edip oturttuktan sonra, evvelki zekî köleyi, "Git hamamda kese sabun sür de kendini temizle!" diye işe ve hamam tarafına gönderdi. "Hamam"dan murâd, takvâ ve riyâzettir. Sâlikten sıfât-ı nefsâniyye bu vesâil ile zâil olur. Nitekim cenâb-ı Pîr *Mesnevî-i Şerîf*'in diğer bir mahallinde buyururlar:

شهوت دنیا مثال گلخن است   که ازو حمام تقوی روشن است

لیك قسم متقی زین تون صفاست   زانکه در گرمابه است و در نقاست

"Dünyâ şehveti külhan misâlidir ki, takvâ hamamı ondan aydınlıktır. Fakat müttakî tâifesi bu hamâm-ı külhandan sâfîdir. Zîrâ hamam içinde ve tahâret içindedir."

وین دگر را گفت خه تو زیرکی   صد غلامی در حقیقت نی یکی

871. *Ve bu diğerine dedi: "Âferin sen zeyreksin; bir değil, hakîkatta yüz kölesin!*

آن نهٔ که خواجه تاش تو نمود   از تو ما را سرد می کرد آن حسود

872. *Sen o değilsin ki, senin hâce-tâşın gösterdi; o hasûd bizi senden soğuttu."*

"Hâce-taş" bir efendiye hizmet eden hâdimler, kapı yoldaşı demektir. Ya'ni, "Sen kapı yoldaşın olan diğer kölenin gösterdiği gibi değilsin. O hasedçi köle senin aleyhinde birtakım sözler söyleyerek bizi senden soğuttu."

گفت او دزد و کژست و کژ نشین   حیز و نا مرد و خبیثست و خبین

873. *Dedi ki: "O hırsızdır ve eğridir ve eğri oturucudur; mef'ûldür ve nâ-merddir ve habîstir ve hayâsızdır."*

"Habn" lügatta, "eteğini kaldırmak ve bir şeyi kabz etmek" ma'nâsınadır. Ankaravî hazretleri "Burada, denî ve ebter ma'nâsı murâd olunur" de-

miştir. Ve "etek kaldırıcılık" hayâsızlıktan kinâye olduğundan, fâkir o ma'nâyı verdim. Maahâzâ bu ikinci mısrâ' Hind nüshalarında نجس و نا مرد و چنانست و چنین sûretinde vâki'dir; "Necisdir, nâmerddir ve şöyle ve böyledir" demek olur.

گفت پیوسته بدست او راست گو   راست گویی من ندیدستم چو او

874. *Dedi: "O dâimâ doğru söyleyici olmuştur; ben onun gibi doğru söyleyici görmemişimdir."*

O çirkin köle şâha cevâben dedi ki: "O köle dâimâ doğru söyler; ben onun kadar doğru söyleyen görmedim." Bu beyitte ilm-i zâhirî erbâbının fazlına işâret buyurulur. Zîrâ ilm-i zâhirî erbâbı her ne kadar gurûr-ı ilmî sâhibi iseler de, onların kulaktan aldıkları bu ilim, tebdîl-i sıfât-ı zemîmeye bâdî olur. Nitekim 855 numaralı beyitte îzâh edildi. Zîrâ sülûkte ilimsizlik bir mertebeye kadar sür'atle terâkkîye sebebdir. Çünkü bu ilimsiz sâlikin kâmile i'tirâzı yoktur ve teslîm-i tâm içindedir. Fakat o mertebeden ilerisine terakkîsi güçtür. Âlim-i zâhirînin ise bidâyet-i sülûkünde terâkkîsi güçtür; çünkü i'tirâzâtı çoktur. Fakat bu akabeleri geçtikten sonra pek yüksek merâtibe, zekâ-yı ilmîsi sebebiyle kolaylıkla terakkî edebilir.

راستگویی در نهادش خلقتیست   هر چه گوید من نگویم آن تهیست

875. *"Doğru söyleyicilik onun tab'ında hilkîdir; her ne söylerse, ben 'O boştur' demem."*

کژ ندانم آن نکو اندیش را   متهم دارم وجود خویش را

876. *" O iyi düşünceliyi eğri bilmem; kendi vucûdumu müttehem tutarım."*

Bu beyt-i şerîfte, أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'ni "Nefsinizi unuttunuz da nâsa birr ve takvâ ile mi emrediyorsunuz?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu emir, Kur'ân-ı Kerîm'in sarîh bir emri olduğundan, bir âlim-i zâhirînin bu emir ile müeddeb olması tabîîdir.

باشد او در من ببیند عیبها   من نبینم در وجود خود شها

877. *"Ola ki o, bende ayıblar göre, ey şâh ben kendi vücûdumda görmeyeyim!"*

"Ey şâh, benim kendi vücûdumda göremediğim ayıpları ve kusûrları, câiz ki o kapı yoldaşım bende görmüş olsun."

هر کسی گر عیب خود دیدی ز پیش کی بدی فارغ وی از اصلاح خویش

878. *Her bir kimse eğer evvelden kendi ayıbını göre idi, o kendisinin ıslâhından ne vakit fâriğ olurdu?*

Bu beyitten i'tibâren aşağıdaki altı beyite kadar, Hz. Pîr efendimizin kıssa hâricindeki beyânât-ı aliyyeleridir.

غافلند این خلق از خود ای پدر لا جرم گویند عیب همدگر

879. *Ey baba, bu halk kendilerinden gâfildirler; şübhesiz birbirinin ayıbını söylerler!*

Meselâ ekseriyâ birkaç kişi arasındaki muhâverelerde tesâdüf olunur hallerdendir ki, bir adamın ahvâlinden bahs ederler ve onun fassâl olduğunu söylerler. Halbuki fassâllik bir adamı çekiştirmek demektir. Binâenaleyh o çekiştirdikleri adam gibi kendilerinin dahi fassâl olduklarının farkına varamazlar ve kendilerinden gâfil olurlar.

من نبینم روی خود را ای شمن من ببینم روی تو تو روی من

880. [883] *Ben kendi yüzümü görmem ey putperest, ben senin yüzünü görürüm, sen de benim yüzümü görürsün!*

"Şemen" "putperest" ma'nâsınadır. Burada, sûret ve taayyün kaydında bulunan kimse demektir. Ya'ni, " Sûret ve taayyün kaydında olan kimse, ben seninle karşı karşıya geldiğim vakit, kendi yüzümü göremem, belki birbirimizin yüzünü görürüz. Zîrâ bu sûret ve taayyün âleminin iktizâsı ve kāidesi budur. Onun için halk kendilerinin ayıbını göremeyip, birbirlerinin ayıplarını görürler."

آنکسی که او ببیند روی خویش نور او از نور خلقانست بیش

881. *O bir kimse ki, o kendi yüzünü görür, onun nûru halâyıkın nûrundan ziyâdedir.*

Ya'ni basar-ı basîreti ile kendi nefsinin yüzünü gören ve sıfâtını anlayan kimsenin basar-ı basîretinin nûru, halâyıkın akıl gözlerinin nûrundan ziyâdedir. Binâenaleyh o kimse hem kendi yüzünü ve hem de başkalarının yüzünü görür.

گر بمیرد دید او باقی بود   زانکه دیدش دید خلاقی بود

882. *Eğer ölürse, onun görüşü bâkî olur; zîrâ onun görüşü Hallâk'a mensûb olan görüştür.*

Bu beyt-i şerîfte, اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله ya'ni "Mü' minin firâsetinden sakınınız; zîrâ o Allah'ın nûruyla nazar eder!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Zîrâ böyle bir nazar sâhibinde ahkâm-ı rûhiyye gālib olduğundan rûh gözüyle görür. Ve rûh ise bir şe'n-i ilâhî olduğundan, onun görüşü Hallâk'a mensûb bir görüş olur. Ve böyle bir kimse ölürse, onun bu Hallâk'a mensûb olan görüşü, bittabi' bâkî olur. Sâir insanlarda ise, ahkâm-ı nefsiyye gālib olduğundan, his gözüyle görürler; ve his gözü ise hayât-ı hayvâniyyenin inkıtâ'ıyle muattal olur.

نور حسی نبود آن نوری که او   روی خود محسوس بیند پیش رو

883. *Nûr-ı hissî o bir nûr değildir ki, o kendi yüzünü muvâcehede mahsûs görsün!*

Bu cismin gözünün nûru, rûh gözünün nûru gibi değildir ki, o zâhirî gözün nûru cismin bâtınında olan nefsin yüzünü, karşısındaki mahsûsâtı açıktan açığa gördüğü gibi görebilsin! Zîrâ her şeye kendi cinsinden âlet lâzımdır. Binâenaleyh zâhiri zâhir gözü ve bâtını bâtın gözü görür.

گفت اکنون عیبهای او بگو   آنچنان که او بگفت آن عیب تو

884. *Dedi: "Şimdi onun ayıplarını söyle, nitekim o senin ayıbını söyledi."*

Şâh o çirkin ağızlı köleye dedi ki: "O evvelki köle senin ayıplarını söylediği gibi, şimdi de sen onun ayıplarını söyle!"

تا بدانم که تو غمخوار منی   کتخدای ملکت و کار منی

885. *"Nihâyet bileyim ki sen benim gam-hârımsın; mülkümün ve işimin kethudâsısın."*

Ya'ni "Söyle ki, senin benim derd ortağım ve umûr-ı mülkümün alâkadârı olduğunu bileyim."

گفت ای شه من بگویم عیبهاش   گرچه هست او مر مرا خوش خواجه تاش

886. *(Köle) dedi: "Ey şâh, o her ne kadar benim için sevimli kapı yoldaşı ise de onun ayıplarını söyleyeyim."*

عیب او مهر و وفا و مردمی　　　عیب او صدق و ذکا و همدمی

887. *Onun ayıbı muhabbet ve vefâ ve mürüvvettir; onun ayıbı doğruluk ve zekâ ve dostluktur.*

کمترین عیبش جوانمردی و داد　　　آن جوانمردی که جانرا هم بداد

888. *"Onun en aşağı ayıbı sehâvet ve adldir; o bir cömerttir ki, canını da verir!"*

Bu beyt-i şerîflerde, ümmî ve sâf olan bir sâlikin kemâl-i safvet ve sadâkatına işâret buyurulur. Ayıpların zikri, sanâyi'-i bedîiyyeden تأكيد المدح بما يشبه الذم kāidesi üzere vâki' olmuştur. Ya'ni "zemme benzeyen medih"tir.

صد هزاران جان خدا کرده پدید　　　چه جوانمردی بود کانرا ندید

889. *Hudâ yüz binlerce can ızhâr etti; onun nazîri ne cömertlik olur!*

Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları ikinci mısrâ' nihayetindeki "ne-dîd" kelimesini "dîden" masdarından nefy-i mâzî olarak almışlar ve "görmedi" ma'nâsını vermişler ise de; bu ma'nâ zevk-âver değildir. "Nedîd" "nazîr ve şebîh" ma'nâsına gelen bir kelime-i arabiyyedir. Ya'ni "O köle canını bile bezl ve îsâr eden bir cömerttir. Halbuki Hak Teâlâ yüz binlerce can peydâ eder. Kimin cömertliği Hakk'ın bu cömertliğinin nedîdi ve nazîri olabilir?" Bu ve âtîdeki beyitler kölenin lisânından değil Cenâb-ı Pîr efendimizin lisân-ı şerîflerindendir.

ور بدیدی کی بجان بخلش بدی　　　بهر یك جان کی چنین غمگین شدی

890. [893] *Ve eğer göre idi ne vakit canda onun buhlü olurdu; bir cân için ne vakit böyle gamgîn olurdu?*

Ve eğer bir kimse Hakk'ın böyle yüz binlerce can ızhâr ettiğini basar-ı basîreti [ile] görüp, ondan gaflete düşmeye idi, can vermek husûsunda bahîl olur mu idi? Aman öleceğim ve hayâtımı gâib edeceğim diye bir can için böyle gam çeker mi idi?

بر لب جو بخل آب انرا بود　　　کو ز جوی آب نا بینا بود

891. *Irmak kenarında suyun buhlü ona olur ki, o ırmak suyundan nâ-bînâ ola!*

Bu beyt-i şerîf, can vermekde bahîl olanlar hakkında bir misâl-i mahsûstür. Ya'ni bir kimse berrak ve içilecek suyu olan bir ırmak kenarında oturmuş, elinde de bir sürâhî suyu var; birisi gelmiş kendisinden su istiyor; o da buhl

edip, suyum biter diye korkarak ona su vermiyor. Böyle bir kimsenin buhlü, önündeki ırmak suyunu görmemesi sebebiyle vâki' olur. Eğer görseydi mebzûl olan o suyu aslâ dirîğ etmezdi.

گفت پیغامبر که هر که از یقین داند او پاداش خود در یوم دین

892. *Peygamber buyurdu ki: "Her kim yevm-i cezâda kendinin mükâfâtını yakından bilirse;*

که یکی را ده عوض می آیدش هر زمان جود دگرگون زایدش

893. *Ki, ona bir için on bedel gelir, her zamân ona başka türlü cömertlik doğar."*

Bu beyitlerde, مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki bir iyilik yaparsa, onun için on misli iyilik vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

جود جمله از عوضها دیدنست پس عوض دیدن ضد ترسیدنست

894. *Cömertlik hep bedelleri görmektendir; binâenaleyh bedeli görmek korkmanın zıddıdır.*

Cömertlik ve buhl ve imsâk etmemek, elinden çıkacak şeye mukâbil bir bedel geleceğini görmemekten ileri gelir. Ve eğer bir kimse gelecek bedeli görmezse, elindeki şeyden mahrûm kalacağından korkar ve onu îsâr etmeyip imsâk eder. Şu halde bedelin geleceğini görmek, bedel gelmeyeceği korkusunun zıddı olur.

بخل نا دیدن بود اعواض را شاد دارد دید در خواض را

895. *Buhl bedelleri görmemektir; inciyi görmek dalgıcı mesrûr tutar.*

Binâenaleyh, buhl bedelleri görmemek demektir. Nitekim denize dalmak can için tehlikeli olduğu halde, dalgıç bu tehlike bedelinde inciyi gördüğü için mesrûren denize dalar ve bu tehlikeyi göze alır.

پس بعالم هیچ کس نبود بخیل زانکه کس چیزی نبازد بی بدیل

896. *İmdi, âlemde hiç kimse bahîl olmaz; zîrâ ki bir kimse bedelsiz bir şeyi fedâ etmez.*

İmdi, bu îzâhın hülâsasına göre âlemde bahîl olan hiçbir kimse yoktur. Zîrâ bir kimsenin hakîkatta hiçbir şeyi bedelsiz fedâ ettiği vâki' değildir.

Ma'lûm olsun ki, insanlar umûmiyetle üç sınıf üzerinedir: Birisi ehl-i dünyâ, diğeri ehl-i âhiret, üçüncüsü ehlullâhtır. Ehl-i dünyâ, hasîs olan mâl-i dünyâyı yine hasîs olan mâl-i dünyâ bedelinde bezl ve fedâ ederler. Ehl-i âhiret, hasîs olan mâl-i dünyâyı, şerîf olan mükâfât-ı uhreviyye mukābilinde fedâ ederler. Ehlullâh ise, hem hasîs olan mâl-i dünyâyı ve hem de şerîf olan mükâfât-ı uhreviyyeyi, eşref olan vuslat-ı Hak mukābilinde bezl ve fedâ ederler. Binâenaleyh, âlemde bezl ve fedâ etmeyen ve bahîl olan hiçbir kimse yoktur.

پس سخا از چشم آمد نی ز دست　　　دیده دارد کار جز بینا نرست

897. *Binâenaleyh sehâ elden değil gözden geldi; işi göz tutar, görücüden başkası kurtulmadı.*

Ya'ni sehâvetin menşei el değil, belki gelecek olan bedeli gören gözdür. Binâenaleyh sehâvet işini gören gözdür. Şu halde, insanın görücü olan kısmından başkası, gerek dünyevî ve gerek uhrevî umûrunda necât bulmadı.

عیب دیگر آنکه خود بین نیست او　　　هست او در هستئ خود عیب جو

898. *"Başka ayıbı odur ki, o hodbîn değildir; o kendi vücûdunda ayıp arayıcıdır."*

Bu beyit, o hamama giden zekî köle hakkında, çirkin ağızlı kölenin lisânındandır.

عیب گوی و عیب جوی خود بدست　　　با همه نیکو و با خود بد بدست

899. *"Kendinin ayıbını söyleyici ve ayıbını arayıcı olmuştur; cümle ile iyi ve kendi ile kötü olmuştur."*

O köle herkesi kusûrsuz ve ancak kendisini kusûrlu görür.

گفت شه جلدی مکن در مدح یار　　　مدح خود در ضمن مدح او میار

900. [903] *Şâh dedi: "Yâri medihte bahâdırlık etme; onun medhi zımnında kendi medhini etme!"*

Arkadaşını medh etmekte bu kadar ileriye gitme ve onun medhi vesîlesiyle kendini medh etmeğe kıyâm etme!

زا نکه من در امتحان آرم ورا　　　شرمساری آیدت در ما ورا

901. *"Zîrâ ki ben onu imtihâna getiririm; mâverâda sana utanma gelir."*

Sen onu bu kadar medh ediyorsun; sonra ben onu imtihâna çekerim, bu imtihânın arkasında onun seni utandıracak hâli zāhir olur.

قسم غلام در صدق و وفای یار خود از طهارت ظن خود

Kendi zannının temizliğinden dolayı, yârinin sıdk ve vefâsı hakkında kölenin yemîn etmesi

گفت نی والله و بالله العظیم   مالك الملك و برحمان الرحیم

902. *Dedi: "Hayır, vallâhi ve billâhi'l-azîm; Mâlikü'l-mülk ve Rahîm hakkı için!"*

Bu yemîn beytinden i'tibâren, که صفات خواجه تاش و یار من beytine kadar olan beyânât, bir âlim-i zâhirîyi temsîl eden ikinci kölenin lisânındandır. Şâhın huzûrunda hem arkadaşını medh eder ve hem de onun medhi zımnında kendisini medihden yemînler ile tenzîh eder ve hem de huzûr-ı şâhta ilmini ızhâr eder.

آن خدایی که فرستاد انبیا   نه بحاجت بل بفضل و کبریا

903. *O bir Hudâ ki, hâcet sebebiyle değil, belki fazl ve kibriyâsı ile enbiyâ gönderdi!*

O öyle bir Hudâ-yı celîldir ki, nâsın bu âlem-i kesâfette şaşkın şaşkın mertebe-i hayvâniyyette kalmamaları için, mahzâ onlara bir lütuf ve kerem olmak üzere peygamberler gönderdi. Yoksa, peygamber irsâli kendisinin muhtâç olduğu bir şey değil idi!

آن خداوندی که از خاك ذلیل   آفرید او شهسواران جلیل

904. *O bir Hudâvend ki, zelîl topraktan, o celîl olan şahsüvârları yarattı!*

O öyle Hudâ-yı kerîmdir ki, ayaklar altında çiğnenen zelîl topraktan, unsurî kalıblara binicilerin başı olan o ulu peygamberleri yarattı!

پاكشان كرد از مزاج خاكيان   بگذرانيد از تگ افلاكيان

905. *Onları toprağa mensûb olanların mizâcından pâk etti, eflâkîlerin reftârından geçirdi.*

Onları o zelîl topraktan yaratmakla berâber, toprağın îcâbâtı olan mizâcdan ve kesâfetten onları temizledi de, eflâkîlerin ve semâvîlerin sâha-i seyrinden, ya'ni sûret âleminden ileriye geçirdi.

بر گرفت از نار و نور صاف ساخت   وانگه او بر جمله‌ء انوار تاخت

906. *Nârdan tuttu ve sâf nûr yaptı; ondan sonra o cümle nûrların üzerine koştu.*

Ya'ni enbiyânın kalıbları arzdan yaratıldı ve arz ise toprak hâlinden evvel bir küre-i âteşîn idi. Ve arz bu halde iken Hak Teâlâ ateşten cânn kavmini halk etti. Nitekim âyet-i kerîmede buyurulur: وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (Hicr, 15/27) ya'ni "Salsâldan mahlûk olan insandan evvel nâr-i semûmdan cânn kavmini yarattı." Bu beyt-i şerîfte istihâlâta işâret buyurulur. Ya'ni Hak Teâlâ ateşten toprağı ve topraktan, şahsüvâr olan enbiyâyı yarattı. Ve onları hâkîlerin mizâcından ve kesâfet-i nefsâniyyeden temizledi ve ayn-ı nûr oldular. Ve "nûr"dan murâd rûhtur. Zîrâ ervâh, cevâhir-i mücerrede-i nûrâniyyedir. Nitekim bu mertebeyi bulanlar, ارواحنا اشباحنا واشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim rûhlarımız cesedlerimiz ve cesedlerimiz rûhlarımızdır" buyururlar. Binâenaleyh, Hak Teâlâ ateşten saf nûr yarattı; ondan sonra o saf nurlar ya'ni enbiyâ, sâir bütün nûrların ve ervâhın, ya'ni kendi ümmetlerinin ervâhı üzerine pertev saldı; ve maârif-i ilâhiyye nurlarını onların canlarına aşıladılar.

آن سنا برقى كه بر ارواح تافت   تاكه آدم معرفت زان نور يافت

907. *O şimşeğe mensûb olan parıltı ki, ervâh üzerine parladı, tâ ki Âdem o nûrdan ma'rifet buldu.*

"Şimşek"den murâd, "vücûd-ı mutlak"ın gayriyyet libâsı ile zuhûruna bâdî olan tecellî-i celâlî-i Hak'tır. Ve ilk "gayriyyet" libâsıyla zâhir olan dahi rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir. "Şimşeğe mensûb olan parıltı"dan murâd dahi bu rûh-ı küllî-i Muhammedîdir. O parıltının ervâh üzerine parlamasından murâd, bu "rûh-ı küllî"nin o mertebede dahi nübüvvetine işârettir. Nitekim hadîs-i şerîfte; كنت نبيا و آدم بين الماء والطين ya'ni "Ben, Âdem su ile çamur arasında olduğu halde nebî idim" buyurulur. Binâenaleyh bu nübüvvet asıldır; sâir enbiyânın nübüvvetleri ondan feri'dir. Binâenaleyh arzda ilk peygamber olan Hz. Âdem bu nübüvvetin nûrundan ma'rifet buldu.

آن کز آدم رست و دست شیث چید . پس خلیفه اش کرد آدم کان بدید

908. *O ki Âdem'den bitti ve Şîs'in eli devşirdi, binâenaleyh Âdem onu halîfe yaptı, zîrâ onu gördü.*

O nûr-ı nübüvvet ki, ilk nebiyy-i zîşân olan Âdem (a.s.)dan zâhir oldu, Hz. Âdem'in evlâdından, isti'dâd-ı ezelîsi nübüvvetle sâbit olan Şîs (a.s.)ın bu isti'dâd eli topladı ve devşirdi. Böyle olunca, Hz. Âdem Hz. Şîs'i halîfe ittihâz etti; zîrâ onda bu nûrun aksini gördü.

نوح ازان گوهر چو بر خوردار بود در هوای بحر جان دربار بود

909. *Vaktâki Nûh o gevherden mütemetti' oldu, bahr-ı cân havasında inci yağdırıcı oldu!*

Vaktâki Nûh (a.s.) nûr-ı nübüvvet-i Muhammedî gevherinden nasîbdâr oldu, cân deryâsının havasında, ya'ni ümmetinin canlarının fevkinde ma'rifet-i rabbâniyye incilerini yağdırıcı oldu.

جان ابراهیم ازان انوار زفت بی حذر در شعلهای نار رفت

910. *İbrâhîm'in cânı o azîm nûrlardan, korkusuz ateşin şu'leleri içine gitti.*
[913]

İbrâhîm (a.s.) o nübüvvetin azîm olan nûrlarından dolayı, aslâ korkmayarak Nemrûd'un yaktırdığı ateşin alevleri içine gitti.

چونکه اسماعیل در جویش فتاد پیش دشنهء آبدارش سر نهاد

911. *Vaktâki İsmâîl (a.s.) onun ırmağına düştü, onun keskin hançerinin önüne baş koydu.*

Vaktâki İsmâîl (a.s.) o nûr-ı nübüvvet ırmağına düştü, pederi olan İbrâhîm (a.s.)ın keskin hançerinin önüne boğazını teslîm etti.

Zebîh İshâk (a.s.) olduğu halde, *Mesnevî-i Şerîf*'te Hz. Pîr efendimizin kavl-i meşhûra binâen İsmâîl (a.s.)ı zikrettikleri, yukarılarda [380 numaralı] ve I. cildde [228 numaralı beyitlerde] tafsîl olundu.

جان داود از شعاعش گرم شد آهن اندر دست بافش نرم شد

912. *Dâvûd'un canı onun şuâ'ından kızdı; demir onun el örgüsünde yumuşak oldu.*

Dâvûd (a.s.)ın canı o nûr-ı nübüvvetin şuâ'ından harâretlendi; demir onun el örgüsünde, ya'ni harp için zırh örerken yumuşadı. Nitekim âyet-i

kerîmede, وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe', 34/10) ya'ni "Biz onun için demiri yumuşattık" buyurulur.

چون سليمان بد وصالش را رضيع   ديو گشتش بنده فرمان و مطيع

913. *Vaktâki Süleymân onun visâlinin süt emicisi oldu, cin ona bende-i fermân ve mutî' oldu.*

Vaktâki Süleymân (a.s.) o nûr-ı nübüvvete kavuştu ve onun ulûm ve maârif sütlerini emici oldu, cinler ve periler onun emrinin kulu oldular ve ona kâmilen itâat ettiler.

در قضا يعقوب چون بنهاد سر   چشم روشن كرد از بوى پسر

914. *Vaktâki Ya'kûb kazâya baş koydu, oğul kokusundan gözünü aydın etti.*

Vaktâki Ya'kûb (a.s.), oğlu Yûsuf (a.s.)dan iftirâkına taalluk eden kazâyı ilâhîye baş koydu, bu kazâya rızâsının mükâfâtı olarak, ağlamaktan görmez bir hâle gelen gözleri, oğlunun gömleğinin kokusundan açıldı. Nitekim tafsîl-i vak'a, tefsir kitaplarında sûre-i Yûsuf'ta mündericdir.

يوسف مهرو چو ديد آن افتاب   شد چنان بيدار در تعبير خواب

915. *Vaktâki ay yüzlü Yûsuf o güneşi gördü, rü'yâ ta'bîrinde öyle uyanık oldu.*

Sûret-i cismâniyyesi de güzel ve parlak olan Yûsuf (a.s.) vaktâki nübüvvet güneşini gördü, azîz-i Mısır'ın gördüğü rü'yâyı vâkıfâne bir sûrette ta'bir etti. Nitekim kıssanın tafsîli, tefsîrlerde sûre-i Yûsuf'ta mezkûrdur.

چون عصا از دست موسى آب خورد   ملكت فرعون را يك لقمه كرد

916. *Vaktâki asâ Mûsâ'nın elinden su içti, Fir'avn'ın mülkünü bir lokma etti.*

Vaktâki ağaç cinsinden olan asâ, Mûsâ (a.s.)ın dest-i nübüvvetinden hayât suyunu içti, bir ejderhâ oldu ve Fir'avn'ın hükûmetini bir lokma edip yuttu ve yok etti.

نردبانش عيسئ مريم چو يافت   بر فراز گنبد چارم شتافت

917. *Vaktâki Îsâ-yı Meryem onun merdivenini buldu, dördüncü feleğin üzerine acele etti.*

Vaktâki Îsâ b. Meryem (aleyhime's-selâm) o nûr-ı nübüvvetin merdivenini buldu, hemân dördüncü feleğin üstüne urûc etti!

Ma'lûm olsun ki, Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İdrîsî'de, dördüncü feleğin İdrîs (a.s.)ın makāmı olduğunu; ve *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin on beşinci bâbında da, makām-ı Îsâ (a.s.)ın ikinci felek olduğunu beyân buyururlar. Cenâb-ı Pîr efendimizin âdet-i seniyyeleri, *Mesnevî-i Şerîf*'te bu gibi rivâyâtta kavl-i meşhûru ihtiyâr buyurmaktadır. Nitekim kıssa-i zebîhte de kavl-i meşhûru zikr etmişler idi.

چون محمد یافت آن ملك و نعیم　　قرص مه را كرد در دم او دو نیم

918. *Vaktâki Muhammed o mülk ve naîmi buldu, o derhâl Ay'ın kursunu iki yarım yaptı.*

Vaktâki sultân-ı enbiyâ Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in vücûd-ı unsurîleri bu âlem-i sûrette felek-i âmm olan, kendi hakîkatlerinin îcâbı bulunan o mülk-i azîmi ve naîmi buldu, hemân şakk-ı kamer mu'cizesini gösterdi.

چون ابو بكر آیت توفیق شد　　با چنان شه صاحب و صدیق شد

919. *Vaktâki Ebû Bekir tevfîk âyeti oldu, öyle şâha musâhib ve sadîk oldu.*

Vaktâki Ebû Bekir (r.a.) o nûr-ı nübüvvetin şân-ı azîmini idrâk etmek tevfîk-i ilâhîsi ile müşerref ve kendi vücûdu bu tevfîke apaçık bir alâmet ve nümûne oldu, binâenaleyh Hâtem-i Enbiyâ gibi bir şâh-ı azîme musâhib ve bir refîk-ı sâdık oldu.

چون عمر شیدای آن معشوق شد　　حق و باطل را چو دل فاروق شد

920. [923] *Vaktâki Ömer o ma'şûkun delisi oldu, gönül gibi Hak ve bâtılı fark edici oldu.*

Vaktâki Ömer (r.a.), Hakk'ın ma'şûku ve habîbi olan o Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'in muhabbetinin delisi oldu, kendisinde cismâniyyet ve nefsâniyyetden eser kalmayıp, hey'et-i mecmûası latîfe-i kalb gibi oldu ve bu sebeble hakkı ve bâtılı fark edici oldu.

چونكه عثمان آن عیان را عین گشت　　نور فائض بود و ذی النورین گشت

921. *Vaktâki Osmân o ıyâna ayn oldu, taşıcı nûr oldu ve iki nûr sâhibi oldu.*

Vaktâki Osmân (r.a.) o âşikâr olan nûrun, ya'ni Hâtem-i Enbiyâ Efendimizin nûrunun pınarı oldu ve nûrdan taştı ve bu nûru muhîtine ifâza etti ve "Zinnûreyn" lakabı ile mülakkab oldu.

Ma'lûmdur ki, Hz. Osmân efendimize bu Zinnûreyn lakabı, risâletpenâh efendimizin iki kerîme-i muhteremelerinin zevci olmuş olmasından dolayı verilmiş idi. Sebeb-i zâhirîsi budur. Cenâb-ı Pîr burada sebeb-i bâtınîsine de işâret buyururlar. Zîrâ nûr-i Hak, mevridine nazaran iki nevi'dir. Birisi "nûr-i mübteli'", diğeri "nûr-i fâiz"dir. "Nûr-i mübteli'" kalbe vârid olur; fakat sâhibi tarafından bel' olunup, başkalarına ifâza olunamaz. Diğeri kalbe gelir ve başkalarına da ifâza olunur. Birinci kısım nefsinde râşiddir; ve ikinci kısım, nefsinde râşid ve başkaları için mürşid olur. İşte cenâb-ı Pîr efendimiz, "Zinnûreyn" ile Hz. Osmân efendimizin bu hâline işâret buyururlar.

چون ز رويش مرتضى شد در فشان   گشت او شير خدا در مرج جان

922. *Vaktâki onun yüzünden Murtazâ inci saçıcı oldu, cân mer'âsında o Hudâ'nın arslanı oldu.*

Vaktâki İmâm Aliyyü'l-Murtazâ (k.v.) efendimiz o Hâtem-i Enbiyâ'nın cemâl-i ma'nevîsinden aldığı hakāyık ve maârif-i ilâhiyye incilerini saçıcı oldu, Allâh'ın cân mer'âsında dolaşan arslanı oldu. Ve I. cildin nihâyetlerinde zikr olunduğu üzere, kendi kātiline خواجهء روحم نه مملوك تنم ya'ni "Ben rûhun efendisiyim, tenin kölesi değilim" buyurdu. Ve hakk-ı âlîlerinde Risâletpenâh efendimiz tarafından انا مدينة العلم و على بابها ya'ni "Ben ilmin şehriyim ve Ali o şehrin kapısıdır" buyuruldu.

چون جنيد از جند او ديد آن مدد   خود مقاماتش فزون شد از عدد

923. *Vaktâki Cüneyd onun cündünden meded gördü, muhakkak onun makāmâtı adedden efzûn oldu.*

Bu beyitten i'tibâren "nûr-ı Muhammedî"nin verese-i kümmelînden olan havâss-ı ümmet-i Muhammedî arasındaki teselsül seyrine işâret buyurulur. Ya'ni, vaktâki tâife-i muhakkikînin seyyidi olan Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) hazretleri o envâr-ı Muhammedî ordusundan yardım gördü, tarîk-ı Hak'ta kat' ettiği makāmât sayılamayacak kadar çok oldu.

بايزيد اندر مزيدش راه ديد   نام قطب العارفين از حق شنيد

924. *Bâyezîd onun ziyâdeliğinden yol gördü; Kutbu'l-ârifîn adını Hak'tan işitti!*

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri o nûr-ı Muhammedînin çokluğundan, tarîk-ı ma'rifeti pek aydınlık gördü ve bu ma'rifet netîcesinde, vücûdda Hakk'ın gayri bir şey görmedi. Binâenaleyh halkın kendine verdiği "Kutbu'l-ârifîn" lakabını da Hak'tan işitti.

چونکه کَرْخی کَرْخِ او را شد حرس   شد خلیفهٔ حق و ربانی نفس

925. *Vaktâki Kerhî onun kerhine hares oldu, Hakk'ın halîfesi ve rabbânî nefes oldu!*

Birinci "Kerh" Bağdad'a yakın bir mevzi'in adıdır. İkinci "kerh", "keraht" kelimesinin muhaffefidir ve "keraht" hissiz ve bîhod ve bîhaber ma'nâsınadır ve a'zânın uyuşmasına da derler. Arapçası, "hader" (خدر) dir. Ya'ni, vaktâki Ma'rûf-i Kerhî (k.s.) hazretleri o nûr-i Muhammedînin verdiği bîhodluğa nigahbân oldu ve hissinden tecerrüd etti, doğrudan doğruya Hakk'ın hitâbâtını ve emrini telakkî eden bir halîfe-i Hak oldu ve nefes-i abdânîsi nefes-i rabbânî oldu, ya'ni sözü Hakk'ın sözü oldu. Nitekim I. cild-i *Mesnevî*'de:

بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید   تا خطاب ارجعی را بشنوید

ya'ni "Hakk'ın hitâb-ı "irci'î"sini işitmek için hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz!" buyurulur ki, bu hâl Hakk'ın tecellîsinden vâki' olan bîhodluktan ibârettir.

پور ادهم مرکب آن سو راند شاد   گشت او سلطان سلطانان داد

926. *Edhem'in oğlu merkebi şâd olarak o tarafa sürdü, o adâlet sultanlarının sultânı oldu.*

Belh sultânı olan İbrâhîm İbn Edhem hazretleri tâc ve tahtını terk ederek merkeb-i nefsini kemâl-i sürûr ile o nûr-i Muhammedî tarafına sürdü, o zâhirde âdil sultanların sultânı oldu.

وآن شقیق از شق آن راه شگرف   گشت او خورشید رای و تیز طرف

927. *Ve o Şakîk o azîm yolun meşakkatinden, o güneş re'yli ve keskin gözlü oldu.*

Şakîk-i Belhî (k.s.) hazretleri, o azîm olan Hak yolunda çektiği zahmet ve meşakkatten dolayı re'yi ve fikri güneş gibi parlak ve Hak ile bâtılı görüşte nazarı keskin ve şedîd oldu. Şakîk-ı Belhî hazretlerinin re'y ve fikirlerinin parlaklığı ve nazar-ı âlîlerinin keskinliği, âtîdeki îzâhâttan pek açık sûrette anlaşılır:

Cenâb-ı Şakîk (k.s.), Ka'be'ye müteveccihen Bağdad'a vâsıl olduğu vakit, Hârûnu'r-Reşîd onu nezdine da'vet etti. Nezd-i Hârûn'a geldikde, Hârûn ile aralarında şu yolda bir mükâleme cereyân etmiştir:

Hârûn: Sen Şakîk-i zâhid misin?

Cenâb-ı Şakîk: Şakîk benim; fakat zâhid değilim.

Hârûn: Bana bir nasîhat ver!

Cenâb-ı Şakîk: Âgâh ol ki, Hak Teâlâ hazretleri seni cenâb-ı Sıddîk'ın makāmına oturtmuştur; senden sıdk ister; ve cenâb-ı Fârûk'un makāmına oturtmuştur. Senin Hak ile bâtıl arasını tefrîk etmeni taleb eder. Ve cenâb-ı Zinnûreyn'in makāmına oturtmuştur; senden hayâ ve kerem ister. Ve Hz. Murtazâ'nın makāmına oturtmuştur; senden ilim ve adl ister.

Hârûn: Daha nasîhat et!

Cenâb-ı Şakîk: Hak Teâlâ hazretlerinin bir hânesi vardır ki, adına "cehennem" derler; seni onun kapıcısı yapmış ve sana üç şey vermiştir ki, mal, kılıç ve kamçıdır. Ve sana demiştir ki: "Halkı bu üç şey ile cehennemden uzaklaştır." Sana mürâcaat eden her hâcet sâhibinden malı esirgeme; ve her kim ki Hakk'ın fermânına muhâlefet ederse, onu bu kamçı ile te'dîb et; ve her kim ki birini öldürürse, akrabâsının izni ile onu bu kılıçla kısâs et. Ve eğer bunları yapmaz isen, ehl-i Cehennem'in en önünde sen bulunursun!

Hârûn: Daha nasîhat et!

Cenâb-ı Şakîk: Sen bir pınarsın ve vâlîlerin ırmaklardır. Eğer pınar berrâk olursa, ırmağın bulanık olması zarar vermez; ve lâkin pınar bulanık olursa, ırmağın berrâklığından fâide hâsıl olmaz.

Hârûn: Nasîhatınıza devâm ediniz!

Cenâb-ı Şakîk: Eğer bir sahrâda helâke karîb olacak derecede susamış olsan ve o sırada bir bardak su bulsan kaça satın alırsın?

Hârûn: Ne isterlerse onu veririm.

Cenâb-ı Şakîk: Eğer onu ancak mülkünün nısfı mukābilinde satsalar?

Hârûn: Veririm.

Cenâb-ı Şakîk: Eğer sen o suyu içsen ve idrârın tutulup tebevvül edemesen ve helâk olacak dereceye gelsen, birisi o sırada sana dese ki: "Ben sana ilâç yaparım; ammâ mülkünün nısfını alırım!" Ne yaparsın?

Hârûn: Veririm.

Cenâb-ı Şakîk: İmdi, kıymeti, içip çıkaramadığın bir bardak sudan ibâret olan bir mülk ile ne iftihâr ediyorsun?

Hârûn ağladı ve Cenâb-ı Şakîk'i i'zâz ile teşyî' etti.

صد هزاران پادشاهان نهان　　　　سر فرازانند ز آن سوی جهان

928. *Yüz binlerce gizli pâdişâhlar o cihân tarafından serfirâzdırlar.*

Hak Teâlâ'nın, halk nazarından gizli pek çok cihân-ı ma'nevî pâdişâhları vardır ki, onlar o hakîkat-i muhammediyye âlemi tarafından serfirâz ve âlî-kadr olmuşlardır.

نامشان از رشك حق پنهان بماند　　　　هر گدایی نامشانرا بر نخواند

929. *Hakk'ın kıskanmasından onların adı gizli kaldı; her bir dilenci onların adını okuyamadı.*

Hakk'ın ma'şûkları olup, Hak onları ağyârın nazarından kıskandığı için, bu cihân-ı ma'nevî pâdişâhlarının isimleri meçhûl kaldı; her bir nefsânî arzûlarının dilencisi olan kimse onların adını lisânına alamadı.

حق آن نور و حق نورانیان　　　　کاندرآن بحرند همچون ماهیان

930. [933] *O nûrun hakkı ve nûrânîlerin hakkı için ki, balıklar gibi o deryâ içindedirler.*

O rûh-i küllî-i Muhammedî'nin hakkı ve balıklar suda yüzdükleri gibi o nûr deryâsı içinde yüzen nûrânîlerin hakkı için.

Bu cümle-i kasemiyyenin tamâmı, âtîdeki beyitlerde gelir. Ve "nûr"dan murâd, "rûh-i küllî-i Muhammedî"dir. Nitekim hadîs-i şerîfte, انا من الله والمؤمنون من نوری ya'ni "Ben Allah'tanım ve mü'minler benim nûrumdandır" buyurulur.

بحر جان و جان بحر ار گویمش　　　　نیست لایق نام نو می جویمش

931. *Eğer ona cân deryâsı ve deryânın cânı dersem lâyık değildir, ona yeni ad ararım.*

Eğer o rûh-i küllî-i Muhammedî'ye "rûh deryâsı" ve "rûh deryâsının canı" dersem, kendisine lâyık olan bir ismi vermiş olamam. Binâenaleyh ona yeni bir ad ararım.

حق آن آنی که این و آن ازوست　　　　مغزها نسبت بدو باشند پوست

932. *O "ân"ın hakkı için ki, bu ve o ondandır; ma'nâlar ona nisbetle post olurlar.*

Ma'lûm olsun ki, "ân" ta'rîf ve beyân ile anlatmak mümkin olmayan ve ancak zevk ile idrâk olunan hâl ve keyfiyyettir. Istılâh-ı sûfiyyede ona "latî-

fe" derler. Ve Abdürrezzâk-ı Kâşânî hazretleri *Istılâhât-ı Sûfiyye*'sinde "latîfe" hakkında şöyle buyururlar: "Latîfe, ma'nâsı rakîk olan her bir işârete derler ki, o işâretten fehme, ibâre ile beyânı mümkin olmayan bir ma'nâ lâyıh olur." İşte, rûh-i küllî-i Muhammedî dahi ibâre ile beyân olunamayan bir "ân" ve bir "latîfe"dir. Zîrâ şe'n-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede, وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى (İsrâ,17/85) ya'ni "Sana rûhtan soruyorlar; de ki: Rûh Rabbimin şe'nindendir." Ve "şe'n" zevkî ve hâlî bir keyfiyyet olup, lisân ile ta'rîf olunamaz. Meselâ güzellerdeki câzibe dahi bir "şe'n" olduğundan, ibâre ile ta'rîf olunamaz, ancak göz yolundan kalbe vâki' olan aks ile zevken idrâk olunur. Hz. Pîr, o "rûh-i küllî"ye yeni bir ad olarak "ân" ta'bîr buyururlar. Ya'ni "O "ân"ın ve latîfenin hakkı için ki, bu gördüğümüz zevâhir-i eşyâ ve o görmediğimiz ervâh ve bevâtın-ı eşyâ, o rûh-i küllî-i Muhammedî'dendir. Suver-i zâhirenin bâtınları olan ervâh ve maânî, o "latîfe"ye nisbetle post ve kabuk hükmündedir."

که صفات خواجه تاش و یار من　　　هست صد چندانکه این گفتار من

933. *Ki, benim kapı yoldaşımın ve refîkimin sıfatları, bu benim söylediğimin yüzü kadardır.*

Bir âlim-i zâhirîyi temsîl eden kölenin yemînleri yukarıki beyitte bitti. Bu beyit, işbu yeminler ile te'mîn edilen netîcedir. Ya'ni "Yemîn ederim ki, benim kapı yoldaşımın ve refîkimin sıfât-ı memdûhası, benim söylediğim medihlerin yüz mislidir."

آنچه میدانم ز وصف آن ندیم　　　باورت نآید چه گویم ای کریم

934. *Ey kerîm ne söyleyeyim, o nedîmin vasfından söylediğim şeye sana i'tikād gelmez.*

Ey kerîm olan şâh, ben o arkadaşın evsâfını lâyıkı ile söyleyemedim. Zîrâ onun evsâf-ı memdûhası söylediklerimin yüz mislidir. Ve mâdemki o evsâf işârât-ı hissiyye ile gösterilemeyen birtakım şuûnattân ibârettir ne kadar söylesem seni inandıramam.

شاه گفت اکنون از آن خود بگو　　　چند گویی آن این و آن او

935. *Şâh dedi: "Şimdi kendi şânını söyle. Nice bir bunun şânını ve onun şânını söylersin."*

Şâh, ya'ni insân-ı kâmil o köleye, ya'ni âlim-i zâhirî olan sâlike dedi ki: "Bunun ve onun şânlarını söylemekten vazgeç de, şimdi artık kendi şânını söyle ve huzûrumda kendi kitabını oku!" Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا (İsrâ, 17/14) ya'ni "Bu günde kendi kitabını oku, kifâyet eder" buyurulur. Ya'ni, "Ey âlim-i zâhirî, havâssinin yolundan gelen bir kıyl ü kāl ilmini bırak; rûhundan gelen ulûm-i zevkiyyeyi oku!"

روز مرگ این حس تو باطل شود   نور جان داری که یار دل شود

936. *"Ölüm günü senin bu hissin bâtıl olur; cân nûru tutar mısın ki, kalbin yâri olsun!"*

Ölüm günü senin rûh-i hayvânîn zâil ve havâssin bâtıl olur. Cânın nûru olan ihlâsın var mıdır ki, latîfe-i kalbinin yâri olsun! Zîrâ hadîs-i şerîfte, من اخلص لله اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه ya'ni "Kim ki Allâh için kırk sabâh hâlis olursa, kalbinden hikmet menba'ları zâhir olur" buyurulmuştur.

در لحد کین چشم را خاك آگند   هست آنچه گور را روشن کند

937. *"Kabir içinde bu gözü toprak doldurur; senin kabrini aydınlatacak şey var mıdır?"*

Kabir içinde bu his gözünü toprak doldurur ve cemâd hâlinde kalır. Senin kabrini aydınlatacak safvet ve ihlâs ile parlatılmış bir rûh var mıdır?

آن زمان کین دست و پایت بر درد   پر و بالت هست تا جان بر پرد

938. *"O zamân ki senin bu elin ve ayağın yırtılır; cân yukarı uçmak için per ü bâlin var mıdır?"*

Kabirde havâssin bâtıl olduğu zamân, bu cismânî olan elin ve ayağın vücûdundan ayrılır. Latîfe-i rûhun âlem-i illiyyîne uçmak için safvet ve ihlâs kanadın var mıdır? Zîrâ "rûh-i insânî" rûh-i hayvânînin te'sîri altında mestûr ve mağlûb kalmış ise, âlem-i tabîatta mahbûs kalır.

آن زمان کین جان حیوانی نماند   جان باقی بایدت بر جا نشاند

939. *"O zamân ki rûh-i hayvânî kalmadı, yerine sana cân-ı bâkî nasb etmek lâzımdır."*

Ölüm hâli ile, damarlarda deverân eden kan donduğu ve kalb durduğu ve binnetîce rûh-i hayvânî munkatı' olup kalmadığı vakit, varlığını idâme için,

o rûh-i hayvânînin yerine nasb ve ikāme olmak üzere cân-ı bâkî ve "rûh-i izâfî" lâzımdır.

شرط من جا بالحسن نی کردنست   آن حسن را سوی حضرت بردنست

940. "*Men câe bi'l-hasene'nin şartı işlemek değildir; o "hasen"i Hazret tarafına götürmektir.*"
[944]

Bu beyt-i şerîfte, مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki hasene ile geldi ise, onun için on misli vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfte "hasene"yi rûh-i musaffâ ma'nâsına alıp buyururlar ki: "Men câe bi'l-hasene'nin şartı a'mâl-i sâlihayı işlemek değildir; belki hadd-i zâtında güzel olan o rûhu tahâret-i asliyyesi üzerine Hz. Hak cânibine götürmektir. Zîrâ rûh tahâret-i asliyyesi üzerinde bulunur ve âlem-i süflîye kadar olan tenezzülünde her geçtiği mevâtında türlü türlü renklere boyanmamış ve mülevvesâta bulaşmamış olursa, emr-i Hakk'a itâatla a'mâl-i sâlihayı işlemiş [olmak] bir netîce-i zarûriyye olur. Binâenaleyh "men câe bi'l-hasene"nin şartı işlemek değildir; belki işlemenin şartı "men câe bi'l-hasene"dir."

جوهری داری ز انسان یا خری   این عرضهاکه فنا شد چون بری

941. "*İnsan cinsinden veyâ eşek cinsinden bir cevherin mi vardır; bu arazlar ki fânî oldu, nasıl götürürsün?*"

İmdi, mâdemki "hasene" senin rûh-i insânîndir; binâenaleyh bak ki senin cevherin insâna mahsûs olan bu rûh mudur; yoksa eşeklere ve sâir hayvânâta mahsûs olan rûh-i hayvânî midir? Zîrâ eğer "men câe bi'l-hasene"nin şartı işlemek olsa idi, birtakım a'râzdan ibâret olan bu ef'âl ve a'mâlin bizâtihî kıyâmına hükmetmek lâzım gelirdi. Halbuki arazlar iki zamânda bâkî kalmayıp fânî olurlar ve bizâtihî kāim olmayıp mutlakā bir cevherin vücûduna muhtâç bulunurlar. Binâenaleyh, eğer cevherin bâkî ve haseneden ibâret olan "rûh-i insânî" ise bu a'râz dahi onunla bâkî olur ve eğer cevherin rûh-ı hayvânî ise o rûh-i hayvânî dahi arazdan ibâret olup, arazlar arazlar ile kāim olamayacağından, senin bu a'mâl ve ef'âlinin taalluk edeceği bir cevher kalmayıp fânî olur. Nitekim, أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ (Âl-i İmrân, 3/22) ya'ni "İşte o kimseler amellerini habt ettiler" âyet-i kerîmesinde bu hâle işâret buyurulur.

این عرضهای نماز و روزه را   چونکه لا یبقی زمانین انتفا

942. "*Bu namaz ve oruç arazları için intifâ vardır; çünkü iki zamanda bâkî kalmazlar.*"

Ma'lûm olsun ki, "vücûd"da bir cevher ve bir de araz vardır. Cevher, muhakkıkîn-ı sûfiyye ile Eşâire indinde ما بقى زمانين او ازمنة كثيرة ya'ni "İki zamanda veyâ daha çok zamanlarda bâkî olan şeydir." Meselâ cisim cevherdir. Çünkü iki veyâ daha ziyâde zamanlarda bâkîdir. Ve kezâ cevherin, varlığı zâhir ve kāim olmak için bir mahalle muhtâç olmayan şeydir. Nitekim cisim kendi kendine kāim olur. Araz ise, kāim ve zâhir olmak için bir mahalle muhtâç olur ve iki zamanda bâkî kalmaz. Bu da iki türlüdür: Birisi, taalluk ettiği mahalde karâr-ı zâtî sâhibidir. Meselâ bir cisim ile kāim olan uzunluk ve enlilik ve yeşil ve kırmızı ve diğer renkler gibidir. Bunlar, o cisim bâkî kaldıkça sâbit dururlar. Diğeri, taalluk ettiği mahalde karâr-ı zâtî sâhibi olmayandır. Meselâ cism-i insâna taalluk eden harekât ve sekenât, cisimden her an zâil ve gâib olur ve o cismin üzerinde bunları cem' etmek mümkin değildir.

Suâl: İnsanların ef'âl ve harekâtı, elyevm enstantane fotoğraf makinasıyla zabt ve cem' edilmekte ve sinema perdelerinde bu harekât-ı mazbûta teşhîr olunmaktadır. Binâenaleyh bu harekât ve sekenât dahi karâr-ı zâtî sâhibi olan a'râzdan ibâret olmak lâzım gelir.

Cevap: Bugün sinema şeritlerinde zabt edilmiş olan harekât ve sekenât-ı cismiyye, o harekâtın kendi zâtı ve "ayn"ı değil, ancak zılleridir. Bahis, cismin harekât ve sekenâtının, o cisim üzerinde uzunluk ve kısalık ve renkler gibi zâten ve aynen cem'idir. Zıllerin cem'i mes'elesi bu bahsin hâricindedir. Esâsen, harekât ve sekenât-ı cismiyye zılleri kâinâtta aslâ zâil olmayıp, havada felek-i esîre kadar intişârları sâbit olduğundan, mahfûzdurlar. Nitekim âyet-i kerîmede, مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ (Nahl, 16/96) ya'ni "Sizin indinizde olan şey biter; halbuki Allâh Teâlâ indinde olan şey bâkîdir." âyet-i kerîmesindeki işâret mûcibince, bizim indimizde fânî olan cevâhir ve a'râzın cümlesi Hak indinde bâkîdir. Zîrâ hakîkatte hiçbir şey gâib olmaz. Fenâ ancak çeşm-i hisse göredir.

İmdi, namaz ve oruç ve sâir ibâdât gibi ef'âl ve a'mâl arazlardan ibâret olduğundan, hâl ve şânları his âleminde iki zamanda bâkî kalmamaktan ibârettir.

نقل نتوان كرد مر اعراض را ليك از جوهر برند امراض را

943. *Muhakkak arazları nakletmek mümkin değildir; fakat cevherden marazları götürürler.*

Ya'ni bâkî olan cevher-i rûh-i insânî, araz olan rûh-i hayvânînin ahkâm ve te'sîrâtı altında mağlûb ve mestûr kalınca, "rûh-i hayvânî" rengine boyanır. Ve bu renk ise araz olduğundan, bu arazı o "rûh-i insânî"den naklet-

mek mümkin değildir. Zîrâ mütekellimîn derler ki: ان العرض لا ينتقل من محل الى محل لأن الإنتقال انما متصور فى المتحيز والعرض ليس بمتحيز Ya'ni "Muhakkak araz bir mahalden bir mahalle intikāl etmez. Zîrâ intikāl ancak mütehayyiz olan şeyde mutasavverdir. Halbuki araz mütehayyiz olan bir şey değildir." Biz deriz ki: Evet, arazın bir mahalden bir mahalle intikāli mümkin değildir; fakat araz olan marazları ve hastalıkları, cevher olan cisimden tedâvî sûretiyle izâle ederler. Bunun gibi, cevher-i rûha ârız olan rûh-i hayvânî arazlarını da terbiye ve tedâvî ile izâle edip, o rûhu musaffâ kılmak mümkindir.

تا مبدل گشت جوهر زين عرض　　　چون ز پرهيزى كه زائل شد مرض

944. *Maraz perhîzden zâil olduğu gibi, nihâyet cevher bu arazdan mübeddel olur.*

Ya'ni cismin araz olan marazı ve hastalığı, kezâlik araz olan bir perhîzden zâil olup, cismin sekāmeti sıhhata mübeddel olduğu gibi, terbiye-i ma'neviyye ile de âkıbet cevher-i rûh-i insânî dahi araz olan rûh-i hayvânînin galebesi illetinden, kendi tahâret-i asliyyesine ve güzelliğine nâil olur.

گشت پرهيز عرض جوهر بجهد　　　شد دهان تلخ از پرهيز شهد

945. *Araz olan perhîz cehd ile cevher oldu; acı ağız perhîzden bal oldu.*

Binâenaleyh araz olan rûh-i hayvânî ahkâm ve âsârından perhîz ve tevakkî ve sa'y ile cevher-i rûh-i insânî oldu. Nitekim, hastalık sebebiyle acı olan ağız, perhîz sebebiyle tatlı oldu. Ya'ni acılık arazdır, perhîz dahi arazdır, tatlılık dahi arazdır.

Ma'lûm olsun ki; ulemâ-i Kelâm, nazar-ı aklîleriyle "cevher" ve "araz" kāidelerini vaz' etmiştir. Nitekim bunların her biri yukarıda ta'rîf ve îzâh olundu. Fakat ehl-i hakîkat indinde, âlemin hey'et-i mecmûası a'râzdan ibârettir. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de îzâh buyururlar. Fakîr dahi *Fusûsu'l Hikem*'e yazdığım şerhte, mümkin olduğu kadar îzâha gayret ettim. Meselâ cismi cevher i'tibâr ederler de, "kendisinde tûl ve arz ve umk olan şeydir" diye ta'rîf ederler. Halbuki tûl ve arz ve umk hep birer arazdır ve bunlar o cismin hudûd-i zâtiyyesini teşkîl ederler. Binâenaleyh cisim birtakım a'râzın içtimâ'ından hâsıl olmuştur. İmdi, mâdemki arazlardan cevher vücûda geliyor; şu halde nazar-ı aklîmize göre, cevher dediğimiz şeyler hakîkatte araza; ve araz dediğimiz şeyler de cevhere mübeddel olur. Binâenaleyh bu husûsda dört sûret mutasavverdir:

1- Araz cevhere mübeddel olur: A'râzın içtimâ'ından hâsıl olan cisim gibi.

2- Araz, araza mübeddel olur: Nitekim, araz olan ağızdaki acılık, yine araz olan perhîz ile, kezâ araz olan tatlılığa mübeddel olur.

3- Cevher araza mübeddel olur: Cismin hâl-i inhilâli gibi.

4- Cevher cevhere mübeddel olur: Topraktan ağaç ve nebât zuhûru ve bir iksîr ile bakırın altın olması gibi.

Bu maânî, "insân-ı kâmil"i temsîl eden şâh tarafından, bir âlim-i zâhirîyi temsîl eden köleyi bi'l-irşâd, dar olan sâha-i ilminden kurtarmak için beyân buyurulmuş olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu sûretleri, âtîdeki misâller ile îzâh buyururlar.

از زراعت خاکها شد سنبله　　　داروی مو کرد مو را سلسله

946. *Zirâattan topraklar başak oldu; kıl ilâcı kılı silsile etti.*

Fiil-i zirâat arazdır; toprak cevherdir; başak da cevherdir. Kezâ saçı ve sakalı büyütmek için ilâç sürmek fiili arazdır ve ilâcın kendi cevherdir ve kılların uzaması arazdır ve uzayan kılların kendisi cevherdir. Bu beyt-i şerîf, arazdan cevher ve cevherden cevher hâsıl olduğuna misâldir.

آن نکاح زن عرض بد شد فنا　　　جوهر فرزند حاصل شد ز ما

947. *Kadının nikâhı araz idi, fânî oldu; bizden cevher-i veled hâsıl oldu.*

Erkeğin kadına fiil-i takarrubu arazdır. Zîrâ iki zamanda bâkî olmayan bir harekettir. Fakat araz olan bu fiilden cevher-i veled hâsıl olur. Bu da arazdan cevherin husûlüne misâldir.

جفت کردن اسب و اشتر را عرض　　　جوهر کره بزاییدن غرض

948. *Atı ve deveyi çiftleştirmek arazdır; cevher olan yavrunun doğması garazdır.*

Bu da kezâ arazdan cevherin husûlüne misâldir.

هست آن بستان نشاندن هم عرض　　　گشت جوهر کشت بستان نك غرض

949. *Bostan dikmek dahi arazdır; bostânın mahsûlü cevher oldu, işte garaz.*

Bu da arazdan cevherin tekevvününe ve arazdan maksadın ve garazın husûlüne misâldir.

هم عرض دان کیمیا بردن بکار　　　جوهری زان کیمیا گر شد بیار

950. [954] *Kîmyâyı kâra götürmeyi de araz bil; eğer o kîmyâdan bir cevher oldu ise, getir!*

İksîrden bakırı altın yapmayı da araz bil; zîrâ ameliyye-i kimyeviyye arazdır. Ve iksîr cevherdir ve bakır cevherdir ve altın cevherdir. Bu da arazdan cevher ve cevherden cevher husûlüne misâldir. Burada, kîmyâ a'mâl-i sâlihaya ve cevher rûha ve bakır rûh-i hayvânîye işârettir. Ya'ni, arazdan ibâret olan ve ameliyye-i kimyeviyyeye müşâbih olan a'mâl-i sâlihandan eğer bakır gibi olan rûh-i hayvânîn "rûh-i insânî" oldu ise, eserini göster de görelim demek olur. Zîrâ her arazdan ibâret olan amelin sûreti cevher husûle getirmez. Meselâ riyâ ve süm'a ile yapılmış olan ameller ve münâfıkların menfaat-ı nefsâniyyelerini elde etmek için yaptıkları hayır ve hasenât cevher hâsıl etmez. Ve kezâ meselâ çorak yerde olan ameliyye-i ziraiyye, topraktan başak cevherlerini husûle getirmez.

صیقلی کردن عرض باشد شها　　　　زین عرض جوهر همی زاید صفا

951. *Ey şâh cilâ etmek araz olur; bu arazdan cevhere safvet doğar!*

Demiri parlatmak arazdır. Bu arazdan demir cevherine, arazın karâr-ı zâtî sâhibi olan safvet ve parlaklı[ğı] doğar ve peydâ olur. Bu da arazdan araz husûlüne misâldir.

پس مگو که من عملها کرده ام　　　　دخل آن اعراض را بنما مرم

952. *İmdi sen, "Ben ameller işlemişim!" deme; o arazların îrâdını göster, ürkme!*

İmdi sen, "Ben namaz ve oruç ve hacc ve zekât ve sadaka gibi amelleri işledim" diyerek mağrûr olma; bu araz olan amellerin netâyicini göster. Zîrâ yukarıdaki misâllerden anlaşıldı ki, arazdan gâh araz ve gâh cevher hâsıl olur ve ba'zan da hiçbir şey husûle gelmez. Binâenaleyh bu sözümden ürkme de ihlâsa mukārin olan amellerinin netâyicini göster. Zîrâ bu netâyic, gönül aynasının cilâsı ve kalb gözünün açılması ve ulûm-i ledünniyyenin kalbden nebeânıdır.

این صفت کردن عرض باشد خمش　　　　سایهء بز را پی قربان مکش

953. *Bu vasfı etmek araz olur, sus; keçinin gölgesini kurbân için öldürme!*

Ya'ni sen o köleyi uzun uzadıya vasf ettin; senin bu tavsîfin hep arazdır. Zîrâ bir kimsenin sıfatları, o kimsenin zâtı ve hakîkati ve cevheri değildir; belki cevher-i zâtının arazlarıdır. Ve senin kelâmın dahi araz üzerine arazdır. Binâenaleyh boşuna tazyî'-i nefes etme, sus! Bu hâl, keçinin gölgesini kurbân etmeğe benzer.

گفت شاها بی قنوط عقل نیست　　　گر تو فرمایی عرض را نقل نیست

954. *Dedi ki: "Ey şâh, eğer sen araz için nakil yoktur buyurur isen, aklın ümitsizliği yoktur."*

"Kunût" masdardır, "ümitsizlik" ma'nâsınadır. بی قنوط عقل terkîb-i izâfîdir. Ya'ni "Sen yukarıda ulemâ-i mütekellimînin kavlini beyânen, "Araz bir mahalden bir mahalle nakl olunamaz" buyurdun; fakat bu beyânda aklın ümitsizliği yoktur. Ya'ni, akıl a'râzın nakl olunamaması kāidesine bir çâre bulur."

پادشاها جز که یأس بنده نیست　　　هر عرض کان رفت باز آینده نیست

955. *"Ey pâdişâh, giden her araz geri gelici değilse, bendenin ye'sinden gayri değildir!"*

İki zamanda bâkî kalmayan her araz geri gelici değilse, ya'ni bir eser bırakmayacak ise, a'râzdan ibâret a'mâl sâhibi olan kullar bu hükümden ye'se düşerler ve bu yeis onları amelden ferâgata sevk eder.

گر نبودی مر عرض را نقل و حشر　　　فعل بودی باطل و اقوال قشر

956. *"Eğer muhakkak araz için nakil ve haşr olmasa idi, fiil bâtıl ve sözler kışr olur idi."*

Zîrâ ümitsiz kalmayan akıl der ki: "Eğer muhakkak arazın nakli ve cem'i vâki' olmasa idi, ef'âl-i ibâd bâtıl ve ma'nâsız; ve sözler meyve kabukları gibi fâidesiz olurdu.

این عرضها نقل شد لونی دگر　　　حشر هر فانی بود کونی دگر

957. *Bu arazlar başka [bir] levn nakl oldu; her fânînin cem'i başka bir oluşu oldu.*

Binâenaleyh bu iki zamanda bâkî kalmayan araz başka renkte ve başka bir sûrette nakli kabûl etti ve her fânî olan a'râzın cem'i başka bir oluş oldu ve başka bir vücûd ile zâhir oldu. Meselâ bir kimse bir tulumbayı çekmek için bir kuvvet sarf etti, bu kuvvet vücûddan fânî oldu; kabın içine kuyudan suyun dolması sûretinde tecellî etti ve o sûrette toplandı.

نقل هر چیزی بود هم لایقش　　　لایق گله بود هم سایقش

958. *Her bir şeyin nakli de onun lâyıkı olur; sâiki de sürünün lâyıkı olur.*

Ya'ni, cevherin bir mahalden bir mahalle nakli, o cevherin kendisine lâyık bir sûrette olur. Meselâ bir kitabı bir masanın üzerinden kaldırıp, diğer masa

üstüne koymakla, o kitabın "ayn"ı evvelki masa üzerinden gâib ve ikinci masanın üstünde sâbit olur. Bu bir nakl-i hissî ve hakîkîdir. Fakat, bir ma'nânın bir şahıstan diğer bir şahsa veyâ birçok eşhâsa nakli bunun gibi değildir. O ma'nâ diğer şahsa veyâ birçok şahıslara intikāl etmekle berâber, evvelki şahıstan dahi infikâk etmez. Binâenaleyh ma'nânın nakli, kendisine lâyık bir sûrette vâki' olur ve bu nakil, nakl-i ma'nevî ve mecâzîdir. Ve kezâ suver-i zihniyyenin âlem-i ma'nâdan âlem-i hisse intikāli de yine kendisine lâyık bir sûrette olur. Meselâ bir mi'mâr, yapacağı binânın sûretini evvelâ zihninde tasavvur eder ve sonra o sûret-i zihniyye ve ilmiyyesini birçok mesâî vâsıtasıyla topraktan ve taştan ve demirden ve tahtadan yaptığı bir binâya nakl eder. Ve kezâ o sûret-i zihniyye yerinde durur; fakat bu binâ o sûret-i zihniyyenin zılli ve bu nakil nakl-i zıllî olur.

Yukarıda, arazlardan arazların ve cevherlerden cevherlerin ve arazlardan cevherlerin ve cevherlerden arazların ne sûretle hâsıl oldukları misâller ile îzâh edilmiş idi. İmdi, bu nakillere sâik olan şeyler de her cinsin kendisine lâyık olur. Meselâ cevherin bir mahalden bir mahalle naklinin sâiki, a'zâ-i beşerden eldir. Ve ma'nânın bir şahıstan bir şahsa veyâ eşhâsa olan nakillerinde sâik, a'zâ-yı beşeriyyeden lisândır ve kelâmdır veyâ el ve kitâbettir. Ve suver-i zihniyyenin âlem-i hisse intikāline sâik olan da hem lisân ve kelâm ve hem de eldir. Velhâsıl, her nev'in naklinde sâik olan şeyler, o menkūlâtın hâl ve şânına lâyık olur. Ve bu nakil mes'elesi, Huccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin *en-Nefhu ve't-Tesviye* adlı risâlesinde tafsîl buyurulmuştur. O tafsîlâtın buraya nakli uzun olur. Yukarıdaki îzâhât, sûretten ma'nâya ve ma'nâdan sûrete ve sûretten sûrete olan intikālât hakkında bir fikir verebilir.

وقت محشر هر عرض را صورتيست　　　صورت هر يك عرض را نوبتيست

959. *Vakt-i mahşerde her bir araza bir sûret vardır; her bir arazın sûretine nevbet vardır.*

Ma'lûm olsun ki, a'râzdan olan ef'âl-i beşeriyye şer'an üç nevi'dir: Birisi, terkine azâb ve icrâsına sevâb terettüb etmeyen mubâhâttır. İkincisi, icrâsında sevâb ve terkinde azâb olan ef'âl-i hasenedir. Üçüncüsü, icrâsında azâb ve terkinde sevâb olan a'mâl-i seyyiedir. Ve bu ef'âl ve a'mâlin cümlesi arazdır. Bunlardan ef'âl-i mubâha, bu mevtın-i dünyâdan mevtın-i âhirete nakl olunmazlar. Çünkü bunlar muhâsebe tahtına dâhil değildirler. Fakat ef'âl-i hasene ile ef'âl-i seyyie, kendilerine lâyık olan sâiklerin sevki ile, kezâ ken-

dilerine lâyık olan bir sûrette mevtın-i dünyâdan mevtin-i âhirete nakl olunurlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى * ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى (Necm, 53/40-41) ya'ni "Muhakkak kişi kendi sa'yini yakında görecektir; sonra ona tamâmı tamâmına sa'yinin karşılığı verilir" buyurulur. Eğer sa'y hayır ise, karşılığı da tamâmen hayırdır; ve eğer şer ise, karşılığı da tamâmen şerdir demek olur. Ya'ni, ef'âl ve akvâl-i hasene ve seyyieden her biri mevtın-i âhirette kendi rûh ve ma'nasına münâsebeti olan sûrete girerler. Meselâ, akvâl-i seyyie halkın kalbini soktuğu ve te'lim eylediği cihetle, onun bu sözleri, derecesine göre sokucu hayvanlar şeklinde zâhir olup, onu ta'zîb ederler. Ve akvâl-i hasene de bunun gibidir. Nitekim, قال عليه السلام اكثروا اغراس الجنة قالوا وما اغراس الجنة يا رسول الله قال التسبيح والتهليل ya'ni "Aleyhi's-selâm Efendimiz, "Cennetin ağaçlarını çoğaltınız!" buyurdu; "Cennetin ağaçları nedir yâ Rasûlallâh?" dediler; "Tesbîh ve tehlîldir!" buyurdular." قال عليه السلام ارتعوا فى رياض الجنة قالوا وما رياض الجنة يا رسول الله قال مجالس العلم ya'ni "(a.s.) Efendimiz, "Cennet bağçelerinde teferrüc ediniz!" buyurdular; "Yâ Rasûlallâh cennetin bağçeleri nedir?" dediler; "İlim meclisleridir" buyurdular."

Beyt-i şerîfte, "Her bir arazın sûretine nevbet vardır" buyurulması ile, bu a'râz-ı ef'âl ve akvâl âlem-i sûrette nasıl ki bir kimsenin kendisinden nevbet nevbet ve ânen-fe-ânen zuhûr etti ise; âhirette de bunların mukābilleri böylece o mevtının îcâbına göre nevbet nevbet, ânen-fe-ânen zuhûr edeceğine işâret buyurulur. Ve bu beyânâtta bir sırr-ı mestûr vardır. O sırrın miftâh-ı küşâdı da ömr-i beşerin ve ef'âlinin mahdûd olmasıdır. İmdi bu miftâh ile açılan bu sırrın sâhasında, ehl-i irfân istedikleri kadar cevelân edebilirler.

بنگر اندر خود نه تو بودی عرض   جنبش جفتی و جفتی با غرض

960. [964] *Kendine bak, sen araz değil mi idin? Bir çiftin hareketi ve çiftlik garaz iledir.*

Eğer araz olan fiillerden âhirette bir eser husûle geleceğini istib'âd edersen, bir kere kendine bak; sen araz olan bir fiilin netîcesi değil misin ve seni babanın ve ananın fiil ve hareket-i zevciyyeleri vücûda getirmedi mi ve onların hareket ve fiil-i mukārenetleri senin zuhûrunu kasd ettikleri için vâki' olmadı mı?

كان فلان خانه كه ما ديديم خوش   بود موزون صفه و سقف و درش

961. *Ki o bizim latîf ve tavanını ve sofasını ve kapısını mevzûn gördüğümüz hâne,*

Hani o bizim latîf ve her cihetini muntazam gördüğümüz hâne, evvelce meydanda yok iken, mühendisin fikrinde efsâne gibi idi.

از مهندس آن عرض و اندیشها   آلت آورد و ستون از بیشها

962. *O araz ve düşünceler mühendisten âlet ve mîşelerden direk getirdi.*

İşte o araz olan tasavvur ve düşünceler, cevher-i mühendisten çıkıp, âlet ve mîşe [=orman] ağaçlarından direkler vücûda getirdi ve o arazlardan bu cevherler vücûda geldi.

چیست اصل و مایهء هر پیشهء   جز خیال و جز عرض و اندیشهء

963. *Her san'atın aslı ve mayası nedir? Ancak hayâl ve ancak araz ve endîşedir.*

جمله اجزای جهانرا بی غرض   در نگر حاصل نشد جز از عرض

964. *Cihânın bütün eczâsına garazsız bak; arazdan gayriden hâsıl olmadı.*

Eczâ-yı cihânın kâffesine garazsız bakarsan, ya'ni esbâb-ı zâhiriyyeyi nazar-ı dikkate almazsan, hepsinin araz olan hayâl ve endîşeden peydâ olduğunu görürsün. Meselâ bir kimse kuyudan su çekip elindeki destiyi doldursa, bu destinin dolmasının derece-i sâniyede sebeb ve illeti olan kova, ip ve çıkrık gibi cevherleri nazar-ı dikkate almaksızın künhüne ve esâsına nazar edersen, o kimseyi testinin dolmasına tahrîk eden şey, su istihsâli hayâli ve endîşesi olduğunu görürsün. Ve kezâ bağçıvan bir meyve ağacını meyve istihsâli hayâli ve endîşesi ile diker. Velhâsıl âlemde mevcûd olan bilcümle sanâyi', hayâl ve endîşeden doğmuştur. Zîrâ âlemin aslı ve mayası, suver-i ilmiyye-i ilâhiyyedir ki, ehl-i hakîkat bunlara "a'yân-ı sâbite" derler. Binâenaleyh bütün eczâ-yı âlemde cereyân eden kāide dahi bu asla tebean vâki' olur.

اول فکر آخر آمد در عمل   بنیت عالم چنین دان از ازل

965. *Fikir olan evvel, amelde âhir geldi; âlemin bünyesini ezelden böyle bil!*

Fikir mâhiyetinde olan evvel, amel mâhiyetinde âhir olarak zuhûr etti. Ya'ni, âhir evvelden başka bir şey değildir. Şu kadar var ki, evvel, evveliyyet içinde başka bir kisvede ve âhiriyyet içinde de başka kisvededir. Meselâ bağçıvan evvelâ meyveyi düşünür; sonra o meyvenin fidanını diker ve terbiye edip büyütür. Meyvenin hâl-i evveli fikir mâhiyetindedir. Vaktâki ameliyye-i zirâiyyeden sonra o ağaç murûr-i zamânla meyve verir; evvel âhir olarak zu-

hûr eder. İşte, âlemin bünyesini ezelden böyle bil! Zîrâ âlemin bünyesi bir ağaç mesâbesindedir; onun meyvesi Âdem'dir. Binâenaleyh şecere-i kevnin teşkîl ve terbiyesinden maksat, ilm-i ilâhîde sâbit olan zuhûr-i Âdem'dir.

میوها در فکر دل اول بود　　　　در عمل ظاهر بآخر می شود

966. *Meyveler gönülün fikrinde evvel olur; amelde âhirde zâhir olur.*

Meyveler ibtidâ gönülde fikir ve garaz hâlinde olur; sonunda mertebe-i fiil ve amelde cevher olarak zâhir olur.

چون عمل کردی شجر بنشاندی　　　　اندر آخر حرف اول خواندی

967. *Vaktâki amel ettin, ağaç diktin; âhirde harf-i evveli okudun.*

Meyve husûlü fikri seni amele sevk edip ağaç diktin; sonunda meyve hâsıl oldu. Binâenaleyh âhirde eline aldığın "meyve" kelimesi, evvelce fikrinde okuduğun "meyve" kelimesinden başka bir şey değildir.

گرچه شاخ و بیخ و برگش اولست　　　　آن همه از بهر میوه مرسلست

968. *Vâkıâ onun gövdesi ve kökü ve yaprağı evveldir; o hepsi meyve için gönderilmiştir.*

Gerçi araz olan meyve fikriyle, sonda hâsıl olan meyve arasında ve meyveden evvel ağacın sâkı ve dalları ve kökü ve yaprakları var ise de, onların hepsi meyve için gönderilmiş ve sonda zuhûru maksûd olan meyvenin hâdimi bulunmuştur.

پس سری که مغز آن افلاك بود　　　　اندر آخر خواجهٔ لولاك بود

969. *İmdi, bir sır ki o feleklerin içi oldu, sonda "levlâk"in efendisi oldu!*

"Sır"dan murâd, şecere-i kevnin semeresi olan "insân-ı kâmil"dir. Nitekim *Risâle-i Gavsiyye*'de Cenâb-ı İzzet'ten gavse hitâben buyurulur ki: يا غوث الأعظم الإنسان سرى و انا سره ولو عرف الإنسان منزلته عندى لقال فى كل نفس من الأنفاس لا ملك اليوم إلا لى ya'ni "Yâ gavs-i a'zam, insan benim sırrımdır ve ben insanın sırrıyım. Eğer insan benim indimde olan mertebesini bilse, nefeslerinden her bir nefeste, "Bu günde mülk ancak bana mahsûstur" der idi." Ve "insan"dan murâd, ancak devr-i Âdem'den beri zuhûr eden "insân-ı kâmil"lerdir. Zîrâ Hak her bir insân-ı kâmilde bilcümle sıfât ve esmâsıyla zâhirdir. Şu kadar var ki, her birinde bir ismin ahkâmı gâliben zâhir olur. Ve her bir ismin kemâl-i i'tidâl üze-

re zuhûru, ancak insân-ı kâmillerin zübdesi ve sultânı olan Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v) Efendimiz'de vâki' olmuştur. Ve kıyâmete kadar şecere-i kevnin meyvesi olan "insân-ı kâmil" arz üzerinde eksik olmaz. İmdi, insân-ı kâmil, manzûme-i şemsiyyemizin mağzı ve içidir. Onun sübûtu, evvelâ ilm-i ilâhîde vâki' olmuş ve sonunda bu âlem-i şehâdette kisve-i taayyün ile zâhir olup, hakkında لولاك لما خلقت الأفلاك ya'ni "Sen olmasa idin eflâki yaratmazdım" hitâbı gelmiştir. Binâenaleyh "insân-ı kâmil" bu hitâbın efendisidir.

نقل اعراضست این بحث و مقال　　　نقل اعراضست این شیر و شگال

970. *Bu bahis ve makāl nakl-i a'râzdır; bu şîr u şeğâl a'râzın naklidir.*
[975]

Bu bizim söylediğimiz sözler dahi evvelâ fikrimizde sâbit olan a'râz ve maânî olup, biz onları sonunda elfâz ve ibârâta nakl edip ızhâr ettik. Ve bu şîr ü şegâl de a'râzın naklidir.

Bu beytin ikinci mısrâ'ında mezkûr olan "şîr ü şegâl" hakkında şurrâh-ı kirâm muhtelif mütâlaât beyân etmişlerdir. Ankaravî hazretleri, "şîr"i arslan ve "şikâl" (شكال)i dâm ma'nâsına alıp, "Bu şîr gibi ma'nâ ve bu dâm gibi olan elfâz-ı mektûbe ki, العلم صيد والكتابة قيد ["İlim av ve kitâbet ya'ni yazı bağdır"] buyurulmuştur. Ve bu bahis, sayd olan ulûm mâbeyninde şîr gibidir; ve bu elfâz-ı mektûbe ona kayd ve dâm gibidir" sûretinde şerh etmiştir. Fakat "şegâl" (شگال) kelimesinin "dâm" ma'nâsına geldiğine lugat kitaplarında tesâdüf olunamamıştır. Hind şârihlerinden Mîr Nûrullâh ve Velî Muhammed ve Muhammed Rızâ ve Bahrü'l-Ulûm hazarâtı türlü türlü mütâlaât beyân etmişlerdir. Fakat hiçbirisinde münâsib ma'nâ lâyıkıyla tavazzuh edemiyor. Zîrâ Mîr Nûrullâh, "şîr"i arslan ve "şegâl"i çakal ma'nâsına alıp, "Bu arslan ve çakal efsânesi nakl-i a'râzdır" demiştir. Fakîr derim ki: -Allâhu a'lem- bu nüshada sehv-i nâsih olmak melhûzdur. Aslı سَيْر سگال ("seyr-i sigâl") olması, ma'nâya mutâbık olur. Çünkü "seyr" gezmek "sigâl" endîşe ve fikir ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu fikir ve endîşenin elfâz ve kelimât ile âlem-i zâhire seyri a'râzın naklidir" demek olur. Ve bu ma'nâ ebyât-ı sâbıkanın hülâsası demek olduğundan, bahse tamâmıyle mutâbık olur.

جمله عالم خود عرض بودند تا　　　اندرین معنی بیامد هل اتی

971. *Muhakkak cümle âlem araz idiler. "Hel etâ" bu ma'nâda geldi.*

Âlemin hey'et-i mecmûası arazdır. Zîrâ o hey'et-i mecmûa iki zamanda bâkî değildir ve çünkü her ân-ı gayr-i münkasimde i'dâm ve îcâd içindedir. Bir te-

cellî-i Hak ile mevcûd; ve bir tecellî-i Hak ile ma'dûm olur. Ve bu îcâd ve i'dâm gâyet sür'atle vâki' olduğu için, hey'et-i umûmiyyesi sâbit zannolunur. Bu "teceddüd-i emsâl"in misâl-i kevnîsi çoktur. Nitekim I. ciltte 1166-1167 numaralı beyitlerde îzâhât-ı kâfiye verilmiştir. Ve Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'de buyururlar ki: واما الأشاعرة فما علموا ان العالم كله مجموع اعراض فهو يتبدل فى كل زمان إذ العرض لا يبقى زمانين ya'ni "Ve Eşâire'ye gelince, imdi onlar bilmediler ki, muhakkak âlemin hepsi mecmû'-i a'râzdır; o her bir zaman içinde tebeddül eder. Zîrâ araz iki zamanda bâkî kalmaz." Fakat âlemin bir hakîkati vardır ki, o hakîkat ilm-i ilâhîde sâbittir. Bu hakîkat aslâ tebeddül etmez. Teceddüd-i emsâl ancak o hakîkatın aynası olan vücûd-i kesîf âleminde ve suver-i ilmiyye-i ilâhînin ma'kesi olan mezâhir-i müteayyinede vâki' olur. Ve mezâhir-i müteayyinenin zuhûrundan mukaddem, onların hakāyıkı ilm-i ilâhî mertebesinde araz hâlinde bulunduğuna, هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (İnsân, 76/1) ya'ni "Muhakkak insan üzerine gayr-i mahdûd olan uzun zamandan bir zaman geldi ki, şey'-i mezkûr değil idi" âyet-i kerîmesinde işâret buyurulur. Ya'ni insanın hakîkatı ilm-i ilâhî mertebesinde sâbit iken, vücûd-i unsûrîsi âlem-i kesâfette mezkûr olan bir şey değil idi. İmdi, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkat-i insâniyye, bir mi'mârın fikrindeki binâ gibi araz olduğu halde, bu arazdan âlem-i kesâfette taayyün-i insânî vücûda geldi.

این عرضها از چه زاید از صور   وین صور هم از چه زاید از فکر

972. *Bu arazlar neden doğar? Sûretlerden. Ve bu sûretler de neden doğar? Fikirlerden.*

Birinci vecih: Aslında arazlardan ibâret olan bu mevcûdat, suver-i misâliyyeden; ve suver-i misâliyye dahi akl-ı küllün fikrinden vücûd bulmuştur. Ona, "akl-ı evvel" ve "kalem-i a'lâ" dahi derler. Ve daha birçok isimleri dahi vardır.

İkinci vecih: Araz olan ef'âl ve a'mâl, suver-i beşeriyyeden doğar; ve sûret-i beşeriyye dahi fikr-i tenâsülden doğar.

Üçüncü vecih: Bu araz olan efkâr-ı beşeriyye, suver-i eşyânın verdiği ilimden doğar; ve masnûât-ı beşeriyye dahi, fikirlerinde hâsıl olan bu ilimlerden doğar.

این جهان یك فكرتست از عقل كل   عقل چون شاهست و صورتها رسل

973. *Bu âlem akl-ı külden bir fikirdir; akıl şâh ve sûretler resûller gibidir.*

Bu âlemin sûreti fezâ-yı bî-nihâyedeki akl-ı küllün bir fikrinden ibârettir. Ve akl-ı küll, vücûd-i mutlakın mertebe-i vahdetidir ki, ona "hakîkat-ı mu-

hammediyye" derler; ve bilcümle taayyünât âlemlerini muhîttir. Bu mertebenin birçok isimleri daha vardır. Fakîr onları *Fusûsu'l-Hikem*'e yazdığım şerhin mukaddimesinde cem' ve beyân ettim. Âlem-i taayyünâta hükmetmek husûsunda bu akl-ı küll, şâh; ve suver-i müteayyine, resûllere benzer. Zîrâ sûretlerin her birisi, ma'nâlarından dolayı menkūştur; ve her birisi teblîğ-i maânîye me'mûrdur.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' صورتها yerine فكرتها yazılmıştır. Bu sûrette ma'nâ, "Akıl şâh ve fikirler resûller gibidir" demek olur.

عالم اول جهان امتحان   عالم ثانی جزای این و آن

974. *Evvelki âlem imtihân cihânıdır; ikinci âlem bunun ve onun cezâsıdır.*

"Birinci âlem"den murâd, dünyâ; ve "ikinci âlem"den murâd dahi âhirettir. Zîrâ dünyâ dâr-ı teklîftir. İlm-i ilâhîde sâbit olan "a'yân"ın kuvvede olan isti'dâdları, bu teklîfât-ı ilâhiyye netîcesinde dünyâda fiilen inkişâf eder ve herkes emir ve nehy-i ilâhîden isti'dâdına muvâfık olanı işler. Bu imtihân-ı ilâhî netîcesinde bu isti'dâdâtdan neş'et eden ve arazlardan ibâret olan iyi ve kötü ef'âlin sûretleri âhirette zâhir olur. Bu sûretler a'mâl-i dünyeviyye mukābili olduğundan, âlem-i âhiret mükâfât ve mücâzât âlemi olmuş olur.

چاکرت شاها جنایت میکند   آن عرض زنجیر و زندان می شود

975. *Ey şâh, senin çâkerin cinâyet eder; o araz zencîr ve zindân olur.*

Ey şâh, meselâ senin kölelerinden birisi bir cinâyet yaptığı vakit, sen onu o cinâyetinden dolayı zencîre bağlar ve habse koyarsın. İşte onun o kötü fiili bir arazdan ibâret iken, bu araz żencîre ve habse tekābül etti; ve o araz, bu zencîr veyâ kelepçe ve hapis sûretlerini tevlîd etti.

بنده ات چون خدمت شایسته کرد   آن عرض نه خلعتی شد در نبرد

976. *Vaktâki benden lâyık hizmet etti, o araz cenkte bir hil'at olmadı mı?*

Ve bir kölen bir harpte senin takdîrine lâyık bir hizmet ettiği ve şecâat-ı fevkalâde gösterdiği vakit, onun araz nev'inden olan bu hizmeti bir hil'at ve mükâfât sûretine girmedi mi?

این عرض با جوهر ان بیضه است و طیر   این ازان و آن ازین زاید بسیر

977. *Bu araz cevherler ile yumurta ve kuştur; bu ondan ve o bundan seyr ile doğar.*

Bu arazların cevherler ile olan râbıtaları ve seyrleri, yumurtalar ile kuşların arasındaki seyrlere ve râbıtalara benzer. Nitekim, yukarıda 945 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, arazdan cevher ve cevherden araz husûle gelir. Bu hâl, kuşun yumurtadan ve yumurtanın kuştan hâsıl oluşuna benzer.

گفت شاهنشه چنین گیر المراد   این عرضهای تو یك جوهر نزاد

978. *Şâhenşeh dedi: "Murâdı böyle tut; senin bu arazların bir cevher doğurmadı mı?"*

Ya'ni insân-ı kâmili temsîl eden şâhenşâh, âlim-i zâhirîyi temsîl eden bu kölenin aklını ve amelini imtihân etti; ve onun akıl ile mukayyed olan kavle müsteniden sırra vâkıf olduğunu anladı. Şimdi tekrâr imtihânen soruyor ki: "Pek a'lâ, haydi farz edelim ki murâd ve mes'elenin esâsı senin dediğin gibi olsun. Fakat senin bu kadar a'râz-ı a'mâlin var iken, bunların hiçbirisi bir cevher doğurmadı mı; ve sen bu arazlarından cevherler husûle geldiğini görmedin mi?"

گفت مخفی داشتست آنرا خرد   تا بود غیب این جهان نیك و بد

979. *Dedi: "Bu iyi ve kötü cihânı gayb olmak için, akıl onu mahfî tutmuştur."*

Bir âlim-i zâhirîyi temsîl eden köle dedi ki: "Bu iyiye iyi ve kötüye kötü cezâ ta'yîn eden âlem-i âhiret gayb olup görünmemek için, akl-ı küll o âlemi mahfî tutmuştur. Eğer âlem-i âhiret gâib olmasa idi, dünyâ âlem-i imtihân olmaktan çıkardı."

زانکه گر پیدا شدی اشکال فکر   کافر و مؤمن نگفتی جز که ذکر

980. *"Zîrâ ki eşkâl-i fikir zâhir olaydı, kâfir ve mü'min zikrin gayrini söyle-*
[985] *mezdi."*

Çünkü o vakit a'râz olan fikirlerin şekil ve sûretleri meydâna çıkar ve inkâr ile îmânın ma'nâsı kalmaz idi. Zîrâ görülen bir şeyin inkâr ve îmânı mevzû-i bahs olamaz. Binâenaleyh, meşhûd olan bir şey hakkında kâfir ile mü'min ittihâd ederek, Hakk'ın zikrinden başka bir şey söylemezler idi.

پس عیان بودی نه غیب ای شاه این   نقش دین و کفر بودی بر جبین

981. *"İmdi ey şâh, eğer bu ayân olaydı, gayb olmazdı; dîn ve küfrün nakşı alın üzerinde olurdu!"*

Ma'lûm olsun ki, âlemin hey'et-i mecmû'ası, sûretleri ilm-i ilâhîde sâbit olan esmâ'-i ilâhiyye mezâhirinin hey'et-i mecmûasıdır. Ve âlemden maksûd Âdem olduğu yukarıda îzâh olundu. İmdi esmâ'-i ilâhiyye mütekābil olduğundan, ilm-i ilâhîde a'yânı sübût bulan kimselerden ba'zıları ism-i Hâdî'nin, ba'zıları da ism-i Mudill'in mazharıdır. Vaktâki dâr-ı imtihân olan bu âlemde insân sûretinde vücûd-i unsurî ile zâhir olurlar, bu sûret onların hakāyıkına ve "a'yân-ı sâbite"lerine hicâb olur; ve sûret i'tibâriyle insâniyyette hepsi müttehiddirler; fakat hakîkat i'tibâriyle muhteliftirler. Ve sûret, âlem-i şehâdetten; ve onların hakāyıkı âlem-i gaybdandır. Eğer bu âlemde bu hakāyık âşikâr olaydı, âlem-i gaybın hüküm ve i'tibârı kalmaz ve hepsi âlem-i şehâdete munkalib olurdu. Ve bu halde de onların ezelde mazharı oldukları Rabb-i hâsları, ya'ni Hâdî ve Mudill isimleri alınlarında okunurdu.

کی درین عالم بت و بتگر بدی　　　چون کسی را زهرهٔ تسخر بدی

982. *Ne vakit bu âlemde put ve putçu olurdu; bir kimsenin nasıl temeshura mecâli olurdu?*

"Tesahhur" maskaralık ve temeshur ma'nâsınadır. Ya'ni perde-i gayb açılmış olsa idi, bu âlemde put ve putperestlik olur mu idi? Ve muhâfelet kalmayıp, herkes hakîkat-ı hâle vâkıf olunca, hiçbir kimsenin bir kimse ile temeshura ve istihzâya aslâ mecâli kalmaz idi; herkes birbirini ma'zûr görür idi.

پس قیامت بودی این دنیای ما　　　در قیامت کی کند جرم و خطا

983. *Binâenaleyh bu bizim dünyâmız kıyâmet olurdu; kıyâmette kim cürüm ve hatâ eder?*

Ya'ni dünyâda kıyâmete hâs olan hâl zâhir olurdu. Nitekim sûre-i Kāf'ta âyet-i kerîmede buyurulur: لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kāf, 50/22) ya'ni "Sen bu hakîkatten gaflette idin; imdi senden perdeyi kaldırdık, bu günde senin gözün keskindir."

گفت شه پوشید حق پاداش بد　　　لیك از عامه نه از خاصان خود

984. *Şâh dedi: "Hak kötünün cezâsını örttü; fakat kendi hâslarından değil, âmmeden."*

İnsân-ı kâmili temsîl eden şâh buyurdu ki: "Hak bu dünyâda kötünün a'mâlinin cezâsını, ancak suver-i âlemde müstağrak ve bâtın gözleri kör

olan avâmdan örttü. Yoksa kendi hâs kullarından örtmedi. Zîrâ onların nazarlarında bu dünyâda iken ahvâl-i kıyâmet zâhirdir. Fakat onlar Hakk'ın emînleri olduklarından, bu sırrı keşf etmezler. Nitekim bu hâli cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazel-i âlîlerinde kendi zevklerine müsteniden şöyle beyân buyururlar:

چنانکه از رنگ رنجوران طبیب از علت آگاه شد　زرنگ روی چشم تو بدینت پی برد بینا

"Tabîb nasıl ki hastaların renginden illetlerine vâkıf olursa, bînâ olan kâmil dahi senin yüzünün ve gözünün renginden senin dîninin eserini anlar!"

به بیند حال دین تو بداند قهر و کین تو　زرنگت لیك پوشاند نگرداند ترا رسوا

"Senin renginden dîninin hâlini görür, senin kahr ve kînini bilir; fakat setr eder, seni rüsvây etmez."

نظر در نامه می دارد ولی با لب نمیخواند　همی داند که زین حال چه صورت آیدش فردا

"Nazarını nâme-i hakîkata tutar, fakat dudağı ile okumaz; o bilir ki, bu mektubun hâmilinden yarın ne sûret zuhûr edecektir."

گر بدامی افکنم من یك امیر　از امیران خفیه دارم نه از وزیر

985. *"Eğer ben bir emîri dâma düşürür isem, emîrlerden gizli tutarım, vezîrden değil."*

Meselâ ben idâre-i memlekete me'mûr olan vâlîlerimden birine itâb edip dâm-ı cezâya düşürür isem, bu hâli sâir vâlîlerden gizli tutarım. Fakat emîn addettiğim vezîrimden o hâli gizlemem.

حق بمن بنمود بس پاداش کار　وز صورهای عملها صد هزار

986. *"Hak bana çok amelin cezâsını ve amellerin sûretlerinden yüz binini gösterdi."*

Ya'ni a'râz-ı a'mâlin büründükleri sûretlerden pek çoklarını kıyâmetin vukû'undan evvel bu âlemde gösterdi.

تو نشانی ده که من دانم تمام　ماه را بر من نمی پوشد غمام

987. *"Sen bana bir nişân ver ki, ben tamâmen bileyim; ayı benim üzerime bulut örtmez."*

Sen bana haşr-i a'mâle dâir kendi ilminden bir nişân ve alâmet ver ki, senin esrâra derece-i vukūfunu tamâmen bileyim. Maahâzâ ay gibi olan esrâr ve hakāyıkı, bulut gibi olan bu suver-i kesîfe-i dünyeviyye benim nazarımdan saklayamaz.

گفت پس از گفت من مقصود چیست   چون تو می دانی که آن چه بود و چیست

988. *Dedi: "Öyle ise benim sözümden maksûd nedir? Mâdemki sen biliyorsun ki o ne idi?"*

Köle dedi: "Mâdemki sen sırr-ı kadere vâkıf olup, kimin ezelde ne olduğunu ve şimdi ne halde bulunduğunu biliyorsun, o halde beni söyletmekten maksûdun nedir?"

گفت شه حکمت در اظهار جهان   آنکه دانسته برون آید عیان

989. *Şâh dedi: "Cihânın ızhârında hikmet odur ki, bilinmiş olan ayân olarak dışarıya gele."*

İnsân-ı kâmili temsîl eden şâh cevâben dedi: "Bu cihân-ı kesîfin ızhârındaki hikmet, ind-i ilâhîde ma'lûm olan hakāyıkın, âşikâr olarak içeriden dışarıya çıkmasıdır; ve ism-i Bâtın'ın taht-ı hîtasında a'râz nev'inden olan a'yân-ı sâbitenin ism-i Zâhir'in ihâtası altında cevher sûretinde apaçık birhalde görünmeleridir." Zîrâ bilmek başka, görmek başkadır. Çünkü bir mi'mâr, zihninde tasarladığı binânın hey'etini bilir; fakat onu hâriçte inşâ ettiği vakit, o bildiği sûreti âlem-i mahsüsâtta görmüş olur. Binâenaleyh görmek zevki, bilmek zevki üzerine zâid bir şeydir.

آنچه می دانست تا پیدا نکرد   بر جهان ننهاد رنج طلق و درد

990. [995] *"O şeyi ki bilir idi, peydâ etmedikçe doğurmak zahmetini ve ağrısını cihân üzerine koymadı."*

Meselâ hâmile bir kadın, karnında taşıdığı cenîni bilir idi. Fakat onu bâtından zâhire ve mertebe-i gaybdan mertebe-i şühûda çıkarmadıkça doğurmak zahmetini ve ağrısını zevk-i hissî ile âlem-i zâhire vaz' etmedi. Ya'ni doğurmanın bir zahmeti var idi; fakat bu zahmet ilim mertebesinde idi. Çocuk doğmadıkça his âleminde bu acı duyulmadı. Binâenaleyh bir şeyin bâtında oluşunun zevki başka; ve zâhire çıkışının zevki başkadır. Eğer bu bilme ile görme zevki arasında fark olmasa idi, Hak Teâlâ hazretleri وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Sizden mücâhid ve sâbir olanları bil-

mek için imtihân ederiz" buyurmaz idi. Zîrâ bir ilm-i zâtî ve bir de ilm-i esmâî ve sıfâtî vardır. İlm-i esmâî ve sıfâtî, ilm-i zâtî üzerine zâid bir ilimdir. Çünkü vücûd-i Hakk'ın merâtibi vardır; her mertebeden ayrı ayrı bir ilm-i Hak hâsıl olur. Ya'ni ilim ma'lûma tâbi'dir ve merâtib hâsıl oldukça ma'lûmât peydâ olur; ve ilim dahi ma'lûmlara tâbi' bulunur. Ve merâtib, vücûd-ı Vâhid'in bu merâtibe tenezzülünden hâsıl olduğu cihetle, onların verdiği ilim gayrden değil, yine Hakk'ın kendi vücûdundan müstefâd olur.

يك زمان بيكار نتوانى نشست　　　تا بدى يا نيكى اى از تو نجست

991. *"Senden iyilik veyâ kötülük sıçramadıkça, bir zaman işsiz oturamazsın."*

Ey sâlik görmez misin? Sen bir an iyi veyâ kötü düşüncelerden hâlî kalmazsın ve bu düşünceler seni birtakım ef'âl ve harekâta sevk eder. Eğer düşüncen iyi ise ef'âlin iyi; ve kötü ise amelin de kötü olur. İşte bu hâl, ilimde olan şeylerin "ayn"a gelmek tekâzâsından ibârettir.

اين تقاضاهاى كار از بهر آن　　　شد موكل تا شود سرت عيان

992. *"Bu iş tekâzâları onun için müvekkel oldu, tâ ki senin sırrın ayân ola."*

Ya'ni bu ef'âl ve a'mâl tekâzâları senin bâtınında olan fikirlerin zâhir olmasına müvekkel oldu.

پس كلابهء تن كجا ساكن شود　　　چون سر رشتهء ضميرش ميكشد

993. *Mâdemki onun zamîr ipliğinin ucu onu çeker, binâenaleyh ten kirmanı nerede sâkin olur?*

Böyle olunca, vücûd-i beşer iplik büktükleri kirmana benzer. Ucunda iplik olduğu halde dönen kirman sâkin olmadığı gibi, insanın zamîrindeki efkâr-ı mütevâliye ipliklerinin ucu onun vücûdunu çektikçe aslâ ef'âl ve harekâttan sâkin olmaz.

تا سهء تو شد نشان آن كشش　　　بر تو بيكارى بود چون جان كشش

994. *Senin gamın o çekişin alâmetidir; işsizlik senin üzerine cân çekişmek gibi olur.*

İşte senin bâtınındaki gam ve sıkıntı, o çekişin alâmetidir. Zîrâ zamîrinde bu efkâr-ı mütevâliye bulundukça, işsizlik senin üzerine can çekişmek gibi bir elem hâli verir.

این جهان و آن جهان زاید ابد　　　　هر سبب مادر اثر از وی ولد

995. *Bu cihân ve o cihân ebedî doğar; her sebeb ana ve ondan eser veleddir.*

Bu ayn ve zâhir cihânı ve o ilim ve bâtın cihânı ebedî doğar durur. Ya'ni ilimden "ayn"a ve ayndan ilme dâimâ bir akın vardır. Her sebep bir doğuran anadır ve o anadan doğan eser bir çocuktur ve netîcedir.

چون اثر زاید آن هم شد سبب　　　　تا بزاید زو اثرهای عجب

996. *Vaktâki eser doğdu, o da sebeb oldu; nihâyet ondan acîb eserler doğar.*

Vaktâki bir sebepten bir eser doğar, o da bir sebep olur ve nihâyet o sebepten acîb ve ilâ-mâ-nihâye eserler husûle gelir. Meselâ bir erik çekirdeği ağacın çıkmasına sebeptir; ve bu sebepten eser olan ağaç doğar ve ağaç meyve verir ve o meyve vücûd-i beşerin gıdâsına ve gıdâ kuvvete ve kuvvet ef'âle ve ef'âl âsârın zuhûruna ve âsârın zuhûru ilâ-mâ-lâ-nihâye türlü türlü netâyice sebep olur.

این سببها نسل بر نسلست لیك　　　　دیدهء باید منور نیك نیك

997. *Bu sebebler nesil nesil üzerinedir; fakat çok çok münevver bir göz lâzımdır.*

İşte bu sebepler böylece nesil nesil ve teselsül üzerinedir; fakat bunları tafsîlatıyla görebilmek için, çok hem pek çok münevver bir göz lâzımdır.

شاه با او در سخن اینجا رسید　　　　یا بدید از وی نشانی یا ندید

998. *Şâh sözde onunla buraya erişti; ondan bir nişân ya gördü veyâ görmedi.*

İnsân-ı kâmili temsîl eden şâh bu hakāyıka müteallık olan sözlerde ikinci köle ile buraya erişti; o köleden bir nişân-ı basîret ya gördü veyâ görmedi.

Bu beyânâttan, cenâb-ı Pîr efendimizin kendilerinin terbiye-kerdeleri olan bir zâtın ahvâline işâret buyurdukları anlaşılmaktadır.

گر بدید آن شاه جویا دور نیست　　　　لیك مارا ذکر آن دستور نیست

999. *O arayıcı şâh eğer gördü ise baîd değildir; fakat bizim için onun zikrine izin yoktur.*

O sâlikin bâtınını tefahhus edici olan kâmil, eğer onun hakîkatinden bir alâmet gördü ise istib'âd olunamaz. Çünkü kâmilin bâtına olan nazarı yukarıda îzâh olundu. Fakat görülen şeyin burada zikrine ve keşfine bizim gibi

ümenâ-yı Hak için izin ve rûhsat yoktur. Zîrâ kâmiller esrâr-ı ilâhiyyeyi ve sırr-ı kaderi keşf etmekten memnû'lardır.

چون ز گرمابه بیامد آن غلام   سوی خویشش خواند آن شاه همام

1000. [1005] *Vaktâki o köle hamamdan geldi, o büyük şâh onu kendi tarafına çağırdı.*

Vaktâki o evvelki köle, ya'ni ilimsiz sâlik hamâm-ı riyâzet ve takvâdan geldi, o kâmil onu imtihân etmek için nezdine çağırdı.

گفت صحا لك نعیم دائم   بس لطیفی و ظریف و خوب رو

1001. *O dedi: "Sıhhatler olsun, naîm dâim olsun. Çok latîf ve zarîfsin ve güzel yüzlüsün!"*

Takvâ ve riyâzet hamâmı muhâlefet kirlerini temizlemiş; bu hâl senin kalbine sıhhat-ı ma'neviyye versin ve bu temizlik senin için dâimî bir ni'met olsun. Şimdi çok latîf ve zarîf ve güzel yüzlü olmuşsun.

ای دریغا گر نبودی در تو آن   کز برای تو همی گوید فلان

1002. *"Ey yazık, eğer senin için filânın söylediği o şey sende olmasa idi!"*

Ya'ni, keşke o arkadaşın olan kölenin söylediği o fenâ ahlâk sende olmasa idi.

شاد گشتی هر که رویت دیدنی   دیدنت ملك جهان ارزیدنی

1003. *"Her kim senin yüzünü göre idi şâd olurdu; seni görmek cihânın mülküne değerdi!"*

Bu sözleri insân-ı kâmil, o sâlikin hakîkatini ve cevherini muâyene için söylüyor.

گفت رمزی زان بگو ای پادشاه   کز برای من بگفت آن دین تباه

1004. *Dedi: "Ey pâdişâh, ondan, o dîni harâbın benim için söylediğinden bir işâret söyle!"*

Ya'ni hamamdan gelen köle dedi ki: "Benim aleyhimde söylenen şeyden ve o dînsiz kölenin benim için söylediği fenâlıktan birazını, bir işâretle olsun söyle!"

گفت اول وصف دو روییت کرد   کآشکارا تو دوایی خفیه درد

1005. *Dedi: "Evvelâ senin iki yüzlülüğünü vasf etti. Şöyle ki, sen zâhiren devâsın, hafiyyeten derdsin."*

Şâh dedi: "O köle senin iki yüzlü ve mürâî olduğundan bahs edip, zâhirine bakılırsa refîkinin derd ortağısın ve fakat iç yüzüne bakılırsa bir derd ve belâsın dedi."

خبث یارش را چو از شه گوش کرد   در زمان دریای خشمش جوش کرد

1006. *Vaktâki refîkinin habâsetini şâhtan işitti, derhâl onun öfkesinin deryâsı kaynadı.*

کف بر آورد آن غلام و سرخ گشت   تا که موج هجو او از حد گذشت

1007. *O köle köpürdü ve kızardı, tâ ki onun hicvinin dalgası hadden aştı.*

گفت ز اول دم که با من یار بود   همچو سگ درقحط بس گه خوار بود

1008. *Dedi: "Bana refîk olduğu ilk zamandan, kıtlıkta köpek gibi çok pislik yiyici idi."*

"Güh", "gûh" (گوه) kelimesinin muhaffefi olup, pislik ve necâset ma'nasınadır. "güh-hâr" vasf-ı terkîbî olup, necâset yeyici demektir.

چون دمادم کرد هجوش چون جرس   دست بر لب زد شهنشاهش که بس

1009. *Vaktâki hicvini çıngırak gibi demâdem yaptı, şehenşâh elini "Kâfî!" diye onun dudağı üzerine vurdu.*

Ya'ni, hicvini bir çıngırağın müteselsil sadâları gibi ale't-tevâlî söylemeye başladı, şâh: "Elverir, sus!" ma'nâsını mutazammın olarak elini kölenin ağzına vurdu.

گفت دانستم ترا از وی بدان   از تو جان گندهست و از یارت دهان

1010. [1015] *Dedi: "O sebeple seni ondan bildim; senden can kokmuştur ve refîkinden ağız."*

Şâh dedi ki: "Senin mâhiyetini o imtihân sebebi ile o köleden bildim. Senin sûretin güzel ve sîretin ve için berbâddır. Ve refîkinin zâhiri çirkin ve fakat sîreti ve bâtını temizdir."

پس نشین ای گنده جان از دور تو　　　　تا امیر او باشد و مأمور تو

1011. *"İmdi ey canı kokmuş, sen uzaktan otur, tâ ki o emîr olsun ve sen me'mûr!"*

Ey bâtını bozuk olan, sen hakîkate vusûlden baîdsin, bi-hasebi'l-isti'dâd uzakta otur; ve o bâtını temiz olanın terbiyesi altında ol! O senin âmirin olsun ve sen de onun me'mûru ol!

در حدیث آمد که تسبیح از ریا　　　　همچو سبزهٔ گولخن دان ای کیا

1012. *Ey azîz, hadîste geldi ki: "Riyâdan tesbîhi mezbelenin yeşilliği bil!"*

"Gûlhan", *Keşfü'l-Lügât*'ta "mezbele" ma'nâsınadır. Ve burada da o ma'nâ münâsibdir. Ankaravî şerhinde bu hadîs-i şerîfin ibâresi mezkûr olmadığı gibi, Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî de şerhinde der ki: "Bu hadîs nazar-ı fakîre gelmedi ki, hangi lafızda olduğu ma'lûm olsun!" Ve diğer Hind şârihleri de sâkittir. Fakîre lâyıh olan ma'nâ budur ki: Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte, ایاکم و خضراء الدمن ya'ni "Mezbelede biten yeşillikten hazer edin!" hadîs-i şerîfine işâret buyurmuşlardır. Bu hadîs-i şerîf "Yüzü güzel ve ahlâkı kötü olan kadınlardan sakının!" ma'nâsından kinâyedir. Ve tesbîh zâhirde güzeldir ve fakat bu tesbîhin menşe-i sudûru olan riyâ çirkindir. Binâenaleyh riyâdan neş'et eden tesbîh, mezbeleden biten yeşilliğe benzer. Bu ma'nâya binâen bu beyt-i şerîf, bu hadîs-i şerîfin tefsîri olur ve nitekim âtîdeki beyitte de hadîs-i mezkûrun ma'nâsı sarâhaten beyân buyurulur.

پس بدان که صورت خوب و نکو　　　　با خصال بد نیرزد یك تسو

1013. *İmdi bil ki, güzel ve iyi sûret, kötü ahlâk ile bir tesûya değmez.*

"Tesû" bir "dânik"in dörtte biri kıymetinde eski zaman sikkelerinden biridir. Ya'ni "Güzel ve latîf sûret sâhibinin ahlâkı kötü olursa, onun bu güzelliği on para etmez" demek olur ki, bu beyit yukarıda mezkûr ایاکم و خضراء الدمن hadîs-i şerîfinin ma'nâsıdır. Bunun için, Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz, ümmetine ta'lîmen اللهم کما حسنت خلقی فحسن خلقی ya'ni "Yâ Rab, halkımı ya'ni sûretimi güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzel yap!" buyururlar idi.

ور بود صورت حقیر و نا پذیر　　　　چون بود خلقش نکو در پاش میر

1014. *Ve eğer sûret hakîr ve nâ-makbûl ise, mâdemki huyu iyi ola, onun ayağında öl!*

صورت ظاهر فنا گردد بدان		عالم معنی بماند جاودان

1015. *Bil ki, sûret-i zâhir fânî olur, âlem-i ma'nâ bâkî kalır!*

چند بازی عشق با نقش سبو		بگذر از نقش سبو و آب جو

1016. *Nice bir aşkı destinin nakşına fedâ edersin; destinin nakşından geç ve suyu iste!*

Bu beyt-i şerîfte, ecsâd "desti"lere; ve onlar da kaş ve göz ve ağız ve burun ve sâir a'zâ güzellikleri "desti üzerindeki nakış"a ve rûh ve maânî "su"ya teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni benî Âdem'in eser-i kemâli olan "aşk" dediğimiz kıymetli bir hâli ne zamana kadar fânî olacak olan sûret güzelliklerine sarf ve fedâ edersin? Fânî olan sûretten geç, bâkî olan ma'nâyı iste!

صورتش دیدی ز معنی غافلی		از صدف دری گزین گر عاقلی

1017. *Onun sûretini gördün, ma'nâdan gāfilsin; eğer âkıl isen sadeften bir inci seç!*

O desti gibi olan sûreti gördün, halbuki onun ma'nâsından gāfilsin. Sûretten matlûb olan ancak ma'nâdır. Binâenaleyh eğer âkıl isen, sadef mesâbesinde olan sûret-i beşeriyyeden, inci gibi olan ma'nâyı seç ve intihâb et ve sûret ile iktifâ etme!

این صدفهای قوالب در جهان		گر چه جمله زنده اند از بحر جان

1018. *Bu kalıpların sadefleri cihânda, vâkıâ hep can denizinden diridirler.*

Ya'ni bu sadefler mesâbesinde olan kalıplar ve cesetler, bu âlem-i kesîf-i şehâdette hep Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ından diridirler.

لیك اندر هر صدف نبود گهر		چشم بگشا در دل هر یك نگر

1019. *Fakat her sadefte güher olmaz; gözünü aç, her birinin içine bak!*

Her [sadefte] inci bulunmadığı gibi, her bir kelli felli kalıpta da cevher-i ma'nâ yoktur. Binâenaleyh basar-ı basîretini aç da, musâhabet ettiğin kimselerden her birinin ahvâl-i bâtınesine nazar et!

کان چه دارد و ین چه دارد وا گزین		زانکه کمیابست آن در ثمین

1020. [1025] *Ki, onda ne vardır ve bunda ne vardır, ayırt et; zîrâ ki o kıymetli inci enderdir!*

Her mükellef ve müşekkel cisimlerde maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye incileri bulunmaz. Bu kıymetli incilerin bulunduğu cisim sadefleri nâdirdir. Binâenaleyh mülâkî olduğun kimselere dikkatle bak, bunda ilim ve irfândan ne vardır ve onda ne vardır!

Ma'lûm olsun ki, firâset-i şer'iyye sâhibi olmayan kimse, eğer ilmi var ise musâhebet ettiği kimselerin bâtınlarını ya kavllerinden veyâ fiillerinden anlayabilir. Zîrâ kavl ve fiil zâhirdir. Onun için, الظاهر عنوان الباطن ya'ni "Zâhir bâtının ünvânıdır" derler. Eğer âlim değil ise, bir âlimin delâletine muhtâç olur. Eğer buna i'tirâzen denirse ki: "Ba'zı kimseler riyâ ve süm'a için sözlerini ve fiillerini salâh dâiresinde gösterirler; binâenaleyh bunların bâtınlarını sözlerinden ve fiillerinden anlamak müşkil olur"; cevâben deriz ki: Eğer dikkat olunursa riyâkâr dahi sözünden ve fiilinden anlaşılır. Fakat ilim ve temyîz-i sahîh lâzımdır.

گر بصورت می روی کوهی بشکل　　در بزرگی هست صد چندانکه لعل

1021. *Eğer sûrete gidersen, bir dağ şekilde, büyüklükte la'lin yüzü kadardır.*

Eğer sûrete ehemmiyet verirsen, bunun kıymeti yoktur. Çünkü bir dağ, gâyet kıymetli olan bir la'l-pârenin birçok misli cesâmetinde olduğu halde, bu bir la'l parçası, koca bir dağa tercîh olunur.

هم بصورت دست و پا و پشم تو　　هست صد چندانکه نقش چشم تو

1022. *Sûrette senin elin ve ayağın ve tüylerin dahi nakş-ı çeşminin yüzü kadardır!*

Bu da sûretin ehemmiyetsizliğini gösteren bir misâldir. Ya'ni a'zâ-yı beşeriyyenin bir çoğu gözden daha cesîm iken, göz kıymetinde ve ehemmiyetinde değildir.

لیك پوشیده نباشد بر تو این　　کز همه اعضا دو چشم آمد گزین

1023. *Fakat bu sana mestûr değildir ki, göz bütün a'zâdan müntehabdır.*

از یك اندیشه که آید اندرون　　صد جهان گردد بیك دم سرنگون

1024. *Bâtına gelen bir fikirden, bir demde yüz cihân baş aşağıya gelir!*

Bu ma'nâyı âtîdeki beyitte beyân buyurulan misâl ile tavzîh ederler:

جسم سلطان گر بصورت یك بود   صد هزاران لشکرش در پی رود

1025. *Egerçi sultânın cismi sûrette birdir, onun yüz binlerce askeri arkasında gider.*

باز شکل و صورت شاه صفی   هست محکوم یکی فکر خفی

1026. *Şâh-ı safînin şekil ve sûreti dahi gizli bir fikrin mahkûmudur.*

خلق بی پایان ز یك اندیشه بین   گشته چون سیلی روانه بر زمین

1027. *Nihâyetsiz halkı bir endîşeden gör; yer üzerinde bir sel gibi revâne olmuş!*

Küre-i arz üzerinde mikdârı bir buçuk milyar tahmîn olunan halkın, seller gibi şurada burada dolaşıp seyâhat etmeleri hep fikir ve endîşe te'sîri ile vâki' olur. Hakîkat-i hâl böyle iken:

هست آن اندیشه پیش خلق خرد   لیك چون سیلی جهانرا خورد وبرد

1028. *O fikir halk indinde küçüktür; fakat sel gibi cihânı yedi ve götürdü.*

Halkın pek çoğu kendi fikirlerinin sevkiyle vâki' olan muâmelâtında müstağrak bir halde kalıp, "fikir" dediğimiz ma'nâya ehemmiyet vermeyip küçük görürler. Fakat onlar fikrin ehemmiyetinin farkına varmadıkları halde, o fikir halk-ı cihânı yedi yuttu ve kendi akıntısına götürdü.

پس چو می بینی که از اندیشهء   قائمست اندر جهان هر پیشهء

1029. *İmdi, mâdemki cihânda her bir san'atın fikirden kāim olduğunu görüyorsun;*

خانها و قصرها و شهرها   کوهها و دشتها و نهرها

1030. [1035] *Evler ve köşkler ve şehirler, dağlar ve sahrâlar ve nehirler,*

هم زمین و بحر و هم مهر و فلك   زنده از وی همچو از دریا سمك

1031. *Hem yer ve deniz ve hem güneş ve felek, balık denizden diri olduğu gibi ondan diridir.*

Bu 1030 ve 1031 numaralı beyitler, 1029 numaralı beyti itmâm eder. Ya'ni, binâenaleyh bil ki, âlem-i sûrette her ne varsa hepsi denizden hayât bulan balıklar gibi o fikirden diridir. Meselâ suver-i âlemden bir kısmının husû-

lünde benî-Âdem'in sun'u vardır. Evler, köşkler, şehirler gibi sûretler benî-Âdem'in fikrinden ve düşüncesinden peydâ olur. Bir kısmı da masnûât-ı ilâhiyyedir. Dağlar, sahrâlar, nehirler ve küre-i arzın karası ve denizi ve güneş ve felekler gibi ki, bunlar da akl-ı küllün fikrinden hâsıl olur. Nitekim yukarıda 973 numaralı beyitte, این جهان یك فکرتست از عقل کل [ya'ni "Bu âlem akl-ı küllden bir fikirdir"] buyurulmuş idi.

پس چرا از ابلهی پیش تو کور — تن سلیمانست و اندیشه چو مور

1032. *Böyle olunca, niçin hamâkattan, sen körün önünde, ten Süleymân ve fikir karınca gibidir!*

İmdi, masnûât-ı Hak ve masnûât-ı benî-Âdem fikirden husûle gelince, niçin senin basar-ı basîretin kör ve his gözün fa'âl oluyor da, hamâkattan dolayı cismi ehemmiyetli görüp, Hz. Süleymân gibi saltanat ve tasarruf sâhibidir; ve fikri karınca gibi za'îf görüp, ehemmiyyetsiz bir şeydir dersin?

می نماید پیش چشمت که بزرگ — هست اندیشه چو موش و کوه گرگ

1033. *Senin gözünün önünde dağ büyük görünür; fikir fâre ve dağ kurt gibidir.*

Senin his gözünün önünde dağ büyük görünür. Bu zâhirî göze nazaran fikir fâre gibi zaîf ve dağ kurt gibi kavîdir.

عالم اندر چشم تو هول و عظیم — زابر و رعد و چرخ داری لرز و بیم

1034. *Âlem senin gözünün önünde korkunç ve azîmdir; buluttan ve gök gürlemesinden titremen ve korkun vardır.*

Ya'ni, âlem akl-ı küllün bir fikrinden ibâret ve o fikrin gölgesi iken, sen o fikir ve ma'nâ âleminden ürkmezsin de, onun gölgesinden korkarsın.

از جهان فکرتی ای کم ز خر — ایمن و غافل چو سنگی بی خبر

1035. *Ey eşekten aşağı, fikrete mensûb cihândan eymin ve gâfil olarak taş gibi bî-habersin!*

Ey tefekkür isti'dâdı ile yaratılmış iken bu tefekkür hâssasını ta'tîl edip suver-i zâhirenin kayd ve esâretine giriftâr olan kimse, sen bu hâlin ile mertebede eşekten daha aşağıya düştün. Çünkü o zavallı eşek tefekkür isti'dâdı ile mahlûk değildir. Binâenaleyh sen mertebe-i hayvâniyyeden daha aşağıya düşerek cemâd hâline geldin ve fikir cihânından eymin oldun. Çünkü senin

bu hâline karşı bir hüküm terettüb etmeyecektir zannedersin ve o kadar gâfil bir haldesin ki, fikir âleminden bir taşın haberi olmadığı gibi bî-habersin!

زانکه نقشی وز خرد بی بهره‌ء　　آدمی خو نیستی خر کره‌ء

1036. *Zîrâ ki nakışsın ve akıldan bî-behresin; Âdem huylu değilsin, eşek yavrususun.*

Çünkü sen sûret ve nakıştan ibâretsin ve "Cins cinse meyl eder" kāidesince, meylin de cinsinden bulunduğun sûretleredir. Ve akıldan nasîbin olmadığı ve binâenaleyh akıl ile senin aranda mücâneset olmadığı için, âlem-i fikirden haberin yoktur. Şu halde Âdem huylu değilsin; ma'nâ-yı âdemîden bî-behre olan bir eşek yavrususun.

سایه را تو شخص می بینی ز جهل　　شخص ازان شد نزد تو بازی و سهل

1037. *Sen cehlinden gölgeyi şahıs görüyorsun; ondan dolayı şahıs senin indinde mel'abe ve ehemmiyetsiz oldu.*

"Gölge"den murâd, suver-i âlemdir. "Şahıs"tan murâd, Ankaravî hazretlerine göre cismin rûhu veyâ "ayn-ı sâbite"sidir. Ve Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Bahru'l-Ulûm hazarâtına göre, mevcûd-i hakîkîdir. Halbuki "rûh" ayn-ı sâbitenin ve ayn-ı sâbite esmâ'-i ilâhiyyenin zıllidir; ve esmâ müsemmâ olan vücûd-ı hakîkînin gayrı değildir. Binâenaleyh Hind şârihlerinin mütâlaası müreccah görünür. Ya'ni "Sen bu suver-i eşyânın, vücûd-i hakîkînin zılâl-i esmâsı olduğunu bilmiyorsun; bu cehlinden dolayı da bu gölgeleri müstakil vücûd sâhibi şahıslar zannedersin. İşte bu cehlinden dolayı senin indinde vücûd-i hakîkî oyuncak ve ehemmiyyetsiz bir şey addolunur. Ve hattâ bu câhillerden ba'zıları da, bu suver-i fâniyye-i âlemi isbât ve vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'ı inkâr ederler.

باش تا روزی که آن فکر و خیال　　بی حجابی بر گشاید پر و بال

1038. *Bir gün kadar sabret ki, o fikir ve hayâl bir hicâbsız kanat açsın!*

Fikir ve hayâlin hicâbsız kanat açtığı gün, yevm-i kıyâmettir; ve yevm-i kıyâmet üç nevi'dir: Birisi, umûmiyyetle "mevt-i ıztırârî" hâlidir. Nitekim, من مات فقد قامت قيامته ya'ni "Ölen kimsenin kıyâmeti kopar" buyurulmuştur. İkincisi, "kıyâmet-i kübrâ"dır ki, sûret-i âlemin fezâda bozulması hâlidir. Nitekim âyet-i kerîmede, يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (İbrâhîm, 14/48) ya'ni "O günde ki, arz ve semâvât arz ve semâvâtın gayrine te-

beddül eder ve Vâhid-i Kahhâr olan Allâh'a bu halde zâhir olurlar" buyurulur. Üçüncüsü, insân-ı kâmilin "fenâ-fillâh" ve "bakā-billâh" hâlidir. İmdi, "mevt-i ıztırârî" vukūunda havâss muattal olup, rûh âlemi inkişâf edeceğinden, ölen kimsenin nazarında âlem-i sûret ve semâ ve yıldızlar ve felek gâib olur ve başka bir âlem zâhir olur. Ve o âlemde herkes kendi fikir ve hayâlinin mâhiyetini, hicâb-ı sûret olmaksızın müşâhede eder. "Kıyâmet-i kübrâ" vukūunda ise, fezâda sûret-i arz bozulup, ecsâm-ı kesîfe didilmiş yün gibi dağılır ve anâsır letâfet kesb eder ve neş'et-i rûhâniyye gālib olan bir âlem zâhir olur. Nitekim, قُلْ سِيرُوا فِى الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِىءُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ (Ankebût, 29/20) ya'ni "Ey Nebiyy-i zîşânım de ki: Arzda geziniz, halk nasıl başladı görünüz; sonra Allah Teâlâ neş'e-i âhireti inşâ eder" âyet-i kerîmesinde bu hâle işâret buyurulur. Ve bu infisâh manzûme-i şemsiyyemizin hey'et-i mecmûasına râci' olduğundan, ay ve güneş ve yıldızlar vaz'iyyetlerini gâib edip, bu herc ü merc içinde görünmez bir hâle gelirler. Ve zuhûr butûna intikāl edip, zî-rûhun kâffesinde mevt-i ıztırârî hâli vâki' olup, rûhâniyyet âlemi inkişâf eder. Bu hâl, "fenâ-fillâh" ve "bekā-billâh" mertebelerinde insân-ı kâmile mevt-i ıztırârîden mukaddem vâki' olur. Bu bahsin tafsîli uzundur. Bu kadar îzâhât kâfîdir.

کوهها بینی شده چون پشم نرم　　　نیست گشته این زمین سرد و گرم

1039. *Dağları yün gibi yumuşak olmuş ve bu soğuk ve sıcak yeri yok olmuş görürsün.*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Kāria'da olan, يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (Kāria, 101/4-5) ya'ni "O kıyâmet günü bir gündür ki, nâs pervâneler gibi dağılmış olur ve dağlar atılmış pamuk gibi havalarda uçar!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Peşm-i nerm" "yumuşak yün" ta'bîri ile, anâsırın kesb-i letâfet edeceğine; "bu soğuk ve sıcak yer" ile de yaz ve kış mevsimlerine ma'rûz kalan küre-i arz murâd buyurulur. Erbâb-ı ilm-i hey'et, bir gün gelip, manzûme-i şemsiyyemizin fezâda munkarız olacağını beyân ederek, bu inkırazın müessirâtı hakkında birtakım mütâlaalar yürütürler. Burada onların zikri uzun olur. Bu beyt-i şerîfin ma'nâsı, yukarıda zikr olunan üç nevi' kıyâmete de şâmildir.

نه سما بینی نه اختر نه وجود　　　جز خدای واحد حی و ودود

1040. [1045] *Hayy ve Vedûd olan Hudâ-yı Vâhid'den gayri, ne semâ, ne yıldız, ne vücûd görürsün!*

Bu beyt-i şerîfte, يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (İbrâhîm, 14/48) âyet-i kerîmesine işâret buyurulur ki, ma'nâ-yı münîfi 1038 numaralı beyitin îzâhında geçti. Bu beyt-i şerîfte de, üç nevi' kıyâmete işâret buyurulur. Ya'ni, vücûd-i izâfî âlemi zâil ve vücûd-i hakîkî-i Hak'tan gayri mevcûdâtın kâffesi bâtıl ve وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا (İsrâ, 17/81) [ya'ni "De ki: Hak geldi, bâtıl yıkılıp gitti. Zâten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur."] sırrı zâhir olur. Ve لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ (Gâfir, 40/16) ya'ni, "Bugün mülk kimindir?" hitâb-ı fiilî-i ilâhîsine cevap verecek bir ferd kalmayıp, Hakk'ın لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Gâfir, 40/16) [ya'ni "Kahhâr olan tek Allah'ındır."] cevâb-ı fiilîsi vâki' olur. Bu beyit dahi üç nevi' kıyâmete şâmildir.

يك فسانه راست آمد يا دروغ تا دهد مر راستيها را فروغ

1041. *Doğruluklara revnak vermek için, sahîh yâhut yalan bir efsâne geldi.*

Ya'ni bahsimizin dakāyıkına muvâfık olarak, hâtıra bir masal geldi. Sen bu kıssayı ister vâki' ve ister gayr-i vâki' farz et; matlûbumuz, doğruluklara kuvvet ve revnak vermek için tenvîr-i efkâr ve nasâyihtir. Bu kıssa, yukarıki kıssanın mâba'di olmayıp, ondan ayrıdır.

حسد كردن حشم بر غلام خاص

Haşemin gulâm-ı hâssa hased etmesi

"Haşem", tebaa ve hademe ve köle takımından olan kimselere derler. Ya'ni bir pâdişâhın teveccühünü kazanan köleye, diğer köle ve hizmetkârların hased etmeleri beyânındadır.

پادشاهى بندهٔ را از كرم بر گزيده بود بر جمله حشم

1042. *Bir pâdişâh, kereminden bir kölesini, cümle haşem üzerine ıstıfâ eylemiş idi.*

Ya'ni pâdişâhın muhabbeti ve teveccühü, bu kölenin evvelce bir hizmeti vâki' olduğundan dolayı değil idi; mahzâ kendi lütuf ve kereminden ve bilâ-illet ve sebep vâki' olmuş idi.

جامگئ او وظيفهء چل امير   ده يكى قدرش نديدى صد وزير

1043. *Onun elbise bahâsı kırk beyin aylığıdır; yüz vezîr onun kadrinin onda birini görmedi!*

Ya'ni, şâh ona kendi ümerâsından ziyâde ikrâm ederdi. Birçok vezîrler, pâdişâhın ona olan ikrâmının onda birini görmedi.

از كمال طالع و اقبال و بخت   او ايازى بود و شه محمود وقت

1044. *Tâli'inin kemâlinden ve ikbâl ve bahtından, o bir Ayâz ve şâh vaktin Mahmûd'u idi!*

"Ayâz", vaktiyle Hindistan'ı da feth eden Sultân Mahmûd-i Gaznevî'nin pek ziyâde muhabbet ettiği ve teveccüh gösterdiği bir bendesidir. Ba'zı kıssası, âtîde *Mesnevî-i Şerîf*'te gelecektir. Bu beyt-i şerîfte pâdişâh Sultân Mahmûd-i Gaznevî'ye; ve onun sevdiği köle de Ayâz'a teşbîh buyurulmuştur.

روح او با روح شه در اصل خويش   پيش ازين تن بوده هم پيوند خويش

1045. *Onun rûhu şâhın rûhuna kendi aslında, bu tenden evvel dahi zâten muttasıl olmuş idi.*

Bu beyt-i şerîfte, الأرواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها إختلف ya'ni "Ervâh cünûd-i mücennededir. Onlara muârefesi olanlar îtilâf ederler ve onlardan aralarında tenâkür olanlar ihtilâf ederler" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Aynı ma'nâ, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından şu gazellerinde de şöylece beyân buyurulur:

جان من و جان ترا پيش ازين   سابقهء بود كه گشت آشنا

الفت امروز ازان سابقه ست   گرچه فراموش شد آنها ترا

"Benim canım ile senin canına bundan evvel bir sâbıka-i muârefe var idi ki, bugün âşinâ oldu. Bugünün ülfeti o sâbık olan muârefedendir; gerçi o muârefeler senin için unutuldu."

كار آن دارد كه پيش از تن بدست   بگذر از اينها كه نو حادث شدست

1046. *Kârı o tutar ki, bu tenden evvel olmuştur; yeni hâdis olmuş olan bunlardan geç!*

Ya'ni, müessir olan şey, bu cisim âleminden evvel sâbit olmuş olan şeydir. Yeni hâdis olan cismin ahvâl ve ef'âline kulak asma!

Bu beyt-i şerîfte, sırr-ı kadere işâret buyurulur. Ve sırr-ı kader, abdin ilm-i ilâhîde sâbit olan "ayn"ının ve hakîkatının mazhar olduğu rabb-i hâsdır ki, bu, esmâ'-i ilâhiyyeden bir isimdir. Ve sırr-ı kader hakkındaki tafsîlât *Fusû-su'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'de mündericdir.

کار عارف راست کو نه احولست　　　　چشم او بر کشتهای اولست

1047. *Üş, şaşı olmayan ârif içindir; onun gözü evvel olan ekinlerin üzerindedir.*

Ya'ni, kişinin "ayn-ı sâbite"si ile bu âlem-i kesîfte tekevvün eden cismi, hakîkatte birbirinden ayrı şeyler değildir. Zîrâ ayn-ı sâbite bir ism-i ilâhînin zılli; ve rûh ayn-ı sâbitenin; ve "sûret-i misâliyye" rûhun; ve cisim sûret-i misâliyyenin zılleridir. Ve esmâ' müsemmânın gayri değildir. Binâenaleyh bu zılâlin sâhibi ancak Hak olur. Ve zıll ile zî-zıll arasında her ne kadar taayyünde gayriyyet var ise de, hakîkatte ayniyyet mevcuttur. Binâenaleyh ârif, bu hakîkate nâzır olduğundan, bir'i iki gören şaşı değildir. Şu halde onun nazarı evvel olan ekinlere, ya'ni esmâ' tohumlarının ekildiği ilm-i ilâhî tarlasındaki a'yân-ı sâbite ekinlerinedir.

آنچه گندم کاشتندش و آنچه‌جو　　　　چشم او آنجاست روز و شب گرو

1048. *O şey ki buğday ve o şey ki arpa ektiler, onun gözü gündüz ve gece orada rehindir.*

"Gendüm" buğday demek olup, bu ta'bîr ile saîd ve iyi ve âlî olan murâd olunur. "Cev" arpa demektir. Bu ta'bîr ile de şakî ve fenâ ve süflî olan murâd olunur. "Girev" rehin demek olup, "hapis" ma'nâsınadır. Ya'ni, ilm-i ilâhî sâhasına ekilirken buğday ya'ni saîd; ve yâhut arpa, ya'ni şakî olarak ekilmiş ise, âlem-i cismâniyyette başka türlü olacağı yoktur. Zîrâ tebdîl-i hakāyık mümkin değildir. Nitekim âyet-i kerîmede, وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا (Ahzâb, 33/62) ya'ni "Allâh'ın sünneti ve kāidesi için aslâ tebdîl bulamazsın!" buyurulur. Binâenaleyh ârifin gözü, gerek gündüz ya'ni nûrâniyyet ve gerek gece ya'ni zulmâniyyet âlemlerinde ancak bu "ayn-ı sâbite" âlemine dikilip kalmıştır. Ve nazarları abdin hakîkatı olan bu ayn-ı sâbitede mahsûr ve mahbûs kalmıştır.

Ma'lûm olsun ki, hakîkatta vücûd birdir ve o da Hakk'ın vücûdudur. Ve bu vücûdun merâtibe tenezzülü ancak rahmeten li'l-esmâ'dır. Ya'ni Zât-ı ahadiyyede mahfî ve müstehlek olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsâ-

rının zuhûru içindir. Ve ilk tenezzül-i zâtî ilim mertebesine vâki' olup, her bir ismin zılli bir sûret-i ilmiyye ile sâbit olmuştur. Bunlara "a'yân-ı sâbite" derler. Onların isti'dâdâtı esmâ-i ilâhiyyenin hâssiyyât ve isti'dâdâtıdır. Binâenaleyh isti'dâdât mec'ûl değildir. Çünkü esmâ-i ilâhiyye mec'ûl değildir. Ve bu suver ancak Hak tarafından "Kün!" emriyle, sür'at-i berkıyye ile mütekevvin olur. Binâenaleyh tekvîn Hak tarafından değildir; belki kâin olan cânibindendir. Hak tarafından yalnız bir emir vardır. Nitekim bir kimse oturan uşağına "kalk" diye emretse, uşağın kıyâmında âmirin dahli yoktur. Zîrâ kıyâm ancak uşak tarafından olur ve fiil uşağındır. İyi veyâ fenâ kıyâm hakkında âmire bir hüküm terettüb etmez. Suver-i ilmiyyede böyle iyi veyâ fenâ sûretlerde tekevvününde Hakk'ın dahli yoktur; tekvîn abd cânibindendir. Hak onlara yalnız ifâza-i vücûd eder. Ve ifâza-i vücûd ise ancak cûd ve keremdir. Binâenaleyh cûd ve kerem sâhibine niçin cûd ve kerem yaptın?" diye i'tirâz olunmaz. Belki bu ifâza esnâsında beğendiklerini alanlara suâl ve i'tirâz teveccüh eder. Nitekim âyet-i kerîmede, لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ya'ni "Hakk'a işlediğinden suâl olunmaz ve onlar mes'ûldürler" buyurulur. Ve diğer âyet-i kerîmede de, وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/118) ya'ni "Biz onlara zulmetmedik ve lâkin onlar nefislerine zulmeder oldular" buyurulur. Bu bahsin tafsîli, ya'ni sırr-ı kader, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'dedir. Ve tekvîn bahsi de Fass-ı Sâlihî'dedir. Fakîr yazdığım şerhte bu bahisler hakkında îzâhât verdim.

آنچه آبست ست شب جز آن نزاد حیلها و مکرها با دست باد

1049. *O şeye ki gece gebedir, onun gayrını doğurmadı; tedbîrler ve mekrler havadır hava!*

Bu beyt-i şerîfte, الليلة حبلى ya'ni "Geceler gebedir" darb-ı meseline işâret buyurulur. "Gece"den murâd, zulmet-i cismâniyyettir. Ya'ni, bu zulmânî olan cisim hangi bir ayn-ı sâbitenin gebesi ise, cemî'-i mevâtında ya'ni dünyâda ve âhirette ancak onu doğurdu. Ve ayn-ı sâbitenin sübûtu hakkındaki hükm-i ilâhî kazâ-yı Hak'tır. Binâenaleyh bu kazâ-yı ilâhîyi tebdîl için yapılan tedbîrler ve mekrler hep boştur. Bu hakîkata binâen, şâh-ı velâyet İmâm Alî (k.v.) efendimiz buyururlar ki: الناس يخافون من الخاتمة بحكم انما الأعمال بالخواتم وانا اخاف من الفاتحة لأن الخاتمة لا تكون الا على مقتضى الفاتحة ya'ni "Nâs, a'mâl ancak havâtim hükmüyledir diyerek hâtimeden korkarlar. Halbuki ben fâtihadan korkarım; zîrâ hâtime ancak fâtiha muktezâsı üzerine olur."

کی شود دلخوش بحیلتهای گش   آنکه بیند حیلت حق بر سرش

1050. [1055] *Başının üzerinde Hakk'ın tedbîrini gören kimse, ne vakit ra'nâ tedbîrler ile dil-hoş olur?*

"Geş" latîf ve ra'nâ; ve "hîle" tedbîr ma'nâlarınadır. "Hîle-i Hak"tan murâd, takdîr-i ilâhîdir. Nitekim, العبد يدبر والله يقدر ya'ni "Abd tedbîr eder; Allâh Teâlâ takdîr eder" kavli meşhûrdur. Ya'ni, takdîr-i ilâhîden haberdâr olan kimse, gerek kendisinin ve gerek başkasının latîf ve ra'nâ tedbîrleri ile gönlü hoş ve râhat olur mu?

او درون دام دامی می نهد   جان تو نه آن جهد نی این جهد

1051. *O tuzak içindedir, bir tuzak kurar; canının hakkı için, ne o kurtulur, ne de bu kurtulur!*

O müdebbir olan abd, kazâ-yı ilâhî tuzağı içinde olduğu halde, kendi re'y-i tedbîrinden müretteb bir tuzak kurar. Maahâzâ, ey muhâtabım, senin canının hakkı için, ne o müdebbir olan abd ve ne de onun kurduğu tedbîr tuzağı kazâ-yı ilâhîden kurtulamaz!

Şurrâh-ı kirâmdan Ankaravî hazretleri ile, Hind şârihlerinden Muhammed Rızâ ve Şeyh Muhammed Efdal, ikinci mısrâ'daki جان تو ibâresini بجان تو takdîrinde kasem olarak almışlardır. Ve yine Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî, "Kasem ma'nâsına olmayıp, "Ey müdebbir, senin canın ne o tedbîrden ve ne de bu tedbîrden kurtulamaz!" ma'nâsınadır" demiştir. Fakîr, جان تو ta'bîrini kasem ma'nâsına almakla berâber, *Mesnevî-i Şerîf*'in sâmi'ine hitâben vâki' olduğunu anladım.

گر بروید ور بریزد صد گیاه   عاقبت برروید آن کشتهء اله

1052. *Her ne kadar yüz ot biter ve dökülür ise de, âkıbet Allâh'ın o ekilmişi biter.*

Abdin tedbîri ota; ve o tedbîrin vukū'u ve zevâli, otların bitip dökülmesine teşbîh buyurulur. Ya'ni, bu âlem-i şehâdette her ne kadar abdin peyderpey birçok tedbîrleri vâki' olur ise de, âkıbet Allah Teâlâ'nın ezelde ilm-i ilâhîsine müsteniden vâki' olan kazâsının eseri abdin üzerinde cârî ve nâfiz olur.

کشت نو کارند بر کشت نخست   این دوم فانیست و آن اول درست

1053. *Evvelki ekin üzerine yeni ekin ekerler; bu ikinci fânîdir, o evvelki dürüsttür.*

Bu hâl, evvelki ekin üzerine yeni ekin ekilmesine benzer ki, bu ikinci ekin fânî ve zâil ve hükümsüzdür; o evvelce ekilmiş olan ekin sağlam ve kuvvetlidir.

تخم اول كامل و بگزيده است   تخم ثانى فاسد و پوسيده است

1054. *Evvelki tohum kâmil ve makbûldür; ve ikinci tohum fâsid ve çürüktür.*

افكن اين تدبير خود را پيش دوست   گرچه تدبيرت هم از تدبير اوست

1055. *Her ne kadar senin tedbîrin de O'nun tedbîrinden ise de, kendinin bu tedbîrini dostun önünde bırak!*

Bu beyt-i şerîfte, وَمَا تَشَاؤُونَ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللهُ (İnsân, 76/30) ya'ni "Siz ancak Allâh Teâlâ'nın meşiyyeti taalluk eden şeyi murâd edersiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

كار آن دارد كه حق افراشتست   آخر آن رويد كه اول كاشتست

1056. *İşi o tutar ki Hak yükseltmiştir; nihâyet o biter ki evvel ekilmiştir.*

Ya'ni Hakk'ın bilcümle tedbîrlerin fevkinde tuttuğu kazâsının te'sîri vardır. Dünyânın kavâid-i tabîiyyesine bak, nihâyet evvel ekilmiş olan tohum neşv ü nemâ bulur.

هر چه كارى از براى حق بكار   چون اسير دوستى اى دوستدار

1057. *Ey dost tutucu, mâdemki bir dostun esîrisin, her ne ekersen Hak için ek!*

Ey Hakk'ı seven kimse, mâdemki sen onun muhabbetinin esîrisin, bu dünyâ tarlasına amel tohumlarından her ne ekersen, hâlisan-livechillâh ek; amelini nefsânî bir maksat ta'kîb ile icrâ etme!

گرد نفس دزد و كار او مپيچ   هر چه آن نه كار حق هيچست و هيچ

1058. *Hırsız nefsin ve onun işinin etrâfını dolaşma; her ne ki o Hak işi değildir, hiçtir hiç!*

Senin ihlâsını kendi fânî arzûları mukābilinde çalan nefis hırsızının ve onun umûrunun etrâfını dolaşma, ya'ni ona hizmet etme! Zîrâ Hak için olmayan amel hiçtir hiç!

پيش آزانكه روز دين پيدا شود   نزد مالك دزد شب رسوا شود

1059. *Ondan evvel ki rûz-i dîn peydâ ola, Mâlik'in indinde gece hırsızı rüsvây olur!*

"Dîn", âdet, inkıyâd ve cezâ ma'nâlarına olup, burada "rûz-i dîn", yevm-i cezâ demektir ki, yevm-i kıyâmet murâd olunur!

Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki 1057 numaralı beyite merbûttur. Yevm-i cezâ zâhir olmazdan evvel, her ne ekersen bu hayât-ı dünyeviyyede Hak için ek; amellerini makāsıd-ı nefsâniyye üzerine binâ etme! Zîrâ Mâlikü'l-mülk olan Hakk'ın indinde, zulmet-i dünyâda ihlâs-ı kalbi çalan nefis hırsızı rezîl ve rüsvây olur. "Mâlik"ten murâd Hak'tır; ve "gece"den murâd, dünyânın zulümât-ı tabîiyyesi; ve "hırsız"dan murâd, nefistir.

رخت دزدیده بتدبیر و فنش   مانده روز داوری بر گردنش

1060. [1065] *Onun tedbîri ve fenni ile çalınmış eşyâ adl günü onun boynunda kalmış olur!*

"Çalınmış eşyâ"dan murâd, makāsıd-ı nefsâniyyeye tebean yapılmış olan a'mâl ve ef'âldir ki, bu arazların sûretleri yevm-i kıyâmette zulmânî olarak zâhir olur. Eğer bunlar Hak için yapılmış olsa idi, onların sûretleri nûrânî ve hakkānî olacak idi. Binâenaleyh nefis, Mâlik'e âit olan bu a'mâl-i dünyâ gecesinde birtakım hîle ve tedbîrler ile kendi tarafına celb etti ve çaldı; ve adl günü âhirette de bu a'mâl suver-i kabîha iktisâb ederek onun boynunda kaldı. Nitekim âyet-i kerîmede, كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (Müddessir, 74/38) ya'ni "Her bir nefis kesb ettiği şey sebebiyle rehînedir" buyurulur.

صد هزاران عقل با هم بر جهند   تا بغیر دام او دامی نهند

1061. *Onun tuzağından başka bir tuzak koymak için, yüz bin akıl birlikte sıçrarlar.*

Halk-i cihân sırr-ı kadere vâkıf olmadıklarından, Hakk'ın bu sırr-ı kaderinin tuzağından başka kendi re'y ve tedbîrleriyle bir tuzak kurmak için, yüz binlerce ehl-i akıl ve tedbîr, hep berâber "mücâdele-i hayâtiyyedir" diyerek sıçrayıp dururlar; fakat netîcede hepsi sırr-ı kadere hizmet ederler.

دام خود را سخت تر یابند و بس   کی نماید قوتی با باد خس

1062. *Kendi tuzaklarını pek muhkem ve kâfî bulurlar; ne vakit çörçöp rüzgâra bir kuvvet gösterir?*

Ya'ni ehl-i akıl ve tedbîr olan kimseler, kendi re'y ve tedbîr tuzaklarını çok muhkem ve tedvîr-i umûr için kâfî görürler. Halbuki, onların çörçöp kabîlin-

den olan bu re'y ve tedbîrleri, şedîd bir rüzgâr mesâbesinde olan kazâ ve kader-i ilâhîye karşı ne vakit bir mukāvemet gösterebilir?

گر تو گوئ فائده هستی چه بود　　در سؤالت فائده هست ای عنود

1063. *Eğer sen der isen ki, "Varlığın fâidesi ne olur?"; ey anûd senin suâlinde fâide vardır!*

Ya'ni sen der isen ki, "Mâdemki iş ve te'sîr cismâniyyet âleminden evvel mevcûd olan kazâ ve kaderindir ve dünyâda zuhûr edecek olan ahkâm ve âsâr ilm-i ilâhî sâhasına ekilen tohumların semerâtıdır; binâenaleyh ehl-i akıl ve tedbîrin çırpınmaları boştur; şu halde âlem-i cismâniyyetin ve bu vücûd-i izâfî âleminin halkındaki fâide nedir? Bu hâl hâsılı tahsîl kabîlinden abes bir şey olmaz mı?" Biz de cevâben deriz ki: Senin evvelâ ilminde peydâ olan bu suâli, lafız ve savt ile dışarıya çıkarıp ortaya koymanda dahi fâide vardır. Zîrâ, "Mâdemki bu suâl senin ilminde ve zihninde idi, niçin lafız ve savt kisvesine bürüyüp dışarıya çıkardın?" diye biz de sana aynı suâli sorarız.

گر ندارد این سؤالت فائده　　چه شنویم این را عبث بی عائده

1064. *Eğer senin bu suâlinin fâidesi yoksa, bunu fâidesiz abes olarak niye dinleyelim?*

Ya'ni, eğer senin evvelâ ilminde sâbit olan bu suâlinin cismâniyyet âlemine böyle lafız ve savt ile ızhârında bir fâide yoksa, bunu bir fâideye âid olmadığı halde niçin abes ve hâsılı tahsil kabîlinden dinleyelim?

ور سؤالت را بسی فائده هاست　　پس جهان بی فائده آخر چراست

1065. *Ve eğer senin suâlinin birçok fâideleri varsa, imdi cihân nihâyet niçin fâidesizdir?*

Ey sâil iyi düşün, eğer senin bu suâlinin lafız ve savt ile âlem-i cismâniyyete çıkarılmasında birçok fâideler var ise, o halde ilm-i ilâhîde sâbit olan bu âlemin "vücûd-i ilmî"den "vücûd-i aynî ve hâricî"ye çıkması niçin fâidesiz olsun?

در جهان از یك جهت بی فائده ست　　از جهتهای دگر پر عائده ست

1066. *Ve eğer cihân bir cihetten fâidesiz ise, diğer cihetlerden pür-âidedir.*

Ya'ni, vücûd-i âlem, ilm-i ilâhîde sâbit olan şeylerin zuhûrundan ibâret olup, onun hâricinde hiçbir şeyin zuhûru mümkin olmadığına göre, vehleten

fâidesiz ve hâsılı tahsîl sûretinde görünür, fakat ilim mertebesinde sâbit olan vücûd-i âlemin fiilen ve gayriyyet libâsı ile zuhûru birçok fâidelere âiddir. Meselâ bir ressam, zihninde bir resim levhası tasavvur eder ve bu levhanın tûl ve arzı ve resmin vaz'iyyeti ve renkleri, velhâsıl bilcümle teferruâtı hakkında karar verir. Bu levhayı, ressam dâimâ kendi ilminde tekarrur eden şeylerden fazla bir şey görmez. Bu cihetle, bu levha ressama göre hâsılı tahsîl kabîlinden olur; fakat levhanın vücûd-i hâricîsi, ressamın müşâhedesine evvelki zevkten fazla bir zevk verdiği cihetle bu zuhûrda fâide vardır ve bu cihetten bu zuhûr fâideye âid olur. Binâenaleyh, fâide ile fâidesizlik ancak nazar-ı i'tibâra göre değişir. Nitekim âtîdeki beyitlerde îzâh buyurulur.

فائده تو گر مرا فائده نیست — مر ترا چون فائده ست از وی مئیست

1067. *Senin fâiden eğer benim için fâide değil ise, mâdemki sana fâidedir, ondan durma!*

حسن یوسف عالمی را فائده — گرچه بر اخوان عبث بد زائده

1068. *Hüsn-i Yûsuf her ne kadar ihvâna zâid olan abes idiyse de, bir âlem için fâide idi.*

"Âlem", cihân ma'nâsına olur ve âhirindeki "yâ" vahdet ma'nâsına alınırsa "bir âlem" demek olur. Ya'ni, Yûsuf'un güzelliği bir âlem için fâideli idi. Meselâ Züleyhâ ve Züleyhâ'nın başına toplanan kadınlar, hüsn-i Yûsuf'u temâşâdan zevk aldıkları için, bu âleme göre fâideli idi. Fakat Hz. Yûsuf'un birâderleri onu kıskandıkları cihetle, onların nazarlarında onun güzelliği zâid ve abes idi.

Ve eğer "âlimî" "ilim"den ism-i fâil olur ve âhirindeki "yâ" ta'zîm için olursa ma'nâ şöyle olur: Yûsuf'un güzelliği ulûm-i ledünnîye vâkıf bir âlim-i azîm olan Ya'kûb (a.s.)a göre fâideli idi; zîrâ onda Hakk'ın tecellî-i cemâlîsini müşâhede ederdi. Fakat Ya'kûb (a.s.)ın Hz. Yûsuf'a olan muhabbeti ve teveccühü, birâderlerinin adâvetine sebep olduğundan, onlara göre Yûsuf'un güzelliği zâid ve abes idi.

لحن داودی چنان محبوب بود — لیك بر محروم بانگ چوب بود

1069. *Dâvûd'a mensûb olan lahn öyle mahbûb idi; fakat mahrûm üzerine çomak sesi idi!*

Ya'ni, Dâvûd (a.s) mezâmîr-i Zebûr'u, latîf ses ve güzel nağmeler ile okur idi ve onun sadâsı ve nağmeleri mü'minler için pek mahbûb ve müessir idi;

fakat hidâyet-i Hak'tan mahrûm olan münkirlere davul çomağının sesi gibi gelir idi ve onu sevmezler ve asla müteessir olmazlar idi.

آب نیل از آب حیوان بد فزون   لیك بر محروم و منكر بود خون

1070. *Nil suyu âb-ı hayâttan ziyâde idi; lâkin mahrûm ve münkir üzerine kan*
[1075] *idi!*

Nil suyu, Mısır'ın sıcaklığından vücûdlarda hâsıl olan harâret sebebiyle, susuzlara âb-ı hayâttan daha ziyâde lezzetli gelir idi; fakat mu'cizât-ı mûseviyyeden olmak üzere bu lezzet Benî İsrâîl'in susuzlarına mahsûs olup, hidâyet-i Hak'tan mahrûm olan ve nübüvvet-i mûseviyyeyi inkâr eden Kıbtîler'e kan olur idi.

هست بر مؤمن شهیدی زندگی   بر منافق مردنست و ژندگی

1071. *Mü'minler üzerine şehitlik diriliktir; münâfık üzerine ölmek ve parça parça olmaktır.*

"Jendegî" pâre pâre olmak ma'nâsınadır. Ya'ni, hayât-ı sûrînin küffâr tarafından izâlesi, mü'minlere göre şehitliktir ve şehitlik ise diriliktir. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de buyurur: وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ (Bakara, 2/154) ya'ni "Allâh yolunda katl olunan kimselere ölüdürler demeyin; belki diridirler." Fakat kâfirler bir mü'mini öldürdükleri vakit, kendi akıllarınca, "Öldürdük ve parçalayıp cezâsını verdik!" diye sevinirler. Ve münâfıklar kâfirlerden daha şedîd olduklarından, onlar dahi kâfirlerin nazarlarına iştirâk ederler.

چیست در عالم بگو یك نعمتی   كه نه محرومند از وی امتی

1072. *Söyle, âlemde bir ni'met nedir ki, ondan bir ümmet mahrûm değildirler.*

Ya'ni, âlemde bir kısım halkın mahrûm olduğu bir ni'met var mıdır? Meselâ îmân bir ni'met-i ilâhîdir. Zîrâ mü'min olan için ye's-i adem yoktur. Ve hayât-ı dünyeviyyede kendisine isâbet eden belâlardan müteselli olur ve ölüm, nazarında o kadar korkunç bir şey değildir. Kâfirler ve münâfıklar ise bu ni'metlerden mahrûmdurlar. Zîrâ bu ni'met onlara fenâ gelir. Ve gıdâ ve sâir husûslarda da böyledir. Meselâ ba'zı kimselere ba'zı meyveler lezzetli gelir; ba'zı kimseler ise onları hiç sevmezler.

گاو و خر را فائده چه در شكر   هست هر جانرا یكی قوت دگر

1073. *Öküz ve eşek için şekerden ne fâide var; her cân için başka bir kūt vardır!*

Ya'ni öküzün ve eşeğin gıdâsı şeker değildir, onlar bu ni'metten anlamaz. Meselâ "Eşek hoşaftan ne anlar!" darb-ı meseli meşhûrdur. Zîrâ her cânın kendisine lâyık olan başka başka gıdâları, ya'ni saîdin gıdâsı başka ve şakînin rızkı ve gıdâsı başkadır. Saîd, Hakk'ın كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ (Mü'minûn, 23/51) ya'ni "Tayyibât cinsinden yeyiniz!" emrine ittibâan, rızkını tayyib ve helâl olan şeylerden intihâb eder. Şakî ise, اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ (Nûr, 24/26) mûcibince, Hak Teâlâ'nın habîs addettiği şeyleri ve harâmı kendisine gıdâ ittihâz eder.

ليك اگر آن قوت بر وى عارضست   پس نصيحت كردن او را رائضست

1074. *Fakat eğer o kūt onun üzerinde ârız ise, imdi nasîhat etmek onun için râizdir.*

"Râiz", lügatta atı serkeşlikten alıkoyan biniciye derler. Ya'ni, saîd olan bir canın gıdâsı ba'zan bu dünyâ-yı süflîde şakîlerin canlarının gıdâsı olur ve bu gıdâ onun gıdâ-yı aslîsi değil, belki gıdâ-yı ârızîsidir. Böyle bir kimsenin canı, dünyânın izzetine ve mansıbına ve malına ve cemâl-i fânîsine meclûb olup, nûr-i Hak'tan ibâret olan gıdâ-yı aslîsini unutmuştur. Binâenaleyh böyle bir kimseye nasîhat etmek, râizlik vazîfesini îfâ eder. Ve nasîhat azgın bir nefsi bu azgınlık ve serkeşlikten men' ettiği cihetle bir râiz mesâbesindedir. Ve canı saîd olup, muvakkaten mülevvesâta dalmış olan kimsenin bu marazı ârızîdir ve ârızî olan bir hastalık ise tedâvî ile zâil olur.

چون كسى كو از مرض گل داشت دوست   گرچه پندارد كه آن خود قوت اوست

1075. *Bir kimse gibi ki, marazdan nâşî çamuru sevdi, gerçi zanneder ki muhakkak o onun kūtüdür.*

Bu hâl-i ârızî, hastalıktan dolayı toprak yemeyi seven kimseye benzer. Bu maraza mübtelâ olan toprağı kendisine bir gıdâ olur zanneder.

قوت اصلى را فرامش كرده است   روى در قوت مرض آورده است

1076. *Aslî olan gıdâyı unutmuştur; yüzü maraz gıdâsına getirmiştir.*

O kimse, gıdâ-yı tabîî-i beşerîsini unutmuş ve yüzünü hastalığın îcâbı olan toprağa çevirmiştir.

نوش را بگذاشته سم خورده است   قوت علت را چو چربش كرده است

1077. *Şerbeti bırakmış zehir içmiştir; illet kūtünü o gıdâ-yı lezîz yapmıştır.*

Binâenaleyh o kimse, latîf olan şerbeti bırakıp zehir içmiştir; ve illetin gıdâsı olan o toprağı gıdâ-yı lezîz ittihâz etmiştir. Nitekim hadîs-i şerîfte, من اكل الطين فكأنما أعان على قتل نفسه ya'ni "Toprak yiyen kimse, gûyâ kendi nefsinin katline muîn oldu" buyurulur.

قوت اصلئ بشر نور خداست   قوت حیوانی مر او را نا سزاست

1078. *Beşer kūt-i aslîsi Hudâ'nın nûrudur; hayvânî olan gıdâ ona lâyık değildir.*

"Nûr-i Hudâ"dan murâd, nûr-i ma'rifettir. "Gıdâ-yı hayvânî"den murâd, şer'in ta'yîn ettiği had mikdârından fazla olan taâmdır ki, bu mikdâr nefsin telezzüzü için ihtiyâr olunur. Ve bu mikdâr sıfât-ı nefsâniyyenin galebesine sebep olduğu cihetle, ma'rifet-i ilâhiyye için mahlûk olan insana lâyık değildir. Nitekim bunun mazarratını cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

مرغت ز خور و هیضه ماندست درین بیضه   بیرون شو ازین بیضه تا بار شود پرها

"Senin canının kuşu, taâmdan ve hadden fazla tokluktan bu cisim yumurtası içinde kalmıştır. Bu cisim yumurtası içinden çık; tâ ki kanatların büyüsün! Vâkıâ, orucun safrâsı başın hayâlini çoğaltır; fakat işte böyle hayâlden yed-i beyzâyı bulurlar!"

لیك از علت درین افتاد دل   که خورد او روز و شب زین آب و گل

1079. *Fakat illetten dolayı gönül buna düştü ki, o gündüz ve gece bu su ve çamurdan yer.*

Ya'ni, bu derece gıdâ-yı hayvânîye mübtelâ olmak insana lâyık olmadığı halde, maraz-ı kalbî sebebiyle o insan dâimâ telezzüz-i nefsânîsi olan suya ve çamura mübtelâ olmuştur. "Su ve çamur"dan murâd, topraktan hâsıl olan gıdâların kâffesidir.

روی زرد و پای سست و دل سبك   کو غدای و السماء ذات الحبك

1080. [1085] *Yüz sarı ve ayak zaîf ve kalb hafîf;* وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ *gıdâsı nerede?*

Ya'ni, sudan ve çamurdan mütehassıl gıdâ ile telezzüzât-ı nefsâniyyesine mübtelâ olan kimse, sarı yüzlü ya'ni huzûr-i evliyâda utanmış ve ayağı zaîf ya'ni tarîk-ı Hak'ta yürüyemez ve kalbi hafîf ya'ni maârif-i ilâhiyye yükünü kalbinde taşıyamaz bir haldedir. Nûr-i rabbânî olan gıdâ-yı semâvî nerede?

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ (Zâriyât, 51/7), Ve'z-Zâriyâti sûre-i şerîfesinde olup, "Yollar sâhibi olan semâya kasem ederim" ma'nâsınadır.

Her biri birer âlem olan, fevkimizde parlayan yıldızların azîm mahrekleri ve gözümüzün görmediği kuyruklu yıldızların mahrekleri birer yol olup, ilm-i hey'et'e vâkıf olanlar, bu yolların azamet ve kesretiyle berâber birbirlerine indirâcına ve yekdiğerinin mahreklerini kat' ettikleri halde bir intizâm-ı tâm tahtında müsâdemesizce her birinin kendi felekleri üzerinde seyrlerine hayret ederler. Bu ecrâmın yekdîğerleriyle olan irtibât-ı ma'nevî ve rûhânîlerini ancak Cenâb-ı Hak bilir.

Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Bu âyet-i kerîmede, lisân-ı işâretle "semâ"dan murâd, ulüvvdür. Ve "yollar"dan murâd, ulûm-i ilâhiyye yollarıdır."

Hülâsa-i ma'nâ budur ki: "Gıdâ-yı hayvânîye müteveccih olan kimsenin yüzü sarı ve şermende olup, Hakk'ın hâs kullarının meclisinde oturamaz; ve ayağı zaîftir, Hak yolu tarafına gidemez; kalbi metânetsizdir, ma'rifet-i ilâhiyye yükünü kaldıramaz. Böyle bir kimse için ulûm-i ilâhiyye gıdâsı nerede?"

آن غذای خاصگان دولتست　　　خوردن آن بی گلو و آلتست

1081. *O devlet hâslarının gıdâsıdır; onu yemek boğazsız ve âletsizdir.*

O gıdâ-yı âsumânî olan ulûm ve maârif-i ilâhiyye, Hakk'a yakınlık devletine nâil olan hâs kullara mahsûstur. O gıdâyı yemek için boğaza ve el ve ağız ve diş gibi a'zâlara; ve o gıdâyı istihsâl için değirmen ve ocak ve tencere ve ateş gibi âletlere ihtiyâç yoktur.

شد غذای آفتاب از نور عرش　　　مر حسود و دیو را از دود فرش

1082. *Güneşin gıdâsı arşın nûrundan; hasûdların ve şeytanların, ferşin dumanından oldu.*

"Güneş"ten murâd, veliyy-i âriftir. "Arş"tan murâd, "hakîkat-i muhammediyye"dir ki, اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) ya'ni "Rahmân arş üzerine müstevî oldu" âyet-i kerîmesinde işâret buyurulduğu üzere, zât-ı Hak, rahmeten-li'l-esmâ' mertebe-i ahadiyyesinden hakîkat-i muhammediyye mertebesine bi't-tenezzül müstevî oldu. "Nûr"dan murâd, ulûm-i ledünniyyedir. Zîrâ nûr hissî zulmeti izâle ettiği gibi, ilim de zulmet-i cehli ve ma'nevî olan karanlığı izâle eder. "Hasûdlar"dan murâd, evliyânın merâtib-i ma'neviyyelerini çekemeyen kimselerdir. Ve "şeytanlar"dan murâd, halkı Hak'tan teb'îd ve nefis tarafına

meyl ettirmeğe sa'y edenlerdir. Hülâsa-i ma'nâ budur ki: "Velînin gıdâsı, hakîkat-i muhammediyyeden nâzil olan ulûm-i ledünniyyedir; hasûdların ve şeytanların gıdâsı ise arzın buhârından ve rutûbetinden hâsıl olan mevâddır."

در شهیدان یرزقون فرمود حق　　　آن غدا را نه دهان بد نه طبق

1083. *Hak, şehîdler hakkında "Rızıklanırlar" buyurdu; o gıdâ için ne ağız oldu ne tabak!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Âl-i İmrân'da vâki, وَلاَ تَحْسَبَنَّ الذينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Âl-i İmrân, 3/169) ya'ni "Allâh yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyin, belki diridirler; Rablerinin indinde rızıklanırlar" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme, I. cildin sonlarına doğru Hz. Ali (k.v.) kıssasında da geçti. Burada, ağdiye hakkında hülâsaten biraz îzâhât i'tâsı fâidelidir.

Ma'lûm olsun ki, gıdâ ya sûrî veyâ ma'nevî olur. Gıdâ-yı sûrî iki nevi'dir: Birisi, âlem-i kesâfetten hâsıl olan gıdâdır ki, alelumûm rûh-i hayvânî ondan kuvvet bulur. Ve diğeri, âlem-i letâfetten olan gıdâdır ki, bundan hem rûh-i insânî ve hem de cisim mütezevvik ve müteğaddî olur. Nitekim bu rızık hakkında, ابيت عند ربى يطعمنى ويسقينى ya'ni "Ben Rabbim'in indinde gecelerim; beni yedirir ve içirir" buyururlar. Ve bu rızık hâzır olarak geldiği cihetle, istihsâli âlâta muhtâç değildir. Ve âlem-i letâfetten hâsıl olmakla, vücûd-i berzahî ile ekl olunup, bu cism-i kesîfin ağzına ve a'zâlarına ihtiyaç yoktur. Ve âlem-i letâfetten olan gıdânın te'sîri, âlem-i cisme nazaran iki derece iledir. Ondan ya cisim kuvvet bulur, veyâhut bulmaz. Eğer cisim kuvvet bulursa, o muhakkak sûrî gıdâdır; ve eğer kuvvet bulmazsa ma'nevî gıdâdır, ya'ni bir ma'nânın o sûretle zuhûrundan ibârettir. Meselâ bir kimse rü'yâsında süt içse ve uyandığı vakit mi'desinde süt eseri bulunmasa, ilim ile te'vîl olunur ve ilim gıdâ-yı ma'nevîdir. Ve eğer mi'desinde süt bulunursa, o mahz gıdâdır. Nitekim evliyâdan ba'zılarına vâki' olmuştur. İşte, şühedânın irzâk oldukları rızık, vücûd-i berzahî ile tena'um olunan bu rızıktır. Gıdâ-yı ma'nevîye gelince, bu gıdâ doğrudan doğruya rûh-i insânînin gıdâsı olan nûr-i ma'rifet ve şarâb-ı aşk-ı ilâhîdir ki, onun âsârı cemî-i mevâtında zâhir ve hükmü cismâniyyet ve berzah ve rûh âlemlerinde cârîdir.

دل ز هر یاری غدایی می خورد　　　دل ز هر علمی صفایی می برد

1084. *Gönül her bir yârdan bir gıdâ yer; gönül her bir ilimden bir safâ götürür.*

Gönül her bir yâr ve refikten bir gıdâ ya'ni huy kapar; ve keza gönül her bir ilimden bir safâ alır. Ya'ni refik sâlih ise, gönül ondan güzel huylar alır; ve fâsık ise, ondan fenâ tabîatlara meyl eder. Ve keza gönül her bir ilimden bir zevk ve safâ kesb eder.

صورت هر آدمی چون کاسه ایست　　　چشم ازمعنیٔ او حساسه ایست

1085. *Her bir adamın sûreti bir kâse gibidir; göz onun ma'nâsından bir hassâsedir.*

Her bir adamın sûreti mazhar-ı esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyye olduğundan, içi taâm ile dolu olan bir kâseye benzer. Ehl-i ma'nânın kalb gözü o sûretin ma'nâsından, ya'ni mazhar olduğu esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyyeden bir hassâsedir, ya'ni o ma'nâyı ziyâde idrâk edicidir.

از لقای هر کسی چیزی خوری　　　وز قران هر قرین چیزی بری

1086. *Her bir kimsenin likāsından bir şey yersin; ve her karînin kırânından bir şey götürürsün.*

İmdi, mâdemki sûret-i insâniyyeden her biri içi taâm dolu bir kâsedir; her bir kimseye mülâkî olduğun vakit, onun kâsesinden bir gıdâ-yı ahlâkî yersin. Ve her karînin mukārenetinden de kendi kâse-i vücûduna bir şey nakl edersin. Zîrâ tabîat sârıktır, farkında olmadığı halde musâhibinden mutlakā bir şey alır. Onun için âyet-i kerîmede, وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'ni "Sâdıklar ile berâber olun!" buyurulur. Ve Türkçe'de, "Üzüm üzüme baka baka kararır" darb-ı meseli meşhûrdur.

چون ستاره با ستاره شد قرین　　　لایق هر دو اثر زاید یقین

1087. *Vaktâki yıldız yıldıza mukārin oldu, muhakkak her ikisinin lâyıkı olan eser doğar.*

Ya'ni iki şey birbirine mukārin olduğu vakit, mutlakā onlardan bir münâsib eser husûle gelir. Bu, tabîatta kāide-i umûmiyyedir. Hattâ ilm-i nücûm kāidesine nazaran, iki yıldız birbirine mukārin olunca, her ikisinin isti'dâdına göre saâdet ve nühûset ve ihtirâk gibi mutlakā bir eser tevellüd eder.

چون قرین مرد و زن زاید بشر　　　وز قران سنگ و آهن شد شرر

1088. *Erkek ve kadının mukāreneti gibi ki, beşer doğar; ve taşın ve demirin mukārenetinden kıvılcım olur.*

وز قران خاك با بارانها　　　میوها و سبزه و ریحانها

1089. *Ve toprağın yağmurlar ile mukārenetinden meyveler ve yeşillikler ve fesleğenler;*

وز قران سبزها با آدمی　　　دلخوشی و بی غمی و خرمی

1090. [1095] *Ve yeşilliklerin âdemîye mukārenetinden gönül hoşluğu ve gamsızlık ve meserret;*

وز قران خرمی با جان ما　　　می براید خوبی و احسان ما

1091. *Ve meserretin bizim canımıza mukārenetinden, bize güzellik ve ihsân doğar.*

قابل خوردن شود اجسام ما　　　چون براید از تفرج کام ما

1092. *Teferrücden bizim murâdımız hâsıl olduğu vakit, bizim ecsâmımız yemeğe kābil olur.*

Ya'ni yeşilliklere ve bağlara çıkıp teferrüc ve tebdîl-i havâ ettiğimiz vakit, iştihâmız açılıp, cismimize gıdâ yemek arzûsu ve kābiliyeti gelir ve vücûdumuz kanlanır.

سرخ رویی از قران خون بود　　　خون ز خورشید خوش گلگون بود

1093. *Kırmızı yüzlülük kanın mukārenetinden olur; ve kan gül renkli latîf güneşten olur.*

Ya'ni, fenn-i tıb mûcibince, güneş kandaki küreyvât-ı hamrânın tezâyüdüne ve kanın kuvvetlenmesine sebep olur.

بهترین رنگها سرخی بود　　　وآن زخورشید ست و از وی می رسد

1094. *Renklerin en iyisi kırmızılık olur; ve o güneştendir ve ondan erişir.*

هر زمینی کو قرین شد با زحل　　　شوره گشت و کشت را نبود محل

1095. *Her bir yer ki Zühal'e mukārin oldu, çorak oldu ve zirâata mahal olmadı.*

İlm-i nücûm ahkâmına göre, Zühal yıldızının tab'ında nühûset olduğundan, arzın ona mukārin olan mahallinde çoraklık husûle gelip, orada zirâat yapmak mümkin değildir.

قوت اندر فعل آید ز اتفاق　　　　چون قران دیو با اهل نفاق

1096. *İttifâktan kuvvet fiile gelir; şeytanın ehl-i nifâka mukāreneti gibi.*

İki şey yekdîğerine mukārin olup ittifâk ettikleri vakit, onların isti'dâdında bilkuvve mevcûd olan şey fiilen zâhir olur. Nitekim bu hakîkatin misâlleri yukarıda geçti. Meselâ çelik ile çakmak taşının iktirân ve ittifâkından, taşta bilkuvve mündemic olan kıvılcımlar zâhir olur. Ve kezâ iki ağacın şiddetle yekdîğerine delk ve temâsından, onlarda bilkuvve mündemic olan harâret ve ateş zuhûr eder. Zîrâ isti'dâdları böyledir. Eğer bu şiddet-i temâs iki su, veyâ bir taş ile bir su aralarında olsa böyle bir eser çıkmaz. Ondan, isti'dâdlarına göre başka bir eser hâsıl olur. Bunun gibi, ezelde nifâkı sâbit olan bir adama şeytânın mukārenetinden de, o adamın bilkuvve isti'dâdında olan dalâlet ve fesâd zuhûra gelir.

این معانی راست از چرخ نهم　　　　بی همه طاق و طرم طاق و طرم

1097. *Bu ma'nâlar için, hep dokuzuncu felekten tâk ve turumsuz, tâk ve turum vardır.*

Ankaravî hazretleri, "tâk" ve "turum" kelimelerinin ayrı ayrı ma'nâlarını beyân edip, bu terkîbin, kat kat olan evler ve çardaklar ve kasırlar ma'nâsına geldiğini beyân buyururlar. Hind lügatları, bu terkîbi tumturak ve kerr u fer ma'nâsına geldiğini beyân ettiklerinden, Hind şârihleri de bu beyitin şerhinde bu ma'nâyı almışlardır. Ve bu ma'nâ fakîrce de müreccah görünür. "Dokuzuncu felek"ten murâd, ilm-i hey'etin bahs ettiği fezâdaki eflâk değildir; belki âtîde gösterilen feleklerdir: 1. Hakîkat-i muhammediyye, arş ve mertebe-i vahdet. 2. Hakîkat-i insâniyye, a'yân-ı sâbite âlemi ve mertebe-i vâhidiyyet. 3. Felek-i ervâh. Bunlar âlem-i emrdendirler. 4. Felek-i misâl. 5. Felek-i esîr. 6. Felek-i ateş, harâret. 7. Felek-i mâ, su. 8. Felek-i havâ, gaz. 9. Felek-i hâk, toprak. Bunlar da âlem-i halktandır.

Beyt-i şerîfin hülâsa-i ma'nâsı böyle olur: "Bu mukārenet ve ittifâk kāidesinin yukarıdaki misâllerde beyân olunan âlem-i halktaki tumturaklarından ve kerr u ferrlerinden başka, vücûd-i hakîkînin mertebe-i vahdeti olan hakîkat-ı muhammediyye feleğinden nâzil olan tumturak ve kerr u fer vardır ki, bunlar aslîdir ve bu âlem-i zâhirde vâki' olan tumturakların köküdür.

خلق را طاق و طرم عاریتیست　　　　امر را طاق و طرم ما هتیست

1098. *Halkın tâk ve turumu bir āriyettir; emrin tâk ve turumu bir mâhiyettir.*

Âlem-i halktan olan feleklerin debdebe ve ihtişâmı, dokuzuncu felekten nâzil olan bir âriyettir. Âlem-i emrin ya'ni şuûnât-ı ilâhiyye âleminin tumturâkı ise aslî ve hakîkîdir.

از پی طاق و طرم خواری کشند   بر امید عز در خواری خوشند

1099. *Tumturâk için zillet çekerler; izzet ümîdi üzerinde, zillet içinde hoşturlar.*

Halk-ı âlem, dünyânın debdebe ve ihtişâmı için türlü türlü zilletlere katlanırlar ve bu izzete nâil olacakları ümîdi ile zillet içinde hoş ve şikâyetsiz yaşarlar.

بر امید عز ده روزهء خدوك   گردن خود کرده اند از غم چو دوك

1100. [1105] *Gam olan on günlük izzet ümîdi üzerinde, kendilerinin boyunlarını gamdan iğ gibi yapmışlardır.*

"Hudûk" tabîatın perâkende ve perîşân olması ve gam ma'nâsınadır. "Dûk" "iğ" dedikleri, iplik bükülen ince uzun bir âlettir. Ya'ni, esâsen kendisi tab'a perîşânlık ve gam veren izzet-i dünyâ ümîdi üzerinde halk, gamdan boyunlarını zaîfletip incecik bir hâle getirmişlerdir.

چون نمی آیند اینجا که منم   کاندرین عز آفتاب روشنم

1101. *Nasıl buraya gelmezler ki, bu izzet içinde parlak güneş olan benim!*

Bu beyt-i şerîfte, dünyânın fânî olan izzetini elde etmek için ekâbir ve ağniyâ kapılarında kendilerini tezlîl eden kimseler hakkında, hâiz oldukları hilâfet-i ilâhiyye ve verâset-i muhammediyye makāmının verdiği salâhiyyete binâen ve zât-ı şerîflerine işâreten buyururlar ki: "İzzet-i hakîkiyye tâlibleri nasıl buraya ve benim huzûruma gelmezler ki, ma'nâ-yı izzet içinde parlak güneş olan benim!" Nitekim âyet-i kerîmede, وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ (Münâfikūn, 63/8) ya'ni "İzzet Allâh için ve onun Resûlü için ve mü'minler içindir" buyurulur. Ve izzet-i hakîkiyyenin parlak güneşleri, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazerâtıdır. Cenâb-ı Pîr'in bu ma'nâda *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde birçok akvâl-i şerîfesi vardır. Ezcümle, sâliklerine hitâben bir beyitte şöyle buyururlar:

بذات پاك من و آفتاب سلطنتم   که من ترا نگذارم بلطف بر دارم

"Zât-ı pâkim ve hakîkî saltanatım güneşinin hakkı için ki, ben seni bırakmam, lutf ile a'lâ ederim!"

Ve diğer bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

منم آن شاه که از تخت بتابوت روم　　　خالدین ابدا شد رقم منشورم

Nazmen tercüme:

"Ben o tâbûta giden şâh değilim tahtından,
"Hâlidîne ebedâ"dır rakam-ı menşûrum!"

مشرق خورشید برج قیر گون　　　آفتاب ما زمشرقها برون

1102. *Güneşin maşrıkı zift renkli burçtur; bizim güneşimiz maşrıklardan hâriçtir.*

Sûrî güneşin maşrıkı, tabîatı simsiyâh olan fezâda kâin bir burçtur. Bizim hakîkatimizin güneşi, böyle maddî ve sûrî maşrıklardan hâriçtir.

مشرق او نسبت ذرات او　　　نی بر آمد نی فرو شد ذات او

1103. *Onun maşrıkı, onun zerrelerine nisbettir; onun zâtı ne zâhir oldu, ne aşağıya gitti!*

"Onun maşrıkı"ndan murâd, vücûd-i vâhid-i Hakk'ın mertebe-i vahdeti olan hakîkat-ı muhammediyyedir. "Onun zerreleri"nden murâd, hakāyık-ı enbiyâ ve evliyâdır. Ya'ni, bizim bu zamanda ma'nâ-yı izzet içinde zâhir olan güneşimiz, parlak güneşimizin zâtı değil, belki zıllidir. O hakîkatın zâtı ve "ayn"ı ne tulû' etti ve ne de gurûb eyledi. Zîrâ الاعيان ما شمت رايحة الوجود ya'ni "A'yân vücûd kokusunu koklamamıştır" fehvâsınca, vücûd kokusunu koklamamış olanların, tulû' ve gurûb sıfatlarıyla ittisâfları mümkin değildir.

ما که وا پس مانده ذرات ویيم　　　در دو عالم آفتاب بی فییم

1104. *Biz ki, onun zerrelerinin ziyâde arkada kalmışıyız, her iki âlemde gölgesiz güneşiz.*

Biz ki, o hakîkat-i muhammediyye zerrelerinin çok arkada kalmışı ve âhir zamâna yakın olarak gelmişiyiz; o hakîkate vâris olmamız cihetinden dünyâda ve âhirette gölgesiz güneşiz.

باز گرد شمس می گردم عجب　　　هم ز فر شمس باشد این سبب

1105. *Acîbdir ki, yine şemsin etrâfını dönüyorum; bu sebeb de şemsin ferrinden oldu!*

Hind şârihlerinden İmdâdullâh (k.s.) buyururlar ki: ""Şems"ten murâd, hakîkatü'l-hakāyıktır.Ve onun zımnında Şemseddîn-i Tebrîzî hazretleri cânibine de bir nazar vardır. Hz. Mevlânâ'nın kāidesi öyle vâki' olmuştur ki, "şems" lafzını kinâye tarîkıyla ba'zan hakîkatü'l-hakāyıka ıtlâk ederler ve gâh Hz. Risâletpenâh (a.s.) Efendimize ve ba'zan aşka ve ba'zan ma'şûka ve ba'zan bunların gayrine ıtlâk ederler ki bunlar zevkan fark olunurlar ve her ne vakit "şems" veyâ "âfitâb" zikr edilmiş olursa, Şems-i Tebrîzî hazretleriyle vâki' olan sâbık ülfetlerin hâtırasıyla silsile-i şevkleri harekete gelir. Ve âfitâb-ı hakîkînin tezekkürü, onu ondan kapar ve kendilerini envâr-ı şems tecelliyâtının mahkûmu görürler. Şüphesiz vâlih ve hayrân olarak söylerler."

Bu i'tibârla, hülâsa-i ma'nâ böyle olur: "Ya'ni, ben gölgesiz güneş olduğum halde, yine Şems-i Tebrîzî hazretlerinin etrâfını devr ediyorum. Bu devr ve teveccühün sebebi de, o hazrete vâki' olan tecelliyât-ı ilâhiyye nûrunun benim kalbime aksindendir. Bu akis beni o sebep tarafına çeker."

شمس باشد بر سببها مطلع　　　هم از و حبل سببها منقطع

1106. *Şems sebepler üzerine muttali' olur; sebeplerin ipi de ondan munkatı'dır.*

Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî bu sebepler üzerine muttali' olur; sebeplerin ipi olan aks-i envâr dahi yine onların tasarrufu yüzünden munkatı'dır. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da zikr olunduğu üzere, cenâb-ı Şems-i Tebrîzî hazretleri ma'şûkān-ı Hak'tan olup, mazhar olduğu tecelliyâtı halktan setr eder ve kendi tarafına incizâba sebep olan akis iplerini kat' ederdi. Nitekim Konya'da kendilerini inkâr eden birtakım kimselerin yüzünden ansızın tagayyüb buyurdular. İnsân-ı kâmil cemî'-i esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olduğundan, onların bu zuhûr ve ihticâb halleri, Hakk'ın Bâsıt ve Kābız ve Mu'tî ve Mâni' isimleri iktizâsındandır.

صد هزاران بار ببریدم امید　　　از که از شمس این شما باور کنید

1107. *Yüz binlerce kerre ümîdi kestim; kimden, Şems'ten. Siz buna i'timâd ediniz!*

Bu beyt-i şerîfteki این شما باور کنید ibâresini, Ankaravî ile Hind şârihlerinden ba'zıları istifhâma haml edip, "Siz buna i'timâd eder misiniz?" ma'nâsını vermişler. Ve yine Hind şârihlerinden ba'zıları da " istifhâm değildir." demişlerdir. Eğer "Şems" ta'bîri Hakk'a râci' olursa, istifhâma haml etmek muvâfık

olur. Zîrâ Hak'tan ümit kesmek, إِنَّهُ لاَ يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (Yûsuf, 12/87) âyet-i kerîmesi müfâdınca küfürdür. Fakat Hz. Pîr efendimizin "Şems"ten murâd-ı âlîleri, -Allâhu a'lem- Şems-i Tebrîzî efendimizdir. Bu sûrette istifhâma haml olunmamak müreccah olur. Ve hulâsa-i ma'nâ da şöyledir: "Ben birçok def'alar Hz. Şems'e vâki' tecellînin kalbime aksinden ve onun zevkıyle mütezevvık olmaktan ümîdi kestim. Bu hâl muhakkak vâki' oldu, siz buna i'timâd ediniz!"

تو مرا باور مكن كز آفتاب   صبر دارم من و يا ماهی ز آب

1108. *Sen bana i'timâd etme ki, ben güneşten sabır tutayım, veyâ balık sudan!*

Hz. Şems'in kadr ü menzileti indimde müsellem olduğundan, ben sana "Ümîdsizliğime i'timâd et!" dersem de, sen benim Hz. Şems'in huzûr ve musâhabetinden ayrılmağa sabredeceğime veyâ balığın suya karşı sabredeceğine i'timâd etme!

ور شوم نوميد نوميدئ من   عين صنع آفتابست ای حسن

1109. *Ey hasen, eğer ümîdsiz olursam, benim ümîdsizliğim güneşin sun'unun aynıdır.*

"Ey hasen" ta'bîriyle, *Mesnevî-i Şerîf*'in hîn-i tedvîninde muhâtab olup yazan Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerine hitâb buyurulur. Ya'ni, Hz. Şems'e olan envâr-ı tecelliyât-ı ilâhiyyenin benim kalbime aksi veyâ adem-i aksi de birer tecellî-i Hak'tır. Binâenaleyh, akisten ümîdvâr ve adem-i akisten nevmîd olmak da , âfitâb-ı hakîkî olan Hakk'ın sun'unun aynıdır. Zîrâ Hak mezâhirde esmâsı ile mütecellîdir ve Mâni' ve Mu'tî ve Kābız ve Bâsıt esmâ-i ilâhiyyedendir. Ve "Ey hasen", "ey güzel" ma'nâsınadır.

عين صنع از نفس صانع چون برد   هيچ هست از غير هستی چون چرد

1110. [1115] *Sun'un "ayn"ı Sâni'in zâtından nasıl kesilir; hiç var, varlığın gayrinden nasıl otlar?*

Bir sıfat olan san'atın "ayn"ı ve zâtı, o sıfatın mevsûfu olan Sâni'in zâtından munkatı' olur mu? Ve bir sıfat mevsûfsuz olarak bizâtihi kāim olabilir mi? Vücûd-ı izâfî âleminde mevcûd olan her bir şey, varlığın gayri olan ademden ve yokluktan zâhir olmaz. Var vardan çıkar ve yoktan hiçbir şey çıkmaz.

جمله هستیها ازین روضه چرند   گر براق و تازیان ور خود خرند

1111. *Bütün varlıklar bu bağçeden otlarlar; gerek Burâk ve Arap atları ve gerek eşek olsunlar.*

Bu vücûd-ı izâfî âleminde gördüğümüz eşyâ sûretlerinin hepsi, vücûd-ı hakîkî bağçesinden otlayıp neşv ü nemâ bulurlar. Bu mevcûdâtın cennet Burâk'ı ve Arap atı ve eşek gibi muhtelif sûretlerde olmaları, bu vücûd-ı hakîkî bağçesinden otlamalarına mâni' değildir. Ya'ni, şakî ve saîd ve iyi ve kötü hepsi, Hakk'ın sıfât ve esmâsının mezâhiridir.

لیك اسب كور كورانه چرد   می نبیند روضه را زانست رد

1112. *Fakat kör at körce otlar; bağçeyi görmez, ondan dolayı merdûddur.*

"Kör at"tan murâd, rûh-ı hayvânî te'sîri altında zebûn olan kimselerdir. "Bağçe"den murâd, mecmû'u esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyye mezâhiri olan dünyâdır.

"Redd" mef'ûl ma'nâsına olan masdar olup, merdûd demektir. Ya'ni rûh-i hayvânî ahkâmına mağlûb olan kimse, mecmû'u esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olan bu dünyâ bağçesinde bu esmâ ve sıfât ahkâmını görmeyerek intifâ' eder; ondan dolayı kurb-i Hak'tan merdûddur.

وانكه گردشها ازین دریا ندید   هر دم آرد رو بمحراب جدید

1113. *O kimse ki, gerdişleri bu deryâdan görmedi, her dem yüzünü yeni mihrâba çevirdi.*

Ya'ni âlem-i sûretin dönüşlerini ve inkılâblarını vücûd-ı hakîkî deryâsından görmeyen kimse, bu dönüşler hakkında her an yüzünü yeni sûret mihrâblarına çevirdi. Meselâ bir arzın harâblığını gördüğü vakit, yüzünü zelzeleye ve seylâb gibi esbâba çevirerek, bu arzın harâblığını münhasıran bundan oldu zannetti. Ve kezâ bir kimsenin sıhhati muhtell olduğunu görünce, yüzünü maraza çevirdi. Bunların hiçbirisinde Hakk'ın tecelliyâtını görmedi ve esbâba karşı ıztırâb ve mücâdeleye düştü ve kazâ-yı ilâhîye mukābeleye kıyâm etti.

او ز بحر عذب آب شور خورد   تاكه آب شور او را كور كرد

1114. *O, tatlı denizden tuzlu su içti, tâ ki o tuzlu su onu kör etti.*

Böyle bir kimse, tatlı ve latîf olan vücûd-ı hakîkî denizinden, ıztırâb ve mücâdelât tuzlu sularını içti ve bu sûretle kazâ-yı ezelî-i ilâhîye karşı vâki' olan mukābeleleri, onun kalb gözünü kör etti; hakāyık-ı ahvâli görmez oldu.

بحر می گوید بدست راست خور   زآب من ای کور تا یابی بصر

1115. *Deniz der ki: "Ey kör, basar bulmak için benim suyumdan sağ elinle iç!"*

Vücûd-ı hakîkî sıfat-ı Kelâm'ı ile tecellî edip, lisân-ı peygamberîsi ile âlem-i farka nazaran buyurur ki: مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana iyilikten bir şey isâbet ederse Allâh'tandır; ve kötülükten bir şey isâbet ederse nefsindendir." Ve âlem-i cem'e nazaran dahi buyurur ki: قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ (Nisâ, 4/78) ya'ni "Hepsi Allâh indindendir de!" Binâenaleyh, ey kör, basar-ı basîret sâhibi olmak için benim deryâ-yı vücûdumun suyundan, ya'ni ilminden sağ elinle iç, ya'ni hüsn-i zan ile müntefi' ol ki, bu hüsn-i zan seni ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine getirsin!

نیزه گردانیست ای نیزه که تو   راست می گردی گهی گاهی دو تو

1116. *Ey mızrâk, bir mızrâk döndürücü vardır; gâh doğru olursun, gâh iki kat!*

"Mızrâk"tan murâd, cism-i insânîdir. "Mızrâk çevirici"den murâd, fâil-i hakîkî olan Hak'tır. "Doğru olmak"tan murâd, irâde-i beşeriyyenin meşiyyet-i ilâhiyyeye tevâfuku; ve "iki kat olmak"tan murâd dahi, irâde-i beşeriyyenin irâde-i Hak ile bozulup akîm kalmasıdır. Ya'ni, ey insân, senin umûrunda mutasarrıf olan Hak'tır; gâh senin irâdene muvâfık ve gâh gayr-i muvâfık olarak tecellî eder!

ما ز عشق شمس دین بی ناخنیم   ور نه ما آن کور را بینا کنیم

1117. *Biz Şemseddîn'in aşkından tırnaksızız; yoksa biz o gözü körü görücü ederdik!*

Fakîrin anladığıma göre bu beyt-i şerîfte Şems-i Tebrîzî vak'asına işâret buyurulur. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da beyân olunduğu üzere, cenâb-ı Pîr efendimiz halk arasından çekilip bir köşede Şems-i Tebrîzî hazretleriyle musâhabete meşgûl oldukları vakit, cenâb-ı Şems'e hased edenler kıyl u kāle başladılar ve o hazretin aleyhinde bulundular. Cenâb-ı Şems dahi cenâb-ı Pîr'in büyük mahdûm-i âlîleri Sultan Veled hazretlerine: "Bu def'a dahi gaybûbet edeceğim ve benim nâm u nişânımı kimse bulamayacaktır" dediler ve o sırada ikinci def'a olarak gaybûbet ettiler. Allâhu a'lem, bu mes'elenin bâdîsi olan kimsenin körlüğüne işâret buyurulur. Ya'ni "Biz Hz. Şems'in nûrunu göremeyen ve o gözü görücü eder idik; fakat biz cenâb-ı Şemseddîn'in galebe-i muhabbeti ile tasarruf ve irşâd tırnağını bıraktık."

Bu beytin şerhinde, Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Ârif-i kâmilden tasarruf zuhûra gelmez. Gelirse de nâdiren, me'mûr olduğu vakit vâki' olur. O zaman çâresizdir. Ve ârif-i kâmilden tasarrufun adem-i zuhûru birkaç şey sebebiyledir. Birisi, onun makām-ı ubûdiyyette tahakkukudur ve onun nazarı, acz ve za'f olan hilkat-i tabîiyyeyedir. Nitekim Hak Teâlâ, اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ (Rûm, 30/54) ya'ni "O Allâh ki, sizi za'ftan halk etti" buyurur. Ve bu emir, tasarruf-ı mutlaka mâni'dir. İster kendinin nef'i ve ister gayrin nef' ve zararı için olsun. İkincisi, mutasarrıf ile mutasarrafun-fîhin ahadiyyetidir. Zîrâ ârif bilir ki, mutasarrıf ile mutasarrafun-fîhin her ikisi, her ne kadar sûrette muhâlif iseler de, hakîkatte birdirler. Binâenaleyh, irsâl-i himmet ile onu helâk etmek için hiçbir kimseyi kendisinin gayri görmez. İşte bu emr-i mahsûstur ki, zarar için tasarruftan ârifi men' eder. Üçüncüsü, Hak Teâlâ'nın, فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا (Müzzemmil, 73/9) ya'ni "O'nu vekîl ittihâz et!" emrine imtisâldir. Binâenaleyh, ârif-i kâmil kendi tasarrufundan geçer ve Hakk'ı kendisine vekîl ittihâz edip, kendi işini ona tefvîz eder. Dördüncüsü, ârifin fenâsı ve istihlâkidir. Ve bu emr dahi tasarrufa mâni'dir. Ve bu beyitde murâd olan ancak budur. Ve bunların gayri diğer birtakım umûr daha vardır ki, onlar da tasarrufa mâni' olurlar. Bu husûsta hasr yoktur. Velâkin umûr-ı mezkûre, kemâl-i ma'rifet tarîkından pek dûndur. İmdi sâhib-i tasarruf, Cenâb-ı Hak tarafından cezm ve yakîn ile tasarrufa me'mûr olursa, tasarruf eder; ve eğer men' edilmiş olursa, tasarruftan ictinâb eder; ve eğer tasarruf ihtiyârına bırakılmış ise, terk-i tasarrufu ihtiyâr eder. İhtiyâr hâlinde tasarruf edenler, ma'rifette nâkıs olanlardır. Bu tasarruf bahsi, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Lûtî'dedir.

هان ضياء الحق حسام الدين تو زود   داروش كن كورئ چشم حسود

1118. *Āgâh ol ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn; çabuk, hasûdun gözünün körlüğüne ona ilâç et!*

Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî hazretleri bu beytin şerhinde şöyle buyururlar: "Cenâb-ı Pîr'in vazîfe-i irşâdı Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine havâle buyurmalarının sebebi o idi ki, onların mertebeleri cenâb-ı Pîr'in mertebelerinden dûn olmakla berâber, kendilerinde kuvvet-i tasarruf var idi. Veyâhut, kalb gözü kör olduğuna işâret buyurulan şahsın irşâdına Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri me'mûr idiler. Bu iki ihtimâl vâriddir. Hâs kullarının ahvâlini ancak Cenâb-ı Hak bilir."

Fakîr derim ki, bu hâl, Süleymân (a.s.)ın, taht-ı Belkıs'ı ihzâr husûsunda kendisi tasarruf etmeyip, bu tasarrufu vezîri Âsaf b. Berhiyâ'ya havâle bu-

yurmasının nazîridir. Nitekim esbâbı, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de beyân olunmuştur.

توتیای کبریای تیز فعل　　　　داروی ظلمت کش استیز فعل

1119. *Fiili çabuk olan tûtiyâ-yı kibriyâyı, inâd fiilli olan zulmeti öldürücü ilâcı,*

Bu beyit, yukarıki beyitte mezkûr olan ilâcın sıfatıdır. "Tûtiyâ", gözü takviye için tıbb-ı atîkte müsta'mel bir ilâcın ismidir. Hasûdun körlüğüne ve inâdına, kalb gözü kör olan şahsın çeşm-i ma'nevîsine süreceğin ilâç öyle bir ilâçtır ki, çabuk te'sîr eden Hakk'ın tûtiyâsıdır. Te'sîr husûsunda muannid olan tabîat ve nefsâniyyet zulmetini izâle ve mahv edicidir.

آنکه گر بر چشم اعمی بر زند　　　　ظلمت صد ساله را زو بر کند

1120. [1125] *O ki, eğer a'mânın gözüne sürülse, ondan yüz senelik zulmeti koparır.*

O tûtiyâ ilâcı ki, eğer yüz sene tabîat ve nefsâniyyet zulmetine müstağrak olan bir kimsenin kalb gözüne sürülse, bu zulmetleri mahv eder.

جمله کورانرا دوا کن جز حسود　　　　کز حسودی بر تو می آرد جحود

1121. *Hasûdluktan senin üzerine inkâr getiren hasûdun gayri bütün körlere devâ et!*

Bütün nefsâniyyet ve tabîat zulmetlerinde kalmış olan kimseleri tedâvîye salâhiyyetin vardır. Fakat hasûdluğundan dolayı sana karşı kalbine inkâr getirmiş olan hasûdlara ilâç etme! Zîrâ onda bu sıfat-ı hased ve hasedin îcâbı olan inkâr bulundukça, senin ilâcını kabûl etmek isti'dâdı yoktur. Senin ona teveccühün, çorak yerlere tohum ekmeğe benzer. Bu beyitteki ma'nâ kasd-ı intikāma müstenid değildir; belki sıfat-ı hasedin nüfûs-i beşerdeki te'sîrât-ı elîmesini beyândır.

مر حسودت را اگر چه کان منم　　　　جان مده تا همچنین جان می کنم

1122. *Muhakkak senin hasûdun ben isem bile, böyle can çekişmem için can verme!*

Eğer senin hasedcin ben bile olsam, bu hased sıfatının verdiği te'sîrât ve ıztırâbât-ı kalbiyye içinde can çekişmem için bile can verme! Bu beyt-i şerîfte, sıfat-ı hasede karşı nazar-ı evliyânın derece-i şiddeti ızhâr buyurulur. Zîrâ bu sıfat İblîs'in dalâlette teferrüdüne bâdî olan bir sıfattır.

آنکه او باشد حسود آفتاب　　　وانکه می رنجد ز بود آفتاب

1123. *O kimse ki âfitâba hasûd olur ve o kimse ki âfitâbın vücûdundan incinir.*

"Âfitâb"dan murâd, husûsiyyet cihetinden cenâb-ı Şems-i Tebrîzî hazretleri; ve umûmiyyet cihetinden, "fenâ" ve "bākā" mertebelerinde tahakkuk eden bilcümle insân-ı kâmillerdir. Bu beytin ma'nâsı, âtîdeki beyit ile tamâm olur.

اینت درد بی دوا کوراست آه　　　اینت افتاده ابد در قعر چاه

1124. *İşte sana devâsız bir derd ki, onun için âh vardır; işte sana ebedî kuyunun dibine düşüş!*

Ya'ni, ilâhî bir güneş olan insân-ı kâmile hased eden ve onun vücûdundan ve huzûrundan incinen bir kimsenin illeti, aslâ ilâç kabûl etmeyen derd ve illettir. Böyle bir kimsenin nasîbi, âh-ı hasrettir. Ve böyle bir kimse, ebediyyen zulmet-i tabîat ve hayvâniyyet kuyusunun dibine düşmüştür.

نفی خورشید ازل بایست او　　　کی بر آید این مراد او بگو

1125. *Onun lâzımı, ezel güneşinin nefyidir; söyle, onun bu murâdı ne vakit hâsıl olur?*

Bu hasûdun tabîat-ı habîsesine lâzım olan şey, ezelde ve ilm-i ilâhî mertebesinde ism-i Hâdî'nin mazharı olan bir şems-i hidâyetin nefyi ve izâlesidir. Ey kazâ-yı ilâhî ahkâmına vâkıf olan ârif, söyle, onun bu murâdı kazâ-yı ilâhîyi tebdîl edebilir mi; binâenaleyh onun matlûbu hâsıl olur mu?

گرفتار شدن باز میان چغدان بویرانه

Doğan kuşunun harâbede baykuşlar arasına giriftâr olması

"Doğan"dan murâd, insân-ı kâmil; "harâbe"den murâd, dünyâ; ve "baykuş"tan murâd, انّ الّذين لا يرجون لقاءنا و رضوا بالحيوة الدّنيا و اطمئنّوا بها (Yûnus, 10/7) ya'ni "Muhakkak şu kimseler ki, bizim likāmızı recâ etmezler ve hayât-ı dün-

yâya râzı ve onunla mutmain oldular" âyet-i kerîmesi hükmüne mâsadak olan ehl-i gaflettir.

باز آن باشد که باز آید بشاه   باز کورست آنکه شد گم کرده راه

1126. *Doğan o kimsedir ki, geri şâha gele; kör doğan o kimsedir ki, yolunu gâib etti.*

Pâdişâh tarafından av için terbiye edilmiş olan doğan o kimsedir ki, dönüp dolaşıp yine şâhın koluna kona; ve kör doğan o kimsedir ki, terbiyeye isti'dâdı olduğu halde henüz terbiye edilmemiş ve tarîk-ı Hakk'ı gâib edip ehl-i dünyâya karışmış ola.

راه را گم کرد و در ویران فتاد   باز در ویران بر چغدان فتاد

1127. *Yolu gâib etti ve vîrâneye düştü; vîrânede dahi baykuşlar üzerine düştü.*

Şâha rücû' edici bir doğan olan bir kâmil, bu dünyâ vîrânesine ya'ni beşeriyet âlemine düştü; bununla berâber vîrânede de baykuşlar arasına düştü.

او همه نورست از نور رضا   لیك کورش کرد سرهنگ قضا

1128. *O bütün rızâ nûrundan nûrdur; lâkin onu kazâ çavuşu kör etti.*

O kâmil, kazâ-yı ilâhîye rızâ nûrundan bütün nûrdur. Binâenaleyh basar-ı basîreti açıktır. Fakat ne çâre ki, kazâ-yı ilâhî çavuşu onun basar-ı basîretine perde çekti.

خاك در چشمش زد و از راه برد   در میان چغد و ویرانش سپرد

1129. *Onun gözüne toprak saçtı ve yoldan götürdü; onu baykuşlar arasında vîrâna tevdî' etti.*

Onun kalb gözüne cism-i hâkînin ahkâmını perde etti ve tarîk-ı Hak'tan çevirip, onu baykuş mesâbesinde olan ehl-i gaflet arasında dünyâ harâbesine tevdî' etti.

بر سری چغدانش بر سر می زنند   پر و بال نازنینش میکنند

1130. *Bir ilâve olarak baykuşlar onun başına vururlar; onun nâzenîn olan ka-*
[1135] *nadını yolarlar.*

O doğanın harâbede kendi cinsi olmayan baykuşlar arasına düşmesi bir ibtilâ olmakla berâber, bir de ilâve-i ibtilâ olarak o baykuşlar onu gagalarıyla başına vurarak didiklediler ve onun nâzenîn kanatlarını yoldular.

ولوله افتاد در جغدان که ها　　　باز آمد تا بگیرد جای ما

1131. *Âgâh olun, bizim yerimizi tutmak için geri geldi diye, baykuşlar içine velvele düştü!*

Bu kıssada, cenâb-ı Şems-i Tebrîzî hazretlerinin vak'asına da işâret buyurulduğu anlaşılır. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da aynen şu ibâreler mevcuttur: "Hz. Hudâvendigâr'ın sohbetleri Mevlânâ Şemseddîn hazretlerine mahsûs kalmış idi. Bu sebeble, ekser-i ashâb zât-ı Pîr hazretlerinin huzûrundan mahrûm kaldılar ve birçok müddet tahammül ettiler. Nihâyet bevâis-i hased onların nüfûsunda müstemir oldu; gubâr-ı inkârı yüze çıkardılar ve fıskı aşk addedip fuzûlîlik fiillerini tertîb ettiler. Her fırsat buldukları vakit, cenâb-ı Şemseddîn'e karşı hezeyân ve istihzâ ile söz söylerler idi. Bir müddet o tâifenin hâr-ı inkârından incinmedi; vaktâki hadden tecâvüz ettiler, bildi ki bu yüzden bir fitne zuhûr edecektir; ıslâh-ı hâl için bağteten mahrûse-i Dımaşk'a hicret buyurdular. Hz. Hudâvendigâr o fitnenin muharriklerine ve o hareketin müşevviklerine kat'iyyen inâyet etmedikleri gibi, onların hallerine göz ucu ile bile bakmadılar."

Bu vak'adan sonra Hz. Mevlânâ efendimiz cenâb-ı Şemseddîn'i Şam'dan tekrar Konya'ya da'vet buyurdular ve kemâ-fi's-sâbık sohbetleriyle meşgûl oldular. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da ikinci def'a dahi şu ibâreler ile tafsîl olunur: "Mevlânâ Şemseddîn müddet-i medîdeden sonra Hz. Hudâvendigâr'ın dâire-i hareminde perveriş-yâb olan Kimyâ nâmındaki bir kızı kayd-ı nikâhına almak iltimâsında bulundu. Hz. Mevlânâ dahi kemâl-i memnûniyyetle tezvîc buyurdular. Kış mevsimi olduğundan, hânenin kışlık mahallinde kâin bir sofada haclegâh tertîb buyurdular ki, Mevlânâ Şemseddîn orada zifâfa girip, o kış orada ikāmet ettiler. Hz. Pîr'in ortanca mahdûmu Çelebî Alâeddîn o sofadan gelip geçtikleri cihetle, cenâb-ı Şemseddîn, hareminin sâika-i gayretiyle, birkaç def'a şefkat ve nasîhat tarîkıyla onlara buyurdular ki: "Ey nûr-ı dîde, vâkıâ zâhir ve bâtının âdâb ile ârâstedir. Velâkin bundan sonra bu hânede hesâb ile hareket buyurman îcâb eder." Bu söz onlara ağır geldi, münfail oldu. Ve zâten Sultan Veled hazretlerine cenâb-ı Şems'in fazla iltifât ve inâyeti sebebiyle mükedder olmakta idi. Ona bu hâl de munzam oldu. Dışarıya çıkıp keyfiyyeti bir tâifeye anlattı. Onlar da fırsatı ganîmet bilerek fikirlerini ızhâr edip, "Tuhaf şey! Bir ecnebî gelip, hâne-i Hudâvendigâr'a girmiş, sâhib-i hânenin nûr-ı dîdesini kendi evine koymuyor!" dediler. O tâife, fırsat buldukça o hazreti istihfâf ile meşgûl olurlar ve mûcib-i in-

fiâl olacak harekâtı icrâ ederler idi. Hz. Şems kemâl-i hâlleri sebebiyle sabr edip, Hz. Hudâvendigâr'a bir şey söylemediler. Bir müddet sonra o tâifenin tecâvüzü haddi tecâvüz etti. Mes'eleyi Hz. Sultan Veled'e hikâye ettiler ve dediler ki: "Bu def'a bu tâifenin harekâtı yüzünden öyle bir gaybûbet edeceğim ki, benim eserimi bir kimse bulamayacaktır!" Ve hem o müddette bağteten gaybûbet buyurdular."

İşte bu vak'aya vukûf, bu kıssanın rûhuna nüfûz için kâfidir. Esâsen I. cild-i *Mesnevî*'de, "Pâdişâh ve câriye" kıssasında, Çelebî Hüsâmeddîn hazretleri Şems-i Tebrîzî hazretleriyle olan ahvâlin beyânını Hz. Pîr'den ricâ etmiş ve Hz. Pîr de bunların açıkça söylenemeyeceğini ve hikâyenin zımnına kulak tutmasını beyân buyurmuş idi. Bu kıssada, husûsiyyet cihetinden cenâb-ı Şems vak'ası; ve umûmiyyet cihetinden dahi bilcümle enbiyâ ve evliyâ hazerâtının ahvâli beyân buyurulmaktadır.

چون سگان کوی پر خشم و مهیب   اندر افتادند در دلق غریب

1132. *Mahalle köpekleri gibi pür-hiddet ve pür-heybet, garîbin delkına düştüler!*

"Delk", eski püskü libâs ma'nâsınadır. Ya'ni, mahalle köpekleri eski püskü libâslı bir garîb ve fakîri gördükleri vakit nasıl hiddet ve heybetle havlayıp üzerine hücûm ederlerse, baykuşlar da doğana öyle hücûm ettiler.

باز گوید من چه در خوردم بجغد   صد چنین ویران فدا کردم بجغد

1133. *Doğan der ki: "Ben niye baykuşlara lâyık olayım; baykuşlara böyle harâbenin yüzünü fedâ ettim!*

من نخواهم بود اینجا می روم   سوی شاهنشاه راجع می شوم

1134. *Ben burada olmak istemem, giderim; şâhlar şâhının tarafına râci' olurum!*

خویشتن مکشید ای جغدان که من   نی مقیمم می روم سوی وطن

1135. *Kendinizi öldürmeyiniz ey baykuşlar; zîrâ ben mukîm değilim, vatan tarafına gidiyorum!*

این خراب آباد در چشم شماست   ور نه ما را ساعد شه ناز جاست

1136. *Bu harâb-âbâd sizin gözünüzdedir; ve yoksa bize şâhın bileği naz yeridir!"*

Ey ehl-i dünyâ, bu harâbe-zâr olan dünyânın kıymeti ve ehemmiyeti ancak sizin nazarınızda sâbittir. Ve yoksa bizim gibi ma'şûk-ı ilâhî olanlara,

şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın yed-i kudreti naz yeridir. Ya'ni, bizim gibi kâmiller ehl-i niyâz değil, ehl-i nâz olan tâifedendir.

Ba'zı nüshalarda ناز جاست yerine باز جاست vâki'dir. Bu sûrette, "doğan yeridir" ma'nâsı verilmek îcâb eder.

چغد گفتا باز حیلت میکند   تازخان و مان شما را بر کند

1137. *Baykuş dedi: "Sizi hânümândan koparmak için yine hîle yapıyor!"*

Baykuşun birisi kendi arkadaşlarına hitâben dedi ki: "Bu doğanın bizim meskenimizden kendisini müstağnî göstererek vatanına gideceğini söylemesi bir hîledir. Bu hîle ile buradan sizi çıkarıp kendisi mukîm olacaktır!"

خانهای ما بگیرد او بمکر   بر کند ما را بسالوسی ز وکر

1138. *"O mekr ile bizim evlerimizi tutar; riyâkârlık ile bizi yuvadan koparır!"*

"Vekr", duvarda ve dağlarda olan kuş yuvaları ma'nâsınadır.

می نماید سیری این حیلت پرست   و الله از جملهء حریصان بد ترست

1139. *"Bu hîleye tapıcı tokluk gösterir; vallâhi harîslerin hepsinden beterdir!"*

Bu hîlekâr doğan tokluk ve istiğnâ gösteriyor; fakat kasem ederim ki harîs-i dünyâ olanların hepsinden daha harîstir!

او خورد از حرص طین را همچو دبس   دنبه مسپارید ای یاران بخرس

1140. [1145] *"O hırsından çamuru pekmez gibi yer; ey arkadaşlar, ayıya kuyruk teslîm etmeyiniz!"*

Bu harîs olan doğan, kemâl-i hırsından çamuru pekmez gibi iştihâ ile yer. Binâenaleyh bir ayı meşrebinde olan bu doğana, koyunun en ehemmiyyetsiz bir parçası olan bir kuyruğu bile teslîm etmeyiniz!

لاف از شه می زند وز دست شه   تا برد او ما سلیمانرا ز ره

1141. *"Biz sâde-dilleri yoldan çıkarmak için, şâhtan ve şâhın elinden öğünerek söyler!"*

Bu doğan bizim gibi saf baykuşları aldatmak için, "Benim gözüm sizin makāmınızda değildir; benim yerim şâhın bileğidir" diyerek öğünür.

خود چه جنس شاه باشد مرغکی   مشنوش گر عقل داری اندکی

1142. *"Bir kuşcağız ise şâhın ne cinsidir? Eğer biraz aklın varsa onu dinleme!"*

Bu beyt-i şerîfte, إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُنَا (İbrâhîm, 14/10) ya'ni "Siz de muhakkak ancak bizim gibi beşersiniz!" âyet-i kerîmesine telmîh buyurulur.

جنس شاهست او و يا جنس وزير هيچ باشد لايق لوزينه سير

1143. *"O şâhın cinsi veyâ vezîrin cinsi midir? Hiç sarmısak bâdem helvasına lâyık olur mu?"*

آنچه مى گويد ز فعل و مكر و فن هست سلطان با حشم جوياى من

1144. *"Sultân tevâbii ile benim arayıcımdır, diye; o şeyi ki, fiilden ve mekrden ve fenden söyler!"*

اينت خود ما ليخولياى نا پذير اينت لاف خام و دام گولگير

1145. *"İşte sana nâ-makbûl mâlîhulyâ; işte sana ham lâf ve ahmak tutucu tuzak!"*

Bu doğanın, "Sultân tevâbii ile benim arkamdan gelip beni arayıp durur" diyerek fiil ve hîle ve fen cihetinden birtakım sözler söylemesi, kabûl edilemeyecek mâlîhülyâdır ve bir ham sözdür ve ahmakları kandırıcı ve tutucu bir tuzaktır.

هر كه اين باور كند از ابلهيست مرغكى لاغر چه در خورد شهيست

1146. *"Her kim buna inanırsa ahmaklıktandır; bir zaîf kuşcağız şâha ne lâyıktır?"*

كمترين چغد ار زند بر مغز او مرورا يارى گرى از شاه كو

1147. *"En hakîr baykuş eğer onun beynine vursa, muhakkak şâhtan ona yardımcılık nerede?"*

Ey şâhtan ve şâhın bileğinde makām-ı nâz tuttuğundan bahs eden doğan, en âciz bir baykuş senin beynine gagasıyla darbeler indirse, bahs edip durduğun şâh aslâ senin imdâdına yetişmez. Ya'ni mütecâvizlere karşı sende mukāvemet edecek maddî ve ma'nevî kuvvet yoktur.

گفت باز ار يك پر من بشكند بيخ چغدستان شهنشه بر كند

1148. *Doğan dedi: "Eğer benim bir kanadımı koparsa, şâhların şâhı baykuşluğun kökünü koparır!"*

"İnsân-ı kâmil", ehl-i şekāvete cevâben dedi: "Eğer en miskîn bir şakî bana ezâ ve cefâ ederse, Hâlik-i Zülcelâl hazretleri ehl-i şekāvetin sâkin oldukları beldeyi kökünden koparır!"

Nitekim Şuayb (a.s.)ın kendi kavmine olan bu ma'nâdaki hitābı Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulur: لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ (Hûd, 11/89) ya'ni "Benim şikākım, sizi, kavm-i Nûh'a ve kavm-i Hûd'a ve kavm-i Sâlih'e isâbet eden şeyin mislinin size isâbete çekmesin!" Zîrâ Hak Teâlâ, Nûh ve Hûd ve Sâlih (aleyhimü's-selâm)a muhâlefet edip, onları incitenlerin kendileriyle berâber yerleri yurtlarını da altüst etti!

چغد که بود خود اگر بازی مرا　　　دل برنجاند کند با من جفا

1149. *Baykuş kim oluyor? Eğer bir doğan benim gönlümü incitir, bana cefâ ederse;*

شه کند توده بهر شیب و فراز　　　صد هزاران خرمن از سرهای باز

1150. [1155] *Şâh her iniş ve yokuşta, doğan başlarından yüz binlerce harman yapar!*

Ankaravî hazretleri, "Bu sözün kāili olan doğandan murâd, enbiyâ ve evliyâ; ve ikinci doğandan murâd, dünyâ şâhbâzlarıdır" buyururlar. Bu da bir vecihtir. Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretleri, ikinci doğanı da velî ma'nâsına alıp, buyururlar ki: "Eğer bilfarz bir velî nebîyi incitirse, Mûsâ (a.s.) zamânında Bel'am-ı Bâûr hakkında vâki' olduğu gibi, şâh ondan velâyeti selb eder." Bu ikinci vecih müreccahtır. Zîrâ velâyet merâtib üzerinedir. Mertebesi dûn olan bir velî, ef'âli ve akvâli ile, mâfevki olan velînin kalbini incitecek olursa, gazab-ı ilâhî eseri zâhir olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te, Necmüddîn Kübrâ ve Mecdüddîn-i Bağdâdî hazretleri aralarında vâki' olan hâl, bu mütâlaanın şâhididir. Ve bu ma'nâ enbiyâ ve evliyânın kâffesine şâmil olur.

پاسبان من عنایات ویست　　　هر کجا که من روم شه در پیست

1151. *Benim muhâfızım onun inâyetidir; ben her nereye gidersem şâh arkamdadır.*

Mûsâ ve Hârûn (aleyhime's-selâm)a hitâben vâki' olan لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى (Tâhâ, 20/46) ya'ni "Korkmayın, muhakkak sizinle berâber işitirim ve görürüm!" âyet-i kerîmesine ve وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [ya'ni "Nerede olursanız olunuz, O sizinle berâberdir."] ve emsâli âyât-i kerîmeye işâret buyurulur.

در دل سلطان خيال من مقيم　　نى خيال من دل سلطان سقيم

1152. *Sultânın gönlünde benim hayâlim mukîmdir; benim hayâlim olmaksızın sultânın gönlü sakîmdir.*

Ankaravî ve Hind şârihleri bu beyite, umûmiyyet i'tibâriyle ma'nâ verip buyururlar ki: "Îcâd-ı âlemden maksûd-ı aslî ve illet-i gāiye, esmâ-i ilâhiyyenin zuhûrudur. Ve mazhar-ı kâmil, insân-ı kâmildir. Vücûb-ı zâtîden mâada cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeyi câmi'dir. Nitekim, لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Sen olmasa idin eflâki yaratmazdım" hadîs-i kudsîsinde işâret buyurulur. Eğer "insân-ı kâmil"in hayâli ya'ni sûret-i ilmiyyesi sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın ilminde olmasa idi, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye için zuhûr-ı kâmil bulunmazdı ve bu esmâ ve sıfât habs-i ademde sıkılıp kalırdı. Ve "sakîm olmak" bu ma'nâdan kinâyedir.

Fakîr derim ki: Bu beyitin zımnında bir de husûsiyyet-i ma'nâ mülâhaza olunur. Ve dikkat buyurulursa, yukarıda îzâh olunan Şems-i Tebrîzî hazretlerinin vak'asına tevâfuku görülür. Bu ma'nâya göre, "sultân"dan murâd, tâife-i mürîdân üzerinde saltanat-ı tasarrufu zâhir olan cenâb-ı Mevlânâ'dır. Ve fi'lhakîka da Hz. Şems'in hayâli cenâb-ı Pîr'in kalb-i şerîflerinde merkûz idi; ve onların gaybûbetlerinden sonra gönülleri sakîm olmuş idi. Nitekim Şam'a gönderdikleri bir manzûm mektuplarındaki şu beyânât bu ma'nâyı te'yîd eder:

كه ازآن دم كه تو سفر كردى　　از حلاوت جدا شديم چو موم
همه شب همچو شمع ميسوزيم　　ز آتشى جفت و زانگبين محروم
در فراق جمال تو ما را　　جسم ويران و جان همچون بوم

"Zîrâ senin sefer ettiğin o demden beri, bal mumu gibi tatlılıktan ayrıldık. Bütün gece şem' gibi yanıyoruz; iftirâk ateşine eş ve baldan mahrûmuz. Senin cemâlinin firâkında, bizim için cisim vîrâne ve cân dahi baykuş gibidir!"

چون بپراند مرا شه در روش　　مى پرم در اوج دل چون پرتوش

1153. *Şâh gidişte beni uçurduğu vakit, gönül evcinde onun pertevi gibi uçarım.*

Şâh-ı hakîkî olan Hak beni seyr ü sülûkümde uçurduğu vakit, gönül âleminin yükseklerinde kesâfet-i cismâniyyemden kurtulup, onun nûru ve pertevi gibi uçarım.

Ankaravî hazretleri, پرتوش deki ش in zamîr-i gâib olduğunu, kāideten üstün okunmak lâzım ise de, vezin için mâkablinin kesri ile kıraât olunduğunu

beyân buyurur. Fakat, "rev" âvâz-ı hazîn ma'nâsına da gelir ve bu ma'nâya göre روش ism-i masdar olmaz. Ve bu sûrette ش zamîr-i gâib olacağından پرتوش deki zamîr-i gâibi dahi kesr ile okumağa mahal kalmaz. Ve hülâsa-i ma'nâ dahi böyle olur: "Şâh beni kendi âvâz-ı hazîni içinde uçurduğu, ya'ni şâh âvâz-ı hazîni ile, "Haydi doğancığım, seni göreyim!" gibi kumandalar ile av için beni bileğinden salıvererek uçurduğu vakit, ben gönül afâkından onun pertevi ve nûru gibi uçar ve gönüller avlarım."

Hind nüshalarında ise ikinci mısrâ' büsbütün başka olarak یابم اندر اوج جان خوش پرورش ya'ni "Evc-i cânda onun latîf terbiyesini bulurum" tarzındadır. Artık bu ihtilâfı kāri'lerin zevki halletsin.

همچو ماه و آفتابی می پرم　　　پردهای آسمانها بر درم

1154. *Bir ay ve güneş gibi uçarım; gönüllerin perdelerini yırtarım!*

İlim ve irfân göklerinde ay ve güneş gibi seyr ü devr ederim ve ulûm-i ledünniyye ve esrâr-ı ma'rifet perdelerini yırtarım.

روشنئ عقلها از فکرتم　　　انفطار آسمان از فطرتم

1155. *Akılların parlaklığı benim fikretimdendir; göğün yarılması benim fıtratımdandır.*

"Fikret"ten murâd, akl-ı küllün fikir ve idrâkidir. "Gök"ten murâd, vücûd-ı mutlakın mertebe-i vahdetidir ki, onda bilcümle merâtib hâl-i ittihâddadır. "Akıllar"dan murâd, akl-ı küllün mâdûnu olan ukūldür. Ya'ni mertebe-i ervâh ve şehâdetteki ukūl ve nüfûsun parlaklığı, benim akl-ı küllümün fikret ve idrâkinden cüz'lerdir. Mertebe-i vahdetin hâiz olduğu kemâlâtı inşikāk ve infitâr ile vücûd-ı hâricîde ızhârı, benim hilkatim içindir. Zîrâ vücûd-ı mutlakın merâtibe tenezzülâtındaki maksûd-ı aslî, insân-ı kâmilin zuhûrudur.

بازم و حیران شود در من هما　　　چغد که بود تا بداند سر ما

1156. *Ben doğanım, benim hakkımda hümâ hayrân olur; baykuş kim oluyor, tâ ki bizim sırrımızı bile!*

"Hümâ"dan murâd, melâike-i mukarrabîndir. Ezcümle, mazhar-ı akl olan Hz. Cibrîl'dir. Ya'ni, vâkıâ ben beşerim; bu âlem-i cismâniyyette ervâhı avlayıp huzûr-ı şâha götürmek için salıverilmiş doğanım. Fakat benim hakkımda cismâniyyetten ârî olan melâike-i mukarrabîn sırrımı bilmek husûsunda hay-

rettedirler. Vîrâne-i tabîatın esîri olan baykuşlar kim oluyor ki, bizim sırrımızı bilsinler!

شه برای من ز زندان یاد کرد   صد هزاران بسته را آزاد کرد

1157. *Şâh benden dolayı hatırladı; zindandan yüz binlerce bağlanmışı âzâd etti.*

Şâh-ı hakîkî, mahzâ benim zuhûrum için, zâtında mahbûs ve mahfî olan ve mertebe-i ahadiyyesinde bağlı kalan sıfât ve esmâsına rahmet-i âmme-i zâtiyye ve sıfâtiyyesiyle tecellî buyurarak âzâd etti.

یکدمم با چغدها دمساز کرد   از دم من چغدها را باز کرد

1158. *Bir dem beni baykuşlara mukārin kıldı; benim nefesimden baykuşları doğan yaptı!*

Bir müddet-i muvakkata için bana sûret-i beşeriyye giydirip, tabîat ve cismâniyyet harâbesindeki insanlara mukārin kıldı ve benim nefha-i feyzimden birtakım nâkısları bu vîrâne-i cismâniyyetten kurtarıp kemâle getirdi.

ای خنك چغدی که در پرواز من   فهم کرد از نیکبختی راز من

1159. *Ey saâdetli bir baykuş ki, benim pervâzımda nîk-bahtlığından benim sırrımı anladı!*

Benim âlem-i ma'nâdaki uçuşum hakkında saâdet-i ezeliyyesinden dolayı benim sırrımı anlayan cismânîlere ne mutlu!

در من آویزید تا بازان شوید   گرچه چغد ایند شهبازان شوید

1160. [1165] *Doğanlar olmanız için bana asılınız; gerçi baykuşsunuz, şahbâzlar olunuz!*

Ey sâlikler, semâ-yı ma'rifette esrâr-ı ilâhiyyeyi avlayabilecek doğan olmanız için bana teveccüh edin! Gerçi henüz cismâniyyet harâbesinde baykuş mesâbesindesiniz; fakat bana sarılınız ki, şahbâz olasınız. Bu beyt-i şerîfte, لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (Ahzâb, 33/21) [ya'ni "Resûlullah'da sizin için güzel bir örnek vardır."] âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

آنکه باشد با چنان شاهی حبیب   هر کجا افتد چرا باشد غریب

1161. *O kimse ki öyle bir pâdişâha habîb ola, her nereye düşerse niçin garîb olsun?*

O insân-ı kâmil ki, öyle zî-kudret bir şâhın, ya'ni şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın habîbi ola, merâtib-i vücûdun herhangisine düşerse düşsün ve zâhir olursa olsun, hiç garîb olur mu? Onun mededkârı ve muîni, her bir mevtında o Şâh-ı hakîkîdir. Bu beyt-i şerîfte, وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (Mâide, 5/67) ya'ni "Allâh Teâlâ seni nâstan hıfz eder" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

هر كه باشد شاه دردش را دوا   گر چو نى نالد نباشد بى نوا

1162. *Şâh her kimin derdine devâ olursa, her ne kadar ney gibi nâle etse bî-nevâ olmaz!*

Bu beyit bir suâl-i mukaddere cevâb olur. Ya'ni, sâil der ki: "Mâdemki insân-ı kâmil Hakk'ın habîbidir ve garîb değildir, enbiyâ ve evliyâ câhillerin taarruz ve tecâvüzlerinden mahfûz kalmalı idi." Buna cevâben buyurulur ki: Onlar her ne kadar zâhirde câhillerin ve zâlimlerin tecâvüzlerinden nâle etseler bile, bu nâleleri hikmetsiz ve fâidesiz değildir.

مالك ملكم نيم من طبل خوار   طبل بازم مى زند شه از كنار

1163. *Mülkün mâlikiyim, ben bedâva yiyici değilim; şâh kenardan doğan davulunu çalıyor!*

Ya'ni, ben Hakk'ın halîfesiyim. Ve halîfe müstahlifin emr-i tasarrufta aynı olduğu cihetle, tasarruf mülkünün mâlikiyim; ve füyûzât-ı rabbâniyyeyi alıp ibâdullâha ifâza ve tevzî' vazîfesi ile mükellef olduğum için, bedâva yiyici değilim. Şâh benim doğana mahsûs olan davulumu cânib-i gaybdan çalıyor.

"Tabl", davul; ve "bâz" doğan ma'nâsına olarak, izâfet-i lâmiyyedir; doğan için çalınan davul demektir. Ma'lûmdur ki, eski pâdişâhlar av alayı tertîb ederler ve şâh avda doğanını ava salıverir ve doğanın avdan rücû'u kumandası olarak davul çaldırır idi. Şâh-ı hakîkî ile insân-ı kâmilin münâsebeti bu av hâline teşbîh buyurulmuştur.

طبل باز من نداى ارجعى   حق گواه من برغم مدعى

1164. *Benim doğan davulum "ircii" nidâsıdır; Hak müddeînin rağmına benim şâhidimdir.*

Doğan için Şâh-ı hakîkînin cânib-i gaybdan ve bâtından çaldığı davulum, يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِى إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/27-28) ya'ni "Ey nefs-i mutmainne, râzıye ve marzıyye olarak Rabbine rücû' et!" âyet-i kerîmesinde

işâret buyurulan nidâ-yı gaybî-i Hak'tır. Müddeînin bu da'veti inkârına karşı, Hak Teâlâ hazretleri nefsimde şâhidimdir. Zîrâ bu hitâbı, müddeînin inkârına rağmen ben duymaktayım.

من نيم جنس شهنشه دور از و   ليك دارم در تجلى نور از و

1165. *Ben şâhlar şâhının cinsi değilim; ondan uzak, fakat tecellîde ondan nûr tutarım.*

Evet, ben vücûd-ı izâfî sâhibi bir abd olduğum cihetle, vücûd-ı hakîkî cinsi değilim. Ve vücûd-ı mümkin vücûd-ı vâcibe aslâ adım atamaz. Zîrâ oraya adım attığı vakit, onun "mümkinlik"i kalmaz. Ve çünkü zıdlar müctemi' olmaz. Binâenaleyh, esfel-i sâfilîn mertebesinde bulunduğum için, o vücûb-ı zâtîden uzağım. Fakat benim vücûdum onun merâtibe tenezzül ile tecellîsinden hâsıl olduğundan, nûr-ı zuhûrum o vücûd-ı vâcibdendir. Ve gerçi zâhirim ve şeklim ve mümkinliğim i'tibâriyle onun cinsi değilim; fakat onun sıfât ve esmâsına mazhariyyetim hasebiyle, ma'nâ cihetinden onun cinsi olurum. Nitekim demir ateşte kızardığı vakit, kendi sıfâtından soyunup, ateş cinsinden olur.

نيست جنسيت ز روى شكل و ذات   آب جنس خاك آمد در نبات

1166. *Cinsiyyet şekil ve zât cihetinden değildir; su nebâtta toprağa cins geldi.*

Meselâ demir, şekilde ve zâtiyyette ateş cinsinden değildir. Fakat kızdığı vakit ateş cinsinden olur. Ve kezâ suda kuvve-i inbâtiyye vardır; ve bu kuvvet toprakta da vardır. Binâenaleyh bu sıfatlarda su ile toprak yekdîğerinin cinsidir. Fakat sûrette birbirinden başkadır.

باد جنس آتش آمد در قوام   طبع را جنس آمدست آخر مدام

1167. *Hava, kıvâmda ateşin cinsi geldi; nihâyet şarâb tab'a cins gelmiştir.*

Havâ-yı nesîmî, kıvâmda ya'ni ateşle berâber kāim olmak husûsunda cinsiyyet eseri gösterdi. Zîrâ ikisi de sıfat-ı letâfetle muttasıftır. Çünkü bi'l-kimyâ ikisi de gaz cinsindendir. Fakat sûrette birbirine muhâliftir. "Müdâm" ya'ni şarâb ve umûmiyyetle içki, sûrette insana muhâlif olduğu halde, nihâyet şarâb tab'-ı beşere hoş gelmiş ve neşât vermiş ve onunla imtizâc ederek cinsiyyet eseri göstermiştir. Hind şârihlerinden Abdülfettâh buyurur ki: "Tabâyi'in kıvâmı cins içindedir. Vâkıâ hava onun cinsi değildir; fakat mâdemki cins-i tabîatta zâhir oldular, her ikisi de bir cins oldular." Ve Sultan Veled hazretle-

ri buyururlar ki: "Tab' ve havâ, âhirlerine nazaran cins olurlar." Ya'ni şarâbın âhiri tab'a neşât; ve havânın âhiri ateşe harâret ve kıvâm verir.

جنس ما چون نیست جنس شاه ما   مای ما شد بهر مای او فنا

1168. *Mâdemki bizim cinsimiz Şâh'ımızın cinsi değildir, bizim "biz"liğimiz onun "biz"liğinden dolayı fenâ oldu.*

Bu beyt-i şerîfin şerhinde, Sultan Veled efendimizin şerh-i âlîlerini tercüme etmeyi fâideli gördüm: "Mâdemki cinsiyyet illet-i izâfîdir ve abd-i zelîlin Hz. Hak cânibine "sâbıka-i ezelî ve inâyet-i lem-yezelî" ta'bîr ettikleri alâkadan başka o Şâh-ı Celîl (c.c.) ile cinsiyyette münâsebeti yoktur; binâenaleyh abd-i mukarrebin vazîfesi, kendi enâniyyetinden geçmek ve dâimâ Hz. Hakk'ın enâniyyetini isbât etmek olur. Ve Mevlânâ hazretleri bu ma'nâyı bu beyitteki ibâre ile edâ ettiler."

چون فنا شد مای ما او ماند فرد   پیش پای اسب او گردم چو گرد

1169. *Bizim "biz"liğimiz fânî olduğu vakit, o ferd olarak kaldı; onun atının ayağı altında toz gibi olurum!*

"Atının ayağı"ndan murâd, Hakk'ın tasarruf ve irâdesidir. Ya'ni, bizim "biz"liğimizi vücûda getiren şey, fânî olan suver-i beşeriyyemizdir. Bu fenâya mahkûm olan vücûdumuzda mütecellî olan kudret ve irâde gibi sıfatlar dahi hep sıfât-ı Hakk'ın pertevidir. Binâenaleyh, "mevt-i ıztırârî"ye hâcet kalmazdan evvel, "mevt-i ihtiyârî" ile ölüp, kendi irâdemizi kaldıralım; ferd olarak Hak kalsın ve onun dâimâ bir küheylân at gibi kavî olan irâdesi altında bizim irâdemiz toz gibi çiğnensin!

خاك شد جان و نشانیهای او   هست بر خاکش نشان پای او

1170. [1175] *Can ve onun alâmetleri toprak oldu; onun ayağının izi onun toprağı üzerindedir!*

"Toprak oldu"dan murâd, rûh-ı izâfî-i kâmilin Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ında istihlâk ve istitârıdır. Ve "canın alâmetleri"nden murâd, kâmilin kavl ve fiilidir. Ve bunların "toprak olmaları"ndan murâd, kelâmının Hakk'ın sıfat-ı Kelâm'ında ve ef'âlinin ef'âl-i Hak'ta fânî olmasıdır. "Onun ayağının izi"nden murâd, Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesidir. "Onun toprağı"ndan murâd, meyyit-i müteharrik hâlinde kalan kâmilin cismidir.

خاك پايش شو براى اين نشان   تا شوى تاج سر گردن كشان

1171. *Boyun çekicilerin başının tâcı olmak üzere, bu iz için onun ayağının toprağı ol!*

"Hâk-i pây-eş" (خاك پايش) teki ش zamîr-i gâibi, insân-ı kâmile râci'dir. Ya'ni, Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesi cem'iyyetinin mazharı olan insân-ı kâmilin ayağının toprağı ol; tâ ki boyun çekicilerin ya'ni cihânda kudret ve tasarruf-ı mecâzî sâhipleri olan kimselerin başlarının tâcı olasın!

تا كه نفريبد شما را شكل من   نُقْلِ من نوشيد پيش از نَقْلِ من

1172. *Tâ ki benim şeklim sizi aldatmasın; benim naklimden evvel benim mezemi yeyin!*

Ya'ni, benim sûret-i beşeriyyem sizi aldatmasın. Bilin ki benim sıfâtım sıfât-ı Hak'ta; ve ef'âlim ef'âl-i Hak'ta fânî olmuştur. Binâenaleyh ben söylersem, söyleyen ben değilim. İmdi, benim şarâb-ı aşkımın mezesi olan maârif-i ilâhiyyeyi yeyip için! Beyit:

در پس آينه طوطى صفتم داشته اند   آنچه استاد ازل گفت بگو مى گويم

"Beni tûtî kuşu sıfatında olarak aynanın arkasında tuttular; üstâd-ı ezelin söyle dediği şeyi söylüyorum!"

اى بسا كس را كه صورت راه زد   قصد صورت كرد و بر الله زد

1173. *Ey çok kimselerin ki sûret yolunu vurdu, sûrete kasd etti ve Allâh üzerine vurdu!*

Sûret-perest olan kimseler ma'nâyı görmeyip sûret kaydında kaldı ve tarîk-ı Hak'ta sûret onların yolunu kesti. Onlar enbiyâ ve evliyâya, "Bunlar da bizim gibi beşerdir" diyerek ezâ ve cefâya tasaddî ettiler. Halbuki onların bu taarruz ve tecâvüzleri Allâh Teâlâ'ya taarruz ve tecâvüz oldu. Çünkü onlar Hak'ta fânî ve Hak ile bâkî idiler. Ve bu beyt-i şerîfte şu hadîs-i kudsîye işâret buyurulur: من اهان لى وليا فقد بارز لى بالمحاربة ya'ni, "Kim benim için bir velîye ihânet ederse, muhârebe ile bana mübâreze eder!"

آخر اين جان با بدن پيوسته است   هيچ اين جان با بدن مانند هست

1174. *Nihâyet bu can bedene muttasıl olmuştur; hiç bu can bedene müşâbih midir?*

Ya'ni bir kimse derse ki: "Hakk'ın vücûdu vücûd-ı vâcibdir ve insân-ı kâmilin vücûdu ise vücûd-ı mümkindir. Vücûd-ı mümkinin vücûd-ı vâcibden hazzı olmadığı halde, mümkinü'l-vücûd olan bir kâmile ezâ nasıl Hakk'a ezâ olur?" Cevâben deriz ki: Nihâyet bu canın bedene bî-tekeyyüf bir ittisâli vardır ve bu can aslâ bedene müşâbih ve beden cinsinden değildir. Halbuki bedene olan ezâ ve cefâdan rûhun müteezzî olduğu, zevkan ve hissen herkesçe ma'lûm ve musaddaktır. Bu hakîkata binâen, insân-ı kâmilin sûretine olan ezânın Hakk'a ezâ olduğu meydandadır. Ve bu ma'nâ, bu ve emsâli âyât-ı kerîmede *tasrîh* buyurulur: إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Şu kimseler ki, Allâh'a ve Resûlü'ne ezâ ederler." Ve kezâ, وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ (Enfâl, 8/13) ya'ni "Kim ki Allâh'a ve Resûlü'ne meşakkat verirse,..."

Bu husûsta Hüseyn-i Hârezmî kendi şerhinde şöyle buyurur: "Latîfin kesîf ile imtizâcı vardır ki, akl-ı derrâk onun keyfiyyetinin idrâkinde söz söyleyemez. Nitekim, rûh-ı pâk bir avuç toprak ile karışmış ve öyle bir cevher-i ulvî böyle bir unsur-ı süflî ile akd-i musâhabet etmiştir. Nûr-i kalb kan katresiyle hem-nişîn ve "görücülük" gözün yağ parçasına karîn olmuş ve "meserret" kırmızı ciğere ve "gam" karaciğere musâhib bulunmuş ve "akıl", iş'âl edilmiş bir şem' gibi başın beyninde zâhir olmuştur." Nitekim bunlar, âtîdeki beyitlerde zikr olunur:

تاب نور چشم با پیهست جفت   نور دل در قطرهء خونی نهفت

1175. *Gözün nûrunun şu'lesi iç yağına eştir; kalb nûru, kana mensûb olan katrede gizlidir.*

Gözün teşekkülât-ı bünyeviyyesi iç yağı cinsinden olduğu halde bu yağa göz nûrunun şu'lesi muttasıldır. Kalb nûru da, "süveydâ-yı kalb" ta'bîr ettikleri, kan cinsinden olan katrede gizlenmiştir.

شادی اندر گرده و غم در جگر   عقل چون شمعی درون مغز سر

1176. *Şâdî kırmızı ciğerde ve gam karaciğerdedir; akıl bir şem' gibi başın beyni içindedir.*

Gam ve şâdî ciğerlerin; ve akıl beyinin sûretleri cinsinden olmadıkları halde, bunlara ta'rîf olunamayacak vech ile muttasıldırlar. Zîrâ beyinin sûretine bir bozukluk ârız olursa, akıla te'sîri olduğu meydandadır. Ciğerler de böyledir.

این تعلقها نه بی کیفست و چون   عقلها در دانش چونی زبون

1177. *Bu taalluklar keyfiyyetsiz ve nasılsız değil midir; akıllar nasıllığın bilişinde zebûndur.*

Rûhun bedene ve sürûrun kırmızı ciğere ve gamın karaciğere ve gönül nûrunun kan katresine ve aklın beyine taallukları ve bağlanışları keyfiyyetsizdir ve "şöyledir, böyledir" diye ta'rîf olunamaz. Çünkü akıllar keyfiyyetin ve nasıllığın mâhiyetini bilişte âcizdir. Ve çünkü bu taallukları bilmek, zevkî ve vicdânîdir. Bunun idrâki ancak gönül gözünün nûruna münkeşiftir. İşte, rûhun bedene taalluku his gözü ile görülüp ta'rîf olunamadığı için, hükümlerinde yalnız his gözünü kullanan doktorlar ve sâir ulûm-i tabîiyye âlimleri, rûhu ve diğer taallukāt-ı ma'neviyyeyi inkâr ederler.

جان کل با جان جزؤ آسیب کرد   جان او دری ستد در جیب کرد

1178. *Küllün canı cüz'ün canı ile âsîb etti; onun canı bir inci aldı cebine koydu.*

"Âsîb", pertev ve sadme ve çarpma ma'nâlarınadır. Burada her iki ma'nâ da muvâfıktır. Bu beyt-i şerîf ile âtîdeki beyitler *Mesnevî-i Şerîf*in ebyât-ı müşkilesindendir.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı hakîkî-i Hak, "ahadiyyet", "vahdet", "vâhidiyyet" mertebelerinde vitriyyet üzere olup, libâs-ı "gayriyyet"le mertebe-i rûhiyyete tenezzülünde şef'iyyetle muttasıftır. Ve bu şef'iyyet, "küllü'l-küll" olan "rûh-ı Muhammedî" ile zâhirdir. Binâenaleyh, bu şef'iyyet ve isneyniyyet bir emr ve şe'n-i ilâhîden ibârettir. Ba'dehû küllü'l-küll olan bu rûh-ı Muhammedîde, bilcümle enbiyâ ile evliyâ hazarâtının ervâh-ı külliyyeleri müteayyin olmuş; ve onlardan her birine tâbi' olan ümemin ervâh-ı cüz'iyyeleri henüz müteayyin olmayıp kuvvede kalmıştır. Bu hakîkate binâen, hükemâ, nüfûs-ı külliyyenin kable'l-ecsâm; ve nüfûs-i cüz'iyyenin ba'de'l-ecsâm husûlüne kāil olmuşlar. Ve İmâm-ı Gazâlî hazretleri dahi aynı mütâlaada bulunmuştur. Sadreddîn-i Konevî hazretleri dahi cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinden naklen bu hakîkati beyân buyurmuşlardır. Nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri *Kasîde-i Hamriyye*'nin شربنا على ذكر الحبيب مدامة beytine yazdığı şerhte, bu bâbda ba'zı îzâhât i'tâ etmiştir. Ve cenâb-ı Mevlânâ efendimiz dahi âtîdeki beyitlerinde rûh-ı küllîlerinin cesedlerinden mukaddem taayyününe işâret buyururlar:

پیش ازان کاندر جهان باغ و می و انگور بود   از شراب لا یزالی جانما مخمور بود

ما ببغداد جهان جان انا الحق می زدیم   پیش ازان کین دار و گیر و نکتهء منصور بود

پیش ازان کین نفس کل در آب و گل معمار شد   در خرابات حقایق عیش ما معمور بود

"Cihânda bâğ ve mey ve üzümün vücûdundan mukaddem, canımız şarâb-ı Lâ-yezâlî'den mahmûr idi. Biz âlem-i cân Bağdâd'ında "ene'l-Hak" na'rasını vurur idik; Mansûr'un dâr u gîri ve nüktesi mevcûd olmadan mukaddem! "Nefs-i küll" su ve çamurda mi'mâr olmazdan mukaddem, hakāyık meyhânesinde bizim ayşımız ma'mûr idi!"

Bu mezhebe kāil olmayanlar, alelumûm ervâh-ı külliyye ve cüz'iyyenin ecsâddan mukaddem tekevvününü beyân ederler. Şıkk-ı evvele göre, ervâh-ı külliyye, âlem-i ervâhtaki "Elestü bi-Rabbiküm" (A'râf, 7/172) hitâbını ve ecsâda taalluktan evvelki hâli müdriktirler. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine: "'Elestü bi-Rabbiküm' hitâbı hâtırında mıdır?" denildikte, "Üzerinden hiç gün geçmedi" buyurmuştur. Zîrâ ervâh-ı külliyye-i müdrike üzerinden zaman geçmez. Zamâna tâbi' olan ancak ecsâddır. Ervâh-ı cüz'iyye ise, ecsâda taalluktan mukaddemki ahvâli müdrik değildirler. Hadîs-i şerîfte ان الله خلق الأرواح قبل الأجساد ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ ervâhı ecsâddan mukaddem halk etti" buyurulmasından murâd, mebâdî-i silsile-i vücûd olan ervâh-ı melekiyye ve ervâh-ı külliyyedir. İmdi ervâh-ı külliyye küllü'l-küll olan "rûh-ı Muhammedî"den cevher-i mücerred-i nûrânî olarak âlem-i ervâhta zâhir olmuşlar; ve onlardan her birinin âlem-i şehâdette zuhûrlarıyla, da'vetleri vaktinde fiilen zâhir olan nüfûs-ı cüz'iyye, âlem-i ervâhta onların bilkuvve taht-ı hîtâlarında bulunmuşlardır. Bu rûh-ı küllî, o ervâh-ı cüz'iyyenin imâmı olur. Mevcûd bir çekirdek içindeki ağaçlar ve onların meyveleri ve çekirdekleri gibi. İmdi, umûm-i âdemiyânda olan nüfûs-ı cüz'iyye-i insâniyye, mizâclarının husûlünden sonra olup, evvelâ mertebe-i hayvâniyyette zâhir olurlar. Eğer onların meyli tabîat tarafına olursa, bedende müstevlî ve mutasarrıf olan ancak tabîat olup, dâimâ istîfâ-yı lezzât ve şehevât-ı hissî ile emreder. Ve ahlâk-ı zemîme ma'deni ve ef'âl-i seyyie menba'ı ve evsâf-ı kabîha menşe'i olduğu için, ona "nefs-i emmâre" derler. Ve eğer terbiye olunursa, "levvâme", "mülhime", "mutmainne", "râzıye" ve "marzıyye" mertebelerini kat' edip, kendi küllü ve kemâli cânibe terakkî eder.

Bu îzâhâta nazaran, beyt-i şerîfteki "cân-ı küll", küllü'l-küll olan rûh-ı Muhammedîde müteayyin rûh-ı kâmil olur. Ve "cân-ı cüz'" dahi, âlem-i şehâdette

müteayyin olan nüfûs-ı cüz'iyye olur. Bu sûrette hülâsa-i ma'nâ böyle olur: "İnsân-ı kâmilin rûh-ı küllîsi, insân-ı nâkısın rûh-ı cüz'îsine pertev saldığı vakit, o rûh-ı cüz'î o pertevden ma'rifet incisini alıp cebine koyar." Zîrâ ervâhın hayâtı ilimdendir. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz, من صار بالعلم حيا لم يمت ابدا ya'ni "İlim ile diri olan ebedî ölmez" buyururlar.

همچو مریم جان ازان آسیب جیب   حامله شد از مسیح دل فریب

1179. *Cân o âsîb-i ceybden Meryem gibi, gönül aldatıcı Mesîh'ten hâmile oldu!*

Ya'ni, rûhu'l-emîn olan Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e temâsından, Hz. Meryem ma'nâ-yı Îsevî'ye hâmile olduğu gibi, rûh-ı kâmilin rûh-ı cüz'înin ceyb-i cismine dokunmasından, o rûh-ı cüz'î dahi gönül aldatıcı ve zevk verici olan Mesîh'ten yüklü oldu.

آن مسیحی نه که بر خشك و ترست   آن مسیحی کز مساحت بر ترست

1180. [1185] *O, kuru ve yaş üzerinde olan bir Mesîh değildir; mesâhadan pek yüksek olan bir Mesîh'tir.*

Ya'ni o rûh-ı cüz'înin yüklendiği Mesîh, karada ve denizde seyahat edip arzı mesâha eden sûret sâhibi bir Mesîh değildir; belki o nûr ile memsûh olan bir şe'n-i ilâhîdir ki, sûretten ârî olduğu için ölçüden pek yüksektir.

پس ز جان جان چو حامل گشت جان   از چنین جانی شود حامل جهان

1181. *Binâenaleyh cân mâdemki cânın cânından hâmil oldu, böyle bir candan cihân hâmil olur!*

Cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfte, nazar-ı âlîlerini kendi küll'leri ve küllü'l-küll olan rûh-ı Muhammedîye ircâ' ve rûh-ı kâmilin vesâtatını ref' edip buyururlar ki: "İmdi rûh-ı cüz'î mâdemki canın canından ve küllü'l-küll olan rûh-ı Muhammedîden hâmil oldu ve kendi kemâline ve insân-ı kâmil mertebesine terakkî etti, artık böyle bir candan halk-ı cihân hâmil ve füyûzâtı âmmeye şâmil olur! Zîrâ insân-ı kâmil halîfe-i Hak olduğundan, halk-ı cihân üzerinde mutasarrıf olur."

پس جهان زاید جهان دیگری   این حشر را وا نماید محشری

1182. *Böyle olunca, cihân bir başka cihân doğurur; bu haşr için bir mahşer göster!*

"Cihân"dan murâd, insân-ı kâmildir. Zîrâ cihânın hey'et-i mecmûası sıfât ve esmâ-i ilâhiyye mecma'ı ve mahşeridir. İnsân-ı kâmil ise zübde-i cihândır ve cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhardır. Ya'ni insân-ı kâmil, kendi âsîb ve sadmesiyle diğer bir insân-ı kâmil doğurup meydâna çıkarır. Ve cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharı olan insân-ı kâmil, diğer cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharı olan bir insân-ı kâmil ızhâr edip gösterir. Bu ise, bu mecma' ve haşr için bir mecma' ve mahşer göstermektir.

تا قیامت گر بگویم بشمرم   من ز شرح این قیامت قاصرم

1183. *Kıyâmete kadar bu haşri söylesem saysam, ben bu kıyâmetin şerhinden kāsırım!*

"Kıyâmet"ten murâd, insân-ı kâmilin "fenâ-fillâh" ve "bakā-billâh" mertebesine vusûlüdür. Zîrâ kıyâmet, hakāyıkın yevm-i inkişâfıdır. Ve insân-ı kâmilin bu mertebesinde de hakāyık inkişâf eder. Ya'ni, taayyün-i âlemin bozulmasından ibâret olan kıyâmet-i kübrâya kadar bu müteselsilen zuhûr edecek olan haşrı ve cem'i söylesem ve saymak azminde bulunsam, bu kıyâmetin, ya'ni insân-ı kâmilin bu mertebesinin şerhinden âciz kalırım!

این سخنها خود بمعنی یا ربی ست   حرفها دام دم شیرین لبی ست

1184. *Bu sözler muhakkak ma'nâda "yâ Rabbî"dir; harfler bir tatlı dudağın nefesinin tuzağıdır!*

Ya'ni bu bizim söylediğimiz sözler insân-ı kâmilin zevkine âid olup, bu mertebeye vusûl devletine nâil olamamış bulunanların idrâkine yabancı gelir ise de, diğer bir fâidesi olduğu için söyledim. Zîrâ bu sözlerin ma'nâsı, "yâ Rabbî" diye Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûda niyâz ve tazarru' etmektir. İçimizden tazarru' ve niyâz meyli koptu; nefesimizi tatlı dudağımızın arasından çıkardık; bu sözler ve bu harfler o nefesin tuzağı oldu.

چون کند تقصیر پس چون تن زند   چونکه لبیکش بیارب می رسد

1185. *İmdi, mâdemki "yâ Rabb"e onun "lebbeyk"i erişir, o halde niçin taksîr etsin, niçin sussun?*

İmdi, mâdemki bizim bu sözlerimiz ma'nâda "yâ Rabbî" diye Hakk'a niyâz ve tazarru'dur ve hadîs-i şerîfte, اذا قال العبد يا رب يقول الله تعالى لبيك عبدى إسأل ya'ni "Abd, "Yâ Rabbî" dediği vakit, Allâh Teâlâ "Lebbeyk kulum, iste!" bu-

yurur diye vârid olmuştur; o halde o tatlı dudağın nefesi niçin söylemekte taksîr ve ihmâl etsin ve niçin sussun?

هست لبیکی که نتوانی شنید   لیك سرتاپای بتوانی چشید

1186. *Bir "lebbeyk"tir ki, işitemezsin; fakat baştan ayağa kadar tadabilirsin!*

Ya'ni bu "lebbeyk", harf ve savt ile vâki' olan "lebbeyk" olmadığı için, sen onu his kulağı ile işitemezsin. Fakat onu vücûdunun hey'et-i mecmûasında zevkan idrâk edersin. Bu zevkan idrâkin bir nümûnesi ve çâşnisi odur ki; bir kimse a'mâl-i sâlihadan birini hâlisan-li-vechillâh işlediği vakit, sadrında inşirâh ve sürûr duyar ve bu inşirâhın zevki baştan ayağa kadar vücûdunun hey'et-i mecmûasını kaplar.

حکایت تشنه بر سر دیوار کلوخ انداختن در آب

Duvar üstünde susamışın ve suya kerpiç atmasının hikâyesi

بر لب جو بود دیواری بلند   بر سر دیوار تشنهٔ دردمند

1187. *Irmak kenârında yüksek bir duvar, duvarın üstünde bir susamış derdli var idi.*

مانعش از آب آن دیوار بود   از پی آب او چو ماهی زار بود

1188. *Sudan onun mâni'i o duvar idi; sudan dolayı o balık gibi zâr idi.*

ناگهان انداخت او خشتی در آب   بانگ آب آمد بگوشش چون خطاب

1189. *Ansızın o, suya bir kerpiç attı; suyun sesi onun kulağına hitâb gibi geldi.*

از صفای بانگ آب آن ممتحن   گشت خشت انداز زآنجا خشت کن

1190. [1196] *O mümtehan, suyun sesinin safâsından; kerpiç atıcı ve oradan kerpiç koparıcı oldu.*

"Mümtehan", susuzluk sebebiyle mihnete dûçâr olmuş ma'nâsınadır.

آب می زد بانگ یعنی هی ترا　　　فائده چه زین زدن خشتی مرا

1191. *Su, "Hey!... Bana bu kerpiçi vurmaktan senin için ne fâide vardır?" diye bağırdı.*

تشنه گفت آبا مرا دو فائده ست　　　من ازین صنعت ندارم هیچ دست

1192. *Susamış dedi: "Ey su, bana iki fâide vardır. Bu san'attan ben hiç el kaldırmam!"*

Ya'ni kerpiç koparıp atmak fiilinden hiç vazgeçmem.

فائدهء اول سماع بانگ آب　　　کو بود مر تشنگانرا چون رباب

1193. *"Birinci fâide, suyun sesini işitmek ki, o, susamışlar için muhakkak rebâb gibi olur!"*

بانگ او چون بانگ اسرافیل شد　　　مرده را زین زندگی تحویل شد

1194. *"Onun sesi İsrâfîl'in sesi gibi oldu; ölmüşe bundan dirilik tahvîl oldu."*

Suyun sesi, İsrâfîl (a.s.)ın sûrunun sesi gibi müessir oldu; susuzluktan ölüm derecesine gelen kimseye bu ses hayat verdi ve onun halsizliği kuvvete mübeddel oldu.

یا چو بانگ رعد ایام بهار　　　باغ می یابد ازو چندین نگار

1195. *"Yâhût bahar günlerinin gök gürlemesi gibidir; bâğ ondan bu kadar nakış bulur!"*

یاچو بردرویش ایام زکات　　　یا چو بر محبوس پیغام نجات

1196. *"Yâhût fakîr üzerine zekât günleri gibi; yâhût mahbûs üzerine kurtuluş haberi gibi!"*

چون دم رحمان بود کان از یمن　　　می رسد سوی محمد بی دهن

1197. *"Nefes-i Rahmân gibi olur ki, o Yemen'den Muhammed (a.s.) tarafına ağızsız erişir idi!"*

Bu beyt-i şerîfte, انی لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن ya'ni "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî bu hadîs-i şerîfte, Resûlullâh Efendimiz'in âşıkı olan Üveys el-Karanî'ye işâret buyurulduğunu beyân et-

miş ise de, yine Hind şârihlerinden Bahru'l-ulûm ve cenâb-ı İmdâdullâh hazretleri tarafından bunun galat-ı fâhiş olduğu ve bu beyânın, hadîs-i şerîfin mâba'di olan فإذا هم الأنصار [ya'ni "Onlar ensardır"] ibâresine adem-i vukūftan ileri geldiği gösterilmiştir. Ankaravî'de bu hadîs hakkında fazla îzâhât yoktur. Maahâzâ, muhakkıkîn bu hadîsi iktizâsı vech ile şerh buyurmuşlar ve ezcümle cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fütûhât*'ta bu bâbda îzâhât-ı lâzime i'tā buyurmuştur. Burada tafsîli uzar.

یا چو بوی احمد مرسل بود　　　کان بعاصی در شفاعت می رسد

1198. *"Yâhût Ahmed-i mürselin kokusu gibi olur ki, o, şefâat husûsunda âsîye erişir!"*

O suyun sesi, Ahmed-i mürsel (s.a.v.) Efendimiz'in âsîler tarafından duyulan şefâatının kokusuna benzer ki, o âsîler âteş-i isyân içinde yanıp tutuştukları esnâda, o koku onlara erişir.

یا چو بوی یوسف خوب و لطیف　　　می زند بر جان یعقوب نحیف

1199. *"Yâhût Yûsuf'un kokusu gibi güzel ve latîf olarak, zaîf olan Ya'kūb'un canı üzerine çarpar!"*

إِنِّى لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ (Yûsuf, 12/94) ya'ni "Muhakkak ben Yûsuf'un kokusunu buluyorum" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

فائدهٔ دیگر که هر خشتی کزین　　　بر کنم آیم سوی ماء معین

1200. [1206] *"Diğer bir fâidesi ki, her bir kerpiçi ki bundan koparırım, akan su tarafına gelirim."*

Suya kerpiç koparıp atmanın diğer bir fâidesi de budur ki, bu duvardan her bir kerpiçi koparıp attıkça, duvarın yüksekliği alçalır, suya yaklaşırım. Nitekim îzâh buyurulur.

کز کمیٔ خشت دیوار بلند　　　پست تر گردد یقین ای هوشمند

1201. *"Zîrâ kerpiçin azalmasından ey akıllı, şübhesiz yüksek duvar ziyâde alçak olur!"*

پستیٔ دیوار قربی میشود　　　فصل او درمان وصلی میشود

1202. *"Duvarın alçaklığı bir yakınlık olur; onun faslı, bir vaslın dermânı olur!"*

"Duvar"dan murâd, enâniyyet-i beşeriyyedir. "Kerpiç"den murâd, bu enâniyyeti teşkîl eden sıfât-ı nefsâniyyeden her biridir. "Su"dan murâd, rûhun susamış olduğu âb-ı hayât-ı hakîkîdir. İmdi sâlik-i tarîk-ı Hak, enâniyyetinin duvarından sıfât-ı nefsâniyyesi kerpiçlerinden birisini koparıp attıkça, âb-ı hayât-ı hakîkîye yaklaşır. Sıfât-ı nefsâniyyeden birinden ayrılması, hakāyık-ı Hak'tan birisine ulaşmağa sebep olur.

سجده آمد كندن خشت لزب   موجب قربى كه واسجد واقترب

1203. *Yapışık kerpiçi koparmak, bir yakınlığı mûcib olan secde geldi ki, secde et ve yaklaş!*

Bu beyt-i şerîfte, إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ (Sâffât, 37/11) ya'ni "Biz onları yapışkan çamurdan halk ettik" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu "halk", beşerin bidâyet-i hilkatine âiddir. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede, وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ (Secde, 32/8) ya'ni "İnsanın halkına Hak Teâlâ çamurdan başladı, sonra onun neslini zaîf bir su cinsinden olan "sülâle"den yaptı" buyurulur. Ve diğer bir âyet-i kerîmede de, bu çamurun حَمَإٍ مَسْنُونٍ (Hicr, 15/26-27) ya'ni "Yıllanmış ve kokmuş çamur" olduğu beyân buyurulur. Bu da mürekkebât-ı fahmiyyeden başka bir şey değildir. Ve "protoplazma" dedikleri madde-i hayâtiyye dahi bu çamurda mevcuttur. Nitekim târîh-i tabîî ulemâsının tedkîkātı bu merkezdedir. "Hışt-i lâzib" ta'bîri ile cenâb-ı Pîr efendimiz, beşerin bidâyet-i hilkatindeki süfliyyetine ve zilletine işâret buyururlar. Ve sıfât-ı nefsâniyye dahi bu "tıyn-i lâzib"den mahlûk olan cism-i beşere taalluk eder. Her biri şuûnât-ı zulmâniyyeden ibârettir. Binâenaleyh bu cism-i süflînin zulmânî olan sıfâtını koparıp atmak, sâni'-i hakîmi olan Hak muvâcehesinde serfürû ve secde ve tezellül demek olur. Ve bu secde ve tezellül ise, وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) [ya'ni "Secde et ve yaklaş!"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, Hakk'a yakınlığı mûcib olur. Ve bu secde, "secde-i kurb" olup, cenâb-ı Şeyh-i Ekber *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde bu secde hakkında îzâhât i'tâ buyurmuşlardır.

تا كه اين ديوار عالى گردنست   مانع اين سرفرو آوردنست

1204. *Bu duvar yüksek boyunlu oldukça, başı aşağıya getirmeğe mâni'dir.*

Bu enâniyyet duvarı yüksek boyunlu, ya'ni mütekebbir oldukça baş eğmeğe mâ'ni' olur. Ve kemâl-i enâniyyet, kişiyi tahattur-ı abdiyyetten ve tezellülden men' eder. Ve böyle bir kimse tezellülden istikrâh eder. Fakat vaktâki ölüm

hâli gelir, bu hâl fiilen onun zilletini meydâna koyar. Zîrâ mevt, acz-i hâlis hâlidir. Ve şer'de mevzû' olan secde vaz'iyyeti, abdin huzûr-ı Hak'ta kemâl-i tezellülünü tasvîr eder. Makām-ı abdiyyete vâsıl olan ârifin tezellülü her vakit vâki'dir. Bunun için Şeyh-i Ekber hazretleri buyururlar ki: "Secde-i kurb ile sâcid olan bir kimse aslâ secdeden kalkmaz." Bu, ârif dâimâ başını yere koyar ma'nâsına değildir; belki onun kalbi bir an abdiyyetinden gāfil değildir, demek olur.

سجده نتوان كرد بر آب حيات   تا نيابم زين تن خاكى نجات

1205. *Ben bu hâkî tenden kurtulmadıkça, âb-ı hayâta secde etmek mümkin değildir!*

"Âb-ı hayât"tan murâd, sıfat-ı Hayât'ı ve Muhyî ismi ile dâimü't-tecellî olan zât-ı Hak'tır. Ya'ni, bu anâsır-ı arzıyyeye mensûb tenin îcâbâtı olan sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmadıkça, âb-ı hayât olan zât-ı Hakk'a teveccüh ile secde ve serfürû etmem mümkin olmaz!

بر سر ديوار هر كه تشنه تر   زودتر بر ميكند خشت و مدر

1206. *Her kim duvar üstünde ziyâde susamış ise, tuğlayı ve kerpiçi pek çabuk koparır!*

Her kim duvar gibi olan bu vücûd-ı unsurî üstünde, o âb-ı hayâta çok susamış ise, tuğla ve kerpiç mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyyeyi pek çabuk koparır.

هر كه عاشقتر بود بر بانگ آب   او كلوخ زفت تر كند از حجاب

1207. *Her kim suyun sesine pek âşık olursa, o, hicâbdan pek büyük olan kerpiçi koparır!*

"Suyun sesi"nden murad, zât-ı Hakk'ın bu âlem-i sûretteki tecellîyât-ı sıfâtıyye ve esmâiyesidir. Ârif, mazhardan isme ve isimden müsemmâya intikāl eder. Ve sâlikin vücûd-ı unsurîsi dahi bir mazhardır ki, onda tecellîyât-ı Hak zâhirdir. Binâenaleyh, her kim suyun sesi mesâbesinde olan tecelliyât-ı Hakk'a pek âşık olursa, zât-ı Hakk'ın pek büyük hicâbı ve pek büyük bir kerpiç mesâbesinde olan enâniyyet-i mevhûmesini koparır.

او ز بانگ آب پر مى تا عنق   نشنود بيگانه جز بانگ بلق

1208. *O kimse suyun sesinden boynuna kadar mey doludur; yabancı "buluk" sesinden başkasını işitmez!*

Böyle bir kimse, tecelliyât-ı Hak'tan, boynuna kadar şarâb-ı aşk ile doludur. Fakat bu âlem-i sûretin ne olduğunu bilmeyen yabancı ve nâmahrem olan kimse, suya düşen kerpiçin hâsıl ettiği "buluk" sesi mesâbesinde olan sûretten başka bir şey görmez.

ای خنک آنرا که او ایام پیش   مغتنم دارد گزارد وام خویش

1209. *Ey o saâdetli kimse ki, o ilk günleri muğtenim tutar, kendi borcunu öder!*

Ne mutlu o kimseye ki, bu cism-i unsurîsinin âlem-i sûrette neşv ü nemâ bulduğu ilk günleri, ya'ni gençlik zamanlarını fırsat ve ganîmet bilir de, kendisinin sebeb-i zuhûru, vazîfe-i ma'rifet ve abdiyyeti îfâ etmekten ibâret olduğunu idrâk edip, bu borcu öder!

اندران ایام کش قدرت بود   صحت و زور دل و قوت بود

1210. [1216] *O günlerde ki, ona kudret olur, sıhhat ve gönül salâbeti ve kuvvet olur.*

Zîrâ bu gençlik günlerinde bu cism-i unsurînin mücâhedeye ve çalışmağa kudreti ve sıhhati ve kalbinin salâbeti ve kuvveti vardır.

وان جوانی همچو باغ سبز و تر   می رساند بی دریغی بار و بر

1211. *O gençlik yeşil ve tâze bâğ gibi, esirgemeye mensûb olmaksızın meyve yetiştirir.*

O gençlik zamânı, yeşillikte ve tarâvette bağlara benzer; ektiğin şey çarçabuk semere verir ve hâsılât vermeyi esirgemek öyle bir bağın şânından değildir.

چشمهای قوت و شهوت روان   سبز می گردد زمین تن بدان

1212. *Kuvvet ve şehvet çeşmeleri akıcıdır; ten zemîni onunla yeşil olur.*

Zîrâ gençliğin kuvvet ve şehvet çeşmeleri dâimâ fışkırıp akar. Ya'ni, bir genç, azmettiği bir şeye kemâl-i kuvvet ve arzû ile sarıldığı cihetle, mesâî-i cismâniyyesi müfîd semereler verir.

خانهٔ معمور و سقفش بس بلند   معتدل ارکان و بی تخلیط و بند

1213. *Ma'mûr bir ev ve onun damı çok yüksektir; erkânı mu'tedil ve tahlîtsız ve bendsizdir.*

Genç bir cisim, ma'mûr ve damı çökmemiş bir eve benzer. Erkân-ı erbaası, ya'ni vücûdunu teşkîl eden rükn-i sulbîsi ve mâyiîsi ve gâzîsi ve harûrî-

si mu'tedildir. Ahlât-ı erbaası, ya'ni kan, safrâ ve balgam ve sevdâ hıltları karışık ve fâsid olmamıştır. Binâenaleyh o ahlâtın ve erkânın i'tidâlini yerine getirmek için birtakım ilâçlar ile bağlamak çârelerine tevessül olunmamıştır.

پیش از ان کایام پیری در رسد　　گردنت بندد بحبل من مسد

1214. *Ondan evvel ki, ihtiyarlık günleri erişir, senin boynunu lîften ip ile bağlar!*

Bu gençlik günleri, ihtiyarlık günlerinden evvelki günlerdir. Vaktâki o ihtiyarlık günleri gelir, artık senin boynunu hurma lifinden ma'mûl ip ile bağlar. Hurma lifinden olan "ip"ten murâd, kuvvetli bir ip demek olur. Ve "kuvvetli ip" ta'bîri ile sukūt-ı kuvâya işâret buyurulur. Ve aynı zamanda, "Tebbet yedâ" sûre-i şerîfesinde beyân buyurulan حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (Leheb, 111/5) [ya'ni "Hurma lifinden bükülmüş bir ip"] ta'bîrinin ma'nâ-yı işârîsini beyândır. Zîrâ ba'zı kimseler bu sûre-i şerîfenin ma'nâ-yı zâhirîsine bakıp, Ebû Leheb ile karısının tezyîfine münhasır zannederler. Halbuki bu sûre-i şerîfenin maânî-i işârîsi pek azîmdir.

خاك شوره گردد وريزان و سست　　هرگز از شوره نبات خوش نرست

1215. *Toprak çorak ve dökülücü ve gevşek olur; aslâ çoraktan latîf nebât bitmedi!*

İhtiyarlıkta bu cism-i unsurî çorak ve pörsük ve gevşek olur. Çorak yerde ise aslâ latîf nebâtât bitmez.

آب زور و آب شهوت منقطع　　او ز خويش و ديگران نا منقطع

1216. *Kuvvet suyu ve şehvet suyu munkatı'dır; o, kendinden ve başkalarından menfaatsızdır.*

Zîrâ o ihtiyarda kuvvet ve arzû suları kesilmiştir; hiçbir şeyden zevk almaz bir hâle gelmiştir. Ne kendi vücûdundan istifâde eder ve ne de başkalarından bir istifâde edebilir!

ابروان چون پالدم زير آمده　　چشم را نم آمده تاری شده

1217. *Kaşlar paldüm gibi aşağıya gelmiş; göze yaşlık gelmiş, karanlık olmuştur!*

İhtiyarın kaşları hayvan paldümü gibi aşağıya sarkar, gözleri sulanır ve fersiz bir hâle gelir, lâyıkıyla görmez olur.

از تشیخ رو چو پشت سوسمار   رفته نطق و طعم و دندانها ز کار

1218. *İhtiyarlıktan yüz, keler sırtı gibi; söz ve lezzet ve dişler işten gitmiş!*

Yüzü ihtiyarlıktan keler sırtı gibi buruşur, sözü müşevveş olur, yediğinden içtiğinden lezzet bulamaz ve dişleri dökülür.

روز بیگه لاشه لنگ و ره دراز   کارگه ویران عمل رفته ز ساز

1219. *Gün vakitsiz, lâşe topal ve yol uzun; iş yeri harâb, amel nizâmdan gitmiş!*

Ömrünün günleri vakitsiz, ya'ni gurûba yakın, lâşe mesâbesinde olan cisim sendeleyerek yürür, aslına rücû' etmek için yol uzun, i'mâlât-hâne mesâbesinde olan cisim harâb, ibâdât-ı bedeniyyesinde nizâm ve intizâm kalmamıştır.

بیخهای خوی بد محکم شده   قوت بر کندن آن کم شده

1220. *Kötü huyun kökleri muhkem olmuş; onu koparmak kuvveti azalmış!*
[1226]

Halbuki sıfât-ı nefsâniyyenin kökleri olan cehil ve enâniyyet-i mevhûme muhkem olmuş; bu kökleri koparmak için sarf edeceği kuvvet büsbütün sönmek üzeredir.

فرمودن والی مرد را که این خاربن را که نشانده‌ء از سر راه بر کن

"Dikmiş olduğun bu diken ağacını yol başından kopar!" diye adama vâlînin emretmesi

همچو آن شخص درشت خوش سخن   در میان ره نشاند او خاربن

1221. *Latîf sözlü o sert şahıs gibi; yol ortasında o diken ağacı dikti.*

رهگذر یانش ملامت گر شدند   پس بگفتندش بکن این را نکند

1222. *Yolcular ona melâmet edici oldular; binâenaleyh ona "Bunu kopar!" dediler, koparmadı.*

هر دمی آن خاربن افزون شدی　　　پای خلق از زخم آن پر خون شدی

1223. *Her bir dem o diken sâkı ziyâde olurdu; onun zahminden halkın ayağı pür-hûn olurdu.*

O adamın yol üzerinde diktiği diken ağacı ânbeân büyür ve gelip geçen kimselerin ayaklarına batar ve kanatır idi.

جامهای خلق بدریدی ز خار　　　پای درویشان بخستی زار زار

1224. *Dikenden halkın elbiseleri yırtılır idi; fakîrlerin ayağını zâr zâr mecrûh ederdi.*

"Hastî" mecrûh etmek ma'nâsına olan "hasten" masdarındandır. "Zâr" zaîf ve nâlân ve giryân ma'nâlarınadır. Burada ikinci ma'nâyadır. Ya'ni, yalın ayık gezen fakîrlerin ayaklarını, "âh, of!" dedirterek mecrûh ederdi.

چون بجد حاکم بد و گفت این بکن　　　گفت آری بر کنم روزیش من

1225. *Vaktâki hâkim ona cidd ile "Bunu kopar!" dedi; "Evet, ben onu bir gün koparırım" dedi.*

Şehrin belediye işlerine karışan vâlî veyâ hâkim, yol üzerindeki dikenin bu zararlarına vâkıf olunca, diken sâhibine kemâl-i ciddiyetle "Bu dikeni kopar!" diye emretti; diken sâhibi de cevâben: "Evet ben onu günlerden bir gün koparırım" diye v'ad etti.

مدتی فردا و فردا وعده داد　　　شد درخت خار او محکم نهاد

1226. *Bir müddet, "yarın!.." ve "yarın!.." diye va'de verdi; onun diken sâkı muhkem-nihâd oldu.*

Diken sâhibi vâlîye, "yarın", "yarın" va'dleriyle günler geçirdi; o diken sâkının kökü kuvvetlendi.

گفت روزی حاکمش ای وعده کژ　　　پیش آ در کار ما واپس مغژ

1227. *Bir gün hâkim ona dedi: "Ey va'di eğri, ileriye gel, bizim işimizde oturarak geriye yürüme!"*

"Gajîden" çocukların yaptıkları gibi oturduğu yerde sürtünerek kıçın kıçın geriye gitmek ma'nâsınadır. Ya'ni, şehrin hâkimi ona dedi ki: "Ey va'desi yalan olan kimse, bizim emrimizi icrâda ileriye gel, kıçın kıçın geriye gitme!"

گفت الأیّام یا عمّ بیننا   گفت عجّل لا تماطل دیننا

1228. *Dedi: "Ey amca, bizim aramızda günler vardır!" Dedi: "Bizim deynimizi ta'cîl et, mümâtala etme!"*

Diken sâhibi vâlî-i şehre cevâben dedi: "Ey şehir halkının umûrunu idâre husûsunda amcamız gibi vilâyet sâhibi olan vâlî, aramızda tedâvül eden günler çoktur. Ben o dikeni bir gün olmazsa başka bir gün sökerim!" Vâlî-i şehir de ona dedi ki: "Senin va'din bir borçtur. Bize karşı bu borcu edâda ve bizim emrimizi îfâda acele et, te'hîr etme!"

تو که می گویی که فردا این بدان   که بهر روزی که می آید زمان

1229. *"Sen ki, dersin ki, "Yarın"; bunu bil ki, her bir gündeki zaman gelir!"*

آن درخت بد جوانتر می شود   وین کننده پیر و مضطر می شود

1230. *O kötü ağaç pek tâze olur; ve bu koparıcı ihtiyar ve muztarr olur.*
[1236]

Bu iki beyit bir cümle-i tâm teşkîl eder. Ya'ni "Ey zemîn-i vücûduna diken ağaçları gibi nefsinin fenâ sıfatlarını dikmiş olan kimse, vâlî-i şehir mesâbesinde olan senin mürebbî-i muhteremin, "Bu sıfatları kopar ve terk et!" dedikçe, sen mücâhedeyi âtîye terk edersin. Bunu bil ki, günler zamanlara ve anlara münkasimdir. Bu anlar ve zamanlar tevâlî ettikçe, o sıfât-ı nefsâniyye yeniden yeniye kuvvet bulur. Halbuki bu sıfatları koparmak için mücâhede edecek olan kimse, o mütevâlî zamanlar içinde ihtiyarlar ve bu dikenleri koparmak husûsunda muztarr ve âciz kalır!" Nitekim Resûlullâh Efendimiz buyururlar: یهرم ابن آدم و یشیب فیه خصلتان الحرص و طول الأمل ya'ni "İki haslet vardır ki, Âdem oğlu onda ihtiyarlar ve saçı ve sakalı ağarır. Onlar dahi, hırs ve tûl-i emeldir."

خاربن در قوت و بر خاستن   خارکن در پیری و در کاستن

1231. *Diken fidânı kuvvette ve kalkmakta; diken koparıcı ihtiyarlıkta ve eksilmektedir.*

Ya'ni diken fidanı gibi olan enâniyyet-i mevhûme büyüyüp, sıfât-ı nefsâniyye dal-budaklarını salıvermekte ve yükselmektedir; bu dikenleri mücâhede ve riyâzet kuvvetiyle koparıcı olan kimse ise, ihtiyarlık devresi içinde günden güne kuvvetten düşmektedir.

خاربن هر روز و هر دم سبز و تر　　　　خارکن هر روز زار و خشك تر

1232. *Diken fidanı her gün ve her dem yeşil ve tâze olur; diken koparıcı her gün zaîf ve pek kuru olur!*

Ya'ni, diken fidanı ile diken koparıcının hâli, ma'kûsen mütenâsibdir. Biri günden güne kuvvetlenir, diğeri her gün zaîfler.

او جوانتر میشود تو پیر تر　　　　زود باش و روزگار خود مبر

1233. *O pek genç olur, sen pek ihtiyar; çabuk ol, vaktini götürme!*

O enâniyyet-i mevhûme her an tâzelenir, sen ise pek ihtiyar olursun. Binâenaleyh, kökü enâniyyet-i mevhûme olan sıfât-ı nefsâniyye dikenlerini koparmak husûsunda çabuk ol ve vaktini zâyi' etme!

خاربن دان هر یکی خوی بدت　　　　بارها در پای خار آخر زدت

1234. *Her bir kötü huyunu diken fidanı bil; nihâyet def'alarca senin ayağına diken vurdu!*

Ey sâlik, her bir kötü huyunu diken fidanı gibi bil! Nihâyet dikkat etmiyor musun, def'alarca bu hayât-ı fâniye-i dünyeviyyede senin ayağına kötü huyunun dikenleri battı! Meselâ birisine sâika-i nefsâniyyet ile ağır söz söyledin; fenâ mukâbele görüp müteessir oldun. İşte bu senin ayağına batan kötü huyun dikenidir.

بارها در خوی خود خسته شدی　　　　حس نداری سخت بی حس آمدی

1235. *Def'alarca kendi huyundan hasta oldun; hissin yoktur, pek hissiz geldin!*

İkinci mısrâ' istifhâm sûretinde de tercüme olunabilir. Ya'ni "Hissin yok mu? Pek hissiz mi geldin?" denebilir. Ya'ni "Bi'd-defeât kendinin kötü huyundan hasta ve mükedder oldun. Halka karşı fenâ sözler söyledin ve kötü fiillerde bulundun. Binâenaleyh beğenmediğin sözleri işittin ve fenâ fiiller ile mukâbele gördün, tokat vurdun, tokat yedin; sonra da müteessir olup şikâyete başladın. Sen bu hallerden mütehassis olup ibret almadın mı? Pek hissiz olarak mı yaşıyorsun?"

گر ز خسته گشتن دیگر کسان　　　　که ز خلق زشت تو هست آن رسان

1236. *Eğer diğer kimselerin hasta olmasından ki, senin kötü hulkundan o erişicidir;*

غافلی باری ز زخم خود نهء   تو عذاب خویش و هر بیگانهء

1237. *Ğāfil isen, hiç olmazsa kendi zahmından değilsin; sen kendinin ve her yabancının azâbısın.*

Bu iki beyit bir cümle-i tâm teşkîl ederler. Ya'ni "Eğer sen diğer kimseleri müteessir eden kötü ahlâkından dolayı o kimselerin hasta ve mükedder olmalarından gāfil isen, hiç olmazsa senin o kötü ahlâkının sana olan aks-i te'sîrinden gāfil değilsin ya! Eğer bu hâl-i gafletin devâm ederse, sen hem kendi nefsinin ve hem de diğer kimselerin azâbısın."

یا تبر بر گیر و مردانه بزن   تو علی وار این در خیبر بکن

1238. *Ya baltayı al, erkekçe vur; sen Alî gibi bu Hayber kapısını kopar!*

Ey sâlik, bunun çâresi budur ki; ya mücâhede ve riyâzet baltasını al, bu enâniyyet-i mevhûme dikeninin fidanına ve onun dalları olan sıfât-ı nefsâniyyeye erkekçe vur ve kalb kal'asının önünde Hayber kal'ası gibi müstahkem bir halde duran nefsâniyyet kapısını İmâm Alî (k.v.) hazretleri gibi kopar!

یا بگلبن وصل کن این خار را   وصل کن با نار نور یار را

1239. *Ya bu dikeni gül fidanına bitiştir; nârı yârin nûruna ulaştır!*

Yâhût bu diken fidanını gül fidanına aşıla. Ateş cinsinden olan sıfât-ı nefsâniyyeni yârin, ya'ni insân-ı kâmilin nûruna ulaştır. Ya'ni insân-ı kâmil Hakk'ın izni ile senin bâtınında mutasarrıf olup, kalbindeki hevâ-yı nefsânî ateşini onun nûr-ı bâtını söndürür.

تا که نور او کشد نار ترا   وصل او گلشن کند خار ترا

1240. [1246] *Tâ ki senin nârını onun nûru söndürsün; onun vaslı senin dikenini gülşen yapsın!*

İnsân-ı kâmilin nûr-ı rûhâniyyeti, senin ateş cinsinden olan sıfât-ı nefsâniyyeni çekip koparsın ve onun nûru senin sıfât-ı nefsâniyye dikenini aşılayarak gülşen yapsın.

Ma'lûm olsun ki, insanda gazab ve şehvet ve hırs ve emel gibi sıfât mevcuttur ve bunların cümlesinin hakîkatları sâbittir. Ve hakāyıkın tebeddülü ise aslâ mümkin değildir. Binâenaleyh insân-ı kâmilin tasarrufu ile bunların hiçbirisi mahv olmaz; fakat mahall-i isti'mâlleri değişir. Meselâ evvelce sı-

fat-ı gazabı nefsi için kullanırken, bu def'a onu rızâ-yı Hak için isti'mâl eder. Ve kezâ şehvetini ve isteklerini nefsi ve umûr-ı dünyeviyye uğrunda kullanırken, bu def'a rızâ-yı ilâhînin tahsîline sarf eder. Ve hırs ve emel ve sâirleri de bunun gibidir. Ve bunlar nefse masrûf iken, her biri birer diken; ve rızâ-yı ilâhîye masrûf olunca birer gül fidanı olur. İşte, insân-ı kâmilin dikeni gülşen yapmasının ma'nâsı budur.

تو مثال دوزخى او مؤمنست　　　　کشتن آتش بمؤمن ممکنست

1241. *Sen cehennem gibisin, o mü'mindir; ateşi mü'min ile söndürmek mümkindir.*

Ey nefsânî olan kimse, nefis cehennem tabîatlı olup, şehevât ve lezzât-ı tabîiyyeye doymak bilmez. Cehennem dahi böyledir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (Kāf, 50/30) ya'ni "Yevm-i kıyâmette biz cehenneme, "Doldun mu?" deriz; "Daha var mı?" der." Binâenaleyh sen cehennem gibisin. Îmân-ı hakîkî sâhibi olan insân-ı kâmil ise mü'mindir. Onun îmânında aslâ za'f ve şübhe yoktur. Ateşi mü'minin nûruyla söndürmek mümkin olur.

گویدش بگذر ز من ای شاه زود　　　　هین که نورت سوز نارم را ربود

1242. *Ona, "Ey şâh, benden çabuk geç; âgâh ol ki senin nûrun benim ateşimin harâretini kaptı!" der.*

Bu beyt-i şerîf, تقول النار يوم القيامة جز يا مؤمن فإن نورك اطفأ نارى ya'ni "Ateş, yevm-i kıyâmette, "Ey mü'min, geç! Zîrâ senin nûrun benim ateşimi söndürdü" [der.]" hadîs-i şerîfinin ma'nâsıdır.

پس هلاك نار نور مؤمنست　　　　زانکه بى ضد رفع ضد لايمکنست

1243. *İmdi, nârın helâki mü'minin nûrudur; zîrâ zıddın def'i zıdsız mümkin değildir.*

Hevâ-yı nefs ateşinin mahv ve helâki, mü'min-i hakîkî olan insân-ı kâmilin nûrundandır. Ve nûr nârın zıddıdır. Çünkü birinin menşe'i kahır ve diğerinin masdarı lutuftur. Ve kahır lutfun zıddıdır. Ve zıddın def'i ise zıdsız mümkin değildir. Nitekim gecenin karanlığını güneşin ziyâsı izâle eder.

کان قهر انگیخته شد این ز فضل　　　　نار ضد نور باشد روز عدل

1244. *Zîrâ o, kahırdan, bu, fazldan koparılmış oldu; nâr adl günü nûrun zıddı olur.*

Ateş Hakk'ın sıfat-ı kahrından; ve nûr fazl-ı ilâhîden ve lutf-i rabbânîden kopup zâhir oldu. Binâenaleyh nâr, Hak Teâlâ'nın Adl ismi ile tecellî buyurduğu kıyâmet gününde nûrun zıddı olur. Ve nâr muazzib; ve nûr mürevvihtir.

گر همی خواهی تو دفع شر نار   آب رحمت بر دل آتش گمار

1245. *Eğer sen nârın şerrini def' etmek istersen, rahmet suyunu ateşin içine havâle et!*

چشمهء آن آب رحمت مؤمنست   آب حیوان روح پاك محسنست

1246. *O rahmet suyunun çeşmesi mü'mindir; âb-ı hayât, muhsinin temiz rûhudur.*

Îmân-ı hakîkî sâhibi olan insân-ı kâmil, rahmet-i rahîmiyyenin mazhar-ı kâmili olduğundan, kendisinden rahmet suyu fışkıran bir çeşmedir. Ve o muhsindir. Zîrâ onun ibâdeti, nazarında hâzır olan Hakk'adır. Nâkısın ibâdeti ise, nazarında gâib olan Hakk'adır. Nitekim hadîs-i şerîfte, الإحسان ان تعبد الله كأنك تراه ya'ni "İhsân, senin Allâh Teâlâ'yı görür gibi ibâdet etmendir" buyurulur.

پس گریزانست نفس تو ازو   زانكه تو از آتشی او آب جو

1247. *Ímdi, senin nefsin ondan kaçıcıdır; zîrâ ki sen ateştensin, o ırmak suyudur.*

زآب آتش زان گریزان می شود   كآتشش از آب ویران می شود

1248. *Ateş ondan dolayı sudan kaçıcı olur, ki onun ateşliği sudan harâb olur.*

حس تو و فكر تو از آتشست   حس شیخ و فكر او نور خوشست

1249. *Senin hissin ve fikrin ateştendir; şeyhin hissi ve onun fikri nûr-ı latîftir.*

Senin hissin ve fikrin, enâniyyet-i nefsâniyyenin mahsûlüdür. Ve nefsin ise cehennem tabîatlı olup ateş cinsindendir. Binâenaleyh senin his ve fikrin dahi ateşe mensûbdur. İnsân-ı kâmil ise nefsinin hüküm ve te'sîrinden kurtulmuş ve onda nûr-ı sâf olan rûhun ahkâm ve âsârı zâhir olagelmiştir. Ve onun hissi ve fikri rûhunun mahsûlüdür. Ve nûra mensûb olan, nûr cinsinden olur.

آب نور او چو بر آتش چكد   چك چك از آتش بر آید بر جهد

1250. [1257] *Onun nûrunun suyu ateş üzerine damladığı vakit, ateşten çekçek zâhir olur, yukarıya sıçrar.*

"Çekçek", kılıç ve sopa darbeleri sadâsı ve su damlalarından çıkan ses ve üşümeden veyâ taâm yerken dişlerin birbirine vurmasından çıkan sadâ ma'nâlarınadır. Burada, su damlasının ateşe düşmesinden hâsıl olan cızırtı ma'nâsınadır. Ya'ni "Sen insân-ı kâmil huzûrunda bulunduğun vakit, onun nûr-ı bâtını senin hevâ-yı nefsânîne aks edip, nefsinde bir kıvranma ve ıztırâb hâsıl olur. İşte bu hâl, suyun ateşe damlamasına benzer."

چون کند چك چك تو گويش مرگ و درد   تا شود اين دوزخ نفس تو سرد

1251. *Çekçek ettiği vakit, sen ona "Ölüm ve derd!" de; tâ ki senin bu cehennem nefsin soğusun!*

İnsân-ı kâmil nûrunun, senin sıfât-ı nefsâniyyenin ateşleri üzerine düşüp, bâtınında cızırtılar peydâ ettiği ve nefsin kıvrandığı vakit, sen o nefsine, "Ey nefis, sana ölüm ve ıztırâb vardır!" de ve bu sıkıntılara sabret. Tâ ki senin bu cehennem tabîatlı olan nefsinin ateşi sönsün ve soğusun. Burada, "ölüm ve derd" ta'bîri, bizim Türkçe'mizde "Karın ağrısı!" hitâbına tekābül eder. Nitekim çocuklar vâlidelerini birtakım beyhûde mutâlebât ile iz'âc ettikleri vakit, vâlideleri onlara, "Amân, karın ağrısı!" diye hitâb ederler.

تا نسوزد او گلستان تو را   تا نسوزد عدل و احسان تو را

1252. *Tâ ki o senin gülistânını yakmasın; tâ ki senin adl ve ihsânını yakmasın!*

"Gülistân"dan murâd, semere-i tââttır. "Adl"den murâd, hudûd-ı ilâhiyye dâiresinde harekettir. Ve onun zıddı zulümdür. Bu da hudûd-ı ilâhiyyeyi tecâvüzdür. Nitekim âyet-i kerîmede, وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ (Talâk, 65/1) ya'ni "Kim ki hudûd-ı ilâhîyi tecâvüz ederse, muhakkak nefsine, ya'ni hakîkat-ı zâtiyyesine zulmetti!" buyurulur. Ve "ihsân"dan murâd, ihlâstır. Ya'ni, sıfât-ı nefsâniyye ateşleri senin semere-i tââtını yakmasın ve seni hudûd-ı ilâhiyye dâiresinden çıkarmasın ve ihlâsını riyâ ve süm'a gibi makāsıd-ı fâside ile berbâd etmesin!

بعد از آن چيزى كه كارى بر دهد   لاله و نسرين و سيسنبر دهد

1253. *Ondan sonra ektiğin bir şey meyve verir; lâle ve beyaz gül ve siyâh sünbül verir!*

Ankaravî nüshasında, ikinci mısrâ'da سيسبزبر دهد yazılmış ve سيسبز kelimesine, "marsıma" dedikleri hoş-bûy yeşil yaprak ma'nâsı verilmiştir. Fakîr bu kelimeyi, elimdeki lügat kitaplarında bulamadım. Hind nüshalarında ise, سيسنبر دهد ("sîsenber...") sûretinde mündericdir. Ve bu kelime, "na'na'"

(nâne) dedikleri güzel kokulu nebât arasında yetişen siyah sünbül ma'nâsına gelir. Beyt-i şerîfin vezin ve kāfiyesine de muvâfık olduğundan, müreccahtır. Ya'ni, sıfât-ı nefsâniyyenin ateşleri söndükten sonraki amellerinin güzel semerelerini görürsün. Zemîn-i kalbinde hikemiyyât-ı ilâhiyye kaynakları zuhûr edip, ulûm-ı ledünniyye çiçekleri açılır.

باز پنها می رویم از راه راست   باز گرد ای خواجه راه ما کجاست

1254. *Yine doğru yoldan geniş gidiyoruz; ey efendi dön, bizim yolumuz nerededir?*

Yine bahis hâricine çıkıp geniş mevzû'lara doğru gidiyoruz. Bahsimize ve sadedimize dönelim; bahsimiz nerede idi?

اندر آن تقریر بودیم ای حسود   که خرد لنگست و منزل دور زود

1255. *Ey hasûd, o takrîrde idik ki, senin eşeğin topaldır ve menzil uzak, aceledir!*

Ey insân-ı kâmilin kadr ü şerefine hased eden kimse, sana nasîhat kasdıyla o takrîrde idik ve sözümüz buraya gelmiş idi ki, senin rûhunun merkebi mesâbesinde olan cismin, ihtiyarlık hasebiyle topal olmuştur. Halbuki âhiret menzili uzaktır ve âhiret seferine çıkmak dahi pek yakın ve aceledir!

سال بیگه گشت وقت کشت نه   جز سیه رویی وفعل زشت نه

1256. *Yıl geç oldu, ekin vakti değil; kara yüzlülükten ve kötü fiilden başkası yok!*

Senenin ziraat günleri geçti; artık a'mâl-i sâliha tohumlarını zemîn-i vücûda ekmek devresi değildir. Halbuki elde sermâye olarak kara yüzlülükten ve kötü fiillerden başka bir şey yoktur!

کرم در بیخ درخت تن فتاد   بایدش بر کند و در آتش نهاد

1257. *Ten ağacının köküne kurt düştü; onu koparmak ve ateşe koymak lâzımdır!*

Ten ağacının ve vücûd-ı mevhûmun kökü olan enâniyyete, birtakım sıfât-ı nefsâniyye kurtları musallat oldu. Binâenaleyh onu koparmak ve mücâhede ve riyâzet ateşine koyup yakmak lâzımdır.

هین و هین ای راه رو بیگاه شد   آفتاب عمر سوی چاه شد

1258. *Âgâh ol ve müteyakkız ol ey yolcu, vakit geç oldu; ömür güneşi kuyu tarafına gitti!*

Ya'ni, ömrünün güneşi gurûb tarafına müteveccih oldu.

این دو روزك راكه زورت هست زود پیر افشانی بكن از راه جود

1259. *Bu iki günceğiz için ki, kuvvetin vardır, çabuk sehâ yolundan pîr saçıcılık et!*

Bu ihtiyarlık hâlinde cisminde kalan bakıyye-i kuvvetini, şu iki günlük ömrünün içinde çabuk cömertlik göster de ihtiyarlığını Hak yolunda bezl et!

این قدر تخمی که ماندستت بباز تا بروید زین دو دم عمر دراز

1260. [1267] *Senin bu kadar tohumun kalmıştır, fedâ et; tâ ki bu iki demden uzun ömür bitsin!*

Elinde kalmış olan şu kadarcık ömrünün tohumunu Hak yolunda fedâ et ve mücâhedât ve ibâdât ile meşgûl ol! Tâ ki bu iki günlük ömürden uzun ömür ve hayât-ı ebedî husûle gelsin!

تا نمردست این چراغ با گهر هین فتیلش ساز روغن زودتر

1261. *Mâdemki bu güherli olan çerâğ sönmemiştir; âgâh ol, ona pek çabuk fitil ve yağ tertîb et!*

"Çerâğ"dan murâd, rûh-ı hayvânî; ve "güher"den murâd, rûh-ı izâfîdir. "Fitil"den ve "yağ"dan murâd, rûh-ı izâfînin parlamasına ve nûruna sebep olan hâlisan li-vechillâh ibâdet ve amellerdir. Ya'ni, rûh-ı insânînin taalluk ettiği bu hayât-ı sûrî çerâğı henüz sönmemiştir. Gözünü aç da bu rûh-ı insânînin nûruna sebep olan kemâl-i hulûs ile Hakk'a ibâdet et ve amel-i sâlih işle!

آفت تأخیر خیرات به فردا

Hayrâtın ferdâya te'hîrinin âfeti beyânındadır.

هین مگو فردا که فرداها گذشت تا بکلی نگذرد ایام کشت

1262. *Sakın yarın deme ki, yarınlar geçti; tâ ki ziraat günleri külliyen geçmesin!*

Ya'ni her gün, senin "yarın" dediğin gündür; ve o günler dahi geçmekte ve senin cismin dahi çökmekte ihtiyarlamaktadır. Binâenaleyh, "Yarın yapa-

rım" demekten vazgeç ki, a'mâl-i sâliha sermâyesi olan kuvvetin büsbütün munkarız olmasın!

پند من بشنو که تن بند قوی است   کهنه بیرون کن گرت میل نوی است

1263. *Benim nasîhatımı dinle ki, ten kuvvetli bağdır; eğer senin yeniliğe meylin varsa, eskiyi dışarıya at!*

Nasîhatımı tut ki, bu cisim kaydı Hak yolunun kuvvetli bir bağıdır. Bu bağı çözmek lâzımdır. Eğer yeni bir hayâta ve yaşayışa meylin varsa, eskimiş olan bu hayât-ı zâhire ve hayvâniyyeyi rûh-ı insanî âleminin dışarısına at!

لب ببند و کف پر زر بر گشا   بخل تن بگذار و پیش آور سخا

1264. *Dudağı bağla ve altın dolu avucunu aç; ten hasîsliğini bırak ve sehâveti ileriye getir!*

Dedikodulardan ve boş sözlerden vazgeç; altın mesâbesindeki rûh-ı insânîyi hâmil bulunan cisminin eli mesâbesindeki kuvvetini Allâh yolunda imsâk etme! Hıfz-ı cisim fikrini ve ten hasîsliğini bırak ve Hak yolunda ne olursam olayım diyerek, cisminin hoşlandığı şeyleri terk etmekte cömert ol! Nitekim hadîs-i şerîfte buyurulur: طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس و امسك فضل قوله و أنفق فضل ماله ya'ni "Ne mutlu o kimseye ki, onun ayıbı nâsın ayıplarından kendisini meşgūl eder ve zâid sözünü imsâk eder ve malının ziyâdesini infâk ve tasadduk eder!"

ترك شهوتها و لذتها سخاست   هر که در شهوت فروشد بر نخاست

1265. *Şehvetleri ve lezzetleri terk etmek cömertliktir; her kim şehvetten aşağıya gitti ise yukarıya kalkmadı!*

Zîrâ cismin arzûlarını ve lezzetlerini Allâh için terk etmek cömertliktir. Şehvette müstağrak olanlar bir daha içinden çıkamadı.

این سخا شاخی است از سرو بهشت   وای او کز کف چنین شاخی بهشت

1266. *Bu sehâvet bir daldır, o cennet servisidir; vay ona ki, böyle bir dalı elden bıraktı!*

Bu beyt-i şerîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: السخاء شجرة من اشجار الجنة اغصانها متدليات فى الدنيا فمن اخذ غصنا منها قاده ذلك الغصن الى الجنة ya'ni "Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır; dalları dünyâya sarkmıştır. İmdi, kim ki onlardan bir dalı tutarsa bu dal onu cennete çeker götürür."

عروة الوثقى است اين ترك هوا   بر كشد اين شاخ جان را بر سما

1267. *Bu terk-i hevâ kavî iptir; bu dal canı semâya çeker!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da olan فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى (Bakara, 2/256) ya'ni "Kim ki Tâğût'a küfr etti ve Allâh'a îmân etti, imdi muhakkak kavî ipe yapıştı!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Tâğût"tan murâd, abdi Hakk'tan uzaklaştıran her bir şeydir. Ve "urve-i vüskā" kavî ip ma'nâsına olup, ondan murâd, Hakk'a yaklaştıran evâmir-i ilâhiyyedir. Ve hevâ-yı nefsânî, abdi Hakk'tan uzaklaştıran şeylerden olduğu için, hadîs-i şerîfte, لا يؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا لما جئت به ya'ni "Sizden birinizin hevâsı benim getirdiğim şeye tâbi' olmadıkça o kimse mü'min olmaz" buyurulur. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr "urvetü'l-vüskā"yı, terk-i hevâ ma'nâsına almışlardır. Zîrâ terk-i hevânın netîcesi, evâmir-i ilâhiyye ve ahkâm-ı şer'iyyeye temessüktür. Ve sehâvet, evâmir-i ilâhiyyeyi kabûl ve icrâ ve terk-i hevâ demek olduğundan, ikinci mısrâ'daki "şâh"(شاخ) dan murâd dahi yukarıki beyt-i şerîfte zikr olunan hadîs-i şerîfteki şecere-i sehâ demek olur. Ve sehânın zıddı ise buhüldür. Ve buhül ise, sıfât-ı nefsâniyyeden olup, hevâya muvâfakattir. Ve buhül, şecere-i cehennemdendir. Nitekim Beyhakî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulur: السخاء شجرة فى الجنة فمن كان سخيا اخذ بغصن منها فلم يتركه الغصن حتى يدخل الجنة والشح شجرة فى النار فمن كان شحيحا اخذ بغصن منها فلم يتركه الغصن حتى يدخله النار ya'ni "Cömertlik cennette bir ağaçtır. İmdi, cömert olan kimse ondan bir dalı tutar, cennete girinceye kadar o dalı bırakmaz. Ve buhül cehennemde bir ağaçtır. İmdi, bahîl olan kimse ondan bir dalı tutar, cehenneme girinceye kadar o dalı bırakmaz." Beyt-i şerîfteki "semâ"dan murâd, âlem-i ulvîdir.

تا برد شاخ سخا اى خوب كيش   مر تو را بالاكشان تا اصل خويش

1268. *Ey iyi mezhebli, tâ ki seni sehâvet dalı yukarıya çekerek kendi aslına kadar götürsün!*

Ey müslüman, sehâvet dalına yapış ki, seni aslı olan cennete götürsün.

يوسف حسنى و اين عالم چو چاه   وين رسن صبر است بر امر اله

1269. *Güzellik Yûsuf'usun ve bu âlem kuyu gibidir; ve bu ip Allâh'ın emrine sabırdır.*

Senin rûh-ı insânîn güzellikte Hz. Yûsuf gibidir; ve bu âlem-i kesîf-i şehâdet ise kuyuya benzer. Ve bu kuyuya, emr-i ilâhîye sabr etmek ipi sarkıtılmıştır.

یوسفا آمد رسن در زن دو دست   از رسن غافل مشو بیگه شدست

1270. [1277] *Ey Yûsuf, ip geldi, iki elini vur; ipten gāfil olma, geç olmuştur!*

Ey Yûsuf gibi olan rûh-ı insânî, işte kavî ip olan emr-i ilâhî, Peygamber-i zîşân ve onun vârisi olan veliyy-i kâmil vâsıtasıyla bize vârid oldu. İki elinle sarıl, sakın bu zulmânî olan kuyu içinde bu sarkıtılmış olan ipten gāfil olma! Zîrâ ömür âhire yaklaşmıştır.

حمد لله کین رسن آویختند   فضل و رحمت را به هم آمیختند

1271. *Allâh'a hamd olsun ki, o ipi sarkıttılar; fazl ve rahmeti birbirine karıştırdılar!*

Allâh Teâlâ'ya hamd olsun, o ipi rahmeten-li'l-âlemîn olan Nebiyy-i zîşân vâsıtasıyla ve mahzâ fazl-ı ilâhî ile onun vârisi olan veliyy-i kâmil eli ile sarkıttılar. Binâenaleyh fazl ve rahmeti birbirine karıştırdılar.

تا ببینی عالم جان جدید   عالم بس آشکار نا پدید

1272. *Tâ ki yeni can âlemini çok âşikâr, nâ-pedîd olan âlem-i azîmi göresin!*

İmdi, fazl ve rahmet yekdîğerine karıştırılmak sûretiyle bu zamanda zâhir olan vâris-i kâmilin huzûruna gel ki, ma'nâ cihetiyle çok âşikâr ve zâhir; ve fakat sûret cihetiyle görünmez ve gizli olan yeni can âlemini, o âlem-i azîmi göresin! Yukarıki beyt-i şerîfte, fazl ve rahmetin birbirine karıştırılmış olmasını beyân ile, zât-ı şerîflerinin verâset-i muhammediyyeyi hâiz olduklarına işâret buyururlar.

این جهان نیست چون هستان شده   وآن جهان هست بس پنهان شده

1273. *Bu yok olan cihân varlar gibi olmuştur; ve o var olan cihân çok gizli olmuştur.*

Zîrâ hakîkatta sabun köpüğü gibi bir yoktan ibâret olan bu cihân-ı sûrî, varlar gibi görünmüştür; ve var olan rûh ve ma'nâ âlemi ise bu sûret perdesi altında pek gizli kalmıştır.

خاك بر بادست و بازی می کند   کژ نمای پرده سازی می کند

1274. *Toprak rüzgâr üstündedir ve oyunculuk eder; eğri göstericilik ve perde yapıcılık eder.*

Bu hâl ona benzer ki, rüzgâr şiddetle estiği vakit, yerden toprakları havaya kaldırır ve kesîf topraklar havâ-yı nesîmî üstünde kalıp bir oyun ve hareket gösterir. Halbuki havada uçmak toprağın âdeti değildir. Bu sûretle his gözüne eğri göstericilik ve kendi kesâfeti ile, latîf olan havâ-yı nesîmîye perde yapıcılık eder. İşte rûh ile cismin hâli böyledir.

این که بر کارست بی کارست و پوست　　وآنکه پنهان است مغز و اصل اوست

1275. *Bu ki iş üzerindedir, işsizdir ve kabuktur; ve o ki gizlidir, iç ve asıl olan odur.*

Havada hareket ve devirde olan toprak, hakîkatta hareketsizdir ve sûretten ibârettir. Ve gizli olan hava ise o hareketin bâdîsi ve içi ve aslıdır. Rûh ile cisim arasındaki irtibât dahi böyledir.

خاك همچون آلتی در دست باد　　باد را دان عالی و عالی نژاد

1276. *Toprak rüzgârın elinde bir âlet gibidir; rüzgârı yüksek ve yüksek asıllı bil!*

چشم خاکی را به خاك افتد نظر　　بادبین چشمی بود نوعی دگر

1277. *Toprağa mensûb olan gözün nazarı toprağa düşer; rüzgârı gören bir göz başka türlüdür.*

Toprağa, ya'ni sûret-i cisme mensûb olan gözün bakışı, yine kendi cinsinden olan suver-i ecsâma düşer. Rüzgâr gibi latîf olan bir göz, başka türlü bir göz olur. Ya'ni kesîf kesîfi ve latîf dahi latîfi görür.

اسب داند اسب را کاو هست یار　　هم سواری داند احوال سوار

1278. *Atı at bilir, zîrâ o yârdır; binicinin ahvâlini de binici bilir.*

"At"dan murâd cism-i unsurî, "binici"den murâd rûhtur. Ya'ni at gibi olan cismin ahvâlini yine cisim bilir. Zîrâ kendinin cinsi ve nazîridir. Süvârî olan rûhun ahvâlini de yine kendi cinsinden bir süvârî olan rûh bilir.

چشم حس اسب است و نور حق سوار　　بی سواره اسب خود ناید به کار

1279. *His gözü attır ve Hakk'ın nûru binicidir; süvârîsiz ise at işe gelmez.*

Cismin sûretine taalluk eden his gözü at mesâbesindedir ve hayvânîdir. Ve rûh-ı insânînin sıfatı ve Hakk'ın nûru olan akıl ve idrâk ise bu atın süvârîsidir. Süvârîsi olmayınca at, kendi hayvanlığı âleminde kalır, bir işe yaramaz.

پس ادب کن اسب را از خوی بد   ورنه پیش شاه باشد اسب رد

1280. [1287] *Böyle olunca, atı kötü huydan te'dîb et; ve yoksa at şâh indinde redd olur.*

At mesâbesinde olan his gözünün görüşünde müstağrak olma! Zîrâ o atın nazarı kötü huyludur. Dâimâ hayvanlık tarafına bakar ve sûret ve tabîat mer'âsını görüp kudurur. Binâenaleyh onu bu kötü huydan vazgeçirmek ve doğru yola sevk etmek için te'dîb ve terbiye et! Aksi halde o atta, şâh ve halîfe-i Hak olan rûh-ı insânînin ahkâmı zâhir olmayıp, hayvâniyyet âleminde merdûd ve metrûk bir halde kalır.

چشم اسب از چشم شه رهبر بود   چشم او بی چشم شه مضطر بود

1281. *Atın gözü şâhın gözünden yol görücü olur; şâhın gözü olmaksızın atın gözü muztarr olur.*

At mesâbesinde olan his gözü, şâh ve halîfe-i Hak olan rûhun gözünden tarîk-ı Hakk'ı görücü olur. Rûhun gözü olmazsa, merci'ini ve maâdını görmekten âciz ve muztarr olur.

چشم اسبان جز گیاه و جز چرا   هر کجا خوانی بگوید نه چرا

1282. *Otların gayri ve otlağın gayri her nereye çağırır isen, atların gözü, "Hayır, niçin?" der.*

Atlar ancak ota ve otlağa çağırırsan gelir. Bunların gayri olarak her nereye çağırırsan, o atların gözü, "Hayır, gelmem, niçin geleyim? Orada benim hazzım yoktur!" der. Bunun gibi, cismin gözü sûret tarafına da'vet olunduğu vakit koşa koşa gelir; ma'nâ tarafına çağırılırsa, "Benim orada zevkim ve hazzım yoktur" der, istinkâf eder.

نور حق بر نور حس راکب شود   آنگهی جان سوی حق راغب شود

1283. *Hakk'ın nûru hissin nûru üzerine râkib olur; ondan sonra can Hak tarafına râğıb olur.*

Hakk'ın nûru, ya'ni rûh-ı insânînin sıfatı olan akıl ve idrâk his gözünün nûruna râkib olur ve his gözü gördüğünü akıl ve idrâk nûru vâsıtasıyla muhâkeme ederse, o sıfatın mevsûfu olan rûh-ı insânî hayvâniyyetten yakasını kurtarıp Hak tarafına râğıb olur.

اسب بی راکب چه داند رسم راه　　　شاه باید تا بداند شاه راه

1284. *Râkibsiz at yolun resmini ne bilir; caddeyi bilmek için şâh lâzımdır.*

Başıboş bırakılan at, hangi yoldan nereye gidileceğini bilemez ve münâsebetsiz yollara sapar. At üstünde binici şâh lâzımdır ki, doğru caddeye sevk etsin!

سوی حسی رو که نورش راکب است　　　حس را آن نور نیکو صاحب است

1285. *Bir his tarafına git ki, onun nûru râkibdir; o iyi nûr hissin sâhibidir.*

Hiss-i hayvânîye değil, hiss-i akıl ve idrâk tarafına git ki, bu akıl ve idrâkin nûru havâss-i hayvânî üzerine râkibdir. O nûr-ı mahbûb, hiss-i hayvânînin musâhib ve refîkidir. Zîrâ havâss-i hamse-i zâhire, âlem-i sûrette insanı çok aldatır ve hakāyıkı idrâke mâni' olur. Velâkin nûr-ı akıl ona musâhib ve refîk olursa, muhâkeme ederek onun galatâtını ve hatâlarını bulur. Nitekim sûre-i Rûm'da إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (Rûm, 30/24) ya'ni "Muhakkak bunda taakkul eden tâife için elbette nişanlar ve alâmetler vardır!" buyurulur. Ve bu meâldeki âyât-ı kur'âniyye çoktur.

نور حس را نور حق تزیین بود　　　معنی نور علی نور این بود

1286. *Hissin nûruna Hakk'ın nûru tezyîn olur; "nûr üzerine nûr"un ma'nâsı bu olur.*

Havâss-i zâhirenin nûrunu, nûr-ı Hak olan akıl ve idrâk nûru süsler. İşte, نُورٌ عَلَى نُورٍ (Nûr, 24/35) ["Nûr üzerine nûr"] âyet-i kerîmesinin ma'nâsı budur. Zîrâ kuvâ-yı zâhire, hayvâniyyet mertebesine ihsân-ı ilâhî olan bir nûrdur. Fakat onun üzerine zâid olarak, cins-i insâna mahsûs bir de nûr-ı akıl ve idrâk ihsân buyurulmuştur ki, Hak Teâlâ tarîk-ı hidâyeti meşiyyeti ile bu nûra gösterir. Nitekim âyet-i kerîmede, نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ ["Nûr üstüne nûrdur; Allah dilediğini nûruna hidâyet eder."] (Nûr, 24/35) buyurur. Ve bu nûr-ı akıl sâyesinde insan, tarîk-ı Hakk'ın rehberi olan insân-ı kâmilin terbiyesine ihtiyaç olduğunu idrâk eder.

نور حسی می کشد سوی ثری　　　نور حقش می برد سوی علی

1287. *Hisse mensûb olan nûr toprak tarafına çeker; Hakk'ın nûru onu yüksek tarafa götürür.*

"Serâ", merkez-i arz ve nemli toprak ma'nâlarına gelir. Burada, âlem-i ecsâmdan ibâret olan mahsüsât murâd buyurulur. حقش da ش zamîri, mahzûf

olan insana râci'dir. Ya'ni, kuvâ-yı zâhire nûru insanı mahsüsât tarafına ve âlem-i süflîye çeker. Hakk'ın nûru olan akıl onu âlem-i ulvîye götürür.

زانکه محسوسات دونتر عالمیست   نور حق دریا و حس چون شبنمیست

1288. *Zîrâ ki mahsüsât pek aşağı bir âlemdir; nûr-ı Hak deryâdır ve his çiy gibidir!*

Zîrâ âlem-i mahsüsât olan cismâniyyet ve sûret âlemi pek aşağı bir âlemdir ve esfel-i sâfilîndir ve pek dardır. Fakat Hakk'ın nûru olan âlem-i ukûl, ma'nâ âlemi olduğu için deryâdır ve gâyet geniştir. Havâss-i zâhire, akl-ı kül deryâsından tebahhur ve ba'dehû tekâsüf edip aşağıya düşen çiy tânelerine benzer.

لیك پیدا نیست آن راكب بر او   جزبه آثار و به گفتار نکو

1289. *Fakat o râkib onun üzerinde iyi eserlerin ve iyi sözün gayri ile zâhir değildir.*

O havâsse râkib olan nûr-ı akıl, bir şekil ve sûrette görünmez. O ancak taalluk ettiği ecsâmda güzel eserler ve iyi sözler ile zâhir olur. Zîrâ âkıl olan, herkesin hâl ve şânıyla mütenâsib muâmelede bulunur ve sıfât-ı nefsâniyyesini i'tidâl dâiresine çeker ve halka nâfi' hizmetlerde bulunur. Bunlar hep aklın eserleridir. Bunların zıddı ise kuvâ-yı nefsâniyye âsârıdır.

نور حسی کاو غلیظ است و گران   هست پنهان در سواد دیدگان

1290. [1297] *Hisse mensûb olan nûr ki, o galîzdır ve ağırdır; gözlerin karası içinde gizlidir.*

Bir nûr-ı hissî olan kuvve-i bâsıra galîzdır ve kesîftir ve ağırdır. Bu nûrun taalluk ettiği mahal, gözlerin karasının içidir ve bu kuvvet orada gizlenmiştir. Akıl gözünün nûru ise latîftir ve onun mahall-i taalluku süveydâ-yı kalbdir. Gördüğünü dimâğa verir ve dimâğdan his gözünün nûruna bi'l-intikāl râkib olur.

چونکه نور حس نمی بینی ز چشم   چون ببینی نور آن دینی ز چشم

1291. *Mâdemki hissin nûrunu gözden göremiyorsun, o dîne mensûb olan nûru gözden nasıl görürsün!?*

Sen nûr-ı hissî olan kuvve-i bâsıranı, vücûdunda bulunduğu halde kendi gözün ile göremiyorsun. Nitekim şâir bu ma'nâyı şöyle söyler:

Münhasır vâsıta-i rü'yet iken,
Göremez kendisini dîde bile!

Binâenaleyh, o inkıyâda mensûb olan nûr-ı aklı his gözü ile nasıl görebilirsin!? "Dîn", âdet ve cezâ ve inkıyâd ma'nâlarına gelir. Burada inkıyâd ma'nâsına alınmak münâsibdir. Zîrâ teblîgât-ı enbiyâya ve verese-i enbiyânın nasâyıhına münkād olan akıldır. Serkeşlik akılsızlıktan ileri gelir.

نور حس با این غلیظی مختفی است　　چون خفی نبود ضیایی کآن صفی است

1292. *His nûru bu galîzliği ile berâber muhtefîdir; o safî olan bir ziyâ nasıl hafî olmaz?*

این جهان چون خس به دست باد غیب　　عاجزی پیشه گرفت وداد غیب

1293. *Bu cihân, bâd-ı gaybın ve dâd-ı gaybın elinde çöp gibi âcizliği san'at tuttu.*

"Bu cihân"dan murâd, âlem-i ecsâm ve sûrettir. "Bâd-ı gayb"dan murâd, akl-ı küllün tasarrufâtıdır. "Dâd-ı gayb"dan murâd, atâyâ-yı esmâiyyedir. "Dâd-ı gayb", vâv-ı âtıfe ile birinci mısrâ'daki "bâd-ı gayb"a ma'tûftur ve "dest"e taalluk eder. Ankaravî hazretleri bu "dâd-ı gayb"ı âtîdeki beyite merbût addeder. Bu da bir vecihtir. Hind nüshalarında "dâd-ı gayb" vâki'dir. Ve bu sûrette ma'nâ daha sarîh olur. Ya'ni "Bu cihân bâd-ı gaybın elinde çöp gibidir; gaybın dâdından âcizliği san'at tuttu" demektir.

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i sûret, esmâ-i ilâhiyye cem'iyyetinin mezâhiridir ve atâyâ-yı esmâiyyenin mevrididir. Ve nizâm-ı âlemde mutasarrıf olan akl-ı külldür. Ve insan zübde-i âlemdir. Binâenaleyh cenâb-ı Pîr yukarıda sûret-i insâniyye ile akl-ı insânî arasındaki râbıtayı beyân buyurduktan sonra, bu beyt-i şerîfte cüz'den külle intikāl edip buyururlar ki: Bu âlem-i şehâdetin hey'et-i mecmûası, gayb rüzgârı mesâbesinde olan akl-ı küllün dest-i tedbîr ve tasarrufu ve atâyâ-yı esmâiyyenin te'sîrâtı altında zebûndur ve âcizdir. Bu âlem-i ecsâmda ancak suver-i ilmiyye mertebesinde sâbit olan hakāyıkın âsârı akl-ı küll vâsıtasıyla ânen-fe-ânen zâhir olur. Nitekim insanın sûret-i cismâniyyesinden sâdır olan âsâr dahi onun suver-i zihniyye ve ilmiyyesi olup, aklı vâsıtasıyla âlem-i hisse çıkar. Ve âtîdeki beyitlerde bu ma'nâ tavzîh buyurulur.

گه بلندش می کند گاهیش پست　　گه درستش می کند گاهی شکست

1294. *Onu gâh yüksek ve gâh onu alçak eder; onu gâh sağlam ve gâh kırık yapar.*

O bâd-ı gayb ve dâd-ı gayb, o âlem-i cismi ba'zan yükseltir ve ba'zan alçaltır. Onu gâh ma'mûr eder ve gâh harâb eder.

گه یمینش می برد گاهی یسار   گه گلستانش کند گاهیش خار

1295. *Onu gâh sağa ve gâh sola götürür; onu gâh gülistân, gâh diken yapar.*

دست پنهان و قلم بین خط گزار   اسب در جولان و ناپیدا سوار

1296. *El gizli ve kalemi yazı yazıcı gör; at cevelânda ve binici gâibdir!*

His gözünün dâire-i rü'yeti kısa ve cismâniyyet sâhasına münhasır olduğundan, bu halleri müessirât-ı cismâniyyeden ve tabîatten görür. Bu hâl, kalem ile yazı yazan bir eli görmeyip, kalemi görmeğe benzer. Binâenaleyh, cismâniyyette gizli olan müessirâtı gör! Binici olan akl-ı küll, at mesâbesinde olan sûret-i âleme râkibdir. Fakat ortada zâhir olan, at mesâbesindeki cism-i âlemdir. Binici olan akl-ı küll ve atâyâ-yı esmâiyye gâibdir.

تیر پران بین و نا پیدا کمان   جانها پیدا و پنهان جان جان

1297. *Uçan oku gör, halbuki yay gâibdir; canlar zâhir ve canların cânı gizlidir!*

"Uçan ok"tan murâd, ezelde sâdır olan hüküm ve kazâ-yı ilâhîdir. "Yay"dan murâd, suver-i ilm-i ilâhî olan a'yân-ı sâbitedir. "Can"dan murâd, a'yân-ı sâbite muktezâsını hâmilen, gayriyyet libâsıyla âlem-i ervâhta zâhir olan cevâhir-i mücerrede-i nûriyyedir. Ve "canın cânı"ndan murâd, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ıdır.

تیر را مشکن که آن تیر شهی است   نیست پرتابی ز شصت آگهی است

1298. *Oku kırma, zîrâ bu şâha mensûb olan oktur; pertâba mensûb değildir, bir âgâhın şestindendir.*

"Pertâb", mehtâb vezninde, atmak demektir ve çok uzaklara atılan ok ma'nâsına da gelir. "Şest" kelimesinin on kadar ma'nâsı vardır. Burada, yayın kirişini çeken baş parmak ma'nâsınadır. Ya'ni, cânib-i gaybdan atılan oku kırma ve muhâlefet etme! Zîrâ bu ok, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın kazâsının okudur. Mahlûkun baş parmağı ile yay kirişinden fırlayan ok değildir ve mahlûkun hükmü ve kazâsı değildir. Belki isti'dâd-ı ezelîye vâkıf olan Hakk'ın kudret parmağı ile a'yân-ı sâbite yaylarındandır. Binâenaleyh bu ok

dâd-ı gaybdır (ki, 1293 numaralı beyitte îzâh olundu) ve atâyâ-yı esmâiyye-dir. أَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ (Tâhâ, 20/50) ya'ni "Hak Teâlâ her bir şeye halkını verdi" âyet-i kerîmesi mûcibince, her hak sâhibine verilmiş olan haktır.

ما رميت اذ رميت گفت حق　　　　کار حق بر کارها دارد سبق

1299. *Hak, "Mâ rameyte iz rameyte" buyurdu; Hakk'ın işi, işlerin üzerine sebk tutar.*

Bütün varlıklar ve tasarruflar Hakk'ın olduğuna işâreten Hak Teâlâ, وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ey Habîbim, attığın vakit sen atmadın, velâkin Allâh Teâlâ attı!" buyurdu. Binâenaleyh bu vücûdât-ı izâfiyye ve âlem-i ecsâmda zâhir olan ef'âl, ezelde sâdır olan kazâ-yı ilâhîye merbûttur ve ibâdın ef'âlinin hâlikı da Hak'tır. Böyle olunca, Hakk'ın hüküm ve kazâsı ve fiili, ibâdın hüküm ve kazâlarından ve ef'âlinden evvel vâki' olmuştur. Bu âyetin îzâhâtı, I. ciltte yahûdî pâdişâhın vezîrinin hikâyesinde geçti.

خشم خود بشکن تو مشکن تیر را　　　　چشم خشمت خون شمارد شیر را

1300. [1307] *Kendi gazabını kır, sen oku kırma; senin gazabının gözü, sütü kan addeder!*

Ya'ni sen, "Ben bu işin böyle olmasını isterdim, bunun hilâfı oldu" diye öfkelenme ve kazâ-yı ilâhî okunu kırma ve i'tirâz etme. Zîrâ kazâ-yı ilâhî isti'dâdât-ı ezeliyyeye tâbi'dir. İsti'dâdât-ı ezeliyye ise gayr-i mec'ûldür. Binâenaleyh senin lisân-ı isti'dâdın ile talebine müstenid olan kazâ-yı ilâhî, senin hakkında süt gibi mülâyimdir ve ni'mettir. Halbuki o senin beşeriyyetine gayr-i mülâyim geldiği için, senin öfkenin gözü o sütü kan ve nıkmet sayar.

بوسه ده بر تیر و پیش شاه بر　　　　تیر خون آلود از خون تو تر

1301. *Ok üzerine bûse ver ve ciğer kanından kana bulaşan oku şâhın huzûruna götür!*

O kazâ-yı ilâhî okunu öp ve o kazâdan râzı ol! Bu kazâ her ne kadar senin beşeriyyetine korkunç ve iğrenç gelmiş ve senin ciğerini delmiş ise de, o ciğerinin kanına bulaşan kazâ okunu, "Bunda Hakk'ın hikmeti vardır" diyerek kemâl-i hürmetle al ve fâil-i hakîkî olan şâhın huzûruna takdîm et, ya'ni bu tecellî-i Hakk'a şükret!

آنچه پیدا عاجز و بسته و زبون   و آنچه نا پیدا چنان تند و حرون

1302. *O şey ki zâhirdir, âciz ve bağlanmış ve zebûndur; ve o şey ki gâibdir, öyle sert ve harûndur.*

Bu zâhir olan suver-i ecsâm ve mezâhir-i esmâ-i ilâhiyye, cemâd kabîlinden olup, bir muharrike muhtaçtır ve onların hareketi Hakk'ın irâdesine ve kudretine bağlanmıştır ve bu kudrette zebûndur. Ve bu sûret perdesi arkasında nâ-peydâ ve gâib olan Hakk'ın irâdesi ve kudreti sert ve serkeştir. Nitekim âyet-i kerîmede, مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا (Hûd, 11/56) ya'ni "Hakk'ın nâsıyelerinden tutup çekmediği bir zî-rûh yoktur" buyurulur.

ما شکاریم اینچنین دامی کراست   گوی چوگانیم چوگانی کجاست

1303. *Biz avız, kimin böyle bir tuzağı vardır; çevgânın topuyuz bir çevgân neredir?*

Biz av gibiyiz; bu suver-i kevniyye ise birtakım kurulmuş tuzaklardır. Ey fetânet sâhibi olan kāri', düşün, kimin böyle mâhirâne kurulmuş bir tuzağı vardır? Biz cirit oyunu meydanında çevgân tarafından çelinen topa benzeriz. Ve çevgân, gayr-i mer'î olan irâde-i Hak'tır. Böyle kendisi görünmez ve hüküm ve te'sîri nâfiz bir çevgân nerede vardır! "Çevgân", başı eğri bir sopadır. Bu sopa ile geniş meydanda top çelerler. Zamân-ı hâzırda bu şeklin muaddeli olmak üzere, "tenis"* dedikleri bir oyunu îcâd etmişlerdir. Ucu eğri, top çelmek için sopa bu oyunda da müsta'meldir.

می درد می دوزد این خیاط کو   می دمد می سوزد این نفاط کو

1304. *Yırtar, diker, bu terzi nerede? Üfler, yakar, bu neffât nerede?*

Bu âlemde sûret libâslarını yırtan ve diken bir terzi vardır. Pek a'lâ, fakat bu his gözü ile göremediğimiz terzi nerede? Sönmüş hayat ocaklarını üfleyip yakan vardır. Bu neffât nerede? "Neffât" ateş yakmak için neft yağı döken ma'nâsınadır. Ya'ni, bunların fâili, sûret perdeleri arkasına gizlenmiş olan Hak'tır.

ساعتی کافر کند صدیق را   ساعتی زاهد کند زندیق را

1305. *Sıddîkı bir sâatta kâfir eder; zındîkı bir sâatta zâhid eder!*

* 311 numaralı beyitteki dip notuna bakınız!

Ankaravî hazretleri "kâfir" ile "sıddîk"ı ve "zâhid" ile "zındîk"ı mevzû' olan ma'nâları üzerine alıp, "Hak Teâlâ bir fa'âlün li-mâ-yürîddir ki, bir sıddîkı bir anda kâfir ve bir zındîkı da bir anda zâhid yapar ve يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَاءُ (Fâtır, 35/8) ya'ni "Dilediğini dalâlete düşürür ve dilediğini[ne de] hidâyet eder." âyet-i kerîmesi mûcibince, istediği kimseleri mühtedî ve istediği kimseleri şakî yapar" buyurur. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî ise kendi şerhinde şöyle buyurur: "Burada sıddîkın kâfir olması budur ki, diğer bir ârifin sözünden zâhirdir. Beyit:

هر آنكو غافل ازوى يكزمانست   در آن دم كافرست اما نهانست

"Her kimse ki, bir zaman Hak'tan gâfildir; o dem içinde kâfirdir, fakat gizli kâfirdir."

Ve gaflet, gayrı görmekten ibârettir, mürted olan kâfir ma'nâsına değildir. Eğer lafz-ı "sâatî" ساعتى ye dikkat edersen anlarsın. "Bir sâatta zındîkı zâhid etme"nin ma'nâsı budur ki, zındık bir mülhiddir ki, hakîkat ve halkıyyet cihetlerini tefrîk etmez ve Hakk'ın zuhûrunu ancak bu mertebeye münhasır bilir ve mertebe-i bâtını münkir olur ve bu i'tikād sebebiyle tâat ve ibâdâttan ibâret olan umûr-ı dîniyyeyi terk edip, dünyâda ve dünyânın lezzetlerinde müstağrak olur. "Ve bir sâatta zâhid olma"nın ma'nâsı budur ki, mertebe-i bâtını münkir ve lezzât-ı dünyâ ile meşgūl olan böyle bir zındîka derd ve zahmet isâbet ettiği vakit, bî-ihtiyâr bâtın tarafına rücû' eder ve dünyâdan ve lezzât-ı dünyâdan bîzâr olup, taraf-ı zühde gelir. Binâenaleyh, zındıkın zâhid olması, sıddîkın kâfir olmasına mutâbık olur. Yoksa, zındîkın zendekadan tâib olup, ehl-i tahkîk i'tikādıyla müşerref olması demek değildir."

Fakîr derim ki: Beyt-i şerîf her iki ma'nâyı da hâvîdir. Zîrâ yukarıdan beri zikr olunan hakāyıktan anlaşıldı ki, Hakk'ın tecelliyâtı, isti'dâdât-ı ezeliyyeye tâbi'dir. Ve Hakk'ın kudreti irâdesine ve irâdesi ilmine ve ilmi ma'lûma tâbi'dir. Ve ma'lûm, "a'yân-ı sâbite"dir. Ve a'yân-ı sâbitenin isti'dâdâtı ise hâssıyyet-i esmâdır. Ve hâssıyyet-i esmâ ise mec'ûl değildir.

زانكه مُخْلَص در خطر باشد ز دام   تا ز خود خالص نگردد او تمام

1306. *Zîrâ ki muhlis kendisinden tamâmen hâlis olmadıkça, tuzaktan hatar içinde olur.*

Bu beyt-i şerîfte, المخلصون على خطر عظيم ya'ni "Muhlisler azîm tehlike üzerindedirler" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Zîrâ muhlisin nazarından ikilik

nisbeti kalkmamıştır. Hakk'ın varlığı muvâcehesinde kendi varlığını ve varlığına taalluk eden hizmetini ve ibâdâtını tahayyül eder. Halbuki bunları görmekte büyük tehlike ve korku vardır. Binâenaleyh kendi vücûd-ı mevhûmundan kurtulmadıkça o muhlis için korku vardır. Zîrâ sırr-ı kader meçhûldür. Ve âlem-i şehâdet ise âlem-i mahv ve isbâttır. Nitekim âyet-i kerîmede, يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/39) ya'ni "Allâh Teâlâ dilediğini mahv eder ve dilediğini isbât eder ve ümmü'l-kitâb ya'ni hakāyık-ı eşyâ onun indinde sâbittir" buyurulur.

زانکه در راهست ور هزن بی حدست　　آن رهد کو در امان ایزدست

1307. *Zîrâ ki yoldadır ve rehzen hadsizdir; o kurtulabilir ki, Hakk'ın emânındadır.*

Muhlisin tehlike ve korku içinde olmasının sebebi budur ki, muhlis henüz yoldadır ve Hak yolundaki yol kesicilerin hadd ü hesâbı yoktur. Bu yolcuların içinden kurtulup menzil-i maksûda varanlar, ancak Hakk'ın hıfz ve emânında olan ehl-i saâdettir.

آینه خالص نگشت او مُخْلِصَست　　مرغ را نگرفته است او مُقْنِصَست

1308. *Ayna hâlis olmadı, o muhlistir; kuşu tutmamıştır, o avcıdır.*

Ya'ni, kalbinin aynası Hakk'ın gayrinin hâtıralarından kurtulup henüz musaffâ olmamış olan kimse, henüz muhlistir ve o kimse henüz kendi rûhunun kuşunu tutamamıştır. Sıfât-ı nefsâniyyesinin bağlarıyla mukayyeddir. Bu bağları çözmek ve o kuşu tutmak ile meşgûldür. Zîrâ rûh Hakk'a vusûl için Hak ile kul arasında vâsıtadır ve berzahtır. "Muknıs" kelimesine Ankaravî hazretleri "sayyâd" ma'nâsı vermişlerdir. Hind şârihlerinden Mîr Nûrullâh der ki: "Muknıs" kelimesini lügat hasebiyle sayyâd ma'nâsına almak doğru değildir. Zîrâ اقناص masdarı müsta'mel değildir. Belki قنص ve اقتناص ، اصطياد ma'nâsına gelir. Meğer ki mîm'in fethi ile "maknıs" masdar-ı mîmî olup, ism-i fâil ma'nâsına alınmış olsun." Velî Muhammed Ekberâbâdî de aynı mütâlaadadır. Ve Bahru'l-Ulûm ve Muhammed Efdal hazarâtı dahi, masdar-ı mîmi olup ism–i fâil ma'nâsı murâd olunduğunu beyân ederler. Fakîr-i nâçîz derim ki: "Maknıs" kelimesini meclis vezninde doğrudan doğruya ism-i mekân olarak almak muvâfık olur. Zîrâ hem avın hem de avcının mekânı, sâlikin vücûd-ı izâfîsidir. Ya'ni sâlikin âyîne-i kalbi henüz vesâvis-i şeytâniyyeden ve havâtır-ı nefsâniyyeden hâlî değildir. Binâenaleyh o muh-

lisdir. O, rûhunun kuşunu henüz tutmamıştır. Onun vücûdu bir taraftan şeytanın ve nefsinin av mahallidir. Zîrâ şeytan ve nefis onun kalbini avlamak isterler ve o da kendi rûhunun kuşunu avlamak arkasındadır.

چونکه مُخْلَصْ گشت مُخْلَصْ باز رَسْت   در مقام امن رفت وبرد دست

1309. *Vaktâki muhlas oldu, muhlas kurtuldu; emn makāmına gitti ve el götürdü.*

"Muhlas" lâm'ın fethi iledir. Ve "muhlas", nazarından kendi vücûd-ı mevhûmu kalkmış ve sıfât-ı nefsâniyyesinden kurtulup, bu sıfât-ı nefsâniyye yerine sıfât-ı Hak kāim olmuş olan zevâta derler. Ve vücûd-ı mevhûm kalmayınca, artık şeytanın ve nefsin av mahalli kalmaz. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ hazretleri İblîs'in lisânından ihbâren buyurur: وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Hicr, 15/39-40; Sâd, 38/82-83) ya'ni "Yâ Rab, elbette ben onların hepsini azdırayım; onlardan senin muhlas kulların müstesnâdır!" Binâenaleyh, evvelce "muhlis" olan kimse, sa'y ve gayreti ve mücâhedesi ve Hakk'ın inâyeti ile kendi vücûd-ı mevhûmundan fânî olmak mertebesine vâsıl olduğu vakit, artık "muhlas" olur. Ve muhlas olanlar, vücûd-ı hakîkî-i Hak kal'asında ihtifâ ettiklerinden, düşmanlar ona tasallut için yol bulamazlar. Ve düşmanların tasallutundan kurtulur ve emn ü râhat makāmına gider. Ve o kal'a-i muazzamın şânına وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا (Âl-i İmrân, 3/97) ya'ni "Ona dâhil olan kimse emîn olur" âyet-i kerîmesinde işâret buyurulur. Ve böyle bir kimse artık vücûd-ı tabîî-i aslîden el kaldırıp, فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, "Melîk-i muktedir olan Hak indinde mak'ad-ı sıdk"ta oturur. Artık o makāmdan vücûd-ı tabîî-i aslîye rücû' etmez; belki "bākā-billâh" mertebesi olan vücûd-ı tabîî-i ârızîye rücû' eder. Bu da irşâd-ı ibâdullâh içindir.

هیچ انگوری دیگر غوره نشد   هیچ میوهء پخته باکوره نشد

1310. [1318] *Hiçbir üzüm artık koruk olmadı; hiçbir olmuş meyve, turfanda olmadı.*

"Muhlas" olan zât, الفانى لا يرد ya'ni "Fânî reddolunmaz" kāidesince, âlem-i hicâba sukūt etmez. Mertebe-i fenâdan bakāya rücû'u, onun vücûd-ı tabîî-i aslîye değil, vücûd-ı tabîî-i ârızîye olur. Ve vücûd-ı tabîî-i ârızînin hakîkat-ı fenâya ziyânı yoktur. Zîrâ o, hakîkat-ı tabîat değil sûret-i tabîattır ve ancak nümâyiştir. Nitekim mülâhaza-i gayr ve gayriyyet ve rubûbiyyet ve ubûdiyyetteki fark, gayriyyet-i hakîkî değil gayriyyet-i i'tibâriyyedir. Halbuki bu

makāma terakkîden evvel bunların gayriyyeti sâlikin nazarında gayriyyet-i hakîkiyye idi ve öyle mülâhaza ederdi. İmdi, "muhlas"ın hâli ayn-ı bākāda fânîliktir.

پخته گرد و از تغیر دور شو   رو چو برهان محقق نور شو

1311. *Pişmiş ol ve bozulmaktan uzak ol; git, Burhân-ı Muhakkık gibi nûr ol!*

Kâmil ol ve hevâ-yı nefsânîye tâbi' olup bozulmaktan uzak ol; git, sa'y ve mücâhede et, Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî hazretleri gibi vücûd-ı hakkānî ile kāim olup, baştan ayağa kadar nûr ol!

Burhâneddîn Muhakkık hazretleri, cenâb-ı Pîr efendimizin peder-i âlîleri olan Sultânu'l-Ulemâ hazretlerinin halîfeleri ve cenâb-ı Pîr efendimizin mürşid-i âlîleridir. Menâkıb-ı âlîleri, fakîr tarafından evvelce bi't-tercüme tab' edilmiş olan *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mündericdir. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin büyük mahdûm-ı âlîleri Sultan Veled hazretleri dahi, arûzun "bahr-i hafîf" vezninde inşâd buyurdukları mesnevîlerinde bu husûsu şöylece nazmen beyân buyururlar:

چونکه بنشست شه جلال الدین   رو بدو کرد خلق روی زمین
چون پدر گشت زاهد و دانا   سرور و شاه جملهء علما
سیدش گفت کای جلال الدین   گرچه در علم نادری و گزین
لیك بد والد تو صاحب حال   جوی آنرا و در گذار از قال
وارث والدی تو اندر پوست   مغز من بوده ام نگر در دوست
شد مریدش ز جان و سر بنهاد   همچو مرده به پیش او افتاد
ناگهان سید از جهان فنا   کرد رحلت سوی سرای بقا
پنج سالی در ریاضت کرد   از سر صدق و سوز و از سر درد
نا گهان شمس دین رسید بوی   گشت فانی ز تاب نورش فی

"Vaktâki şâh-ı ilim olan Hz. Celâleddîn makām-ı ifâdeye oturdu, rûy-i zemînin halkı ona teveccüh etti. Pederi gibi zâhid ve âlim ve cümle ulemânın şâhı ve reîsi oldu. Seyyid Burhâneddîn Muhakkık hazretleri ona buyurdu ki: "Ey Celâleddîn, vâkıâ sen ilimde yektâsın ve halkın müntehabısın, fakat senin pederin sâhib-i hâl idi, onu taleb et ve kıyl ü kālden vazgeç! Sen kışr olan ilm-i zâhi-

rîde pederinin vârisisin. O ilmin içi ben olmuşumdur; dosta nazar et!" Candan onun mürîdi oldu ve baş eğdi; ölü gibi onun önüne düştü. Ansızın Hz. Seyyid Burhân cihân-ı fenâdan sarây-ı bekā tarafına rihlet etti. Hz. Mevlânâ ba'dehû beş sene sıdk ve harâret-i aşk ve derd-i Hak meyli ile riyâzet etti. Bağteten Şemseddîn-i Tebrîzî hazretleri ona erişti; onun nûrunun parlaklığından zıll-i fânî oldu."

Bu bâbdaki diğer tafsîlât *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'dadır.

چون ز خود رستی همه برهان شدی چونکه بنده نیست شد سلطان شدی

1312. ***Vaktâki kendinden kurtuldun, bütün burhân oldun; vaktâki bende yok oldu, sultân oldun.***

Vaktâki mevhûm olan varlığını fânî kıldın ve sıfât-ı nefsâniyyenden soyundun, sende sıfât-ı Hak zâhir olmakla, baştan ayağa kadar Hakk'ın varlığının hüccet ve burhânı oldun. Zîrâ seni görenin nazarına Hakk'ın cemâli gelir. Nitekim hadîs-i kudsîde, اخرج بصفاتى الى خلقى من قصدك قصدنى و من احبك احبنى ya'ni "Halka benim sıfâtım ile çık! Seni kasd eden beni kasd eder; ve seni seven beni sever!" buyurulur. Ve bu hadîs-i kudsî âtîde *Mesnevî-i Şerîf*'te gelecektir. İmdi, mâdem senin sıfât-ı abdânîn yok oldu; binnetîce sultân olmuş oldun.

گر عیان خواهی صلاح الدین نمود چشمها را کرد بینا و گشود

1313. ***Eğer sen ayân istersen, Salâhaddîn gösterdi; gözleri görücü etti, açtı.***

Eğer, "Hakk'ın hücceti ve burhânı nasıl olur, bu hâli âşikar olarak göreyim" dersen, Salâhaddîn Zerkûb-i Konevî'ye nazar et ki, bu hâli o açıktan açığa gösterdi. Kalb gözleri kör olanların gözlerini cemâl-i Hakk'a açıp görücü etti.

Salâhaddîn Zerkûb hazretleri, Konya'da altın varakı yapan bir zât idi. Cenâb-ı Salâhaddîn, *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da beyân buyurulduğu üzere Hz. Pîr efendimizin mürîdi ve halîfesi idi. Bir gün Hz. Mevlânâ efendimiz altın varakçıların çarşısından geçerken, onların çekiçlerinin sesinden kendilerine bir hâl geldi. Hz. Salâhaddîn cenâb-ı Pîr'in hâl-i şerîfinin devâmı için, döğdüğü altın varak mahv oluncaya kadar çekiç darbelerini kesmedi ve ba'dehû hemen dükkândan dışarıya fırladı ve başını Hz. Pîr'in ayaklarına koydu. Cenâb-ı Pîr öğle vaktinden ikindiye kadar hâl-i semâ'da idi. Ve bu gazeli buyurdular:

یکی گنجی پدید آید درین دکان زرکوبی

زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی

"Bu Zerkûb dükkânında bir hazîne zâhir oldu; ne latîf sûret, ne latîf mânâ, ne latîf güzellik, ne latîf güzellik!"

Ondan sonra cenâb-ı Salâhaddîn dükkânı yağma ettirdi ve dükkân kaydından kurtuldu ve Hz. Pîr'in mürîdi oldu. Ve cenâb-ı Mevlânâ evvelce Şems-i Tebrîzî hazretleriyle olan aşk-bâzlığını cenâb-ı Salâhaddîn'e tevcîh buyurdular. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da daha ziyâde tafsîlat münderecdir.

فقر را از چشم و از سمای او　　　دید هر چشمی که دارد نور هو

1314. *Nûr-i Hû'yu tutan her bir göz, fakrı onun gözünden ve sîmâsından gördü.*

"Nûr-i Hû"dan murâd, nûr-i hidâyettir. Nitekim âyet-i kerîmede, يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَاءُ (Nûr, 24/35) ya'ni "Allâh Teâlâ dilediği kimseyi nûruna hidâyet eder" buyurulur. Bu nûr-i hidâyet, kalb gözünü nurlandırır. "Fakr"dan murâd, fakr-ı hakîkîdir ki, bu fakr ile tahakkuk eden kimse, varlık husûsunda Hakk'ın varlığına muhtâç olduğunu ilmen ve hâlen ve zevken bilir. Bunun için muhakkıkîn hazarâtı, اذا تم الفقر فهو الله ya'ni "Fakr tamâm olduğu vakit, o ancak Allâh'tır" buyurmuşlardır ki, abd kendi vücûdundan fânî olduğu vakit, onun kıyâmı artık Hakk'ın vücûduyla olur ve onda Hakk'ın sıfâtı zâhir olur demektir. Ya'ni, nûr-i hidâyete nâil olan her bir kimsenin nazar-ı dikkati fakr-ı tâmmı Salâhaddîn Zerkûb hazretlerinin gözünden ve sîmâsından, ya'ni zâhir-i hâlinden müşâhede ederdi.

شیخ فعالست وبی آلت چو حق　　　بر مریدان داده بی گفتن سبق

1315. *Şeyh-i fa'âldir ve Hak gibi âletsizdir; mürîdlere söylemeksizin ders vermiştir!*

"Şeyh-i fa'âl", terkîb-i tavsîfî i'tibâr olunursa, "şeyh"ten murâd cenâb-ı Salâhaddîn ve "fa'âl" onun sıfatı olur. Ve "şeyh" nekre olarak mübtedâ ve "fa'âl" onun haberi i'tibâr olunursa, ma'nâ umûmî olur. Ya'ni o Şeyh Salâhaddîn hazretleri faâliyyet-i bâtınî sâhibidir. Lisân ve harf ve savt âletlerine muhtâç olmaksızın mürîdlerin bâtınlarında tasarruf ederek kalblerini ve ahlâkını ıslâh ve kalblerine aşk-ı ilâhîyi ilkā eder. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri dilediği kimselerin kalblerine kendi nûr-i hidâyetini, âlet ve vâsıtaya muhtâç ol-

maksızın ihsân buyurur. Ve yâhût, "fenâ" ve "bakā" mertebesine vâsıl olan herhangi bir şeyh, halîfe-i Hak olduğundan, kendisinin müstahlifi olan Hak Teâlâ hazretleri gibi âletsiz olarak mürîdlerin bâtınlarında tasarruf ederek onları terbiye buyurur.

دل بدست او چو موم نرم رام   مهر او گه ننگ سازد گاه نام

1316. *Kalb onun elinde yumuşak mum gibi râmdır; onun mührü gâh neng ve gâh nâm yapar!*

Kalb, o insân-ı kâmilin elinde yumuşak bal mumu gibi mutî' ve râmdır. Ve onun bu yumuşak mumlar gibi olan kalblere bastığı mühürler türlü türlü nakışlar çıkarır. Gâh iştihârdan neng ve âr ve gâh nâm ve iştihâr sûretlerini ızhâr eder. Ya'ni, o insân-ı kâmilin kalblerinde tasarruf ettiği mürîdlerden ba'zısı halk arasında meşhûr olmaktan tevakkî eder ve utanır ve ba'zıları da meşhûr olmaktan bî-pervâ olur.

مهر مومش حاکئ انگشتریست   باز آن نقش نگین حاکئ کیست

1317. *Onun mührünün mumu bir yüzüğü hikâye edicidir; o fassın nakşı dahi kimi hikâye edicidir?*

Bu beyt-i şerîf, insân-ı kâmil ile mürîd arasındaki te'sîr ve teessürü hâkî olduğundan, bu mertebeyi hâiz olmayanların Hz. Pîr'in murâd-ı âlîlerini hakkıyla idrâk ve şerh edebilmeleri mümkin değildir. Şurrâh-ı kirâmın her biri birer mütâlaada bulunmuştur. Binâenaleyh her birini birer vecih olarak kabûl etmek lâzımdır. Fakat burada onların birer birer zikri ve tafsîli uzun olur. Fakîr, zevk-i kāsırâneme göre anlayabildiğimi yazmağa cür'et ettim. Eğer hatâ ise, kâmiller kerîm olduklarından, fakîrin hüsn-i niyyetime bağışlayıp afv buyururlar.

"Mühür"den murâd, insân-ı kâmilin teveccüh-ü kalbîsidir. "Mum"dan murâd, mürîdin kalbidir. "Yüzük"ten murâd, "levvâme", "mülhime", "mutmainne", "râzıye" ve "marzıyye" gibi merâtib-i nefsiyyeden; veyâ "kalb", "rûh", "sır"; "hafî" gibi letâiften bir mertebedir ki, kâmiller mürîdlerin yed-i isti'dâdlarının parmaklarına geçirirler. Bu "yüzüğün fassının nakşı"ndan murâd, o mertebenin kalb-i mürîddeki muktezâlarıdır. Ya'ni, insân-ı kâmilin teveccüh-i kalbîsine ma'rûz kalan mürîdin kalbi kendisinin isti'dâdına göre nefsin veyâ letâifin mertebelerinden bir mertebeyi hikâye edicidir. Ve o mertebenin nakşı olan ahvâl ve muktezayât kimin hâkîsidir? Ya'ni o mertebenin te-

celliyât ve şuûnâtı, mürîdin kendinden değildir, o insân-ı kâmilin teveccüh-i kalbîsindendir. Binâenaleyh, şeyhin ihsânını hikâye eder. Zîrâ şeyh-i kâmilin kalbi müessir ve mürîdin kalbi müesserün-fîhtir.

حاكئ اندیشهء آن زرگراست   سلسلهء هر خلقه اندر دیگر ست

1318. *O kuyumcunun endîşesini hâkîdir; her bir halkanın zinciri başkasında vardır.*

Bu beyt-i şerîf dahi güçlükte yukarıki beyite müşâbihtir. "Kuyumcu"dan murâd, merâtib yüzüklerini i'mâl ve mürîdlerin yed-i isti'dâdlarının parmaklarına takan "insân-ı kâmil"dir. Onun "endîşe"sinden murâd, sâlikin mazhar olduğu ism-i ilâhînin ve Rabb-i hâssının hâssıyyet ve isti'dâdıdır. Zîrâ insân-ı kâmil hakîmdir. Binâenaleyh her şeyi yerli yerine koyar. Eğer mürîdin isti'dâdı nisbetinde vermezse hakkını vermemiş olur. Ve eğer isti'dâdından fazla verirse onu helâk etmiş olur. "Halka"dan murâd, kuyumcu mesâbesinde olan insân-ı kâmilin yaptığı merâtib-i nefs ve letâif yüzüklerinin halkalarıdır. "Zincir"den murâd, bu merâtibin, sabır ve şükür ve kanâat ve tevekkül gibi menâzilidir ki, mürîdlerin her biri bu merâtibin birer menzilinde terbiye olunurlar.

این صدا در کوه دلها بانگ کیست   گه پرست از بانگ این که گه تهیست

1319. *Gönüller dağında bu sadâ kimin sesidir? Bu dağ gâh sesten doludur, gâh boştur.*

Gönüller dağında işitilen bu irşâd sadâsı kimin sesidir? İnsân-ı kâmilin kalb-i şerîfinin sesidir. Bu kalb dağları, o sadâ-yı irşâdı gâh kabûl eder, gâh kabûl etmez. Zîrâ isti'dâdât muhteliftir.

هر کجا هست او حکیمست اوستاد   بانگ او زین کوه دل خالی مباد

1320. [1328] *Her nerede olursa o üstâd olan hakîmdir; onun sesi bu dağdan hâlî olmasın!*

İnsân-ı kâmil, mürîdin dağ gibi olan kalbine, herhangi mertebeden olursa olsun; ve "kabz" ve "bast" gibi her ne te'sîr kasdıyla teveccüh ederse etsin, o hakîm olan üstâddır. Onun terbiyesi, mürîdin isti'dâdından ne ziyâde ne de noksân vâki' olmaz. Ona tamâmen hakkını verir. Binâenaleyh, mürîdlerin inkişâf-ı isti'dâdlarında müessir olan onun teveccühlerinden kalb dağları boş kalmasın!

هست که کآواز مثنا می کند　　　　هست که کآواز صد تا می کند

1321. *Dağ vardır ki, âvâzı iki kat eder; dağ vardır ki âvâzı yüz kat eder!*

Kalb vardır ki, insân-ı kâmilin te'sîrât-ı teveccühünü iki kat yapar. Yine kalb vardır ki, isti'dâdı yüksek olduğundan, o te'sîr-i teveccühü yüz kat yapar. Binâenaleyh hakîkata vusûl için yalnız insân-ı kâmilin teveccühü kâfî değildir. Belki mürîdin isti'dâdı dahi lâzımdır. Nitekim şerâre çıkmak için çelik ve çakmak taşı lâzımdır. Çakmak taşı yerine tahta veyâ başka bir madde konsa, şerâre çıkmaz.

می زهاند کوه ازان آواز و قال　　　　صد هزاران چشمهء آب زلال

1322. *Dağ o âvâzdan ve sözden yüz binlerce âb-ı zülâl çeşmesi sızdırır!*

Mürîd-i müstaiddin kalbi, insân-ı kâmilin teveccüh-i kalbîsinden birçok hakāyık ve maârif-i ilâhiyye âb-ı zülâlini sızdırır ve böyle bir kalbde pek çok hikemiyyât-ı ilâhiyye kaynakları ve pınarları zuhûr eder.

چون ز که آن لطف بیرون می شود　　　　آبها در چشمها خون می شود

1323. *Vaktâki dağdan o lutuf dışarıya çıkar, sular gözlerde kan olur!*

Vaktâki mürîd-i müstaiddin dağ gibi olan kalbinden, o insân-ı kâmilin eser-i lutfu olan hakāyık ve maârif, kisve-i elfâza bürünüp, bu *Mesnevî-i Şerîf*teki maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye gibi dışarıya çıkar, bu âb-ı zülâl-i maârif dinleyenlerin gözlerinde kanlı yaşlar olur. Ya'ni, kâmilin kalbinden kaynayan hikem ve maârif çeşmeleri herkesi son derecede müteessir edip ağlatır. Menâkıb-ı evliyâda bunun nazîri pek çoktur. Burada misâl zikrine hâcet yoktur.

زان شهنشاه همایون نعل بود　　　　که سراسر طور سینا لعل بود

1324. *O mübârek na'leynli şehinşâhtan oldu ki, Tûr-i Sînâ baştan başa la'l oldu!*

Mübârek na'leynli olan şehinşâhtan murâd, Mûsâ (a.s.)dır. "Hümâyûnna'l" ta'bîri ile, فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (Tâhâ, 20/12) ya'ni "Na'leynlerini çıkar, muhakkak sen vâdî-i mukaddestesin!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Na'leyn" ta'bîriyle, rûhâniyyet ve cismâniyyet-i Mûsevîye işâret buyurulur. Ya'ni, rûhâniyyet ve cismâniyyetinden soyun ve fenâ-ender-fenâda ol demektir. Hülâsa-i ma'nâ-yı beyit: Tûr Dağı'na vâki' olan Hakk'ın tecellîsi hâriçten değil, Mûsâ (a.s.)ın zâtından idi. Zîrâ o tecellîde Mûsâ (a.s.)ın hem rûhaniyyeti ve hem cismâniyyeti fenâ-ender-fenâ içinde idi. Nitekim ce-

nâb-ı Pîr, *Mesnevî-i Şerîf*'in diğer bir mahallinde, کوه طور از نور موسی شد به رقص ya'ni "Tûr-i Sînâ dağı Mûsâ'nın nûrundan raks üzere idi" buyurulur. İnsân-ı kâmilin kendi muhîtine azîm te'sîrâtı vardır. "La'l olmak"tan murâd, kesâfeti gidip letâfet peydâ etmektir.

جان پذیرفت و خرد اجزای کوه　　　ما کم از سنگیم آخر ای گروه

1325. *Cân kabûl etti ve dağın cüz'leri parçalandı; nihâyet ey tâife, biz taştan aşağı mıyız?*

Tûr Dağı cemâddan olduğu halde, zî-rûha mahsûs olan hâl ve şânı kabûl etti ve canlandı; o tecellî-i Hak'tan Tûr Dağı parçalandı. Ey insân sûretinde yaşayan tâife, bizler taşlardan daha mı aşağıyız? Bu beyt-i şerîf'te لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللهِ (Haşr, 59/21) "Eğer biz Kur'ân'ı dağa indire idik, sen elbette o dağı Allah'ın haşyetinden mütezellil ve parçalanmış olduğu halde görür idin." Zîrâ الانسان والقرآن توأمان ya'ni "İnsan ve Kur'ân tev'em ve birbirine muttasıl ikizdir" buyuruldugu cihetle, bu âyet-i kerîmede insân-ı kâmile de işâret buyurulur. Atîdeki beyitlerde bu ma'nâya işâret vardır!

نی ز جان یك چشمه جوشان می شود　　　نی بدن از سبز پوشان می شود

1326. *Candan bir çeşme cûşan olmuyor; beden yeşillikten örtünücü olmuyor!*

"Yeşillik", rûhtan kinâyedir. Zîrâ muhakkıkîn âlem-i ervâha "deryâ-yı ahdar" ta'bîr buyururlar. Ya'ni, insân-ı kâmiller nâkısların arasına tenezzül ettiği halde, onların canlarından bir çeşme-i kalb kaynamıyor; bedenleri ya'ni, sıfât-ı cismâniyyeleri rûhlarının rengi ve âsârı ile mestûr olmuyor.

نی صدای بانگ مشتاقی درو　　　نی صفای جرعهء ساقی درو

1327. *Onda müştâklık bânginin sadâsı yoktur; onda sâkînin cür'asının safâsı yoktur.*

"Müştâklık bângi"nden murâd, insân-ı kâmilin dağ mesâbesinde olan kalbine çarpan sesidir. "Sadâ"dan murâd, o dağa çarpan sesin nâkıslardan zuhûr edecek olan aksidir. "Sâkî"den murâd, şarâb-ı ma'rifeti içiren insân-ı kâmildir. Ya'ni, o nâkısların kalblerinde insân-ı kâmilin sadâsının aksi yoktur ve onun içirdiği şarâb-ı aşk ve ma'rifetin safâsı ve sarhoşluğu o kalblerde zâhir olmuyor.

کوحمیت تا ز تیشه وز کلند　　اینچنین که را بکلی بر کنند

1328. *Hani hamiyyet, tâ ki baltadan ve kazmadan böyle bir dağı külliyen koparsınlar?*

Bu âleme insan sûretinde gelip, bî-hâsıl kaldığını düşünerek utanmak ve arlanmak nerede? Tâ ki bu hamiyyet sâikasıyla, dağ gibi olan enâniyyeti riyâzet baltası ve mücâhede kazması ile külliyen kökünden koparsın!

بو که بر اجزای او تابد مهی　　بو که در وی تاب مه یابد رهی

1329. *Ola ki onun eczâsı üzerine bir ay parlasın; ola ki ona ay aydınlığı bir yol bulsun!*

Ola ki o dağın parçaları üzerine rûhunun ayı doğup parlasın; ve ola ki böyle bir sâlikin kalbine rûhunun aydınlığı yol bulsun!

چون قیامت کوهها را بر کند　　بر سر ما سایه کی می افکند

1330. [1338] *Vaktâki kıyâmet dağları koparır, bizim başımızın üzerine gölge ne vakit düşer?*

Vaktâki sâlikin nazarında mevhûm olan varlığı fânî olur, bu hal sâlikin kıyâmeti olur. Ve bu kıyâmet kopunca, bir gölgeden ibâret olan kendinin ve muhîtinin taayünâtı zâil ve جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ (İsrâ, 17/81) ya'ni "Hak geldi, bâtıl gitti" sırrı zâhir olur. Nitekim kıyâmet-i kübrâda arz ve manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden ecrâmın taayyünâtı bozulur ve arzın dağları dağılıp, zerrâtı fezâda uçuşur ve küre-i arz başka bir sûrete girer. Bu hâl, müteaddid âyât-i kur'âniyyede ve ezcümle sûre-i Vâkıa'da إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا (Vâkıa, 56/4-6) ya'ni "Arz şiddetle bir sarsılış sarsılır ve dağlar bir parça parça oluş parçalanır ki, zerre zerre olup dağılır!" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulur.

Bu beyt-i şerîfin ikinci mısrâ'ı, Hind nüshalarında پس قیامت این کرم کی می کند ya'ni "İmdi, kıyâmet bu keremi ne vakit eder?" sûretindedir. Ya'ni "Sâlikin bu kıyâmet-i ma'nevîsi kerem-i azîm-i ilâhîdir. Halbuki o kıyâmet-i sûrî, âlem-i beşeriyyetin umûmunun felâketidir. Binâenaleyh kıyâmet-i ma'nevîdeki kerem onda yoktur" demek olur.

ای خنك زشتی که خوبش شد حریف　　وای گل رویی که جفتش شد خریف

1331. *Ey saâdetli bir çirkin ki, güzel onun musâhibi oldu, ve ey bir gül yüzlü ki, onun refîki sonbahar oldu!*

"Çirkin"den murâd, insân-ı nâkıs; ve "güzel"den murâd, insân-ı kâmil; ve kezâ "gül yüzlü"den murâd, yine insân-ı kâmil; ve "sonbahar"dan murâd, kezâ insân-ı nâkıstır. Ya'ni, kendisinin musâhibi insân-ı kâmil olan bir nâkıs, ne saâdetli nâkıstır! Zîrâ bu kâmil sebebiyle noksânı kemâle münkalib olur. Ve ne saâdetli bir kâmildir ki, kendisine nâkısları musâhib ittihâz edip, onun noksânını kemâle getirmeğe sa'y eder ve ibâdullâhın hâdimi olur!

هیزم تیره حریف نار شد   تیرگی رفت و همه انوار شد

1332. *Kesîf odun ateşin karîni oldu; kesâfeti gitti ve bütün envâr oldu!*

در نمکدان چون خر مرده فتاد   آن خری و مردگی یکسونهاد

1333. *Vaktâki ölmüş eşek tuzlaya düştü, o eşekliği ve ölülüğü bir tarafa koydu.*

Bir ölü eşek bir memlahaya düşse, murûr-ı zamân ile tamâmen tuz olur ve artık onun leşliği kalmaz; şer'an parçalanıp tuz olarak kullanılması câiz olur. Bunun gibi, kâmilin sohbetine mukārin olan bir nâkıs dahi onun te'sîr-i nûru ile kesâfetten ve habâset-i nefsâniyyeden kurtulup, murûr-ı eyyâm ile letâfet ve kemâl kesb eder.

صبغة الله هست خم رنگ هو   پیشها یك رنگ گردد اندرو

1334. *Allâh'ın boyası, Hû küpünün rengidir; san'atlar onda bir renk olur!*

"Allâh'ın boyası"ndan murâd, sıfât-ı ilâhiyyedir. "Hû küpü"nden murâd, hüviyyet-i zâtiyye-i Hak'tır. "Renk"ten murâd, envâr-ı muhtelife-i Hak'tır. "San'atlar"dan murâd, âlem-i şehâdette zâhir olan mezâhir-i esmâdır. "Bir renk"ten murâd, esmânın müsemmâsı olan Hak'tır. Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da olan صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً (Bakara, 2/138) ya'ni "Allâh'ın boyasıdır; boya cihetinden Allah'tan daha güzel kim vardır?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü tefsîrlerde mündericoldu ğundan, burada tafsîli uzun olur. Ya'ni, "Allâh'ın sıfatları, onun hüviyyet-i zâtiyyesinde mündemiç olan bir takım envâr-ı muhtelifedir. Bu âlem-i şehâdette zâhir olan esmâ-i ilâhiyyenin muhtelif mazharları, o esmânın müsemmâsı olan Hak'ta ittihâd edip, bir renk olur. Zîrâ şeyin bâtını isim ve ismin bâtını sıfat ve sıfatın bâtını zâttır. Binâenaleyh cümlesi zâta râci' ve onda müttehid olur.

Hind nüshalarında پیشها yerine پیسها vâki' olmuştur. Ve "pîse" ikilik ma'nâsınadır. Ya'ni, "ikilik vahdet-i Hak'ta ve zât-ı Hak'ta birleşir" demek olur.

چون در آن خم افتد و گوییش قم　　　از طرب گوید منم خم لاتلم

1335. *Vaktâki o küpe düşer, ve ona "Kalk!" dersen, tarabdan, "Küp benim, ayıplama!" der.*

Ya'ni, tarîk-i Hakk'ın sâliki o vahdet küpüne düşüp sıfât-ı beşeriyyesi sıfât-ı Hak'ta fânî olduğu vakit, sen ona "Kalk, vücûd-ı tabîî-i aslîye avdet et!" desen; o sana, şevkinden ve sarhoşluğunun neş'esinden, "Yâhû, şimdi vahdet küpü ben oldum; sakın beni ta'yîb etme!" der.

Ma'lûm olsun ki, hâl-i fenâdan evvel her insan vücûd-ı tabîî-i aslîde ve hakîkat-ı tabîatta yaşar. Vaktâki bu hâl-i fenâya gelir, onun sûret-i beşeriyyesi vücûd-ı tabîî-i ârızîde ve sûret-i tabîatta yaşar, onun bir daha hakîkat-ı tabîata avdeti mümkin olmaz. Bu ma'nâ, Hâce Muhammed Pârsâ hazretlerinin *Risâle-i Kudsiyye*'sinde îzâh buyurulmuştur.

آن منم خم خود انا الحق گفتنست　　　رنگ آتش دارد الا آهنست

1336. *"O küp benim", muhakkak "Ene'l-Hak" demektir; ateşin rengini tutar, ancak demirdir!*

Ya'ni "O küp benim" demek, muhakkak "Ene'l-Hak", "Ben Hakk'ım" demektir. Fakat bu söz ile kulun Hak olduğu zannolunmasın. Zîrâ insân-ı kâmilin hakîkat-i abdiyyeti bâkîdir ve hiçbir hâdisin vücûb-ı zâtî mertebesine ayak atabilmesi mümkin değildir. Onun hâli, ateşin rengine boyanmış olan demire benzer. Demir ateşte kıpkırmızı olsa bile, onun hakîkati ve demirliği bâkîdir.

İmdi, vahdet-i vücûdu lâyıkıyla idrâk edemeyenler, bu"Ene'l-Hak" mes'elesinde yanlış zehâba düşerler ve "ittihâd"ı yanlış anlarlar ve kimi "hulûl"a zâhib olur.

رنگ آهن محو رنگ آتشست　　　ز آتشی می لافد و خامش وشست

1337. *Demirin rengi ateşin renginin mahvıdır; ateşlikten lâf eder ve sâkit gibidir!*

Demirin evsâfı ateşin evsâfında mahv olmuş ve ateşin evsâfı onun evsâfını örtmüştür. Bu sebeple ateşlikten dem vurur. Onun evsâf-ı beşeriyyesi, susmuş bir halde olan kimseye benzer. Nitekim sâkit olan kimsenin sükût etmesiyle, nutku olmaması lâzım gelmez. Keza insân-ı kâmil dahi "Ben Hakk'ım" derse, "Benim sıfât-ı beşeriyyem sıfât-ı Hak'ta fânî olmuştur; ve

lâkin hakîkat-ı beşeriyyem bâkîdir" demek olur. Binâenaleyh bu zâtın hakîkat-ı abdiyyeti ilm-i ilâhîde sâbit olduğu gibi vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın cemî'-i merâtibinde de muhtelif kisveler ile yine abd olarak zâhir olur. İşte, cenâb-ı Bâyezid'in سبحانی ما اعظم شانی ["Kendimi tesbîh ederim, benim şânım ne yücedir!"] demesi ve diğer zevâtın لیس فی جبتی سوا الله ["Cübbemin altında Allah'dan başkası yoktur!"] ve لا اله الا انا فا عبدونی ["Benden başka ilâh yoktur; bana kulluk ediniz!"] buyurmaları hep bu kabîldendir. Ve bu sözler, bu hâlin iktizâsı olarak kendilerinden sâdır olduğu için hepsi ma'zûrdurlar. O mertebede kendilerinden sâdır olan sıfat-ı kelâm dahi, sâir sıfât gibi Hakk'ındır, kendilerinin değildir. Binâenaleyh bu zevâtın kelâmlarına i'tirâz edenler, hakîkat-i hâle muttali' olmadıklarından dolayı i'tirâz ederler ve onların bu i'tirâzları kāillerine değil, Hakk'a râci' olur. Âkıl olan kimse, "Bu benim anlamadığım bir şeydir" deyip geçer.

چون بسرخی گشت همچون زرکان پس انا النارست لافش بی زبان

1338. *Vaktâki kızıllıkta altıncıklar gibi oldu, onun lâfı, dilsiz "Ene'n-nâr" dır!*

Vaktâki siyah ve zulmânî olan demir, ateş içinde kızıllıkta ve parlaklıkta altıncıklar gibi oldu, artık o lisân-ı kāl ile değil, lisân-ı hâl ile "Ben ateşim!" der.

شد ز رنگ و طبع آتش محتشم گوید او من آتشم من آتشم

1339. *Ateşin renginden ve tab'ından muhteşem oldu; o der ki: "Ben ateşim, ben ateşim!".*

O demir kendi rengini ve sıfâtını bıraktı; ateşin renginden ve tabîatından ihtişâm sâhibi oldu; artık o bundan sonra der ki: "Ben ateşim, ben ateşim!".

آتشم من گر ترا شکست و ظن آزمون کن دست را بر من برن

1340. [1352] *"Ben ateşim. Eğer senin şekkin ve zannın varsa, tecrübe et, bana el vur!"*

آتشم من بر تو گر شد مشتبه روی خود بر روی من یکدم بنه

1341. *Benim ateşliğim, "Ben ateşim" ile sana müştebih oldu ise, bir dem yüzünü benim yüzüme koy!"*

"Ben ateşim. Eğer benim ateşliğim da'vâsında sana iştibâh vâki' oldu ise, bir an için olsun yüzünü benim yüzüme koy!"

آدمی چون نور گیرد از خدا هست مسجود ملائك ز اجتبا

1342. *Âdemî Hudâ'dan nûr aldığı vakit, ictibâdan dolayı melâikenin mescûdudur.*

Benî-Âdem Hakk'ın envâr-ı sıfâtını ve esmâsı cem'iyyetini hâmil olduğu vakit, mahzâ Hakk'ın güzîdesi olmasından dolayı, melâike ona secde ve serfürû ettiler.

نیز مسجود کسی کو چون ملك رسته باشد جانش از طغیان و شك

1343. *Bir kimsenin dahi mescûdudur ki, o melek gibi, onun cânı tuğyândan ve şekten kurtulmuş ola!*

İnsân-ı kâmil, cins-i beşerden olan bir kimsenin dahi mescûdu olur ki, o kimsenin canı melek gibi nefsin azgınlığından ve sıfât-ı Hakk'ın insân-ı kâmilden zuhûrunda şekten kurtulmuş ola. Zîrâ çok kimseler, insân-ı kâmilin hâl ve şânından şübhe içindedirler ve onun ahvâl-i acîbesini gördükleri halde, hased ve da'vâ-yı müsâvât gibi nefsin tuğyânından ve şeytân-ı vehmin galebesinden dolayı tasdîk ve serfürû etmezler ve onun hâlinde şekk ederler.

آتشی چه آهنی چه لب ببند ریش تشبیه مشبه را مخند

1344. *Âteşlik ne, demirlik ne? Dudak bağla; müşebbihin teşbîhinin sakalına gülme!*

Ya'ni, bir kâmilin hâl-i fenâsını, bu hâli zevken idrâk etmeyen kimselerin akıllarına yaklaştırmak ve anlatmak için, ateş ile demiri misâl getirdik. Halbuki bu teşbîh, bu hâl-i ma'nevîye her vecih ile mutâbık değildir. Bu hâlin hakîkatte ateşlik ve demirlik ile hiçbir münâsebeti yoktur. Zîrâ biz "vahdet"i anlatalım derken, bu misâlde ikiliğe düştük ve iki varlık isbât ettik ki, biri ateşin vücûdu ve varlığı ve diğeri de demirin vücûdu ve varlığıdır. Bu ma'nâ ise, ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا (Müddesir, 74/11) ya'ni "Beni ve benim halkettiğimi vahîd olarak bırak!" âyet-i kerîmesindeki işârete ve كان الله لم يكن معه شيئ الآن كما كان ya'ni "Allâh Teâlâ var idi; onunla berâber bir şey yok idi; ve şimdiki halde de öyledir." hakîkatine muğâyirdir. Binâenaleyh ey müstemi', i'tirâzdan ağzını kapa, teşbîh edicinin bu teşbîhi ile istihzâ etme!

İmdi, bu vahdet-i vücûd mes'elesi gâyet nâzik ve tavr-ı akıl için gâyet tehlikeli bir mes'eledir. Bu bâbdaki îzâhât, birinci cildde 625 numaralı beyite müsâdif olan این نه جبرست معنئ جباریست beyt-i şerîfinde geçti. Oraya mürâcaat buyurulsun.

پای در دریا منه کم گوی از آن   بر لب دریا خمش کن لب گزان

1345. *Deryâya ayak koyma, ondan az söyle; deryânın kenârında dudak ısırıcı olduğun halde sükût et!*

Vahdet deryâsına, teşbîhât-ı akliyye ve elfâz-ı lisâniyye ile adım atma. Ondan, aklın ihâtası kadar söz söyle! Bu deryânın kenârı olan mertebe-i akılda hayret içinde kaldığın halde sus! Nitekim Mısrî Niyâzî hazretleri buyurur:

Vahdet-i Hakk'ı duyanın dili lâldir, aklı mat!

گرچه صد چون من ندارد تاب بحر   لیك می نشکیبم از غرقاب بحر

1346. *Vâkıâ yüzlerce benim gibisinin deryâya tâkati yoktur; fakat ben deryânın garkından sabredemiyorum!*

Vâkıâ benim gibi yüzlerce kimsenin o deryâ-yı vahdete dalmağa ve ondan dem vurmağa tâkati yoktur; fakat ben o deryâ-yı vahdetin maârif ve hakāyık sularına dalmak husûsunda sabredemiyorum ve o hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi, dar olan elfâz kisvelerine sığdırmağa çalışıyorum ve ateş ve demir teşbîhleri gibi teşbîhler yapıyorum.

جان و عقل من فدای بحر باد   خونبهای جان و عقل این بحر داد

1347. *Benim canım ve aklım deryâya fedâ olsun; canın ve aklın kan bahâsını bu deryâ verdi!*

Ben canımı ve aklımı o deryâ-yı vahdete fedâ etmiş olduğum için, bu teşbîhât husûsunda cesûrum. Zîrâ bu vahdet deryâsı olan vücûd-ı hakîkînin uğrunda fedâ ettiğim canımın ve aklımın kan bahâsını ve diyetini bu vücûd-ı hakîkî verdi. Bu beyt-i şerîfte, "Ben kulumu katl ettiğim vakit, onun diyeti ben olurum" meâlindeki hadîs-i şerîfe işâret buyurulur.

تا که پایم می رود رانم درو   چو نماند پا چو بطانم درو

1348. *Ayağım gittikçe onun içine sürerim; vaktâki ayak kalmaz, onun içinde kazlar gibiyim!*

"Ayak"tan murâd, kâmillerin bakā-billâh makāmı olan tabîat-ı ârızîye ve sûret-i tabîîye rücû'u hâlidir. Ve "ayağın kalmaması"ndan murâd, fenâ-fillâh hâlidir. Zîrâ kâmilin ahvâli tecellî ve istitâr arasındadır. Gâh "bakā" ve gâh "fenâ" halleri gālib olur. Ya'ni, bekā hâli içinde oldukça söylerim; vaktâki "fe-

nâ" hâli galebe eder, o vakit deryâ-yı hakîkatte kazlar gibi hayrân ve sergerdân kendi zevkıme dalıp yüzerim.

بی ادب حاضر ز غائب خوشتر ست   حلقه گرچه کژ بود نی بر در ست

1349. *Bî-edeb olan hâzır, gâibden daha hoştur; halka her ne kadar eğri ise de kapı üzerinde değil midir?*

Vâkıâ suver-i mahsûsâta teşbîhen söylenen sözler bî-edebliktir. Fakat huzûr-ı Hak'ta hâzır olan âşık-ı bî-pervâ, suver-i mahsûsâtı Hak'tan ayrı görmek sûretiyle, henüz o huzûrdan mahrûm ve gâib olan edebli kimselerden daha iyi ve hoştur. Nitekim bir kapının halkası her ne kadar eğri ise de, nihâyet kapı üzerinde bulunur!

ای تن آلوده بگرد حوض گرد   پاك کی گردد برون حوض مرد

1350. [1361] *Ey tene bulaşmış, havuzun etrâfını dolaş; kişi havuzun hâricinde ne vakit temiz olur?*

Ey tabîat-ı aslîde ve hakîkat-ı tabîatta kalmış ve cismin ahkâmında müstağrak olmuş olan kimse, hakîkat denizine muttasıl olan insân-ı kâmilin havuz mesâbesindeki kalbinin etrâfını dolaş ve o havuza gir de bu mülevveslikten temizlen! Bu havuzun hâricinde kalan bir kimse, hiçbir vakit sıfât-ı nefsâniyye kirlerinden temizlenemez.

Ankaravî hazretleri, tahâretin dört mertebe üzerine olduğunu beyân buyurur. Birisi, cismini zâhirî necâsetten temizlemek; ikincisi, nefsini ma'sıyet ve menhiyyât kirlerinden temizlemek; üçüncüsü, ahlâk-ı zemîme kirlerinden temizlenmek; dördüncüsü, sırrını ağyâr ve mâsivâ pisliklerinden temizlemektir. Birinci temizlik şerîata riâyet ile olur. Diğer üç temizlik, ancak insân-ı kâmilin imdâd-ı ma'nevîsi ile olur.

پاك کو از حوض مهجور اوفتاد   او ز پاکئ خویش هم دور اوفتاد

1351. *Bir temiz ki, o havuzdan mehcûr düştü, o kendi temizliğinden de uzak düştü!*

Ya'ni, sakın "Ben hükm-i şer'î dâiresinde necâsetten tahâret ediyorum ve gusül ediyorum" deme! Vâkıâ bu da bir temizliktir. Fakat böyle bir temiz, insân-ı kâmilin kalbinden mehcûr ve metrûk olursa, muhakkak tahâretin yukarıda zikr olunan üç nev'inden de uzak düşer.

پاکئ این حوض بی پایان بود　　　پاکئ اجسام کم میزان بود

1352. *Bu havuzun temizliği nihâyetsiz olur; ecsâmın temizliği kalîlü'l-mîzân olur!*

Cisimlerin maddî su ile temizliği, ancak ibâdât-ı bedeniyyenin sıhhatine müessir olur. İbâdât-ı kalbiyye ve rûhiyye ve sırriyyenin inkişâfına müessir değildir. Binâenaleyh o temizliğin vezni, mîzân-ı hakîkatte gâyet azdır. Fakat insân-ı kâmilin havz-ı kalbindeki temizlik "seyr-i fillâh"ı intâc eder ve seyr-i fillâhın aslâ nihâyeti yoktur.

زانکه دل حوضیست لیکن در کمین　　　سوی دریا راه پنهان دارد این

1353. *Zîrâ ki gönül bir havuzdur, lâkin kemîndir; bu, deryâ tarafına gizli yol tutar.*

Zîrâ ki insân-ı kâmilin kalbi, sûret pususu arkasında bir havuzdur. Bu havuzun vahdet ve hakîkat denizi tarafına gizli bir yolu vardır. Ve hakîkat denizinin nihâyeti yoktur. Binâenaleyh, onda seyr ve seyâhatin dahi nihâyeti yoktur ve bu "seyr-i fillâh"tır.

پاکئ محدود تو خواهد مدد　　　ور نه اندر خرج کم گردد عدد

1354. *Senin mahdûd olan temizliğin yardım ister; ve yoksa harcda aded eksik olur.*

Senin mahdûd olan tahâret-i cismiyyen, bâtın temizliği için kâmilin havz-ı kalbinden yardım ister. O senin mahdûd olan tahâret-i zâhiriyye-i şer'iyyen, nefsânî olan arzûlarına sarf olundukça eksilir, ya'ni günden güne cismin eksilir ve ihtiyarlar ve kuvvetine noksan gelir; tahâret-i zâhiriyyeni dahi kemâliyle edâ edemeyecek bir hâle gelirsin. Halbuki bâtının dahi mülevves bir haldedir. Binâenaleyh bir gün sıfru'l-yed kalırsın. Nitekim Şakîk-ı Belhî hazretlerinin mürşidi olan Hâtem-i Asamm hazretleri ona şöyle sormuş: "Mürşidini mi seversin, yoksa amelde mezhebinin imâmı olan İmâm-ı A'zam hazretlerini mi seversin?" Cevâben demiş ki; "Elbette mürşidimi daha çok severim. Çünkü bu kadar seneden beri İmâm-ı A'zam hazretlerinin ictihâdıyla amel ettim, kötü huylarımdan hiçbirisini terk edemedim; fakat mürşidimin az bir zaman zarfındaki terbiyesi altında kötü huylarımdan kurtuldum."

آب گفت آلوده را در من شتاب　　　گفت آلوده که دارم شرم زآب

1355. *Su, bulaşığa "Bana acele et!" dedi; bulaşık dedi ki: "Sudan utanırım."*

Ya'ni, insân-ı kâmil, beyne'n-nâs ilmi ile müştehir ve fakat sıfât-ı nefsâniyyesinin hükmü altında zebûn olan bir kimseye, "Vakit geçirme, bizim sohbetimize gel!" dedi. O sıfât-ı nefsâniyyesi ile mülevves olan âlim-i zâhirî dahi, "Beyne'n-nâs kesb-i şöhret etmiş bir âlim olduğum halde, halka: "Câhiller gibi gitti de kendisi gibi bir adama serfürû etti!" dedirtemem, utanırım." dedi.

گفت آب این شرم بی من کی رود   بی من این آلوده زائل کی شود

1356. *Su dedi: "Bu utanma bensiz ne zaman gider? Bu bulaşıklık bensiz ne vakit zâil olur?"*

İnsân-ı kâmil cevâben dedi ki: "Sendeki bu halktan utanma duygusu, sıfât-ı nefsâniyyenin îcâbıdır. Zîrâ sendeki sıfat-ı kibir bu utanmayı doğuruyor. İmdi, bu bulaşıklıktan benim tasarrufum ve yardımım olmaksızın kurtulamazsın." "Men" kelimesi fârisî olduğuna göre ma'nâ budur. Arabî olduğuna göre, ihsân ma'nâsına gelir. "Bî-menn" ihsân-ı ilâhî olmaksızın ve dâd-ı gayb bulunmaksızın bu utanma senden gitmez. Ve insân-ı kâmile mülâkî olmak arzûsu dahi dâd-ı Hak'tır.

زآب هر آلوده کو پنهان شود   اَلْحَيَاءُ يَمْنَعُ الْاِيمَانَ بود

1357. *Her bulaşmış ki o sudan gizli olur, "Hayâ îmânı men' eder" olur.*

Her sıfât-ı nefsâniyyesiyle mülevves olmuş olan kimse, utandığından dolayı insân-ı kâmilin havuzunun âb-ı feyzinden kaça ve gizlene, onun bu hayâsı kendisini îmân-ı hakîkîye vusûldan men' eder.

Ma'lûm olsun ki, "hayâ" iki nevi'dir. Birisi nefsânî, diğeri hakkānîdir. Hayâ-i nefsânî mâni'-i îmândır. Zîrâ onun menşe'i nefsin sıfat-ı kibridir. Meselâ ba'zı kimseler evinin eşyâsını elinde taşımaktan ve halk arasında eski libâs ile gezmekten ve fukarâ meclislerinde bulunmaktan ve ızhâr-ı tevâzu'dan utanırlar. Bu hayâ mezmûmdur ve mâni'-i şer'dir. Mâni'-i şer' olan hâl dahi mâni'-i îmândır. Hakkānî olan hayâ ise, hukūk-ı ibâda tecâvüzden ve şer'a muhâlif hareketten utanmaktır. Bu hayânın menşe'i rûh olduğundan, makbûldür ve mâni'-i fısktır. Mâni'-i fısk olan ahvâl ise cânib-i îmândır. Binâenaleyh beyt-i şerîfte الحياء يمنع الايمان ["Hayâ îmânı men'eder"] buyurulması, hayâ-i nefsânîye râci'dir. Ve الحياء من الايمان ya'ni "Hayâ îmândandır" ve الحياء و الايمان اخوان لا يفارق احدهما الآخر ya'ni "Hayâ ve îmân kardeşlerdir; biri diğerinden ayrılmaz" hadîs-i şerîfleri, hayâ-i hakkānîye râci'dir. Ve sâlik, hayâ-i hakkānîde fiilini muhâkeme ederek, evvelâ kendi nefsinden utanır,

ba'dehû halktan utanarak o fiili icrâdan vaz geçer. Nitekim İsmet-i Buhârî şöyle buyurur:

Töhmet eden özüne,
Ne söyler özgesine!

Kendinden utanmayan, hiç kimseden utanmaz!

دل ز پایهء حوض تن گلناك شد　　　تن ز آب حوض دلها پاك شد

1358. *Gönül ten havuzunun pâyesinden çamurlu oldu; ten gönüller havuzunun suyundan temiz oldu.*

"Pâye", basamak ma'nâsınadır. Ve "ten havuzunun basamağı"ndan murâd, gazab ve şehvet gibi sıfât-ı nefsâniyyedir. Bunlar, cisim havuzunun bulanık sularıdır. Kalb bu sıfât-ı nefsâniyyeden mülevves ve çamurlu olur. "Gönül havuzunun suyu"ndan murâd, kalbe olan tecelliyât-ı rûhâniyyedir. Ya'ni sıfât-ı rûhâniyyedir. Ve cisim bu sıfât-ı rûhâniyye sebebiyle kesâfet-i tabîîyyeden ve hayvâniyyetten temizlenir.

گرد پایهء حوض دل گرد ای پسر　　　هان ز پایهء حوض تن می کن حذر

1359. *Ey oğul, gönül havuzunun pâyesi etrâfında dolaş; âgâh ol, ten havuzunun pâyesinden hazer et!*

"Gönül havuzunun pâyesi"nden murâd, sıfât-ı rûhâniyye ve ahlâk-ı memdûhadır. Ya'ni "Ey oğul, sıfât-ı rûhâniyye ve ahlâk-ı memdûha etrâfında dolaş; ten havuzunun basamakları olan sıfât-ı nefsâniyyeden ve ahlâk-ı zemîmeden hazer et!"

بحر تن بر بحر دل بر هم زنان　　　در میان شان برزخ لا یبغیان

1360. *Ten denizi gönül denizi üzerine birbirine vurucudur; onların arasında bir*
[1371] *berzah vardır ki, karışmazlar.*

Sıfât-ı nefsâniyye ile sıfât-ı rûhâniyye birer denize benzerler. Her biri kendisine âid müessirât ile dalgalanıp birbirine çarpar; fakat onların arasında bir berzah vardır ki, birbirlerine karışmağa mâni' olur ve her birisi kendi dâiresinde kabarıp dalgalanırlar. Bu beyt-i şerîf, مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ (Rahmân, 55/19-20) [ya'ni "İki denizi birbirine kavuşturmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar."] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı işârîsidir. Ve ten denizinin dalgalanmasına sebep, nefsânî-

lerin sohbeti ve onlar ile muhâlatadır. Gönül denizinin dalgalanmasına sebep dahi, insân-ı kâmilin huzûrudur.

گر تو باشی راست ور باشی تو کژ　　پیشتر می غژ بدو واپس مغژ

1361. *Eğer sen doğru olsan ve eğer eğri olsan, ona pek ileri sürtün ve geri sürtünme!*

Ya'ni, sen bu iki sınıftan hangisinden olursan ol, gönül denizine sürtüne sürtüne ileriye git ve çocuklar gibi kıçın kıçın sürtüne sürtüne geriye gitme!

پیش شاهان گر خطر باشد بجان　　لیك نشكيبند ازو با همتان

1362. *Gerçi şâhların huzûrunda câna hatar olur, lâkin himmetliler ondan sabr edemezler.*

Vâkıâ, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın huzûrunda senin enâniyyetinin başı olan rûh-ı hayvânînin zevâli tehlikesi ve korkusu vardır; fakat himmet-i âlî sâhipleri bu korkuyu ve tehlikeyi nazar-ı i'tibâra almazlar ve huzûr-ı şâhtan uzak kalmağa sabr edemezler.

شاه چون شیرین تر از شکر بود　　جان بشیرینی رود خوشتر بود

1363. *Mâdemki şâh şekerden daha tatlı olur, can tatlılığa giderse pek hoş olur!*

Mâdemki şâh-ı hakîkî olan Hak'ta fânî olmak şekerden daha tatlıdır, senin rûh-ı hayvânîn bu tatlılığa dalmak sûretiyle fedâ edilmiş olursa pek hoş olur.

ای ملامتگر سلامت مر ترا　　ای سلامتجو رهاکن تو مرا

1364. *Ey melâmet edici, selâmet sana! Ey selâmet isteyen, beni bırak!*

Ey benim hâl-i fenâmı kendi aklının ve mantığının tavrına muğâyir görüp beni ta'yîb eden âlim-i zâhirî, o tavr-ı aklın dâiresindeki selâmet senin için olsun! Ey bu tavır ve revişte selâmet isteyen âlim-i zâhirî, benim ile uğraşma, beni kendi hâlime bırak!

جان من کوره ست با آتش خوشست　　کوره را این بس که خانهٔ آتشست

1365. *Benim canım ocaktır, ateşle hoştur; ocağa bu kâfîdir ki, ateş evidir.*

Benim canım aşk-ı ilâhî ateşinin ocağı ve küreğidir; onun hâli ateşle berâber olursa hoştur. Ocağa ve ateş küreğine ateşten başka bir şey koymak lâyık değildir. Onda bu ateşin bulunması kâfîdir.

همچو کوره عشق را سوزیدنیست　　هر که او زین کور باشد کوره نیست

1366. *Ocak gibi aşka yanmak lâyıktır; her kim ki o bundan kör olur, ocak değildir.*

Canın bir ocak gibi âteş-i aşk-ı ilâhîye yanması lâyık olduğunu idrâk edemeyen kimse, bu hakîkatı görmekten kördür ve onun canı âteş-i aşk-ı ilâhî ocağı olmağa lâyık değildir. Böyle bir kimsenin canı, cehennem ateşi mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyye ateşlerinin ocağıdır.

برگ بی برگی ترا چون برگ شد　　جان باقی یافتی و مرگ شد

1367. *Mâdemki azıksızlık azığı sana azık oldu, bâkî olan cânı buldun ve ölüm gitti.*

Mâdemki cismâniyyet âleminin azığı olan varlığını ve irâdeni ve kudretini Hakk'ın varlığına ve irâdesine ve kudretine fedâ ettin ve bu azıksızlık Hak yolunda sana azık oldu ve bu hayât-ı hayvâniyyenin hükmü gitti, ondan sonra bâkî olan bir cânı buldun ve senden hayât-ı hayvâniyyeye musallat olan ölüm gitti. Nitekim Hz. Pîr bir gazellerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که با خبر میرند　　پیش معشوق چون شکر میرند
از الست آب زندگی خوردند　　لا جرم شیوهٴ دیگر میرند
تو گمان می بری که شیران نیز　　چون سگان از برون در میرند

"Haberli olarak ölen âşıklar, ma'şûkun huzûrunda şeker gibi ölürler. "Elestü bi-rabbiküm" (A'râf, 7/172) hitâbından beri âb-ı hayâtı içtiler; şübhesiz başka bir şîvede ölürler. Sen zannedersin ki, Hakk'ın arslanları da, köpekler gibi kapının dışında ölürler!"

چون ترا غم شادی افزودن گرفت　　روضهٴ جانت گل و سوسن گرفت

1368. *Vaktâki senin için gam şâdîliği artırmağa başladı, senin canının bağçesi gül ve sûsen tuttu.*

Vaktâki nefsânîlerin ve cismânîlerin hayât-ı hayvâniyyelerine âid olan gam ve elem sende meserret ve şâdîyi ziyâdeleştirmeğe başladı, artık senin canının bağçesinde penbe güller ve beyaz güller açıldı. Ya'ni, canın hakāyık ve maârif-i ilâhiyye çiçekleriyle donandı.

آنچه خوف دیگران آن امن تست   بط قوی از بحر و مرغ خانه سست

1369. *O şey ki başkalarının korkusudur, o senin emnindir; kaz denizden kavî-dir ve tavuk zaîfdir.*

Başkalarının korktuğu mahrûmiyyet-i nefsâniyye ve dünyâ belâları, senin emn ve râhatın olur. Zîrâ sen vahdet deryâsına daldın ve bu âlemdeki hâdisâtı, tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye ve ef'âliyye gördün. Nitekim kaz denizde kemâl-i şevk ve meserretle yüzer ve tavuklar ise aslâ deryâya dayanamazlar.

باز دیوانه شدم من ای طبیب   باز سودایی شدم من ای حبیب

1370. *Ey tabîb yine ben deli oldum? Ey habîb yine ben sevdâî oldum!*
[1381]

Mâdemki benim canım âteş-i aşkın ocağıdır ve o ateş benden bir an infikâk etmez, ey derd-i aşkımın müdâvîsi olan tabîb-i hakîkî, ben o ateşin şiddetinden yine tavr-ı aklın hâricine çıktım! Ve ey ma'şûk-ı hakîkî, ben yine o aşkın hayâline daldım!

خلقهای سلسلهٔ تو ذو فنون   هر یکی حلقه دهد دیگر جنون

1371. *Senin zencîrinin halkaları envâ' sâhibidir; halkanın her biri başka delilik verir.*

"Zencîr"den murâd, tecelliyât-ı mütevâliye-i Hak'tır. "Halkalar"dan murâd, sıfât ve esmâ'-i ilâhiyyedir ki, bu sıfât ve esmâ mütekābil ve mütehâliftir. Ya'ni, ey ma'şûk-ı hakîkî, türlü türlü sıfât ve esmâ-i ilâhiyyen ile olan mütevâlî tecelliyâtın vardır ve o sıfât ve esmâdan her birini müşâhede ettiğim vakit, başka bir şûriş ve cünûn verir. Zîrâ ârif-i kâmil her bir sûretten bir isim ve her bir isimden bir sıfat görür ve onların mecmû'undan ma'şûk-ı hakîkîyi müşâhede eder.

داد هر حلقه فنونی دیگرست   پس مرا هر دم جنونی دیگرست

1372. *Her halkanın ihsânı başka bir nevi'dir; binâenaleyh benim için her dem başka bir delilik vardır.*

Her bir sıfat ve ismin atâsı ve ihsânı başka bir nevi'dir. Meselâ Kābız isminin te'sîri başka ve Bâsıt isminin te'sîri yine başkadır. Ve bu tecelliyât-ı esmâiyye bilâ-inkıtâ' bu âlem-i sûrette devâm eder. Binâenaleyh benim için her dem başka bir şûriş ve delilik vardır.

پس فنون آمد جنون این شد مثل   خاصه در زنجیر این میر اجل

1373. *Böyle olunca cünûn fünûn geldi, bu mesel oldu; husûsiyle bu mîr-i ecelin zencîrinde!*

Böyle olunca, اَلْجُنُونُ فُنُونٌ ya'ni "Delilik türlü türlüdür" darb-ı meseli halk arasında meşhûr oldu. Husûsiyle zât-ı azîmü'ş-şân olan Hakk'ın müteselsil olan tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesinin müşâhedesinde bu darb-ı mesel olanca ma'nâsıyla kābil-i tatbîktir.

آنچنان دیوانگی بگسست بند   که همه دیوانگان پندم دهند

1374. *Öyle bir delilik bağı kopardı ki, bütün dîvâneler bana nasîhat verirler!*

"Bağ"dan murâd, akıldır. Zîrâ lügat-i Arab'da "akl", düğüm ma'nâsınadır. Bu delilik âlem-i esrârın müşâhedesinden mütevellid olduğu için, "akıl" dediğimiz bağı koparan bir delilikttir ki, delilerin hepsi bana nasîhat verir. Nasîhat veren delilerden murâd, esrâr-ı Hak'tan ve âlem-i gaybın ahvâlinden bî-haber olan ehl-i hicâbdır. Çünkü bu ehl-i hicâbın kendileri bu âlem-i sûrette "akıl" denilen bağlar ile bağlanmış birer deli olduklarının farkında değildirler. Onlar ehl-i hakîkatın hâline muttali' olsalar, kendilerinin deliliğine ve akıl bağı ile sıkı sıkı bağlandıklarına hükmederler. Nitekim âlem-i sûretin dar sâhasında akıllarıyla bağlanıp kaldıkları için, mu'cizât-ı enbiyâyı ve kerâmât-ı evliyâyı, insâf edenleri te'vîl; ve büsbütün insafsız olanları inkâr ederler. Hâdisâtı ufuk-ı nazarlarına hasr edenlere deliden başka ne denir?

آمد دوستان بیمارستان جهت عیادت ذوالنون مصری رحمة الله علیه

Dostların, Zünnûn-ı Mısrî (rahmetullâhi aleyh)i iyâdet için tımarhâneye gelmesi

این چنین ذوالنون مصری را فتاد   کاندرو شور و جنونی نو بزاد

1375. *Böylesi, Zünnûn-ı Mısrî'ye vâki' oldu; ki onda yeni bir şûr ve delilik doğdu.*

Aşk-ı ilâhînin galebesinden hâsıl olan böyle bir şûrîdelik, Zünnûn-ı Mısrî hazretlerine vâki' oldu. Bir halde ki, o hazrette bu şûrîdelik yeni bir tarzda zâhir oldu. Bu zât-ı şerîfin künyesi Ebu'l-Feyz ve ismi Sevbân b. İbrâhîm ve lakabı Zünnûn'dur. Bu Zünnûn'un lakabının verilmesindeki sebep budur ki; kendisine aşk-ı ilâhînin galebesinden mütehassıl şûreliğin ibtidâsında bir gemiye binip bir mahalde oturmuş ve o esnâda tâcirlerden birisinin zî-kıymet bir taşı gâib olmuş idi. Gemideki halkı birer birer aradılar bulamadılar ve nihâyet "Bu taşı bu şûrîde almıştır" diye müttefikan karar verdiler ve ona taarruz ve eziyet ettiler. Onların ezâsı haddi tecâvüz edince, cenâb-ı Zünnûn Hz. Hakk'a bunun ref'i için niyâz etti. Derhal binlerce balık ağızlarından birer cevher olduğu halde denizden başlarını çıkardılar. Cenâb-ı Zünnûn birisini alıp tâcire verdi. Gemi halkı bu hâli görünce istiğfâr ve isti'fâ-yı kusûr ettiler ve ona "balık sâhibi" ma'nâsına olan bu Zünnûn lakabını verdiler.

شور چندان شد که تا فوق فلك   می رسید از وی جگرها را نمك

1376. *Şûr o kadar oldu ki, ondan feleğin fevkine kadar ciğerlere toz erişirdi!*

"Ciğerlere toz erişmek", müteessir olmaktan kinâyedir. Onun aşk-ı ilâhî ile olan şûrîdeliğinden yalnız ehl-i arz değil, ehl-i melekût dahi müteessir olurdu.

هین منه تو شور خود ای شوره خاك   پهلوی شور خداوندان پاك

1377. *Âgâh ol ey çorak toprak, sen kendi şûrunu pâk olan hudâvendlerin şûrunun yanına koyma!*

Ey mübtedî sâlik, senin hâkî olan cismin tecelliyât-ı Hak tohumlarının neşv ü nemâsında henüz çoraktır. İnsân-ı kâmilin nazarıyla sende hâsıl olan şûrîdeliği, cismi rûh hâline gelmiş ve âsâr-ı nefsâniyyeden temizlenmiş olan hudâvendlerin, ya'ni tasarrufât-ı ma'neviyye sâhiplerinin şûrîdeliği ile müsâvî tutma!

خلق را تاب جنون او نبود   آتش او ریشها شان می ربود

1378. *Halka onun cünûnunun tâkati olmadı; onun ateşi onların sakallarını yaktı.*

Bu zevâtın şûrîdeliklerine halkın tâkati yoktur, onlar tahammül edemezler. Zîrâ bu şûrîdeliğin ateşi halkın sakallarını, ya'ni halkın âdetlerini ve akıllarının tavrını yakıp berbâd etti. Çünkü halk "kesrette vahdet"i müşâhededen mahrûm oldukları için, âlem-i keserâtın îcâbâtı ile mukayyeddir ve onların

akılları bu kuyûdâtın hâricine çıkamaz. Bu zevât ise deryâ-yı ıtlâkta kulaç attıklarından, halk onları deli oldu zannederler.

چونکه در ریش عوام آتش فتاد　　　بند کردندش بزندانی نهاد

1379. *Vaktâki avâmın sakallarına ateş düştü, onu bir zindana koymak için bağladılar.*

"Be-zindânî" deki "be" ta'lîl içindir. Binâenaleyh بزندانی نهاد "bir zindana koymak için" ma'nâsınadır. Ya'ni, deryâ-yı vahdette müstağrak olan o Zünnûn hazretlerinin hâlini avâm-ı halk vaktâki kendi rüsûm ve kāidelerinin hâricinde gördüler, aralarına ateş telâşı düştü; onu deli oldu diye tımarhâneye göndermek için bağladılar.

نیست امکان وا کشیدن این لگام　　　گرچه زین ره تنگ می آیند عام

1380. *Dizgini geri çekmeğe imkân yoktur; vâkıâ avâm bu yoldan dar gelirler.*
[1391]

Aşk atını akıl ve irâde dizgini ile geriye çekmek mümkin değildir. Ve aşk-ı ilâhînin galebesinde avâmın riâyet ettikleri tarîk-ı akılda yürümek kābil değildir. Binâenaleyh avâma göre aşk yolu dar gelir ve onlar bu yoldan gâyet sıkıntılı bir sûrette geçerler.

دیده این شاهان ز عامه خوف جان　　　کین گره کورند و شاهان بی نشان

1381. *Bu şâhlar avâmdan can korkusu görmüşlerdir; zîrâ bu tâife kördürler ve şâhları nişândır.*

"Avâm"dan murâd, şerîatı kendi dâire-i muhâkemesine hasr eden ulemâ-i zâhiredir. "Şâhân"dan murâd, müstağrak-ı hubb-i ilâhî olan evliyâ-yı kirâmdır. Ya'ni, bu müstağrak-ı aşk-ı ilâhî ve cezbe-i rabbânî olan evliyâ-yı kirâm, ulemâ-yı zâhirenin kendi nâkıs muhâkemeleriyle verdikleri fetvâlardan dolayı i'dâm korkusu görmüşlerdir. Zîrâ bu "ulemâ" nâmı altında bulunan tâife kördürler ve onlar hakîkatta ulemâ değil, "ulu a'mâ"dır. Ve bu evliyâ-yı kirâm ise nâm u nişân-ı zâhirîden muarrâdır.

چونکه حکم اندر کف رندان بود　　　لا جرم ذوالنون در زندان بود

1382. *Vaktâki hüküm rindlerin elinde olur, şübhesiz Zünnûn zindanda olur.*

"Rindler"den murâd, münkirân-ı evliyâdır ki, bunlar ulemâ-i zâhire nâmı altında gezen mutaassıblardır. Kendi taassublarına göre fetvâlar verirler; ev-

liyânın kimini delidir diye tımarhâneye korlar ve kimini şer'an katli câizdir diyerek öldürürler.

یك سواره می رود شاه عظیم　　　در کف طفلان چنین در یتیم

1383. *Şâh-ı azîm bir süvârî olarak gider; böyle nâdir inci çocukların elindedir!*

Azîm bir şâh-ı hakîkat olan Zünnûn hazretleriyle emsâli, kendi muhîtleri arasında aşk-ı ilâhî atına binip yalnız başına gider ve onun bu hâline vâkıf olan başka kimse bulunmaz. Böyle bir nâdir inci, sıbyân-ı şerîat olan ulemâ-i zâhirenin ve avâmın elinde oyuncak olur.

در چه دریای نهان در قطرهء　　　آفتابی مخفی اندر ذرهء

1384. *İnci nedir? Katre içinde gizli denizdir! Zerre içinde mahfî güneştir!*

آفتابی خویش را ذره نمود　　　واندك اندك روی خود را بر گشود

1385. *Bir güneş kendisini zerre gösterdi; ve kendi yüzünü azar azar açtı.*

Ankaravî hazretleri bu beyti, "Ahadiyyet güneşi kendisini zerre gibi olan insân-ı kâmilde gösterdi ve vech-i bâkîsini ve esrâr-ı gaybiyyesini o zerreden azar azar açtı" sûretinde şerh buyurmuştur. Ve Hind şârihleri, bu beyit, "dürr-i yetîm" olan Hz. Zünnûn'un medhi olduğunu beyân buyururlar.

جملهء ذرات در وی محو شد　　　عالم از وی مست گشت و صحو شد

1386. *Zerrelerin hepsi onda mahv oldu; âlem ondan sarhoş oldu ve ayık oldu!*

İnsân-ı kâmil güneş ve avâm-ı halk zerre mesâbesindedir. Binâenaleyh insân-ı kâmil vech-i bâtınîsini gösterdiği vakit, bu zerrelerin akıl ve irâdesi onda mahv oldu ve âlem ondan sarhoş ve cezbedâr oldu; ve yine sahv ve akla geldi. Bu ma'nâ Ankaravî'ye göredir. Hind şârihleri, صحو شد e, "sahv ve ayıklık gitti" ma'nâsı vermişlerdir. Ya'ni, "Halk onun teveccühünden sarhoş oldu ve sahv ve ayıklık halleri gitti" demek olur.

چون قلم دردست غداری بود　　　بی گمان منصور بر داری بود

1387. *Vaktâki kalem bir gaddârın elinde olur, şübhesiz Mansûr berdâr olur!*

Fetvâ kalemi bir gaddâr ve zâlim hâkimin elinde olduğu vakit, elbette Mansûr darağacına asılır! Zîrâ Hallâc-ı Mansûr hazretleri kendisinin îmânını

huzûr-ı kadıda beyân ettiği halde, o vakitte kadı olan zâlim hiç o sözleri nazar-ı i'tibâra almamış ve i'dâm fetvâsını yazmakla meşgūl olmuştur.

چون سفيهانراست اين كار و كيا لازم آيد يقتلون الانبيا

1388. *Mâdemki bu iş güç sefîhler içindir, enbiyâyı katl etmeleri lâzım gelir.*

Bu beyt-i şerîf, إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ya'ni "Şu kimseler ki, Allâh'ın âyetlerine kâfir oldular ve haksız olarak peygamberleri öldürdüler ve adâlet ile emredenleri de öldürdüler. İmdi, onlara dünyâda ve âhirette azâb-ı elîm müjdesini ver! Ve onlar için yardımcı yoktur!" (Âl-i İmran, 3/21-22) âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfine işârettir.

انبيا را گفته قوم راه گم از سفه انا تطيرنا بكم

1389. *Dalâlet yolunun kavmi, sefehlerinden dolayı enbiyâya, "Biz sizinle teşe'üm ediyoruz" demişlerdir.*

Bu beyt-i şerîfte, Yâsîn sûre-i şerîfesinde vâki' قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (Yâsîn, 36/18) ya'ni "Memleketimize yağmur yağmamasından dolayı biz sizi uğursuz addediyoruz. Eğer bizi da'vetten ve da'vânızdan vazgeçmezseniz, elbette biz sizi taşlarız ve bizden size elem verici azâb isâbet eder!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Küffârın bu hitâbı, Îsâ (a.s.) tarafından Antakya ahâlîsine gönderilmiş olan resûlleredir. Nitekim bunun nazîrini, kavmi Şuayb'a (a.s.) da söylediler ve وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ (Hûd, 11/91) ya'ni "Eğer senin taallukātın olmasa idi, biz seni taşlardık" dediler. Ve yollarını şaşırmış olan bu münkirîn, kendi sefâhet ve cehâletlerini idrâk edemediler. Zîrâ enbiyâ o kavimlere ahlâk ve insâniyyet dersi veriyordu. Bunlar ise ahlâk-ı hayvâniyyeden olan yırtıcılığa alışmış idiler ve bu alıştıkları hayvâniyyet kendilerine hoş geliyordu. İnsanlar ise alışmış oldukları şeye sarılmakta pek mutaassıbdırlar. O şeyin fenâlığını düşünmek bile kendilerine ağır gelir. İşte bu sebeple münkirîn enbiyâya dâimâ muhâlefet ettiler.

جهل ترسا بين امان انگيخته زان خداوندى كه گشت آويخته

1390. [1401] *Nasârânın cehlini gör ki, asılmış olan o bir hudâvendden emân koparmışlardır!*

Nasrânîlerin cehâletine bak ki, birbirini nakzeden iki hükmü doğru zannediyorlar. Birisi budur ki, o Hazret'in ulûhiyyetine hükmederler; ve diğeri bu-

dur ki: "Yahûdîler tarafından haça gerildi" derler. Halbuki ulûhiyyette gālibiyyet olmak zarûrî olduğundan, onun ulûhiyyetine hükmettikleri vakit, gālibiyyetine de hükmetmiş olurlar. Ve yahûdîlerin elinde asılması ise mağlûbiyyet olduğundan, bir taraftan da mağlûbiyyetine hükmetmiş bulunurlar. Gālibiyyet ve mağlûbiyyet ise birbirinin zıddı ve nakîzidir. Ve bu cehlin üzerine fazla olarak bir cehâlet tüyü daha dikip, yahûdîlere mağlûb olan bir ilâhtan dahi dünyâda ve âhirette emniyyet beklerler.

چون بقول اوست مصلوب جهود پس مر اورا امن کی تاند نمود

1391. *Mâdemki onun kavli ile cühûdun maslûbudur, binâenaleyh onun için ne vakit emn gösterilebilir?*

Mâdemki nasârânın kavline göre Îsâ (a.s.) yahûdîler tarafından asılmıştır, binâenaleyh mağlûb olan ilâhtan nasıl emniyyet ve imdâd ve muâvenet isteyebilir? Cüz'î bir mülâhaza edilecek olursa, akıl ve mantık aslâ bunu kabûl etmez. Fakat ne çâre ki, akıl ve mantık mîzânına sığmayan bu mütenâkız hükümleri nasârânın dimâğları "sır" nâmıyla kabûl ederler.

چون دل آن شاه زيشان خون بود عصمت و انت فيهم چون بود

1392. *Mâdemki o şâhın gönlü onlardan hûn olur, "Ve ente fîhim" ismeti nasıl olur!?*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Enfâl'de olan وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ (Enfâl, 8/33) ya'ni "Ey Nebiyy-i zî-şânım, sen onların içinde olduğun halde Allâh Teâlâ onları ta'zîb etmez!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, "Kur'ân" cem' ma'nâsınadır. Kur'ân-ı Kerîm bilcümle enbiyâyı musaddık ve onların getirdikleri ahkâm ve akāidi câmi' olduğundan, ism-i şerîfine "Kur'ân" denilmiştir. Binâenaleyh ondaki ahkâm bilcümle enbiyânın zamanlarına şâmildir. Binâenaleyh aralarındaki peygamberleri o muhîtten çıkarmadıkça, Hak Teâlâ münkirlere azâb etmemiştir. Ya'ni "Mâdemki nasârânın kavline göre Îsâ (a.s.) yahûdîler tarafından asıldı ve onun kalb-i şerîfi bu sûretle münkirlerden hûn oldu ve müteessir oldu ve bu halde aralarından çıktı; artık Hak Teâlâ tarafından mev'ûd olan ismet ve muhâfaza ümîdi kalır mı ki, bu tâife Hz. Îsâ'nın vücûdu sebebiyle emn taleb edebilsinler?" Bu beyt-i şerîfte, nasrânîlerin diğer bir i'tikādı da cerh buyurulmuş olur. Zîrâ onlar, "Benî-beşerin günahlarından musaffâ olması için, Hz. Îsâ kendisini fedâ etti" derler.

زر خالص را و زرگر را خطر   باشد از قلاب خائن بیشتر

1393. *Hâlis altına ve kuyumcuya hâin kalpçıdan hatar ziyâde olur.*

"Kuyumcu"dan murâd, enbiyâ; ve "hâlis altın"dan murâd, enbiyânın vârisleri olan evliyâdır. "Kallâb", mübâlağa ile ism-i fâil olup, "pek ziyâde kalb-zen" ma'nâsınadır. Ve bundan murâd, Ebû Cehîl ve Fir'avn ve Nemrûd meşrebinde olan süfehâdır. Ya'ni, kuyumcunun san'atına ve altının revâcına, hâin kalb-zenlerden çok tehlike olduğu gibi, enbiyâya ve onların vârislerine de süfehâdan tehlike ve korku vardır.

یوسفان از رشك زشتان مخفی اند   کز عدو خوبان در آتش می زیند

1394. *Yûsuf'lar çirkinlerin hasedinden mahfîdirler; zîrâ güzeller düşmandan ateş içinde yaşarlar.*

Hz. Yûsuf gibi sîretleri güzel olanlar, çirkin huyluların hasedinden tesettür edip saklanırlar. Zîrâ güzellerin düşmanı çoktur. Onlar düşmanın tecâvüzü korkusunun ateşi içinde yaşarlar.

یوسفان از مکر اخوان در چهند   کز حسد یوسف بگرگان میدهند

1395. *Yûsuflar kardeşlerin mekrinden kuyu içindedir; zîrâ hasedlerden Yûsuf'u kurtlara verirler.*

Hz. Yûsuf mesâbesinde olanlar, kendi sûret kardeşlerinin mekr ve hîlesi yüzünden ihtifâdadırlar. Zîrâ ihtifâ kuyusundan meydana çıksalar, hasedlerinden o Hz. Yûsuf meşrebli olan zevâtı, kurt gibi olan kötü huylarına teslîm ederler ve o huylar dahi onu yırtar.

از حسد بر یوسف مصری چه رفت   این حسد اندر کمین گرگیست زفت

1396. *Hasedden Yûsuf-ı Mısrî üzerine ne gitti! Bu hased pusuda bir azîm kurttur!*

Kardeşlerinin hasedi yüzünden Yûsuf-ı Mısrî (a.s.) üzerinden ne hâdiseler cereyân ettiğini Kur'ân-ı Azîmüşân'da okudun. Bu hased huyu, bu mütenâsib cisim pususunda saklanmış bir büyük kurttur.

لا جرم زین گرگ یعقوب حلیم   داشت بر یوسف همیشه خوف و بیم

1397. *Şübhesiz bu kurttan, halîm olan Ya'kûb, dâimâ Yûsuf üzerine havf ve korku tuttu.*

Ya'kūb (a.s.), evlâdlarının cisimleri pususunda gizlenmiş olan bu hased kurdunun dâimâ Yûsuf (a.s.) üzerine hücûm edeceğinden korkardı. Ve nitekim âyet-i kerîmede hikâye ve beyân buyurulduğu üzere, وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ (Yûsuf, 12/13) ya'ni "Ben muhakkak onu kurdun yemesinden korkarım!" dedi.

گرگ ظاهر گرد يوسف خود نگشت   اين حسد در فعل از گرگان گذشت

1398. *Zâhirî kurt muhakkak Yûsuf'un etrâfını dolaşmadı; bu hased fiilde kurtlardan geçti.*

Zâhirdeki kurt, nebiyy-i zîşân olan Yûsuf (a.s.)a taarruz için etrâfını dolaşmadı; fakat cesed pusularında gizli olan hased kurdu, fiilde ve te'sîrde zâhirî kurtları geçti.

زخم كرد اين گرگ وز عذر لَبِقْ   آمده كِانَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقْ

1399. *Bu kurt zahm yaptı ve "innâ zehebnâ nestebiku" diye tatlı dilin özründen gelmiştir.*

Bu hased kurdu, bir taraftan yara açtı, bir taraftan da rûy-i haktan görünerek tatlı diller döktü. Nitekim kardeşleri Yûsuf (a.s.)ı, pederleri olan Ya'kūb (a.s.)a "Yûsuf'u bizimle berâber gönder, teferrüc etsin ve oynasın; biz onu muhâfaza ederiz" diyerek aldılar ve sahrâya gittiler ve orada bir kör kuyuya attılar. Ve avdetlerinde ca'lî teessürât ile قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ (Yûsuf, 12/17) ya'ni "Biz sahrâda koşmaca oyunu oynayıp, birbirimizle yarış ediyor idik. Yûsuf'u da eşyâmızın yanında bıraktık; sonra onu kurt yedi" dediler ve hem hasedlerinin hükmünü icrâ ettiler ve hem de müteessirâne tatlı diller ile pederlerine i'tizâr ettiler. Binâenaleyh bu kurdun yarası, tatlı dilin özrü ve zulmü cihetinden olur.

صد هزاران گرگ را اين مكر نيست   عاقبت رسوا شود اين گرگ بيست

1400. [1411] *Yüz binlerce kurdun bu mekri yoktur; dur, bu kurt âkıbet rüsvây olur!*

Ya'ni yüz binlerce zâhirî kurda bu bâtın kurdu olan hasedin hîlesi ve mekri yoktur. Hele sen dur, bu bâtın kurdu sonunda rüsvây ve rezîl olur.

"Bîst" kelimesi "Îstâden" masdarından emr-i hâzırdır بأيست kelimesinin muhaffefidir.

زانكه حشر حاسدان روز گزند   بيگمان بر صورت گرگان كنند

1401. *Zîrâ ki hâsidlerin haşrını zarar günü, şübhesiz kurtların sûreti üzerine yaparlar.*

"Rûz-i gezend" yevm-i kıyâmetten kinâyedir. Ya'ni, yevm-i kıyâmette hasedciler, sûret-i insâniyyelerini gâib edip, kurtlar sûretinde haşr olunurlar.

Ma'lûm olsun ki, ümmet-i merhûme-i muhammediyyeden mesh-i zâhir kaldırılmıştır, fakat mesh-i bâtın vardır. Binâenaleyh hayât-ı dünyeviyyede hiçbir kimsenin sûret-i insâniyyesi başka şekle girmez. Fakat kendisine sıfat-ı hayvâniyyeden hangisi gālib gelmiş ve ef'âlinde eseri zâhir olmakta bulmuş ise, bâtını o hayvanın sûretinde olur. Ve nâsın bâtınları kendisine münkeşif olan evliyâ-yı kirâm bu hâli bu âlemde müşâhede ederler. Binâenaleyh bir kimse bâtını memsûh olarak bu âlemden intikāl ederse ve Hak Teâlâ hazretleri de onun bu hâlini gafr ve setr buyurmazsa, berzahta ve yevm-i ba'sde o sıfatın sûreti üzerine haşr olur. Nitekim hadîs-i şerîfte, تموتون كما تعيشون و تحشرون كما تموتون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olunursunuz" buyurulur. Bu hâl tenâsüh değildir. Zîrâ tenâsühün ma'nâsı, dünyâda bir kalıbtan diğer bir kalıba intikāldir.

حشر پر حرص خس مردار خوار　　　صورت خوکی بود روز شمار

1402. *Murdâr yiyici olan hırs dolu alçağın haşri, hesap gününde bir domuz sûreti olur!*

Ya'ni, Hak Teâlâ'nın harâm ettiği şeyleri yiyen harîs ve alçak tabîatlı olan kimseler, hesap günü olan yevm-i kıyâmette domuz sûretinde haşr olunurlar. Meğer ki tövbe ede ve yâhut Hak Teâlâ hazretleri onu mağfiret buyura!

زانیانرا گنده اندام نهان　　　خمر خوارانرا بود گند دهان

1403. *Zânîlerin gizli uzvu kokmuş, şarap içenlerin ağızları kokmuş olur!*

Zînâ edenlerin âlet-i tenâsülleri, muhîtini müteezzî edecek sûrette pis kokulu olur ve şarap içenlerin ağızlarının kokusu da keza pek murdâr olur. Bu bâtın kokularını, ashâb-ı mükâşefeden olan evliyâ bu dünyâda da duyarlar ve onların hallerini bu kokulardan bilirler. Ve zinânın pis kokusu başka ve şarâbın pis kokusu da yine başkadır. Nitekim dünyâda da pis kokuların envâ'ı vardır.

گند مخفی کان بدلها می رسید　　　گشت اندر حشر محسوس و پدید

1404. *Gizli koku ki, gönüllere erişirdi, haşrda mahsûs ve âşikâr olur!*

Bu hayât-ı dünyeviyyede ashâb-ı mükâşefenin gönüllerine erişen bu gizli pis kokular, yevm-i kıyâmette, dünyâda zâhiren mahsûs olan kokular gibi

meydana çıkar. Nitekim âyet-i kerîmede, يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (Târık, 86/9) ya'ni "O kıyâmet gününde, gizli olanlar âşikâr olur" buyurulur.

بیشهء آمد وجود آدمی   بر حذر شو زین وجود ار زان دمی

1405. *Âdemînin vücûdu bir orman geldi; eğer sen o bir demden isen, bu vücûddan hazer üzerine ol!*

İnsanın vücûdu bir orman mesâbesindedir. Âlemde mevcûd olan bilcümle hayvânâtın sıfatları onda mevcuttur. Nitekim cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'de şöyle buyururlar: "İnsanda çok şeyler vardır. Bir kere kuş kafesi yukarıya götürür ve fâre yine aşağıya çeker. Ve insanda yüz binlerce vuhûş-ı muhtelife vardır. Binâenaleyh sen, وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) ya'ni "Ben insana kendi rûhumdan nefh ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan nefhaya mensûb olan tâifeden isen, bu vücûd ormanından kork ki, seni bu nefhadan teb'îd ve hayvâniyyet mertebesine tenzîl etmesin!"

در وجود ما هزاران گرگ و خوك   صالح و نا صالح و خوب و خشوك

1406. *Bizim vücûdumuzda binlerce kurt ve domuz, sâlih ve gayr-i sâlih ve güzel ve çirkin vardır!*

Ya'ni bizim vücûdumuzda pek çok iyi ve kötü sıfatlar ve ahlâklar vardır. "Huşûk", haram-zâde ve kötü fiilli olan kimse ma'nâsınadır.

حکم آن خویست کان غالبترست   چونکه زر بیش آمد از مس آن زرست

1407. *Hüküm o huy içindir ki, o ziyâde gâlibdir; vaktâki altın bakırdan ziyâde geldi, o altındır.*

İnsanın iyiliği ve kötülüğü hakkında verilecek hüküm, kendisinde mevcûd olan gâlib sıfatlar üzerinedir. Eğer iyi sıfatlar ve huylar çok ve gâlib; ve kötü sıfatlar ve huylar az ise, o insana insan denir. Zîrâ şerîatta "racül-i adl", "hasenâtı seyyiâtına gâlib olan kimsedir" diye ta'rîf olunur. Nitekim bakır ile altın halîtasında bakır çok olursa bakır; ve altın çok olursa altın hükmü verilir. Ve ayârları altının mikdârına göre ta'yîn ederler.

سیرتی کان در وجودت غالبست   هم برآن تصویر حشرت واجبست

1408. *Bir sîret ki, o senin vücûdunda gâlibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir.*

İşte bunun için, iyi ve kötü huydan hangisi senin üzerine gālib olmuş ise, yevm-i kıyâmette o huyun îcâb ettirdiği sûret üzerine haşrin zarûrî ve vâcib olur. Eğer iyi huy gālib ise, bu huy haslet-i insâniyyeden olduğundan insan sûretinde; ve kötü huy gālib ise, o huy hangi hayvanın sıfatı ise o hayvanın sûreti üzerine haşr olunursun.

ساعتی گرگی در آید در بشر   ساعتی یوسف رخی همچون قمر

1409. *Bir sâatta beşerde kurtluk, bir sâatta ay gibi Yûsuf yüzlülük zâhir olur.*

Vücûd-ı beşer rûh ile cisimden terekküb ettiğinden, onun üzerinde iki tarafın te'sîrâtı da hüküm-fermâdır. Ba'zan eser-i nefs olarak kurtluk ve yırtıcılık; ve ba'zan da melek cinsinden olan rûhun ay gibi parlak olan sıfâtı zâhir olur. "Yûsuf yüzlülük"ten murâd, sıfât-ı rûhiyye ve melekiyyedir.

می رود از سینها در سینها   از ره پنهان صلاح و کینها

1410. *Salâh ve kînler sînelerden sînelere gizli yoldan gider.*
[1421]

Ya'ni, sâlih olan kimselerin hüsn-i ahlâkı, onun kalbinden kendi musâhiblerinin kalbine gizli bir yoldan gidip sirâyet ettiği gibi, sû'-i ahlâk sâhibi olan kimselerin kalblerinde merkûz olan bu kötü huylar da onların musâhiblerinin kalblerine yine o gizli yoldan gider. Zîrâ tabîat sârıktır; iyiyi ve kötüyü çalar. Onun için iyilerle musâhabet lüzûmu tahakkuk etmiştir. Ve insan tab'ın bu sirkatinin farkına varamaz.

بلکه خود از آدمی در گاو و خر   می رود دانایی و علم و هنر

1411. *Belki muhakkak insandan öküze ve eşeğe, âlimlik ve ilim ve hüner gider!*

Bunun misâl-i zâhirîsini istersen, görmez misin; insanlar öküzleri ve eşekleri ve sâir hayvânâtı terbiye ederler; bu terbiyeden onlarda bir nevi' ilim peydâ olur ve hayvan iş yerini ve ahırını kendi kendine bulur.

اسب سکسك می شود رهوار و رام   خرس بازی میکند بز هم سلام

1412. *Serkeş at rehvâr ve mutî' olur; ayı oyunculuk ve keçi de selâm eder!*

Ve nitekim serkeş ve yabânî atları ta'lîm ve terbiye ile rahvan yaparlar ve yarışlarda hendek atlatmak gibi birtakım hünerler öğretirler. Ve at canbazları türlü türlü ma'rifetler ta'lîm ederler. Ve ayıları oynatırlar ve keçileri selâma durdururlar. Bunlar onlara hep insanlardan sirâyet eder.

رفت اندر سگ ز آدمیان هوس   یا شبان شد یا شکاری یا حرس

1413. *Ademîlerden köpeğe heves gitti; ya çoban, ya avcı, yâhut bekçi oldu.*

Ve kezâ insanlar köpeğe ta'lîm ve terbiye ile, kurtlara karşı koyunları beklemek veyâ avcılık ve yâhut ev ve bostan bekçiliği yapmak hevesini aşıladılar.

در سگ اصحاب خویی زان وفود   رفت تا جویای الله گشته بود

1414. *Ashâbın köpeğine o cemâattan bir huy gitti; âkıbet Allâh'ı isteyici olmuş idi.*

Ashâb-ı Kehf'in köpeğine, o Hak âşıkları olan cemâattan, tâlib-i Hak olmak huyu sirâyet etti ve nihâyet mağarada onlardan ayrılmayıp Allâh'ı isteyici oldu. Nitekim tafsîli sûre-i Kehf'te tefsîr kitaplarında mündericdir.

Hind nüshalarında "vufûd" yerine "rukūd" vâki'dir. Ve "rukūd" uyku ma'nâsınadır. Bu sûrette, sûre-i Kehf'te vâki' وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ (Kehf, 18/18) ya'ni "Sen onları uyanık zannedersin; halbuki onlar da uykudadırlar!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni "Ashâb-ı Kehf'in kelbi, onların ilâhî olan uykusundan, gitti Allâh'ı isteyici oldu" demek olur.

هر زمان در سینه نوعی سر کند   گاه دیو و گه ملك گه دام و دد

1415. *Her zaman sînede bir nevi' zâhir olur; gâh şeytan ve gâh melek ve gâh tuzak ve canavar.*

Her an kalbde türlü türlü havâtır peydâ olur. Bu havâtır gâh şeytânî ve gâh melekî ve gâh nefsânî olur. Ve nefsânî olan havâtır şeytânın tuzaklarıdır. Zîrâ şeytan ancak sıfât-ı nefsâniyye hasebiyle insanı azdırır ve ondan bu sebeple hayvanlık ve canavarlık eseri zâhir olur.

زان عجب بیشه که هر شیر آگهست   تا بدام سینها پنهان رهست

1416. *O acîb ormandan ki her arslan âgâhtır, sînelerin tuzağına kadar gizli yol vardır.*

"Orman"dan murâd, vücûd-ı insândır. Nitekim 1405 numaralı beyitte, بیشهٔ آمد وجود آدمی buyurulmuş idi. "Arslan"dan murâd, insân-ı kâmildir. "Sînelerin tuzağı"dan murâd, kulûb-ı beşerdir. "Gizli yol"dan murâd, tarîk-ı bâtındır. Ya'ni insanın vücûdu acîb bir ormana benzer. Onda her cins havâtır ağaçları neşv ü nemâ bulur. Bu havâtıra her insân-ı kâmil âgâh ve vâkıftır. Zîrâ

onlar cevâsîsü'l-kulûbdur. Sînelerin havâtır tuzağı olan kalblere kadar bir tarîk-ı bâtınî vardır ki, insân-ı kâmiller o havâtırı bu yoldan müşâhede ederler.

دزدئ کن از درون مرجان جان　　　ای کم از سگ از درون عارفان

1417. *Derûndan can mercanını çal; ey âriflerin bâtınından köpekten aşağı olan!*

Ey âriflerin derûnundan ve bâtınından gaflette Ashâb-ı Kehf'in köpeğinden daha aşağı olan kimse, o âriflerin kalbinden can mercanını çal! Ya'ni âriflerin nûr-ı kalbinden istifâde husûsunda bir köpekten daha aşağı olma! İnsan sûretinde yaratılmış olduğun halde, o ni'metin kadrini bil ve hakkını îfâ et!

چونکه دزدی باری آن در لطیف　　　چونکه حامل میشوی باری شریف

1418. *Çaldığın vakit o latîf inciyi hâmil olursun; hâmil olduğun vakit şerîfi yüklenirsin.*

Çaldığın vakit o latîf olan inciyi, ya'ni rûh-ı izâfîyi hâmil olursun. O canı hâmil olduğun vakit dahi, müddet-i ömründe şerîf olan bir yükün hâmili olursun.

فهم کردن مریدان که شیخ ذوالنون دیوانه نشده قاصد کرده است

Mürîdlerin anlamasıdır ki, Şeyh Zünnûn deli olmamıştır, kasden yapmıştır.

دوستان در قصهء ذالنون شدند　　　سوی زندان و در آن رأیی زدند

1419. *Dostlar Zünnûn'un kıssasında zindan tarafına gittiler ve orada bir re'y vurdular.*

Zünnûn-ı Mısrî hazretlerinin mürîdleri, onun cinnetini müzâkere ederek, görmek üzere tımarhâneye gittiler ve orada o Hazret'in hâli hakkında bir re'y ve karar verdiler.

کین مگر قاصد کند یا حکمتیست　　　او درین دین قبلهء و آیتیست

1420. [1431] *Dediler ki: "Ancak kasden yapar; yâhut bir hikmet vardır. Zîrâ o bu dînde bir kıble ve bir âyettir."*

دور دور از عقل چون دریای او　　　تا جنون باشد سفه فرمای او

1421. *Deliliğin ona sefâhet buyurucu olması, onun deryâ gibi olan aklından pek uzaktır.*

حاش لله از کمال جاه او　　　کابر بیماری بپوشد ماه او

1422. *Hâşâ lillâh onun mertebesinin kemâlinden ki, onun ayını hastalık bulutu örtsün!*

"Hâşâ lillâh", taaccüb vaktinde söylenen bir sözdür. Ya'ni "Allâh Teâlâ bundan münezzehtir ki, böyle bir kâmili deli yapsın!" demek olur.

او ز شر عامه اندر خانه شد　　　او ز ننگ عاقلان دیوانه شد

1423. *O avâmın şerrinden ev içinde oldu; o âkılların ârından deli oldu!*

"O, avâmın şerrinden dört duvar içine çekildi. O kendi akl-ı maâşlarıyla iftihâr edip gurûr-ı ilmî ve idrâke düşen ehl-i gafletin aklını gördü; "Bunların arasında yaşamak ve gezmekten ise, deli olup tımarhâneye kapanmak daha evlâdır" dedi ve kendisini kasden deli olmuş gösterdi. Yoksa onun hâli şu beyitin mâsadakıdır:

از درون شو آشنا وز بیرون بیگانه وش　　　اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان

[Nazmen] tercüme:

"Derûndan âşinâ ol, taşradan bîgâne sansınlar.
Bu bir zîbâ reviştir âkıl ol, dîvâne sansınlar."

او ز عار عقل کند و تن پرست　　　قاصدا رفتست و دیوانه شدست

1424. *O nâkıs ve ten-perest olan aklın ârından, kasden gitmiştir ve deli olmuştur.*

"Künd" belîd ve nâkısu'l-akl olan kimseye derler. Ya'ni, Hz. Zünnûn bu akl-ı cüz'înin maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyedeki za'f ve noksânını ve ancak cismin idâresine kâfî bir kudreti olduğunu gördü; "Bu sıfatta olan bir aklın idâresi altında kalmaktan ise, deli olmak daha hayırlıdır" deyip, kendisini kasden deliler zümresine ilhâk etmiştir.

که ببندیدم قوی وز ساز گاو　　　بر سر و پشتم بزن وین را مکاو

1425. *Der ki: "Beni kavî bağlayın ve öküz masnû'undan başıma ve arkama vurun ve bunu tefahhus etmeyin!"*

Ya'ni, Zünnûn hazretleri bu vaz'-ı zâhirîsi ile bize der ki: "Beni sıkı sıkı bağlayın ve öküzün kuyruğundan yapılmış olan kamçı ile başıma ve arkama vurun ve bunun sebebini araştırmayın!"

تا ز زخم لخت یابم من حیات   چون قتیل از گاو موسی ای ثقات

1426. *"Tâ ki ey sikāt, o kuyruk parçasının zahminden, Mûsâ'nın öküzünden katîl gibi hayat bulayım!"*

"Tâ ki ey sikāt, ya'ni dînin büyükleri olan ehl-i hakîkat, o öküz kuyruğu parçasının darbı sebebiyle, Mûsâ (a.s.) zamânında öldürülmüş olan bir kimseye öküzün parçasından vurulup dirilmiş olduğu gibi, ben de hayât-ı ma'nevî bulayım!"

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'da beyân buyurulan kıssaya işâret olunur. Kıssanın hülâsası şudur: Benî İsrâîl arasında Âmîl b. Şurahbil isminde zengin bir ihtiyar var idi. Amcalarının çocuklarından başka da vârisleri yok idi. Bu ihtiyarı, malına tama'an sahrâya götürüp öldürdüler; ba'dehû iki köy arasına bırakıp, bu köylerin halkından onun diyetini istediler. Köylerin ahâlîsi Mûsâ (a.s.)a gelip şikâyet etti. Mûsâ (a.s.) bu ahâlîyi topladı. Onlara yemîn teklîf etti. Onlar da bu katilden haberleri olmadığına yemîn ettiler. Cenâb-ı Mûsâ onlara maktûlün diyetini vermekle hükmetti. Onlar dediler ki: "Yâ Nebiyyallâh, biz diyeti verelim; fakat sen de Hak'tan niyâz eyle ki, bu maktûlün kātilini lütfen bize bildirsin!" Cenâb-ı Mûsâ, vahy-i ilâhî üzerine bunlara buyurdu ki: "Bir öküz kesin; onun parçası ile maktûle vurun ki, maktûl dirilsin ve kātilini haber versin." Bu kıssa, sûre-i Bakara'da وَ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً... (Bakara, 2/67) [ya'ni "Mûsa kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de...] âyet-i kerîmesinden i'tibâren beyân buyurulur. Tafsîli tefsîr kitaplarında mündericdir.

Ya'ni, "insanın kalb"i ölmüş bir kimseye; ve "nefs"i de öküze benzer. Kalbini diriltmek isteyen kimse, mücâhede kılıcı ile nefsinin öküzünü öldürsün demek olur.

تاز زخم لخت گاوی خوش شوم   همچو کشته گاو موسی گش شوم

1427. *"Tâ ki öküze mensûb olan parçanın darbından hoş olayım; Mûsâ'nın öküzünün ölmüşü gibi mahbûb olayım."*

Ya'ni, öküz gibi olan nefsi öldüreyim ve onun parçaları olan sıfatlarını, ölü mesâbesinde olan kalbime vura vura dirilteyim ve Mûsâ (a.s.)ın kestirdiği

öküzün parçalarının darbesinden dirilen maktûl gibi dirilerek makbûl ve mahbûb olsun ve esrâr-ı ilâhiyyeden haber versin.

زنده شد کشته ز زخم دم گاو همچو مس از کیمیا شد زر ساو

1428. *Öküzün kuyruğunun darbesinden, ölmüş diri oldu; bakır gibi kimyâdan, hâlis altun parçaları oldu!*

"Sâv" kelimesinin, *Şemsü'l-Lügât*'ın beyânına göre müteaddid ma'nâları vardır. Burada, hâlis altın parçaları ma'nâsınadır.

کشته بر جست و بگفت اسرار را وا نمود آن زمرهٔ خونخوار را

1429. *Ölmüş sıçradı ve esrârı söyledi; o hunhâr zümreyi açıkça gösterdi.*

Cenâb-ı Mûsâ zamânında maktûl olan ihtiyar, öküzün darbesinden dirilip, sıçradı ve kalktı ve esrârı söyledi; kātillerinin kimler olduğunu açıktan açığa gösterdi.

گفت روشن کین جماعت کشته اند کین زمان در خصمیم آشفته اند

1430. [1441] *Açık olarak dedi ki: "Bu cemâat öldürmüşlerdir ki, bu zaman benim husûmetimde âşüftedirler!"*

O maktûl ihtiyar açıktan açığa dedi ki: "Beni öldürenler bunlardır ki, şimdi benim katlimden dolayı köyler halkına karşı husûmette bulunuyorlar ve zâhirde perîşanlıklar ızhâr ediyorlar!"

چونکه کشته گردد این جسم گران زنده گردد هستئ اسرار دان

1431. *Vaktâki bu sakîl cisim ölmüş ola, esrâr bilici bir varlık diri olur!*

Bu sakîl olan cism-i unsurînin ahkâmı ve nefsin sıfatları muattal olduğu vakit, esrâr-ı ilâhiyyeye vâkıf olan rûh dirilir ve kuvvet bulur ve bu cisimden artık rûhun ahkâm ve âsârı zâhir olmağa başlar.

جان او بیند بهشت و نار را باز داند جملهٔ اسرار را

1432. *Onun canı cenneti ve cehennemi görür, cümle esrârı açık bilir!*

وا نماید خونیان دیو را وا نماید دام خدعه و ریو را

1433. *Şeytân kātillerini açık gösterir; hud'a tuzağını ve mekri açık gösterir.*

Ya'ni, nefis öküzünün parçalarının darbesinden dirilen rûh, artık âlem-i gaybı müşâhedeye başlar ve sûret perdelerinin altında gizli olan cennet ve

cehennemi ve onların ehlini âşikâre olarak görür. Ve onun nazarında, خفت الجنة بالمكاره و حفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet nefsin mekrûh gördüğü şeyler ile; ve cehennem nefsin arzû ettiği şeylerle örtülmüştür" hadîs-i şerîfinin sırrı zâhir olur. Ve insanı helâke sa'y eden şeytanları ve onların bu âlem-i sûretteki hud'alarının tuzaklarını ve mekrlerini müşâhede eder ve bunları açıkça beyân eder.

گاو کشتن هست از شرط طریق   تا شود از زخم دمش جان مفیق

1434. *Öküzü öldürmek tarîkın şartındandır, tâ ki onun kuyruğunun darbesinden can mufîk olsun!*

Nefis öküzünün kuyruğunun darbesinden can ifâkat bulmak için, o nefis öküzünü öldürmek Hak yolunun şartındandır.

گاو نفس خویش را زوتر بکش   تا شود روح خفی زنده بهش

1435. *Nefsinin öküzünü pek çabuk öldür, tâ ki gizli rûh akıl ile diri olsun!*

"Zû-ter", "zûd-ter" in muhaffefidir; pek çabuk demektir. "Huş", akıl ma'nâsına olan "hûş" muhaffefidir. Ya'ni, bu hayât-ı sûrî pek kısadır. Bu fırsatı kaçırmaksızın nefsinin öküzünü pek çabuk öldür ki, nefsinin ahkâmı altında zebûn ve gizli kalmış olan rûhun, akl-ı maâd ile diri olsun. Zîrâ akl-ı maâş, insanın rûh-ı hayvânîsinin sıfatıdır; ve akl-ı maâd ise rûh-ı insânîsinin sıfatıdır. Nefis öküzü kendisine mahsûs olan bu akl-ı maâş ile berâber diridir. O ölüp rûh dirilirse, rûh da kendisinin sıfatı olan akl-ı maâd ile berâber dirilir.

رجوع بحکایت ذوالنون قدس سره

Zünnûn (k.s.) hikâyesine rücû'

چون رسیدند آن نفر نزدیك او   بانگ بر زد هی کیانید اتقوا

1436. *Vaktâki o cemâat onun nezdine eriştiler: "Hey!.. Kimlersiniz, sakının!" diye bağırdı.*

با ادب گفتند ما از دوستان   بهر پرسش آمدیم اینجا بجان

1437. *Edeb ile dediler ki: "Biz dostlardanız; buraya can ile sormak için geldik!"*

O mürîdler kemâl-i edeb ile Zünnûn hazretlerine dediler ki: "Biz senin muhiblerindeniz, buraya sıdk u ihlâs ile senin hatırını sormak için geldik!"

چونی ای دریای عقل ذو فنون   این چه بهتانست بر عقلت جنون

1438. *"Ey akl-ı zû-fünûn deryâsı, nasılsın; senin aklının üzerine bu ne büyük iftirâdır?"*

"Senin akl-ı kâmilin fünûn sâhibi olan bir deryâdır. Ey böyle bir aklın sâhibi olan zât-ı şerîf, hâlin nedir? Senin bu mertebede olan aklına delilik isnâdı ne büyük bir iftirâdır!" dediler.

دود کلخن کی رسد بر آفتاب   چون شود عنقا شکسته از غراب

1439. *"Külhanın dumanı ne vakit güneşe erişir; ankā kargadan nasıl şikeste olur?"*

"Seni buraya getirenlerin akılları külhan gibidir ve onların verdikleri hüküm külhan dumanı gibidir. Ve senin aklın ise güneşe benzer. Onların akıllarının âsârı senin mertebe-i aklına yetişemez. Ve sen ankā kuşu gibisin; onlar karga mesâbesindedir. Hiç ankā kuşu kargaya mağlûb olur mu?"

وا مگیر از ما بیان کن این سخن   ما محبانیم با ما این مکن

1440. *"Bizden geri tutma, bu sözü beyân et; biz muhibleriz, bunu bize yapma!"*
[1451]

"Biz yabancı değiliz, senin muhibbin ve mahreminiz. Binâenaleyh hâlini bizden saklama; bu delilik hâlindeki maksat ve hikmet nedir söyle!"

مر محبانرا نشاید دور کرد   یا برو پوش و دغل مهجور کرد

1441. *Muhibleri teb'îd etmek, yâhut onlar üzerine setri ve mekri terk etmek lâyık olmaz!"*

Muhibleri de yabancılar gibi kendi sırrından uzaklaştırmak ve yâhut onlara karşı da tesettür ve mekr usûlünü vaz' etmek münâsib değildir.

راز را اندر میان آور شها   رو مکن در ابر پنهانی مها

1442. *"Ey şâh sırrı ortaya getir; ey ay, yüzüne bulut içinde gizlilik yapma!"*

Ey şâh-ı hakîkat, bu hâli ihtiyâr etmenin sır ve hikmetini meydana koy! Ey ulûm-ı ledünniyye ayı, akl-ı şerîfinin parlak yüzünü bu delilik bulutu içinde saklama!

ما محب و صادق و دل خسته ایم　　در دو عالم دل بتو در بسته ایم

1443. *"Biz muhib ve sâdıkız ve mahzûnuz; iki âlemde gönlümüzü sana bağlamışız!"*

فحش آغازید و دشنام از گزاف　　گفت او دیوانگانه زی و قاف

1444. *Güzâf cihetinden fuhşa başladı ve söğdü; o delice zî vü kāf dedi.*

"Güzâf" birkaç ma'nâya gelir. Burada, herze ve beyhûde ve hesapsız ma'nâları münâsib düşer. فحش آغازیدن, ağzını bozmağa başlamak; "zî vü kāf", ma'nâsız ve saçma sapan sözler ma'nâsınadır. Hind nüshalarında زین وقاف vâki'dir. Fakat bu kelimelerin beyite münâsebetini bulmak için tekellüf ihtiyârı lâzımdır. Binâenaleyh, Ankaravî nüshası müreccahtır. Ya'ni, hesapsız olarak veyâ herze ve beyhûde cihetinden ağzını bozmağa başladı ve o delicesine saçma sapan sözler söyledi.

بر جهید و سنگ پران کرد و چوب　　جملگی بگریختند از بیم کوب

1445. *Sıçradı ve taş ve sopa fırlattı; hepsi darbe korkusundan kaçtılar.*

قهقهه خندید و جنبانید سر　　گفت باد ریش این یاران نگر

1446. *Kahkaha ile güldü ve başını salladı; dedi ki: "Bu dostların sakalının rüzgârına bak!"*

"Bâd-ı rîş", hod-nümâlık ve lâftan kinâyedir. Ya'ni, Zünnûn hazretleri, candan dostluk da'vâsında bulunan mürîdlerin taştan ve sopadan kaçtıklarını görünce; "Hele şu dostların hod-nümâlıklarına ve kuru laflarına bak!" dedi.

دوستان بین کو نشان دوستان　　دوستانرا رنج باشد همچو جان

1447. *Dostları gör, hani dostların nişânı? Dostlar için renc, can gibi olur!*

Dostluk da'vâsında bulunanları gör! Bunlarda muhabbet alâmeti nerede? Dostun dosta olan zahmeti ve meşakkati can gibi makbûl olur. Dostun ezâsından ve cefâsından şikâyet eden kimse onun dostu değildir. Zîrâ, ضرب الحبيب احلى من الزبيب ya'ni "Dostun darbı, kuru üzümden daha tatlıdır" darb-ı meseli meşhûrdur.

کی کران گیرد ز رنج دوست دوست   رنج مغز و دوستی آنرا چو پوست

1448. *Dost dostun ezâsından ne vakit kenârı tutar? Renc mağzdır ve dostluk ona post gibidir.*

"Kerân" kenâr ma'nâsınadır. Ya'ni, dost dostun cefâsından bir kenâra çekilmez ve ictinâb etmez. Renc ve cefâ, dostluk da'vâ-yı zâhirîsinin iç yüzüdür ve zâhirî olan muâmelât-ı dostâne kabuk gibidir. Bu muâmelât-ı dostânenin iç yüzünün sağlam veyâ çürük olduğu, dosttan cefâ ve ezâ vâki' olduğu vakit meydana çıkar. Binâenaleyh dostun cefâsını ni'met bilenler enderdir. Bu îzâhâttan, Allâh'a muhabbet da'vâsında bulunan kullar arasında hakîkî muhibler de mebzûl olmadığı anlaşılır.

نی نشان دوستی شد سر خوشی   در بلا و آفت محنت کشی

1449. *Dostluğun alâmeti, belâda ve âfette ve mihnet-keşlikte sarhoşluk olmadı mı?*

Allâh'ın hakîkî dostları, O'nun tarafından belâ ve mihnet teveccüh ettiği vakit, şikâyet etmek şöyle dursun, bilakis kemâl-i zevklerinden mest olurlar.

دوست همچون زر بلا چون آتشست   زر خالص در دل آتش خوشست

1450. [1461] *Dost altın gibi, belâ ateş gibidir; hâlis altın ateş içinde hoştur.*

امتحان کردن خواجهٔ لقمان زیرکیٔ لقمانرا

Lokmân'ın zeyrekliğini, Lokmân'ın efendisinin imtihân etmesi

نی که لقمان را که بندهٔ پاك بود   روز و شب در بندگی چالاك بود

1451. *Lokmân'a mahsûs değil midir ki, temiz bir bende idi; gece ve gündüz bendelikte çevik idi.*

Ya'ni, mihnet içinde hoş olmak hâli Lokmân'a mahsûs değil mi idi ki, o hâlis bir bende idi ve gece ve gündüz bendeliğini sür'at-i tâmme ile îfâ ederdi.

خواجه او را داشتی در کار پیش   بهترش دیدی ز فرزندان خویش

1452. *Efendisi onu işte ileri tutardı; onu kendi evlâdlarından daha iyi görürdü.*

Efendisi Lokmân'ı muâmelâtında muhterem tutar ve onu kendi evlâdlarından daha ziyâde kendisine vefâkâr ve sâdık görürdü.

زانچه لقمان گرچه بنده زاده بود   خواجه بود واز هوا آزاده بود

1453. *Çünkü Lokmân her ne kadar köle evlâdı ise de, efendi idi ve hevâdan âzâde idi.*

Efendisinin onu muhterem tutmasının sebebi bu idi ki, Lokmân her ne kadar neseb i'tibâriyle sûrette köle evlâdı idiyse de, ma'nâda efendi ve asîl idi ve hevâ-yı nefsânîden kurtulmuş idi. Zîrâ ma'nâsı insan olmayan bir kimsenin nesebi ile iftihârı boştur. Nitekim, Şâh Bahâeddin Nakşbend hazretleri, "İnsanlar neseb ile bir yere vâsıl olmaz" buyurmuşlardır. Ve hükemâdan Sokrat'a bir beyzâde gidip demiş ki: "Sen âhâd-ı nâstan birinin oğlusun ve ben beyzâdeyim!" Sokrat cevâben: " Be hey bîçâre, senin asâletin sende bitiyor; ve benim asâletim bende başlıyor!" diyerek iskât etmişlerdir.

گفت شاهی شیخ را اندر سخن   چیزی از بخشش ز من در خواست کن

1454. *Pâdişâhın birisi bir şeyhe söz esnâsında: "Benden ihsân cinsinden bir şey iste!" dedi.*

گفت ای شه شرم نابد مر ترا   که چنین گویی مرا زین بر تر آ

1455. *Dedi ki: "Ey şâh, sana utanma gelmez mi ki, bana böyle söylersin! Bundan daha yukarıya gel!"*

Şeyh cevâben dedi ki: "Ey şâh, bana böyle söylemekten utanmaz mısın? Bu mertebeden yüksel!"

من دو بنده دارم و ایشان حقیر   وآن دو بر تو حاکمانند و امیر

1456. *"Benim iki kölem vardır ve onlar hakîrdir; halbuki o ikisi senin üzerine hâkim ve emîrdirler!"*

Benim iki kölem vardır ki, onlar benim indimde ehemmiyyetsiz ve hakîrdirler. Bununla berâber benim bu iki hakîr kölem senin üzerine hâkim ve beydirler!

گفت شه آن دو چه اند این ذلتست　　گفت آن یك خشم و دیگر شهوتست

1457. *Şâh dedi ki: "O iki nelerdir? Bu zillettir!" Dedi: "Onun biri gazab ve diğeri şehvettir."*

Şâh şeyhe dedi ki: "O iki hakîr köle kimlerdir? Senin bu sözün bana zillettir!" Şeyh cevâb verdi ki: "O hakîr kölenin birisi gazab ve diğeri şehvettir. Ve ben bunları hükmüme esîr etmişimdir. Sen ise bunların esîrisin ve ef'âline hükmeden bunlardır!"

شاه آن دان کو ز شاهی فارغست　　بی مه و خورشید نورش بازغست

1458. *Şâh onu bil ki, şâhlıktan fâriğdir; aysız ve güneşsiz onun nûru tulû' edicidir.*

مخزن آن دارد که مخزن ذات اوست　　هستی او دارد که با هستی عدوست

1459. *Mahzeni o tutar ki, mahzen onun zâtıdır; vücûdu o tutar ki, vücûda düşmandır.*

Mahzen sâhibi odur ki, onun zâtı ve hakîkatı mahzen olmuştur; ve hakîkî varlık o kimsenindir ki, mevhûm olan bu izâfî varlığa düşman olmuştur.

خواجهء لقمان بظاهر خواجه وش　　در حقیقت بنده لقمان خواجه اش

1460. [1471] *Lokmân'ın efendisi zâhirde onun efendisi, hakîkatta bende; Lokmân onun efendisi idi.*

Lokmân'ın efendisi her ne kadar zâhirde onun efendisi idiyse de, hakîkatta onun bendesi idi; ve Lokmân ise onun efendisi idi.

در جهان باز گونه زین بسی ست　　در نظر شان گوهری کم از خسی ست

1461. *Ma'kûs olan cihanda bundan birçok vardır; onların nazarlarında bir gevher çöpten daha aşağıdır.*

Bu âlem-i sûretin umûru hep tersinedir. Kıymetsiz olan kıymetli ve kıymetli olan kıymetsiz i'tibâr olunur. Binâenaleyh ehl-i dünyâ ma'nâdaki kıymete değil, zâhirdeki müzeyyenâta ve âlâyişe nazar ederler. Bu sebeple onların nazarında, hakîkatta bir cevher olan ehl-i ma'nâ çörçöpten daha aşağıdır.

مر بیابانرا مفازه نام شد　　نام و رنگی عقلشانرا دام شد

1462. *Beyâbâna "mefâze" nâm oldu; bir nâm u renk onların aklına tuzak oldu!*

Nitekim bu ters olan cihânda, beyâbâna "mefâze" tesmiye olundu. Halbuki lügatta "mefâze"nin ma'nâsı, fevz ve necât bulacak mahal demektir. "Beyâbân" ise mahall-i helâk olduğu halde, ona ma'kûs olarak "mefâze" dediler. Ve kezâ lisân-ı Arab'da böyle ters ta'bîrlerin diğer nazîrleri vardır. Gâyet âciz ve gabî olan kimseye, zeyrek ve akıllı ma'nâsına olan "fehâme" derler. Bu ta'bîrin menşe'i budur ki: Birisi koltuğuna bir âhû almış, ona kaça aldığını sormuşlar; o da, "On akçeye aldım" demek işâreti olarak, iki ellerinin parmaklarını açmış ve dilini de çıkarmış; fakat ellerini göstermek için kollarını açınca âhû da kaçmış. Ona "fehâme" demişlerdir. Ve bu ehl-i dünyânın aklına nâm ve şöhret ve renk ve âlâyiş, tuzak olarak onları musahhar kıldı.

Hind nüshalarında "Reng" yerine "neng" münderecdir. Bu sûrette ma'nâ: "Ehl-i dünyânın aklına âr-ı zâhirî tuzaktır" demek olur.

یك گره را خود معرف جامه است　　در قبا گویند کو از عامه است

1463. *Bir tâifenin muarrifi muhakkak elbise oldu; kabâ içinde derler ki: "O avâmdandır!"*

Bir tâifeye göre insanların kıymetini bildiren şey, mükellef ve süslü elbiselerdir. Böyle bir kimseyi görünce: "Bu mühim bir kimsedir!" diye i'tibâr ederler. Ve fakat, abâ giymiş, hadd-i zâtında münevver bir kimseyi görseler, "Bu kimse âhâd-ı nâstan ehemmiyyetsiz bir adamdır!" diye i'tibâr etmezler. İşte ehl-i dünyânın hâli budur.

یك گره را ظاهر سالوس زهد　　نور باید تا بود جاسوس زهد

1464. *Bir gürûh için, zühd sâlûsunun zâhiri vardır; nûr lâzımdır, tâ ki zühdün câsûsu olsun!*

Bir tâife, zühd hîlekârlarının zâhirine aldanırlar ve sûret-i zâhirede zühdünü gördüğü kimseyi ekâbir-i evliyâdan zannederler. Halbuki zühd-i hakîkînin câsûsu ve mümeyyizi nûr-ı bâtındır. Zîrâ dünyâ için dünyâyı terk edenler ve erbâb-ı zühd ve takvâ sûretinde görünenler vardır. Bunların hâlini ancak nûr-ı bâtın temyîz edebilir.

نور باید پاك از تقلید و غوْل　　تا شناسد مرد را بی فعل و قول

1465. *Taklîdden ve kapmaktan pâk bir nûr lâzımdır, tâ ki adamı fiilsiz ve kavlsiz anlasın.*

"Gavl" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. *Müntehabü'l-Lügât*'ın beyânına göre, nâgâh almak ve kapmak ma'nâsına gelir. Ankaravî hazretleri de bu ma'nâyı almıştır. Ya'ni, bir kimse gördüğü bir adamın mâhiyeti hakkında, ya öğrendiği kavâide taklîden; ve yâhut onun fiilinden ve sözünden aldığı ma'lûmâta müsteniden bir hüküm verebilecektir. Halbuki o bu hükümlerinde ekseriyâ aldanabilir. Bunun için röntgen şuâ'ı gibi kalbinin nâfiz bir nûru lâzımdır ki, onun ahvâl-i bâtınesini müşâhede edebilsin. Hind nüshalarında "gavl" yerine "'avl" vâki'dir. Ve şârihlerden Bahru'l-Ulûm bu kelimenin cevr ve meyl ma'nâsına da geldiğini; ve burada "cevr"den murâd, istidlâl tarîkıyle müşâhede olduğunu beyân eder.

در رود در قلب او از راه عقل　　　نقد او بیند نباشد بند نقل

1466. *Akıl yolundan onun kalbine gider; onun nakdini görür, nakdin bendi olmaz.*

Taklîd ve zâhirden alış, akl-ı dimâğî ve zekâ-i cismânî yolundan bir kimsenin ahvâl-i kalbiyyesine muttali' olmağa çalışmaktır. Böyle kimse, gördüğü adamın nakdini, ya'ni zâhirini görür ve ma'lûmâtı zâhirden menkûl olan şeye münhasır kalır ve naklin bendi olmaz. Ya'ni onun nazarında bu menkûl olan hissiyâtı takyîd edecek bir şey bulunmaz ki, hilâfına hüküm edebilsin. Meselâ bir kimse bir âbid ve zâhidi libâs-ı zühd ve takvâda görür ve sûfiyâne olan sözlerini dinler; onun zühd ve takvâ sâhibi olduğuna hükmeder, fakat ahvâl-i kalbiyyesini bilmez. İşte akıl ve istidlâl yolunun hidâyeti ve rehberliği bu kadardır. Bu hâle "firâset-i hikemiyye" derler. Bu firâset, hükmünde hatâ eder.

بندگان خاص علام الغیوب　　　در جهان جان جواسیس القلوب

1467. *Allâmü'l-guyûbun has kulları, can cihânında kalblerin câsûslarıdır.*

Ya'ni, gaybleri pek ziyâde bilen Allâh Teâlâ'nın has kulları vardır ki, onlar اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının; zîrâ Allâh'ın nûruyla nazar ederler!" hadîs-i şerîfi mûcibince, "firâset-i şer'iyye" sâhibleridir. Nazarları sûretlere değil, kalblerin ahvâline vâki' olur ve onlar kalblerin ahvâlini tecessüs ederler. Ve hükümlerini, gördükleri sûretlere göre değil, kalblerin ahvâline göre verirler. Binâenaleyh onlara karşı zâhirî hîleler ve mekrler müessir olmaz.

در درون دل در آید چون خیال　　　پیش او مکشوف باشد سر حال

1468. *Hayâl gibi kalbin içine girer, onun indinde hâlin sırrı mekşûf olur.*

Allâh Teâlâ'nın has kulları, hayâl gibi latîf olarak kalbin içine girerler ve o kalbin ne düşündüğünü ve ne tahayyül ettiğini görürler. Onların indinde her bir adamın herkesten sakladığı hâlinin sırrı apaçık zâhir olur. Binâenaleyh insân-ı kâmil sâlikin ahvâl-i kalbiyyesini göre göre hastalığını anlar ve ona göre terbiye ve tedâvî eder. Bu halde olmayan, nefsinde kâmil olsa da, sâliki terbiye edip kemâle getiremez.

در تن گنجشك چيست از برگ و ساز　　　　که شود پوشيده آن بر عقل باز

1469. *Serçenin cisminde ne kuvvet ve tertîb vardır ki, o doğanın aklına mestûr olsun?*

İnsân-ı nâkıs serçe kuşu gibi zaîftir. Onun cisminde settârlık cihetinde ne derece kuvvet ve tertîb olabilir ki, o serçe kendi hâlini belli etmemek için birtakım tertîb ve tedbîre tevessül etsin de onun bu tertîbâtı doğan kuşu gibi olan insân-ı kâmilin akl-ı kâmilinin nazarından kapalı ve mestûr kalsın?

آنکه واقف گشت بر اسرار هو　　　　سر مخلوقات چه بود پیش او

1470. [1481] *O kimse ki, Hû'nun sırlarına vâkıf oldu; onun önünde mahlûkâtın sırları ne olur?*

أَلاَ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussilet, 41/54) ya'ni "Âgâh ol, muhakkak hüviyyet-i ilâhiyye her şeyi kaplayıcıdır!" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, hüviyyet-i ilâhiyye her şeyi muhît olduğu ve insân-ı kâmil o hüviyyetin esrârına vâkıf bulunduğu halde, zaîf olan mahlûkâtın sırrını bilmek o insân-ı kâmile gâyet kolaydır. "Hüviyyet-i ilâhiyyenin esrârı"ndan murâd, suver-i ilmiyye-i Hak'tır. İnsân-ı kâmil, Hakk'ın keşf ettiği kadar bu âlemi müşâhede eder. Ve insanın kalbi ise, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinden bir numûnedir.

آنکه بر افلاك رفتارش بود　　　　بر زمین رفتن چه دشوارش بود

1471. *O kimse ki, onun eflâk üzerinde gidişi ola, ona yeryüzünde gitmek niye müşkil olsun?*

"Eflâk"tan murâd, suver-i ilmiyye-i Hak; ve "yeryüzü"nden murâd, suver-i ilmiyye-i mahlûktur.

در کف داود کآهن گشت موم　　　　موم چه بود در کف او ای ظلوم

1472. *Zîrâ Dâvûd'un avucunda demir mum oldu; ey zalûm onun avucunda mum ne olur?*

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe', 34/10) ya'ni "Biz Dâvûda demiri yumuşattık." âyet-i kerîmesine işârettir. Ya'ni, insân-ı kâmil olan Dâvûd (a.s.)ın avucunda demir mum gibi yumuşak oldu. Ey isti'dâdını âlem-i sûrete sarf etmekle nefsine mübâlağa ile zulmeden gâfil, demirin yanında mumun ne hükmü olur?

بود لقمان بنده شكل و خواجهء   بندگى بر ظاهرش ديباجهء

1473. *Lokmân bende şeklinde bir efendi idi; onun zâhirinde bendelik bir dîbâce idi!*

"Dîbâce", lügatta yüzün yarısına derler. Kitap mukaddimesine "dîbâce" demeleri, o kitap münderecâtının kısmen icmâlinden ve kısmen tafsîlinden bahs ettiği içindir. Ya'ni, Lokmân zâhirde köle kıyâfetinde bir efendi idi. Onun zâhirinde kölelik, kendi kitâb-ı bâtınının bir dîbâcesi ve vech-i bâtınının bir parçasını gösterir bir şey idi.

چون رود خواجه بجاى نا شناس   در غلام خويش پوشاند لباس

1474. *Efendi tanınmadık yere gittiği vakit, elbisesini kendi kölesine giydirir.*

او بپوشد جامهاى آن غلام   مر غلام خويش را سازد امام

1475. *O, o kölenin elbiselerini giyer; kendi kölesini imâm yapar!*

Efendi de o kölenin esvâbını giyer ve kendisini köle farz eder ve kendi kölesini imâm ve muktedâ yapıp, sûrette onun emrine tâbi' olur.

در پيش چون بندگان در ره شود   تانبايد زو كسى آگه شود

1476. *Ondan bir kimse âgâh olmaması lâzım olduğu için, köleler gibi yolda arkada olur.*

Efendi kendisini tanıtmamak için, kölesinin esvâbını kendisi giyer ve kendi esvâbını da kölesine giydirir ve yollarda kölesinin arkasında bir köle vaz'iyyetinde yürür.

گويد اى بنده تو رو در صدر شين   من بگيرم كفش چون بندهء كهين

1477. *Der ki: "Ey köle sen git sadrda otur; ben hakîr köle gibi pabuç tutayım!"*

"Şîn", "nişesten" masdarının muhaffefi olan شستن masdarından emr-i hâzırdır. "Otur!" ma'nâsına.

تو درشتی کن مرا دشنام ده مر مرا تو هیچ توقیری منه

1478. *"Sen sertlik et, bana söğ; sen benim için hiç tevkîr tutma!"*

Efendilik îcâbâtından gaflete düşme; efendinin bir kölesine yaptığı sert muâmele gibi muâmele yap ve bana meselâ "Hayvan herif, niçin bunu böyle yaptın?" gibi ağır sözler söyle! Sakın şaşırıp da bana karşı tevkîr ve ihtirâm muâmelesi yapma?

ترك خدمت خدمت تو داشتم تا بغربت تخم حیلت کاشتم

1479. *"Gurbette hîle tohumunu ekmek için, hizmet terkini senin hizmetin tuttum."*

Bu diyâr-ı gurbette hîle tohumunu ekmek ve onun semeresinden istifâde etmek için, senin kölelik hizmetini terk etmeni ben bir hizmet farz ediyorum.

خواجگان این بندگیها کرده اند تا گمان آید که ایشان بنده اند

1480. [1491] *Onların köle oldukları zannı gelmek için, efendiler bu kölelikleri etmişlerdir.*

چشم پر بودند و سیر از خواجگی کارها را کرده اند آمادگی

1481. *Efendilikten gözü dolu ve tok idiler; işlerini hazır etmişlerdir.*

Hakîkatta efendi olan Allâmu'l-guyûbun has kulları, bu ma'kûs olan sûret âleminde kendilerini bende hâlinde göstermişlerdir. Zîrâ onların gözü âlem-i zâhirin efendiliğinden müstağnî ve tok idi; ve onlar bu âlemde kendilerine lâzım olan vazîfeyi hazırlamışlardır.

وین غلامان هوا بر عکس آن خویشتن بنموده خواجهء عقل و جان

1482. *Ve bu hevâ köleleri onun aksine, kendilerini akıl ve can efendisi göstermişlerdir.*

Ve ehl-i sûret olan hevâ-yı nefsânî kölelerine gelince, onlar bunların aksine olarak, kendilerini akıl ve can âleminin efendisi göstermişler ve kibir ve ucbe mübtelâ olmuşlardır.

آید از خواجه ره افکندگی ناید از بنده بغیر بندگی

1483. *Efendiden efendilik yolu gelir; bendeden, bendelikten gayri gelmez.*

Hakîkatta efendi olan kimse Allâh'ın has kulu olan kimsedir. Ve böyle bir kimseden zillet ve tevâzu' yolu zâhir olur. Zîrâ Allâh'a kul olan kimseden, kulluğun îcâbâtından başka bir şey zâhir olmaz.

پس ازان عالم بدين عالم چنان   تعبيتها هست بر عكس اين بدان

1484. *İmdi, o âlemden bu âleme böyle akis üzere ta'biyeler vardır, bunu bil!*

Ya'ni, o âlem-i ma'nâdan bu âlem-i sûrete böyle aksine olarak ta'biyeler ve tertîbler vardır. Efendi, köle ve köle, efendi; ve saîd, şakî ve şakî, saîd; ve hayır, şer ve şer hayır sûretlerinde zâhir olur. Nitekim bu hakîkata, عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ (Bakara, 2/216) ya'ni "Sevdiğiniz şey câiz ki sizin için şer olsun; ve istikrâh ettiğiniz şey câiz ki sizin için hayır olsun" âyet-i kerîmesinde işâret buyurulur. İşte bu hakîkatı bil!

خواجهء لقمان ازين حال نهان   بود واقف ديده بود از وى نشان

1485. *Lokmân'ın efendisi bu gizli halden vâkıf idi; ondan alâmet görmüş idi.*

Lokmân'ın efendisi bu gizli halden, ya'ni âlem-i sûrette aksine olarak tertîbler vâki' olduğundan âgâh olmuş ve hakîkatta efendi olan Lokmân'ın köleliğini bu hâle bir alâmet görmüş idi.

راز مى دانست و خوش مى راند خر   از براى مصلحت آن راهبر

1486. *Sırrı bilir idi o râh-ber; maslahat için eşeği iyi sürerdi.*

Lokmân'ın efendisi sırrı, ya'ni âlem-i sûrette aksine tertîbler vâki' olduğunu bilirdi. Kendisi zâhirde onun efendisi olduğundan, nefsinin eşeğini maslahat-ı zâhire için iyi sürerdi; ya'ni Lokmân'ın kadrini ve i'tibârını bilmek sûretiyle ona karşı muâmele ederdi ve nefsinin eşeğine mağlûb olmazdı.

مر ورا آزار كردى از نخست   ليك خشنودئ لقمان را بجست

1487. *Muhakkak onu evvelden âzâd ederdi; fakat Lokmân'ın rızâsını istedi.*

Efendisi Lokmân'ı muhakkak evvelden kölelikten âzâd eder ve onu hür bırakırdı; fakat bu mes'elede de Lokmân'ın rızâsını nazar-ı i'tibâra almış idi ve Lokmân istemediği için âzâd etmedi.

زانكه لقمانرا مراد اين بود تا   كس نداند سر آن شير و فتا

1488. *Zîrâ ki, Lokmân'ın murâdı bu idi; tâ ki o arslanın ve delikanlının sırrını kimse bilmeye!*

Zîrâ o ilâhî arslanın ve tarîk-ı Hak kahramanının sırrı meydana çıkmamak için, Lokmân'ın murâdı köle olarak kalmak idi.

چه عجب گر سر زبد پنهان کنی   این عجب که سر ز خود پنهان کنی

1489. *Eğer sırrı kötüden gizlersen ne acebdir? Bu acebdir ki, sırrı kendinden gizleyesin!*

Eğer sen sırrını kötülerden saklayacak olursan niye taaccüb olunsun? Bu hâl şâyân-ı taaccüb değildir; belki asıl şâyân-ı taaccüb olan şey, sırrını kendinden saklamandır!

Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretleriyle Mîr Nûrullâh buyururlar ki: "Sırrı kendinden saklamak, ef'âlini nazar-ı i'tibâra almamak ve kıymet vermemek ve mükâfât ümîdini uzaklaştırmaktır."

کار پنهان کن تو از چشمان خود   تا بود کارت سلیم از نیك و بد

1490. [1501] *Sen işi kendi gözlerinden gizle, tâ ki işin iyiden ve kötüden selîm olsun!*

Sen kendi amellerini ağyârdan değil, kendi gözlerinden bile gizle, tâ ki o amellerin iyilerden ve kötülerden selâmette kalsın!

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' تا بود کارت سلیم از چشم بد ya'ni "Tâ ki senin işin kötü gözden selîm olsun!" sûretindedir. Ankaravî hazretleri bu beyitin şerhinde buyururlar ki: "Nümâyiş ve hod-fürûşluk kaydından âzâd olan âşıkların kalbleri esrâr ve envâr makābiridir. Onlar kalblerinin esrârını fâş etmezler. Onların ahvâl-i bâtıneleri ancak rûz-i haşrde belli olur."

Ma'lûm olsun ki, "nefs-i emmâre" mertebesinde olan insanlar, ef'âl-i hasenelerini ancak sûrî fâide gözeterek icrâ ederler ve fenâ fiillerinde de ba'zan halkın ta'yîbinden ve tahkîrinden çekinirler. "Nefs-i levvâme" mertebesinde olanlar ise, ef'âl-i hasenelerini, sûrî fâideye mükâfât-ı uhreviyyeyi de mezc ederek icrâ ederler ve kötü fiillerinde de hem halkın ta'yîbinden ve hem de azâb-ı uhrevîden korkarlar. "Nefs-i mülhime"de olanlar ise, ef'âl-i hasenelerinde sûrî fâideden geçmişler ve rızâ-yı Hakk'ı mülâhaza etmekte bulunmuşlardır; ve sıfât-ı hayvâniyyeyi mezmûm görürler. Nazarlarında amelleri ihlâsladır. Fakat kendilerinde sıfât-ı nefsâniyye bâkıyyesi olarak kabûl-i halk zevki vardır. Bu zevk onları keşf-i ahvâle sevk eder. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte bu merâtib-i nefsiyyenin fevki olan "nefs-i mutmainne" mertebesine terakkîye işâret buyurulur. Zîrâ nefis "mutmainne" olduktan sonra, dünyâdan ve âhiretten alâkasını kesip, külliyetle Hakk'a rücû' eder ve artık nazarında tama' ve havf kalmaz. Şâirin birisi bu ma'nâyı şu beyitte tasvîr eder:

Şöyle sakla sırr-ı aşkı, tende cânın duymasın,
Hâlet-i aşkı hikâyet kıl, zebânın duymasın!

خویش را تسلیم کن بر دام مزد   وانگه از خود بی ز خود چیزی بدزد

1491. *Kendini ücret tuzağına teslîm et; ondan sonra kendin olmaksızın kendinden bir şey çal!*

"Ücret tuzağı"ndan murâd, ahkâm-ı ilâhiyyedir. "Ez-hod" "kendin"den murâd, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatından demektir. "Bî-hod" "kendin olmaksızın"dan murâd, "fenâ-fillâh" mertebesidir. Ya'ni, ef'âl-i hasenenin kabûlü veyâ adem-i kabûlü mülâhazasını külliyen terk ederek kendini ücret tuzağı olan ahkâm-ı ilâhiyyeye teslîm et ve ondan aslâ inhirâf etme! Bu hâl hâsıl olduktan sonra, ilm-i ilâhîde sâbit olan kendi hakîkatinden, Hak'ta fânî olduğun halde onun "feyz-i mukaddes"ini çal! Zîrâ senin hakîkatin, bir ism-i ilâhînin hazînesidir; onda pek çok şeyler mündemicdir.

Hind nüshalarında birinci mısrâ', خویش را تسلیم کن بر دار مزد ya'ni "Kendini teslîm et ve ücreti kaldır!" sûretinde vâki'dir. Ve Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm bu beyitin şerhinde şöyle buyurur: "Kendini Hakk'a teslîm et ve onda fânî ol; tâ ki kendin olmaksızın bir şey çal ve tahsîl et! Ve o, hayât-ı ebedîden ibâret olan bakā-billâhtır."

می دهند افیون بمرد زخم مند   تا که پیکان از تنش بیرون کشند

1492. *Oku cisminden dışarıya çekmek için, yaralı adama afyon verirler.*

Görmez misin, bu âlem-i sûrette bile oktan yaralanmış olan bir adamın cisminde kalan oku çıkarmak ameliyyesi için afyon verip onun hissini ibtâl ederler! Ve zamânımızda da operatörler ameliyat yapmak için hastalara kloroform koklatıp bayıltırlar. İmdi ey sâlik-i tarîk-ı Hak, senin cismine batan sıfât-ı nefsâniyye okları da ancak hâl-i fenâda cisminden çıkarılır!

وقت مرگ از رنج او را می درند   او بدان مشغول شد جان می برند

1493. *Ölüm vaktinde rencden onu yırtarlar; o bununla meşgūl olur, canı götürürler.*

Vücûdun hissi, afyonun ve kloroformun te'sîri ile meşgūl iken, cisimde ameliyat yapıldığı gibi; ölüm vaktinde de cismi herhangi bir marazın meşakkati ile yırtar ve meşgūl ederler ve cisim bu meşakkat ile meşgūl iken cisimden canın alâkasını keserler.

چون بهر فکری که دل خواهی سپرد　　　از تو چیزی در نهان خواهند برد

1494. *Her bir fikri kalbe tevdî' edeceğin vakit, senden gizlide bir şey götüreceklerdir.*

Ya'ni, kalbin herhangi bir fikir ile meşgûl olduğu vakit, bu meşgalen içinde senden haberin olmaksızın bir şey alıp götürürler. O götürdükleri şey, sermâye-i hayât olan enfâs-ı ma'dûdedir.

هر چه تحصیلی کنی ای معتنی　　　می در آید دزد ازان سو کایمنی

1495. *Ey zahmet çekici, her ne tahsîl edersen, hırsız o taraftan gelir ki sen eyminsin!*

Ey fikir ve amelde sa'y zahmetini çeken insan, fikirden ve amelden ne hâsıl edersen, hırsız emîn olduğun yerden gelir! Fikrin hâlis ise, hırsız emîn olduğun ihlâsına taalluk eden efkâr cihetinden gelip onu çalmağa teşebbüs eder. Ve eğer amelin sâlih ise, salâhından emîn olduğun bu ameli ifsâd etmek için yine amel cinsinden bir şey ile gelir. Bu hırsız, şeytandır.

پس بدان مشغول شو کان بهترست　　　تا ز تو چیزی برد کان کهترست

1496. *İmdi, onunla meşgûl ol ki o pek iyidir; nihâyet senden bir şey götürsün ki, o pek küçüktür!*

Böyle olunca, hırsızın eli yetişemeyeceği pek iyi bir şeyle meşgûl ol! Ya'ni, muhabbetullâh ile ve zikr-i Hak'la meşgûl ol ve her nefeste Hak'tan gâfil olma! Bu sûrette hırsız senin efkârından ve amellerinden bir şey çalarsa, onlar bu zikr-i Hak ve muhabbetullâh indinde hakîr şeyler olduğundan, o hırsız senden ancak hakîr bir şey çalmış olur.

باز بازرگان چو در آب اوفتند　　　دست اندر کالهء بهتر زدند

1497. *Tâcirlerin yükü suya düştükleri vakit, ellerini en iyi metâ'a vururlar.*

Ya'ni, tâcirler suya düşen mallarından, en evvel en kıymetlisini kurtarmağa çabalarlar. Bunun gibi ey sâlik, nefeslerinin en kıymetlisi, muhabbetullâh ve zikrullâh ile çıkan nefeslerdir. Bir akan su mesâbesinde olan bu hayât-ı sûriyyede o nefesleri elde etmeğe çabala!

چونکه چیزی فوت خواهد شد در آب　　　ترك کمتر گو و بهتر را بیاب

1498. *Mâdemki suda bir şey fevt olacaktır, kemterin terkini söyle ve en iyiyi bul!*

Mâdemki enfâsın bu hayât-ı sûriyye akarsuyunda fevt olmağa mahkûmdur, hakîr olan şeylere sarf etme, onu en iyi olan muhabbetullâh ve zikrullâha sarf et!

ظاهر شدن فضل لقمان پیش امتحان کنندگان

İmtihân edenlerin indinde Lokmân'ın fazlı zâhir olması

هر طعامی کآوریدندی بوی کس سوی لقمان فرستادی ز پی

1499. *Her bir taâmı ki ona getirirlerdi, müteâkıben bir kimseyi Lokmân tarafına gönderir idi.*

Ya'ni, Lokmân'ın efendisine bir yiyecek getirdikleri vakit, efendi Lokmân'ı çağırmak üzere derhâl ona birini gönderir idi.

تا که لقمان دست سوی آن برد قاصدا تا خواجه پس خوردش خورد

1500. [1511] *Tâ ki Lokmân onun tarafına el götüre; kâsıd olarak tâ ki efendi onun artığını yiye.*

Taâm getirildiği vakit Lokmân'ı çağırtması, Lokmân'ın evvelâ o taâmdan yeyip çeşnisini tecrübe etmesi ve kasdî olarak efendi Lokmân'ın artığını yemesi için idi.

سُؤْرِ او خوردی و شور انگیختی هر طعامی کو نخوردی ریختی

1501. *Onun artığını yerdi ve cezbelenirdi; onun yemediği her bir taâmı dökerdi.*

"Sü'r" "artık" ma'nâsına Arabîdir. "Şûr-engîhtî" masdar-ı mürekkebini, "hallenmek ve cezbelenmek" diye tercüme etmek münâsibdir. Hind nüshalarında "sûr-engîhtî" vâki'dir. Ma'nâsı "hoşluk ve sürûr hâsıl etmek" demektir. Muhabbet-i kâmile, tabîata tiksinmek ve iğrenmek duygusunun gelmesine mâni' olur.

ور بخوردی بی دل و بی اشتها این بود پیوندئ بی انتها

1502. *Ve eğer yiye idi, gönülsüz ve iştihâsız yerdi; nihâyetsiz ittisâl budur.*

Ve eğer efendi getirilen taâmı Lokmân'sız yiye idi, gönülsüz ve iştihâsız yerdi. İşte nihâyetsiz olan ittihâd ve muhabbet-i kâmile budur!

خربزه آورده بودند ارمغان گفت رو فرزند لقمان را بخوان

1503. *Hediyye olarak karpuz getirmişler idi; "Git evlâdım Lokmân'ı çağır!" dedi.*

"Harbuze" kavun ve karpuz cinsinden olan meyvelere ıtlâk olunur. Lokmân'ın efendisine hediye olarak karpuz veyâ kavun getirmişler idi. Efendi kölelerinden birisine: "Git evlâdım Lokmân'ı çağır!" dedi.

چون برید و داد او را یك برین همچو شکر خوردش و چون انگبین

1504. *Vaktâki kesti ve bir dilimini ona verdi, onu şeker ve bal gibi yedi.*

"Bürîn". dilim demektir. Lokmân gelince efendi elindeki meyveden bir dilim kesti ve Lokmân'a verdi; Lokmân onu tatlı tatlı yedi.

از خوشی که خورد داد او را دوم تا رسید آن گرچها در هفد هم

1505. *Hoşluktan ki yedi, ona ikinciyi verdi; o dilimler on yedinciye kadar erişti.*

"Gürç" kâf-ı Fârisînin zammesiyle, "dilim" ma'nâsınadır. Ankaravî hazretleri, kâf-ı Fârisînin kesriyle buyurmuş ise de, lügatlarda zamm ile gösterilmiştir. Ya'ni, Lokmân, efendinin verdiği ilk dilimi hoşlukla ve tatlı tatlı yediği için, ona ikinci dilimi de verdi. Bu dilimlerin verilmesi on yedinciye bâliğ oldu ve Lokmân hepsini lezzetle yedi.

ماند گرچی گفت این را من خورم تا چه شیرین خربزه ست این بنگرم

1506. *Bir dilim kaldı, dedi ki: "Bunu ben yiyeyim; acabâ ne tatlı karpuzdur bunu göreyim!"*

"Tâ çi" deki "tâ", taaccüb içindir. Karpuzun mecmû'u on sekiz dilim olmuş; on yedisini Lokmân yemiş, bir tâne kalmış, onu da efendi, "Ben yiyeyim; Lokmân bunları tatlı tatlı yedi, acabâ tadı ve lezzeti ne derecededir göreyim!" demiştir.

او چنین خوش می خورد کز ذوق او طبعها شد مشتهی و لقمه جو

1507. *O böyle hoş yer ki, onun zevkinden tab'lar iştihâ edici ve lokma isteyici oldu!*

Lokmân öyle bir iştihâ ile yedi ki, benim de iştihâmı celb etti!

چون بخورد از تلخیش آتش فروخت   هم زبان کرد آبله هم حلق سوخت

1508. *Vaktâki yedi, onun acılığından ateş parladı; hem dilini kabarttı, hem boğazını yaktı!*

"Âbile"nin müteaddid ma'nâsı vardır. "Su kabarcığı" ma'nâsına da gelir. Burada "dilini kabartmak" demektir.

ساعتی بیخود شد از تلخئ آن   بعد ازان گفتش که ای جان جهان

1509. *Bir dem onun acılığından kendinden geçti; ondan sonra ona dedi ki: "Ey cihânın cânı,*

نوش چون کردی تو چندین زهر را   چون لطف انگاشتی این قهر را

1510. [1521] *Sen bu kadar zehiri nasıl tatlı yaptın; bu kahrı nasıl lutuf tasavvur ettin?"*

"Nûş" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada, "tatlı" ve "bal" ma'nâlarına gelir. Ya'ni, nasıl oldu da bu kadar şiddetli acıyı tatlı addettin ve bu kahrı lutuf yerine koydun?

این چه صبرست این صبوری از چه روست   یا مگر پیش تو این جانت عدوست

1511. *"Bu ne sabırdır, bu sabûrluk ne yüzdendir; yâhût gâlibâ senin indinde bu cânın düşmandır!"*

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' جان توگوئ به پیش تو عدوست vâki'dir. "Gûyâ senin cânın senin indinde düşmandır" demek olur.

چون نیاوردی بعلت حجتی   که مرا عذریست بس کن ساعتی

1512. *"Benim bir özrüm vardır, bir dem ferâgat et!" diye niçin illet ile hüccet getirmedin?"*

"Niçin "Bunu yemekte ma'zûrum" demedin ve acılıktan bahsedip "Elverir!" demedin de bu acı karpuzun on yedi dilimini sâbirâne bir sûrette yedin?"

گفت من از دست نعمت بخش تو   خورده ام چندان که از شرم دو تو

1513. *Dedi: "Ben senin ni'met bağışlayıcı elinden o kadar yemişim ki, utanmamdan iki katım!"*

Lokmân efendisine cevâben dedi ki: "Ben senin elinden o kadar ni'met yemişimdir ki, onların şükrünü îfâ edemediğimden dolayı hicâbımdan iki kat oldum!"

شرم آمد که یکی تلخ از کفت　　　نا گهان دیدم کنم زان واقفت

1514. *"Bana utanma geldi ki, senin elinden bir acıyı nâgehân göreyim ve seni ondan vâkıf edeyim."*

Ey efendim, senin elinden o kadar tatlı ni'metler yeyip şükrünü îfâ edemediğim halde, yine o elinden senin haberin olmaksızın bana gelen bir acıyı sana haber vermekten ve reddetmekten utandım!"

چون همه اجرام از انعام تو　　　رسته اند و غرق دانه و دام تو

1515. *"Mâdemki bütün eczâm senin ni'metlerinden bitmiştir ve senin dânene ve tuzağına garklardır;"*

"Dâne"den murâd, tecellî-i cemâlî; ve "tuzak"tan murâd, tecellî-i celâlîdir. Ya'ni, "Benim bütün eczâ-yı vücûdum senin ni'metlerin ile perverde olmuştur ve senin tecelliyât-ı cemâliyyen ile tecelliyât-ı celâliyyenin müstağrakıdır."

گر ز یك تلخی کنم فریاد و داد　　　خاك صد ره بر سر اجزام باد

1516. *"Eğer bir acıdan feryâd ve şikâyet edersem, eczânın başı üzerine yüz kere toprak olsun!"*

"Eğer tecellî-i cemâlîden mahzûz ve tecellî-i celâlîden feryâd ve şikâyet edersem, benim vücûdumun her bir cüz'ünün başı üzerine yüz kerre toprak saçılsın!" Hind nüshalarında, خاك صد ره yerine خاك تیره vâki'dir. "Kara toprak saçılsın!" demek olur.

لذت دست شکر بخشت بداشت　　　اندرین بِطّیخْ تلخی کَیْ گُذَاشْت

1517. *"Senin şeker bahşedici elinin lezzeti tuttu, bu karpuz içinde ne vakit acılık bıraktı?*

"Mâdemki bu karpuza senin şeker bahşedici olan elinin lezzeti sirâyet etti artık bu karpuzun içinde ne vakit acılık bıraktı?" "Bettîh" kelimesi Arabîdir ve "harbuze"nin mukābilidir.

از محبت تلخها شیرین شود　　　از محبت مسها زرین شود

1518. *Muhabbetten acılar tatlı olur; muhabbetten bakırlar altına mensûb olur!*

از محبت دردها صافی شود   از محبت دردها شافی شود

1519. *Muhabbetten tortular sâfî olur; muhabbetten derdler şifâ verici olur!*

Muhabbet-i Hak'tan, kesîf olan cisimler rûhânî olup sâfiyet kesbeder. Ve muhabbetten, mücâhede ve riyâzet zahmetleri illet-i kesâfete şifâ verici olur.

از محبت مرده زنده میکنند   از محبت شاه بنده میکنند

1520. *Muhabbetten ölüyü diri ederler; muhabbetten şâhı köle ederler!*
[1531]

Muhabbet sebebiyle, hakîkatta ölü olan âşıkı, hayât-ı ebediyye ile diri ederler. Nitekim birinci ciltte, زنده معشوقست عاشق مرده ya'ni, "Diri, ma'şûk-ı hakîkî olan Hak'tır; ve âşık olan abd ölüdür." buyurulmuş idi. Ve abdin hayât-ı ebediyye ile diri oluşu muhabbet sebebiyle; ve muhabbet dahi ilim sebebiyle hâsıl olur. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîfte beyân buyurulur. Ve kezâ muhabbet şâhı bende eder. Ya'ni, bir çok şahlar, sevdikleri kölelerinin bendeleri ve esîrleri olmuşlardır. Ve Lokmân'ın efendisi de onlardan birisi idi.

Bu beyt-i şerîfte "kurb-ı nevâfil"e de işâret buyurulur. Zîrâ kurb-ı nevâfilde, Hak sevdiği kuluna âlet olur. Nitekim hadîs-i kudsîde, لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه فإذا احببته كنت له سمعا و بصرا و لسانا و يدا . . . ya'ni "Ben onu sevinceye kadar kulum dâimâ bana nevâfil ile yaklaşır. Ben onu sevdiğim vakit, sem'i ve basarı ve lisânı ve eli... olurum." buyurulur.

این محبت هم نتیجهٔ دانشست   کی گزافه بر چنین تختی نشست

1521. *Bu muhabbet dahi ilim netîcesidir; beyhûde böyle bir taht üzerine ne vakit oturdu?*

Muhabbetin pek büyük te'sîrleri vardır. Fakat bu muhabbet de ilmin netîcesidir. Ve ilmin merâtibi çoktur. Binâenaleyh muhabbetin dahi dereceleri vardır. Eğer ilim ve ma'rifet nâkıs olursa, ihsân-dîde olan kimse, sâhib-i ihsâna değil, ancak ihsâna muhabbet eder. Binâenaleyh ilmi kâmil olan kimse "Muhsin"in zâtına muhabbet ettiği için, ondan gelen tatlı ve acı ve az, çok ihsândan mahzûz olur. Binâenaleyh ilim ve ma'rifetten boş olan ve beyhûde bir halde bulunan kimse böyle bir sultân-ı aşk tahtının üzerine ne vakit oturabilir?

دانش ناقص کجا این عشق زاد   عشق زاید ناقص اما بر جماد

1522. *Nâkıs ilim bu aşkı nerede doğurdu; nâkıs aşk doğurur, fakat cemâd üzerine!*

Nâkıs olan ilmin böyle bir aşk-ı hakîkîyi doğurması nerede? Vâkıâ nâkıs olan ilim dahi aşk doğurur; fakat mâsivâ-yı Hak olan altın ve gümüş ve sâhib-i cemâl mahlûkāt gibi cemâd cinsinden olan cisimler üzerine doğurur.

بر جمادی رنگ مطلوبی چو دید　　　از صفیری بانگ محبوبی شنید

1523. *Bir cemâd üzerinde bir matlûbun rengini gördüğü vakit, bir safîrden mahbûba mensûb olan sadâyı işitti!*

"Safîr", kuşbâzların kuş sesini taklîden çıkardıkları sadâdır. Ya'ni, aklı ve ilmi nâkıs olan kimse, kendisinin matlûbu ve mahbûbu olan bir cemâdın üzerinde renk ve letâfet gördüğü vakit, kuşbâzın sadâ-yı taklîdisine benzeyen, mahbûb-i hakîkîye mensûb sadâyı işitti. Ya'ni, vücûdât-ı izâfiyyede görülen letâfet ve güzellik, mahbûb-i hakîkî olan Hakk'ın cemâl-i mutlakından bir pertevdir.

دانش ناقص نداند فرق را　　　لا جرم خورشید داند برق را

1524. *Nâkıs ilim farkı bilmez; şübhesiz şimşeği güneş bilir.*

Fakat nâkıs olan ilim, mezâhirde zâhir olan hüsn ve letâfetin cemâl-i mutlaka âid olduğunu fark edemez. Fânî olan bu mezâhir üzerinde şimşek gibi çakıp gâib olan bu güzellikleri, şübhesiz hüsn-i hakîkî güneşi bilir. Ve o fânî olan vücûd zâil olunca onun derdinden yanar tutuşur. İşte nâkıs ilmin akıl ve idrâke delâleti bu kadardır.

چونکه ملعون خواند ناقص را رسول　　　بود در تأویل نقصان عقول

1525. *Çünki Resûl nâkısa "mel'ûn" ta'bîr buyurdu, te'vîlde akılların noksânı oldu.*

Çünki Resûl (a.s.), الناقص ملعون ya'ni "Nâkıs mel'ûndur!" buyurdu. "Mel'ûn", matrûd demektir. Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı, "nâkıs akıllar idrâk-i hakîkatten matrûddur" tarzında te'vîl olunur.

زانکه ناقص تن بود مرحوم رحم　　　نیست بر مرحوم لایق لعن و زخم

1526. *Zîrâ ki nâkıs olan ten rahmetin merhûmudur; merhûma la'n ve zahm lâyık değildir.*

Zîrâ ki hadîs-i şerîfin cisim noksânına hamli mümkin olmaz. Çünkü nâkıs olan cisim, âtîdeki beyitte gösterildiği üzere rahmet-i ilâhiyye ile merhûmdur. Ve rahmet-i ilâhiyyeye mazhar olanı koğmak ve ona azâb etmek lâyık değildir.

نقص عقلست آنکه بد رنجوریست   موجب لعنت سزای دوریست

1527. *Aklın naksıdır, o ki kötü hastalıktır, la'neti mûcib, uzaklığa sezâdır.*

Aklın noksânına taalluk eden her şey kötü bir hastalıktır ve huzûr-ı hakîkattan tardı mûcibdir ve uzaklaştırılmağa lâyıktır.

زانکه تکمیل خردها دور نیست   لیك تکمیل بدن مقدور نیست

1528. *Zîrâ ki akılları kâmil etmek uzak değildir; lâkin bedeni kâmil yapmak mümkin değildir.*

Mâdemki noksânî-i akla müteallık olan avârız hastalıktır, o halde tedâvî ile bu hastalığı izâle edip akılları kemâle getirmek müsteb'ad değildir. Fakat cisim noksânını ikmâl etmek ve meselâ çıkmış bir gözü yerine koymak ve kesilen bir eli yerine getirmek mümkin değildir. Bu sebeple, cisim ve a'zâ noksanlığı mûcib-i merhamet olur.

کفر و فرعونئ هر گبر بعید   جمله از نقصان عقل آمد پدید

1529. *Baîd olan her mecûsînin küfrü ve Fir'avnluğu, hep akıl noksânından zâhir geldi!*

Hind nüshalarının ba'zısında birinci mısrâ'da هر گبر عنید ya'ni "her inadçı mecûsî"; ve ba'zılarında هر گبر و بعید vâki'dir. Ya'ni "her mecûsî ve baîd olan" demektir. Ve "gebr" lügatta mecûsî ma'nâsına ise de, burada vücûdât-ı izâfiyyeye gönül bağlayanlara remz olunur. Ya'ni, Hak'tan uzak düşen her sûret-perestin Hak ve hakîkati inkârı ve Fir'avnâne inâdı, hep akıl noksânından ileri geldi!

بهر نقصان بدن آمد فَرَج   در نُبی که ما علی الاعمی حَرَج

1530. [1541] *Noksân-ı beden için, Kur'ân'da "Mâ ale'l-a'mâ harac" diye ferec geldi.*

Sûre-i Feth'te olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ (Nûr, 24/61). Ya'ni "A'mâ üzerine teklîf ve meşakkat yoktur ve sakat olana da meşakkat yoktur ve hastaya da teklîf ve meşakkat yoktur" demek olur. Bu ise a'zâ noksanları ve cisim ma'lûlleri hakkında bir ferec ve sürûrdur. "Nübî" Kur'ân ma'nâsınadır.

برق آفل باشد و بس بی وفا   آفل از باقی ندانی بی صفا

1531. *Şimşek âfildir ve çok vefâsızdır; âfili Bâkî'den safâsız bilmezsin.*

Mezâhirde zâhir olan şuûnât-ı ilâhiyye şimşekleri gâib olur ve pek vefâsızdır. Bunun böyle olduğunu her an müşâhede etmekte olduğun halde, kalbinde safvet ve nûr-ı temyîz olmadığından, kemâl-i gafletten o âfil ve gâib olan mezâhirdeki letâfeti, bâkî olan cemâl-i mutlaktan ayırt edip bilemezsin.

برق می خندد چه می خندد بگو　　　بر کسی کو دل نهد بر نور او

1532. *Şimşek gülüyor, niye gülüyor söyle; bir kimseye ki, o onun nûruna gönül koyar!*

Halbuki mezâhirde zâhir olan şuûnât-ı ilâhiyye şimşekleri gülüyor ve istihzâ ediyor. Kime gülüyor? Söyle bakalım! O fânî ve âfil olan mezâhirin nurlarına ve letâfetlerine gönül bağlayan kimselere gülüyor!

نورهای چرخ ببریده پیست　　　آنکه لا شرقی و لا غربی کیست

1533. *Çarhın nûrlarının arkası munkatı'dır; o ki lâ-şarkî ve lâ-garbîdir, asıldır.*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Nûr'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: اَللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (Nûr, 24/35). Ya'ni "Allâh Teâlâ göklerin ve yeryüzünün nûrudur. O'nun nûrunun meseli, duvar oyuğunda bulunan pencere içindeki kandil gibidir. Öyle kandil ki, sırça içindedir; ve öyle sırça ki, gûyâ parlak bir yıldızdır. Mübârek olan zeytûn ağacından yakılır ki, o ağaç ne şarkîdir, ne de garbîdir. Ona ateş dokunmasa da ziyâ verir. Nûr üzerine nûrdur. Ve Allâh Teâlâ dilediği kimseyi nûruyla hidâyet eder. Ve Allâh Teâlâ nâsa darb-ı emsâl eder. Ve Allâh Teâlâ her bir şeyi dâimâ bilicidir!" Bu âyet-i kerîmenin tafsîli burada uzun olur. Ankaravî hazretleri bu ayet-i kerîme hakkında *Mısbâhu'l-Esrâr* nâmında bir risâle yazmışlardır. İsteyenler onu mütâlâa edebilirler. Beyt-i şerîfe taalluk eden rumûzu budur ki: "Mişkât"tan murâd ecsâm-ı kesîfe; "mısbâh"dan murâd rûh; "zücâc"dan murâd beden-i misâlî; "zeytûn"dan murâd, şarkî ve garbî olmayan ya'ni cihetlerden münezzeh olan Zât-ı mutlaktır. Zeytûnun içindeki yağda nûr mündemic olduğu gibi, cisimlerde ebdân-ı misâliyye; ve ebdân-ı misâliyyede ervâh-ı mücerrede; ve ervâh-ı mücerredede zât-ı mutlak-ı Hakk'ın nûru mündemicdir. Binâenaleyh asıl olan nûr Zât-ı mutlakın nûrudur ki, merâtib-i vücûda pertev salar. Bunu bilmeyen, nûru cisimden nebeân eder zanne-

der. Halbuki cisim fânîdir ve ebdân-ı misâliyye ve ervâh hep zât-ı Hak'ta müstehlektir. "Key" asıl ma'nâsınadır.

برق را خو يخطف الابصار دان　　　　نور باقى را همه انصار دان

1534. *Şimşeği gözleri kapıcı huylu bil; nûr-ı bâkîyi bütün ensâr bil!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Bakara'nın ibtidâsında olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Bakara, 2/20) Ya'ni "Şimşeğin onların gözlerini kamaştırması karîb olur. Her ne vakit ışık verse, onda yorulur ve onların üzerinde karardığı vakit kalakaldılar. Ve eğer Allâh Teâlâ dilerse onların işitmesini ve basarlarını giderir. Muhakkak Allâh Teâlâ her şeye kādirdir!"

Cenâb-ı Pîr-i destgîr yukarıdan beri îrâd buyurdukları ebyât-ı şerîfede, bu âyet-i kerîmedeki rumûzu îzâh ederler. Ya'ni, mezâhirde zâhir olan hüsün ve letâfet bir şimşek hükmündedir ki, basar-ı basîretin görüşünü ve idrâkini kapar ve kamaştırır ve hüsün letâfet-i mutlakanın müşâhedesinden kör eder. Fakat nûr-ı bâkî ise serî'ü'z-evâl olan şimşeğin nûru gibi değildir. O nûr-ı bâkîyi, hakāyıkın müşâhedesinde yardımcı bil!

بر كف دريا فرس را راندن　　　　نامهء در نور برقى خواندن

1535. *Denizin köpüğü üzerine at sürmek, şimşeğin nûrunda bir mektup okumak;*

از حريصى عاقبت ناديدنست　　　　بر دل و بر عقل خود خنديدنست

1536. *Harîslikten âkıbeti görmemektir; kendi kalbine ve aklına gülmektir!*

Ya'ni, suver-i âlemde görülen hüsn ve letâfet üzerine atılmak ve onlardan intifâ'a kasdetmek, denizin köpüğü üzerine at sürmek ve şimşek ışığında mektup okumak kabîlindendir. Bu haller ise sâika-i hırs ile âkıbeti görmemek demek olur. Zîrâ denize sürülen at batar ve şimşek ışığında okunmağa teşebbüs olunan bir mektup akîm kalır. Bu fiil ve hareket, kişinin kendi kalbi ve aklı ile istihzâ etmesi demek olur.

عاقبت بينست عقل از خاصيت　　　　نفس باشد كو نبيند عاقبت

1537. *Akıl hâssıyyetten âkıbet görücüdür; o ki âkıbeti görmeye, nefs oldu!*

Aklın hâssıyyeti her işin sonunu görmektir. Âkıbeti göremeyen akıl, nefsin "ayn"ı demek olur.

عقل کو مغلوب نفس او نفس شد　　　مشتری مات زحل شد نحس شد

1538. *Nefsin mağlûbu olan akıl nefis oldu; Müşterî Zühal'in matı oldu, nahs oldu!*

Zîrâ hüküm gālibindir. Nefse mağlûb olan akıl ayn-ı nefstir. Ve aklın şânı celb-i saâdet; ve nefsin şânı celb-i nühûsettir Nitekim ilm-i nücûm kāidesince Müşterî seyyâresinin te'sîri saâdet ve Zühal'in te'sîri ise nühûsettir. Eğer Müşterî seyyâresi Zühal'in matı ve mağlûbu olursa, te'sîri nühûsete tebeddül eder.

هم درین نحسی بگردان این نظر　　　در کسی که نحس کردت در نگر

1539. *Bu nahslik içinde de bu nazarı döndür; seni nahs eden bir kimseye bak!*

Fakat ey sâlik, bu nühûset-i nefsâniyye içinde de nazarını ve fikrini sâbit kılma; onu tebdîl et. Ve seni meş'ûm olan nefsin mağlûbu ve nahs eden kimseye, ya'ni saâdeti ve nühûseti halk eden Hâlık'a bak! Zîrâ âyet-i kerîmede اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (Ra'd, 13/16; Zümer, 39/62) ya'ni "Her şeyin Hâlık'ı Allâh'tır" buyurulur. Ve kezâ وَاللّٰهُ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ (Ra'd, 13/2; Secde, 32/5) "Emri tedbîr eden Allâh'tır" âyet-i kerîmesinin hükmüne nazar et ki, vücûdda şirkten kurtulup tevhîde vâsıl ve saâdete nâil olasın. Zîrâ nefis ve akıl, ortada saâdet ve nühûset için birer bahânedir.

آن نظر که بنگرد این جر و مد　　　او ز نحسی سوی سعدی نقب زد

1540. *Bu cerr u medde bakan o nazar, nahslikten sa'dlik tarafına delik deldi.*
[1551]

"Cerr u medd"den murâd, esmâ-i mütekābile-i Hakk'ın tecelliyâtıdır. Zîrâ Kābız ismi cerr ve Bâsıt ismi medd eder. İmdi, mütekābil esmânın tecelliyâtına bakan o nazar ve fikir, vücûdda şerîk görmek nühûsetinden, vücûd-ı vâhid-i hakîkîyi görmek saâdeti tarafına bir delik delmiş olur. Zîrâ esmâdan müsemmâya intikāl olunur. Ve müsemmâ ise, vâhid-i hakîkî olan Hak'tır.

زان همی گرداندت حالی بحال　　　ضد بضد پیدا کنان در انتقال

1541. *Ondan dolayı sana bir hâli hâle döndürür, intikālden, zıd zıddı peydâ edicidir.*

Vâhid-i hakîkîye intikāl etmen için, senin üzerinde muhavvilü'l-ahvâl olan Hak Teâlâ hazretleri her an bir hâli bir hâle tahvîl eder. Zîrâ intikāl hallerinde bir zıd bir zıddı ızhâr eder. Meselâ gündüzün intikāli, onun zıddı olan geceyi ızhâr eder; ve soğuğun intikāli, onun zıddı olan sıcaklık zuhûruyla

olur. Ve açlığın zevâli, onun zıddı olan tokluk ile mümkin olur. Bunun gibi ey sâlik, eğer esnâ-yı sülûkünde kalbine nefsin sıfâtı müstevlî olursa, mutlakā nühûsetine ve şeâmetine hükmetme; her şeyin hâlıkı olan Mukallibü'l-kulûba müteveccih ol! Tâ ki bu hâlin zıddı zâhir olsun! Beyit:

Dilâ, bârân-ı gam böyle kalır mı, açılır elbet,
Sehâb-ı derd-i hicrânın sonu şems-i münevverdir!

تا که خوفت زاید از ذات الشمال　　لذت ذات اليمين يرجى الرجال

1542. *Tâ ki sana "zâtü'ş-şimâl"den korku doğa; ricâl "zâtü'l-yemîn"in lezzetini ümîd eder.*

"Zâtü'ş-şimâl"den murâd, ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olan İblîs'tir. Ve "zâtü'l-yemîn"den murâd, ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi olan "akl-ı küll" ve "hakîkat-ı insâniyye" mertebesidir. Ya'ni, senin üzerinde bir hâlin bir hâle intikāl etmesinin sebebi budur ki, senin kalbinde ism-i Mudill hazretinin tecellîsinden bir korku peydâ olsun. Halbuki, tarîk-ı Hak sâliki olan ricâlin matma'-ı nazarları, "hakîkat-ı insâniyye" ve akl-ı kül mertebesinden feyezân ve "rûh-ı küllî-i Muhammedî" mertebesinden nebeân eden nûr-ı hidâyet lezzetidir.

Ma'lûm olsun ki; zât-ı Hak câmiu'l-ezdâddır. Binâenaleyh tecelliyât-ı Hak dahi dâimâ ezdâd ile vâki' olur. Bu ezdâd ile vâki' olan tecellîde, "nefs-i levvâme" mertebesinde havf ve recâ; ve "mülhime"de kabz ve bast ve "mutmainne"de celâl ve cemâl; ve onun fevkindeki merâtibde heybet ve üns halleri kalblere bi'l-münâvebe vârid olur. Binâenaleyh insan hakkında خَلَقْتُ بِيَدَىَّ (Sâd, 38/75) ya'ni "İki elimle halk ettim" buyurulduğu için, insan her bir mertebesinde fezâ-yı sülûkde bu iki kanatlar ile uçar.

تا دو پر باشی که مرغ یك پره　　عاجز آيد از پريدن ای سره

1543. *Nihâyet iki kanatlı olasın ki, bir kanatlı kuş uçmaktan âciz gelir ey bergüzîde!*

"Sere" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "bergüzîde" ve "hülâsa" ma'nâlarına almak münâsib olur. "Bir kanatlı kuş olmak"tan murâd, külliyen havf veya recâ gālib olmaktır. Zîrâ külliyen havf gālib olursa, insan ye'se düşer. Ve yeis, rahmet-i Hak'tan nâümîd olmak ve Hak hakkında sû'-i zanna düşmektir. Bu hal kul hakkında mühliktir. Ve eğer külliyen recâ gālib olursa, bu da aynı derecede mühliktir. Zîrâ bu hâlin galebesiyle

kul Hakk'a karşı mütecâsir ve bî-edeb olur. Bu haller ile tarîk-ı sülûkte terakkî mümkin olmaz. Binâenaleyh her iki cihet kalbde i'tidâl üzere olmalıdır. Hak Teâlâ hazretleri bir âyet-i kerîmede kullarını te'mîn ve tahvîf buyurur: نَبِّئْ عِبَادِى أَنِّى أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ (Hicr, 15/49-50). Ya'ni, "Ey Peygamberim, kullarıma haber ver, muhakkak ben Gafûr ve Rahîm'im; ve muhakkak benim azâbım azâb-ı elîmdir!" Ve bu gibi te'mîn ve tahvîf eden diğer âyât-ı kur'âniyye müteaddiddir.

یارها کن تا نیایم در کلام   یا بده دستور تا گویم تمام

1544. *Ya bırak, tâ ki kelâma gelemeyeyim; yâhût izin ver, tâ ki tamâm söyleyeyim!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ebyât-ı şerîfede ba'zı esrâr-ı ilâhiyyeyi sâliklere ibzâl buyurdukları sırada, zât-ı şerîflerinin dahi bu mütekābil olan tecelliyât-ı esmâiyyenin te'sîri altında bulunduklarına işâreten ve zât-ı Hakk'a hitâben bu münâcâta mübâşeret buyururlar. Ya'ni "Ey Hâlik-ı zîşânım, ya Mâni' ism-i şerîfinle tecellî buyur, söz söylemeyeyim; veyâhût Mu'tî ve Vehhâb ism-i şerîflerin ile tecellî buyurup izin ver ki, muhtâc-ı irfân olan kullarına esrâr-ı ilâhiyyeni tamâmen söyleyeyim!"

ور نه این خواهی نه آن فرمان تراست   کس چه داند مر ترا مقصد کجاست

1545. *Ve yoksa ne bunu ne onu istemez isen, fermân senindir; kimse ne bilir muhakkak senin kasdın neresidir?*

Ve eğer Mâni' ism-i şerîfinle tecellî buyurup, beni büsbütün susturmaz ve tamâm söylememe de izin vermezsen, hüküm ve fermân senindir. Zîrâ senin tecelliyâtın hikmetine müsteniddir; ve senin murâdın nerede olduğunu kimse bilmez. Çünkü senin irâden ilmine; ve ilmin dahi ma'lûm olan hakāyık-ı eşyâya tâbi'dir. Ve hakāyık-ı eşyâyı, ihâta tarîkıyla ancak sen bilirsin. Ve kulların bilse de ancak senin keşf ettiğin ve bildirdiğin kadar bilirler.

جان ابراهیم باید تا بنور   بیند اندر نار فردوس و قصور

1546. *İbrâhîm'in canı lâzımdır, tâ ki nûr ile nâr içinde Firdevs ve kusûr görsün!*

Ayn-ı âteş olan bu âlem-i kesâfet içinde hakîkat bağçesini ve köşklerini görmek için İbrâhîm (a.s.)ın canındaki kuvvet-i nûr olmak lâzımdır.

پایه پایه بر رود بر ماه و خور		تا نماند همچو حلقه بند در

1547. *Basamak basamak ay ve güneş üzerine gitsin, tâ ki halka gibi kapının bendi kalmasın!*

Bu nûrun kuvveti ile, bu âlem-i kesâfette basamak basamak terakkî edip ay gibi olan mertebe-i rûhiyyete ve güneş mesâbesinde olan tecellî-i zâtî mertebesine gidebilsin. Tâ ki ev kapılarına bağlanıp kalan halkalar gibi tecelliyât-ı esmâiyyenin mazharı olmak i'tibârıyle müsemmâ-yı zâtın kapısı mesâbesinde bulunan bu âlem-i sûrette bağlanıp kalmasın!

چون خلیل از آسمان هفتمین		بگذرد که لا احب الآفلین

1548. *Halîl gibi "Ben ufûl edenleri sevmem" diyerek yedinci gökten geçe!*

İbrâhîm Halîl (a.s.) gibi "Ben ufûl eden şeyleri sevmem" desin de, nefsin yedinci mertebesini kat' edip geçsin ve "fenâ-ender-fenâ" içinde bulunsun!

این جهان تن غلط انداز شد		جز مر آنرا کو ز شهوت باز شد

1549. *Bu ten cihânı galat-endâz oldu; o kimseden gayri ki, [şehvetten] geri gitti!*

Bu ten cihânı, ya'ni sûret âlemi insanları şaşırtıcı ve hakîkati yanlış gösterici oldu. Bu şaşırmak ve yanlış görmekten kurtulanlar, ancak nefsânî arzûları terk edenlerdir.

تتمهء حسد آن حشم بر آن غلام خاص سلطان

O haşemin, sultânın o gulâm-ı hâssı üzerine olan hasedinin tetimmesi

قصهء شاه و امیران و حسد		بر غلام خاص سلطان خرد

1550. [1561] *Şâhın ve beylerin ve aklın sultânı olan bende-i hâssın üzerine hasedin kıssası.*

دور ماند از جر جرار کلام   باز باید گشت و کرد آنرا تمام

1551. *Kelâmı çok çekicinin çekmesinden uzak kaldı; geri dönmek ve onu tamâm etmek lâzımdır.*

Pâdişâhın hâs kölesine sâir huddâmın hased etmeleri bahsi 1042 numaralı beyitten i'tibâren beyan buyurulmaya başlanmış ve bu kıssa içinde diğer kıssaların zikri îcâb etmekle, bu kıssa nâ-tamâm kalmış idi. Şimdi bu kıssanın itmâmına şürû' buyuruluyor.

Yukarılarda îzâh olunduğu üzere, *Mesnevî-i Şerîf* Çelebî Hüsâmeddîn (k.s.) hazretlerinin niyâzı üzerine te'lîf buyurulmuş olduğundan, "kelâmı çok çekici"den murâd, onların zât-ı şerîfleridir. Nitekim, ان الله يلقى الحكمة على لسان الواعظين بقدر استعداد المستمعين ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ vâizlerin lisânı üzerine, dinleyenlerin isti'dâdı mikdârınca hikmet telkîn buyurur" buyurulmuştur ki, bu bahis bir mikdâr yukarıda geçtiği gibi âtîde de gelecektir.

باغبان ملك با اقبال و بخت   چون درختی را نَدَانَدْ از درخت

1552. *Mülkün ikbâlli ve bahtlı olan bağçevânı niçin bir ağacı bir ağaçtan bilmeye?*

"Mülk"ten murâd âlem-i şehâdet; ve "ikballi ve bahtlı olan bağçevân"dan murâd insân-ı kâmil; ve "ağaç"tan murâd efrâd-ı beşerdir. Ya'ni, mâlik-i hakîkî olan Hak tarafından bu âlem-i şehâdette kendisine ikbâl ve baht bahş edilmiş olan insân-ı kâmil, efrâd-ı beşerin terbiyesi husûsunda, birinin isti'dâdını diğerinden niçin tefrik edemesin?

آن درختی را که تلخ و رد بود   وان درختی که یکش هفتصد بود

1553. *O bir ağaç ki, acı ve merdûd ola; ve o bir ağaç ki, onun biri yedi yüz ola!*

کی برابر دارد اندر تربیت   چون ببیند شان بچشم عاقبت

1554. *Terbiyede ne vakit berâber tutar; çünkü onları âkıbet gözü ile görür!*

İnsân-ı kâmil emr-i sülûkda, isti'dâdı nâkıs ve zekâ ve irfânı mahdûd olan bir sâlik ile, isti'dâdı yüksek olan sâliki terbiye etmek husûsunda berâber tutmaz. Zîrâ insân-ı kâmil onların hakîkatlerine nâzırdır ve mazhar oldukları "rabb-i hâss"ları iktizâsınca kendilerinden zuhûr edecek ahvâl ve şuûnâta vâkıftır. Binâenaleyh her birinin "ism-i hass"ının hazînesinde meknûz olan kemâlâtın zuhûru için, sâlikleri ayrı ayrı isti'dâdlarına göre terbiye eder.

کان درختانرا نهایت چیست بر   گرچه یکسانند این دم در نظر

1555. *Ki, sonunda o ağaçların meyvesi nedir? Vâkıâ bu dem nazarda müsâvîdir.*

Bu beyitin mısrâ'-ı evveli, yukarıki beyitin mısrâ'-ı sânîsinin mâba'didir: ve ikisi şöyle bir cümle teşkil eder: چون بیند شان بچشم عاقبت   کان درختانرا نهایت چیست بر. Ya'ni "Zîrâ onları âkıbet gözüyle görür ki, sonunda o ağaçların meyvesi nedir!" Ya'ni, bidâyet-i sülûkde efrâd-ı beşer sûret i'tibâriyle birbirine müsâvîdir; ve insân-ı kâmilin onları terbiyesi de müsâvî sûrette başlar. Ve onların hepsine aynı teveccühte bulunur. Fakat isti'dâdı yüksek olan sâlik, bir teveccühten bilfarz yedi yüz mertebe terakkî eder ve bir sözden yedi yüz ma'nâ çıkarır.

شیخ کو ینظر بنور الله شد   از نهایت وز نخست آگاه شد

1556. *Şeyh ki, o nûr-ı ilâhî ile nazar eder oldu, başlangıçtan ve sondan âgâh oldu.*

Bu beyt-i şerîfte, اتقوا فراسة المؤمن فإنه ینظر بنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının; zîrâ o Allâh'ın nûruyla nazar eder!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazretleri *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki eser-i şerîflerinde buyururlar ki: "Firâset iki nevi' olup, birisi "firâset-i hikemiyye" ve diğeri "firâset-i şer'iyye" dir. "Firâset-i hikemiyye", sûretten ma'nâya intikāl olup, bunda hatâ olur. Ve "firâset-i şer'iyye" ise bâtına nazardan ibâret olup, bunda hatâ olmaz." Hadîs-i şerîfte firâset-i şer'iyyeye işâret buyurulur. Ve firâset-i şer'iyye sâhibi olmayan mürşid, kâmil değildir. Onun terbiyesi ancak ilmî ve lisânî olur. Ve bu terbiye ise nâkıstır. Sâlikin istifâdesi mahdûd olur. Firâset-i şer'iyye sâhibi olan mürşid ise, sâlikin hakîkatine ve bâtınına bakıp, onun fâtihasını ve hâtimesini görür; ve onu isti'dâdına göre terbiye buyurur. Binâenaleyh onun terbiyesi kâmildir.

چشم آخر بین ببست از بهر حق   چشم آخر بین گشاد اندر سبق

1557. *Ahır görücü olan gözü Hak için kapadı; âhir görücü olan gözü sebakda açtı.*

Birinci mısrâ'daki "âhur" kelimesinde iki vecih vârid olur: Birisi, hayvan ahırı; ve diğeri "âhar" gayr ma'nâsınadır. "Hayvan ahırı"ndan murâd, su-

ver-i hayvâniyyenin menşe'i olan âlem-i unsurîdir. Ve "gayr" ma'nâsına alındığı takdîrde, "mâsivâ-yı Hak" ta'bîr olunan âlem-i suverdir. Ve âlem-i suver, hicâbât-ı zulmâniyye ve nûrâniyyeyi muhîttir. "Âhir"den murâd ise, وَ اَنَّ اِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (Necm, 53/42) âyet-i kerîmesinde işâret buyurulduğu üzere, sülûkten maksûd olan vuslat-ı Hak'tır. Ya'ni "İnsân-ı kâmil, sülûkten maksûd olan [vuslat-ı] Hak için, âlem-i unsuriyyâtı veyâhut bilcümle âlem-i suveri görücü olan gözünü kapadı ve sâliklerin ta'lîm ve terbiyesi husûsunda müntehâ-yı sülûkü görücü olan gözünü açtı."

آن حسودان بد درختان بوده اند   تلخ گوهر شور بختان بوده اند

1558. *O hasedciler kötü ağaçlar olmuşlardır; gevherleri acı ve bahtları çorak olmuşlardır!*

Bu kıssanın zımnında cenâb-ı Pîr efendimiz, Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerine ve ondan sonra da Salâhaddîn Zerkûb hazretlerine hased eden tâife-i mürîdâna işâret buyururlar. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da bu vak'a hakkında şu ibâreler ile beyân buyurulur: "Cemâat-ı hasûdân, Salâhaddîn Zerkûb hazretlerinin hadden ziyâde kurbiyyetini müşâhede eylediklerinde yine hıkd ve hased ile meşgûl olup, adâvete başladılar ve gâyet-i kasâvet ve nihâyet-i şekâvetlerinden zât-ı şerîflerini cehle mensûb kıldılar. Halbuki onun hakâyık-ı ledünniyyesinden bî-haber idiler. Nitekim Hz. Sultan Veled buyurur:

باز در منکران غریو افتاب   باز در هم شدند اهل فساد
گفته با هم کزین یکی رستیم   چون نه کنیم در شستیم
این که آمد ز اولین بترست   اولین نور بود وین شررست
کاش کان اولین بودی باز   شیخ ما را رفیق و هم دمساز
هم این مرد را همین دانیم   همه همشهری ییم هم خوانیم
نه ورا خط و علم و نی گفتار   بر ما خود نداشت این مقدار
خاص خاص خدایرا عاصی   گفته آن قوم جاهل از خامی

. . . .

یك مریدی برسم طنازی / شد از یشان و کرد غمازی
او همان لحظه نزد مولانا / آمد و گفت آن حکایت را
که همه جمع قصد آن دارند / که فلان را زنند آزارند
پس رسید این شه صلاح الدین / نور چشم و چراغ هر ره بین
خوش بخندید و گفت آن کوران / آن گروه پلید بی ایمان
نیست این قدر ز حق آگاه / که بجز امر او نخند گاه
چون تواند کسی مرا کشتن / بی ز امرش بخونم آغشتن
رحمتم محض ور نه من بنفس / ننهم زنده در جهان یك کس

Nazmen tercüme:

Yine münkirler ettiler feryâd
Yine teşvîşe düştü ehl-i fesâd!
Dediler: "Kurtulup birinden biz,
Gözetirdik hulûs ile derimiz.
Bu gelen o gidenden oldu beter.
O biri nûr idi, bu nâr u şerer.
Keşki olsaydı ibtidâki yine.
Mûnis u hem refîk şeyhimize.
Biliriz biz bu adamı hepimiz.
Mekteb u şehirce biriz hep biz.
Ne hattı ve ilmi var, ne de güftâr.
İndimizde değil o kıymetdâr.
Oldu bir âmmi hâss-ı hâss-ı Hudâ."
Dediler hamlığından o cühelâ!

. . . .

. . . .

Bir mürîd kalkıp etti tannâzlık,
Çıkıp onlardan etti gammâzlık.
Etti o azm-i nezd-i Mevlânâ.
Onların sırrın eyledi ifşâ.
Ki, "Bunu kasd eder bütün o gürûh,
İşlesinler filâna bir mekrûh."

Duydu bu hâli Şeh Salâhaddîn,
Nûr-ı çeşm u çerâğ-ı ehl-i yakîn.
Hande etti, dedi: "O bî-çeşmân,
O gürûh-ı pelîd-i bî-îmân,
Bu kadar Hak'tan olmamış âgâh,
Emri olmazsa oynamaz bir gâh!
Beni kim katle muktedir acabâ,
Onu emretmemişse Rabb-i Hudâ?
Rahmetim mahz, yoksa nefham ile,
Diri koymam cihânda bir kimse!"

İşte bu îzâhât, bu kıssanın remzini îzâha kâfîdir.

از حسد جوشان و کف می ریختند　　در نهانی مکر می انگیختند

1559. *Hasedden kaynayıcıdırlar ve köpük döktüler; gizlide mekr kopardılar!*

Sıfat-ı hasedin ateşinden bâtınları kaynadı ve öfkeden ağızları köpürdü; sûret-i hafiyyede hîle tuzaklarını kurdular.

تا غلام خاص را گردن زنند　　بیخ او را از زمانه بر کنند

1560. [1571] *Tâ ki bende-i hâssın boynunu vursunlar, onun kökünü zamâneden koparsınlar!*

Ya'ni, bende-i hâssın katli sûretiyle, onun nâm u nişânını ortadan kaldırmak için gizli müzâkereler ve tedbîrler yaptılar.

چون شود فانی چو جانش شاه بود　　بیخ او در عصمت الله بود

1561. *Mâdemki onun canı şâh idi, onun kökü Allâh'ın hıfzında idi; nasıl fânî olur?*

شاه ازان اسرار واقف آمده　　همچو بو بکر ربابی تن زده

1562. *Şâh o esrârdan vâkıf gelmiş idi; Ebû Bekr-i Rebâbî gibi susmuş idi!*

Ebû Bekir Rebâbî mestûr olan evliyâullahdan bir zât olup yedi sene sükût üzerine imrâr-ı hayât ettiği rivâyet olunur. Şâh, diğer hüddâmın o gulâm-ı hâs hakkındaki sû-i kasdlarını duymuş ve onlara bu mes'eleden aslâ bahsetmemiş idi ve bu mes'ele hakkındaki sükûtunda Ebû Bekir Rebâbî hazretlerine benzemiş idi.

در تماشای دل بد گوهران　　　می زدی خنبك برآن كوزه گران

1563. *Kötü gevherlilerin kalblerinin temâşâsında, o bardakçıların üzerine el çırpardı.*

"Bed-gevher", mayası ve aslı kötü olan kimsedir. "Bardakçılar" ta'bîri, bende-i hâs aleyhinde sû'-i kasd niyyetinde bulunanlardan kinâyedir. "Hunbük", el çırpmak ma'nâsına olup, burada istihzâ tarîkıyla alkışlamak ma'nâsınadır. Nitekim ba'zı kimseler, zamânımızda el çırpıp, "Yaşa!" diyerek, bağırarak istihzâ ederler. Ya'ni, o kendi aleyhinde mekr eden aslı kötü kimselerin hallerine vâkıf olup, kemâl-i hamâkatlarıyla içinden istihzâ ederek alkışlardı.

مكر می سازند قوم حيله‌مند　　　تا كه شه را در فقاعی در كنند

1564. *Şâhı bir şerbet kabına koymak için, hîlekâr tâife mekr düzerler.*

"Fukā'" bakraç ve güğüm gibi içine şerbet konan kap ma'nâsınadır. Bu beyitlerde teşbîhât vardır. Yukarıki beyitte cenâb-ı Pîr hîlekâr tâifeyi bardak yapıcılara; ve hakkında hîle yapılan zâtı bardağa; ve kurulan tuzağı dahi bu beyitte şerbet güğümüne ve bakraca teşbîh buyurmuşlardır. Buna Türkçe lisân-ı avâmda "kafese koymak" ta'bîr ederler. Tuzağın şerbet kabına teşbîhindeki vech-i şebeh, hasûdların lezzet-i intikāmı, mahsûdun ancak tuzağa düşmesiyle hâsıl olmasıdır. Ya'ni "O bardak yapıcı olan hîlekâr tâife, bâtın âleminin şâhı olan "kâmil"i bir bardak mesâbesinde tutup, şerbet kabı misâlindeki bir intikām tuzağına düşürerek hazz-ı nefsânî hâsıl etmek için mekr tasnî' ederler.

پادشاهی بس عظيم و بی كران　　　در فقاعی چو بگنجد ای خران

1565. *Ey eşekler, çok azîm ve nihâyetsiz olan bir pâdişâh bir kap içine nasıl sığar?*

Ma'nâ âleminde pek büyük ve vücûd-ı hakkānî ile kāim ve nihâyetsiz olan bir pâdişâh, ey hamâkatta eşekler mertebesine sukūt etmiş olanlar, o daracık hîle tuzağına nasıl sığar?

از برای شاه دامی دوختند　　　آخر اين تدبير ازو آموختند

1566. *Şâh için bir tuzak diktiler; nihâyet o tedbîri ondan öğrendiler.*

İnsân-ı kâmil vücûd-ı hakkānî ile kāim ve kendi sıfâtından soyunmuş bir halde olup, "Allâh" ism-i câmi'inin mazharıdır; ve mürîdlerin isti'dâd-ı ezelîlerine göre vâki' olan tecelliyât-ı Hak ise, "ism-i câmi'" hazretinden nâzil

olur. Binâenaleyh onların isti'dâdlarına göre nâzil olan tecelliyât-ı ilâhiyyenin tevzîâtı, insân-i kâmilin kalbinden icrâ olunur. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Tedbîrât-ı İlâhiyye*'sinin ibtidâsında bu hakîkati beyân buyururlar. Böyle olunca, mürîdler insân-ı kâmil için kurdukları hîle tuzağını dahi ondan ahz ve telakkî etmiş olurlar. Beyit:

Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nîsândan sadef dürdâne, ef'î sem kapar!

نحس شاگردی که با استاد خویش   همسری آغازد و آید بپیش

1567. *Nahs bir şâkirddir ki, kendi üstâdıyla bir iyiliğe başlaya ve ileriye gele!*

Kendi üstâdı olan "kâmil"e karşı müsâvîlik da'vâsında bulunup ortaya çıkan bir şâkird, uğursuz ve nâ-mübârek bir şâkirddir. Ve böyle bir şâkirdin edeb ve hayâdan nasîbi olmadığı için, uğursuzdur. Zîrâ İmâm Alî (k.v.) hazretleri من علمنی حرفا فقد صيرنی عبدا ya'ni "Bana bir harf öğreten, muhakkak beni kendisine köle yaptı!" buyururlar.

با کدام استاد استاد جهان   پیش او یکسان هویدا و نهان

1568. *Hangi üstâd ile? Cihânın üstâdı ile! Onun önünde âşikâr ve gizli birdir!*

Hele bu uğursuz şâkirdin berâberlik da'vâsı cihânın üstâdına karşı olursa, büsbütün kepâzelik olur. Zîrâ o üstâd-ı cihân olan kâmilin huzûrunda, her şahsın zâhir olan ef'âli ile bâtın olan efkârı zuhûrda müsâvîdir. Ve insân-ı kâmilin nazarında bunların ikisi meşhûddur.

چشم او ينظر بنور الله شده   پردهای جهل را خارق بده

1569. *Onun gözü Allâh'ın nûruyla nazar eder olmuştur; cehl perdelerini yırtıcı olmuştur!*

از دل سوراخ چون کهنه گلیم   پردهء بندد بپیش آن حکیم

1570. *Eski kilim gibi delik gönülden, o hakîmin önüne perde bağlar!*
[1581]

Uğursuz şâkird, şeytânın dest-i tasarrufunda eski kilim gibi delik delik olmuş kalbini insân-ı kâmile karşı perde ittihâz eder!

پرده میخندد برو با صد دهان   هر دهانی گشته اشکافی برآن

1571. *Perde onun üzerine yüz ağız ile güler; her bir ağız onun üzerinde bir yarık olmuştur!*

Şeytânın dest-i tasarrufunda delik delik olmuş olan o kalb perdesi, bu şâkird-i menhûsun üzerine yüz ağız ile güler. O kalbin üzerindeki her bir ağız bir yanıktır. Ya'ni insân-ı kâmil onun perde ittihâz ettiği o delik-deşik kalbe nâzırdır; ve bu deliklerin her biri bir ağız olup, şâkird-i menhûsun esrârını kâmilden gizlemiş olduğu hakkındaki kanâatle güler ve istihzâ eder.

گفت آن استاد مر شاگرد را　　　　ای کم از سگ نیستت بامن وفا

1572. *O üstâd şâkirde dedi ki: "Ey köpekten aşağı, senin bana vefân yoktur!"*

O kâmil olan üstâd, bu bî-edeb şâkirde dedi ki: "Ey insanlık mertebesinden sukût etmekle köpekten daha aşağı olan mahlûk, senin benim ile olan ahdine vefân yoktur!"

خود مرا استا مگیر آهن گسل　　　　همچو خود شاگرد گیر و کور دل

1573. *"Muhakkak sen beni demir koparıcı üstâd tutma; kendin gibi şâkird ve kalbi kör tut!"*

Mâdemki öyledir, muhakkak sen beni artık bana inâbe ederken tasavvur ettiğin gibi demir koparıcı ve sâhib-i tasarruf bir üstâd-ı kâmil farz etme; kendin gibi nâkıs bir şâkird ve kalb gözü kör bir kimse farz et! "Âhen güsil", vasf-ı terkîbîdir ve "demir koparıcılık", kuvvet-i bâzûdan kinâyedir.

نه از منت یاریست در جان و روان　　　　بی منت آبی نمی گردد روان

1574. *"Câna ve revâna muâvenet benden değil midir? Bensiz bir su cârî olmaz!"*

"Revân"dan murâd kalb; ve "cân"dan murâd rûh-ı izâfî; ve "su"dan murâd ilim ve ma'rifettir. Ya'ni, "Ey sâlik-i bî-edeb, senin kalbinin ve canının terakkîsine muâvenet benden değil midir? Benim sana yardımım olmasa, senin kalbine ve rûhuna ilim ve ma'rifet suyunun bir katresi akmaz!"

پس دل من کارگاه بخت تست　　　　چه شکنی این کارگاه ای نادرست

1575. *"İmdi, benim gönlüm senin bahtının kârgâhıdır; ey eğri, bu kârgâhı niye kırarsın?"*

Ya'ni, benim gönlüm senin bahtının ve "hakîkat-ı insâniyye"nin i'mâlâthânesidir. Senin sıfât-ı hayvâniyyen bu i'mâlâthânede yontulup avârızdan tecrîd olunur ve sûret-i zâhirende bulduğun ahsen-i takvîmi bâtınında da ik-

tisâb edersin. Binâenaleyh bu i'mâlâthâneyi niçin kırıp tahrîb edersin? Bu eğrilik değil midir?

گويى پنهان مى زنم آتش زنه　　　　نى بقلب از قلب باشد روزنه

1567. *"Dersen ki: "Çakmağı gizli vururum." Kalbden kalbe pencere yok mudur?"*

Sen kendi kendine dersen ki: "Ben hîle çakmağını gizli çakarım; üstâdım benim esrârımı nereden bilecektir?" Halbuki kalbden kalbe pencere yok mudur?

آخر از روزن ببيند فكر تو　　　　دل گواهى ميدهد زين ذكر تو

1577. *Nihâyet pencereden senin fikrini görür; gönül senin bu fikrinden şehâdet verir!*

Bu gizli pencereden insân-ı kâmil senin fikrini görür; gönül senin kalbinde olan bu fikirlere ve hâtıralara şehâdet verir. Bu görüş his gözünün görüşü kabîlinden olmadığı ve kalb gözünün görüşünde senin zevkin bulunmadığı için, sen onu inkâr edersin. Fakat senin inkârına rağmen insân-ı kâmil bu havâtırını kalbinde müşâhede eder!

گير در رويت نمالد از كرم　　　　هر چه گويى خندد و گويد نعم

1578. *Tut ki kereminden senin yüzüne sürmez; her ne dersen güler ve "Evet" der.*

Fakat şu ciheti hatırında tut ki, o senin kalbinde gördüğü kötü fikirlerini senin yüzüne vurmaz. Sen onun huzûrunda, içinde başka düşünüp, dışından ca'lî hürmet ibrâzı ile başka olarak her ne söylersen, sana beşâşet izhâr edip güler ve zâhirde seni tasdîkan "Evet" der. Zîrâ ehl-i keşf, keşflerini ızhâr etmez. Çünkü esrâr-ı Hakk'ın emînidirler. Binâenaleyh huzûr-ı avâmda bir şey bilmez gibi görünürler.

او نمى خندد ز ذوق مالشت　　　　او همى خندد بر آن اسگالشت

1579. *O senin tabasbusunun zevkinden gülmez; o senin hâtırana güler!*

Onun gülmesi, senin zâhirî hürmetinden ve yaltaklanmandan hoşlandığı için değildir. O senin fikirlerine ve onun nazarından bâtınını gizlemene ve aklınca yaptığın hîlene güler.

پس خداعی را خداعی شد جزا　　　کاسه زن کوزه بخور اینك سزا

1580. [1591] *Binâenaleyh bir hud'aya bir hud'a cezâ oldu; kâse vur, bardak ye, işte lâyıkı!*

Binâenaleyh sen içini göstermemeğe çalışmak ile ona karşı bir hud'a yaparsın; ve o da senin içini bildiği halde yüzüne vurup izhâr etmemek sûretiyle sana karşı bir hud'a yapar ve bu hud'a senin hud'anın cezâsı olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ya'ni "Ve fenâlığın cezâsı, onun misli bir fenâlıktır" buyurulur. Ve "Kâse vur, bardak ye!" darb-ı meseli beyne'n-nâs meşhûrdur. Ya'ni, birine kâse vurursan, bardakla mukābele görürsün demek olur ki, Türkçe'de "dümüne düm" derler. İşte senin fiilinin lâyıkı budur!

گر بدی با تو او را خندهء رضا　　　صد هزاران گل شکفتی مر ترا

1581. *Eğer sana onun rızâ gülüşü olaydı, sana yüz binlerce gül açılırdı!*

O kâmilin sana karşı gülüşü hud'adan nâşî olmayıp, gönlünün rızâsından dolayı olaydı, senin kalbinin bağında yüz binlerce hakāyık ve maârif gülleri açılır idi!

چون دل او در رضا آرد عمل　　　آفتابی دان که آید در حمل

1582. *Onun gönlü rızâda amel getirdiği vakit, bil ki, bir güneş Hamel'e gelir.*

Kâmilin gönlünün i'mâlâthânesi rızâ dâiresinde işlemeğe başladığı vakit, bil ki, âfâkta güneşin Hamel burcuna girmesi zamânında hulûl eden mevsim-i bahâr gibi, senin kalbinin âlemine de bir mevsim-i bahâr hulûl eder ve kâmilin güneş gibi olan rûhu, senin Hamel burcu gibi olan hakîkatına tekābül eder. Cenâb-ı Pîr bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfede, teşbîhât ile "âfâk"ı "enfüs"e tatbîk buyururlar.

زو بخندد هم نهار و هم بهار　　　در هم آمیزد شکوفه و سبزه زار

1583. *Ondan hem bahâr ve hem nehâr güler; çiçek ve yeşillik birbirine karışır.*

Bu tekābülden hem kalbinin bahârını inkişâf eder ve hem de kalbine müstevlî olan zulmet-i tabîat zâil olarak gündüz olur; ulûm ve maârif çiçekleri ve îmân-ı yakînî yeşillikleri birbirine karışır.

صد هزاران بلبل و قمری نوا　　　افکند اندر جهان بی نوا

1584. *Yüz binlerce bülbül ve kumru; nevâyı bî-nevâ cihâna ilkā ederler!*

Bî-nevâ ve şenliksiz olan gönül bağında yüz binlerce vâridât-ı gaybiyye bülbülleri ve kumruları ötmeğe başlar!

چونکه برگ روح خود زرد و سیاه　　　می بینی چون ندانی خشم شاه

1585. *Mâdemki kendi rûhunun yaprağını sarı ve kara görürsün, şâhın gazabını niçin bilmezsin?*

"Rûhun yaprağı"ndan murâd, ona müstevlî olan sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'ni insân-ı kâmil hizmetinde bulunduğun halde, mâdemki rûhunda sararmış ve solmuş ve kararmış birtakım sıfât yapraklarını görüyorsun, o halde sebebini aramaz mısın; ve bunun sebebi insân-ı kâmilin gazabı ve tağayyür-i bâtını olduğunu bilmez ve anlamaz mısın?

آفتاب شاه در برج عتاب　　　می کند روها سیه همچون کباب

1586. *Şâhın güneşi itâb burcunda, yüzleri kebâb gibi kara eder!*

İnsân-ı kâmilin güneş gibi olan rûhu, semâ-yı kalbin itâb ve gazab burcuna intikāl edince, mürîdlerin kalblerinin yüzünü kebâb gibi yakıp kapkara eder!

آن عطارد را ورقها جان ماست　　　آن سپیدی و آن سیه میزان ماست

1587. *O Utârid'in kâğıtları bizim canımızdır; o beyazlık ve o kara bizim ölçümüzdür!*

İlm-i nücûm'da Utârid seyyâresini kitâbete nisbet edip "kâtib-i felek" derler ve bu seyyârenin ehl-i arz üzerinde kitâbete ve şiir ve inşâya te'sîrini gösterirler. İnsân-ı kâmil, "insân-ı kebîr" ta'bîr olunan manzûme-i şemsiyyemizin zübdesi ve hülâsası olduğundan, bu manzûmeyi teşkîl eden seyyârâtın te'sîrâtı kâmilen onda mündemiç olduğuna işâreten, cenâb-ı Pîr buyururlar ki: İnsân-ı kâmil âfâktaki Utârid gibidir. Bizim canımızın kâğıtları üzerine beyaz ve kara yazılar yazar. Ya'ni, yazdığı yazılar saâdete ve şekāvete dâir olur. Biz kalbimizde nûr veyâ nursuzluk bulursak, işte bu buluşumuz bizim kendi hakkımızda vereceğimiz hükmün ölçüsü olur."

باز منشوری نویسد سرخ و سبز　　　تا رهند ارواح از سودا و عجز

1588. *Kezâ kırmızı ve yeşil bir menşûr yazar, tâ ki rûhlar karalıktan ve acızden kurtulsunlar!*

Kezâ o Utârid gibi olan insân-ı kâmil, kâğıtlar gibi olan canlarımızın üzerine nûrsuzluktan ve sıfât-ı nefsâniyye te'sîrâtı altında kalmak aczinden kurtulmaları için, kırmızı ve yeşil bir menşûr yazar. Kırmızı ve yeşil, kalb ve rûh letâiflerinin rengidir.

سرخ و سبز افتاد نسخ نوبهار   چون خط قوس قزح در اعتبار

1589. *İlkbaharın yazısı, i'tibârda kavs-i kuzah hattı gibi kırmızı ve yeşil vâki' oldu.*

"Kavs-i kuzah", "alâim-i semâ" dedikleri şeydir ki, su buharının zabt ettiği güneşin şuâ'âtından havada yedi renkli bir kavs hâlinde teşekkül eder ve ilkbaharda yağan yağmurlardan havada su buharı ziyâde olduğu ve güneşin harâreti de şiddetlendiği cihetle, sık sık havada hâsıl olur; ve en ziyâde nazar-ı i'tibâra çarpan renkleri yeşil ve kırmızıdır. Ya'ni, insân-ı kâmilin nazar-ı rızâ ile mürîdin kalbine teveccühü, onun kalbinde bir mevsim-i bahâr husûle getirir ve yeşil ve kırmızı olan letâifin renklerini yazar.

عکس تعظیم سلیمان علیه السلام در دل بلقیس از صورت حقیر هدهد

Hüdhüdün hakîr olan sûretinden Belkıs'ın kalbine Süleymân (a.s.)ın ta'zîminin aksi

رحمت صد تو برآن بلقیس باد   که خدایش عقل صد مرده بداد

1590. [1601] *O Belkıs'a yüz kat rahmet olsun ki, Hak ona yüz erkek kadar akıl verdi!*

هدهدی نامه بیاورد و نشان   از سلیمان چند حرفی با بیان

1591. *Bir hüdhüd, Süleymân'dan beyânlı birkaç kelime mektup ve nişân getirdi.*

چون بخواند آن نکتهای با شمول   با حقارت ننگرید اندر رسول

1592. *Vaktâki o şümûllü nükteleri okudu, resûle hakāretle bakmadı.*

Bu beyitlerde, Kur'ân-ı Kerim'de sûre-i Neml'de beyân buyurulan kıssaya işâret buyurulur. Kıssanın tafsîli tefsîr kitaplarında ve birtakım incelikleri de *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânîdedir. Hülâsası budur ki: Süleyman (a.s.) asrında Yemen'de Sebâ' şehrinde sâkin, Belkıs isminde bir kadın hükümdar var idi. Kendisi ve teb'ası putperest idiler. Süleymân (a. s.) onları mu'cize-i nebeviyyesini göstererek dîne da'vet için bir mektup yazıp hüdhüd kuşuna teslîmen Belkıs'a gönderdi. Bu hüdhüd kuşuna zamânımızda ba'zı mahallerde Türkçe "çavuş kuşu" derler. Hüdhüd kuşu Belkıs'ın oturduğu sarayın bir penceresinden içeriye girip, mektûbu gagasından onun önüne bıraktı. Ehl-i tefsîrin beyânına göre mektubun adresi böyle idi: "Allah'ın kulu Dâvûd oğlu Süleyman tarafından Sebe' hükümdarı Belkıs'a..." Ve mündericâtı da şu idi: بسم الله الرحمن الرحيم السلام على من اتبع الهدى اما بعد فلا تعلوا على وأتونى مسلمين Ya'ni "Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Selâm, hidâyete tâbi' olan kimselerin üzerine olsun. Bundan sonrasına gelince, benim üzerime yükselmeyin; müslim ve münkād olduğunuz halde bana gelin!" Belkıs birçok erkeklerden daha ziyâde akıllı olduğu için hükümdarlık makāmında bulunur idi. Süleymân (a.s.)ın gönderdiği mektup, birkaç kelimelik ve gâyet muhtasar olmakla berâber, şümûllü birçok nükteleri câmi' idi. Belkıs, aklının kemâli hasebiyle, sûrette küçük ve hakîr bir kuş olan hüdhüde, mahzâ Süleymân (a.s.)ın elçisi olduğu için, nazar-ı hakāretle bakmadı. Hüdhüdün elçiliğini inkâr eden ba'zı kimseler de bulunabilir. Fakat bu münkirler, güvercinlerin askerî muhâsaralarda muhâberâtı te'mîn ettiklerini derhâtır etseler, bir peygamber-i zîşânın hüdhüd ile mektup göndermesi imkânını istib'âd etmezler.

جسم هدهد دید و جان عنقاش دید   حس چو کفی دید و دل دریاش دید

1593. *Cismi hüdhüd gördü ve canını ankā gördü; hissi bir köpük gibi gördü ve gönlünü deryâ gördü!*

Belkıs, elçinin cismini ve zâhirini hüdhüd kuşu gördü; ve fakat onun canını ve ma'nâsını ankā kuşu gibi büyük gördü. Ve mahsüs olan sûreti, onun deryâ gibi olan bâtınında bir köpük gibi gördü.

عقل با حس زین طلسمات دو رنگ   چون محمد با ابو جهلان بجنگ

1594. *Akıl, his ile bu iki renkli tılsımlardan, Muhammed gibi Ebû Cehil'ler ile cenktedir!*

"Tılsımât", kûvâ-yı fâile-i ulviyyâtın, kuvâ-yı münfaile-i süfliyyât ile imtizâcından ibârettir ki, o ef'âl ile amel sebebiyle âsâr-ı acîbe ve garîbe zâhir

olur. Burada "iki renkli tılsımât"tan murâd, kuvâ-yı rûhâniyye ile kuvâ-yı nefsâniyyenin imtizâcından terekküb eden insân-ı kâmilin sûret-i beşeriyyesidir. "Ebû Cehil'ler"den murâd, âlem-i ma'nâdan bî-haber olan zâhir-perest kimselerdir ki, onlar kâmillerin sûret-i beşeriyyelerine bakıp, müsâvât da'vâsında bulunurlar ve dâimâ onlara muârız ve muhâlif olurlar. Ya'ni, akl-ı mahz olan kâmiller, hisde müstağrak olan zâhir-perestler ile, rûhânî ve nefsânî kuvvetleri hâiz olan bu iki renkli cisimlerinden dolayı, Muhammed (a.s.) Efendimiz'in Ebû Cehil ile muâraza ve mücâdelede olduğu gibi muhâlefet ve nizâ' içindedirler.

Beyt-i şerîfin bu ma'nâsı, Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Mîr Abdülfettâh hazretlerinin şerhlerine göredir. Yine Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm ve Velî Muhammed hazretleri ile Ankaravî hazretleri şu ma'nâyı beyân buyururlar: "Vücûd-ı beşerde olan akıl, bu iki renkli cisimlerden dolayı Muhammed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'in Ebû Cehil ile cenk ettiği gibi, havâss-ı zâhire ile öylece cenk içindedir."

کافران دیدند احمد را بشر   چون ندیدند از وی انشق القمر

1595. *Kâfirler Ahmed'i beşer gördüler; niçin ondan "inşikāk-ı kamer"i görmediler?*

Hisde müstağrak olan kâfirler, Ahmed (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'in yalnız sûret-i zâhiresine bakıp, onu da kendileri gibi beşer gördüler; ve kuvve-i kudsiyyesiyle gösterdiği "şakk-ı kamer" mu'cizesini, zâhir gözü ile gördükleri halde, "Sihirdir ve göz bağcılıktır" diyerek kabûl etmediler. Zîrâ pek uzakta olan ayın küçükcük bir cism-i beşerin işâreti ile yarılmasını, his gözü ve his aklı istib'âd eder. Bununla berâber hâdise dahi his gözü ile görülmüştür. Binâenaleyh bunu reddetmek için his aklı bir çâre arar ve nihâyet yine ma'nâ âlemine âid olmakla berâber, insanlar arasında yine his gözüyle mükerreren görülen sihir hâline atfetmeyi münâsib görürler!

خاك زن در دیدهٔ حس بین خویش   دیدهٔ حس دشمن عقلست و كیش

1596. *Kendi his görücü gözüne toprak saç! His gözü aklın ve mezhebin düşmanıdır.*

دیدهٔ حس را خدا اعماش خواند   بت پرستش گفت و ضد ماش خواند

1597. *His gözüne Hak "kör" dedi; ona "putperest" dedi ve "Bizim zıddımız" ta'bîr buyurdu!*

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Neml'de vâki' وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (Neml, 27/81; Rûm, 30/53) ya'ni "Dalâletinden kör olanları sen îmâna hidâyet edemezsin; ancak bizim âyetlerimize inanıp teslîmiyette olanlara Kur'ân'ı dinletebilirsin!" âyet-i kerîmesiyle, emsâli âyât-ı kur'âniyyeye işâret buyurulur. Ve Hak Teâlâ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ (Furkān, 25/43; Câsiye, 45/23) ya'ni "Hevâsını ilâh ittihâz edenleri görmez misin?" âyet-i kerîmesinde, hissiyât-ı nefsâniyyelerine tâbi' olanların putperestliğine işâret buyurdu. Ve وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ (Fâtır, 35/19-21) ya'ni "Kör ile gören ve zulümât ile nûr ve gölge ile harâret müsâvî olmaz!" âyet-i kerîmesinde de münkirlere, biz mü'minlerin "zıdd"ı ta'bîr buyurdu.

خواجهء حالى و فردا پيش او — او نمى بيند ز گنجى جز تسو

1598. *Hâlin ve ferdânın efendisi onun önündedir; o bir hazîneden, "tüsû"nun gayrini görmez!*

Hâlin, ya'ni hayât-ı dünyeviyyenin; ve ferdânın, ya'ni hayât-ı uhreviyyenin efendisi olan insân-ı kâmil, o his gözünün önündedir. Ya'ni, his gözü onlarda da vardır, beşeriyyetin o his gözünü hâmil olmakta bütün insanlar ile müşterektir. Halbuki beşeriyyetin bu his gözü, tecelliyât-ı ilâhiyye hazînesinden ancak "tüsû" kadar bir şey görebilir. "Tüsû", dört buğday ağırlığında gâyet küçük kıymetteki bir paradır. Lisânımıza göre "bir para" diye tercüme etmek münâsib olur. Ya'ni, bu his gözünün kıymeti, tecelliyât-ı ilâhiyye hazînesinden bir para kadar bir şeydir.

ذرهء زان آفتاب آرد پيام — آفتاب آن ذرهء گردد غلام

1599. *Bir zerre o güneşten haber getirir; güneş o bir zerreye köle olur!*

İnsân-ı kâmilin zerre mesâbesinde olan taayyün-i beşerîsi hakîkat güneşi olan Hak'tan haber getirdiği vakit, feleğin sûrî güneşi o bir zerrenin kölesi olur.

قطرهء كز بحر وحدت شد سفير — هفت بحر آن قطره را باشد اسير

1600. *Bir katre ki, vahdet denizinden sefîr oldu, yedi deniz o katreye esîr olur!*
[1612]

İnsân-ı kâmil olan enbiyânın, katre mesâbesinde olan sûret-i beşeriyyeleri, deryâ-yı vahdet olan Cenâb-ı Ulûhiyyet'ten âlem-i beşeriyyette sefîr ya'ni elçi ve resûl olarak gönderildi. Yedi deryâ o katrenin esîri olur ve kabza-i ta-

sarrufunda bulunur. "Yedi deryâ" ta'bîrinde, manzûme-i şemsiyyenin arzdan mâadâ yedi seyyâresindeki deryâlara işâret buyurulur. Bu işâreti âtîdeki beyit te'yîd eder.

گر کف خاکی شود چالاك او   پیش خاکش سر نهد افلاك او

1601. *Eğer bir avuç toprak onun çâlâki olursa, onun toprağının önüne onun felekleri baş koyar!*

Eğer bir avuç topraktan ibâret olan cism-i beşer, o deryâ-yı vahdet olan Ulûhiyyet'in emrinde çâlâk ve faâl olursa, artık Hakk'ın felekleri o beşerin topraktan mahlûk olan cisminin önüne baş koyar ve hükmüne itâat eder.

خاك آدم چونكه شد چالاك حق   پیش خاکش سر نهد املاك حق

1602. *Vaktâki Âdem'in toprağı Hakk'ın çâlâki oldu, onun toprağının önüne Hakk'ın melekleri baş koydu.*

Hz. Âdem'in cesedi Hakk'ın emrinin çâlâki ve fa'âli olduğu vakit, onun topraktan mahlûk olan cisminin önüne melekler secde ve serfürû' ettiler.

السماء انشقت آخر از چه بود   از یکی چشمی كه خاكی گشود

1603. *Nihâyet, "es-semâü'nşakkat" neden oldu? Hâkîliği açan bir gözden oldu.*

Ankaravî hazretleri "es-semâü'nşakkat" ta'bîrinin اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ (İnşikāk, 84/1) ["Semâ yarıldığı vakit"] sûresine işâret olmayıp, lügat ma'nâsı murâd olduğunu beyân ve şu ma'nâyı îzâh eder: "Ya'ni, esmâ sûretleri yarıldı. Neden oldu? "İnsânu'l-ayn" ve "ayn-ı insân" olan Sultân-ı enbiyâdan oldu. Zîrâ hâkîliği ve müşkilât kilitlerini açtı." Ve Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretleri de şöyle buyururlar: "Vâkıâ "İze's-semâü'nşakkat" sûresinde kıyâmetin zikri vardır. Lâkin Hz. Mevlânâ (k.s.) semânın inşikākını eamm tutmuşlardır. Zîrâ ki nüzûl-i melâike kıyâmetten evvel dahi mütehakkıktır. Çünkü her sabah ve akşam arz-ı a'mâl için nâzil olurlar ve enbiyâya vahiy getirirler. Binâenaleyh hakîkatta göğün yarılması, Âdem-i hakîkînin gözünün açılmasına râci' olur." Yine Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî beyânâtının hülâsası şudur: "Bu beyt-i şerîfte "İze's-semâü'nşakkat" sûre-i şerîfesine işâret buyurulur. Müfessirler derler ki: "İnşikāk-ı semâ, kıyâmet gününde nüzûl-i melâike içindir." Bu inşikāk niçin hâl-i fenâda vâki' olmasın? Zemîn ve âsumânın fenâsı, hâk-i insândan çeşme-i ma'rifetin zuhûru sebebiyledir. Zîrâ zâhirdir ki, ma'rifet vahdet-i Hakk'ın müşâhedesindendir ve kesret-i halkı if-

nâ edicidir." Ve yine Hind şârihlerinden ba'zıları da "inşikāk-ı semâ"yı, mi'râc-ı nebevîye işâret addetmişlerdir. Fakat yukarıdan beri vâki' olan Hz. Pîr'in beyânât-ı aliyyesinden anlaşılan ma'nâ budur ki: Benî-Âdem'in cesedi âlem-i süflîdendir; ve onun ma'nâsı âlem-i ulvîdendir. Ve insan bu iki hâssayı câmi'dir. Onun âlem-i ulvîden olan ma'nâsı, cesed-i süflîsinin semâsıdır. Zîrâ "semâ" lügatta "ulüvv" ma'nâsınadır. İmdi, o cism-i beşer, deryâ-yı vahdet olan ulûhiyyetin emrinde çâlâk ve fa'âl olduğu vakit, "fenâ-fillâh" ve bakā-billâh" mertebesi hâsıl olur ve onun nefs-i süflîsinin kıyâmeti kopar. Binâenaleyh onun semâsı münşakk olur. Ve böyle bir zâtın gözü, hâkîliği açan bir göz olup, semânın yarılması da bu gözün açılmasından olur. Binâenaleyh ne kadar enbiyâ ve evliyâ var ise, o kadar da "inşikāk-ı semâ" hâli vâki' olur. Bu ma'nâ, "İze's-semâü'nşakkat" (İnşikāk, 84/1) âyet-i kerîmesinin ma'nâyı işârîsinden biridir.

خاك از دردى نشيند زير آب　　　خاك بين كز عرش بگذشت از شتاب

1604. *Toprak kesâfetten suyun altına çöker; toprağı gör ki, acele cihetinden arştan geçti!*

Toprak, kesâfetinden dolayı suyun altına çöker. Bu, alelumûm kavâid-i tabîiyyedendir. Fakat sen topraktan olan peygamberlerin ve onların vârisleri olan kâmillerin cisimlerini gör ki, onlar alettedrîc istihâlât devrelerini geçirmeksizin, müsta'cilen vücûd-ı mecâzî arşından geçti ve rûhiyyet mertebesini buldu!

آن لطافت پس بدان كز آب نيست　　　جز عطاى مبدع وهاب نيست

1605. *İmdi, bil ki, o letâfet sudan değildir; Vehhâb olan mübdi'in atâsından gayri değildir.*

Toprağın suyun dibine çökmesi, onun kesâfetinden ve suyun dahi ona nisbetle letâfetindendir. Fakat bunu bil ki, o letâfet suyun kendinden değildir. Ancak onu ibdâ' ya'ni nümûnesi olmaksızın îcâd eden Vehhâb'ın atâyâ-yı esmâiyyesindendir. Zîrâ suyun mazhar olduğu isim, onun bu vücûd-ı mecâzî âleminde toprağa nisbeten letâfetini îcâb ettirmiştir.

گر كند سفلى هوا و نار را　　　ور ز گل او بگذراند خار را

1606. *Eğer havayı ve ateşi süflî ederse ve eğer dikeni gülden geçirirse;*

Letâfeti hasebiyle yükselmek şânından olan havayı ve harâreti Hak Teâlâ isterse alçak eder. Kömürün harâretinden mütehassıl karbon gazı gibi. Ve is-

terse dikeni gül mertebesinden geçirerek onu güle tahvîl eder. Ya'ni her şeyi türlü türlü istihâlât devrelerinden geçirir.

حاکمست او یفعل الله ما یشاء　　　کو ز عین درد انگیزد دوا

1607. *O hâkimdir, Allâh dilediğini işler; O, derdin "ayn"ından devâyı koparır!*

Allâh Teâlâ her şeyin isti'dâdına göre hükmeder. İlm-i ilâhîsinde sâbit olan şeyi murâd eder; ve murâd ettiği şeyi de işler. Ve bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde zâhir olan eşyâ, O'nun ilminin sûretleridir. O bu ilim ve hikmeti iktizâsınca, bir marazın "ayn"ından ve kendisinden, o marazın ilâcını çıkarır. Nitekim çiçek ve kolera ve sâir emrâza mahsûs olan aşılar, derdin aynından devâyı çıkarmaktan başka bir şey değildir.

گر هوا و نار را سفلی کند　　　تیرگی و دردی و ثُقلی کند

1608. *Eğer havayı ve ateşi süflî ederse, bulanık ve kesîf ve ağır yapar.*

"Süfl" dibine çökmek ma'nâsınadır. Ya'ni, eğer havayı ve harâreti süflî eder ve alçaltırsa, onlara ba'zı ahvâl ve şerâit taslît ederek, bulanık ve kesîf yaparak dibe çöktürür.

ور زمین و آب را علوی کند　　　راه گردونرا بپا مطوی کند

1609. *Ve eğer arzı ve suyu ulvî ederse, feleğin yolunu ayağı ile matvî eder.*

Ve eğer kesîf olan arzı ve suyu bulundukları mertebeden yükseltmek isterse, onlara da ahvâl-i mahsûsa bahş edip, eflâkin yolunu tayy ettirir. Nitekim sûre-i Hadîd'de buyurulur: يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ . . . (Hadîd, 57/4). Ya'ni "Allâh Teâlâ arza giren şeyi ve ondan çıkan şeyi ve semâdan nâzil olan şeyi ve onda urûc eden şeyi bilir. Ve O, nerede olsanız sizinle berâberdir."

Ma'lûm olsun ki, arz hem fezâda güneşin etrâfında ve hem de kendi mihveri etrâfında şiddetle dönmektedir. Ve arzı muhît olan havâ-yı nesîmînin sihanı, bir şeftâlinin üzerindeki tüyleri nisbetindedir. En üst tabakadaki havâ-yı nesîmî gâyet latîftir. Ve ondan sonra tabakāt-ı esîriyye başlar ve havâ-yı nesîmînin hudûdu biter. Hiç şübhe yoktur ki, bu devr-i şedîd esnâsında arzdan tabakāt-ı esîriyye aleddevâm bir şey alır. Binâenaleyh arzın kesâfetinden dâimâ âlem-i letâfete urûc vardır. Fakat bu kesâfet mütemâdiyen âlem-i letâfete urûc etse, arzın hacmi şimdiye kadar bitmek îcâb ederdi. Fakat âyet-i kerîmede وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ ["Semâdan nâzil olan şeyi"]

buyurulmasına nazaran, hacm-i arza âlem-i letâfetten nüzûl ve imdâd olduğu anlaşılır.

Beyt-i şerîfte bu ma'nâya işâret buyurulduğu gibi, enbiyâ ve evliyânın tayy-i mekânlarına ve mi'râclarına da işâret vardır.

پس یقین شد که تعز من تشاء   خاکئ را گفت پرها بر گشا

1610. *İmdi, muhakkak oldu ki, dilediğini azîz eder; bir toprağa mensûba,*
[1622] *"Kanatları aç!" dedi.*

Binâenaleyh muhakkak oldu ki, قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ (Âl-i İmrân, 3/26) ya'ni, "Ey Allâh'ım, mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden nez' edersin; ve dilediğini azîz edersin" âyet-i kerîmesi mûcibince, Allâh Teâlâ dilediğini azîz eder. İşte bu hakîkate mebnî, toprağa mensûb olan insân-ı kâmilin cesedine, "Ma'nân olan rûhunun kanatlarını aç ve âlem-i bâlâya uç!" dedi.

آتشی را گفت رو ابلیس شو   زیر هفتم خاك با تلبیس شو

1611. *Ateşe mensûb olana, "Git, İblîs ol; yedinci kat yerin altında telbîs ile ol!" dedi.*

"Yedinci kat toprağın altı"ndan murâd, vücûd-ı hakîkînin yedinci mertebe-i tenezzülü olan ecsâd-ı beşerdir. Ve o mertebeler şunlardır: "Ahadiyyet", "vahdet", "vâhidiyyet", "rûh", "misâl", "şehâdet" ve "insân"dır. Ve "ateşe mensûb" ile, insanın vücûdundaki harâret-i garîziyye murâd buyurulur ki, bu harâret, sıfat-ı İblîs olan hased, gazab ve şehvetin menba'ıdır. Ve İblîs, yedinci mertebe-i tenezzül olan vücûd-ı beşer arzının altında telbîs ile ve onu ıdlâl ile meşgûldür. Ve hakîkat-i iblîsiyye bilcümle efrâd-ı beşeri muhîttir ve cümlesine tasallut eder. Nitekim, "Her kimse ile berâber bir şeytan doğar ve benimle berâber de doğmuştur. Fakat اسلم شیطانی ya'ni "Ben şeytanımı münkād kıldım" meâlindeki hadîs-i şerîfe nazaran, bu şeytan enbiyâ ve evliyânın ecsâd-ı şerîfelerini de muhîttir. Fakat onlara tasallut edemez. Zîrâ onlar "muhlas"tırlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de İblîs'ten ihbâran Hak Teâlâ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Hicr, 15/40; Sâd, 38/83) buyurur. Ve bu bâbdaki tafsîlât yukarılarda geçti. (1309 numaralı beyitte).

آدم خاکی برو تو بر سها   ای بلیس آتشی رو تا ثرا

1612. *Toprağa mensûb olan âdem, sen Sühâ üzerine git; ey ateşe mensûb olan İblîs serâya kadar git!*

"Sühâ", fezâda parlak bir yıldızın ismidir. "Serâ", rutûbetli toprak ma'nâsınadır. Burada "siccîn" murâd olunur. Nitekim إنّ كتابَ الفُجّار لفى سجّين (Mutaffifîn, 83/7) buyurulur. Hind nüshalarında "Sühâ" yerine "semâ" vâki'dir. Ve burada murâd, Âdem-i hakîkînin âlem-i ulvîye gitmesi olduğundan, "Sühâ" ile "semâ" aynı ma'nâyı ifâde eder.

Ma'lûm olsun ki, bir âlem-i nûr ve bir de âlem-i nâr vardır. "Âlem-i nûr", mazhar-ı ism-i Cemâl; ve "âlem-i nâr", mazhar-ı ism-i Celâl'dir. Birisi lutfî ve diğeri kahrîdir. Âdem, Cemâl'i ve Celâl'i câmi'dir. Zîrâ onun rûhu âlem-i Cemâl'den; ve cesedi âlem-i Celâl'dendir. Eğer cisminin ahkâmına tâbi' olursa, "âlem-i nâr"a, ve rûhunun ahkâmına tâbi' olursa "âlem-i nûr"a mülhak olur. Ve burada "âdem"den murâd, rûhunun ahkâmına tâbi' olanlardır. Cisminin ahkâmına tâbi' olanlar ise, hayvanlık mertebesinde kaldıklarından, onlar hakîkatte âdemden ma'dûd değildirler. Ya'ni Hak Teâlâ hâkî olup rûhunun ahkâmına tâbi' olan âdeme, "Sen âlem-i ulvîye ve âlem-i nûra çık ve urûc et!" buyurdu. Ve "âlem-i nâr"a mülhak olan İblîs'e de, "Sen esfel-i sâfilîn olan siccînde kal!" dedi. Bundan anlaşılır ki, nefis aslâ evâmir-i ilâhiyyeye münkād olmaz. Olursa da rûhun galebesi ve kuvveti altında bi'l-ıztırâr olur ve bu halden aslâ râzî değildir. Vaktâki mevt ile rûh bedenden alâkasını keser, cismin karargâhı yine âlem-i siccîn olur.

چار طبع و علت اولى نيم   در تصرف دائما من باقيم

1613. *Dört tab' ve illet-i ûlâ değilim; ben dâimâ tasarrufta bâkîyim!*

Erkân-ı tabîat dörttür: Sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık. Gerçi kuruluk sıcaklıktan; ve yaşlık dahi soğukluktan neş'et ederse de, kuruluk harâretin ve yaşlık sıcaklığın aynı değildir. Her birinin kendi mertebelerindeki iktizâât ve ahkâmı başka başkadır. *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Îsevî'de beyân buyurulduğu üzere, tabîat mertebe-i ulûhiyyetin zâhiridir; ve suver-i unsuriyyenin mensûc olduğu bir destgâh olup, onların bâtınıdır. Binâenaleyh Hakk'ın zâhiri onun sıfatıdır; "zât-ı sırf" değildir. Zîrâ zât-ı sırfta sıfat müstehlektir. Ve zât-ı sırf bu eşyânın "illet-i ûlâ"sı da değildir. Zîrâ zât, zâtiyyeti cihetinden ebedî tecellîden münezzehtir. Belki illet-i ûlâ eşyânın a'yân-ı sâbiteleridir. Ve zuhûrun illeti ve sebebi ancak ilm-i ilâhî sûretleri olan bu a'yân-ı sâbitedir.Ve Hakk'ın tasarrufâtı bu a'yân-ı sâbitenin isti'dâdına göre dâimâ hâl-i cereyândadır. Binâenaleyh eşyânın menşe'ini tabîat addeden hükemâ aldanırlar. Ve zuhûr-ı eşyâda, "zât-ı mutlak-ı Hakk"ın illet-i ûlâ ya'ni ilk sebep olduğunu zannedenler de hakîkat-i hâlden bî-haber olanlardır.

کار من بی علتست و مستقیم   هست تقدیرم نه علت ای سقیم

1614. *Benim işim illetsiz ve müstakîmdir; ey sakîm, takdîrim vardır, illet yoktur!*

Cenâb-ı Pîr bu beyitlerde lisân-ı Hak ile, feylesoflardan vücûd-ı Hakk'ı kabûl ve tasdîk edip, illetlerin illeti, ya'ni sebeplerin sebebi diyen zümrenin i'tikādlarını ve mezheblerini ibtâl buyururlar. Zîrâ bunlar Hakk'ın tasarrufâtını kuyûd-ı tabîat ile mukayyed kılarlar. Meselâ "Ateş tab'an yakar; yakmamak imkânı yoktur" derler. Binâenaleyh İbrâhîm (a.s)ın Nemrûd tarafından ateşe atılmasını hâkî olan âyât-ı kur'âniyyeyi te'vîl edip, "Ateşten murâd Nemrûd'un gazabıdır; ve ateşin gülzâr olmasından murâd dahi İbrâhîm (a.s.) tarafından getirilen hüccetlerin ve delillerin Nemrûd'un âteş-i gazabını söndürmesidir" derler. Ve Mûsâ (a.s.)ın asâsının yılan olmasını ve sâir havârık-ı âdâtı te'vîl ederler. Halbuki, ind-i ilâhîde maddeye i'tibâr yoktur. Hak Teâlâ herhangi bir hakîkati maddiyyât âleminde dilediği sûrette ızhâra kādirdir. Meselâ bürûdeti harâret sûretinde ve harâreti de bürûdet libâsında gösterir. Binâenaleyh i'tibâr hakāyıkadır; yoksa suver-i maddiyyâta değildir. Ama vücûd-ı hakîkîyi inkâr edip feylesof geçinenlerin bu bahiste yeri yoktur. Zîrâ onlar büsbütün gaflet içindedirler.

Bu mukaddimeye göre beyt-i şerîfin ma'nâsı böyle olur: Âlem-i sûrette benim ef'âlim münhasıran esbâb-ı tabîiyyeye müstenid değildir. İstersem eşyâ hakkında kavâid-i tabîiyye dâiresinde tasarruf ederim; ve istersem tasarrufâtımı kavâid-i tabîiyye hâricinde gösteririm ki, onlar hârikulâde addolunurlar. Ey yanlış düşünen feylesof, benim hakāyık-ı eşyâ üzerinde takdîrim vardır. Değişmeyen, o hükmüm ve kazâmdır. O hakāyıkı âlem-i taayyünde istediğim sûretten ızhâr ederim. Binâenaleyh esbâb-ı tabîiyye ile mukayyed değilim!

عادت خود را بگردانم بوقت   این غبار از پیش بنشانم بوقت

1615. *Âdetimi vaktinde döndürürüm; bu tozu vaktinde önden kaldırırım.*

Sâha-i tabîatta cereyânı mu'tâd olan kavâid-i tabîiyyemi, kazâ-yı ilâhîmin infâzı vaktinde istediğim vech ile tebdîl ederim. Bir toz hükmünde olan bu suver-i maddiyyeyi his gözlerinin önünden kaldırıveririm!

بحر را گویم که هین پر نار شو   گویم آتش را برو گلزار شو

1616. *Denize derim ki: "Âgâh ol, ateş ile dol!"; ateşe derim ki; "Git, gülzâr ol!"*

Denize, "Ateşe tebeddül et!" derim, eder. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (Tekvîr, 81/6) ya'ni "Kıyâmette denizler kızdırıldığı vakit" buyurulur.
Ma'lûmdur ki, ateş ile su her ne kadar hikmet-i tabîiyye nokta-i nazarından birbirinin zıddı iseler de, bi'l-kimyâ aynı anâsırın muhassalâtıdır. Nitekim bu günkü günde küremizin etrâfındaki bahr-i muhît, müvellidü'l-mâ [:hidrojen] ve müvellidü'l-humûza [:oksijen] ve sodyumdan mürekkebdir. Ve bunlar iştiâl eden mevâddandır. Binâenaleyh suyun ateş olması fennen dahi müsteb'ad değildir. Ve "Ateşe, 'Git, gülistân ol!' derim, olur." Bu dahi fennen müsteb'ad değildir. Nitekim küremiz bidâyet-i teşekkülünde mâyi-i nârî hâlinde idi; bugün o ateşîn küre üzerinde bağlar, bağçeler, gülistânlar mevcuttur. İstihâlât için fâsıla-i zamâniyyenin indallâhta hükmü ve i'tibârı yoktur.

کوه را گویم سبك شو همچو پشم　　چرخ را گویم فرو در پیش چشم

1617. *Dağa derim ki: "Yün gibi hafîf ol!"; feleğe derim ki: "Göz önünde aşağıya!"*

Dağlara, "Atılmış yün gibi hafîf ve kabarık bir hâle gelin!" derim; öyle olur. Nitekim sûre-i Kāria'da وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (Kāria, 101/5) ya'ni "Kıyâmette dağlar atılmış yün gibi olurlar" buyurulur. Ve feleğe de derim ki: "His gözü önünde aşağıya sukūt et!" Ecrâm-ı semâviyye parçalanıp sukūt eder. Nitekim âyet-i kerîmede, اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ (İnşikāk, 84/1) ["Semâ yarıldığı vakit"] ve اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (İnfitâr, 82/1) ["Gökyüzü yarıldığı vakit"] buyurulur.

گویم ای خورشید مقرون شو بماه　　هر دو را سازیم چون ابر سیاه

1618. *Derim ki: "Ey güneş, aya yaklaş!"; her ikisini kara bulut gibi yaparız.*

"Ey güneş, devrindeki âdeti boz, aya yaklaş!" derim; yaklaşır. Güneş tasallub edip ziyâsı gider ve aya da ondan ziyâ gelmez olur. Her ikisini de kara bulut gibi yaparım.
Bu beyt-i şerîfte يَسْئَلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ وَ خَسَفَ الْقَمَرُ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ (Kıyâme, 75/6-9) ya'ni "İnsan, "Kıyâmet ne zamandır?" diye sorar. O vakittedir ki, his gözü faâliyetten kalır ve ay kararır ve güneş ve ay cem' olunur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (Tekvîr, 81/1) ya'ni "Güneş karardığı vakit" âyet-i kerîmesi de bu ma'nâyı gösterir. İhbârât-ı kur'âniyyeye nazaran, manzûme-i şemsiyyemizin kıyâmeti kopacağı vakit, güneşin tasallub edip kararacağı ve câzibesinde bizce keyfiyyeti meçhûl olan bir tasarruf-ı ilâhî vâki' olarak, arzın kameriyle berâber şemse yaklaşacağı ve

seyyârât arasında musâdemât vâki' olup, parçalarının arz üzerine dökülece-ği anlaşılmaktadır. Bunlar fennen dahi müsteb'ad şeyler değildir.

چشمهء خورشید را سازیم خشك   چشمهء خون را بفن سازیم مشك

1619. *Güneş çeşmesini kuru yaparız; kan çeşmesini fen ile misk yaparız!*

Güneşin ziyâ ve harâret çeşmesini, mu'tâd hilâfında olarak kuruturuz; ve âhûlarda olan kan menba'ını, fen ve istihâlât ile misk yaparız ve ona "misk göbeği" derler. Bunların hepsi esbâb ile mukayyed olmayıp, irâdemizde mutlak olduğumuzu gösterir.

آفتاب و مه چو دو گاو سیاه   یوغ بر گردن ببندد شان اله

1620. *Güneş ve ay, iki kara öküz gibi; onların boynuna İlâh boyunduruk bağlar!*
[1632]

Güneş ve ay, fezâda iki kara öküz gibi kalır ve onların boyunlarına Allâh Teâlâ fezâda başka bir câzibe boyunduruğu bağlar!

انکار فلسفی بر قرائت اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا

Felsefînin قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (Mülk, 67/30) ya'ni "Eğer sizin suyunuz dibe gidici olursa" kırâati üzerine inkârı

مقرئ می خواند از روی کتاب   ماؤكم غورا ز چشم بندم آب

1621. *Bir okuyucu, kitap yüzünden* مَاؤُكُمْ غَوْرًا *ya'ni "Çeşmeden suyu bağlarım" diye okuyor idi.*

Bir Kur'ân okuyan kimse, Mushaf-ı Şerîf'i açıp yüzünden, sûre-i Mülk'ün nihâyetinde olan قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (Mülk, 67/30) ya'ni "Yâ Habîbim de ki; "Görmediniz mi, suyunuz arzın ka'rına gittiği vakit size mâ-i cârîyi kim getirir?" âyet-i kerîmesini okuyor idi.

آب را در غورها پنهان کنم   چشمها را خشك و خشكستان کنم

1622. *Suyu diplerde gizlerim; menba'ları kuru ve kuru mahaller yaparım!*

Bu beyitler, yukarıdaki âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı şerîfini beyân eder.

آب را در چشمه کی آرد دگر   جز من بی مثل با فضل و خطر

1623. *Suyu menba'a, ben fazıllı ve hatarlı bî-misilden gayri başka kim getirir?*

"Hatar", azamet ma'nâsınadır. Bu beyit, فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (Mülk, 67/30) ["Size mâ'-i cârîyi kim getirir?] âyetinin tefsîridir.

فلسفیٔ منطقیٔ مستهان   می گذشت از سوی مکتب آن زمان

1624. *O zaman mantıkçı hakîr bir felsefî, mektep tarafından geçti idi.*

Zikr olunan âyet-i kerîme okunduğu zaman, mektep civârından Muhammed b. Zekeriyyâ Râzî isminde, hakîr mantıkçı bir feylesof geçiyordu.

چونکه بشنید آیت او از نا پسند   گفت آریم آب را ما با کلند

1625. *Vaktâki âyeti işitti, o beğenmediğinden, "Biz suyu kazma ile çıkarırız" dedi.*

ما بزخم بیل و تیزئ تبر   آب را آریم از پستی زبر

1626. *"Biz bel darbesi ve balta keskinliği ile suyu alttan üste getiririz."*

Feylesof, "Mâ-i cârîyi yerin dibinden kim getirir?" âyet-i kerîmesini istihfâf edip, istihzâ kasdıyla "Biz suyu yerin altından kazma ve bel ve balta gibi âletler vâsıtasıyla üstüne çıkarırız." dedi.

شب بخفت و دید او یك شیر مرد   زد طپانچه هر دو چشمش کور کرد

1627. *Gece uyudu ve o, arslan adam gördü; bir tokat vurdu, onun her iki gözünü kör etti.*

Felsefî bu haltı ettikten sonra gece uykuya yattı ve rüyâsında arslan sıfatlı bir adam gördü ki, bu zât ona bir tokat yerleştirdi ve iki gözünü kör etti.

گفت زین دو چشمهٔ چشم ای شقی   با تبر نوری برآر ار صادقی

1628. *Dedi: "Ey şakî, gözün bu iki çeşmesinden balta ile bir nûr çıkar, eğer sâdık isen!"*

O merd-i ilâhî, feylesofun tokatla gözünü kör ettikten sonra ona dedi ki: "Ey şakî, eğer sözünde sâdık isen, kör olan gözünün bu iki oyuğundan ve menba'ından balta ile bir nûr çıkar bakalım!"

روز بر جست و دو چشمش کور دید   نور فایض از دو چشمش نا پدید

1629. *Gündüz sıçradı ve iki gözünü kör gördü; onun iki gözünden nûr-ı cârî nâpedîd olmuştu.*

گر بنالیدی و مستغفر شدی   نور رفته از کرم ظاهر شدی

1630. [1642] *Eğer ağlasa idi ve müstağfir olsa idi, gitmiş olan nûr keremden zâhir olurdu!*

O felsefî, bu belânın inkâr ve sû'-i edeb yüzünden başına geldiğini bilip, ağlasa ve tövbe etse idi, kerem-i ilâhîden dolayı gözünün gitmiş olan nûru tekrâr yerine gelir idi.

لیك استغفار هم در دست نیست   ذوق توبه نقل هر سرمست نیست

1631. *Fakat istiğfâr da elde değildir; tövbe zevki her sarhoşun mezesi değildir!*

Fakat inkârdan vazgeçmek ve istiğfâr etmek insanın elinde değildir. O da tevfîk-i ilâhîye tevakkuf eder. Zîrâ tövbe zevki ve lezzeti, her sıfât-ı nefsâniyyede müstağrak olan gâfillerin ve sarhoşların mezesi olamaz. Zîrâ "nefs-i emmâre" mertebesinde bulunanların yaptıkları fenâlıklardan dolayı peşîmân olmaları hatırlarına bile gelmez. Nedâmet, ancak "nefs-i levvâme" mertebesinde olan kimselerin şânıdır.

نحسیٔ اعمال و شومیٔ جحود   راه توبه بر دل او بسته بود

1632. *Amellerinin nühûseti ve inkârının şeâmeti, tövbe yolunu onun kalbi üzerine kapamış idi.*

دل بسختی همچو روی سنگ گشت   چون شکافد توبه آنرا بهر کشت

1633. *Kalb, katılıktan taşın yüzü oldu; tövbe onu zirâat için nasıl yarar?*

"Nefs-i emmâre" mertebesinde olan kalbin katılığı, bir taşın sathına benzer. Taşın sathına tohum ekilip biçilemediği gibi, o katı kalbe de tövbe tohumunu ekmek ve netîcede mağfiret mahsûlünü biçmek kâbil değildir.

چون شعیبی کو که تا او از دعا   بهر کشتن خاك سازد کوه را

1634. *Hani bir Şuayb gibi ki, tâ o duâdan, ekmek için dağı toprak yapsın!*

Şuayb (a.s.)ın sâkin olduğu karyenin etrâfı taşlık olduğundan ekilip biçilemez ve halk uzak mahallere gidip zirâata mecbûr kalır idi. Hz. Şuayb, ci-

varda bulunan taşlık mahallerin ziraâta yarayacak bir sûrette toprak olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz etti ve mu'cize-i nebeviyyesi olmak üzere oraları toprak oldu. Ya'ni Hz. Şuayb meşrebinde bir insân-ı kâmil lâzımdır ki, böyle tövbe tohumu ekilmeğe müsâid olmayan bir katı kalbi duâsıyla yumuşak toprak gibi bir hâle getirsin!

از نیاز و اعتقاد آن خلیل　　　گشت ممکن امر صعب و مستحیل

1635. *O Halîl'in niyâz ve i'tikādından, güç ve müstahîl olan emr mümkin oldu.*

Vâkıa katı bir kalbi yumuşatmak güç bir iştir. Fakat İbrâhîm Halîl (a.s.)ın niyâzından ve safvet-i i'tikādından, güç ve muhâl görünen işlerin husûlü mümkin oldu. Ya'ni, Nemrûd'un ateşi gülistân oldu ve kumlar, duâsı berekâtıyla un oldu.

یا بدریوزهٔ مقوقس از رسول　　　سنگ لاخی مزرعی شد با اصول

1636. *Yâhût Mukavkıs'ın Resûl'den dilenmesiyle, bir taşlık usûl ile bir tarla oldu!*

Yâhût Mukavkıs'ın (s.a.v.) Efendimiz'den tese'ül ederek, bir taşlığın usûl ve nizâmı dâiresinde tarlaya inkılâbı gibi, bu katı kalb sâhibi dahi, kalbinin katılığının izâlesi için bir insân-ı kâmile serfürû edip, niyâz etmek lâzımdır.

Mukavkıs, Risâletpenâh Efendimiz zamânında Mısır hükümdârı olan bir kimsedir ki, mûmâileyhe ashâb-ı kirâmdan Hâtıb b. Beltea hazretleriyle mektûb-ı Risâletpenâhî gönderilmiş ve İslâm'a da'vet buyurulmuş idi. Mukavkıs îmân etmemekle berâber, mektûb-ı şerîfe hürmet etti ve ba'zı hediyeler gönderdi ve taşlık bir mahallin ziraâta sâlih bir hâle gelmesini taleb etti.

همچنین بر عکس آن انکار مرد　　　مس کند زر را و صلحی را نبرد

1637. *Böylece aks üzere o adamın inkârı, altını bakır ve bir sulhü cenk yapar!*

Hulûs ve i'tikād ve niyâz, güç ve müstahîl görünen işleri mümkin kıldığı gibi, i'tikādsızlık ve inkâr dahi tersine olarak altını bakıra ve sulh ve müsâlemeti kavgaya tahvîl eder!

کهربای مسخ آمد این دغا　　　خاك قابل را کند سنگ و حصا

1638. *Bu değā, meshin kehrübâsı geldi; kābiliyeti olan toprağı taş ve taş parçaları yapar!*

"Değā" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada, eğrilik ve fesâd ma'nâsınadır. Ya'ni, bu eğrilik ve fesâd, tebdîl-i sûretin kehrübâsı mesâbesindedir. Kehrübâ çöpleri kendisine çektiği gibi, bu eğrilik ve fesâd dahi öylece çöp gibi hakîr ve kıymetsiz olan ahvâli kendisine çeker ve zirâata kābil olan toprağı, aksine olarak taşlık ve taş parçaları hâline koyar!

هر دلی را سجده هم دستور نیست   مزد رحمت قسم هر مزدور نیست

1639. *Her bir kalbe secdeye de izin yoktur; rahmet ücreti her ecîrin nasîbi değildir!*

"Secde", inkıyâd ve tezellüldür. Bir kimse yaptığı kabâhatin şenâatini idrâk ederek kalben peşîmân olursa, onun kalbi inkıyâd ve tezellülü kabûl etmiş olur. Ve bu hâl, zamânımızın ta'bîri ile "vicdân azâbı"dır. Fakat bu vicdân azâbını ancak kalbi yumuşak olanlar duyar. Kalbi katı olanlar, yaptıkları kötü fiillerden aslâ nedâmet hissetmezler. Nitekim halk arasında birbirlerine karşı hatâ edenler "tarziye" verirler. Ve bu tarziye vermek dahi bir nevi' tarîk-ı salâha inkıyâd ve tezellüldür. Eğer bu inkıyâd ve tezellül, kalbde emr-i ilâhîye muhâlefetten sonra olursa, "tövbe" derler ki, huzûr-ı Hak'ta kalbin secdesidir; ve bunun ücreti rahmet ve mağfirettir. Binâenaleyh her kalbe hakkıyla secdeye izin ve tevfîk-i ilâhî yoktur. Binâenaleyh rahmet ücreti her tövbekârın dahi nasîbi değildir. Zîrâ birçok kimseler, kalblerinde âteş-i nedâmet duymaksızın "estağfirullâh" derler. Bu tövbe ve istiğfârın dahi kıymeti yoktur. Zîrâ kalb sâkit ve lisân nâtıktır. Maâsî duygularının lezzetinden alâkasını kesmemiş olan bir kalb, menzil-i rahmet olamaz!

هین بپشت آن مکن جرم و گناه   که کنم توبه در آیم در پناه

1640. [1652] *Âgâh ol, "Tövbe ederim ve penâha gelirim" diye, ona dayanmakla cürüm ve günâh etme!*

Sakın, "Tövbe ederim ve Allâh'ın mağfiretine sığınırım" diyerek rahmet-i ilâhiyye ücretine dayanmakla cürüm ve günah yapma hâ!

می باید تاب و آبی توبه را   شرط شد برق و سحابی توبه را

1641. *Tövbeye su ve harâret lâzımdır; tövbeye şimşek ve bulut şart oldu.*

Hakîkî tövbeye su ya'ni göz yaşı ve harâret ya'ni içinin yanması lâzımdır. Kalbde nedâmet şimşeği çakmak ve ağlamak bulutu kaplayıp, yağmur gibi göz yaşları dökülmek şarttır!

آتش و تابی بباید میوه را　　　　واجب آید ابر و برق این شیوه را

1642. *Meyveye bir harâret ve su lâzımdır; bu şîveye bulut ve şimşek vâcib gelir.*

Görmez misin, âlem-i zâhirîde bile mahsûlât peydâ olmak için güneş harâreti ve bulutların yağmurları lâzımdır. Binâenaleyh bu tövbe şîvesine de nedâmet şimşeği ve ağlamak bulutu derece-i vücûbdadır.

تا نباشد برق دل و ابر دو چشم　　　　کی نشنید آتش تهدید و خشم

1643. *Gönül şimşeği ve iki gözün bulutu olmadıkça, tehdîd ve gazab ateşi ne vakit sâkin olur?*

Şimşek gibi olan nedâmet-i kalb ve iki gözün ağlamak bulutu olmadıkça, senin inkârlarına ve ef'âl-i kabîhana mukābil olan Hakk'ın tehdîdi ve gazabının ateşi hiçbir vakit sâkin olmaz. Mutlaka tarziye vermek lâzımdır.

کی بروید سبزهٔ ذوق وصال　　　　کی بجوشد چشمها ز آب زلال

1644. *Zevk-i visâl yeşilliği ne vakit biter; âb-ı zülâlden çeşmeler ne vakit kaynar?*

Allâh'a kavuşmak zevkinin yeşilliği ne vakit kalbde neşv ü nemâ bulur? Âb-ı zülâl gibi latîf olan rûhtan ne vakit maârif ve hikmet-i ilâhiyye menba'ları kaynar?

کی گلستان راز گوید با چمن　　　　کی بنفشه عهد بندد با سمن

1645. *Gülistân çemene ne vakit sır söyler; menekşe yâsemen ile ne vakit ahid bağlar?*

Rûh gülistânı kalb çemenzârında ne vakit hikemiyyât-ı ilâhiyye güllerini ızhâr eder? Menekşe gibi koyu renkli olan sıfât-ı nefsâniyye ne vakit yâsemen gibi beyâz ve sâf olan sıfât-ı rûhâniyye ile muâhede akd eder?

کی چناری کف گشاید در دعا　　　　کی درختی سر فشاند در هوا

1646. *Bir çınar ne vakit duâya el açar; bir ağaç havada ne vakit baş dağıtır?*

Bir çınar gibi olan cesed-i beşer ne vakit lisân-ı zâhir ile münâcâta başlar? Ve keza bir ağaç mesâbesinde olan bu cism-i beşer havada ve muhabbet-i Hak'ta ne vakit başını açarak şûrîde olur?

کی شکوفه آستین پر نثار　　　بر فشاندن گیرد ایام بهار

1647. *Çiçek pür-nisâr olan yenini, bahâr günlerinde ne vakit saçmak üzere tutardı?*

Hakāyık-ı ilâhiyye çiçekleri, ma'nâ kokularını saçan kollarının yenini, bahâr-ı tecellî günlerinde ne vakit maârif-i ilâhiyyeye hâhişker olan tâliblere saçmak üzere tutardı?

کی فروزد لاله را رخ همچو خون　　　کی گل از کیسه در آرد زر برون

1648. *Lâlenin yüzü ne vakit kan gibi şu'lelenir; gül ne vakit keseden altını dışarıya çıkarır?*

Kalb lâlesi ne vakit aşk-ı ilâhî ateşi ile kan gibi kızarıp şu'lelenir? Rûh gülü ne vakit cisim kesesinden altın gibi olan âsârını meydana çıkarır?

کی بیاید بلبل و گل بو کند　　　کی چو طالب فاخته کو کو کند

1649. *Ne vakit bülbül gelir ve gülü koklar; ne vakit güvercin tâlib gibi "Kû, kû" der?*

Ne vakit rûh bülbülü vuslat gülünü koklar; ve ne vakit akıl güvercini matlûbu olan mûcidini, "Neredesin, neredesin?" diye arar sorar?

کی بگوید لک لک آن لکلک بجان　　　لک چه باشد ملك تست ای مستعان

1650. [1662] *Ne vakit leylek cân ile o "lek lek"i der; "lek lek" ne olur? Ey Müsteân senin mülkündür!*

Bu beyt-i şerîften murâd ne olduğunu, cenâb-ı Pîr'in *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki şu beyt-i şerîf îzâh buyurur:

شیخ مرغانست لك لك لكش دانی که چیست　　　حمد لك و الأمر لك والملك لك یا مستعان

"Leylek kuşların şeyhidir. Bilir misin onun "lek lek"i nedir? "Yâ Müsteân, hamd senindir ve emir senindir ve mülk senindir!" demektir."

Bu beyitlerde, insân-ı kâmil leyleğe; ve tâlibler kuşlara; ve insân-ı kâmilin لك الحمد لك الأمر لك الملك ["Leke'l-hamdü leke'l-emrü leke'l-mülkü" ya'ni "Hamd sanadır, emir senindir, mülk senindir."] demesi, leyleğin "lek lek"lerine teşbîh buyurulmuştur. Ve onun bu zikri, tevhîdin bilcümle merâtibini, ya'ni "tevhîd-i resmî", "tevhîd-i ilmî" ve "tevhîd-i hâlî" mertebelerini câmi'dir.

کی نماید خاك اسرار ضمیر　　　کی شود چون آسمان بستان منیر

1651. *Toprak ne vakit zamîrin esrârını gösterir; bostân ne vakit âsumân gibi münîr olur?*

Eğer gökteki bulutlardan yağmurlar yağmasa, arz içinde sakladığı envâ'ı nebâtâtı gösterebilir mi? Ve bostânlar gurûbda ve şafakta görülen türlü türlü latîf renkler gibi rengârenk çiçekler ile donanır mı idi? Bunun gibi, semâ-yı rûhta serfürû' ve tezellül bulutları arz-ı cisim üzerinde göz yaşlarını indirmedikçe, onda mahfî olan rengârenk letâif ve esrâr zâhir olur mu?

از کجا آورده اند آن حلها　　　من کریم من رحیم کلها

1652. *O hulleleri nereden getirmişlerdir? Hepsini Kerîm'den ve Rahîm'den!*

Gerek âfâk ve gerek enfüs bu latîf hulleleri ve libâsları nereden getirmişlerdir? Bunların hepsini vücûd-ı mutlakın kerîm ve rahîm olan mertebe-i vahdetinden ve cânib-i Ulûhiyyetten getirmişlerdir. Zîrâ mertebe-i vahdet ve ulûhiyyet bitmez tükenmez, ezelî ve ebedî bir hazînedir.

آن شود شاد از نشان کو دید شاه　　　چون ندید او را نباشد انتباه

1653. *Nişândan o kimse şâd olur ki, şâhı gördü; vaktâki onu görmedi, intibâh olmaz!*

Ya'ni bunların hepsi, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın alâmetleridir. Bu alâmetleri görmekle mesrûr olan o kimsedir ki, bunların menşe'i olan o vücûd-ı hakîkîyi basar-ı basîreti ile görür; ve bunların her birisinin mezâhir-i esmâ olduğunu bilerek, müsemmâya intikâl eder. Fakat yalnız bu alâmetleri görüp, onlar ile meşgûl olan ve onlarda vücûd-ı hakîkîyi görmeyen kimsede uyanıklık yoktur. Böyle bir kimse Hak ve hakîkatten gâfildir. Beyit-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

بجهان خرم ازانم که جهان خرم از دوست　　　عاشقم بر همه عالم که همه عالم ازوست

"Cihân Hak'tan hürrem ve mesrûr olduğu için, ben de cihân ile hürrem ve mesrûrum. Bütün âleme âşıkım; zîrâ bütün âlem O'ndan sâdır olmuştur."

روح آنکس کو بهنگام الست　　　دید رب خویش و شد بیخویش ومست

1654. *O kimsenin rûhu ki elest hengâmında kendi Rabbi'ni gördü ve bî-hod ve sarhoş oldu!*

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Rûm, 30/22) ya'ni "Göklerin ve arzın halkı O'nun alâmetlerindendir" âyet-i kerîmesiyle emsâli âyât-ı kerîmede beyân buyurulduğu üzere, bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde birçok nişân ve alâmetler görüp, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ı müşâhede eden öyle bir kimsedir ki, onun rûhu âlem-i ervâhta Hak tarafından أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı vâki' olduğu vakit, kendi Rabbi'ni gördü; ve müşâhede şarâbını içip kendinden geçti ve sarhoş oldu!

او شناسد بوى مى كو مى بخورد　　چون نخورد او مى چه داند بوى كرد

1655. *Meyin kokusunu içen tanır; mâdemki içmedi, o mey koklamayı ne bilir?*

Zîrâ şarâbın kokusunu içen kimse tanır. Hiç şarap içmemiş olan kimse onun kokusunu bilemez. İmdi, bu suver-i eşyâ Hakk'ın vücûdunun alâmetidir ve O'nun vücûdunun delîlidir. Nitekim şarâbın kokusu da şarâbın vücûdunun delîlidir. Medlûlü taakkul eden kimse, ona vusûl için delîle yapışır ve mukteżâ-yı hikmet budur.

زانكه حكمت همچو ناقهء ضالّه است　　همچو دلاّله شهانرا دالّه است

1656. *Zîrâ ki hikmet, gâib olmuş dişi deve gibidir; dellâle gibi şâhlara delâlet edicidir.*

Bu beyt-i şerîfte, الحكمة ضالة المؤمن ya'ni "Hikmet mü'minin gâib olmuş dişi devesidir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, eserden müessire ve delîlden medlûle ve masnû'dan sâni'e intikāl etmek, gafletten intibâhı mûcib olduğundan, ayn-ı hikmettir. Ve hikmet mü'minin gāib olmuş devesi hükmünde olduğundan onu aramakla mükelleftir. Bu hikmet, şâhın huzûruna çıkmak için delâlet eden kimseye benzer.

تو ببينى خواب در يك خوش لقا　　كو دهد وعده نشانى مر ترا

1657. *Sen rü'yâda, sana bir nişân va'desi veren bir hoş-likāyı görsen;*

Ya'ni "Elestü bi-rabbiküm" hitâbının vukū'u hengâmında Rabb'ini görmüş ve sonra bu âlem-i kesâfete gelip, O'nu alâmât ile arayan kimsenin misâli şudur ki: Meselâ sen rü'yâda nûrânî bir kimse görsen ve sana birtakım alâmetler ve nişânlar va'd edip dese;

كه مراد تو شود و اينك نشان　　كه به پيش آيد ترا فردا فلان

1658. *Ki, "Senin murâdın olur ve işte nişân ki, yârın senin önüne filân gelir."*

Ki, "Senin murâdın hâsıl olacaktır; ve işte onun alâmeti de budur ki, yârınki gün senin yanına filân kimse gelecektir."

یك نشانی آنكه او باشد سوار   یك نشانی كه ترا گیرد كنار

1659. *"Bir nişân o ki, o süvâr olur; bir nişân bu ki, seni kucaklar."*

"O gelecek olan kimse hayvana binmiş olur; ve bir alâmet de, onun seni kucaklamasıdır."

یك نشانی كه بخندد پیش تو   یك نشان كه دست بندد پیش تو

1660. [1673] *"Bir nişân bu ki, senin önünde güler; bir nişân bu ki, senin önünde el bağlar."*

یك نشانی آنكه این خواب از هوس   چون شود فردا نگویی پیش كس

1661. *"Bir nişân o ki, "Bu rü'yâyı ferdâ olduğu vakit, hevesten dolayı kimsenin önünde söyleyemesin!"*

Ya'ni, o nûrânî olan kimse, rü'yâyı gören kimseye der ki: "Senin murâdının husûlüne alâmetin birisi dahi odur ki, yârın bu rü'yâyı, hevesinden ve sevincinden dolayı kimseye ifşâ etmeyesin!" Çünkü,

زان نشان با والد یحیی بگفت   كه نیایی تا سه روز اصلا بگفت

1662. *"O nişândan Yahyâ'nın pederine, "Üç gün kadar aslâ söze gelmeyesin!" dedi."*

O sükût alâmetinden olarak, Hak Teâlâ hazretleri Yahyâ (a.s.)ın pederi olan Zekeriyyâ (a.s.)a, "Üç gün aslâ konuşma; ancak işâretle merâmını anlat!" buyurdu.

تا سه شب خامش كن از نیك و بدت   این نشان باشد كه یحیی آیدت

1663. *"Üç geceye kadar iyiliğinden ve kötülüğünden sâkit ol; bu nişân olur ki, sana Yahyâ gele."*

Ya'ni Hak Teâlâ Zekeriyyâ (a.s.)a buyurdu ki: "Üç gün hiçbir kimseye söz söyleme! Senin üç gün sükûtun, Yahyâ'nın dünyâya gelmesi alâmeti olur!" buyurdu. Bu iki beyt-i şerîfte, sûre-i Âl-i İmrân'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ قَالَ رَبِّ

أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا (Âl-i İmrân, 3/38-41) Ya'ni "Zekeriyyâ (a.s.) Rabbi'ne münâcât edip dedi: "Yâ Rabbi, bana indinden bir iyi zürriyyet ihsân et! Muhakkak sen duâyı işiticisin." İmdi o mihrâbda kāimen namaz kıldığı halde, melâike ona nidâ ettiler ki: "Allâh Teâlâ kendi cânibinden bir kelimeyi musaddık ve seyyid ve kadından müctenib ve sâlihlerden bir nebî olarak sana Yahyâ ile müjde verir!" Zekeriyyâ (a.s.) dedi: "Yâ Rabbi, benim oğlum nasıl olur ki, ben ihtiyarladım ve zevcem de kısır bir haldedir?" Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "Allâh böylece dilediğini işler." Zekeriyyâ (a.s.) dedi: "Yâ Rabbi, bana bir alâmet yap!" Hak Teâlâ buyurdu ki: "Senin alâmetin, üç gün işaretten başka nâsa söz söylememendir."

Rü'yâdaki nûrânî kimse dahi rü'yâ sâhibine, "İşte benim sana rü'yâyı söylememen husûsundaki tavsiye ve tenbîhim, Hak Teâlâ'nın Zekeriyyâ (a.s.)a olan tenbîh-i şerîfine imtisâlen vâki' olmuştur. Binâenaleyh sen de üç geceye kadar iyilikten ve kötülükten sâkit ol! Bu senin Yahyâ gibi olan murâdının husûlüne alâmet olur" dese:

دم مزن سه روز اندر گفت و گو　　　کین سکوتست آیت مقصود تو

1664. *"Üç gün güft u gûda dem vurma; zîrâ senin maksûduna alâmet bu sükûttur."*

Ve kezâ yine o nûrânî olan kimse dese ki: "Üç gece sâkit olduğun gibi üç gün dahi güft ü gûdan dem vurma. Zîrâ bu sükûtun, murâdının husûlüne alâmettir."

Üç gecenin sükûtu, zulümât-ı selâseye işârettir. Nitekim âyet-i kerîmede يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ (Zümer, 39/6) ya'ni "Allâh Teâlâ sizi analarınızın karnında halktan sonra halk olarak zulümât-ı selâse içinde yarattı" buyurulur. "Analar"dan murâd, cemâd, nebât ve hayvân mertebeleridir ki, her bir mertebe, halktan sonra halk olarak birer tavırdır. Ve onlara taalluk eden rûhun geceleridir ki, sükût bu mertebelerin iktizâsıdır. Ve bu mertebelerde mükellefiyet olmadığından, iyilik ve kötülük dahi mevzû'-i bahis olamaz. "Üç gün"den murâd dahi mertebe-i insâniyyeye geldikten sonra üç nevi' nûr-ı tevhîdin zuhûrudur ki, bunlar da "tevhîd-i ef'âl", "tevhîd-i esmâ ve sıfât" ve "tevhîd-i zât"tır. Sâlik bu merâtibi zevken idrâk etmedikten sonra hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden sâkit olmak iktizâ eder. Bu üç gün sükûtu ikmâl ettikten sonra, maksûdu olan vuslat hâsıl olur.

هین میآور این نشانی را بگفت وین سخن را دار اندر دل نهفت

1665. *"Sakın bu nişânı söze getirme; ve bu sözü kalbinde gizli tut!"*

Bu da rü'yâda nûrânî kimse tarafından vâki' olan tenbîhtir.

این نشانها گویدش همچون شکر این چه باشد صد نشانئ دگر

1666. *Bu nişânları, bu ne olur? Başka yüz nişânı ona şeker gibi söylese;*

O nûrânî zât, bu zikrolunan alâmetleri söylese; bu alâmetler nedir? Zîrâ bunlar azdır. Bunlardan başka birçok nişânlar ve alâmetler daha söylemiş olsa;

این نشان آن بود کان ملك و جاه که همی جویی پیاپی از اله

1667. *Bu onun nişânı olur ki, o mülk ve câhı ki, peyâpey İlâh'tan istersin.*

Ya'ni bu rü'yâ, senin gece ve gündüz Hak Teâlâ hazretlerinden niyâz etmekte olduğun mülk ve mansıbın husûlünün alâmeti olur.

آنکه می گریی بشبهای دراز وانکه می سوزی سحرگه در نیاز

1668. *Odur ki, uzun geceler ağlarsın; ve odur ki, seher vakti niyâzda yanarsın!*

Bu rü'yâda gösterilen alâmetler, husûlü için uzun gecelerde ağladığın murâdının alâmetleridir. Ve sen o murâdın için seher vakti Hak Teâlâ'ya yana yana yalvarırsın.

وانکه بی آن روز تو تاریك شد همچو دوکی گردنت باریك شد

1669. *Ve odur ki, onsuz senin gündüzün karanlık oldu; bir iğ gibi boynun ince oldu.*

Ve bu alâmetler o senin maksûdunun alâmetleridir ki, o murâdın olmaksızın senin gündüzün gam ve elem içinde gözüne karanlık görünür ve o ıztırâb içinde boynun kederden bir iğ gibi ince zaîf oldu. "Dûk", iplik büktükleri iğ ma'nâsınadır.

وآنچه دادی هر چه داری در زکات چون زکات پاکبازان رختهات

1670. [1683] *Ve o şeydir ki, pâk-bâzların zekâtı gibi, her nen varsa eşyânı zekâtta verdin.*

Ya'ni bu alâmetler, senin o murâdının alâmetleridir ki, ehl-i hakîkatın zekât emrini îfâ için bilcümle mâmelekini verdikleri gibi, sen de o murâdının husûlü için, zekâtında, mâlik olduğun her şeyi fedâ ettin.

رختها دادی و خواب و رنگ رو　　　سر فدا کردی و گشتی همچو مو

1671. *Eşyânı ve rü'yânı ve yüzünün rengini verdin; başını fedâ ettin ve kıl gibi oldu!*

چند در آتش نشستی همچو عود　　　چند پیش تیغ رفتی همچو خود

1672. *Ûd gibi ne kadar ateş içinde oturdun; tolga gibi ne kadar kılıç önüne gittin!*

"Hûd", eski zamanda muhârebelerde başa giydikleri zırhlı bir başlıktır ki, ona Türkçe'de "tolga"; ve Arapça'da "miğfer" derler. Ya'ni, öd ağacı gibi âteş-i intizâr içinde oturdun; ve o murâdına nâiliyyet husûsunda tolga gibi türlü mümâneat kılıçları önüne gittin!

زینچنین بیچارگیها صد هزار　　　خوی عشاقست و نآید در شمار

1673. *Böyle yüz bin bîçâreliklerden uşşâkın huyu vardır ve sayıya gelmez!*

Bu saydığımız birçok çâresizlikler cinsinden matlûblarına âşık olanların huyları vardır ve onların nâil-i maksûd olmak için çektikleri meşakkat ve mihnetler hesâba gelmez.

چونکه شب این خواب دیدی روز شد　　　از امیدش روز تو پیروز شد

1674. *Vaktâki gece bu rü'yâyı gördün, gündüz oldu, onun ümîdinden gündüzün muzaffer oldu!*

Böyle hoş ve latîf bir rü'yâyı gördün; uyandın, gündüz oldu. O rü'yâda va'd olunan beşâretin zuhûru ümîdinden dolayı gündüzün zafer günü oldu, mesrûr oldun!

چشم گردان کردهٔ بر چپ وراست　　　کان نشان وآن علامتها کجاست

1675. *"O nişân ve alâmetler nerededir?" diye sağa ve sola göz çevirici olmuşsun!*

بر مثال برگ میلرزی که وای　　　گر رود روز و نشان ناید بجای

1676. *"Vay, gündüz gider ve nişân yerine gelmez!" diye yaprak gibi titrersin!*

می دوی در کوی و بازار و سرا　　　چون کسی کو گم کند گوساله را

1677. *Buzağısını gâib eden kimse gibi; mahallede ve çarşıda ve evde koşarsın!*

خواجه خیرست این دوادو چیستت　　　　گم شده اینجا که داری کیستت

1678. *"Efendi hayırdır, bu koşuşun nedir? Burada gâibin mi var, kimindir?"*

Senin bu hâlini gören birisi der ki: "Efendi hayrola! Senin bu koşuşun neden dolayıdır? Burada birini mi gâib ettin? Kimi arayıp duruyorsun?"

گوییش خیرست لیکن خیر من　　　　کس نشاید که بداند غیر من

1679. *Ona dersin ki: "Hayırdır. Lâkin benim hayrımdır. Benim gayrım olan kimsenin bilmesi câiz değildir!"*

گر بگویم یك نشانم فوت شد　　　　چون نشان شد فوت وقت موت شد

1680. [1693] *"Eğer söylersem, bir nişânım fevt oldu; nişân fevt olduğu vakit, mevt vakti oldu!"*

Murâdıma nâil olmanın alâmetlerinden birisi de, bu rü'yâyı kimseye söylemememdir. Eğer söylersem, bu alâmetlerden birisini fevt etmiş olurum ve murâdım hâsıl olmaz. Murâdıma adem-i vusûl ise benim için ölüm vaktidir!

بنگری در روی هر مرد سوار　　　　گویدت منگر مرا دیوانه وار

1681. *Her râkib olan adamın yüzüne bakarsın; sana "Deli gibi bana bakma!" der!*

Sana rü'yâda, "Yârın gelecek zâtın râkib bir halde olacağını" söylemiş olduklarından, her râkib adama rast geldikçe, "Acabâ bana haber verilen bu mudur?" diye dikkatle yüzüne bakarsın. O adam da, "Efendi, deli gibi yüzüme niçin dikkatle bakıp duruyorsun?" der.

"Râkib"den murâd, aşk-ı ilâhî refrefine binmiş olan kâmillerdir ki, bunlar ezelde kendi tâbi'lerinin imâmıdırlar. Ve imâmların imâmı, (s.a.v.) Efendimiz'dir. Nitekim, يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ (İsrâ, 17/71) âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Bu âlem-i süflîde, ezelde mazhar-ı inâyet olup, kalblerine hubb-i ilâhî sârî olan kullar, bu sûretle kendilerinin imâm-ı ezelîlerini ararlar!

گوییش من صاحبی گم کرده ام　　　　رو بجست و جوی او آورده ام

1682. *Ona dersin ki: "Ben bir musâhib gâib etmişim; yüzümü onun cüst ü cûyuna getirmişim."*

Senin bütün mevcûdiyyetin lisân-ı hâl ve isti'dâd ile ona bî-harf ve savt olarak der ki: "Benim ezelde rûhumun bir musâhibi var idi; sefere çıktım, muhtelif memleketlerden geçip, anâsır çenberleri içinde mahbûs kaldım; bu hâl içinde onu aramağa teveccüh ettim."

دولتت پاینده بادا ای سوار رحم کن بر عاشقان معذور دار

1683. *"Ey binici, devletin dâim olsun; âşıklara merhamet et, ma'zûr tut!"*

Ey refref-i aşkın süvârı olan zât-ı kâmil, devletin ezelî olduğu gibi ebedî de olsun! Bu anâsır çenberleri içinde mahbûs olan âşıklara merhamet et; onu böyle delice aradığından dolayı ma'zûr tut!"

چون طلب کردی بجد آمد نظر جد خطا نکند چنین آمد خبر

1684. *Vaktâki taleb ettin, nazar-ı cidd ile geldi; cidd hatâ etmez, haber böyle geldi.*

Bu âlem-i hicâbda kalbine müstevlî olan hubb-i ilâhî sâikasıyla bir üstâd-ı kâmil aramaktaki nazarın cidd ve sa'y mertebesine geldi. Ya'ni bu husûsu her işinin fevkinde tuttuğun vakit, aradığını bulursun. Zîrâ cidd ve sa'y hatâ etmez. Nitekim, من طلب و جدّ وجَدَ و من قرع الباب و لجّ ولَجَ ya'ni "Kim ki istedi ve çalıştı, buldu; ve kim kapıyı çaldı ve ısrâr etti, içeriye girdi" hadîs-i şerîfinde, cidd ve sa'yin hatâ etmediği bize haber verilmiştir. لَيْسَ لِلإنْسَانِ الا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ["İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."] âyet-i kerîmesinde de bu ma'nâya işâret buyurulur.

ناگهان آمد سواری نیك بخت پس گرفت اندر کنارت سخت سخت

1685. *Ansızın iyi tâli'li süvârî geldi; imdi seni sıkı sıkı kucağında tuttu.*

"İyi tâli'li süvârî"den murâd, ezelde Hakk'ın mahbûbiyyetiyle mümtâz olan insân-ı kâmildir. Ya'ni "a'yân-ı sâbite" âleminde mahbûbiyyete liyâkat isti'dâdını hâiz olup, "âlem-i ervâh"ta senin rûhunun imâmı olan insân-ı kâmil, rü'yâ mesâbesindeki "âlem-i misâl"in ferdâsı olan bu âlem-i dünyâda senin karşına çıktı ve seni sıkı sıkı kalbinde tuttu.

توشدی بیهوش و افتادی بطاق بی خبر گفت اینت سالوس و نفاق

1686. *Sen bî-hûş oldun ve tâka düştün; bî-haber olan, "İşte riyâ ve nifâk!" dedi.*

"Tâk" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada pamuklu hırka ma'nâsınadır. "Üftâden be-tâk", Türkçe'de "hırkayı başına çekmek" ta'bîrine mukābil olur. "İnzivâ"dan kinâyedir. Ya'ni, sen o kâmilin teveccüh-i kalbîsinden dolayı kendinden geçtin ve hırkayı başına çekip mâsivâdan inzivâ ettin. Senin hâlinden bî-haber olan gāfil ise, "Hele şu yalancı ve riyâkâr ve münâfık adamın hâline bak!" dedi. Ya'ni senin hâl-i sahîhini inkâr etti.

او چه می بیند درو این شور چیست   او نداند کان نشان وصل کیست

1687. *O ne görür, onda bu şûr nedir? O bilmez ki, o kimin visâlinin nişânıdır!*

O halden bîhaber olan gāfil, insân-ı kâmilin teveccüh-i kalbîsine nâil olan sâlikteki cezbe ve şûrun ne olduğunu göremez. O bu sâlikteki hâlin, kimin vaslının alâmeti olduğunu bilemez. Zîrâ o sâlikin rü'yâsından bî-haberdir.

این نشان در حق او باشد که دید   آن دگر را کی نشان آید پدید

1688. *Bu nişân o kimse hakkında olur ki, gördü; o başkasına nişân ne vakit zâhir olur?*

Bu nişân, ancak "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı hengâmında Rabbi'ni gören kimse hakkında nişân olur. Ondan başkasına o nişân ve alâmet zâhir değildir. Zîrâ o Rabbi'nden gaflettedir.

هر زمان از وی نشانی می رسد   شخص را جانی بجانی می رسد

1689. *Her zaman ondan bir nişân erişir; şahıs için bir cân bir câna erişir!*

Her zaman Hak'tan bir nişân, ya'ni bir tecellî gelir. Bu nişân şahıs için, ya'ni bu cisim karartısı için bir cândır. Ve onu müteâkib diğer bir tecellî gelir. Bu da keza bir cândır. Binâenaleyh bu tecelliyâtın tevâlîsi, bir cânın bir câna ittisâlidir.

Ma'lûm olsun ki; eşyâ her ân-ı gayr-i münkasimde bir tecellî ile ma'dûm ve bir tecellî ile mevcûd olur. Buna ıstılâh-ı sûfiyyede "teceddüd-i emsâl" derler. Bu bahse dâir olan îzahât I. ciltte geçti. Bu teceddüd-i emsâl arasında da her birinin rengi ve çeşnisi başka başka olarak her şahsa ale't-tevâlî tecelliyât-ı esmâiyye erişir. Ve bunların hey'et-i mecmûası o şahsın benliğini teşkîl eder. Binâenaleyh o tecellîlerin her birisi o şahsın cânı olur.

ماهئ بیچاره را پیش آمد آب　　　　این نشانها تلك آیات الكتاب

1690. *Bîçâre balığın önüne su geldi; bu nişânlar "Tilke âyâtü'l-kitâb'dır!*
[1703]

"Su"dan murâd, bilcümle eşyânın içinde yüzdükleri tecelliyât-ı esmâiyye akıntısıdır. "Bîçâre balık"tan murâd, sâlik-i âşıktır ki, bu tecelliyât-ı esmâiyye onun hakkında su gibidir. Onun cânına bu tecelliyâttan hayât-ı ilmiyye erişir. Gerek kendisinin ve gerek muhîtindeki eşyânın benliklerini teşkîl edenin ne olduğunu bilir. Hakk'ın tecelliyâtı olan bu nişânlar ve alâmetler Kitâb'ın âyâtıdır. Ve Kitâb, bilcümle tecelliyâtı câmi' olan zât-ı Hak'tır.

Ma'lûm olsun ki; bu âlem-i şehâdet, Kur'ân-ı fiilîdir; ve okuduğumuz Kitâb ise Kur'ân-ı kavlîdir. Fakat âriften başkası ne okuduğunu bilmez. Bu sırra vâkıf olanlar ancak urefâ-yı ilâhiyyedir. Ve âlem-i şehâdet, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i tenezzülâtının azharı olduğu için kitâb-ı mübîndir, ya'ni apaçık bir kitaptır.

Beyt-i şerîfte, تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ (Hicr, 15/1) ya'ni "Bu kitâbın âyetleridir ve apaçık bir Kur'ân'dır" âyet-i kerîmesinin zikri bu ma'nâya mebnîdir.

پس نشانی ها که اندر انبیاست　　　　خاص آن جانرا بود کو آشناست

1691. *İmdi, nişânlar ki enbiyâda vardır, hâsseten âşinâ olan o cânadır!*

Ma'lûl olsun ki; bu âlem-i şehâdet Hakk'ın ism-i Zâhir'inin galebesi altındadır. Binâenaleyh bu ismin taht-ı ihâtasındaki esmânın âsârı his gözüyle görülür ve akl-ı maâş ile idrâk olunur. Binâenaleyh his gözü ve akl-ı maâş ile tahsîl olunan ilim, "ilm-i zâhirî"dir. Ve ehl-i fennin bilcümle keşifleri bu mertebeden ileriye geçemez. Fakat bu ism-i Zâhir'in altında bir de ism-i Bâtın'ın tecelliyâtı vardır ki, ism-i Zâhir ism-i Bâtın'ın nikābı ve perdesi olduğundan, ehl-i zâhir bunun âsârını göremezler. Zîrâ bunların âsârı ancak kalb gözü ve akl-ı maâd ile görülür. Ve enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ, insanlardaki bu gözü açmak ve bu akla cilâ vermek için gelmişlerdir. İşte bu sırra mebnî, (s.a.v.) Efendimiz ehl-i zâhire, انتم اعلم بمصالح دنیاکم ya'ni "Siz dünyânızın işlerini daha iyi bilirsiniz" buyurmuşlardır. İşte enbiyâda olan ism-i Bâtın'ın taht-ı ihâtasındaki esmâ-i ilâhiyye âsârına âşinâ olmak, ancak "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı hengâmında Rabbi'nden âgâh olan canlara mahsûs olur; ve onların hâricinde kalanlar enbiyâ ve evliyâyı inkârlarında inâd ve ısrâr ederler.

این سخن ناقص بماند و بی قرار   دل ندارم بی دلم معذور دار

1692. *Bu söz nâkıs ve kararsız kaldı; gönlüm yoktur, gönülsüzüm, ma'zûr tut!*

Bu enbiyâdaki nişânlar ve alâmetlere dâir olan söz eksik bir halde kaldı. Îzâhât-ı kâfiye ile bir karâra bağlanmadı. Zîrâ onlardan bahs etmek lafız işi değil, gönül işidir. Halbuki ben gönlümü ma'şûkuma verdim; gönülsüz kaldım. Ey sâmi', beni ma'zûr tut!

ذرهای ریگ را نتوان شمرد   خاصه آن کو عشق از وی عقل برد

1693. *Kumun zerrelerini saymak mümkin değildir; husûsiyle o kimse ki, aşk ondan aklı götürdü!*

"Kumun zerreleri"nden murâd, tecelliyât-ı esmâiyyenin kesretidir. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye külliyâtı i'tibâriyle kābil-i ta'dâd ise de, cüz'iyyâtı i'tibâriyle ta'dâd olunamaz. Zîrâ nâmütenâhîdir. Ya'ni, tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye o kadar çoktur ki, kumun zerrelerini saymak kabîlindendir. Bu ise mümkin değildir. Hele aşk-ı ilâhînin istîlâsı hasebiyle benim gibi kendisinde aklın hükmü kalmamış olan bir kimse onu nasıl sayabilir?

می شمارم برگهای باغرا   می شمارم بانگ کبک و زاغرا

1694. *Bağın yapraklarını sayıyorum; kekliğin ve karganın sesini sayıyorum!*

Bu beyt-i şerîfte, 1643 numaralı beyitten i'tibâren ta'dâd buyurulan tecelliyâta işâret olunur ki, buralarda cenâb-ı Pîr gülistândan, çemenden, menekşeden, yâsemenden, çınardan ve çiçekten ve lâleden ve gülden bahis buyurmuşlar idi.

در شمار اندر نیاید لیك من   می شمارم بهر رشد ممتحن

1695. *Ta'dâda gelmez, lâkin ben mümtehanın rüşdü için sayıyorum.*

Bu tecelliyât-ı Hak esâsen sayılmakla biter şey değildir. Fakat ben, اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً (Mülk, 67/2) ya'ni "O Allâh Teâlâ ki, mevti ve hayâtı, hanginizin ameli daha güzel olduğunu imtihân etmek için yarattı" âyet-i kerîmesi mûcibince, hayât-ı dünyeviyyede imtihân içinde bulunanların irşâdı ve îkāzı için bir nebze sayıyorum.

نحس کیوان یا که سعد مشتری　　　　نآید اندر حصر گرچه بشمری

1696. *Zühal'in uğursuzluğu, yâhût ki, Müşterî'nin uğuru; egerçi sayarsan hasra gelmez!*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin ismidir. İlm-i nücûmda Zühal'a "Nahs-i ekber"; ve Müşterî seyyâresine "Sa'd-ı ekber" derler. Efrâd-ı beşerden her birinin tâli'i bir seyyâreye nisbet olunur. Zühal seyyâresi "Nahs-i ekber" olduğu için, onun uğursuzluğu ve şekâveti derece-i nihâyededir. Ve kezâ Müşterî seyyâresi "Sa'd-ı ekber" olduğundan, onun saâdeti ve uğuru da bî-nihâyedir. Ya'ni, halk tâli' i'tibâriyle iki kısımdır: Birinin tâli'i mübârek; ve diğerinin tâli'i de nâ-mübârektir. Bu mes'ele sırr-ı kadere âiddir. Binâenaleyh bu hayât-ı dünyeviyyede imtihân içinde bulunanların bir kısmı saîd, bir kısmı şakîdir.

لیك هم بعضی ازین هر دو اثر　　　　شرح باید کرد یعنی نفع و ضر

1697. *Fakat bu her iki eserden de ba'zısını, ya'ni nef' ve zararı şerh etmek lâzımdır.*

Ya'ni Zühal ve Müşterî seyyârelerinin her ikisinin te'sîrlerinden ba'zılarını, ya'ni Zühal'in zararını ve Müşterî'nin nef'ini bir nebzecik şerh ve beyân etmek îcâb ediyor.

تا شود معلوم آثار قضا　　　　شمهٔ مر اهل اسعد و نحس را

1698. *Tâ ki âsâr-ı kazânın bir şemmesi, sa'd ve nahs ehline ma'lûm olsun.*

Ya'ni bu şerh ve beyân, kazâ-yı ilâhî eserlerinin bir şemmesi ve bir nebzesi ve nümûnesi, ehl-i saâdet ve şekâvet taraflarından bilinmek içindir.

Ma'lûm olsun ki; manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârâttan her birinin rûhâniyyeti vardır. Ve ehl-i arzdan her bir ferdin rûhâniyyeti ile bunların rûhâniyyetleri arasında münâsebetler mevcuttur. Bu seyyârâtın rûhâniyyetleri hakkında cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinin *Havzu'l-Hayât* ismindeki risâlelerinde bir mikdâr ma'lûmât verilmiştir. Bu münâsebât-ı rûhâniyyenin sırr-ı kader ile irtibâtları olup, bu irtibât Hak Teâlâ'nın keşf ettiği kullara ma'lûmdur.

طالع آنکس که باشد مشتری　　　　شاد گردد از نشاط و سروری

1699. *Tâli'i Müşterî olan o kimse, neşâttan ve serverlikten şâd olur.*

Tâli'i Müşterî seyyâresine taalluk eden kimsenin kalbi ferah olur ve halk arasında sözü mu'teber olduğundan, serverlikten, ya'ni riyâsetten şâd olur.

وانکه را طالع زحل از هر شرور　　　　احتیاطش لازم آید در امور

1700. [1713] *Ve o kimsenin ki tâli'i Zühal'dir, umûrda her şürûrdan ona ihtiyât lâzım gelir.*

Ve tâli'i Zühal seyyâresine taalluk eden kimseye, işlerinde şerlerin envâ'ından ihtiyât üzere bulunmak îcâb eder. Zîrâ onun tâli'i nühûset ve uğursuzluk içindedir. Şürûrdan adem-i tevakkîsi mâddeten ve ma'nen felâketini mûcib olur.

گر بگویم آن زحل استاره را　　　　ز آتشش سوزد مر آن بیچاره را

1701. *Eğer o Zühal yıldızlıya söylersem, ateşinden muhakkak o bîçâreyi yakar.*

Eğer o Zühal yıldızlı olan kimseye, o Zühal'in uğursuzluğundan bahs etsem, o Zühal, nühûsetinin ateşinden muhakkak o bîçâreyi yakar. Binâenaleyh, ilm-i Hey'et'in verdiği ma'lûmâta göre, etrâfında sekiz ay devreden ve bir de mukavves ay mesâbesinde halkası bulunan Zühal seyyâresinin, sûrette arzdan daha ziyâde münevver olduğu halde, rûhâniyyeti cihetinden bu kadar berbâd bir halde bulunması, sûreti gâyet latîf ve fakat sîreti son derece şenî' olan insanlara benzer.

Hind nüshalarında, گر بگویم yerine گر نگویم vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ, "Eğer Zühal yıldızlıya, onun uğursuzluğunu söylemez isem, muhakkak onu nühûsetinin ateşinden yakar" demek olur. Âtîye irtibâtı kuvvetli olduğuna göre bu nüsha müreccahtır.

اذکروا الله شاه ما دستور داد　　　　اندر آتش دید ما را نور داد

1702. *Bizim şâhımız, "Allâh'ı zikredin!" diye izin verdi; ateş içinde gördü, nûr verdi.*

Bu beyt-i şerîf, bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni birisi der ki: "Mâdemki efrâd-ı beşerden ba'zılarının rûhâniyyetleri Zühal seyyâresinin uğursuz olan rûhâniyyeti ile alâkadâr olmaktan hâlî değildir ve bu alâkât beşerin yed-i ihtiyârında olarak hâsıl olmuş bir şey de değildir; şu halde çâre nedir?" Cenâb-ı Pîr buna cevâben buyururlar ki: "Bizim şâh-ı hakîkî olan Allâh'ımız, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا (Ahzâb, 33/41) ya'ni "Ey îmân eden kimseler, Allâh'ı çok çok zikredin!" âyet-i kerîmesinde, kendini zikretmemiz için bize

izin verdi; bizi tabîat ateşi içinde tekevvün etmiş olan mahlûklardan gördü de, bize nûr verdi ve bu nûr vâsıtasıyla Zühal'in tabîatının nühûsetinden ve ateşinden kurtarmak murâd buyurdu."

گفت اگر چه پاکم از ذکر شما   نیست لایق مرمرا تصویرها

1703. *Buyurdu ki: "Vâkıâ sizin zikrinizden pâkim; muhakkak bana tasvîrler lâyık değildir!"*

Ya'ni "Benim Zât-ı ahadiyyem bilcümle sıfatlardan ve isimlerden pâk ve mukaddestir; ve sizin zikriniz ise, hayâlinizde kendinize göre birer ma'nâ-yı ulûhiyyet tasavvur edip, bana birer isim izâfesi ve o ismi harf ve lafız sûreti giydirmek ile olur. Halbuki benim Zât-ı ahadiyyeme böyle hayaller ve isimler ve sûretler lâyık değildir!"

لیك هرگز مست تصویر و خیال   در نیابد ذات ما را بی مثال

1704. *Fakat tasvîr ve hayâlin sarhoşu, bizi aslâ misâlsiz anlayamaz!*

Lâkin vücûd-ı izâfî âleminde hâdis olmuş olan cismânîler, bu tasvîr ve hayâlin sarhoşlarıdır. Binâenaleyh bizim Zât-ı ahadiyyemizi, hayâllerinde îcâd ettikleri misâlsiz ve sûretsiz anlayamazlar. Ve onlara bizi anlatmak için وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى (Nahl, 16/60) ["Mesel-i a'lâ Allah içindir."] âyet-i kerîmesi mûcibince, mesel îrâdı îcâb eder.

ذکر جسمانه خیال ناقصست   وصف شاهانه از آنها خالصست

1705. *Cismâne zikir, nâkısın hayâlidir, şâhâne olan vasıf onlardan hâlistir!*

Cisme lâyık olan zikir, ma'rifet-i Hak'ta nâkıs olanların hayâlidir; şâh-ı hakîkî olan Hakk'a lâyık ve münâsib olan vasıflar ise, o cismâniyyete münâsib olan vasıflardan pâk ve hâlistir!

شاه را گوید کسی جولاه نیست   این چه مدحست این مگر آگاه نیست

1706. *Bir kimse pâdişâh için "Çulha değildir!" derse, bu ne medihtir? Bu ancak âgâh değildir!*

Bir kimse pâdişâhı medhetmek için, "Pâdişâh çulha değildir!" dese, bu pâdişâh hakkında medih olmaz. Böyle söyleyen kimse, ancak pâdişâhın âlî olan mertebesine vâkıf olmamıştır da onun için böyle nâkıs hayâllerde ve sözlerde bulunur.

انکار کردن موسی علیه السلام بر مناجات شبان

Çobanın münâcâtına Mûsâ (a.s.)ın inkâr etmesi

دید موسی یك شبانی را براه کو همی گفت ای خدا و ای اله

1707. *Mûsâ yolda bir çobanı gördü ki, o derdi: "Ey Hudâ ve ey İlâh!"*

تو کجایی تا شوم من چاکرت چارقت دوزم کنم شانه سرت

1708. *"Sen neredesin? Tâ ki ben senin kölen olayım! Çarığını dikeyim, başını tarayım!"*

جامه ات شویم شپشها ات کشم شیر پیشت آورم ای محتشم

1709. *"Elbiseni yıkayım, bitlerini öldüreyim; ey muhteşem, senin önüne süt getireyim!"*

دستکت بوسم بمالم پایکت وقت خواب آید بروبم جایکت

1709*. *"Senin elceğizini öpeyim, senin ayağını ovayım; hâb vakti ki gele, senin cây ve hâb-gâhını süpüreyim ve pâk edeyim!"**

ای فدای تو همه بزهای من ای بیادت هی هی و هیهای من

1710. [1724] *"Ey Hudâ, bütün keçilerim sana fedâ olsun! Ey Hudâ, benim "hey hey" ve "hay hay"ım senin yâdınladır!*

"Hey hey" ve "hay hay", Türkçe'de "hay huy" mukābilidir. Şûriş ve cezbe hâlinde bağırmaktan ibârettir. Ya'ni, "Ey Hudâ-yı müteâl, benim hâlimde şûriş ve feryâd seni anmak iledir!"

این نمط بیهوده می گفت آن شبان گفت موسی با کیست این ای فلان

1711. *O çoban bu minvâlde boş sözler söylerdi; Mûsâ dedi: "Ey filân, bu kimedir?"*

---

* "Bu beyiti, Avnî Bey merhûm sehv etmiş olduğundan, Ankaravî İsmâîl Dede'nin *Mesnevî*'sinden alınarak buraya aynen yazılmıştır." (Müzede Veli Sabri.)

Ya'ni, çoban bu minvâl üzere cismânîlere lâyık olan boş sözleri Hak hakkında söylerdi. Mûsâ (a.s.) ona dedi ki: "Ey filân, bu söylediğin sözleri kime hitâben söylüyorsun?"

گفت با آن کس که ما را آفرید این زمین و چرخ از و آمد پدید

1712. *Dedi: "O kimseye ki, bizi yarattı; bu yer ve gök ondan zuhûra geldi."*

Çoban cevâben dedi: "Benim bu sözlerim o kimseye hitâbendir ki, bizi yarattı; bu yer ve gök onun varlığından zuhûra geldi."

گفت موسی های خیره سر شدی خود مسلمان نا شده کافر شدی

1713. *Mûsâ dedi: "Hây, deli oldun! Müslüman olmamış iken kâfir oldun!"*

این چه ژاژ ست این چه کفرست و فشار پنبهء اندر دهان خود فشار

1714. *"Bu ne bâtıl sözdür, bu ne küfür ve hezeyândır! Muhakkak ağzına pamuk tıka!"*

"Jaj", bâtıl söz; "füşâr", "fe"nin zammı ve fethi ile ["feşâr"] hezeyân; ve ikinci mısrâ'daki "fişâr", "füşurden" masdarından emr-i hâzırdır; saçmak ve dökmek ma'nâsınadır. Burada tıkamak ma'nâsı murâd olunur.

گند کفر تو جهان را گنده کرد کفر تو دیبای دین را ژنده کرد

1715. *"Senin küfrünün pis kokusu cihânı kokuttu; küfrün dînin libâsını parça parça etti!"*

چارق و پا تابه لایق مر تراست آفتابی را چنینها کی رواست

1716. *"Çarık ve ayak ve dolak sana lâyıktır; bir güneşe bunun gibiler ne vakit revâdır?"*

گر نبندی زین سخن تو حلق را آتشی آید بسوزد خلق را

1717. *"Eğer bu sözden boğazını bağlamazsan, bir ateş gelir, halkı yakar!"*

Eğer bu bâtıl sözler ile olan münâcâttan vazgeçmez isen, Hak Teâlâ'nın âteş-i gazabı zâhir olur ve halkı kahreder!

آتشی گر نآمدست این دود چیست جان سیه گشته روان مردود چیست

1718. *"Eğer bir ateş gelmemiş ise bu duman nedir? Can kara olmuş, revân-ı merdûd nedir?"*

"Eğer bir kahr-ı ilâhî ateşi gelmemiş ise, bu senden zâhir olan küfür dumanları nedir? Canın nûr-ı ma'rifeti gidip kapkara olmuş; hakîkat-i insâniyyen cehl âlemine reddolunmuş. Bunlar hep kahr-ı ilâhî ateşi değil midir? Binâenaleyh ben küfür ve inkârda sebât ediyorum; benim hakkımda kahır ve gazab-ı ilâhî neden zuhûr etmiyor?" diyenler son derece gaflet içindedirler. Zîrâ küfür ve inkârda devâm ve sebât, kahır ve gazab eseridir.

گر همی دانی که یزدان داور است   ژاژ و گستاخی ترا چون باورست

1719. *"Eğer Hakk'ın hâkim-i âdil olduğunu biliyor isen, bâtıl söz ve edebsizlik sana nasıl lâyıktır?"*

دوستیٔ بی خرد خود دشمنیست   حق تعالی زینچنین خدمت غنیست

1720. [1734] *"Akılsızın dostluğu muhakkak düşmanlıktır; Hak Teâlâ böyle hizmetten ganîdir!"*

با که می گویی تو این باعم و خال   جسم و حاجت در صفات ذوالجلال

1721. *"Sen bunu kime söylüyorsun, cismi ve hâceti sıfât-ı Zü'l-Celâl hakkında amcana, dayına mı?"*

Cisim tasavvurunu ve cisme âid olan ihtiyaçları sen ancak amcan ve dayın hakkında câiz görebilirsin. Zü'l-Celâl olan Hakk'ın sıfâtına senin söylediğin sözler aslâ münâsib değildir.

شیر او نوشد که در نشو و نماست   چارق او پوشد که او محتاج پاست

1722. *"Sütü neşv ü nemâda olan içer; çarığı ayağa muhtâç olan giyer!"*

ور برای بنده است این گفت تو   آنکه حق گفت او منست و من خود او

1723. *"Ve eğer senin bu sözün bende için ise, odur ki, Hak "O Ben'dir ve Ben de oyum!" dedi!"*

Ey çoban, senin bu sözün Allâh Teâlâ'nın öyle bir kulu için olsa ki, Hak Teâlâ onun hakkında "O bendir ve ben de oyum" buyurdu;

Ma'lûm olsun ki; bu ve bundan sonraki beyitler mübtedâ; ve üçüncü beyit bunların haberi ve netîcesidir. Ve bu üç beyit, insân-ı kâmilin zevkine âid olduğundan, bu zevki tatmayanların, bu ma'nâlar havsala-yı ma'rifetlerine sığmaz. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ bu ma'nâdaki zevklerini *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki şu beyit ile beyân buyururlar:

من او شدم او من شد او جان ودلم تن شد پیوسته چرا باشد این ناله و افغانم

"Ben O oldum, O da ben oldu; O cânım ve kalbim, tenim oldu. O halde bu nâle ve efgânım niçin devâm edip durur?"

آنکه گفت انّی مَرِضْتُ لَمْ تَعُدْ من شدم رنجور و او تنها نشد

1724. *"Odur ki, "Ben hasta oldum, beni iyâdet etmedin. Ben hasta oldum ve o yalnız olmadı."*

O öyle bir kuldur ki, Hak Teâlâ onun hakkında, "Ben hasta oldum, beni ziyâret edip hâtırımı sormadın. Hasta olan yalnız o kulum değil idi; ben de onunla berâber hasta idim."

Bu beyitte, Ebû Hureyre hazretlerinden mervî olan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم ان الله يقول يوم القيامة يا ابن آدم مرضت فلم تعدنى قال يا رب كيف اعودك و انت رب العالمين قال اما علمت ان عبدى فلانا مرض فلم تعده اما علمت انك لوعدته لوجدتنى عنده Ya'ni "Resûlullâh (s.a.v.) buyurdu ki: "Allâh Teâla yevm-i kıyâmette buyurur ki: "Ey Âdem oğlu, Ben hasta oldum, Beni iyâdet etmedin!" Kul der ki: "Ey Rabbim, ben Seni nasıl iyâdet ederim; halbuki Rabbü'l-âlemînsin?" Allâh Teâlâ buyurur ki: "Sen bilmiyor musun ki, filân kulum hasta oldu; sen onu iyâdet etmedin? Bilmez misin ki, eğer onu iyâdet ede idin, onun indinde beni bulurdun?"

Ma'lûm olsun ki; bu suver-i kesîfe-i eşyâ, vücûd-ı mutlak-ı Hak'ta mütekevvin olup, o vücûd-ı latîfin sıfât ve esmâsı hasebiyle mertebe-i kesâfete tenezzülünden başka bir şey değildir. Vücûd-ı Hakk'ı yerde ve gökte, sağda ve solda arayanlar, pek büyük bir gaflet içindedirler. Ve إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ (İsrâ, 17/60) ya'ni "Senin Rabbin nâsı kaplamıştır" âyet-i kerîmesinin zevkinden bî-haberdirler. Eşyânın yoktan var olması, ancak âlem-i kesâfetin evvelden mevcûd değil iken sonradan mevcûd olması demektir. Binâenaleyh kesâfet o vücûd-ı latîfte mahv ve müstehlek olduğu halde bilkuvve mevcûddur. Sonra meşiyyet-i ilâhiyye taalluk ederek bilfiil zâhir olur. Şu halde âlem yoktan değil, vardan var olmuştur. İmdi bu zuhûr-ı fiilîde, idrâkin mertebe-i kemâli insandadır. Ve insan his gözünü evvelâ sahâ-i kesâfete ve tabîata açar. Ondaki idrâk, kendisini mûcidin taharrîsine sevk eder. Hak Teâlâ kemâl-i kereminden, enbiyâsı ve evliyâsı libâsında zâhir olup muallimlik eder. Binâenaleyh enbiyâsını ve evliyâsını Hakk'ın gayri görüp inkâr edenler, âlem-i keserâtın fitnesine mübtelâ olup gaflete düşmüş olanlardır. Enbiyâ ve evliyânın onlardan farkı, bu âlem-i kesâfet ve tabîatın esâretinden ve kaydından kur-

tulmuş olmaktan ibârettir. Eğer münkirler bu esâret zincirlerini koparabilseler ve muallim olan enbiyâya tâbi' olsalar, onlar da kendilerini evliyâ kāfilesi arasında bulurlar ve kendilerinin evvelki inkârlarına gülerler idi. İmdi, bilcümle eşyânın hakîkatı Hak; ve bu taayyünât dahi O'nun vücûdunun mertebelerinden bir mertebe olduğunu bilenlere, bu zikrolunan hadîs-i şerîfin ma'nâsını anlamak müşkil gelmez. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî ve Eyyûbî'de bu ma'rifeti beyândan sonra, "Senin mazharında müteellim ve mütelezziz olanın kim olduğunu anlarsın" buyururlar.

آنکه بی یسمع و بی یبصر شده است   در حق آن بنده این هم بیهده است

1725. *"Odur ki, Benim ile işitir ve Benim ile görür olmuştur; o bendenin hakkında da bu beyhûdedir!"*

Bu beyt-i şerîfte, لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فإذا احببته کنت سمعه و بصره ولسانه و یده فرجله فبما یسمع وبما یبصر و بما ینطق و بما یبطش و بما یمشی ya'ni "Kulum, ben onu sevinceye kadar nevâfil ile dâimâ bana yaklaşır. Ben onu sevdiğim vakit, onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ve ayağı ben olurum. İmdi, Benim ile işitir, Benim ile görür, Benim ile söyler, Benim ile tutar, Benim ile yürür" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ya'ni "O öyle bir kuldur ki, bu hadîs-i kudsî mûcibince Benim ile işitir ve Benim ile görür bir hâle gelmiştir. Ey çoban, senin cismânîlere mahsûs olan sözlerin, zât-ı ahadiyye-i Hakk'a lâyık olmadığı gibi, bu sıfatı hâiz olan kullar hakkında da beyhûde ve abestir." Zîrâ o kullar cismâniyyet ve tabîat kayd ve esâretinden kurtulmuşlardır. Onların zâhir-i hâllerine bakıp aldanma! Onlardan zâhir olan evsâf-ı cismâniyye ancak vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibi ahkâmını muhâfaza içindir. Ve bu mertebede sıfât-ı abdiyyetin muhâfazası hikmet-i ilâhiyye îcâbı olduğundan, onlar bu âlem-i kesâfette ızhâr-ı abdiyyetten bir an hâlî kalmazlar. Yoksa, isterlerse yemezler ve uyumazlar ve ateşte yanmazlar ve suda batmazlar. Velhâsıl, cismâniyyet ile mukayyed değildirler. Ve bu kullar "fenâ-fillâh" ve "bakā-billâh" mertebesini ihrâz etmiş olan kullardır.

بی ادب گفتن سخن با خاص حق   دل بمیراند سیه دارد ورق

1726. *Hakk'ın hâssına bî-edeb söz söylemek, kalbi öldürür varakı siyâh tutar.*

Yukarıda ahvâli îzâh olunan Hakk'ın hâs kullarına karşı lâyık olmayan sözleri söylemek bî-edebliktir. Ve onlara karşı bî-edebâne söz söylemek de

kalbi öldürür ve füyûzât-ı ilâhiyyenin nüzûlüne mâni' olur; ve defter-i a'mâlini karartır. Nitekim hadîs-i kudsîde, من اهان لى وليا فقد بارزنى بالمحاربة ya'ni "Benim bir velîme ihânet eden, benim muhârebe ile mübâreze eder." Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber buyururlar ki; من جالس الصوفية و خالف ما يتحققون به نزع الإيمان من قلبه ya'ni "Kim ki sûfiyye ile oturdu ve tahakkuk ettikleri şeye muhâlefet etti, kalbinden îmânı nez' etti."

گر تو مردی را بخوانی فاطمه　　　گر چه یك جنسند مرد و زن همه

1727. *Eğer sen bir erkeğe "Fâtıma!" çağırır isen, gerçi erkek ve kadın hep bir cinstendir.*

قصد خون تو کند گر ممکنست　　　گرچه خوش خو و حلیم و ساکنست

1728. *Her ne kadar iyi huylu ve halîm ve sâkin olsa da, mümkin oldukça senin kanına kasd eder.*

Erkeği kadın ismiyle çağırdığın vakit, kabûl etmeyip hiddet eder.

فاطمه مدحست در حق زنان　　　مرد را گویی بود زخم سنان

1729. *Fâtıma, kadınların hakkında medihtir; eğer erkeğe söylersen mızrak darbesi olur.*

Fâtıma, Resûl-i zîşân Efendimiz'in kerîme-i muhteremelerinin ism-i şerîfi olduğundan, mü'min kadınlar bu isim ile çağırıldıkları vakit, medih olur ve hoşlarına gider. Fakat kâfir ve münâfık olan kadınlar ile erkeklerin hoşuna gitmez. Zîrâ kâfir ve münâfık olan kadınlar bu isimden kendilerine müslümanlık isnâd olunduğunu anlarlar ve halbuki İslâmiyyet'ten istikrâh ederler. Ve kezâ erkekler de bu isim ile çağırıldıkları vakit, "Sende erkeklik yoktur; kadın hükmündesin" ma'nâsını anladıklarından, onların da hoşuna gitmez. Velhâsıl, bu isim bunların kalblerine mızrak ucu gibi saplanır.

دست و پا در حق ما استایشست　　　در حق پاکئ حق آلایشست

1730. [1744] *El ve ayak bizim hakkımızda medihtir; Hakk'ın kudsiyyeti hakkında âlâyiştir.*

Eli ve ayağı tam ve yerinde olması, insanlar hakkında medihtir. Zîrâ bir kimseye "Tâmmu'l-a'zâ!" derlerse, hoşlanır. Fakat Hak hakkında el ve ayak isnâdı, O'nun kudsiyyetine lâyık değildir. Bu isnâd bulaşıklıktır.

لم یلد لم یولد او را لایقست   والد و مولود را او خالقست

1731. *"Doğmadı, doğurulmadı!" O'na lâyıktır; doğuranı ve doğurulmuşu O yaratıcıdır.*

هر چه جسم آمد ولادت وصف اوست   هر چه مولودست او زین سوی جوست

1732. *Her ne ki cisim geldi, vilâdet onun vasfıdır; her ne ki mevlûddür, o ırmağın bu tarafındandır.*

Ya'ni, doğma, cisim hâlinde zâhir olan her şeyin vasfıdır; ve bu vasfı hâiz olan her mevlûd, müteselsilen akıp gelen hâdisât ırmağı tarafından zuhûra gelir. Zîrâ âlem-i ecsâmda nebât cemâddan; ve hayvân nebâttan; ve insân hayvândan ve cemâddan ve nebâttan müteselsilen peydâ olur.

زانکه از کون و فسادست و مهین   حادثست و محدثی خواهد یقین

1733. *Zîrâ ki kevn ü fesâddandır ve zaîftir ve hâdistir ve muhakkak bir muhdis ister!*

"Mehîn" burada zaîf ma'nâsınadır. Ya'ni, cisim, olmak ve bozulmak âlemindendir ve te'sîrât-ı muhtelife altında bozulmağa müstaid olduğundan, gâyet zaîfü'l-bünyedir. Ve evvelce mevcûd olmadığı halde, sonradan olmuştur. Binâenaleyh âlem-i sûrette zâhir olabilmek için, mutlakā bir ihdâs ediciye muhtaçtır.

گفت ای موسی دهانم دوختی   وز پشیمانی تو جانم سوختی

1754. *Dedi: "Ey Mûsâ ağzımı diktin ve sen pişmanlıktan canımı yaktın!"*

Çoban dedi: "Ey nebiyy-i zîşân olan Hz. Mûsâ, sen şimdi benim kendi aklıma göre söylediğim sözlere müsâade etmedin; ve ben de söz bulamayacağım için ağzımı diktin ve kapadın. Ve ben Hakk'a hitâben söylediğim sözlerin yanlış ve fenâ olduğunu anladım; içimde pişmanlık hâsıl oldu. Bu nedâmet ateşinden canımı yaktın!"

جامه را بدرید و آهی کرد و تفت   سر نهاد اندر بیابانی و رفت

1735. *Elbisesini yırttı ve harâretli bir "Âh!" etti; bir sahrâya baş koydu ve gitti!*

Çoban, sevdiği ma'bûduna karşı lisânıyla hissiyât-ı âşıkânesini beyân kudretinden aczini anlayınca, yakasını yırttı ve yana yana bir "Âh!" etti ve başını alıp bir sahrâya gitti.

عتاب کردن حق تعالی با موسی علیه السلام بهر شبان

Hak Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)a çoban için itâb buyurması

وحی آمد سوی موسی از خدا　　بندهء ما را ز ما کردی جدا

1736. *Hudâ'dan Mûsâ tarafına vahiy geldi; şöyle ki, "Bizim kulumuzu bizden ayırdın!"*

تو برای وصل کردن آمدی　　یا برای فصل کردن آمدی

1737. *"Sen vasl etmek için mi geldin; yâhût fasl etmek için mi geldin?"*

تا توانی پا منه اندر فراق　　ابغض الاشیاء عندی الطلاق

1738. *"Kādir oldukça firâka ayak koyma; benim indimde eşyânın en mekrûhu talâktır!"*

"Yâ Mûsâ, kudretin oldukça ayrılık cihetine adım atma! Zîrâ benim indimde en mekrûh olan şey, zevc ile zevce arasındaki talâk ve iftirâktır!" Ve hadîs-i şerîfte, ما خلق الله مباحا احب اليه من العتاق وما خلق الله مباحا ابغض اليه من الطلاق ya'ni "Allâh Teâlâ köle ve câriye âzâd etmekten kendisine daha sevgili bir mubâh yaratmadı ve kendisine kadın boşamaktan daha iğrenç gelen bir mubâh yaratmadı" buyurulur.

هر کسی را سیرتی بنهاده ام　　هر کسی را اصطلاحی داده ام

1739. *"Her bir kimseye bir sîret koymuşum; her bir kimseye bir ıstılâh vermişim."*

Her bir ferde bir âdet ve meşreb koydum; o meşreb dâiresinde seyreder. Ve her bir ferde meşrebine muvâfık ıstılâh ve söz verdim; o dâire dâhilinde söz söyler.

در حق او مدح و در حق تو ذم　　در حق او شهد و در حق تو سم

1740. [1754] *"Onun hakkında medih ve senin hakkında zemdir; onun hakkında bal ve senin hakkında zehirdir."*

Çobanın söylediği sözler, kendi mertebesine göre benim hakkımda medihtir. Fakat yine o sözler, senin mertebe-i nübüvvetine göre benim hakkımda zemdir. Ve çobanın sözleri, onun mertebesinden bana bal gibi tatlı gelir; fakat senden zehir gibi acı gelir.

مابری از پاك و ناپاکی همه   از گرانجانی و چالاکی همه

1741. *"Biz bütün pâkten ve nâ-pâklikten; ve bütün girân-cânlılıktan ve çâlâklikten berîyiz!"*

Biz "mertebe-i ahadiyyet"imizde kudsiyyetten ve adem-i kudsiyyetten ve batâetten ve sür'atten berîyiz. Zîrâ mertebe-i ahadiyyette Hak hiçbir isim ile müsemmâ ve bir na't ile men'ût ve bir sıfat ile mevsûf olmaktan münezzehtir. Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleriyle cenâb-ı Mevlânâ efendimizin "vücûd-ı mutlak" buyurmaları, ancak bu mertebeye işâret için vaz' edilmiş bir ıstılâhtır. Bu mertebe ıtlâk ile takyîd olunmaktan dahi münezzehtir. Çünkü bu mertebe künh-i Zât'tır. Burada akıl ve fikir işlemez.

من نکردم امر تا سودی کنم   بلکه تا بر بندگان جودی کنم

1742. *"Ben bir fâide etmem için emretmedim; belki bendelere bir cûd edeyim diye emrettim."*

Ben kendime bir fâidesi olmak için peygamberleri ve şerîatlarımı göndermedim. Belki âlem-i kesâfet ve tabîatta mertebe-i hayvâniyyede kalan kullarıma, insanlık mertebesini ihsân için gönderdim. Zîrâ benim peygamberlerim zulmet-i cehl içinde kalan kullarıma muallimdir ve câhillere ilim ve ma'rifet ta'lîmi, ihsân-ı azîmdir. Nitekim, رتبة العلم اعلى الرتب ya'ni "İlmin mertebesi, mertebelerin en yükseğidir" buyurulur.

هندوانرا اصطلاح هند مدح   سندیانرا اصطلاح سند مدح

1743. *"Hindlilerin Hind ıstılâhı medihtir; Sindlilerin Sind ıstılâhı medihtir."*

Hind ahâlîsinin medih için kendilerine mahsûs ta'bîrâtı olduğu gibi, Sind ahâlîsinin de medih için kullandıkları ta'bîrât vardır. Bunlar birbirine benzemez. Binâenaleyh her bir kavmin lisânına ve ta'bîrâtına ta'n ve i'tirâz câiz değildir. Zîrâ hepsinin maksadı birdir.

من نگردم پاك از تسبیح شان   پاك هم ایشان شوند و در فشان

1744. *"Ben onların tenzîhinden pâk olmam; inci saçıcı oldukları halde yine onlar pâk olurlar."*

"Tesbîh", tenzîh ve takdîs ma'nâsınadır. Ve tenzîh, Hak Teâlâ hazretlerini bilcümle nakāistan pâk ve ârî görmektir. Binâenaleyh her bir mü'min ve muvahhid için Hakk'ı tenzîh ve takdîs etmek lâzımdır. Fakat bu bizim tenzîhimiz, kendi aklımıza göre olan tenzîhtir; tenzîh-i hakîkî değildir. Çünkü, "Bir şey bir şeyden münezzehtir" dediğimiz vakit, her iki şeye birer had ta'yîn etmiş oluruz. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri bu gibi hadlerden münezzehtir. Onun için Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî'de "Tenzîh-i sırf, Hak hakkında yarım ma'rifettir" buyururlar. Hak Teâlâ mertebe-i ahadiyyetinde bilcümle sıfât ve esmâdan münezzehtir. Fakat mertebe-i ulûhiyyeti olan mertebe-i vahdetinde sıfatlardan ve isimlerden münezzeh değildir; ve mezâhir-i kevniyyede bi-hasebi'l-esmâ zuhûru, O'nun tenezzühüne zarar vermez. Zîrâ ayn-ı teşbîhte tenezzühtedir. Binâenaleyh Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in ümmet-i merhûmesinin zevki, tenzîhte teşbîh ve teşbîhte tenzîhtir. Nitekim bu bâbdaki tafsîlât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Nûhî'dedir. Her ne kadar bu tarz tenzîhi ba'zı korkak sâliklerin havsalaları almaz ise de, bu ma'rifet hakîkatta tam bir ma'rifettir. İmdi, kulların tesbîhi ve tenzîhi ile Hak münezzeh ve mukaddes olmaz. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri ezel-i âzâlde ve aslında mukaddes ve münezzehtir. Bu tenzîh ancak kullar için fâidelidir. Çünkü onların tesbîhleri ve tenzîhleri arazdır. Ve arazlardan âlem-i rûhâniyyette güzel sûretler peydâ olur ve inciler saçılır. Nitekim bu cildin ibtidâlarında a'râz ve cevher hakkındaki îzâhât geçti.

ما زبانرا ننگریم و قال را   ما روانرا بنگریم و حال را

1745. *"Biz dile ve söze bakmayız; biz rûha ve hâle bakarız."*

ناظر قلبیم اگر خاشع بود   گرچه گفت لفظ نا خاضع بود

1746. *"Her ne kadar lafzın sözü nâ-hâzı' olursa da, eğer hâşi' ise, biz kalbe nâzırız."*

"Hâşi'" ve "hâzı'", mütezellil ve mütevâzi' ma'nâlarınadır. Ya'ni, biz mütevâzi' ve mütezellil olan kalbe bakarız. Böyle bir kalbin sâhibinin sözlerinde tevâzu' ve tezellül bulunmasa bile, mâdemki onun kalbinde huşû' vardır, mu'teber olan bu huşû'dur. Bu ma'nâya binâen (s.a.v.) Efendimiz, ان الله لا ينظر الى صوركم ولا الى اعمالكم بل ينظر الى قلوبكم و نياتكم ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz; belki kalblerinize ve niyetlerinize bakar" buyururlar.

زانکه دل جوهر بود گفتن عرض پس طفیل آمد عرض جوهر غرض

1747. *"Zîrâ ki gönül cevher ve söylemek araz olur; binâenaleyh araz tufeyl, cevher garaz geldi."*

Söze bakılmayıp kalbe bakılmasının sebebi budur ki: Kalb cevherdir. Zîrâ iki zamânda bâkîdir. Söylemek ise iki zamanda bâkî olmadığı için arazdır. Binâenaleyh araz cevherin tufeyli ve tâbi'idir. Ve garaz ve maksûd cevherdir. Onun için söze değil, kalbe bakılır.

چند ازین الفاظ و اضمار و مجاز سوز خواهم سوز با آن سوز ساز

1748. *"Bu elfâz ve izmâr ve mecâz cinsinden sözler ne vakte kadar? Harâret isterim harâret! O harâretle düzül!"*

Bu parlak lafızlar ve ma'nâların elfâz tahtında ızmârı ve mecâz sözler ne vakte kadar devâm edecek! Benim indimde bunlara i'tibâr yoktur. Bu fesâhât ve belâgat, kendini satmak için bir sermâyedir. Halbuki ben âteş-i aşk harâreti isterim. O aşk ateşinin harâreti ile kalbine çeki-düzen ver!

آتشی از عشق در جان بر فروز سربسر فکر و عبارت را بسوز

1749. *"Canda aşktan bir ateş parlat; baştan başa fikri ve ibâreyi yak!"*

Rûhunda aşk-ı ilâhîden bir ateş parlat; fikr-i fesâhat ve belâgatı ve o tumturaklı ibâreleri yak!

موسیا آداب دانان دیگرند سوخته جان و روانان دیگرند

1750. [1764] *"Ey Mûsâ, dânânın edebleri başkadırlar; canı yanıklar ve revânân başkadırlar!"*

"Dânâ"dan murâd, "fenâ"dan "bakā"ya rücû'dan sonra abdiyyetle mütehakkık olan kimsedir. "Canı yanık"tan murâd, müşâhede-i Hak'ta fânî olup, mağlûbu'l-ahvâl olanlardır. "Revânân"dan murâd, sâliklerdir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte üç sınıfa işâret buyurulur: Biri mübtedî, diğeri mutavassıt, üçüncüsü de müntehîdir. Ve bu üç sınıftan her birinin âdâbı başka başkadır. Zîrâ her bir mertebe bir nev'-i edebi iktizâ eder.

عاشقانرا هر نفس سوزیدنیست بر ده ویران خراج و عشر نیست

1751. *"Âşıklara her nefes yanmak lâyıktır; harâb köy üzerine harâc ve öşür yoktur."*

Allâh'ın âşıklarına her nefeste aşk ateşine yanmak lâyık olur. Ve bu ateş onların iklîm-i kalblerini yakıp harâb eder. Binâenaleyh onlardan edeb ve kāide ve resm ve âdet bekleme! Zîrâ harâbe hâline gelmiş olan bir köye harâc ve öşür gibi vergiler tarh olunamaz.

گر خطا گوید ورا خاطی مگو　　　ور بود پر خون شهید او را مشو

1752. *"Eğer hatâ söylerse, ona "hatâ edici" deme! Eğer şehîd-i pür-hûn olursa, onu yıkama!"*

خون شهیدان را ز آب اولیترست　　　این خطا از صد صواب اولیترست

1753. *"Kan şehitler için sudan daha evlâdır. Bu hatâ yüz doğrudan daha evlâdır!"*

Kan şer'an necis olup tahâret lâzım geldiği halde, şehitler için sudan daha iyidir. Zîrâ şer'an onlar yıkanmaz. Bunun gibi, Allâh'ın âşıklarından yanlış bir söz ve fiil sâdır olursa, yüz doğrudan daha iyidir. Nitekim hadîs-i şerîfte, اذا احب الله عبدا لم يضر ذنبه ya'ni "Allâh Teâlâ bir kulu sevdiği vakit, onun günâhı zarar vermez" buyurulur.

در درون کعبه رسم قبله نیست　　　چه غم ار غواص را پاچیله نیست

1754. *"Kâ'benin içinde kıble âdeti yoktur. Eğer dalgıcın dolağı yoksa ne gamdır?"*

"Pâçîle" burada "pâtâbe" ya'ni dolak ma'nâsınadır. Ve dolak, bacaklara sarılan sargıdır. Ankaravî hazretleri, "Karda gezmek için ayağa geçirilen çenber çubuğudur" buyurur. Hind şârihleri bu ma'nâyı da beyân edip, evvelki ma'nâyı müreccah tutmuşlardır. Ve fakîr dahi muvâfık bulurum. Ya'ni, Kâ'be'nin binâsı içinde teveccüh edilecek bir cihet aranmaz; her tarafa teveccüh olunur. Allâh'ın âşıkları da her tarafta Hakk'ın vechini müşâhede ettiklerinden, sûret ve resm ve âdet bağlarıyla mukayyed değildirler. Onlar aşk-ı ilâhî deryâsının dalgıçlarıdır. Dalgıçlar denize dalarken bacaklarına dolak lâzım olmadığı gibi, bu âşıklar da dolak mesâbesinde olan tâc ve hırka ve kılık ve kıyâfet gibi bağlardan müstağnîdirler.

تو ز سرمستان قلاووزی مجو　　　جامه چاکانرا چه فرمایی رفو

1755. *"Sen sarhoşlardan kılavuzluk isteme; elbisesini yırtanlara niye yama emredersin?"*

"Sermestler"den murâd, aşk-ı ilâhîde müstağrak olup, akıl ve tedbîr bağlarını koparan bu aşkın hükmü ile hareket edenlerdir. Ve tekâlîf-i ilâhiyye akla hitâben gelmiş olduğundan, bu âşıklardan tekâlîf-i ilâhiyye hâricinde muâmeleler dahi vâki' olabilir. Binâenaleyh bunlar mertebe-i akılda olan sâliklere kılavuzluk edemezler. Zîrâ bu gibi zevât söyleyeni ve işiteni bir bulurlar. Nitekim bu tâife, السماع طير يطير من الحق الى الحق ya'ni "Dinleme bir kuştur ki, Hak'tan Hakk'a uçar" derler. Bunlar her ne söylerlerse, aşkın tercümânı olup, ma'zûrdurlar. Ve nitekim Hz. Şiblî (k.s.), انا اقول و انا اسمع و هل فى الدارين غيرى ya'ni "Ben söylerim; ben dinlerim. Ve iki âlemde benden başkası var mıdır?" buyurur. Böyle olunca, bu gibi zevâtın zâhir-i şer'a muhâlif olan sözlerini ve fiillerini inkâr etmek münâsib değildir. Onların bu hâl içinde terk-i edebleri, ayn-ı edebdir. Birtakım mubâhî olan mülhidler, ta'tîl-i şerîatta bunlara benzerler; fakat bunlardan değildirler. Onlar hevâ-yı nefsânînin adını aşk koymuşlar ve şeytanın tuzaklarına tutulmuşlardır.

ملت عشق از همه ملت جداست عاشقانرا مذهب و ملت خداست

1756. *"Aşkın milleti bütün dinlerden ayrıdır; âşıkların mezhebi ve milleti Hudâ'dır!"*

"Millet" burada dîn ma'nâsınadır. Ya'ni, aşk dîni, bilcümle dinlerden ayrı bir dindir. Onların mezhebi ve dîni ancak Hak'tır. Ve onlardan rüsûm-ı şer'iyye beklemek abestir. Nitekim yukarıki beyitte îzâh olundu. Ve Hz. Cüneyd'in انا على مذهب ربى ya'ni "Ben Rabbim'in mezhebi üzereyim" buyurması da bu ma'nâdandır.

لعل را گر مهر نبود باك نيست عشق در دریای غم غمناك نيست

1757. *"Eğer la'lin mührü olmazsa, korku yoktur; aşk, gam deryâsında gamnâk değildir!"*

Allâh'ın aşkında fânî olanların vücûd-ı mecâzîleri la'l gibi saf ve şeffâf olmuştur. Bir la'l parçasının üstünde mühür mahkûk olmasa, kıymetine halel gelmeyeceği gibi, bu âşıkların la'l parçası gibi olan vücûd-ı mecâzîleri üzerinde de rüsûm ve âdâb-ı şer'iyye bulunmasa hiçbir beis yoktur. Zîrâ aşkın zâtında keserât yoktur. Ancak bir Ma'şûk vardır; ve âşıkın muharriki, ancak bu Ma'şûk'un aşkıdır. Binâenaleyh onun nazarında Ma'şûk'un lutfu ve kahrı ve cemâli ve celâli müsâvî olduğundan, gam deryâsında müstağrak olmak onun şânından değildir.

وحی آمدن بموسی علیه السلام در عذر آن شبان

O çobanın özrü hakkında Mûsâ (a.s.)a vahiy gelmesi

بعد ازان در سر موسی حق نهفت　　　　رازها می گفت کان ناید بگفت

1758. *Bundan sonra Hak Mûsâ'nın sırrına gizli sözler söyledi ki, o kelâma gelmez.*

Mûsâ (a.s.) çobanın kendi aklınca Hakk'a olan münâcâtında söylediği münâsebetsiz sözleri inkâr ettikten sonra, Hak Teâlâ Mûsâ (a.s.)ın rûhunun verâsında olan "sırr"ına, gizli olan birtakım esrâr-ı ilâhiyyesini söyledi ki, bunlar zevke âid olduğundan, kelâm ile ve yazı ile anlatmak mümkin değildir. Zîrâ "sırr"a söylenen sözleri yine "sırr" idrâk edebilir. Halbuki "sırr" mertebesine evvelâ "nefis", sonra "kalb", sonra da "rûh" hicâbdır.

بر دل موسی سخنها ریختند　　　　دیدن و گفتن بهم آمیختند

1759. *Mûsâ'nın kalbine sözler döktüler; görmeği ve söylemeyi birbirine karıştırdılar.*

Mûsâ (a.s.) bir nebiyy-i zîşân olduğundan, onda "sırr"ının hicâbları olan "nefis" ve "kalb" ve "rûh" mertebeleri müttehid bir hâle gelmiş idi. Binâenaleyh "sırr"ına hitâb olunan sözlerin esrârı kalb gözüyle de görünür idi. Binâenaleyh Hz. Mûsâ'nın vücûd-ı şerîfinde görmeyi ve söylemeyi birbirine karıştırdılar.

چند بیخود گشت و چند آمد بخود　　　　چند پرید از ازل سوی ابد

1760. [1774] *Ne kadar bî-hod oldu ve ne kadar kendine geldi; ne kadar ezelden ebed tarafına uçtu!*

Mûsâ (a.s.) Hak tarafından "sırr"ına vâki' olan hitâbın te'sîri ile birkaç def'alar kendinden geçti ve birkaç def'alar yine kendine geldi. Ve birkaç def'alar dahi onun sırrı, ezelden ebed tarafına uçtu.

Ma'lûm olsun ki, bir "ezel-i âzâl", bir de "ezel" vardır. "Ezel-i âzâl", künh-i Zât'a âid olduğundan, ondan bahs olunamaz. Fakat "ezel", merte-

be-i ilm-i ilâhî ve a'yân-ı sâbite âlemi olduğundan, keşf-i ilâhî ile o mertebe sırren idrâk olunur. Ve mümkin olduğu kadar da izn-i Hak ile ondan bahs olunabilir. "Ebediyyet"e gelince, "ilim" mertebesinde sâbit olan hakāyık için aslâ fenâ olmadığından ebedîdir. Binâenaleyh bu hakāyık sırlarıyla ebediyyete tayarân ederler. Fakat bu uçuş nasıl bir uçuştur, elfâz ve kelimât ile ta'rîf ve tavsîf olunamaz.

بعد ازین گر شرح گویم ابلهیست   زانکه شرح این ورای آگهیست

1761. *Bundan sonra eğer şerh söylersem ahmaklıktır. Zîrâ ki, bunun şerhi âgâhlığın verâsıdır!*

Bu beyândan sonra, Mûsâ (a.s.)ın seyr-i sırrını şerhe başlarsam hamâkat olur. Çünkü bunun şerhi akıl ve idrâkin arkasındadır; zevkî ve hâlî bir şeydir.

ور بگویم عقلها را بر کند   ور نویسم بس قلمها بشکند

1762. *Ve eğer söylersem akılları kopar; ve eğer yazsam çok kalemleri kırar!*

Ve bilfarz söylenemeyecek olan bu esrârı mümkin olduğu kadar misâller getirerek söylemeğe teşebbüs etsem, akılları yerinden oynatır. Ya'ni muvâzene-i akliyyeye uymaz ve bâdî-i inkâr olur. Ve yazmağa teşebbüs etsem, kalemler kırılır. Ya'ni, kalem elfâz ve kelimât bulamadığı için işleyemez bir hâle gelir.

چونکه موسی این عتاب از حق شنید   در بیابان در پی چوپان دوید

1763. *Vaktâki Mûsâ (a.s.) Hak'tan bu itâbı işitti, sahrâda çobanın arkasından koştu.*

بر نشان پای آن سرگشته راند   گرد از راه بیابان بر فشاند

1764. *O hayrân olmuşun ayak izini sürdü; sahrâ yolundan toz saçtı.*

Hz. Mûsâ, o şaşırıp kalmış olan çobanın ayak izin ta'kîb etti; sahrâ yolundan yürüyerek havaya tozlar kaldırdı.

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' گرد از پرّه بیابان بر فشاند sûretindedir. "Perre" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "etek" veyâ "ot yaprakları" ma'nâlarını almak münâsib görünür. Ya'ni, cenâb-ı Mûsâ o hayrân olan çobanın ayak izlerini ta'kîb etti; eteğinden sahrâ tozlarını saçtı. Veyâhut sahrânın ot yapraklarından tozu silkti demek olur ki, sür'atle yürümekten kinâyedir.

گام پای مردم شوریده خود   هم زگام دیگران پیدا بود

1765. *Şûrîde adamın ayağının adımı da muhakkak başkalarının adımından belli olur.*

Cezbe hâlinde bulunan adamın ayağının adımları, aklı başında olan adamların adımlarından farklı olur. Ya'ni şûrîdelerin yürüyüşlerinde intizâm yoktur; adımları karışıktır.

یك قدم چون رخ ز بالا تا نشیب   یك قدم چون پیل رفته بر اُریب

1766. *Bir ayak ruh (رخ) gibi yukarıdan aşağıya kadar; bir ayak fil gibi eğri üzerine gitmiş.*

"Ürîb", eğri ve yan gitmek ve bir köşeye nazar etmek ma'nâlarınadır. Burada, sağa ve sola çarpılarak gitmek demektir. "Ruh" (رخ) ve "fîl", şatranç oyununda müsta'mel taşlardan ikisinin adıdır. Ya'ni, şûrîdenin adımları, şatranç oyununa mahsûs olan tahtanın üzerinde "ruh" ve "fil" isimli taşların seyri gibidir.

گاه چون موجی برافرازان علم   گاه چون ماهی روانه بر شکم

1767. *Gâh bir dalga gibi bayrak kaldıranlar üzere, gâh balık gibi karnı üzerinde yürüyücü!*

Ya'ni, şûrîdenin yürüyüşü, "düşe kalka" ta'bîrine mâsadaktır. Ba'zan bayrak kaldıranların tarzı üzere bir dalga gibi ileriye atılır; ba'zan yuvarlanıp yüz üstü sürünerek yürür.

گاه بر خاکی نوشته حال خود   همچو رمالیکه رملی بر زند

1768. *Reml döken bir remmâl gibi ba'zan kendi hâlini bir toprak üzerine yazmış.*

"Reml", keşf-i ahvâl için müsta'mel olan ulûm-ı garîbeden birisidir. Bununla meşgûl olan bir kimse, kum veyâ kâğıt üzerine birtakım şekiller ve çizgiler vaz' edip, onlardan o ilmin usûlü vech ile ma'nâ istihrâc eder. Buna Türkçe'de "reml dökme" derler. İşte, âşık-ı şûrîde de ba'zan bu reml dökenler gibi kendi hâlini nazmen veyâ nesren, kâğıt bulursa kâğıda, bulamazsa kumlara ve topraklara yazar ki, bu tarz mağlûb olduğu hâlin îcâbıdır.

عاقبت در یافت او را و بدید   گفت مژده ده که دستوری رسید

1769. *Âkıbet onu buldu ve gördü. Dedi: "Müjde ver ki, bir izin erişti!"*

Hz. Mûsâ (a.s.) çobanın arkasından gitti ve onu buldu ve gördü de, dedi ki: "Müjdemi ver! Zîrâ sana izin verildi."

هیچ بر آداب و ترتیبی مجو   هر چه می خواهد دل تنگت بگو

1770. [1784] *"Hiçbir âdâb ve tertîb isteme; dar gönlün her neyi isterse söyle!"*

Bundan sonra ey çoban, sözlerinde Hakk'a karşı edeb ve tertîb gözetme; ma'rifette vüs'at sâhibi olmayan kalbine her ne gelirse bilâ-teemmül söyle!

کفر تو دینست و دینت نور جان   ایمنی وز تو جهانی در امان

1771. *"Senin küfrün dîndir; ve dînin cânın nûrudur. Eyminsin ve senden ehl-i cihân emân içindedir!"*

Senin zâhiri küfür görünen sözlerin dîndir; ve dînin dahi cân âleminin nûrudur. Sen kendin emniyyette olduğun gibi, halk-ı cihân dahi senden emniyyet içindedir.

ای معاف یفعل الله ما یشا   رو زبانرا بی محابا بر گشا

1772. *"Ey "yef'alullâhu mâ yeşâ'"nın muâfı; git, çekinmeksizin dilini aç!"*

يَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ (İbrâhîm, 14/27) ya'ni "Allâh Teâlâ dilediğini işler" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı münîfine, muâfiyete nâiliyyet sûretiyle mâsadak olmuş olan çoban, artık bundan sonra git, hiç çekinmeksizin diline geleni söyle!

گفت ای موسی ازان بگذشته ام   من کنون در خون دل آغشته ام

1773. *Dedi: "Ey Mûsâ, ondan geçmişim; ben şimdi gönül kanına karışmışım!"*

Çoban cevâben dedi: "Yâ Mûsâ, ben şimdi teşbîh-i sırftan geçtim; mertebe-i tenzîhe eriştim ki, her ne der isem, o mertebede Hak Teâlâ ondan münezzehtir. Binâenaleyh bu sebeble gönül kanına bulaştım ki, fehm ve idrâk o mertebenin vusûlünden âcizdir; ve şimdi bana "mi'râc-ı rûhî" hâsıl olmuştur!"

من ز سدرهٔ منتهی بگذشته ام   صد هزاران ساله زان سو رفته ام

1774. *"Ben "sidre-i müntehâ"dan geçmişim; o taraftan yüz binlerce sene kadar gitmişim!"*

"Sidre"nin ma'nâ-yı lügavîleri vardır. Bir ma'nâsı da, "en son ağaç" ma'nâsınadır. Bundan, âlem-i sûret ve hayâlin müntehâsı murâd olunur.

Ya'ni, "Ben âlem-i sûret ve hayâlden ileriye geçtim ve "tecellî-i zâtî"de mahv oldum; ve hakkında تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ (Meâric, 70/4) ya'ni "Melâike ve rûh O'na, mikdârı elli bin yıl olan bir günde urûc eder" buyurulan bir mertebeye urûc ettim." Bu elli bin yılın bir günü, dünyâ senesiyle elli bin sene i'tibâr olunursa, azîm bir adede bâliğ olur. Beyt-i şerîfte, "yüz binlerce sene kadar" ta'bîriyle bu aded-i azîme işâret buyurulur.

تازیانه بر زدی اسبم بجست　　　　گنبدی کرد و ز گردون بر گذشت

1775. *"Kamçı vurdun, atım sıçradı; atladı ve felekten geçti!"*

Senin bâzû-yı irşâdın benim isti'dâd-ı ezelîmin atına bir kamçı vurdu; ve atım sıçrayıp atladı ve âlem-i sûret olan felekten, âlem-i bî-sûrete geçti.

محرم ناسوت ما لاهوت باد　　　　آفرین بر دست و بر بازوت باد

1776. *"Bizim nâsûtumuzun mahremi lâhût oldu; senin eline ve koluna âferin olsun!"*

"Nâsût", âlem-i şehâdet ile "hazret-i insân"ın mecmû'undan ibârettir. Ve "lâhût", bî-keyfiyyet ve bî-renk olan Zât'tan ibârettir ki, muhakkıkîn buna "Hû" ile işâret ederler. Ya'ni, "Bizim beşeriyyetimizin mahremi, keyfiyyetsiz ve renksiz olan "Zât-ı baht" oldu. Senin eline ve koluna âferin ki, bir kamçıda beni bu mertebeye terakkî ettirdin!"

حال من اکنون برون از گفتنست　　　　این چه می گویم نه احوال منست

1777. *Şimdi benim hâlim söylemekten hâriçtir. Bu söylediğim şey benim ahvâlim değildir.*

Mâdemki benim nâsûtum lâhûtun mahremi oldu ve ben tecellî-i zâtî zevki ile mütezevvik oldum, benim hâlimi nâsûtî olan harf ve savt ile söylemek mümkin değildir. Harf ve savta ve elfâza sığdırdığım ma'nâlar benim ahvâlim değildir; nâsûtumun ahvâlidir. Ve benim nâsûtum lâhûtiyyet aynasında menkûştür.

نقش می بینی که در آینه ایست　　　　نقش تست آن نقش آن آینه نیست

1778. *Aynada olan nakşı görürsen, o senin nakşındır; o aynanın nakşı değildir.*

Vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın aynasında ve lâhûtiyyetinde gördüğün nakış senin nakşındır; aynanın nakşı değildir. Zîrâ o ayna sûretsiz ve sâf ve bî-renktir.

Ma'lûm olsun ki, muhakkıkîn hazerâtı indinde iki i'tibâr vardır: Birisi, Hak âlemin aynasıdır. Suver-i eşyâ o aynada kendilerini görürler. Diğeri, âlem Hakk'ın aynası olup, Hak âlem aynasında kendi esmâ ve sıfâtının sûretlerini müşâhede buyurur. Beyt-i şerîf evvelki i'tibâra göredir.

دم که مرد نایی اندر نای کرد　　　در خور نایست نی در خورد مرد

1779. *Nâyî adamın nâye üflediği nefes nâyin lâyıkıdır; adamın lâyıkı değildir.*

Ya'nî Hak nefes-i rahmânîsiyle her ân-ı gayr-i münkasimde mütecellîdir ve o tecellî ale's-seviyyedir; aslâ tefâvüt yoktur. مَا تَرَى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ (Mülk, 67/3) Ya'ni "Halk-ı Rahmân'da tefâvüt göremezsin" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya işâret buyurulur. Ancak her ferd kendi isti'dâdı nisbetinde o tecellîyi kabûl eder. Nitekim neyzenin nefesi, muhtelif âhenkli neylere göre bir derecededir; fakat onlardan çıkan sadâ neylerin isti'dâdına göredir. Meselâ kimi "mansûr" âhenginde ve kimi "mâbeyn" veyâ "şâh" veyâ "dâvûd" âhenklerinde sadâlar çıkarır.

هان و هان گر حمد گویی گر سپاس　　　همچو نا فرجام آن چوبان شناس

1780. [1794] *Sakın ve sakın, eğer hamd ve eğer şükür söylersen, o çobanın nâ-fercâmı gibi tanı!*

"Nâ-fercâm" , asıl ve esâstan ârî şeye derler. Ve nâ-fercâm çobanın münâcâtına râci'dir. Ya'ni, "Sakın sakın ki, eğer türlü türlü elfâz ile Hakk'a hamd ve şükr edersen,onları çobanın esastan ârî münâcâtı kabîlinden bil! Zîrâ senden zuhûr eden hamd ve senâ senin lâyıkına göredir; yoksa Hakk'ın lâyıkına göre değildir. Ve o sözlerin hepsi menba'-ı nakāis olan senin nâsûtiyyetine âiddir.

حمد تو نسبت بدان گر بهترست　　　لیك آن نسبت بحق هم ابترست

1781. *Senin hamdin ona nisbetle gerçi daha iyidir; fakat o Hakk'a nisbetle yine nef'den munkatı'dır.*

Senin Hakk'a karşı yaptığın hamd ve senâ, çobanın hamd ve senâsına nisbetle her ne kadar daha yüksek ise de, mâdemki kullandığın elfâz ve kelimât senin nâsûtiyyetin cümlesindendir, vücûdun mertebe-i lâhûtiyyetiyle nâsûtiyyetinin ahkâmı aslâ birbirine benzemediği için, Hakk'a nisbetle o hamd ve senâ hayırdan ve nef'den munkatı'dır. Zîrâ yaptığın bu hamd ve senâ yarı yolda kalır.

چند گویی چون غطا بر داشتند کین نه بودست آنکه می پنداشتند

1782. *Nice bir söylersin, perdeyi kaldırdıkları vakit ki bu olmamıştır, o şeyi ki zannettiler.*

Ne vakte kadar "Ben Hakk'a hamd ve senâ ediyorum ve Hakk'ı zikrediyorum" dersin? Bu nâsûtiyyet perdesini kaldırdıkları vakit, olduğunu zannettiğin hamd ü senâların ve zikirlerin olmamış olduğunu görürsün. Bu beyt-i şerîfte, Kāf sûresinde vâki' لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kāf, 50/22) ya'ni "Sen evvelce bundan gaflette idin; imdi senden perdeyi açtık; binâenaleyh bugün basarın keskindir." âyet-i kerîmesiyle, sûre-i Zümer'de vâki' وَ بَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (Zümer, 39/47) ya'ni "Onlara Allâh Teâlâ tarafından zanneder olmadıkları şey zâhir olur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

این قبول ذکر تو از رحمتست چون صلوة مستحاضه رخصتست

1783. *Bu senin zikrinin kabûlü rahmettendir; müstehâzanın namazı gibi ruhsattır.*

Ma'lûmdur ki, kadınlara hayız zamânında namaz kılmak câiz değildir. Fakat hayız zamânı geçtikten sonra yine kendilerinden gelen kan kesilmez ise, fukahâ onu "istihâza" addedip, namaz kılmasına şer'an icâzet vermişlerdir. Binâenaleyh bu ruhsat üzerine, kadın her ne kadar tâhir değil ise de namaz kılabilir.

Cenâb-ı Pîr, bizim menba'-ı nakāis olan nâsûtiyyetimiz cihetinden olan hamd ü senâmızı ve zikrimizi , "müstehâza"nın namazına teşbîh buyurup derler ki: "Bizim bu Hakk'ın zât-ı pâkine lâyık olmayan zikrimizin bu adem-i tahâretiyle berâber kabûl buyurulması, mahzâ Hakk'ın bize olan rahmetindendir. Nitekim "istihâza" hâlinde bulunan kadının namazına şer'an izin verilmiştir."

در نماز او بیالودست خون ذکر تو آلوده‌ء تشبیه و چون

1784. *Onun namazında kan bulaşmıştır; senin zikrin teşbîhe ve "çûn"e bulaşıktır!*

"Müstehâza"nın namazıyla senin zikrinin arasında hiç fark yoktur. "Müstehâza"nın namazı kan ile bulaşık olduğu için adem-i tahâret içindedir. Ve senin zikrin dahi senin nâsûtiyyetinin ve beşeriyyetinin îcâb ettirdiği teşbîhlere

ve "çûn"e ya'ni, kendi hayâlinin dâiresindeki keyfiyyete ve evsâfa bulaşık olduğu için, o da adem-i tahâret içindedir. Zât-ı Hak ise evhâm ve hayâlâta ve teşbîhâta sığmaktan muarrâdır.

خون پلیدست و بآبی می رود   لیك باطن را نجاستها بود

1785. *Kan pistir ve bir su ile gider; fakat bâtının pislikleri vardır.*

کان بغیر آب لطف کردگار   کم نگردد از درون مرد کار

1786. *Ki o, Kirdigâr'ın lutfunun suyundan gayri ile iş adamının bâtınından zâil olmaz.*

Bâtının, şeytanın vesveseleri ve kötü huylar gibi birtakım pislikleri vardır ki, o murdarlıklar fâil-i hakîkînin lütfunun suyundan başka vâsıta ile Hak yolunda çalışan sâlikin bâtınından ve kalbinden mahv ve zâil olmaz. İkinci mısrâ'daki گم نگردد, kâf-ı Arabî ile كم نگردد olursa, "eksilmez" ma'nâsına gelir ki, bu da bir vecihtir. Ma'lûm olsun ki, necâset dört nevi'dir: Zâhirî necâsetin temizliği su iledir. Necâset-i nefs, hatâ ve maâsî ile olup, temizliği tövbe ve insân-ı kâmile inâbe iledir. Necâset-i ahlâk, kötü evsâf iledir. Onun temizliği, ahlâk-ı fâzıla ve evsâf-ı marzıyye iledir. Ve sırrın necâseti şirk ve cehâlet ve ma'rifetin azlığıdır. Onun temizliği, tevhîd ile ve ilim ile ve ma'rifetin çokluğu iledir. Bunların hepsi Hakk'ın lutuf suyu ile temizlenir; ve kötüler gider, yerlerine iyiler gelir.

در سجودت کاش رو گردانئ   معنئ سبحان ربی دانئ

1787. *Keşki sücûdunda yüz çevire idin; "sübhâne Rabbiye"nin ma'nâsını bile idin!*

Ya'ni, keşki sücûdunda kime teveccüh ettiğini bilerek, kalbinin yüzünü tamâmiyle Zât-ı ahadiyyete döndüre idin ve secde hâlinde "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" ya'ni,"Rabb-i a'lâ'mı tenzîh ederim" demenin ma'nâsını bile idin! Yukarılarda da îzâh olunduğu üzere, "Zât-ı ahadiyyet" mertebesine nazaran idrâk ve hayâl mertebesi dar olduğu gibi, elfâz ve kelimât-ı beşer dahi darın darıdır. Binâenaleyh nâmütenâhî olan Zât-ı ahadiyyetin bu darlıklara sığması, ukûl-ı nâkısamızın bile kabûl edemeyeceği meydandadır. Hiç şübhe yoktur ki, bizim tenzîhimiz, nâmütenâhî olan Zât-ı ahadiyyeyi tahdîd mâhiyyetinde olur. Zîrâ bir şey bir şeyden münezzeh olunca, ikisinin hudûdu birbirlerinden ayrılmış olur. İşte bizim tenzîhimizin kıymeti bu kadardır. Böyle olunca, bi-

zim tesbîhâtımız mağrûr olacak bir şey değildir; belki utanılacak bir şeydir. Binâenaleyh bu tesbîh ve tenzîhimizden dahi Hakk'ı münezzeh addetmemiz ve kendimizi ve tesbîhimizi hiçe saymamız lâzım gelir.

کای سجودم چون وجودم نا سزا   مر بدی را تو نکویی ده جزا

1788. *Şöyle ki, Ey Rabbim sücûdum vücûdum gibi nâ-sezâdır; muhakkak sen kötülüğe iyiliği cezâ ver!*

Ya'ni, "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" dediğin vakit, bu ma'nâyı tahattur et! "Ey benim Rabbim, benim bu nâsûtiyyetim ile yaptığım secdeler, bu vücûd-ı nâsûtîm gibi Zât-ı ahadiyyene arza lâyık bir şey değildir. Hepsi levs-i bu'd ile mülevvestir. Binâenaleyh benim bu kötülüğüme karşı kemâl-i lutuf ve keremin ile iyilikle mükâfât ihsân eyle!"

این زمین از حلم حق دارد اثر   تا نجاست برد و گلها داد بر

1789. *Bu arzın hilm-i Hak'tan eseri vardır; nihâyet necâseti götürdü ve güller mahsûl verdi.*

Ya'ni, fenâlığa iyilik ile mukābele etmek eser-i hilimdir. Ve Hakk'ın bu hilminin eseri, O'nun mahlûku olan arzda da zâhirdir. Nitekim arza birtakım pislikler ve gübreler dökülür ve arz bunları bel' edip, yerine güzel kokulu güller ve çiçekler çıkarır ve tu'mu lezîz türlü türlü meyveler ve mahsûlât verir. Bu hâl, arzın tab'an kötüye iyi ile mukābelesinin nümûnesidir.

تا بپوشد او پلیدیهای ما   در عوض بر روید از وی غنچها

1790. [1804] *O bizim pisliklerimizi örter; mukābilinde ondan goncalar biter!*

Arz bizim murdarlıklarımızı hazmedip örter; onlara bedel, o arzdan goncalar ve çiçekler neşv ü nemâ bulur.

پس چو کافر دید کو در داد وجود   کمتر و بی مایه تر از خاك بود

1791. *İmdi, vaktâki kâfir ihsânda ve sehâda topraktan daha mayasız ve alçak olduğunu gördü.*

Ya'ni, âlem-i hakîkata hicâb olan bu topraktan mahlûk vücûd-ı izâfî, ıztırârî olan ölüm netîcesinde zâil olduğu vakit, kâfirler göreceklerdir ki, hayât-ı dünyeviyyeden başka hayât-ı uhreviyye de var imiş ve kendileri bu hayâta lâzım olan şeylerden iflâs içinde kalmışlardır. İhsân ve sehâ husûsunda ken-

dilerinin topraktan daha mayasız ve aşağı olduklarını anlayacaklardır. Zîrâ toprak fenâ şeyleri alır; iyi şeyler çıkarır. Bunlar ise güzel gıdâlar yerler ve fenâ efkâr ve ahlâk çıkarırlar.

از وجود او گل و میوه نرست　　　　جز فساد جمله پاکیها نجست

1792. *Onun vücûdundan gül ve meyve bitmedi; bütün temizliklerin fesâdından başkasını istemedi!*

O kâfirin vücûdundan, gül gibi olan maârif-i ilâhiyye ve meyve gibi olan a'mâl-i sâliha ve ahlâk-ı fâzıla neşv ü nemâ bulmadı. Bütün temiz şeyleri bozdu. Nefis taâmlar yedi; bu gıdâlar onun vücûdunda kuvvetlere inkılâb etti ve efkâr-ı bâtıle ve a'mâl-i fâside ve ahlâk-ı rezîle sûretinde zâhir oldu.

گفت او پس رفته ام من در ذَهاب　　　　حسرتا یا لَیْتَنِی کُنْتُ تُرَاب

1793. *Dedi: "Ben zehâbda geri gitmişim; ey hasret, ne olaydı ben toprak olaydım!"*

O kâfir, kesâfet-i tabîiyye kalkıp, letâfet-i rûhiyye zâhir olduğu günde dedi ki: "Ben hayât-ı zâhiriyye ve kesâfet-i tabîiyye âleminde yürüdüğüm ve gittiğim vakit, meğer geriye gitmişim ve tersine yürümüşüm. Zîrâ hayât-ı dünyâda kazandığımı zannettiğim şeylerin hepsini geride ve arkamda bıraktım!" Tebbet Yedâ sûresinde vâki' مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَ مَا كَسَبَ (Mesed,111/2) ya'ni "Malı ve kazandığı şey kendisine helâkten fâide vermedi!" âyet-i kerîmesi mûcibince, bugün bana onların hiçbir fâidesi yoktur. Ey hasret ve nedâmet, şimdi senin vaktin geldi. Ne olaydı, ihsân ve sehâda ben de toprak mayasında olaydım!"

Bu beyt-i şerîfte, sûre-i Nebe' nihâyetinde olan وَ يَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا (Nebe', 78/40) ya'ni "Kâfirler derler ki: Ne olaydı toprak olaydım! âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

کاش از خاکی سفر نگزیدمی　　　　همچو خاکی دانهٔ می چیدمی

1794. *Keşki topraklıktan seferi ihtiyâr etmese idim; hâkî gibi bir dâne toplasa idim!*

İkinci "hâkî"den murâd, kuştur. Ve ba'zı nüshalarda "hâkî" yerine, "Hemçü murgân" vâki'dir. Ya'ni, "Keşki topraklıktan nebât; ve nebâttan hayvân; ve hayvândan insân mertebelerine gelmek için sefer ihtiyâr etmese idim; hâkî olan kuşlar gibi dâneler toplasa idim."

چون سفر کردم مرا راه آزمود   زین سفر کردن ره آوردم چه بود

1795. *Vaktâki sefer ettim, beni yol imtihân etti; bu seferi etmekten yol azığım ne oldu?*

Vaktâki topraklık mertebesinden kat'-ı merâtib için sefere çıktım ve insanlık mertebesine geldim; bu yol benim hakîkatımın mâhiyetini ve mayasını meydana çıkarmak için beni imtihân etti. Mertebe-i insâniyyete gelinceye kadar yaptığım bu seferden, bundan sonraki yaptığım sefer-i âhiret için yol azığım ve zâd ve zahîrem ne oldu? Hiç!

Ma'lûm olsun ki, her ferdin ilm-i ilâhî mertebesinden, esfel-i sâfilîn olan mertebe-i insâniyyete kadar olan seferi "nüzûl"dür. Ve bu nüzûl seferinde her geçtiği mertebeden birer renk ve meşreb alır ve insâniyyet mertebesinde bütün merâtibin ahkâmını ve meşâribini cem' eder. Bundan sonraki seferi yine aslı olan ilm-i ilâhîye kadar "urûc"dur. Bu sefer-i urûc, ya 'âcil veyâ âcil olur. "Urûc-ı 'âcil", Hakk'ın inâyeti ve insân-ı kâmilin terbiyesi sâyesinde, isti'dâd-ı ezelîsinin inkişâfıyla hayât-ı dünyeviyyede olur. "Urûc-ı âcil" ise, hayât-ı dünyeviyyenin inkıtâ'ından sonra, isti'dâd-ı ezelîye göre, berzah, ba's, haşr, mîzân, hesâb, a'râf, cennet ve cehennem mevtınlarından mürûr sûretiyle olur ki, bu mevtınlerin mürûru, dünyâ seneleriyle pek uzun müddet-i teahhurlardan sonradır. İlm-i ilâhî mertebesine vusûldan sonra, her ferd için yok olmak yoktur ve ebediyyet vardır. Binâenaleyh ondan sonra yine seferler vardır. Ve bu nüzûl ve urûc ilâ-nihâye devâm eder. Şu kadar ki, "urûc-ı 'âcil" ashâbının zevki, "urûc-ı âcil" ashâbının zevkinden başkadır. Bu sırrı anlamayanlar "tenâsüh"e kâil olmuşlardır. Bu nüzûl ve urûc kat'an "tenâsüh" değildir. Ancak her ferdin "rabb-i hâss"ının hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârın ilâ-nihâye zuhûrundan ibârettir. Burada pek çok tafsîlât vardır. Fakat bahis uzamamak için bu düstûr-ı ma'rifet ehl-i irfâna kâfîdir.

زان همه میلش سوی خاکست کو   در سفر سودی نبیند پیش رو

1796. *Ondan dolayı ki, onun meyli toprak tarafınadır ki o, seferde yüzü önünde bir fâide görmez.*

Kâfirin sefer-i âhiret için zâd ve zahîresiz kalması ondan dolayıdır ki, hayât-ı dünyeviyyede onun bütün meyli ve hevesi, menşe'leri toprak olan zâhirî sûretler tarafınadır. Ve fânî olan bu sûretlere muhabbet, serâba olan muhabbet gibidir. Binâenaleyh o kâfir hayâlâta gönül bağladığı için sefer-i âhi-

rette bunlar zâil olunca yüzü önünde ve muvâcehesinde fâide husûlüne hâdim bir şey göremez olur.

روی وا پس کردنش آن حرص و آز   روی در ره کردنش صدق و نیاز

1797. *Onun yüzünü geri çevirmesi o hırs ve âzdır; ve onun yüzünü yola döndürmesi sıdk ve niyâzdır.*

Hayât-ı dünyeviyyedeki yürüyüşünde yüzünü geriye çevirmesi, fânîye olan hırsı ve şiddet-i meylidir. Çünkü hayât-ı dünyâ zâil olunca hepsi geride kalır. Ve yüzünü yola döndürmesi, Hâlık'ını tanıyıp O'na karşı sadâkattır. Ya'ni, mûcidinin emrine itâat ve inkisâr ve niyâzdır. Zîrâ öndeki sefer-i âhiretin ve urûcun azığı ve zahîresi budur.

هر گیا را کش بود میل علا   در مزیدست و حیات و در نما

1798. *Her otun ki onun meyli yukarıya ola, ziyâdelikte ve hayâtta ve nemâdadır.*

Her otun meyli yukarıya doğru olursa, hayât-ı nebâtiyyesi yolunda ve neşv ü nemâ içinde ve terakkîde olduğu anlaşılır.

چونکه گردانید سر سوی زمین   در کمی و خشکی و نقص و غبین

1799. *Vaktâki başını yer tarafına çevirdi, eksiklikte ve kuruluktа ve noksanda ve mağbûnluktadır.*

"Gabîn" burada masdar makāmında olarak "mağbûn" ma'nâsındadır. "Mağbûn", aldanmak demektir. Ya'ni, eğer otun başı arz tarafına doğru dönmüş olursa, hayât-ı nebâtiyyesi günden güne sönmekte ve eksilmekte olduğu ve kurumağa yüz tuttuğu ve kökünde topraktan gıdâ almak kuvvetine nakîsa geldiği ve binâenaleyh hayât-ı nebâtiyyesinde aldanmada bulunduğu anlaşılır.

میل روحت چون سوی بالا بود   در تزاید مرجعت آنجا بود

1800. [1814] *Vaktâki senin rûhunun meyli yukarı tarafa olur, senin merci'in tezâyüdde orası olur.*

Otlar gibi senin hayâtının meyli yukarı tarafa, ya'ni rûhâniyyet ve insâniyyet ve tahsîl-i maârif-i ilâhiyye tarafına olduğu vakit, senin rücû' edeceğin yer dahi tezâyüdde orası olur. Ya'ni terakkîn ve ziyâdeliğin rûhâniyyet âleminde olur.

ور نگون سارى سرت سوى زمين   آفلى حق لا يحب الآفلين

1801. *Ve eğer senin başın zemîn tarafına, tersine isen, âfilsin; "Hak âfilleri sevmez!"*

Ve eğer senin fikrin ve meylin topraktan hâsıl olan fânî sûretler tarafına ve yürüdüğün yolun arkasına olursa, fikrini bağlayarak o meyl ve muhabbet ettiğin fânîler gibi âfil ve zâil olursun. Hak Teâlâ hazretleri ise âfil ve zâil olanları sevmez ve onları vücûd-ı mutlakının merâtib-i baîdesine tarh buyurur ve tabîat cehenneminde ibkā eder.

